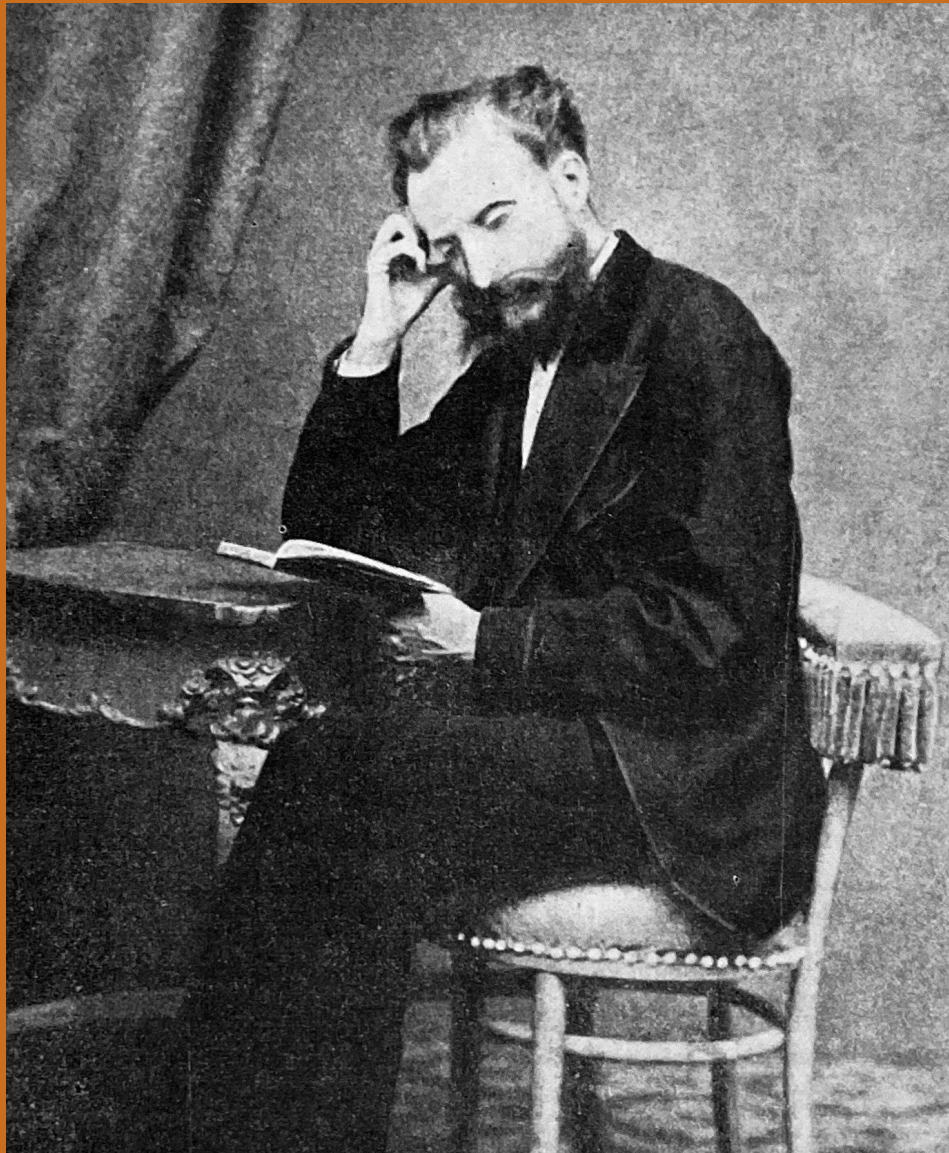

STILISTIKA

Vatroslav Kalenić
Jezik i
umjetnički izraz
Augusta Šenoae

Vatroslav Kalenić:
Jezik i umjetnički izraz Augusta Šenoë

Nakladnik

Stilistika.org

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za kroatistiku
Katedra za stilistiku
Ivana Lučića 3, Zagreb

Za nakladnika

Domagoj Tončinić

Priredio

Ivan Marković

Urednik

Krešimir Bagić

Recenzenti

Suzana Coha
Ivo Pranjković

Oblikovanje

KaramanDesign

© Branka Kalenić Ramšak, Ivan Marković.
Sva prava pridržana

Godina i mjesec objavljivanja: 2023, rujan

ISBN 978-953-379-076-3 (HTML)
ISBN 978-953-379-077-0 (EPUB)
ISBN 978-953-379-078-7 (PDF)

Objavljivanje knjige financijski je poduprlo
Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske

Vatroslav Kalenić

**Jezik i umjetnički izraz
Augusta Šenoae**

Priredio
Ivan Marković

Zagreb 2023.

Sadržaj

Bili jednom snubok, djetić i glupan... Pristup jeziku Augusta Šenoae (Ivan Marković)	9
Predgovor	25
1. Uvod	33
2. Jezik	49
2.1. Pravopis	49
2.1.1. Pisma	54
2.1.2. Velika i mala slova	54
2.1.3. Zamjena jata	55
2.1.4. Glasovi <i>h, j, č, ć, đ, dž</i>	56
2.1.5. Vokalno <i>r</i>	59
2.1.6. Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi	59
• Imenice	59
• Pridjevi	60
• Zamjenice	60
• Brojevi	60
• Glagoli	60
• Prilozi i modalne riječi	60
• Prijedlozi	61
• Veznici i riječce	61
2.1.7. Interpunkcija	61
• Zarez	61
• Tačka	62
• Tačka i zarez	62
• Dvije tačke	62
• Navodnici	62
• Crta	63
• Zagrada	63
• Upitnik	63
• Uzvičnik	63
2.1.8. Pravopisni znaci	64
• Tačka	64
• Crtica	64
• Apostrof	64
2.1.9. Skraćenice	65
2.1.10. Pisanje tuđih riječi	65
2.1.11. Riječi iz klasičnih jezika	66
2.1.12. Riječi iz živih stranih jezika	67
• Zajedničke imenice i pridjevi	67
• Vlastita imena i pridjevi	67
2.1.13. Riječi iz slavenskih jezika	67
2.2. Bilježenje akcenta i dužine	68
2.3. Glasovi	71
2.3.1. Pokretni samoglasnici	71
2.3.2. Prijeglas	71
2.3.3. Zijev	72
2.3.4. Kontrakcija	72
2.3.5. Promjena glasa <i>l</i> u <i>o</i>	72
2.3.6. Asimilacija po zvučnosti	72
2.3.7. Asimilacija po mjestu izgovora	73
2.3.8. Disimilacija	74
2.3.9. Gubljenje suglasnika	74
2.3.10. Redukcija vokala	74
2.3.11. Redukcija konsonanata	75
2.3.12. Redukcija skupine glasova	75
2.3.13. Palatalizacija	76
2.3.14. Jotovanje	76
2.3.15. Glas <i>j</i> iza mekih suglasnika	76
2.3.16. Epentetsko <i>l</i>	77
2.3.17. Dejotacija	77
2.3.18. Metateza	78
2.3.19. Razno	78
2.4. Oblici	79
2.4.1. Imenice muškoga roda	81
• Vokativ singulara i plurala	81

• Dual	81	2.4.10. Povratna zamjenica	94
• Duga i kratka množina.	82	2.4.11. Prisvojne zamjenice	95
• Genitiv plurala	83	2.4.12. Pokazne zamjenice	95
• Dativ plurala	83	2.4.13. Upitne i odnosne zamjenice	96
• Lokativ plurala	84	2.4.14. Zamjenice <i>sav</i> i <i>sam</i>	96
• Instrumental plurala	84	2.4.15. Neodređene zamjenice	97
• Neke osobitosti imenica muškog roda	85	2.4.16. Glavni brojevi	97
2.4.2. Imenice srednjega roda	85	2.4.17. Redni brojevi	99
• Dualni oblici	85	2.4.18. Priložni brojevi	99
• Genitiv plurala	85	2.4.19. Brojne imenice i brojni pridjevi	100
• Lokativ plurala	86	2.4.20. Glagoli	100
• Instrumental plurala	86	• Aspekt	100
• Glagolske imenice	86	• Infinitiv	100
• Razno	86	• Present	101
• Nejednakosložna promjena	87	• Imperfekt	101
2.4.3. Imenice a-osnova ženskoga roda	87	• Aorist	102
• Dativ i lokativ singulara	87	• Imperativ	102
• Vokativ singulara	87	• Prilog sadašnji	102
• Dual	87	• Prilog prošli	103
• Genitiv plurala	88	• Pridjev radni	103
• Dativ plurala	88	• Pridjev trpni	103
• Lokativ plurala	88	• Perfekt	104
• Instrumental plurala	89	• Pluskvamperfekt	104
2.4.4. Imenice i-osnova ženskoga roda	89	• Futur	104
• Instrumental singulara	89	• Futur II.	104
• Genitiv plurala	89	• Kondicional	105
• Dativ plurala	89	• Glagolska stanja	105
• Lokativ plurala	90	2.4.21. Prilozi	106
• Instrumental plurala	90	2.4.22. Prijedlozi	106
• Imenice <i>kći</i> i <i>mati</i>	90	2.4.23. Veznici	106
2.4.5. Neodređeni pridjevi	90	2.4.24. Uzvici	107
2.4.6. Određeni pridjevi	91	2.5. Rječnik	107
2.4.7. Stupnjevanje pridjeva	92	2.5.1. Imenice	109
2.4.8. Razno u pridjeva	92	2.5.2. Pridjevi	111
2.4.9. Lične zamjenice	93	2.5.3. Glagoli	113
		2.5.4. Razno	114

2.5.5. Tuđice	114	2.6.12. Glagolski oblici	142
• Iz klasičnih jezika	114	• Present	142
• Bohemizmi	115	• Aorist	143
• Rusizmi	115	• Imperfekt	144
• Turcizmi	116	• Perfekt	145
• Germanizmi	116	• Pluskvamperfekt	145
• Romanizmi	118	• Futur	146
• Madžarizmi i dr.	119	• Kondicional	146
2.5.6. Provincijalizmi	119	• Imperativ	147
2.5.7. Semantičke osobitosti	121	• Infinitiv	147
• Imenice	121	• Glagolski prilog sadašnji	149
• Pridjevi	123	• Glagolski prilog prošli	149
• Glagoli	124	• Glagolski pridjev radni	149
• Ostalo	125	• Glagolski pridjev trpni	150
2.6. Sintaksa	126	2.6.13. Pasiv	150
2.6.1. Kongruencija	126	2.6.14. Dopune	151
2.6.2. Red riječi i rečenica	126	2.6.15. Rečenice	152
2.6.3. Gradnja rečenice	129	• Parataksa	152
2.6.4. Pridjevi	132	• Hipotaksa	153
2.6.5. Zamjenice	132	3. Umjetnički izraz	155
2.6.6. Brojevi	134	3.1. Uvod u stilografiju	155
2.6.7. Prilozi	134	3.1.1. Termin	155
2.6.8. Prijedlozi	135	3.1.2. Stilografija	156
2.6.9. Veznici	137	3.1.3. Stilistika	157
2.6.10. Uzvici	139	3.1.4. Stilografska gramatika	158
2.6.11. Padeži	139	3.2. Područje pravopisa i glasova	165
• Nominativ	139	3.3. Područje oblika	171
• Genitiv	139	3.4. Područje rječnika	176
• Slavenski genitiv	140	3.5. Područje sintakse	190
• Dativ	140	3.6. Zaključak	217
• Akuzativ	140	Vrela	227
• Vokativ	141	Literatura	241
• Lokativ	141	Bilješka o priređivaču	261
• Instrumental	141		

Ivan Marković

Bili jednom snubok, djetić i glupan... Pristup jeziku Augusta Šenoe

Mnogo je načina da se pristupi ovoj monografiji te jeziku i stilu Augusta Šenoe (Zagreb, 14. XI. 1838–Zagreb, 13. XII. 1881), među tim mnogima mi odabiremo ogledan šenoinski monolog:

Nepucajte, dobri ljudi, nepucajte! Nepucajte, dobra gospodo i gospe! Moje namjere spram vas su iskrene i častne. Molim vas, saslušajte što vam imam kazati! Želim poći s vama u veliki grad. Sebe više nećutim dielom ove divljine u kojoj bijah rodjena i primorana živjeti. Nadrastoh svoj rodni kraj. On ne pruža mi dovoljno za moje uztreptale sanje. Dugo, predugo trpjeh jer neželjah povriediti svoju obitelj. I kad nedavno dodjoste i donesoste nam prozor u svijet, na trenutak pomislih, bit će bolje, al avaj.

I još jedan ogledan, ovaj ne samo šenoinski nego upravo Šenoin:

Gospodičiću, reče nakon, ja na sve nemogu, da vam odgovorim na dušak. Nu vidim, da je u vas vjera, i primam tu vjeru. Izbaviste mi dva puta jedinicu, izbaviste mene iz bludnje, u koju me vrgoše zli jezici i gori ljudi. Žao mi je od srдца, te uvriedih u srdce svoju miljenicu. Hvala vam gospodičiću, jer vam dugujem dva života i moje poštenje. I zato vam budi moj siromašni krov, što je i vaša kuća. Dodjite po volji, glednite djevojku, al – tek preda mnom, jer ako vi gospodo svoju lozu čuvate kao riedak cviet, i mi ljudi gradjanski nedajemo, da nam se u zdravo stablo zavuče crv.

Prvi je citat ovdje slovopisno šenoizirana molba djevojke Judite, glumi ju Mirna Medaković, naprasno prekinuta smrtonosnim pucnjima, iz crnohumorne hrvatske inačice *Oslobađanja* (*Deliverance*, r. John Boorman, 1972), filma *Šuma summarum* redatelja i scenarista Ivana-Gorana Viteza (2010), drugi je zahvala gričkoga zlatara Petra Krupića gospodičiću Pavlu Gregorijancu iz *Zlatarova zlata* Augusta Šenoe (1871/1878, ZZ: 119–120).

Nametljiv, razmetljiv, nategnut pristup? – Pa ne baš. Djevojka Judita iz filmskoga svijeta 2010. živi u zabačenu seocetu sa svojom pomaknutom obitelji, recimo to tako, koja govori svojim prosječnomu suvremenomu govorniku hrvatskoga jedva razumljivim dijalektom. Čitav film Judita uza se ima *Zlatarovo zlato*, koje krišom čita. Pri susretu s velegradskim marketinškim prodavačima magle, koji su u obližnju šumu došli na snaženje momčadskoga duha (*team building*) sa splavarenjem (*rafting*) i „bojometom“ (*paintball*) – nedostaje samo dvoboj tamburicama (*banjo duel*) – ona progovara jezikom koji je svakomu prosječnomu govorniku hrvatskoga arhaičan, neprirodan, svečan, knjiški. Ako je to dramaturško-scenaristički trik, iznenađenje, što je Šenoin jezik? – Zagrepčanin August Šenoa, školovanjem priučeni štokavac, 1870-ih godina, jedva nekakvih 25 godina nakon što je preporodna štokavština postala „diplomatičkim“ jezikom civilne Hrvatske, piše o Zagrebu, tj. Gradecu i Kaptolu s kraja 16. stoljeća. Njegov je pripovjedački jezik štokavska (i)jekavština,

njegovi likovi, šesnaestostoljetni stanovnici današnjega Zagreba, umjesto šesnaestostoljetnom ili barem devetnaestostoljetnom kajkavštinom govore štokavskom (i)jekavštinom – Šenoi suvremenu stanovniku sjeverozapadne Hrvatske jednako neprirodnom i knjiškom. U *Seljačkoj buni*, „historičnoj pripoviesti XVI. vieka“ (1878, SB), štokavac od glave do pete ni manje je ni više negoli Matija Gubec. Vatroslav Mimica, redatelj i scenarist *Seljačke bune 1573* (1975), napisao je uz pomoć kajkavologa Antuna Šojata film na kajkavštini, kako god ona stilizirana bila. *Rock-opera* skladatelja Karla Metikoša i libretista Ivice Krajača *Gubec-beg* (1975) ipak je štokavska.

Umjesno je pitanje, koje svojim „intermedijalnim“ pristupom želimo postaviti: je li Šenoinu prosječnu čitatelju u drugoj polovici 19. stoljeća Šenoin pisani jezik bio bliži nerazumljivu dijalektu kojim filmska Judita razgovara unutar svoje obitelji ili artificijelnu svečanu jeziku kojim se Judita obraća velegradskim poslovnjacima? Usput: koliko je uopće tih čitatelja 1870-ih bilo, može se otprilike zaključiti na temelju broja pretplatnika *Vienca*; posrijedi je broj 1 500, od toga 300-tinjak u Zagrebu (usp. Ježić 1964: 211). I dalje: kako stvari sa svime time stoje danas, 2020-ih, kad prosječan nastavnik hrvatskoga osnovnoškolicima i srednjoškolicima u sjeverozapadnoj Hrvatskoj – koji engleskim nerijetko vladaju bolje no hrvatskim – mora objasniti sav taj koloplet jezikâ, stoljećâ i odnosâ, ako se uopće odvaži učenike suočiti s „neprohodnim“ Šenoom? I to proživkanim pa ispljunutim Šenoom, ne izvornim, Šenoom koji je u međuvremenu prošao mnogobrojne pravopisne i jezične redakture, jer „osuvremenjivanje“ starih pisaca – premda neshvatljiva – omiljena je disciplina u Hrvata. I konačno: lako bismo mi sa Šenoom i njegovim jezikom kad bi Šenoa bio eksces. No Šenoa je pravilo, susret neštoškavaca s književnom i standardnom jekavskom novoštokavštinom ono je što hrvatski jezik na različite načine prati već gotovo dva stoljeća. Šenoa je 1879. sam o tome pisao u *Vienca*, prisjetivši se svojega prvoga dječakčoga susreta s Gundulićem i *Osmanom*, kojega je dobio od školskoga kolega (Ježić 1964: 31).

Ako bismo htjeli biti strogi, mogli bismo u Juditinu govoru primijetiti ponešto čega u Šenoe baš i nema. Da bude posve jasno, nije nam do cjepidlačenja, nego do suočenja s izvornim Šenoinim jezikom. Juditin prijedlog *spram* (*spram vas*) u *Zlatarovu zlatu* ne nahodimo; koliko smo uspjeli pretražiti, a pretražili smo računalno mnogo Šenoinih djela, Šenoa toga prijedloga nije rabio, rabio je *prema* ili *prama*. Nešto potvrda za *spram* može se naći u prvih deset godišta *Vienca* (1869–1878), ali ne u Šenoinim člancima; k tomu dopuna se koleba, sad je dativ sad genitiv. Juditine imenice *divljina* u Šenoe ne nahodimo; ima Šenoa pridjev *divlji*, čak komparativ *divljiji* (1880/1887, KLJ: 234), imenicu *divljak*, ali ne i *divljinu*. Koliko smo uspjeli pretražiti, Šenoa nije rabio Juditin glagol *primorati*, pridjev *primoran* (*bijah primorana živjeti*). Koliko smo uspjeli pretražiti, Šenoa nije rabio prefigirano *nadrasti* i *uztreptati*, no može se izvesti jer rabio je *rasti* i *treptiti*; upravo tako, *-iti*, ne *-ati*, dakle bilo bi *uztreptiti*, *uztreptile*. Slično tomu Šenoa u IV. glagolskoj vrsti ima i *trpiti* (usp. *Lako je trpiti muke* (ZZ: 126), *Mnogo sam plakala, mnogo trpila* (ZZ: 147)), ne u „hiperkorektnoj“ Juditinoj III. glagolskoj vrsti (*predugo trpjeh*). Juditina imenica *sanja* (*uztreptale sanje*) zanimljiva je jer inače u Šenoe imamo *sanjariju*, tako i u *Zlatarovu zlatu* (usp. *Sve je to sanjarija* (ZZ: 177), *Idite, idite, to su vaše sanjarije* (ZZ: 189)), međutim u *Prosjaku Luki* (1879) i *Kletvi* (1881) Šenoa ima *sanju* (usp. *Sanak bijaše to bez sanje* (PL: 169), *slatkih sanja* (K: 16), *zla sanja* (K: 162), *Lacko sunu iz svojih sanja uvis* (K: 200), *jer se bojim krvavih sanja* (K: 214), *snivati slatke ljubovne sanje* (K: 222)). Slično stvari stoje s Juditinom imenicom

trenutak, imaju ju *U akvariju* i *Kletva* (usp. u *takovih trenucih* (UA: 218), *taj trenutak* (K: 405)), inače ju u Šenoae ne nalazimo. Okrnjeno *al* u Šenoae ćemo naći bez muke, u *Zlatarovu zlatu* već na prvoj stranici (usp. *Al kraj sve te obilne...* (ZZ: 1)), međutim efektno, uzdašno i konačno Juditino *avaj*, čini se, Šenoa nije rabio. Hoće reći, količina šenoinske patine u Juditinu je monologu sasvim zadovoljavajuća (ne uzimamo u obzir svoju slovopisnu koroziju), ima u njoj probranih kolokacija poput *dobri ljudi*, međutim očito nije sve u puku gomilanju aorista i imperfekta, Šenoin se jezik i stil kriju i u detalju.

Što se pak Šenoina citata tiče, primijetit ćemo dvoje, ako komu zatreba za *Šuma summarum* 2. Prvo, Šenoa je baš u *Zlatarovu zlatu* – omaškom ili ne – *nakon* rabio i kao prijedlog i kao prilog; ako smo dobro pretražili, jednom ima prijedlog (usp. *ostaviv nakon sebe nejačku jedinicu* (ZZ: 4)) i triput prilog (usp. *Al nakon ju stigoh* (ZZ: 47), *viknu nakon u čudu* (ZZ: 90), *reče nakon* (ZZ: 119)). Čini se da mu je *nakon* inače prijedlog. Drugo, Šenoa nije posve strogo lučio posvojne i povratno-posvojne zamjenice, pa u Krupićevu govoru ima *svoju miljenicu* i *svoju lozu*, ali i *dugujem vam moje poštenje* (ne *svoje*). Judita razlikuje *moje namjere* i *moje uztreptale sanje* te *svoj rodni kraj* i *svoju obitelj*. Šenoa je primjećivao kad bi u tome drugi pogriješili, primjerice na kazališnim daskama, ali i sam se znao pokliznuti, što je Kalenić u svojoj disertaciji pokazao i podupro citatom iz *Naše gore lista* (1965: 156). Hoćemo kazati: Šenoin se jezik može oponašati i onime što je u njemu Šenoa sam smatrao felerom.

Vatroslav Kalenić (Zagreb, 30. VII. 1930–Ljubljana, 22. VIII. 1981) ubrzo se nakon studija slavistike i anglistike te diplome studijske grupe narodnoga jezika i književnosti na zagrebačkome Filozofskome fakultetu (1955) zaposlio kao lektor hrvatskoga i srpskoga na Filozofskome fakultetu u Ljubljani (1957), gdje je postao predstojnikom Katedre za srpskohrvatski jezik s književnostima (1970), izabran u docenta (1972) i izvanrednoga profesora (1978). Obavijesti o njegovim jezikoslovnim radovima dostupne su u Pranjićevu nekrologu (1981) i Pranjkovićevu predgovoru izabranim radovima (2018) u Matičinoj biblioteci Stoljeća hrvatske književnosti (Kalenić 2018) te u uvodnoj riječi knjizi izabranih studija (Kalenić 2001), koju su napisale urednice Požgaj Hadži i Smolić (2001); ondje su dostupne i bibliografije objavljenih Kalenićevih radova, s neobjavljenima, među kojima se ističu nedostupan *Nacrt stilistike jezika hrvatske književnosti* iz 1969. (87 stranica), vjerojatno rađen kao priprava za *Stilistiku* unutar Akademijine gramatike, i doktorska disertacija.

Disertaciju *Jezik i umjetnički izraz Augusta Šenoae* Kalenić je obranio 24. XII. 1965. Prema obavijestima koje daju Samardžija (2003: 23) i Pranjković (2018: 130) povjerenstvo za obranu činili su predsjednik Ljudevit Jonke te članovi Ivo Frangeš i Mate Hraste. Da su ta trojica činila povjerenstvo, možemo pretpostaviti, ne i potvrditi. Samardžija se poziva na popis disertacija u monografiji Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, no ondje podataka o povjerenstvima nema (usp. Damjanović (ur.) 1998: 340), kao što ih nema ni u arhivskome popisu dostupnome na mrežnim stranicama Knjižnice Filozofskoga fakulteta. Da je Jonke bio vjerojatni mentor, to se vidi iz Kalenićeve zahvale u „Predgovoru“ disertaciji (1965: 12). Da je Hraste bio član, to se vidi iz primjerka disertacije u Arhivu Filozofskoga fakulteta. Da je treći član bio Frangeš, po svemu sudeći bit će da je točno.

Disertacija je dio čitava vala monografskih opisa jezika hrvatskih pisaca 19. stoljeća potaknuta tada propulzivnim stilističkim istraživanjima s jedne te istraživanjima hrvatskoga

jezičnog stanja u 19. stoljeću s druge strane, posebice onima Jonkeovima (1964, 1965). Drugdje smo već to spomenuli (usp. Marković 2020), pa ćemo samo ponoviti da je Anićev opis Kovačićeva jezika objavljen (1963/1971), da je objavljen Pranjićev opis Matoševa jezika (1967/1971), da je Sović objavio svoje opise jezika Leskovarova (1972/1982) i Ks. Š. Gjalskoga (1980/1985), a da je Kalenićev opis Šenoina jezika (1965) svojom cjelinom ostao neobjavljen, unatoč tomu što je Kalenić objavio nešto radova o Šenoi, o čemu se svatko može obavijestiti u bibliografijama. Neobjavljen je ostao i opis imeničke sklonidbe u Josipa Kozarca Sande Ham (1993), kao kasniji odjek tih strujanja. Tako se je dogodilo da je „središnja književna ličnost hrvatskoga devetnaestog stoljeća, tvorac hrvatskoga romana, reformator kazališta, pisac koji je čitavo razdoblje hrvatske književnosti obilježio svojim imenom, August Šenoa“ (Frangeš 1975: 339) ostao bez široko dostupna i obuhvatna opisa svojega jezika, a Kalenićeva je disertacija ostala „izvan glavnoga razvojnoga puta nekoć vrlo intenzivnih lingvostilističkih proučavanja hrvatskoga jezika“ (Samardžija 2003: 27).

Kalenićeva disertacija ima dva nosiva dijela: prvi je podrobna raščlamba Šenoina jezika, drugi pokušaj da se unutar termina i pojmova *stilografije* i *stilistike* ogleda Šenoin umjetnički izraz. Da prepričavamo sadržaj disertacije, ne smatramo potrebnim, nismo skloni takvoj vrsti predgovorenja, uostalom ona je sad tu da se čita. Radije ćemo upozoriti na izrazite vrline, pokoji nedostatak te odškrinuti „prozor u svijet“ daljnjih istraživanja.

Ponajprije Kalenić je pozorno i iz izvornikâ iščitao enormnu količinu Šenoinih tekstova, o čemu svjedoči popis „Vrela“, te sve što mu je o stilistici bilo dostupno. Šenoa je pisao mnogo, objavljivao je u mnogim publikacijama. Iščitavanje i ispisivanje svih primjera iz starih novina i časopisa ni danas nije jednostavno, uza sve mikrofilmove i PDF-ove, 1960-ih bilo je ravno rudarenju. Koliko je čitanje izvornika važno, pokazat ćemo u Dodatku ovom predgovoru, u kojemu ćemo jednu za drugom donijeti tri inačice kratka odlomka jednoga Šenoina feljtona: izvornu iz *Pozora* iz 1867. godine te dvije priređene, onu Antuna Barca iz 1951. i onu Slavka Ježića iz 1964. godine. Riječ je o kritičkim izdanjima, strah nas je i pomisliti što bismo našli u nekim „školskim“ lektirnim izdanjima. Kratku analizu naknadnih redaktura Šenoinih tekstova dala je već Ham (1998: 155–157), naš će uzorak tek biti duži i iznova pokazati da se Šenoi mijenjao ne samo pravopis nego i jezik, i to ne samo stari padeži novima nego i glagolski oblici (prezent umjesto imperativa), ne samo tvorba nego i leksik, pa je Šenoin *predgrad* poslije postao *predgrađe*, *plinov* je postao *plinski*, Šenoina *zanjka* (omča) postala je *zamkom*, da je pritom – što možemo razumjeti – bilo previda i nedosljednosti (i *nešta* i *nješta*, i *svih ljudi* i *na prsih*) te komičnih promjena, pa *izmetu* (!) *englezkoga društva* postade *između* (!) *engleskoga društva* ili *ne biju te batinom* (današnjim pravopisom) postade *ne bi u te batinom*.

Svoju deskriptivnu metodu Kalenić je na početku disertacije objasnio sam (1965: 1):

Ova radnja o Šenoi pod nazivom *Jezik i umjetnički izraz Augusta Šenoea* napisana je kao radnja sa dvostrukim pregledom Šenoina jezika.

Osvrćući se na osnovne filološke i lingvističke misli hrvatske nauke o jeziku 19. stoljeća, ona s jedne strane obuhvaća strukturu Šenoina jezika u općenito prihvaćenim gramatičkim kategorijama s temeljnim kriterijem: diferenciranost prema suvremenom hrvatskosrpskom književnom jeziku. Po tome ona nije gramatika Šenoina jezika, jer ne obuhvaća sve gramatičke kategorije, već samo one u kojima se nalazi

historijski otklon prema suvremenom jeziku. Ali ponegdje navodim i primjere gdje nema nikakva otklona, radi uspoređivanja.

To se može shvatiti i kao metodski nedostatak.

Komentirat ćemo ovako: dobro da se pisac svojega početnoga nauma nije dosljedno držao. Jest u drugome dijelu disertacije, osobito u njegovu „Zaključku“, no prvi, uže jezični dio disertacije Šenoin jezik mjeri četirima gramatikama koje opisuju jezik suvremen Šenoi, ne Kaleniću, što je svakako metodološki prihvatljivije. Riječ je o gramatikama Brlićevoj (1842), Babukićevoj (1854), Mažuranićevoj (1869) i Veberovoj (1871), koje Kalenić izvrsno poznaje i neprestano citira iz prve ruke, i to – istaknimo i ovo – u izdanjima koja su godinom bliska Šenoi. Usput: Antun Mažuranić, Adolfo Veber Tkalčević i Vjekoslav Babukić bili su Šenoi od 1850. godine, kad se iz Pečuha vratio u Zagreb, gimnazijski profesori (Šenoa 1933: 28, Ježić 1964: 25–26), dakle jezik je od njih Šenoa učio i neposredno.

Osnovni je nedostatak Kalenićeva teksta nerijedak izostanak komentara obilato navođenih primjera. Počesto je čitatelju prepušteno da sam na temelju primjerâ zaključuje o onome što se htjelo pokazati pa stoga izostaje i mogućnost polemičnog odnosa prema stavu, kojega nema. S druge strane kad procjenjuje pojedinu „stilografsku točku“, kako Kalenić naziva ključna stilogena čvorišta, primjerice kad piše o postpoziciji sročnog atributa (1965: 261):

Krajnji domet, razumljivo, može biti različit. Od patetizacije pa do ironije, od ritimizacije do parodije, itd. Mada je koji puta teže utvrditi o kakvom se konkretnom odmicanju radi, ipak svaka ovakva devijacija kretanje je prema neuobičajenom, pa i u tekstovima koji su sasvim informativnoga karaktera.

nije posve jasno procjenjuje li Kalenić iz svojedobnog očišta ili iz očišta druge polovice 19. stoljeća; ako je prvo, metodološki je nedostatak, ako je drugo, presmiono je bez temeljite usporedbe s jezikom Šenoinih suvremenika. Takvih je mjesta u Kalenića dosta.

Opus poput Šenoina neiscrpan je vratak gradiva za svakojaka istraživanja. Pokazat ćemo na nekoliko probranih jezičnih odlika, koje je Kalenić propustio spomenuti ili jednostavno nije dospio, kamo sve istraživanja mogu smjerati. Primjerice o imperativu u Šenoa Kalenić će reći (1965: 110):

Karakteristike imperativa u Šenoinu jeziku jednake su normama suvremenoga imperativa, samo što Šenoa ponekad različito upotrebljava imperativne nastavke (-i, -j, -ji) kod pojedinih glagola.

To je morfologija imperativa, o sintaksi pak kaže ovako (1965: 178):

Sintaktičke upotrebe imperativa u Šenoinu jeziku ne razlikuju se od suvremenih. Šenoa imperativ često upotrebljava za slikovito opisivanje žive radnje, a imperativima obiluju i njegovi dijalozi. (...) Jedino je u Šenoa češći imperativni oblik načinjen od glagola *imati* negoli je to slučaj u književnom suvremenom jeziku.

Na stranu to što konstrukcije s *imati* Kalenić tretira kao imperativne (npr. *Sav prihod imanja ima se jednako porazdieliti* (SB: 4)). Zanimljivije je da se nijednom riječju nije osvrnuo na „stare“ imperativne 3. licu, unatoč tomu što se neki od njih mogu naći i među primjerima koje je iz Šenoa ekscerptirao (npr. *Al vjeruj mi milost vaša* (SB: 4)). Uostalom Kalenić je sam na jednome mjestu zapisao „*budi* mi dozvoljeno navesti jedan drastičan primjer“

(1965: 194). Sve to skupa spominjemo samo zato što je sintetičan imperativ 3. licu u Šenoae toliko upadljiv da je Gluhak (1999) njegovu pojavnost „u novijem jeziku“ krenuo potvrđivati upravo primjerima iz *Zlatarova zlata*, *Seljačke bune*, *Ilijine oporuke* i izabranih Šenoinih pjesama pa u jednom odlomku od 26 redaka i 288 riječi u *Zlatarovu zlatu* pronašao pet starinskih imperativa za 3. lice jednine (današnjim pravopisom: *brkaj*, *dođi* 2×, *odsijeci*, *oguli*) nasuprot dvama novima, jedan je u jednini, drugi u množini (*neka čini*, *neka kuhaju*) (1999: 61), primijetivši u bilješki da im se Kalenić (1965) nije posebno posvetio. Natuknica za buduća istraživanja: starinski imperativ 3. licu u Šenoinoj beletristici, u Šenoinoj nebeletristici te općenito u Šenoinu dobu. Tema se dalje može širiti različitim rukavcima, primjerice statusom čestice ili afiksoida *-der* (usp. *čujder*, *deder*, *nuder*, *stojder*, *hodi der*) ili pak apotekarskim odnosima imperativa (*ne*)*zamjerite* i sinkopiranoga (*ne*)*zamjerte* u *Zlatarovu zlatu* – je li riječ o slagarskim previdima ili Šenoinoj hotimičnoj registarskoj ili sociolingvistički nijansiranoj diferencijaciji među likovima.

Kad smo kod nijansi i onoga što smo već spomenuli – susret neštokavaca sa štokavštinom – upozoravamo na Kalenićevu rečenicu u kojoj govori o istome uspoređujući dva duža odjeljka Vatroslava Jagića (1838–1923), kajkavca iz Varaždina, i Đure Daničića (1825–1882), štokavca iz Novoga Sada, obojica su čuveni filolozi, koja su dva odjeljka objavljena 1866. u znanstvenome časopisu *Književnik*. Kalenić lapidarno kaže (1965: 32):

Jagićeva štokavština je pomalo hrapava i teška. Naprotiv Daničić, „rođeni štokavac“, s lakoćom formulira svoju misao. Za ulazak u tu štokavsku strukturu Šenoa je imao nesumnjiv dar.

Tko pročita Jagićev i Daničićev odlomak, mogao bi se s Kalenićem i složiti, no to ne rješava problem. Natuknica za buduća istraživanja: znanstveno objasniti „hrapavost“ i „težinu“ Jagićeve naučene štokavštine nasuprot „lakoći“ one rođenoga štokavca. I dalje: uvjerljivo pokazati i dokazati da je Šenoa za „štokavsku strukturu“ imao „nesumnjiv dar“.

Jagić je bio Šenoin vršnjak i šulkolega, rođeni su iste godine, ali Šenoa je školu polazio godinu iza Jagića, a poslije mu je među ostalim vrelima upravo Šenoin *Prosjak Luka* poslužio u poznatoj, magistralnoj kritici leksičkoga fonda rječnika Brozova i Ivekovićeve (1901). Kalenić je dakako za te Jagićeve prikaze znao i rabio ih je u analizi Šenoina leksika. Natuknica za buduća istraživanja: nastaviti ondje gdje je Jagić stao i temeljitije istražiti Šenoin leksik. Ne usudimo se ni spomenuti jer takvo što dočekati nećemo: rječnik Šenoina jezika. Tek da podsjetimo, Jagić je (1901–1902/1948) u Broza i Ivekovića tražio riječi iz narodnih pripovijedaka, iz Mažuranićeva *Čengić-age*, Šenoina *Prosjaka Luke*, Pavlinovićevih *Pjesama i besjeda* (podatak za kvizove i povijest filologije: Šenoa je *Seljačku bunu* 1878. posvetio „prečastnomu i prevriednomu gospodinu Mihovilu Pavlinoviću“) te *Ane Lovićeve* I. Trnskoga. Od pretraživanja Šenoinih riječi iz *Prosjaka Luke* ubrzo je odustao jer ih je u dvodnevnome radu ispisao sasvim dovoljno, nije bilo svrhe dalje tražiti ono čega u Broza i Ivekovića nema. A nema ne samo *vrbinja* (za koje su školarci nekad znali već s početka *Prosjaka Luke*: „Tiho teče Sava krajem. Uz nju bieli se *vrbinje*.“) nego desetaka običnih riječi poput *dječarac*, *gruntovnica*, *krstitke*, *kržljavac*, *letimice*, *licitar*, *nehajno*, *papirnat*, *samilost*, *spodoba*, *snužden*, *supijan*, *svjetiljka*, *šepati* (ima pridjev *šepav*)... sve do naših naslovnih: *djetić* (kalfa, majstorov pomoćnik), *glupan* (ima *glupak*) i *snubok* (koji snubi, prosac). Usput: od Milana Šenoae saznajemo da *sheynocha*, pisano starim češkim

pravopisom, znači isto što hrvatsko *šepac* ili *šepak* (1933: 6), odnosno *krivonog* (*šejnoha*, Ježić 1964: 10). Kalenić se od leksikografskoga pristupa Šenoinu leksiku svjesno ogradio, zanimalo ga je drugo (usp. 1965: 321–322, bilj. 161), no prenio je važno svjedočanstvo Milana Šenoe, koje ćemo i mi dati, dovoljno je poticajno (1933: 73):

Dikcija u djelima moga oca vrlo je različna: drukčije govore purgari i piljarice oko crkve Svetoga Marka, drukčije gospoda u „Diogenesu“, opet drukčije Posedarići i Daničići senjski, a opet sasma drukčije vojvoda Hrvoj. Narodne fraze, riječi, epiteti, to je sakupljao, gdje mu se samo pružila prilika. Često je govorio, da mu je jedina utjeha u njegovoj teškoj službi, što ima zgode, da čuje po koju originalnu frazu za vrijeme rasprave. Putujući uvijek bi bilježio take riječi, a ima ih još i danas jedno desetak malih papirića ili fragmenata kojekakih bilježnica, gdje su zabilježene.

Naputak za buduća istraživanja: kako to doista govore purgari i piljarice, a kako Šenoina gospoda? Ovamo bismo onda pridružili i frazarij jer komu se bude dalo čitati ovu monografiju i dalje istraživati, naići će u Šenoe na *pakrački dekret, s vana hui – s nutra fui*, pa i sveprisutnog *Vinka Lozića* (usp. Marković 2022). Što se sintakse tiče, na prvu bismo loptu preporučili tematiku Šenoina slavenskoga genitiva i značenja instrumentala.

Spomenut ćemo najzad još samo dva Šenoina tvorbeno *dragulja*. August Šenoe bijaše vrstan i plodan feljtonist, a napisao je i mnoge znane pjesme. S naknadnom pameću donekle čudi da se Kalenić nije osvrnuo na danas začudne Šenoine naslovne riječi *Zagrebulje* i *Hrvatulje*, začudne dakako zbog sufiksa *-uľ-*. Nismo posebno provjeravali, ali napamet bismo rekli da su one Šenoini hapaksi. Feljtone pod naslovom *Zagrebulje* (usp. ZA) Šenoe je sa stankama u *Pozoru* i *Viencu* objavljivao od 1866. do 1880. Ciklus pjesama *Hrvatulje I.* objavio je u *Naše gore listu* 1864. godine, a ciklus *Hrvatulje II.* u *Naše gore listu* 1865. godine (usp. HR). Dakle sufiksom *-uľ-a* Šenoe se poigrava već 1864. Kako, zašto, što mu znače riječi s tim sufiksom, što nam one znače danas, jesu li nam prozirne, kako bismo ih naglasili, sve ako o Šenoi i nismo slušali fakultetska predavanja Miroslava Šicela i njegove purgerske, varaždinsko-zagrebačke preporuke?

Pogledamo li treće, poboljšano izdanje Babićeve *Tvorbe* (2002), dobit ćemo neku sliku o sufiksu *-uľ-*. Razvrstat ćemo potvrde prema svojoj logici i Babićevim paragrafima:

- uľ-∅ dragulj (§ 1177)
- uľ-a bobulja, brkulja, crnkulja, cvjetulja, dragulja, drhtulja, hodulje, kusulja, medulja, modrulja, mrkulja, pjeskulja, plavulja, rogulje, rosulja, sivulja, šarulja, šišulja, vlasulja, žarulja (§§ 1145, 1146)
- uľ-ač-a kapuljača (§ 266)
- uľ-ag-a sovuljaga, trovuljaga (§ 1177)
- uľ-ic-a pituljica, Snjeguljica, zmijuljica (§ 599)
- uľ-k-∅ bobuljak, božuljak, brežuljak, cestuljak, crevuljak, crvuljak, čorbuljak, čovječuljak, čovuljak, dimuljak, djevojčuljak, dramuljak, filmuljak, grobuljak, knjižuljak, momčuljak, nimfuljak, nosuljak, otočuljak, pjesmuljak, planetuljak, prašuljak, pričuljak, smotuljak, stihuljak, tekstuljak, trčuljak, visuljak, vražuljak, vrečuljak, vršuljak, vrtuljak, zamotuljak (§§ 295, 296)

Imenica *zagrebulja* slučajno se našla u opširnu opisnu imenica sa sufiksom *-ic-a*, gdje Babić piše: „*zágrebica* običnije *zagrebulja*“ (§ 533), što god to bilo. Od onoga čega se uz malo moždane gimnastike možemo sjetiti, a da u Babića nema, jesu: *čitulja* (Babiću vjerojatno ne ulazi u korpus hrvatskoga jezika, mi bismo maretićevski rekli da razgovorno „može podnijeti“), *krivulja* (začudo je nema), *modrulj* (vrsta morskoga psa), *pahulja* (može biti da ju Babić ne smatra izvedenicom), *tezulja* (vaga), *kadulja* (navodno prema *kad*, vonj), pa onda još *patuljak* (vjerojatno pozajmljeno kao takvo, neizvedeno), *mòdruljica* i *modrùljica* (priznajemo, te riječi nismo znali, naučili smo ih iz suvremenoga rječnika provjeravajući *modrulja*), *pobjegulja* (tu smo znali), *košulja* je naslijeđena, *cedulja* i *jegulja* pozajmljene.

Kako bilo, začudnomu sufiksu *-ul-* nije lako apstrahirati značenje. Ima tu životinja, ponajviše krava, ali ne samo njih (ima *mrkulje*, *sivulje*, *šarulje*, ali i *drhtulje*, *sovuljage*, *zmijuljice*), ima bilja (*bobulja*, *brkulja*, *šišulja*), ima sprava i naprava (*hodulje*, *rogulje*, *tezulja*, *vtuljak*, *žarulja*), ima odjeće (*kapuljača*), umanjenica s neutralnim ili pogrđnim značenjem (*brežuljak*, *čovječuljak*, *knjižuljak*, *pjesmuljak*), ima najzad običnih riječi poput *crvuljka* (slijepo crijevo), *smotuljka* i *dragulja*. Povijesni rječnik poput Akademijina dao bi još mnogo primjera, mi smo tek zagrebali oko *vtuljka* (ARj: s. v.) i pronašli štošta. Prema onomu što se iz Kalenićeve monografije može izlučiti Šenoa je osim *Zagrebulje* i *Hrvatulje* rabio barem još ove riječi: *bezbrkuljak* (ironično u nizu s *patuljak* i *trčuljak*), *brežuljak*, *grbuljak* (vrsta kaktusa), pridjev *modruljast*, imenice *metuljak*, *pavuljica* (pahuljica), *trčuljak*, *vlasulja*. Ne možemo odrješito reći u kakvu su odnosu Zagreb i zagrebulje, Hrvati i hrvatulje.

Natuknica za buduća istraživanja: što je Augustu Šenoi Bogoslav Šulek? Polazišne točke mogu biti barem dvije. Prvo je ono što znamo barem još od Maretića (1924: s. v. *dragulj*):

dragulj, draguljar, Edelstein, Juwelier; najprije se nalazi u Š[uleka]., koji je jamačno obje riječi načinio, ali rđavo, jer je nastavak *-ulj* veoma rijedak...

odnosno od Jonkea (1965: 138):

Možemo čak reći da se u suvremenom hrvatskom književnom jeziku nalazi priličan broj riječi koje su u nj ušle posredstvom Šulekovih rječnika. Da spomenem ovdje samo nekoliko najobičnijih: *čunj*, *dobrobit*, *dojam*, *dragulj*, *draguljar*, *dražba*, *geslo*, *glasovir*...

Misli se – jasno – na Šulekove rječnike njemačko-hrvatski (1860) i trojezičnik znanstvenoga nazivlja (1874–1875/1990). Dalje Jonke piše (1965: 144):

Sufiksom *-ulja* stvarao je Šulek imenice koje znače kakve strojeve, pa mu je *okretulja* Drehmaschine (711), *parulja* Dampfmaschine, parostroj (752), *radulja* Arbeitsmaschine (906), *crpulja* Schöpfwerk (1000), *govorulja* Sprechmaschine (1072), *odbjegulja* Centrifugalmaschine (1106), što se još može razumjeti po tome što se tim sufiksom osim imena životinja (*šarulja*, *mrkulja*) i čeljadi (*mahnitulja*) tvore, po Maretićevu svjedočanstvu (309) i imena stvari (*crepulja*, *hodulje*), pa mu tako od *tezulje*, vage (764), i *ravnulje*, Nivellirwage (913), nije daleko do naziva strojeva.

Šulek je kao „purist“ umjesto *lenjir* zagovarao *redulju* (Jonke 1965: 131). Ovamo bi zacijelo išla i obična *krivulja*, koju ARj (s. v.) ima s pet značenja, pa se pod (d) lijepo veli da „u pisaca našega vremena znači krivu crtu (u geometriji)“, s pozivom na Šulekov rječnik znanstvenoga nazivlja. Iz njemačko-hrvatskoga rječnika možemo još dodati *pravulju*

(Šulek 1860: s. v. *Diplom*), *grdulju* (s. v. *Garstig*), *segulju* (s. v. *Lang*), *krabulju* (s. v. *Larve*), *měšulju* (s. v. *Mischgetreibe*), *razulju* (s. v. *Müllerwage*, *Nivellirwage*, *Wasserwage*), brojne biljke i životinje. Druga polazišna točka jest činjenica da su Šulek i Šenoa jedan za drugoga dakako znali, moguće je Šenoa škole učio i prema nekim Šulekovim udžbenicima, Šulek je objavljivao u Šenoinu *Vienču*, gdje je uostalom 1875. osvanuo i zanimljiv oglas o netom dovršenom rječniku (*Vienac*, Zagreb, god. VII, br. 33, 14. kolovoza 1875, str. 538):

Nove knjige. „Hrvatsko-njemačko-taljanski [*sic!*] rječnik znanstvenoga nazivlja.“ Sastavio ga dr. Bogoslav Šulek. 1376 strana u osmini. Ova velevažna knjiga, o kojoj se je već toliko govorilo i pisalo, dotiskana je iza osam godina, što je predana u štampu u tiskari Gajevoj. Dao bi se o štampanju ove knjige napisati čeli jedan humoristični roman. – Koliko će godina trebati, dok se udari knjizi ciena, te dodje u trgovinu, to ne možemo unapried pouzdano kazati, al ćemo to u svoje vrieme napose kazati.

Da umirimo savjest, pogledali smo ipak ima li ARj *Zagrebulju* i *Hrvatulju*. – Nema. Nema ni *žarulju*, koju nemaju ni Broz i Iveković (1901), a čini se ni Šulek (1860, 1874–1875/1990).

Ovo izdanje nastalo je na temelju primjerka disertacije Vatroslava Kalenića pohranjenog u Arhivu zagrebačkoga Filozofskoga fakulteta, zapravo primjerka profesora Mate Hraste, kojim smo se slobodno služili zahvaljujući uvijek susretljivom voditelju Arhiva g. Ivanu Kurjaku. Primjerak koji čuva Nacionalna i sveučilišna knjižnica zbog birokratskih klipova pod nogama nismo mogli konzultirati koliko smo bili htjeli – jedno je briga o baštini, a drugo baštinu učiniti tako teško dostupnom i izmišljati probleme gdje ih nema umjesto da se oni otklanjaju – ali ipak nam je bio dragocjen jer je u njemu sačuvan Kalenićev petostranični popis „Pogrešaka“, *errata corrige*, koji smo dakako iskoristili.

Što u ovom izdanju urednički jest učinjeno? – Prvo, ispravljene su očite omaške i ono što je pisac sam naveo u popisu „Pogrešaka“. – Drugo, provjeren je i popravljen velik broj citata. Primjeri iz Šenoinih djela provjeravani su ciljano, ako su se učinili sumnjivima, a to nipošto nije bilo rijetko. Provjeriti ih sve bilo bi nemoguće, tj. zahtijevalo bi ulog vremena nerazmjernan dobitku, posebice ako je riječ o primjerima iz *Pozora*. Inače je Kalenić prepisivao relativno precizno, čak začudno precizno s obzirom na onodobne tehničke mogućnosti i dostupnost vrelâ. – Treće, gdješto su primjeri radi razumljivosti tek minimalno prošireni, dakako prema izvornicima. – Četvrto, poglavlja i potpoglavlja iz nužde su numerirana radi lakšega snalaženja u opsežnoj građi i jednostavnijeg internog upućivanja, sažet „Sadržaj“ na kraju izvornika nije bio potpun i nije pružao pravu sliku cjeline. Gdješto je potpoglavlje i uspostavljeno jer je gradivo jasno ukazivalo na to da mora biti, a nema ga. – Peto, uređen je popis „Vrela“. – Šesto, objedinjen je i ujednačen popis „Literature“, što je ondje u bilješki posebno objašnjeno. – Sedmo, osuvremenjeno je i racionalizirano pozivanje na referentnu literaturu. Zato je bilježaka mnogo manje negoli u izvorniku i mnogo su kraće. – Osmo, radi preglednosti primjeri i duži citati izvučeni su u zasebne odjeljke. – Deveto, primjeri u tijelu teksta nakošeni su, a ključni elementi u izdvojenim primjerima podebljani gdje god je bilo moguće i nedvojbeno. Takav zahvat imao je na pameti i Kalenić, ali ga tehnički nije mogao izvesti (1965: 5). Osim što je to samo po sebi bio veoma pipav posao pokazalo se da je i nezahvalan jer gdješto nije bilo lako dokučiti koji je element, posebice leksički ili sintaktički, Kalenić htio istaknuti. – Deseto, kose zagrade, koje u izvorniku pretežu, naime tek su na nekoliko mjesta stavljene oble, sve su zamijenjene oblina. – Jedanaesto, dosljedna

kratica *napr.* zamijenjena je kraticom *npr.*, malko je reducirana obilata uporaba dvotočke unutar rečenice, stavljena je točka iza rimskih brojki za redne brojeve, koju Kalenić u skladu s vremenom nije pisao. – Dvanaesto, priređivačke opaske u bilješkama i intervencije u tijelu teksta dali smo u uglatim zagradama.

Što u ovom izdanju urednički nije učinjeno? – Nije se zadiralo u jezik izvornika. Odnosno zadiralo se minimalno. Evo nekoliko primjera da bude posve jasno dokle seže urednička ruka. Već rekosmo da su ispravljene očite omaške. No ako je Kalenić pisao *tačka* i *tačno*, a pisao je, tako je i ostalo. Ako je pisao *sastojak* – *sastojci* i *sastojka* – *sastojke*, a pisao je, tako je i ostalo. Ako je pisao *nesumnjivo* i *nesumljivo* te dosljedno *sumnjati* i *sumnja*, a pisao je, na onih par mjesta gdje se javlja *nesumljivo* je – jer se čini da je ipak riječ o nehotičnu previdu – promijenjeno u *nesumnjivo*. Ako je kadšto pisao *dogadžaj*, a kadšto *dogođaj*, kao što je bila navada u 19. stoljeću, sve je ujednačeno u *dogođaj* jer je Kalenić sam tako označio u popisu „Pogrešaka“. Ako je jezik o kojemu piše ne posve dosljedno – dosljedno u smislu vremenskih razdjela na koje se naziv odnosi – nazivao kadšto *hrvatskim*, kadšto *hrvatskosrpskim*, a na jednom ili dvama mjestima *hrvatsko-srpskim*, tako je i ostalo. S tehničke, grafijske strane: ako je stoljeća bilježio sad rimskim sad arapskim brojkama, a jest, tako je i ostalo.

Da je knjiga nakon domalo šezdeset godina ipak objavljena, valja zahvaliti profesorici Brancki Kalenić Ramšak, sljednici autorskih prava, koja je to svesrdno dopustila, Lidiji Zubac, koja je obavila mukotrpan posao prijepisa strojopisa disertacije u računalu, Lahorki Plejić Poje, koja je jednim važnim okomitim dodavanjem unijela novu živost u utakmicu, dobrohotnim recenzentima Suzani Coha i Ivi Pranjkoviću, uredniku portala *Stilistika* Krešimiru Bagiću, najzad Draženu Karamanu, koji je knjigu složio i osovio na mrežu.

Birokraciji uinat i usprkos knjiga je sad dostupna svakomu. Koga je zanimalo, znao je i dosad da disertacija o jeziku Augusta Šenoje negdje postoji, ali ruku na srce nije bilo lako do nje doći. No ona je sad prisutna na mreži i filološke isprike više ne piju vode.

Zagreb, 21. prosinca 2022.

Vrela

HR = August Šenoa. 1864–1865/1963. Hrvatulje I–II. *August Šenoa: Sabrana djela*, knj. I. Prir. Slavko Ježić. Zagreb: Znanje, 76–86, 105–111.

K = August Šenoa. 1881/s. a. *Kletva*. I–II. PDF, s. n., 1–420. [Tekst u novijem, redigiranom izdanju.]

KLJ = August Šenoa. 1880/1887. Kanarinčeva ljubovca. *Sabrane pripoviesti*, sv. VII. Zagreb: Matica hrvatska, 199–276.

PL = August Šenoa. 1879. *Prosjak Luka: Pripoviest iz seoskoga života*. Zagreb: Matica hrvatska.

SB = August Šenoa. 1878. *Seljačka buna: Historična pripoviest XVI. vieka. Sabrani spisi Augusta Šenoa*, knj. III. Zagreb: Tiskom dioničke tiskare.

UA = August Šenoa. 1878/1886. U akvariju. *Sabrane pripoviesti*, sv. V. Zagreb: Matica hrvatska, 137–277.

ZA = August Šenoa. 1866–1880/1964. Zagrebulje I–V. *August Šenoa: Sabrana djela*, knj. IX. Prir. Slavko Ježić. Zagreb: Znanje, 335–514.

ZZ = August Šenoa. 1871/1878. *Zlatarovo zlato: Historična pripoviest XVI. vieka*. Drugo izdanje. *Sabrani spisi Augusta Šenoa*, knj. IV. Zagreb: Nakladom kr. sveučil. knjižare Albrecht i Fiedler.

Literatura

Anić, Vladimir. 1963/1971. *Jezik Ante Kovačića*. Zagreb: Školska knjiga. [Doktorska disertacija 1963.]

ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880–1976. Knj. I–XXIII. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Babić, Stjepan. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnom jeziku*. Treće, poboljšano izdanje. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.

Babukić, Vjekoslav [Věkoslav]. 1854. *Ilirska slovnica*. Zagreb: Bèrztotiskom nar. tiskarnice Dra. Ljudevita Gaja.

Brlić [Berlić], Ignaz Al. 1842. *Grammatik der illirischen Sprache*. Zweite durchgesehen und verbesserte Auflage. Agram: Franz Suppan.

Damjanović, Stjepan (ur.) 1998. *Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: Monografija*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Frangeš, Ivo. 1975. Realizam. U: Milorad Živančević, Ivo Frangeš. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 4. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber – Mladost, 219–488.

Gluhak, Alemko. 1999. Starinski oblik za treće lice imperativa u hrvatskom jeziku. *Filologija*, Zagreb, 33: 55–74.

Ham, Sanda. 1993. *Jezik Josipa Kozarca: Sklonidbeni sustav*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.

- Ham, Sanda. 1998. *Jezik zagrebačke filološke škole*. Osijek: Matica hrvatska Osijek.
- Iveković, Franjo, Ivan Broz. 1901. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Štamparija Karla Albrechta (Jos. Wittasek).
- Jagić, Vatroslav. 1901–1902/1948. Rječnik hrvatskoga jezika. Skupili i obradili Dr. Fr. Iveković i Dr. Ivan Broz. Svezak I. A–O. U Zagrebu 1901.; Rječnik hrvatskoga jezika. Skupili i obradili Dr. Fr. Iveković i Dr. Ivan Broz. Svezak II. P–Ž. U Zagrebu 1901. U: 1948. *Izabrani kraći spisi*. Ur. i članke sa stranih jezika prev. Mihovil Kombol. Zagreb: Matica hrvatska, 548–571. [Izvornik: *Archiv für slavische Philologie*, knj. XXIII, Berlin, 1901, str. 521–529; knj. XXIV, Berlin, 1902, str. 230–242.]
- Ježić, Slavko. 1964. Život i djelo Augusta Šenoa. *August Šenoa: Sabrana djela*, knj. XII. Zagreb: Znanje, 5–281.
- Jonke, Ljudevit. 1964. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb: Nakladni zavod Znanje.
- Jonke, Ljudevit. 1965. *Književni jezik u teoriji i praksi*. Drugo, prošireno izdanje. Zagreb: Znanje.
- Kalenić, Vatroslav. 1965. *Jezik i umjetnički izraz Augusta Šenoa*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet, 1–383. [Na naslovnici: Ljubljana 1965.]
- Kalenić, Vatroslav. 2001. *Izabrane studije Vatroslava Kalenića*. Ur. Vesna Požgaj Hadži, Marija Smolić. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike i književnosti, Filozofski fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Kalenić, Vatroslav. 2018. Rasprave i članci. U: Zlatko Vince, Vatroslav Kalenić, Vladimir Anić. 2018. *Rasprave i članci*. Stoljeća hrvatske književnosti, knj. 138. Prir. Ivo Pranjković. Zagreb: Matica hrvatska, 145–290.
- Maretić, Tomo. 1924. *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom: Dopuna Broz-Ivekovićevu »Rječniku hrvatskoga jezika«*. Znanstvena djela za opću naobrazbu. Knj. VI. Zagreb: JAZU.
- Marković, Ivan. 2020. Uz jezik i stil Ive Kozarčanina. U: Marko Samardžija. 2020. *Jezik i stil pripovjedne proze Ive Kozarčanina*. Prir. Ivan Marković. Zagreb: Stilistika, <http://stilistika.org/marko-samardzija-jezik-i-stil-pripovjedne-proze-ive-kozarcanina>, 5–16.
- Marković, Ivan. 2022. Rječnici Ivana Filipovića. *Filologija*, Zagreb, 79: 91–113.
- Mažuranić, Antun. 1869. *Slovnica hrvatska za gimnazije i realne škole. Dio I. Rječoslovje*. Četvrto izdanje. Zagreb: Troškom Knjižare Fr. Župana (Albrechta i Fiedlera).
- Požgaj Hadži, Vesna, Marija Smolić. 2001. Uvodna beseda. U: Kalenić 2001: 5–6.
- Pranjić, Krunoslav. 1967/1971. Jezik i stil Matoševe pripovjedačke proze. *Rad JAZU*, Zagreb, 361: 29–194. [Doktorska disertacija 1967.]
- Pranjić, Krunoslav. 1981. Vatroslav Kalenić (Zagreb, 30. srpnja 1930. – Ljubljana, 22. kolovoza 1981.). *Jezik*, Zagreb, XXIX (1981–1982)/1: 1–3.
- Pranjković, Ivo. 2018. Predgovor. Ljetopis. Bibliografija. U: Zlatko Vince, Vatroslav Kalenić, Vladimir Anić. 2018. *Rasprave i članci*. Stoljeća hrvatske književnosti, knj. 138. Zagreb: Matica hrvatska, 129–143.
- Samardžija, Marko. 2003. Između filologije i lingvostilistike (O disertaciji Vatroslava Kalenića *Jezik i umjetnički izraz Augusta Šenoa*). U: Vesna Požgaj-Hadžić (ur.) 2003.

- Drugo slovensko-hrvaško slavistično srečanje = Drugi hrvatsko-slovenski slavistički skup.* Zbornik referatov z Drugega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja, ki je bilo v Šmarjeških Toplicah od 5. do 6. aprila 2001. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze u Ljubljani, 23–27. [Isto: Marko Samardžija. 2003. *Piščev izbor: Prinosi (leksiko)stilistici i tekstologiji hrvatskoga jezika.* Zagreb: Pergamena, 133–136.]
- Sović, Ivan. 1972/1982. *Jezik Janka Leskovara.* Zagreb: Školske novine. [Magistarski rad 1972.]
- Sović, Ivan. 1980/1985. *Jezik Ksavera Šandora Gjalskoga.* Zagreb: Školske novine. [Doktorska disertacija 1980.]
- Šenoa, Milan. 1933. *Moj otac.* Zagreb: Matica hrvatska.
- Šulek, Bogoslav. 1860. *Deutsch-kroatisches Wörterbuch.* Bd. I (A–L), II (M–Z). Zagreb: Narodna tiskarnica dra. Ljudevita Gaja.
- Šulek, Bogoslav. 1874–1875/1990. *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja.* Knj. I–II. Zagreb: Tiskom Narodne tiskare Dra. Ljudevita Gaja. [1990. Faksimilski pretisak. Zagreb: Globus.]
- Veber, Adolfo. 1871. *Slovnica hèrvatska za srednja učilišta.* Zagreb: Tiskom dioničke tiskare u Zagrebu.

Dodatak. Odlomak iz „Zagrebulja“ u *Pozoru* (1867) i dvjema kasnijim redakturama (1951, 1964) s podebljanim mjestima razlikâ

1) Petrica Kerempuh [August Šenoa], Zagrebulje II, *Pozor*, Zagreb, god. VI, br. 16 (19. I. 1867), str. 1.

Znate-li što je „garroter?“

Čujte me, kazat ću vam.

U Londonu ste. Mrak se hvata. Gusta magla zavija kao tužnim plaštem stolicu **velike** Britanije. Kroz maglu titraju **plinove** svjetiljke kao sitne **kriesnice**. **S bliza** čujete štropot, **s daleka** šum. **Zakrenite** u bližnju ulicu **predgrada**, **idite** dalje. Eno za **čoškom** makla se sjena, a za onim zidom druga. **Nješta** je šušnulo. A vi idete dalje. Svjetiljka trepetljika prevarila vas je, večernji vjetar **prnuo** je suhim lišćem bližega perivoja. Vi idete dalje. Čuj! Sad žviždnu **nješta s desna**, sad **s lieva**. Iz zasjede skoče **do dva** prnjava lopova. Jedan vas lupi toljagom po glavi, **sviest** vas ostavlja, drugi vam sveže ruke na **ledja**, treći vam baci vreću preko glave. Vi ležite bez **sviesti** na vlažnom taracu. A kad zora svane, kad vam prvi mraz strese kroz san iznemogle mišice, podići će vas iz blata **Samaritan devetnaestoga vieka – englezki „police-men“**; a vi ostate bez ure, prstenja, **listnice**, klobuka – bez svega.

To su vam „garroteri.“

Pa čemu ova pričica, pitate me? Polagano moja **ráno**. Mislite, da u Zagrebu **neima garroterah?** O ima ih, ima. Nije im nož za pojasom, nit im je toljaga o ruci, **nebiju te** batinom, **nevežu** te užetom. Jezik im je nož, spletko i zloba **zanjka**, kojom te dave. Nisu odrpanci kao **englezki garroteri**, gospodsko ruho ih **odieva**; **negaze** oni blatnoga taraca, kao što londonski lopovi, već se skližu po voštanom podu **salonah**; al i **njim** je duša crna kao što onomu **izmetu englezkoga društva**, al i oni su zakleti neprijatelji reda, svetinje domaće, imetka čovječjega **društva, boga**.

To su vam moralni **garroteri!**

Neznam već za ime poganskomu **svetcu**, što je ukorio tvorca svih **ljutih**, zašto nije čovjeku stvorio na **prsih** okance, da u svačije srce zaviriti možeš.

Hvala **bogu**, da nije Jove toga učinio!

Crna bi vam to panorama bila u Zagrebu, da **nespomenem**, kako bi se krasotice srdile, da svaku tajnu njihova srca prostim okom uhoditi **smieš**.

Hvala bogu da nije Jove toga učinio, da nam **nestoji** sva gola istina na dlanu, da nam ostane **nješta** iluzije – jer iluzija treba **Hrvatom**, dragovići moji, inače bi trebalo, da se živi u grob zakopamo.

2) August Šenoa, Zagrebulje II, prir. Antun Barac, *August Šenoa: Djela*, knj. I, Zagreb, Zora, 1951, str. 371–372.

Znate li, što je „garroter“?

Čujte me, kazat ću vam.

U Londonu ste. Mrak se hvata. Gusta magla zavija kao tužnim plaštem stolicu **Velike** Britanije. Kroz maglu titraju **plinske** svjetiljke kao sitne **krijesnice**. **Izbliza** čujete štropot, **izdaleka** šum. **Zakrenete** u bližnju ulicu **predgrađa**, **idete** dalje. Eno za **ćoškom** makla se sjena, a za onim zidom druga. **Nešta** je šušnulo. A vi idete dalje. Svjetiljka trepetljika prevarila vas je, večernji vjetar **prhnuo** je suhim lišćem bližega perivoja. Vi idete dalje. Čuj! Sad žviždnu **nešta zdesna**, sad **slijeva**. Iz zasjede skoče **po dva** prnjava lopova. Jedan vas lupi toljagom po glavi, **svijest** vas ostavlja, drugi vam sveže ruke na **leđa**, treći vam baci vreću preko glave. Vi ležite bez **svijesti** na vlažnom taracu. A kad zora svane, kad vam prvi mraz strese kroz san iznemogle mišice, podići će vas iz blata **samaritanac devetnaestog vijeka – engleski „policeman“**; a vi ostaste bez ure, prstenja, **lisnice**, klobuka – bez svega.

To su vam „garroteri“.

Pa čemu ova pričica, pitate me? – Polagano, moja **rano**. Mislite, da u Zagrebu **nema garrotera**? O ima ih, ima. Nije im nož za pojasom, nit im je toljaga o ruci, **ne biju te** batinom, **ne vežu** te užetom. Jezik im je nož, spletki i zloba **zamka**, kojom te dave. Nisu odrpanci kao **engleski garroteri**, gospodsko ruho ih **odijeva**; **ne gaze** oni blatnoga taraca kao što londonski lopovi, već se skližu po voštanom podu salona; al i **njima** je duša crna kao što onomu **između engleskoga društva**, al i oni su zakleti neprijatelji reda, svetinje domaće, imetka čovječjega **društva, boga**.

To su vam moralni **garroteri!**

Ne znam već za ime poganskomu **svecu**, što je ukorio tvorca svih **ljudi**, zašto nije čovjeku stvorio na **prsimu** okance, da u svačije srce zaviriti možeš.

Hvala **bogu**, da nije Jove toga učinio!

Crna bi vam to panorama bila u Zagrebu, da **ne spomenem**, kako bi se krasotice srdile, da svaku tajnu njihova srca prostim okom uhoditi **smiješ!**

Hvala bogu, da nije Jove toga učinio, da nam **ne stoji** sva gola istina na dlanu, da nam ostane **nešta** iluzije – jer iluzija treba **Hrvatima**, dragovići moji, inače bi trebalo, da se živi u grob zakopamo.

3) August Šenoa, Zagrebulje II, prir. Slavko Ježić, *August Šenoa: Sabrana djela*, knj. IX, Zagreb, Znanje, 1964, str. 430–431.

Znate li, što je *garroteur*?

Čujte me, kazat ću vam.

U Londonu ste. Mrak se hvata. Gusta magla zavija kao tužnim plaštem stolicu **Ve-like** Britanije. Kroz maglu titraju **plinove** svjetiljke kao sitne **krijesnice**. **S bliza** čujete štropot, **s daleka** šum. **Zakrenite** u bližnju ulicu **predgrada**, **idite** dalje. Eno za **ćoškom** makla se sjena, a za onim zidom druga. **Nešta** je šušnulo. A vi idete dalje. Svjetiljka trepetljika prevarila vas je, večernji vjetar **prnuo** je suhim lišćem bližega perivoja. Vi idete dalje. Čuj! Sad žviždnu **nješta zdesna**, sad **slijeva**. Iz zasjede skoče **po dva** prnjava lopova. Jedan vas lupi toljagom po glavi, **svijest** vas ostavlja, drugi vam sveže ruke na **leđa**, treći vam baci vreću preko glave. Vi ležite bez **svijesti** na vlažnom taracu. A kad zora svane, kad vam prvi mraz strese kroz san iznemogle mišice, podići će vas iz blata **Samaritan devetnaestoga vijeka – engleski policeman**; a vi ostaste bez ure, prstenja, **lisnice**, klobuka – bez svega.

To su vam **garroteuri**.

Pa čemu ova pričica, pitate me? – Polagano, moja **rano**. Mislite, da u Zagrebu **ne ima garroteura**? O ima ih, ima. Nije im nož za pojasom, nit im je toljaga o ruci, **ne bi u te** batinom, **ne vežu** te užetom. Jezik im je nož, spletko i zloba **zanjka** kojom te dave. Nisu odrpanci kao **engleski garroteuri**, gospodsko ruho ih **odijeva**; **ne gaze** oni blatnoga taraca, kao što londonski lopovi, već se skližu po voštanom podu **salona**; al i **njim** je duša crna kao što onomu **između engleskoga društva**, al i oni su zakleti neprijatelji reda, svetinje domaće, imetka čovječjega **društva, Boga**.

To su vam moralni **garroteuri**!

Ne znam već za ime poganskomu **svecu** što je ukorio tvorca svih **ljudi** zašto nije čovjeku stvorio na **prsih** okance da u svačije srce zaviriti možeš.

Hvala **Bogu** da nije Jove toga učinio!

Crna bi vam to panorama bila u Zagrebu, da **ne spomenem** kako bi se krasotice srdile, da svaku tajnu njihova srca prostim okom uhoditi **smiješ**!

Hvala Bogu da nije Jove toga učinio, da nam **ne stoji** sva gola istina na dlanu, da nam ostane **nješta** iluzije – jer iluzija treba **Hrvatom**, dragovići moji, inače bi trebalo, da se živi u grob zakopamo.

Predgovor

Ova radnja o Šenoi pod nazivom *Jezik i umjetnički izraz Augusta Šenoe* napisana je kao radnja sa dvostrukim pregledom Šenoina jezika.

Osvrćući se na osnovne filološke i lingvističke misli hrvatske nauke o jeziku 19. stoljeća, ona s jedne strane obuhvaća strukturu Šenoina jezika u općenito prihvaćenim gramatičkim kategorijama s temeljnim kriterijem: diferenciranost prema suvremenom hrvatskosrpskom književnom jeziku. Po tome ona nije gramatika Šenoina jezika, jer ne obuhvaća sve gramatičke kategorije, već samo one u kojima se nalazi historijski otklon prema suvremenom jeziku. Ali ponegdje navodim i primjere gdje nema nikakva otklona, radi uspoređivanja.

To se može shvatiti i kao metodski nedostatak. Ali, s praktičnog gledišta uzevši, gramatika o jeziku nekoga pisca najkorisnija je za opću nauku o jeziku upravo na onim mjestima gdje se u jednom ili više pravaca udaljuje od prihvaćenih normi. Potpune i cjelovite gramatike o jeziku jednoga pisca korisne su u cjelini samo onda kad se na osnovu njih želi propisati norma. A sa Šenoom, ili bilo s kojim „historijskim“ piscem, to nije slučaj. To, a i općenito ustaljena praksa u pisanju radova ovakve vrste, bili su osnovni razlozi zašto sam tako postupio.

Drugi pregled Šenoina jezika obuhvaća jezik kao materiju pomoću koje je objektiviran „najbolji pjesnik Hrvatsva u njegovu stoljetnom i uspješnom otporu protiv pokušaja ponjemčivanja, madžarizacije i potalijančivanja (...), pjesnik svega onoga što su Hrvati njegova vremena osjećali kao dio vlastitih napora, borba, težnja, slabosti i jada, ali i kao dio vlastite sile i otpornosti“ (Barac 1951a, I: 29). To je analiza funkcionalnih vrijednosti i pravaca Šenoina jezika, analiza jezične materije u njenim unutrašnjim stilsko-stilističkim relacijama. To je analiza ekspresije u kreativnoj vrijednosti. Šenoa je, kao pravi stvaralac književne riječi, bio izvanredno senzibilan za integralno i harmonično jedinstvo riječi i rečenica, za jezične prelive i u njihovom lingvističkom i funkcionalnom smislu.

Na ovo drugo područje odnosi se termin „umjetnički izraz“. Možda on i nije najsretniji. Nije možda najsretniji zbog toga što ga treba objasniti. Pod njim ne treba razumjeti samo onaj „izraz“ koji je „umjetnički“, jer je umjetnost više negoli samo izraz, jer umjetnost obuhvaća daleko šire područje negoli je samo područje jezika, pa i onda kad je ta umjetnost realizirana samo u jeziku. Pod terminom „umjetnički izraz“ treba dakle u Šenoinu jeziku shvatiti svaku onu jezičnu pojavu koja ima jednokratnu ili višekratnu, netipičnu ili tipičnu funkciju književnoumjetničkoga izražavanja. Podatke za ovaj jezični sloj moguće je naći i u onim tekstovima koji u cjelini nemaju umjetničke vrijednosti, jer su ostale sastojke umjetničke vrijednosti ili ignorirane ili nedostignute. Na žalost, u ovakvo terminološko raspravljanje moramo se uvijek upustiti onda kad želimo prijeći iz gramatike u stilistiku.

Tako ova radnja *Jezik i umjetnički izraz Augusta Šenoe* s jedne strane obuhvaća Šenoin jezik u odmaknutim gramatičkim kategorijama, a s druge strane opisuje jezične oblike u službi cjelovite umjetničke stilizacije.

Kao osnova za ispitivanje Šenoina jezika, u oba prereza, poslužila su mi posljednja izdanja njegovih tekstova koja su odštampana još za njegova života i za koja s pravom možemo pretpostaviti da su najautentičnija, jer ih je redigirao sam autor. Šenoin pravopis i jezik

popravljali su naime brojni njegovi kasniji izdavači, najčešće zbog pravopisne i jezične modernizacije, koji puta opravdano a koji puta i bez prave potrebe. Tako ćemo među neanonimnim popravljачima Šenoina jezika naći Franju Markovića, Hugu Badalića, Milana Šenou, Isu Velikanovića, Antuna Barca, Ljubomira Marakovića, Slavka Ježića. Mada se o opsegu zahvata u Šenoin jezik, svakoga od ovih pojedinaca, može posebno raspravljati, mada se njihovi razlozi mogu prihvatiti ili ne prihvatiti, ni jednom od njih se ne može predbaciti potpuna bezrazložnost. Ali te popravke je rad ove vrste morao zaobići, jer se bavi autentičnim Šenoinim jezikom.

Rukopisima, ili bolje rečeno ostacima Šenoinih rukopisa, poslužio sam se samo kao kontrolnim sredstvom za provjeru podataka, dobivenih na osnovu odštampanih Šenoinih tekstova. Na ovo sam bio prisiljen zbog jednostavnih razloga: jer je naime većina Šenoinih rukopisa izgubljena. Sačuvano ih je vrlo malo. Nešto ih se nalazi u privatnoj svojini obitelji Šenoa, nešto ih se nalazi u Institutu za književnost Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, jedan dio, također vrlo malen, čuva Sveučilišna knjižnica u Zagrebu, a dio *Kletve* nalazi se u privatnoj svojini obitelji Ivana Stanka Hauptfelda u Karlovcu. Usporedbe ostataka rukopisa sa posljednjim tekstom odštampanim za Šenoina života pokazuju, da bitnih razlika nema, barem što se tiče osnovnih oblika i karakteristika Šenoina jezika. Razlike se mogu odnositi samo na pojedine štamparske pogreške i propuste, te na nekoliko nevažnih detalja koji ne mogu bitno utjecati na pravu sliku Šenoina jezika.

Služio sam se samo originalnim Šenoinim sastavcima. Iako je Šenoin prevodilački rad prilično obiman, i iako i sam smatram da i taj dio Šenoina rada može objasniti ili potkrijepiti poneku od osnovnih pojava u Šenoinu jeziku, smatrao sam da je jezik prijevoda uvijek na neki veći ili manji način vezan uz original, da ne kažem sputan originalom. Tu on zato i nije ona izvorna supstancija o kojoj se u ovakvu radu mora primarno voditi računa. Pored toga, obilje Šenoinih izvornih sastavaka omogućuje doista široko i svestrano ispitivanje svih jezičnih kategorija i njihovih funkcija. Usporedba jezika Šenoinih prijevoda i jezika izvornih sastavaka može biti predmetom posebne studije, ali bi rad ove vrste sasvim tehnički i sadržajno opteretila i zakomplicirala.

Sasvim jasno, u ovaj rad nije uzet ni jezik Šenoinih sastavaka na češkom i njemačkom jeziku.

Bibliografskim vodičem poslužila mi je „Bibliografija radova Augusta Šenoe“, koju je sastavila Olga Šojat. Bibliografija je objavljena u *Djelima Augusta Šenoe*, knjiga I, u izdanju izdavačkog poduzeća Zora, Zagreb, 1951. Prema priznanju autora ove bibliografije, ona nije potpuna. U toj bibliografiji ne spominje se npr. sedamdeset Šenoinih pjesama, koje je Slavko Ježić, pod naslovom „Iz ostavštine“, objavio u svom jubilejnom izdanju *August Šenoa: Pjesme*, Minerva, Zagreb, 1931, povodom pedesetogodišnjice pjesnikove smrti. Ovakvi propusti su sasvim razumljivi kad se ima na umu da mnoge svoje radove Šenoa nije potpisivao. Treba mnogo napora, volje, umijeća, strpljivosti da se bibliograf probije kroz sve tehničke, jezične i knjižne poteškoće koje mu se ispriječe onoga trenutka kad se pozabavi autorstvom Šenoinih tekstova. Poneke od ovih poteškoća upravo su nepremostive. No za radnju ove vrste pitanje totalne i apsolutno tačne bibliografije svih Šenoinih tekstova ne može biti od presudne važnosti. U obilju Šenoinih utvrđenih tekstova vrlo je lako pronaći zakonite ili tipične pojave Šenoina jezika, tako da potpunost neke bibliografije može

utjecati na rad ovakve vrste samo kvantitativno i formalno, ali ne i kvalitativno.

Primjeri Šenoina jezika obilježeni su šiframa. Pri tome veća, zaokružena i cjelovita djela imaju svoju samostalnu šifru koja se sastoji od početnih ili karakterističnih slova u naslovu te književne cjeline, npr. DNS – *Dusi narodne straže*, LA – *Liepa Anka*, PR – *Prijan Lovro*, ZZ – *Zlatarovo zlato*, PL – *Prosjak Luka*, K – *Kletva...* Brojka iza crtice označava stranu ili časopisa gdje je objavljeno ili pak stranu knjige ako je djelo objavljeno samostalno. Ostali Šenoini tekstovi, izvještaji, kritike, biografije, nekrolozi, članci, polemike, putopisi i sl. označeni su šiframa novina ili časopisa u kojima su posljednji puta objavljeni za njegova života: PO – *Pozor*, NGL – *Naše gore list*, S – *Slavonac*, V – *Vienac...* Brojka iza ovakve šifre označuje godište tih novina ili časopisa, npr. PO 4-, NGL 3-, V 8-... a brojka iza crtice, npr. V 8-200, stranu u tom godištu časopisa, odnosno, tamo gdje nema paginacije, broj novina ili časopisa. Popis šifara, skraćenica Šenoinih djela ili novina i časopisa gdje su mu djela objavljena, nalaze se na kraju ove radnje. Tamo se nalaze i ostali ili posebni podaci za poneka od Šenoinih djela.

Svi primjeri Šenoina jezika, koji se u ovoj radnji navode kao dokumentacija, poredani su kronološki, odnosno onako kako su objavljivani. Tako se na prvom mjestu nalaze primjeri iz najranijeg Šenoina pisanja, a onda redom ostali primjeri. Na ovakav redoslijed ponukali su me sasvim praktični razlozi. Na taj se način, barem malo, dadu promatrati promjene u Šenoinu jeziku, ako tih promjena ima. Razumljivo je, ova se radnja nije mogla posebno ili temeljito pozabaviti tim aspektom razvitka u Šenoinu jeziku. Taj studij unutrašnjega razvitka Šenoina jezika mogao bi se obaviti samo na temelju opsežnoga istraživanja koje bi se zasnovalo na velikom broju primjera – i to samo za jednu gramatičku kategoriju. A to je već posao za mehanografski stroj, koji pitanja frekvencije pojedinih kategorija može obaviti veoma lako.

Odabirući primjere Šenoina jezika nastojao sam ih dati u njihovoj cjelini – u fonetskom, morfološkom, sintagmatskom, sintaktičkom, ritmičkom kontekstu. Smatram da je ovo potrebno zato što se tek u okviru ovakvih cjelina dade sagledati prava jezična tema. Od ovoga se principa, možda, dade odstupiti samo u pravopisu i fonetici i još ponegdje. Ovo, naravno, ne znači da npr. u sintaksi navodim samo potpune rečenice, te da se na tom području ne može primijeniti morfološki kontekst. To isto vrijedi i u drugim slučajevima.

Neki se primjeri ponavljaju, najčešće zato što su neobično ilustrativni i eksplikativni. Uostalom, na jednoj jedinoj rečenici može se provesti mnogostruka jezična analiza, pa nema razloga da se istim primjerom ne dokazuje postojanje različitih činjenica.

Zbog tehničkih razloga onemogućeno je posebno obilježavanje jezične teme, kakva bi bila npr. upotreba kurzivnih slova, iako bi to veoma podiglo preglednost primjera.¹

Makar o terminu *stilografija* i o tome što on znači posebno raspravljam u ovoj radnji, dužan sam da i ovdje, barem ukratko, kažem o njemu nekoliko riječi. Sam termin je prvi puta upotrebio Petar Guberina u članku „Stilistički i stilografski postupci: Naučna i literarna analiza“ (1956).

1 [Op. prir. – Za razliku od izvornika iz 1965. u ovome su izdanju ključni elementi unutar primjerâ podebljani gdje god je to bilo moguće.]

Ako se u jezičnom ispitivanju počnemo udaljavati od gramatike i pokušamo „prijeći u stilistiku“, prvo ćemo se suočiti s nedostatkom termina. Nije zato rijedak slučaj da svaki „gramatik-stilistik“ ili „stilistik-gramatik“ upotrebljava svoju posebnu terminologiju, ili, ako upotrebljava staru, mijenja joj značenje. I u našoj nauci o izrazu, a i stranjoj, ovdje vlada prava babilonska pometnja.

Periferni sloj jezičnog materijala i periferni sloj stilističkoga materijala vežu se još uvijek na jezične podatke određenoga jezičnog organizma, i po tomu imaju zajedničku osnovu. Ova dva prelazna područja nazivana su različito: lingvističkom stilistikom, stilističkom lingvistikom, stilistikom, funkcionalnom gramatikom, stilistikom tipa Ballyja, Devota, Kaysera itd.

Ova mnogoznačnost izoštrava se naročito onoga trenutka kada otpočnemo promatrati jezik književnoga umjetničkog djela, u kojem jezik nije samo sredstvo sporazuma, već i materijal od kojeg je djelo načinjeno. Zbog toga taj materijal pokazuje otklon od književne norme, a djeluje i posebno i integrirano sa svim onim značenjskim prijenosima jezičnoga karaktera, koji se u umjetničkom književnom djelu uvijek pojavljuju. Pored toga, on se nedjeljivo veže i uz sva izvanjezična sredstva aplicirana u tom umjetničkom književnom djelu.

Međutim, čini mi se da izvanrednim terminom Petra Guberine možemo to područje nazvati *stilografskim*. Dvojnost područja, a to znači i dvojnost načela, metode i postupaka, zapazio je i Petar Guberina u svom spomenutom članku.

Stilografija, onako kako je upotrebljena u ovoj radnji, jest disciplina koja promatra, sistematizira, zaključuje o jeziku onoga trenutka kad otpočinje prijenos jezične kategorije, kad ta kategorija dobije svoje specifične determinante, kad se javi u novoj ili drukčijoj funkciji. Razlozi za ovaj prijenos mogu biti različiti, a najčešće su afektivni. Taj prijenos može biti virtuelan u jednom jezičnom organizmu, ali ga može jednokratno ili višekratno provesti sam književnik stvaralac. Pravi i krajnji rezultat takva prijenosa može biti uvijek drukčiji.

Prema tome, u ovoj se radnji polazi od tri osnovne mogućnosti ispitivanja jezika: gramatika – stilografija – stilistika. Prve dvije discipline oslanjaju se isključivo na jezična sredstva, treća –služeći se rezultatima prvih dviju – uključuje u svoje područje i izvanjezična sredstva.

Sasvim jasno, kao što to lijepo spominje Petar Guberina u svojoj raspravi, niti gramatik niti stilograf niti stilistik nisu obavezni, bez posebna razloga, da neprestano spominju na kome se području nalaze i čime se bave. Isto tako, sasvim je jasno, niti te discipline, sa svim svojim poddisciplinama, ne mogu se odvajati umjetnim barijerama.

Da se vidi na što mislim, poslužit ću se sa dva primjera. Gramatika konstatira postojanje dvostrukih oblika u pluralu imenica, m., npr. *drugovi – druzi*. Ali se ona ne bavi problemom zašto, na primjer, u dopisu sindikalnoj podružnici ne možemo napisati *Dragi druzi!* A ako već i napišemo, onda to nikako neće značiti isto što i *Dragi drugovi!* U riječi *druzi*, dakle, otpočeo je prijenos kategorije, a to je već područje stilografije. Zašto je nemoguće, bez posebnoga razloga, napisati sindikatu *Dragi druzi!* – objašnjava stilografija. Stilistiku, u ovom primjeru, ako se njime pozabavi i ako se takav primjer distinkcije nađe u umjetnički pisanome književnom djelu, očekuje povezivanje sa ostalim determinantama umjetničkoga književnog djela kao što su autentičnost, samosvojnost, estetičnost, sociološki aspekt, filozofski aspekt, problem kompozicije itd. – dakle područja koja su izvan jezičnih kategorija.

Da objasnim što mislim pod izrazom „izvanjezični“, poslužit ću se još jednim primjerom. Rečenica *Ja sam Hrvat* ima svoju stalnu gramatičku strukturu, može dobiti svoju stilografsku, npr. *Ja sam HRVAT*, ali, pored toga ona može imati i druga značenja. Ona drugo znači u ustima štrosmajerovaca, drugo u ustima pravaša, drugo u ustima hercegovačkoga seljaka u Kraljevini Jugoslaviji. Isto tako nju drugačije čuje Bachov husar, drukčije policajac Khuena Héderváryja, drukčije žandar stare Jugoslavije. Ti historijski, pa i geografski aspekti, aspekti u vremenu i prostoru, a zatim njihove autentične, estetske, logične i druge vrijednosti, jesu problemi koje mora koordinirano i cjelovito, onako kako su integrirani u umjetničkom tekstu, rješavati stilistika.

Ideju stilografije i stilistike ovdje prikazujem, dakako, samo ukratko. Razumije se da u tom kompleksu ima čitav niz problema. Moram međutim spomenuti da se ova radnja, opet zbog ograničenosti, nije mogla upuštati u kompletnu stilografiju i stilistiku Šenoinih djela. Takvo ispitivanje, jednim dijelom, nije bilo ni uključeno u nacrt ove radnje koja se nalazi na pozicijama jezika, a drugim dijelom, takvo kompletno stilističko ocjenjivanje Šenoinih tekstova može biti temom posebne radnje. Zbog toga istoga razloga ova se radnja, u cjelini, ne upušta u estetsko vrednovanje Šenoinih tekstova. Prvo zato što o tome postoji u hrvatskoj književnoj historiji čitav niz radova, a drugo zato što eventualna revizija ili potvrda općenito prihvaćenih estetskih sudova o Šenoi može proisteći samo iz globalnog stilističkoga zahvata, iz globalne stilističke metode.

Šenoin se jezik u ovoj radnji češće povezuje i uspoređuje sa podacima iz četiri najznačajnije starije gramatike hrvatskoga jezika u 19. stoljeću. To su Ignaza Al. Berlića *Grammatik der illyrischen Sprache* (1842), Věkoslava Babukića *Ilirska slovnica* (1854), Antuna Mažuranića *Slovnica hèrvatska* (1869) i Adolfa Vebera *Slovnica hèrvatska* (1871). Na ovo me je navelo više razloga, a najvećma Šenoina priznanja. Tako Šenoa u svojoj autobiografskoj pripovijesti „Dusi narodne straže“ izrijekom spominje Brlićevu gramatiku:

Nekoga dne mjeseca ožujka a godišta 1848. čitah, sjedeć u starom naslonjaču svoje babe, u Brlićevoj slovnici o „carici Mariji Tereziji i mladom Vukasoviću“. Očekivao sam učitelja. Buduć nezrelo djače nisam ni sanjao, kakva je bura, strovaliv priestol Ljudevita Filipa, dohujila bila do naših strana. (DNS, V 1-449)

S obzirom da se priča o Mariji Tereziji i Vukasoviću nalazi u oba izdanja Brlićeve gramatike (Pešta, 1833: 367, Zagreb, 1842: 374) ne može se na osnovu toga zaključiti koje je izdanje imao Šenoa u rukama. Ali prvo izdanje štampano je slavonskim pravopisom, a u drugom je djelomično prihvaćena Gajeva grafija. Usp.:

„To je lýpo, mládi Dalmatincse“! recse kraljîca, „ali bi ja rada i vidjýt' gdi se mâcsish“ (Brlić 1833: 367)

„To je ljèpo, mládi Dalmatinče“! reče kraljîca, „ali bi ja rada i vidjêť' gdi se mâčiš“ (Brlić 1842: 374)

Jezik obiju gramatika je brodska, posavska štokavština, sa svojim starijim akcenatskim sistemom.

U svojim tekstovima Šenoa se služio samo zagrebačkim pravopisom, odnosno varijantama, a s obzirom da je bio zagrebački đak, logičnije je pretpostaviti da se služio zagrebačkim izdanjem iz 1842. g., jer treće izdanje (1850) ne dolazi u obzir zbog Šenoina datiranja.

Babukićeva jezična shvaćanja Šenoa je mogao upoznati iz njegove prve gramatike „Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga“ (1836), ali je vjerojatnije da je poznao njegovu Slovicu iz 1854. godine, jer je Šenoa upravo tih godina polazio gimnaziju u Zagrebu, a profesor mu je bio i Vjekoslav Babukić. Ako bismo mogli iz Šenoina jezika isključiti utjecaj Babukićeve gramatike, ne možemo isključiti utjecaj Babukićevih predavanja.

Šenoini profesori u zagrebačkoj gimnaziji bili su i Antun Mažuranić i Adolfo Veber. Za Antuna Mažuranića Šenoa to posebno spominje:

Svi profesori Hrvati znali su u nama buditi svijest i kvariti posao ravnatelju Premru, a najviše Antun Mažuranić. On nam je hrvastinu upravo metodički lievao u naše mlade glave, on je vrlo vještački bez velike deklamacije tjerao svoj posao upravo radikalno. Premru se je dakako na to silno srdio, al stari Ante se je Premru-u smijao. („Književna pisma“, V 11-170)

Antun Mažuranić je malo ili nikako mijenjao izdanja svoje gramatike, što mu je zamjerio Jagić u *Povijesti slavenske filologije* (1910: 429). Na četvrto sam se izdanje odlučio zato što u to vrijeme otpočinje Šenoino najzrelije doba stvaranja. Veber je svoju *Skladnju ilirskoga jezika* izdao u Beču 1859. godine, a *Slovicu hrvatsku* u Zagrebu 1871. g.

I najvažniji Šenoini biografi, Franjo Marković i Slavko Ježić, spominju ove gramatičare kao Šenoinne profesore u srednjoj školi:

Poslie nekoga vremena zamieni ravnatelja Hrvata njemčar Premrù, ali se njegovo nastojanje slamalo o mirnom i postojanom rodoljubnom djelovanju učiteljâ: Ant. Mažuranića, Vebera, Mesića, Torbara i Katkića. (Marković 1892: 177)

Dana 14. listopada 1850. primljen je August Šenoa u „drugu učionu“ (tj. razred) gimnazije. U prvom poljeću bili su mu profesori: Stjepan Muzler iz vjeronauka, Josip Bielak iz latinskoga, Adolfo Veber iz „ilirskoga jezika“, Matija Mesić iz povijesti i prirodopisa, a Henrik Janušić iz matematike. U drugom poljeću Vebera je zamijenio Antun Mažuranić kao „učitelj herv. jezika“, a Josip Torbar kao namjesni učitelj iz matematike.

Kasnije su Augustovi profesori bili još: iz vjeronauka i latinskog istaknuti ilirac Josip Šušković, iz prirodopisa dr Ivan Kiseljak, iz matematike kasniji inspektor Vjekoslav Milutin Golub, iz zemljopisa i povijesti Ivan Vukmanić, tajnik ilirskog kazališta, iz ilirskog jezika Ignac Katkić, pa Martin Matunci, kasniji zagrebački kanonik (III razred), i Vjekoslav Babukić (V razred). (Ježić 1964: 25, 26)

Sve ovo nameće zaključak da se pravopisna i gramatička shema Šenoina jezika nalazi u okvirima ovih hrvatskih gramatika. Analiza to i dokazuje. Ali to ne znači da se bilo koja od ovih gramatika može u cijelosti potvrditi Šenoinim primjerima. Međutim, sličnosti su sasvim jasno uočljive.

Ova se radnja nije mogla pozabaviti totalnom komparacijom između spomenutih hrvatskih gramatika i Šenoina jezika. To bi je i suviše raširilo. Osim toga, Šenoin jezik ima čitav niz kategorija koje se ne mogu „pokriti“ pravopisnom i gramatičkom normom spomenutih gramatika. Taj se ostatak daje protumačiti Šenoinim stvaralačkim odnosom prema jeziku, a i

utjecajima narodnoga i razgovornog jezika, o kojima, naravno, ondašnji gramatičari nisu mogli posebno voditi računa.

Zbog toga istovetnosti između Šenoe i gramatičara, ili pak razlike, treba da se shvate samo kao ilustracija, a ne kao potpuna komparativna ocjena.

U mnoštvu detalja ova se radnja dodiruje i čitavoga niza problema, i u dijakronijskoj i u sinkronijskoj perspektivi, a u svome stilografskom dijelu dodiruje se mnogih problema stilističkoga, stilističko-estetskoga, književnoga ili nekog srodnog područja. Mnoštvo od ovih problema jasno je već riješeno u našoj nauci o jeziku ili u nauci o izrazu, za mnoge od njih postoje različita mišljenja, dok drugi još uvijek čekaju svoju obradu. Radnja kao što je ova nije se mogla upustiti u sadržajnu ili sintetsku eksplikaciju ili reviziju postojećih zaključaka jer bi to prešlo okvire ovakova rada. Zbog toga se ovdje ne raspravlja o temama kao „Pisanje velikoga i malog slova u pravopisima 19. stoljeća“ ili „Pravopisne složenice u hrvatskoj publicistici i književnosti 19. stoljeća“ ili „Odnosi starijih i novijih nastavaka u dativu, lokativu i instrumentalu plurala imenica hrvatskosrpskoga jezika“ ili „Koordinirani dijelovi rečenice u tekstovima Augusta Šenoe i njegovih suvremenika“, itd. Takvi problemi mogu biti predmetom posebnih studija. Pogotovu se rad ove vrste nije mogao upustiti u reviziju ili potvrdu svih općenito prihvaćenih naučnih rezultata, jer ako je studiji općeg karaktera moguće početi *ab ovo*, rad ovakve vrste je u prvom redu determiniran samim Šenoinim tekstovima. Zbog svega toga čitav niz jezičnih ili izraznih problema iznesen je u ovoj radnji samo u pregledu – onako kako sam ih pronašao u Šenoinu jeziku. Moj se komentar sveo na povezivanje ili tumačenje tih primjera. Priznajem, to se može shvatiti kao nedostatak. Ali je opet s druge strane evidentno da se ta „sveobuhvatna širina“ ne bi mogla združiti sa radom ovakve vrste, i prije bi mu bila na teret negoli na korist. Ovo podjednako vrijedi za Šenoin jezik i za stilografiju Šenoina jezika.

Zbog tih se razloga rad ovakve vrste morao ograničiti i u citiranju ili spominjanju već postojeće literature o pojedini pitanjima koja je naša nauka već obradila. Nastojao sam tu pronaći pravu mjeru. Spominjem članke, rasprave, studije, knjige ako sam se poslužio njihovim rezultatima, ili ako za to postoji neki drugi spomenuti razlog. U ostalim slučajevima, npr. ako su problemi jasni i u mojoj eksplikaciji Šenoina jezika – a ti su problemi već i prije naučno postavljeni i prihvaćeni – nisam smatrao potrebnim da to navodim. Najviše zato što mi se čini da bi to dovelo do beskonačnog citiranja, a to bi opet dovelo do različitih formalnih i sadržajnih smetnji.

Istina, time se nanosi i nepravda prema čitavome nizu izvrsnih članaka, studija, rasprava – koji se na neki način upuštaju u sličnu problematiku kojom se bavi i ovaj rad. Tako je npr. u *Umjetnosti riječi* u nekoliko posljednjih godina objavljeno desetak članaka koji se posredno ili neposredno dotiču istoga područja koje ovaj rad objavljuje u stilografiji.

Na kraju, htio bih se zahvaliti prof. dru Ljudevitu Jonkeu za savjete i stručnu pomoć koju mi je pružio u toku rada.

1. Uvod

Neophodno je na početku, makar je posve neoriginalno, napisati pohvalu Augustu Šeni i njegovu djelu, odati priznanje njemu kao čovjeku i umjetniku, zaustaviti se na vrijednosti njegovih djela, koja su i po opsegu i po osobinama, i jezičnim i literarnim i estetskim, ostala impresivna sve do danas.

Hrvatska književnost i jezik hrvatske književnosti, od 19. stoljeća kada su u krilu hrvatskoga preporoda doživjeli svoju suvremenu renesansu pa do naših dana, pošli su krivudavim i nejednolikim putom, ali putom koji je predstavljao neprekidni i trajni uspon, jezični i estetski. Na početak stavljamo Preradovića, Mažuranića, Vraza i Demetra. Oni su, svaki prema svojim mogućnostima, zacrtali liniju toga uspona. Njihova su djela, ukupno uzevši, umjetnička integracija suvremenih zbivanja u svojim nacionalnim, političkim, kulturnim, filozofskim i literarnim aspektima, onako kako su se oni izoštravali na našim geografskim relacijama. U jeziku, oni su pokušali ujediniti dubrovačko i dalmatinsko nasljeđe sa suvremenim narodnim jezikom, sa jezikom narodnih umotvorina, oslanjajući se u ovom združivanju na misli i rezultate nauke o jeziku 19. stoljeća. Njihov uspjeh, općenito uzevši, očit je i prisutan i danas.

Iza njih stoji Šenoa. Ono što je on učinio za hrvatsku književnost i jezik ostaje kao izuzetna pojava sve do dana današnjega, jedinstvena i neponovljena. Teško je konkretno nabrojiti u čemu je sve Šenoa bio „prvi“: u žurnalistici, u feljtonima, u kazališnim i književnim kritikama, u pripovijetkama i romanima. Međutim autentičnost primata ostaje sporednom stvari. Naša književna historija ističe estetske i umjetničke vrijednosti njegovih tekstova, naša nauka o jeziku u njegovim tekstovima nalazi ključne tačke za spoznaju razvojne linije našega izraza. Na početak svoje studije o Augustu Šeni Antun Barac je stavio riječi:

Vraćanje k Šeni u naše vrijeme nije samo posljedica intelektualne znaličnosti ili težnje, da se ispuni jedna praznina u našoj literarnoj historiji. Svaki pokušaj, da čovjek prodre dublje u naš duhovni život zadnjih trideset, četrdeset godina, upućuje uvijek na nj, i ako čovjek hoće da nađe bar neki kontinuitet i logiku u razvitku hrvatske književnosti, onda se uvijek mora vraćati do njezina najizgrađenijeg i najuniverzalnijeg pisca, od kojega se počinje njezin bujniji razvoj. (Barac 1926: 3)

Ovo neprestano vraćanje k Šeni treba, možda, nadopuniti još jednim razlogom. Teško se je oteti dojmu da svako istraživanje Šenoina života i rada, svako ponovno revidiranje stavova i pogleda koje se odnosi na književnu Šenoinu baštinu nema i pečat subjektivnoga susreta s piscem koji je stvorio hrvatsku književnu čitalačku publiku i koji je stvara do danas. Ponovan susret sa Šenoom uvijek je pomalo susret s piscem koji, barem u hrvatskim prilikama, evocira početak svega što je kasnije u književnosti realizirano kao vrijednost. Ovaj subjektivni stav, čini mi se, teško je izostaviti iz svega što predstavlja Šenoin kompleks.

Analiza Šenoinih jezičnih sredstava potvrđuje općenito prihvaćene stavove književne historije. Šenoina stilografska sredstva egzaktno pokazuju kako je u izraznom smislu Šenoa preteča suvremenih književnih ostvarenja i kako se preko njega izraz hrvatske književnosti povezuje u kontinuiranu cjelinu. Ta analiza izraznih, stilografskih sredstava pokazuje kako

već u Šenoinu jeziku djeluje čitav niz sistematiziranih jezičnih kategorija, po kojima će poneki od odličnih kasnijih hrvatskih književnika doživjeti afirmaciju.

Uspom hrvatske književnosti i jezika nastavlja se djelima Ante Kovačića, Silvija Strahimira Kranjčevića, Antuna Gustava Matoša, Vladimira Nazora, Miroslava Krleže, Ivana Gorana Kovačića, Mirka Božića – a u ovom nabrojanju trebalo bi svakako spomenuti i neka druga imena. Ostanimo međutim kod ove nepotpune liste, jer i ovakva kakva jest potkrepljuje tvrdnju o kojoj je bilo riječi. Hrvatska književnost i jezik hrvatske književnosti u sto i pedeset godina suvremene historije imaju svoje kamenove temeljce, koji su izraziti dokumenat razvitka i postojanja našega književnog nasljeđa.

Tvrdnja o kontinuitetu nije samo tvrdnja. Tko je napisao:

Bila je večer mirna, jer se je Zagreb i s njim sav hrvatsko-slavonski kronland, kako kakov asteroid, mirno kretao oko sunca gospodina barona Aleksandra. Na ćošćih bijaše ponamješten po jedan „perpetuum mobile“ sa svojim žutim brojem na prsiah, da nitko nesmeta prepokorni san što su ga danju i noćju snivali presretni gradjani „der k. k. Landeshauptstadt“.

Čija je to ironija što se osvrće na hrvatsku austrougarsku stvarnost 19. stoljeća, na politiku taktiziranja, laviranja između surovih krajnosti ponjemčivanja i mađarizacije? To je sarkazam sasvim klasnog karaktera, apliciran na feudalnu i buržoasku stvarnost Austro-Ugarske. Tko voli upotrebljavati austrougarske tuđice u svojim djelima, da bi time i jezično izrazio stvarnost gdje su ti izrazi bili simboli tuđinske nadmenosti i vlastitog položaja nemoći? Naviknuti smo da sve to susrećemo u razbujalu obračunu Miroslava Krleže s prošlošću, u njegovim neumoljivim analizama prohujale austrougarske historije, gdje upravo takva sredstva predstavljaju stalan stilografski i stilistički postupak. Naš primjer nije, dakako, uzet iz Krležinih tekstova. Autor mu je Šenoa (PO 3-858).

Dakako, niti ovaj primjer, a niti dvadesetak drugih sličnih primjera, ne bi bilo dovoljno da tragamo za „srodnim“ pojavama umjetnosti Augusta Šenoa i Miroslava Krleže, ili da oba umjetnika pokušamo izmjeriti istom mjerom. To bi bilo besmisleno. Jednako bi bilo besmisleno, na osnovu ovakvih srodnosti, povezati Šenou i nekog drugog hrvatskog književnika. Imamo, međutim, u takvim pojavama dovoljno dokaza o prije spomenutom nacionalnom kontinuitetu posljednjih sto i pedeset godina razvitka hrvatske književnosti.

Hrvatska nauka o književnosti, u prošlosti i u novije vrijeme, često se zaustavljala na Šenoi, opisujući i sistematizirajući literarno-estetske i druge elemente Šenoine umjetnosti, tako da je Šenoin književni lik do danas uglavnom opisan i objašnjen. Radovi o Šenoi su brojni. Institut za književnost Jugoslavenske akademije u Zagrebu raspolaže bibliografijom radova o Šenoi, koja sadrži oko 900 jedinica: članaka, bilježaka, rasprava, studija, leksikonskih pregleda, pedagoških informacija u raznim čitankama, predgovora, pogovora, uvoda i sl. U ovome ogromnom broju napisa ipak je relativno malen broj onih koji se izdvajaju bilo po originalnosti ili autentičnosti ili širini upotrebljenih izvora, bilo po važnim, vrijednim rezultatima u tumačenju Šenoine ličnosti i njegova djela, bilo opet po izvanredno pokazanom osjećaju za Šenoine vrijednosti, za sastojke njegova stvaralaštva.

Na čelu tih vrijednih radova o Šenoi stoji rad Franje Markovića „August Šenoa“ (1892). Napisan pedantnom pozitivističkom metodom, u dobrom i jasnom obliku koji omogućava

takva metoda, rad Franje Markovića poslužio je kao osnovica svakom kasnijem istraživaču Šenoine ličnosti, ne samo kao podloga za donošenje literarno-historijskih sudova već i kao podloga za čitavu biografsku i bibliografsku rekonstrukciju Šenoina lika, i kao čovjeka i kao književnika. U svom žanru ovo je djelo nadmašio samo Slavko Ježić svojim „Životom i djelom Augusta Šenoe“ (1964).

Rad Vladoja Dukata „August Šenoa kao pisac feljtona“ (1894) jedan je od prvih sistematskih pokušaja u književnoj povijesti da se o Šenoi progovori stručno, iz aspekta jednoga detalja, da se na Šenoinim tekstovima provede podrobna analiza i da im se odredi stvarna karakterizacija i osobitost. Dukatov osjećaj za Šenoinu riječ, ćutilo za unutrašnji ritam i strukturu Šenoina izraza dovelo ga je do izvanrednih konstatacija o Šenoinu stilu. Dukat ga je prvi osjetio. Danas kad nauka o izrazu raspolaže stvarnim instrumentima za odmjerenje jezično-stilskih osobina, danas kad takva metoda štoviše nadomještava ostale zahvate u umjetničko djelo, Dukatov rad ostaje kao izuzetan dokaz o osjećaju za umjetnički pisanu riječ. Da bi pokazao što je „Šenoin stil“, Dukat citira odlomak „Vječnog Žida...“, objavljen u *Pozoru* 19. I. 1867:²

Znate-li što je „garroter?“

Čujte me, kazat ću vam.

U Londonu ste. Mrak se hvata. Gusta magla zavija kao tužnim plaštem stolicu velike Britanije. Kroz maglu titraju plinove svjetiljke kao sitne kriesnice. S bliza čujete štropot, s daleka šum. Zakrenite u bližnju ulicu predgrada, idite dalje. Eno za čoškom makla se sjena, a za onim zidom druga. Nješta je šušnulo. A vi idete dalje. Svjetiljka trepetljika prevarila vas je, večernji vjetar prnuo je suhim lišćem bližega perivoja. Vi idete dalje. Čuj! Sad žviždnu nješta s desna, sad s lieva. Iz zasjede skoče do dva prnjava lopova. Jedan vas lupi toljagom po glavi, sviest vas ostavlja, drugi vam sveže ruke na ledja, treći vam baci vreću preko glave. Vi ležite bez sviesti na vlažnom taracu. A kad zora svane, kad vam prvi mraz strese kroz san iznemogle mišice, podići će vas iz blata Samaritan devetnaestoga vieka – englezki „policemen“; a vi ostaste bez ure, prstenja, listnice, klobuka – bez svega.

To su vam „garroteri.“

Doista, tu ima toliko tipično Šenoina, izbor jezičnih sredstava tako je karakterističan za Šenoin stil, ne samo feljtonski, da Dukatova zapažanja i danas, nakon tako obilne literature o Šenoi, ostaju među najvrednijima.

Studija Antuna Barca *August Šenoa* (1926) dosada je najpotpunije i najbolje djelo o Šenoi, barem što se tiče Šenoe književnika. U studiji su obrađene sve značajke Šenoe umjetnika,

2 [Op. prir. – Riječ je o odlomku iz feljtona, tj. listka „Zagrebulje II.“ (Kalenićeva oznaka: ZA 1), ne iz „Vječnoga Žida u Zagrebu“. U citatu je bilo dosta omaški pa smo ga prenijeli izravno iz *Pozora*, Zagreb, god. VI, br. 16 (19. I. 1867), str. 1–2, gdje je potpisan s Petrica Kerempuh, sa svim jezičnim i pravopisnim neobičnostima. U kasnijim izdanjima Šenoinih djela jezik i pravopis ponešto su mijenjani, ne uvijek sretno. Istaknut ćemo tek da u izdanju koje je uredio Slavko Ježić stoji *garroteur* (*Sabrana djela*, knj. IX, Zagreb, Znanje, 1964, str. 430), u izdanjima koja je uredio Antun Barac ostalo je *garroter* (*Sabrana djela*, knj. II, Zagreb, Binoza, 1932, str. 19; *Djela*, knj. I, Zagreb, Zora, 1951, str. 371), a obično je i Šenoin plural *policemen* zamijenjen očekivanim singularom *policeman*. Za ostalo v. priređivačev predgovor.]

iscrpno je prikazan Šenin svestran rad, dati su sudovi u historijskoj perspektivi o Šenoinoj ulozi u razvitku hrvatske književnosti, i najcjelovitija karakteristika pojedinih Šenoinih djela. Barčev rad je minuciozno povezoao kulturnu, socijalnu i književnu problematiku Šenoina vremena sa umjetnički kondenziranim ostvarenjima u njegovim tekstovima. Studija sadrži obilje stvarnih podataka, povezane su paralele i značajke koje su utjecale na rast i nastanak naše najznamenitije književne ličenosti 19. stoljeća. Barac je kasnije napisao još nekoliko rasprava o Šenoi, među njima i o Šenoi kao novelisti: „Hrvatska novela do Šenoine smrti“ (1952). Šenou kao kritičara prikazao je u djelu *Hrvatska književna kritika* (1935). Novija gledanja na Šenou objavio je u članku „August Šenoa“ (1950a). U ovome je produbio i kondenzirao svoja shvaćanja o Šenoi kao književniku. Barac se i tu također zalaže za reviziju stava po kome je Šenoa literarni romantik. On ga smatra realinom, doduše ne u pravom smislu kasnije shvaćenog realizma (uglavnom vremenski determiniranoga), već realinom po shvaćanju svoje suvremenosti (1950a: 720 i dr.).

Iste godine kad je izišla Barčeva studija o Šenoi pojavila se još jedna. Bila je to Jovana Dimitrijevića *August Šenoa* (1926). Iako se ova ne da usporediti s Barčevom, jer zaostaje u mnogočemu, autoru se mora pripisati zasluga da je tačno osjetio mnoge osobine Šenoina stvaralaštva i među prvima iznio podatke koji će se kasnije često vezati uz Šenou:

Slikao je građane, kuće, crkve i vrtove svojim bujnim slikovitim jezikom i frazom, punom ritma, imajući za sve to slikanje mnogo duha i nalazeći u svemu tome draži i lepote. (Dimitrijević 1926: 105)

Dimitrijević je isto tako među prvima osjetio i Šenoinu socijalnost: „imao je i jednu blagu socijalnu tendencu“ (1926: 116).

Manje poznat članak o Šenoi, ali kvalitetan, napisao je Stjepan Tropsch: „August Šenoa kao pripovjedač“ (1922). Tropsch nastoji da se Šenoa po literarno-historijskim mjerilima svrsta među predstavnike poetskoga realizma, jer se na taj način dađu najbolje objasniti Šenoina skretanja u stvarnim potrebama razvitka i postupaka pojedinih likova, u razvitku fabule, u odnosima između neke opće kulturne ili historijske tendencije, aktuelne za Šenoina života, i njena uključivanja u sadržajnu ili idejnu strukturu umjetničkoga djela. Konstatirajući da Šenoa više tipizira negoli individualizira, Tropsch spominje i Šenoinu crno-bijelu tehniku:

Tu je Šenoa učenik stare škole pa odveć tipizira crtajući na jednoj strani gotovo sve crno, a na drugoj gotovo sve bijelo. (Tropsch 1922: 448)

Tropsch je prvi zapazio funkciju stranih riječi u Šenoinim djelima, što će kasnije detaljno i svestrano razraditi Zdenko Škreb u „Tragovima njemačke poezije u Šenoinim stihovima“ (1952). Pored toga, Tropsch je vrlo dobro osjetio neke značajne sastojke Šenoina stvaralaštva:

Način prikazivanja je zoran, dijalog širok, ali vrlo okretan i udešen prema situaciji, usto često individualno diferenciran. I veći broj lica umije nam pjesnik istodobno u živu dijalogu prikazati. (Tropsch 1922: 452)

Od historičara Šenoom se najviše pozabavio Ferdo Šišić. U dvije svoje rasprave (1902, 1923) Šišić se pozabavio Šenoinom interpretacijom historijskih činjenica u romanima. U rezultatu toga komparativnoga ispitivanja Šišić, kao historičar, često odaje Šenoi priznanje zbog poštivanja historijskih činjenica:

Njegov je roman u tolikoj mjeri historijski (sc. *Seljačka buna*), da bismo ga mogli nazvati historijskom monografijom u formi romana. Ne samo glavne ličnosti i krupni događaji, nego i sporedne ličnosti i omanje epizode odgovaraju zbilji... Pored toga Šenoa je poznavao dušu hrvatskoga seljaka iz Zagorja i iz zagrebačke okolice, poznavao je mentalitet hrvatskoga plemstva i imao je – a to je možda najvažnije – dubok smisao za historijsko shvaćanje, tako da se umio, kao malo koji naš pisac – pa i historik – potpuno uživjeti u ono vrijeme, o kojem je pisao. (Šišić 1923: 89)

Iako poštivanje historijskih činjenica ne može biti presudno za estetsku ocjenu historijskoga romana, Šišić je izvrsno osjetio veliku osobinu Šenoina talenta: njegovo poznavanje života, oslon na stvarne sadržaje i njegovu veliku sposobnost da se uživi u događaj koji opisuje.

Podrobnije se Šenoom bavio i Ivan Esih, osobito utjecajem drugih književnosti na njegov rad, Po njegovu mišljenju, u tome se pretjeruje:

Šenoa je pokazao bitne odlike svoga velikoga talenta prije negoli su utjecaji drugog milieua mogli djelovati na njega. Ispitujući mesološkom metodom njegova djela, pa i one dopise iz Praga, vidimo koliko se obradom svojih tema emancipirao od milieua i koliko se uživio u zagrebačke i hrvatske prilike. Nisu dokazane stoga tvrdnje brojnih, osobito pisaca, da su na Šenou utjecali Jan Neruda i Vitězslav Hálek. (Esih 1932a: 2)

Šenin kompleks u hrvatskoj javnosti dobro je osjetio i Esih:

Cortesia del cuore i plemeniti entuzijizam za Šenoina djela u hrvatskoj javnosti trajno širi Šenin kult i prenosi ga uvijek u novom sjaju kasnijim naraštajima. (Esih 1932a: 5)

Mnoštvo tačnih i originalnih zapažanja o Šenoi iznio je Milutin Cihlar Nehajev u člancima „Novinarski rad Augusta Šenoe“ (1901, 1944), „August Šenoa“ (1945, 1964), „Čim da proslavimo Augusta Šenou?“ (1929, 1964). Ističući Šenin neposredni dodir sa životom (1944: 56), Nehajev traži i jezične karakteristike koje su nosioci te Šenoinine neposrednosti:

Na mjestima ima u Šenoinu stilu očitih dojmova njegova govorničkog talenta. Tako na jednom mjestu prekida opis s povikom: „sad pako pozor, Pozoraši! Sliedi najzanimljivija epizoda u celoj glumi“ – a u jednom feljtonu o kazalištu, najednom, usred pisane rasprave, direktno zove čitaoce: „To vam je, gospodo...“ (Nehajev 1944: 60)

Nehajev jednako osjeća i cjelovit lik Šenoe:

Šenoa je u hrvatskoj knjizi prvi izrađeni potpuno konzekventni tip ideje slobode, kako ju je digla velika revolucija i ostvario zapad, – ideje, kojoj je novo vrijeme dalo i tipove i ekstreme. Upravo radi toga, a možda i samo radi toga, Šenoa će i u razvoju ideja hrvatske knjige zapremati jedno od prvih mjesta. (Nehajev 1944: 61)

Nehajev nije međutim osjetio prenesen smisao Šenoina potpisivanja u ćirilici, u *Pozoru* – a to podjednako vrijedi i za Šenou onoga vremena a i za ostale koji su tako postupali, npr. za Račkoga, Demetra i dr. Članak „August Šenoa“ (Nehajev 1945, 1964) ističe Šenin smisao za aktuelnost i socijalnost, a ovu posljednju implicira naročito za *Ljubicu*. Ova osobina kasnije je promakla čak i nekim sociološkim kritičarima Šenoinih djela. „Čim da proslavimo Augusta Šenou?“ (Nehajev 1929, 1964) ima značajne odlomke i karakterizacije o Šenoinu stilu:

To je opis u *Mladom gospodinu*. Brezovica, malo selo, budi se: „Visoko se krilila ševa.“ Šenoa ne bilježi događaje te zore koja se rađa zato da tačno predoči milieu, on nije opažatelj, nego je regbi čičerone toga istoga jutra. Šenoa vodi čitatelja za ruku, tumači mu i pokazuje kutić sela. Stil je zoran u onome smislu kako ovaj izraz rabi pedagogija. Opisi Šenoini hoće da zabave sva sjetila, iza slova osjeća se uvijek glas njegov koji mijenja intonaciju da upozori jače, da navede na smiješak ili da u antitezi nađe bljeskovitiju oznaku. (Nehajev 1964: 206)

I dalje:

Pokazati, upozoriti i prisiliti na pažnju može samo govornik koji ne izmišlja svojih poredaba samo „pri uljanici“. I Šenoin je izraz uvijek instinktivan, živahan, neposredan. U Šenoinim opisima nema traženja riječi, on ih stvara kao bujica. Za razliku od Preradovićeve smirene rijeke, kod Šenoa svi vrutci vru, svi se padi pjene. Šenoin je stil poskočljiv, mladenački nasrtljiv, nemiran od bujnosti doživljenja i pun upita i uskljika. Zašto? Zato jer se Šenoa uvijek razgovara s čitateljem, zato jer on govori a ne piše. Prema tome i njegova gramatika voli da udari kraće i sa naglijim dahom. Šenoa upotrebljava infinitiv bez *i* na kraju; piše štokavski, ali njegova izreka ne pozna razvlačivanja; poslovice mu je odsječena, usklik zvoni kao udarac klatna. (Nehajev 1964: 206)

Ako ispustimo Nehajevljevu gramatičku aplikaciju na Šenoin izraz, koja nije prihvatljiva, sve ono što je rečeno za Šenoin stil izvrsna je oznaka u kojoj se pokazuje pravi osjećaj za Šenoinu pisanu riječ. Tako je, zajedno s Dukatom, Nehajev najbolje osjetio Šenoin izraz, najviše se približio jezgri njegove izrazne strukture.

U biografskoj literaturi o Šenoa, između radova Franje Markovića i Slavka Ježića, najvažnije je djelo Milana Šenoa *Moj otac* (1933). U njemu se nalazi mnoštvo važnih i zanimljivih podataka o Šenoa koje je Milan zapamtio iz svoga djetinjstva. Po neposrednosti i autentičnosti ovih podataka – Milanova je knjižica od neocjenjive važnosti za hrvatsku književnu historiju, a i za svaku kritiku radova Augusta Šenoa.

Rasprava Otokara Keršovanija „O Šenoa“ (1945), pisana marksističkim sociološkim aparatom, najizrazitiji je napis o Šenoa te vrste, nedostignut od nekih kasnijih i sličnih pokušaja. Stavljajući Šenoa i njegovo djelo u društvene tokove hrvatske stvarnosti 19. stoljeća i tragaajući za umjetničkim odrazima te stvarnosti, Keršovani otkriva količinu Šenoine društvene angažiranosti u odnosu na tadašnje prilike, a njegovim djelima pripisuje progresivnu ulogu. Krećući se ovim putem, Keršovani se sastaje u rezultatu sa ostalim pozitivnim ocjenjivačima Šenoina rada, dopunjujući ih neophodnim elementima društvenoga aspekta historije.

Djelo Bratoljuba Klaića „Šenoa i naš kazališni jezik“ (1955) najdalje je otišlo u prikazivanju Šenoina stava prema jezičnim problemima. Klaić je sistematski sredio Šenoine misli o pojedinim jezičnim problemima (pravopis, jezik, glumačka dikcija, prevođenje), te uz tvrdnju da Šenoine sugestije i savjeti predstavljaju skoro pravi jezični udžbenik za glumce, istaknuo velik Šenoin smisao za jezičnu problematiku, njegovo duboko osjećanje jezika kao sredstva glumačkoga izražavanja i njegovo nastojanje oko formalne jezične čistoće i pravilnosti.

Zdenko Škreb je napisao dva važna sastavka o Šenoa i o strukturi njegova umjetničkoga izražavanja. Studija „Tragovi njemačke poezije u Šenoinim stihovima“ (1952), osim svoje

komparativne vrijednosti, sadrži sasvim stilografske podatke o funkcijama stranih riječi i izraza u Šeninim tekstovima (1952: 132 i dalje), da bi nas dovela do važne karakteristike, koja, uz ostalo, definira Šenin stav prema suvremenim političkim pojavama:

Sve njemačke riječi i rečenice ušle su u hrvatski tekst kao simbolički izraz opasne neprijateljske stvarnosti. (Škreb 1952: 138)

Drugi Škrebov rad, „A. Šenoa. Karanfil s pjesnikova groba. Interpretacija“ (1957a), napisan u duhu i intencijama danas već afirmirane zagrebačke stilističke škole, dovodi nas metodom jezične analize, egzaktno, do bitnih osobina Šenoina stila, do koga su drugi došli više osjećajem ili intuicijom negoli stvarnom analizom:

Ta Šenoina težnja za neposrednim kontaktom s čitaocem, kojega oslovljava izravno i kojemu pripućuje svoje, pripovjedačeve, misli i dojmove, očituje se i inače u jeziku, koji je vrlo daleko od toga da bude iscrpno i nepristrano registriranje zbivanja. Uzvici, pitanja, pitanja i odgovori u opisivanju izvan upravnoga govora, satirički ili ironički ton, kojim se iznose pojedine činjenice, izrazito čuvstveni ugođaji pojedinih odlomaka – zanos ili očaj, radost ili tuga – s figurama ponavljanja, s hiperbolama i metaforikom kao izražajnim sredstvima: sve to pokazuje, da pripovjedač želi biti prisutan u svojoj pripovijeci, da u njoj želi zadržati svoje pravo glasa onda, kad, naoko bez osobnoga učestvovanja, prikazuje zbivanje pripovijetke i sudbinu svojih junaka. (Škreb 1957a: 13)

Analiza stilske formacije dovodi Škreba i do potkrepljivanja Barčeve konstatacije, do ispravljanja često prepisivane i ponavljane karakteristike o Šenoi kao o piscu romantičaru:

Ne, ako postupimo naučno i bez predrasuda, samo je jedan zaključak moguć: Šenoa je realist, realist od glave do pete, bez trunca romantike u sebi. Već je spomenuto, koliko je umjetničkih slabosti imao taj Šenin primitivni, neizgrađeni realizam, a i Keršovani ima potpuno pravo, kad kaže: „Njegov realizam nema ni oštine ni dubine ruskog, pa ni francuskog realizma.“ Taj realizam bio je Šenin hrvatski realizam, koji se u mnogočemu razlikovao od realizma u ostalih naroda i ostalih pisaca – „ali je bio realizam.“ (Škreb 1957a: 26)

O Šenoi je mnogo pisao Krešimir Georgijević, koji je često znalački otkrivao izvorne vrijednosti Šeninih djela. Značajna mu je studija „Šenin pogledi na književnost“ (1962). I Georgijević se odupire pretjerivanjima čeških književnih historičara (osobito Otakara Vaška) o apsolutnom utjecaju čeških književnih strujanja i češkoga preporoda na Šenoino stvaranje:

Ne može se poreći blagotvorni utjecaj češke sredine na duhovni razvitak, na formiranje njegovih shvatanja o raznim pitanjima kulturnog i društvenog života, ali se u tome ne može ići ni suviše daleko, pa negirati stvaralačku misao i duh Šenin, kako je to učinio Vašek. (Georgijević 1962: 66)

Georgijević vrlo dobro osjeća osnovne sastojke Šenoina književnoga djelovanja i ideološku strukturu njegovih postupaka:

Vidimo tako da se kod Šenoe poklapa teorija s praksom, teoretski pogledi sa stvarnim i ostvarenim u lijepoj prozi. Borio se protiv romantičarske proze i izvještačenosti

u društvu, kulturnom životu i književnosti, tražio svuda iskrenost i istinitost, a u književnosti se to moglo postići samo realističkim postupkom. Idealizovao je dobrotu i veličinu ljudskoga srca, i u tome se ponekad iznevjeravao stvarnosti. Ali je u tome pokazao duboku ljudsku notu, simpatiju prema malom čovjeku i njegovim naporima da osvoji malo sreće u životu. Sve je to bilo na liniji onog književnog programa koji je postavio u početku – samom sebi nije se iznevjerio: književnost koja služi narodu, oplemenjuje ga i uzdiže prema visinama. Zato Šenoino djelo odiše i toplim patriotizmom i dubokim humanizmom. (Georgijević 1962: 89)

U niz kvalitetnih napisa o Šenoi treba uvrstiti i sintetski pisan članak Ive Frangeša „Značnije Augusta Šenoe“ (1962b):

Stotinu godina poslije razdoblja koje je Šenoa oblikovao u pojedinačne sudbine i zaustavio u književnosti, najbolja su i najpotpunija estetska evokacija tih vremena upravo Šenoini tekstovi. Ne svojom primarnom estetskom vrijednošću, naravno, nego evokativnom snagom u kojoj se i naivnosti Šenoinih pogleda, Šenoine tehnike i Šenoina izraza odjednom počinju pretvarati u toliko potrebnu historijsku dimenziju. (Frangeš 1962b)

Ističući Šenoino profinjeno osjećanje štokavske materije, koju je trebalo nametnuti publici, njegov izvanredan smisao za pripovijedanje, zapletanje u privlačnu fabulu, Frangeš naglašava Šenoinu neprolaznost u vremenu, prostoru, među ukusima, njegovo odolijevanje književnim shvaćanjima i strujanjima:

Ali, koliko se god, periodički govorilo o krizi književnosti i publike, Šenoino djelo dokazuje nekoliko istina: da je trajno ono književno djelo koje je upućeno konkretnoj, stvarnoj publici svoga vremena i koje je zabavljeno konkretnim i stvarnim problemima sredine u kojoj nastaje, da put u trajno vodi kroz vrata sadašnjosti, jer budućnost nije ništa drugo nego sadašnjost, prevladana i dignuta na viši stupanj, i, konačno, da je književnost za istinskog stvaraoca život, životno poslanje. U plemenitoj kontradikciji između utilitaristički shvaćene književnosti i posve idealističkog stava prema njoj, leži tajna Šenoine privlačnosti. Zato ga mirno, s pouzdanjem i ponosom, godišnjica predaje godišnjici. (Frangeš 1962b)

Dosta sudova o Šenoi sadrži Frangešova komparativna rasprava „Vojnović između Šenoe i Flauberta“ (1959b). U njoj je, za Šenou, najzanimljivija determinacija Šenoina realizma (1959b: 231).

Posljednji i dosad najopsežniji rad o Šenoi napisao je Slavko Ježić: „Život i djelo Augusta Šenoe“ (1964), objavljen u XII. knjizi *Sabranih djela*. Oslanjajući se na danas bogatu literaturu o Šenoi i njegovu vremenu, na dostignuća suvremene historije i sociologije, Ježić je napisao značajno djelo. Ono nadmašuje sva slična djela, biografskoga i estetsko-bibliografskog karaktera, koja su napisana ne samo o Šenoi već i bilo o kojem hrvatskom piscu. Ježić polazi od biografskih podataka, ali dovodeći ih u cjelinu on se tu ne zaustavlja, već preko njih traga za estetskim vrednotama Šenoinih djela, za Šenoom kao čovjekom, postavlja ga kao osobu od krvi i mesa među prijatelje, znanke, u porodicu, traga za onom zagrebačkom društvenom atmosferom i događajima, koje je Šenoa tako uspješno evocirao u svojim djelima. Tako se rad Slavka Ježića pretvara u svojevrsnu romansiranu biografiju Augusta Šenoe

i njegova vremena, ali zasnovanu na stvarnim podacima. Pojedina poglavlja, npr. ono o Šenoinoj bolesti i smrti, imaju i svoju dramatsku kulminaciju literarno pisane biografije:

Muke Augusta Šenoe prestale su. „Prijatelji“ iz Primorja nisu više trebali trošiti novac za preporučene pogrdne pošiljke pjesniku. Ugasle oči nisu ih više mogle čitati: blago ih je zatisnuo vjerni Kalapaja. (Ježić 1964: 269)

Ovaj kratak pregled radova o Augustu Šenoi svakako je nepravedan. Još čitav niz autora pisao je o Šenoi, donoseći po koji noviji ili drukčiji podatak i doprinoseći na taj način sistematizaciji i stvarnom opisu. Trebalo bi još spomenuti Hugu Badalića, Budu Budisavljevića, Velimira Deželića, Milana Dobrovoljca, Aleksandra Flakera, Dubravka Jelčića, Vladimira Kovačića, Petra Lastu, Ljubomira Marakovića, Tomu Matića, Marijana Matkovića, Antuna Gustava Matoša, Ivana Milčetića, Josipa Nagyja, Milana Ogrizovića, Petra Skoka, Tadiju Smičiklasa, Petra Šegedina, Ivana Ulčnika, Šimu Vučetića, Arsena Wenzelidesa, Ivana Zahara, Vicu Zaninovića, Vjekoslava Zrnca, Đorđa Živanovića – a i još ponekog.³ Svi su oni pridonijeli ispitivanju i pozitivnoj ocjeni – iz različitih aspekata.

I strana kroatistika pozabavila se Šenoom. Najviše su učinili Česi i Slovaci (Otokar Vašek i Frank Wollman), Poljaci (Bronisław Grabowski i Włodzimierz Kot) i Rusi (Andrej Prokšin i E. I. Rjabova).

Naravno, o Šenoi se pisalo i negativno. Šenoine negativnosti i naivnosti spominju i njegovi najpozitivniji ocjenjivači (Antun Barac, Vladoje Dukat, Ivo Frangeš, Slavko Ježić, Zdenko Škreb, Stjepan Tropsch i drugi).

Na čelu negativnih ocjenjivača Šenoinih radova nalazi se Ante Kovačić (1952), ali su sve njegove ocjene bile osobne i izazvane stranačkim borbama, a ne kritičkim razlozima. Kao u nekoj ironiji, od ovoga boluju i kasniji napadaji na Šenou i njegovo djelo, jer se gotovo u svima mogu naći intencije koje sa književnošću često nemaju nikakve veze. Tako su i sudovi Janka Iblera (1887c, 1890) napisani iz pravaške perspektive, iako se u njima nalazi i dosta stvarnih opravdanih zamjerki. Karakteristična su i dva napisa Nikole Polića. U prvom, „August I Zagrebački“ (1922), sudovi variraju od negativnih do pozitivnih, ali su uvijek posve impresionistični, u ponekim detaljima tačni, u drugima netačni:

Njegova bujna mašta, ona romantična, patetična, dramatična, tendencijska i humana strana stvaranja danas nam je smiješna i deplasirana.

Šenoa je Zagreb. On je Grič i aureol Matoševe inicijative, koja se poslije Matoševe smrti ispoljila u diskretnoj reviji „Grič“. (Polić 1922)

Drugi njegov članak, „Malo o Šenoi“ (1932), napisan kao marginalija na izmaku iz stare godine u novu, liči na boemsko ćaskanje uz kavu. Revoltiran pompom oko proslave pedesetgodišnjice Šenoine smrti, Polić književnik i boem kao da predbacuje javnosti: Što slavite mrtve književnike a zapostavljate žive? Sve ga to dovodi do čitavog niza svojevoljnih zaključaka, pa i netačnosti:

Svega toga nisam našao u Zagrebuljama, u kojima prevladava, zapravo, obični zagrebački trač, kao što u čitavoj Šenoinoj ljubavnoj lirici onaj Vilharovski refren: Oj

3 Važnija literatura nalazi se na kraju radnje.

ti dušo moje duše čuvao te dobri Bog! (...) U doba, kad je duševna revolta mentalni nemir podrhtavao žilama svijeta, kad je Dostojevski pisao Braću Karamazove i Bije-sove, Alfons Daudet Noumu Roumestana i naš Kovačić Fiškala, Šenoa je u kupališnom ambijentu, između ženskog trača, pisao svoju novelu U akvarijumu, kako bi njome razonodio publiku svog ljubljenog grada. (Polić 1932: 45, 46)

U toj svojoj subjektivnosti pa i nepravednosti prema Šenoi Polić npr. pretpostavlja da je Šenoin „Prijan Lovro“ umjetnička evokacija Matije Čopa, makar je Matić svoj rad o tome objavio još 1904. godine. Itd.

Uspoređujući Šenou i evropsku književnost njegova vremena, Polić je tako ponovio misao iz jednoga oštrijeg napada na Šenou. To je članak N. Novakovića (Mihovila Kombola) „Antun Barac o Šenoi“ (1926). Treba odmah dodati da su Kombola više inspirirale lične intencije negoli književne, i da se naprosto odlučio operušati Antuna Barca, a u tom perušanju slabo je prošao i Šenoa:

Iako priznaje da u patriotskoj poeziji „nema naročite dubljine“, on će ipak sve opravdati i ulepšati. Na osnovu poznate pesme „Oj, budi svoj! Ta stvoren jesi čitav, ne budi mlitav“ i t.d. g. B. ne će zaključiti da su naši pesnici upropaštavali poeziju pišući kao narodni pedagozi dosadno-poučne stihove, on će naći ovo: „U toj pesmi izražen je program naše mlade, napredne, aktivistički disponirane buržoazije.“ (Kombol 1926: 218)

I to je sve rečeno o piscu koji je, uza svu svoju historijsku važnost i svoj talenat, neumoljivo zastareo i koji ni obrazovanijim petoškolcima ne potiče više fantazije na „lelujanje“. Rečeno bez mnogo ograda i kao da mi nismo deo ostaloga sveta, gde su u Šenoino doba pisali Flober, Zola i Dostojevski, koji je umro iste godine kad i Šenoa. Treba jako spustiti merilo i u ocenjivanju Šenoe, i kod čitanja naših studija. (Kombol 1926: 221)

Danas jedva da je potrebno reći kako su ovakve tvrdnje neumjesne i kako je vrijeme Kombola i ostale demantiralo. Jer usporedbe o Šenoi i evropskoj književnosti sasvim su deplahirane ako u tome želimo naći Šenoine nedostatke. Nitko npr. ne zna zašto bi Šenoa bio kriv što je umro iste godine kad i Dostojevski. Po kakvim bi to dijalektičkim i materijalističkim razlozima naši književnici 19. stoljeća mogli i morali pisati kao Flaubert, Zola i Dostojevski, jer na nivou koga ili čega bi morali pisati naši književnici 20. stoljeća. I tako dalje.

Uvijeno negativno o Šenoi pisao je npr. i Milan Bogdanović (1931). Npr. ovako:

Ali je Šenoa, koji se javio na razdoblju romantizma i realizma u vreme kad su ilirske tradicije još bile prilično jake, u isto vreme bio zanet i mnogim romantičarskim omamama, istorijskim idealizmom i fantastičnim zamišljajima koji su godili romantičarskome duhu. (Bogdanović 1931: 625)

Kasniji Šenoini suci kao da se smiruju. Vrijeme je poodmaklo, prestale su stranačke trzavice, intravertirano boemstvo je nestalo, sveučilišne katedre su podijeljene, verbalističku, časopisnu revolucionarnost zamijenila je konkretna revolucionarnost, pa naše vrijeme i na Šenoinu primjeru može reći bobu bob a popu pop. A u tom odmjeravanju suviše pristrani Šenoini kritičari ostadoše u manjini.

Pišući o Šenoinu jeziku, Antun Barac ga je izvrsno karakterizirao:

Jezik Augusta Šenoe, po rođenju kajkavca, sasvim je izgrađen jezik, u kojem se ne osjeća teškoća u učenju štokavštine, nego je on tako reći prirodan način izražavanja svoga tvorca. (Barac 1926: 55)

Ovu istu osobinu spominje i Ivo Frangeš, konstatirajući poseban Šenoin senzibilitet prema štokavskoj materiji (1962b: 10). Obje tvrdnje nesumnjivo su tačne. Potvrđuje ih i sam Šenoa. Ocjenjujući *Zimnje večeri* štokavca Đ. Milićevića, Šenoa spominje (*Vienac*, 1879):

Za čudo mene kano Hrvata dojmiše se upravo neki opisi iz južnih strana a i govor čudnovato, mene je to sjećalo mnogih prizora i rečenica, koje opazih i čuh među hrvatskim pukom pače u kajkavskih krajevih. (V 11-387)

Prilikom prihvatanja štokavskoga dijalekta kao književne norme poteškoća se, općenito uzevši, nije sastojala samo u tome što se Zagreb, kao ekonomski, politički i duhovni centar Hrvatske nalazio na kajkavskom teritoriju, već i u tome što su najistaknutiji politički i kulturni radnici, pa i oni koji su bili najgorljivije pristalice štokavskoga dijalekta, bili podrijetlom sa neštokavskoga teritorija, ili su bili kroatizirani stranci u prvoj i drugoj generaciji. Gaj je bio kajkavac francuskoga podrijetla, Preradović je zaboravio hrvatski i morao ga je naknadno učiti, Vraz je bio Slovenac, u obitelji Dimitrija Demetra govorilo se grčki, u obitelji Mirka Bogovića govorilo se mađarski, Šulekov materinji jezik bio je slovački, Jagić je kajkavac, Mažuranići su bili čakavci, u Šenoinoj obitelji razgovorni je jezik bio njemački. Ovaj je problem osjetio i Arsen Wenzelides (1927):

August Šenoa je sin došljaka. Ova okolnost dovodi ga u nemali broj stranaca ili tugjinskih sinova koji su Hrvatima u bivšoj Austro Ugarskoj postali vogje i važni kulturni radnici, kao Pavao Ritter Vitezović, Ljudevit Gaj, Stanko Vraz (poslovenjeni Frass), Vatroslav Lisinski (Fuchs), Josip Juraj Strossmayer, Ljudevit Farkaš Vukotinović, Bogoslav Šulek, barun Kušlan, Adolf Weber Tkalčević, slikar Quiquerez i drugi. Guilielmo Ferrero, govoreći u Mladjoj Evropi o Mazarinu, Cavouru, Bismarcku, pripisuje njihove sposobnosti i uspjehe upravo nepripadanju odnosnim narodima i posjedovanju drugih osobina, unijetih iz drugih rasa i sredina. Ova teorija bi se, uz dužne razmjere, dala primijeniti na hrvatske prilike, premda je mnogo veći broj urogjenih Hrvata koji su se istakli u javnom životu svojega naroda. (Wenzelides 1927)

U pravoj manjini bili su štokavci (Brlić, Babukić, Topalović, Tordinac i dr.), ali, kao u ironiji, općenito su to bili književnici i znanstveni radnici manjega kapaciteta (o tom raspravlja Slavko Ježić 1964: 209 i dalje). Svemu ovome treba dodati da su hrvatsku javnost 19. stoljeća zapljuskivali valovi germanizacije i mađarizacije; ove su se prvenstveno ostvarivale službenom upotrebom njemačkoga ili mađarskoga jezika, uvođenjem tih jezika u škole. Sve se ovo miješalo sa službenim jezikom hrvatskoga feudalnoga društva – sa latinskim. Svi hrvatski javni radnici prošli su kroz konglomerat te jezične mješavine, svi su se istovremeno s hrvatskim jezikom, najčešće kajkavskim dijalektom, služili ili njemačkim ili mađarskim. Takva situacija mogla je, naravno, samo štetiti općem, organskom usvajanju štokavskoga dijalekta. Razumljivo je da je na takvu tlu usvajanje Vukove novoštokavštine moralo dobiti poseban oblik, u kome se vodilo računa o tim jezičnim specifičnostima zapadnih krajeva, pa i onih štokavskih. Prirodan pokušaj takve asimilacije bila je upravo

zagrebačka filološka škola. U suvremenoj ocjeni toga filološkoga pokreta ne može se dakle ignorirati ovaj podatak.

Podatak o tome u kakvim se detaljima ispoljavala štokavizacija zagrebačke kajkavske sredine, ili što je ona za pojedince značila, naći ćemo npr. u listu *Sidro* (listu za trgovinu i narodno gospodarstvo) od god. 1864, br. 32. Kritičar prigovara jeziku koji se upotrebljava na sceni hrvatskog kazališta:

Nu još je dosadnije slušati, ako se nevaljal jezik sakato izgovara, kao ala ga vollem, vollem – juh, juh kako očajava – ta to je čovečeski, draaga – gle, gle, zdravo ga bole, bole itd. (...) Glede načina govora nema razlike među našim kazalištem i novosadskom pijacom. Pokraj ovih nepodobština daju se i nevaljali komadi (tako zvani „srbski“) da se mnogim namiće misao o propagandi neljubljenih tendencija. (Deželić 1904: 532)

Kritičar je, pišući ono dvostruko *l*, očito imao na umu štokavsko visoko postdentalno *l*, koje u sredini gdje se *l* izgovara nisko postdentalno dobija karakter afektacije.

Na ovakvu situaciju u hrvatskom književnom jeziku 19. stoljeća osvrću se Antun Barac (1951a, III: 375), a i Bratoljub Klaić:

Glumcima je u ovoj situaciji, kad im se u posao s jedne strane miješala zagrebačka i riječka škola, a s druge strane zapljuskivao val Vukova jezika, kojim su mnogi od kuće govorili, očito moralo biti teško. (Klaić 1955: 694)

Toj poteškoći nisu bili izvrnuti samo laici i nestručnjaci, književnici ili glumci, već i jezikoslovci. Za usporedbu navest ću jedan tekst kajkavca Vatroslava Jagića i štokavca Đure Daničića. Oba su objavljena u istom godištu Jagićeva *Književnika*:

Ima tomu upravo četrdeset godina, što je pokojni Šafařík po prviput s velikim trudom sastavio knjigu, gdje se u kratku priegledu pripovieda život i sudba sviju slovjskih književnosti. To je poznato djelo: *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, Ofen 1826., koje radi veoma podpune bibliografije i danas jako mnogo vriedi. Ovo bješe njegova prva sveslovjska knjiga, spisana u plemenitoj nakani slovjske književne uzajemnosti, kojoj Šafařík osta vjeran sve do svoje smrti. Premda je medjutim književni život slovjskih plemena liepo uznapredovao te su se razvila čak nova središta duševne radnje, o kojih se donle još niti mislilo nije – znamenito je ipak, što se poslije Šafaříka jedva itko nadje koji bi išao oniem istiem vele koristnim, ali slabo utrvenin putem. Imali bismo puno volje, da za razloge upitamo, odakle toliko mlitavosti slovjskoj znanosti ili tako malo pouzdanja slovjskim književnikom u svoju snagu; ali šta ćemo, kada znamo, da tomu pomanjkanju književničke radinosti niesu baš krivi sami književnici, nego ukupno naše kulturno stanje, gledeć toli na državni koli na književni život. Kod slovjskih bo naroda nije jošter obćenito obladala misao niti se osjetila potreba, da bismo imali bud prije bud većma poznavati historiju slovjskih naroda i slovjskih literatura, nego li to jedno i drugo u kulturnih naroda zapadne Evrope. Pa kako da i dodjemo do te pomisli, kada se kod naroda slovjskih nije do sada skoro ni jedan od onieh uvjeta izpunio, o kojih stoji prava krjepost i snaga literature nekojega naroda. (Jagić 1866: 152)

Dva su razloga da se iz svega srca radujemo ovoj knjizi: jedno što je knjiga neobično dobra, a drugo što je od mlada pisca, od kojega kad su mu već prvine ovako temeljne, s punijem pravom valja se nadati velikomu dobru. Pisana je ova knjiga očevidno za gimnazije u Dalmaciji, i ne znam treba li se većma radovati ili žaliti, ali je istina da je bolja od svijeh oficijalnih knjiga, iz kojih se i s ove i s one strane Save uči narodni jezik, i ne samo bolja, nego se one ne mogu ni porediti s njom. Ko zna da one gramatike, kojima su se vlade naše do danas trudile pokazati svoje staranje za škole, još ni onamo nijesu prispjele, gdje je nauka o jezicima slovenskim došla bila gramatikom Dobrovskoga prije četrdeset godina, on će potvrditi što rekoh, čim malo samo zagleda u gramatiku g. Budmana, jer će odmah vidjeti da je ona ragjena po načelima koja se danas u nauci drže, da su prava i istinita. Od tuda je ovoj knjizi velika istinitost i velika jasnoća, i u tom obojem glavna joj je vrijednost. Ako se nalazi i nedostataka, oni nijesu taki da bi mogli znatno umaliti glavnu vrijednost, i dolaze koje od namjere koju je pisac imao, koje od teškoće same stvari, koje od tuda što neke stvari još nijesu dovoljno pretresane u književnosti, a koje – rekao bih – i od tuda što se mladost rado i vrlo lako zanosi da pronalazi novo što nezadovoljna onijem što je već učinjeno. (Daničić 1866: 586)

Ako iz oba teksta i uklonimo arhaizme, pravopisne, morfološke i leksičke – a tih ima više u Jagića nego u Daničića – štokavske strukture nisu posve jednake. Jagićeva štokavština je pomalo hrapava i teška. Naprotiv Daničić, „rođeni štokavac“, s lakoćom formulira svoj misao.

Za ulazak u tu štokavsku strukturu Šenoa je imao nesumnjiv dar. Dotičući se problema jezika kojim se govorilo na zagrebačkoj pozornici, Šenoa je taj svoj talent neprestano dokazivao:

Našim glumcem se odmah poznaje, iz koje da su pokrajine. Primorac veli „ja san bi“, Zagrebčanin „čačko, šta češ!“ Sriemac „ceo svet“, da čuli smo i slovensko „o bože! gde si biù!“ čuli smo (kao dokaz da ravnateljstvo ništa ne pazi na izgovor): „Dragi štriče“, „tvoji birkovi“ (brkovi) itd. (PO 5-983)

Doduše, ni svi njegovi sastavci, naročito oni iz početka stvaranja, nisu jednaki u pogledu te štokavske stilizacije – u nekima je bio spretniji, u drugima nije – ali su u cjelini oni ipak bolji od tadašnjega prosjeka.⁴ Jer i onda kad Šenoa jezik i ne odskače od ostalih, pokazuje veću naobrazbu, duhovitost, on umije ironizirati, njegovi su sastavci živo i stvaralački sastavljeni. *Pozor* je imao rubriku vijesti koju su popunjavali dopisnici iz raznih krajeva. Evo jedne takve vijesti iz Beograda:

Srbija. Iz Beograda, 8. lipnja. U toj dodijaloj stvari najviše se čudimo dvoličnomu držanju turske vlade naprama bježećim Bugarom, jer nemožemo nikako dokučiti,

4 Veći dio tih nespretnih stilizacija treba pripisati i žurbi u kojoj je Šenoa stvarao, preopterećenosti i umoru. Takve su, nedotjerane, npr. ove rečenice: „Mi kažemo pisanja sbog uljudnosti, koju prema mazimcem kulture i braniteljem te nove za nas baš kitajske slobode gojiti moramo“ (PO 2-439), „Ima doduše za umjetnost vještih razvoja čovječjega umieća, koji stranom darežljivom rukom pomažu umjetnost, te namiču riedkim rodoljubljem umjetnina našem glavnomu gradu, a stranom takovih, koji uztrajnim revnovanjem iznose na vidik ostatke naše stare umjetnosti, što ju razne nesgode našega naroda zakopaše, al umjetničko obrazovanje svega občinstva do sele je dosta slabo, pravi smisao za umjetnina do sele malo se primio našega občinstva, i s toga neznanja i nehajstva propade ne jedan važni spomenik umjetnosti“ (V 5-526).

zašto im Turci pomažu, da se sele u Krim, a zabranjuju im da bježe k svojoj rodjenoj, jednovjernoj i jednako izmučenoj braći.

Žalostno je da Bugari baš sada ostavljaju svoju postojbinu. Slavenski sviet će samo onda uspješiti, ako se svaka slavenska grana ukriepi, razvije i izobrazi u svojoj otadžbini. Ali ako je Bugarom nesnosno kod kuće, onda će oni najbolje znati, je li bolje ostati blizu zavičaja ili tumarati u daleki sviet. (*Pozor*, Zagreb, 15. VI. 1861, str. 298)

U istom broju i na istoj strani *Pozora* javlja se i Šenoa iz Praga. I njegova je tema otprilike ista: odnos slavenskoga svijeta prema tlačiteljima. Ali – koliko je Šenoa bolji:

U zlatnom Pragu, 11. lipnja. A. III. Laćam se pera, ali jaoh, stisnuo ga kakomu drago, ne zna ništa o višjoj politici – „sic est in fatis“ preuzvišenoga centralizatora i stvoritelja tako zvanoga ustavnoga papira od 26. veljače. Saviest veliko-austrijska mora da je strašno sigurna, premda interesi nikako bolje nestoje nego pod nevladom rimskoga poslanika. Nikakva višja politika „in partibus adnexis“ svete njemačke države, koje u ostalom više nekulturnih, nego kulturnih stanovnikah imadu.

Strašna je to logika činah – ovi nekulturni odlomci, kako nas ove svieće božje nazivlju, takvu imaju tvrdu lubanju, da im sunce neograničene slobode od 26. veljače do mozga prodrieti nemože. 26. veljače to je po svoj zemlji – izimši posjednikah vunjenih tvornicah i šarenih pitomacah njemačke kulture, t j. buršovah – „dies Aliensis“ ili bolje takova nepristojna rieč, kakve se kod ljudožderah australjskih izgovoriti nesmije. Schmerling je mudar gospodin, stvorio si je javno mnenje po formuli 172. Ali narodi su mudriji, i oni mogu svoje narodno mnenje izreći a to osobito ovdje. (PO 2-298)

Tu štokavsku strukturu Šenoina jezika zapazio je već Dimitrije Demeter, samo ta kritika, implicirana u polemiku o hrvatskom kazalištu, zapravo je prigovor Šenoinu jeziku. Ali i Demeter zaostaje za Šenoam:

Čudimo se takodjer gospodinu recenzentu, o kojem zacielo znamo, da perhorrescira sve, što se je iz crkvenoga jezika u noviju literaturu Srbljah uvuklo, da upotrebljava rieč lice mjesto osoba. Ta to se nikako neslaže sa Srbofagijom, koju gosp. recenzent tolikom rječitosti po krčmah promulgira.

No i ista srbska omladina, koja se je za Vukom pavela, neupotrebljava više te rieči u tom smislu, jer kod naroda znači ili samo obraz ili pravu stranu kakove stvari. Čovjek, koj hoće, da nas uči jezik, morao bi svakako i to znati.

Misli li napokon, da glumac i glumište u istinu odgovara evropskim pojmom „Acteur“ i „Theater“? Ta glumacah je u nas bilo već više stoljećah prije nego li acteurah. Ili dotle li je u svojem aesthetičnom znanju doćerao, da misli, da je Gauckler i Schauspieler synonymum?

Znamo, da i Vuk u svojem rječniku tu rieč tako tumači, no i to znamo, da se on nikada historičnimi iztragami i znanstvenim razglabanjem ikakove umjetnosti bavio nije, i za to, ako se takova što njemu i njegovim sliepim pristašem, koji se ne brine za kazališnu umjetnost, oprostiti može, nemože se nikako oprostiti čovjeku, koj teži za nekakovim autoritetom upravo u struci kazališne kritike.

Mi bi mogli jošte i više mjestah navesti, ako bi htjeli posegnuti i u druga djela g. recenzenta, gdje ljuto posrće kao jezikoslovac i kao štilist, no mislimo, da je već

ovo, što navedesmo, dosta i predosta, da mu uzmožemo sa svim pravom uzviknuti: Medice, cura te ipsum! (Sviet, 22, Zagreb, 27. IV. 1866)

Kao što su osnovne norme hrvatskoga filološkoga strujanja 19. stoljeća nastojale u književni štokavski dijalekt teoretski uključiti i jezik dubrovačkih pisaca, a isto tako i kajkavski i čakavski dijalekt (usp. npr. Veber 1887a: 458 i dalje), te iste norme, općenito ih uzevši, karakteristične su i za Šenoin jezik. Cilj je bio da se preko jezika, a na bazi „starije“ ili „umjerenije“ štokavštine povežu svi štokavci (i oni noviji, vukovci, „skrajnji“), kajkavci, čakavci, pa i Slovenci (Veber 1887a: 459). U tom kolu svatko bi se morao nečega odreći, svatko bi morao nešto napustiti u svom jeziku kojim je govorio od kuće – ali bi zato za uzvrat bilo stvoreno jezično jedinstvo Jugoslavena, kao baza za cjelovito duhovno i materijalno jedinstvo. Ne upuštajući se u stvarnu dijalektičku kritiku ovoga shvaćanja, ni u detaljima ni u cjelini (tu je ocjenu dao Ljudevit Jonke 1957), ono se ipak nipošto ne smije izgubiti iz vida kada se pristupa komentaru jezičnih osobina hrvatskih književnih djela 19. stoljeća (tako i Jonke 1964e: 186). Ova teoretska shvaćanja postala su i praksa, ne samo jezikoslovaca (usp. Jonke 1964e: 183) već i književnika.

Sa dubrovačko-dalmatinskom književnošću, zapravo Gundulićevim *Osmanom*, otpočelo je Šenoino hrvatsko književno obrazovanje. O tome pripovijeda Šenoa:

Došav iz čisto magjarske škole na zagrebačku gimnaziju, čudio sam se nemalo, kad su mi moji saučenici počeli pričati o starih hrvatskih pjesnicih. Sjedio sam onda kraj Vukića, mladića darovita, koji je mislim prije tri godine umro unijatskim arcidjonomom u Banatu. Taj mi pokaza jednog jutra debelu knjigu, pred kojom je stajala slika liepa čovjeka sa dugom vlasuljom. „To je naš pjesnik Gundulić, a to je njegova pjesma Osman.“ Šta sam ja znao o Gunduliću, šta li ob Osmanu! Počeh čitati prve stihove. „Ah čiem si se zahvalila tašta ljudska oholosti.“ Vrlo malo sam razumio, mene je bilo, vjerujte, u duši stid s moga neznanja. Za onda poznao sam samo Schillera, Bürgera, Bathisona, a hrvatskoga gotovo ništa. (V 11-169, 170)

U istom „Književnom pismu“ (V 11-170, 171) Šenoa opisuje svoj susret s Gajem, spominjući kako mu je ovaj pokazao Lucićeva *Skladanja*, Đordićeve pjesme, Zrinjskoga *Sirenu mora adrianskoga* i dr. Taj utjecaj literature vidljiv je u Šenoinu jeziku osobito u pjesmama ranoga stvaralaštva, ali, uz neke morfološke ragusizme, on je pretežno leksičke naravi.⁵

Mnogo veći i opsežniji je, međutim, utjecaj kajkavskoga dijalekta, što je opet sasvim razumljivo. Kajkavski je dijalekt bio razgovorni jezik Šenoine okoline, a i sam Šenoa ima nekoliko sastavaka na kajkavskom (usp. Deželić 1923b, August Šenoa, „De mira duorum kaputorum metamorphosi, seu Čudnovita dveh kaputov zmešarija“, Zagreb, 1873).⁶

5 Primjere citiram u odjeljku o Šenoinu leksiku – Provincijalizmi [usp. § 2.5.6].

6 Kajkavske utjecaje u Šenoinu jeziku zapazili su i slovenski kritičari: „Šenoini spisi se gladko bero, a Slovenec jih še zlasti zato lahko umeje, ker v njih ne nahaja turških besed, katerih v nekih starejših pisateljih kar mrgoli; razen tega imajo nekatere njegovih pripovedk, kakor n. p. „Mladi gospodin“ bolj kajkavski kolorit“ (Stare 1882: 85); „Jezik Avgusta Šenoe je preprost, a gladek z rahlimi kajkavskimi vplivi. Slog ni iskan, ni umetno narejen, ampak kipi neposredno in živahno, čuvstveno. Šenoa ljubi duhovičenje, humor, ironični nasmešek, nagovore bravcu, vzklike“ (Rupel 1934: 10).

Naravno, suštinu njegova jezika sačinjava štokavska jezgra. Šenoin jezik je štokavski dijalekt u kojem se na različite načine i zbog različitih potreba nalaze implicirani i provincijalizmi, najviše kajkavski, u manjoj mjeri lokalizmi dubrovačko-dalmatinske starije literature i čakavizmi. Pravopisnu i gramatičku formu tome štokavskome književnom dijalektu dala su teoretska jezična shvaćanja iliraca i Zagrebačke filološke škole – čije je osnovno načelo bilo: temelj suvremenom književnom jeziku treba da bude izabrani štokavski dijalekt, koji ne zazire od starijih štokavskih oblika, od starijih štokavskih riječi, od starijih štokavskih sintaktičkih formi, ali niti od drugih dijalekata. Neće biti na odmet ako ovdje prepustimo riječ prvom ispitivaču Šenoina stila i jezika, Kerubinu Šegviću, iz 1889. godine:

Što si manje primoran da se obazireš na nj, makar i na njegove iznimne ljepote, to je bolje, to je uprav savršenost jezika u književnosti. U tom smislu Šenoa se je u velike iztakao, lahkoća izražaja naj veći mu je dar. On se ne boji nakita, ali ga i ne traži; on ne samo da liepo, dali i dobro piše; gledao je da usavrši formu, ali nije zapuštao ideju, jer je znao da kad je nježno ukusno tielo, odjeća se po sebi nježno i ukusno uvija.

(...) vidjeti ćemo osim lahkoće izražaja i njeku osebujnu ako ne klasičnu milinu, opaziti ćemo zagrebački značaj.

Držao se je čvrsto osebujnosti zagrebačke škole, odtle njegov lokativ višebroja na *h*, dativ na *em/om* – nu ovakve opazke ne spadaju ovamo.

Kao što puriste rek bi da pišu da ih čitatelj ne razume, tako Šenoa pisao je za svakoga, crpio jezik iz naroda, uglađivao ga po pravilim umjetnosti, i po zahtevim napredka. Dobro piše, imade dobar stil, ko je tako vješt u motanju jezika, da ga drugi dragovoljno čitaju ili slušaju i lahko razume.

Tu se vrtiš u zraku zaokupljenom svjetlošću i miomirisom: gladka rieč, ljubka fraza, lak i okretan govor zanaša te, začara te podpuno, obuzme ti sviest. Reko ko što mu drago, ovaj čovjek poznavao je svoj jezik, a ne samo poznavao već ugladio, da može pristati najfinijem narodu, najukusnijem salonu, a malo koji hrvatski pisac mogao bi se takmiti s njime. (Šegvić 1899)

Šenoin jezik, tako, predstavlja stvarno otjelovljenje hrvatske nauke o jeziku 19. stoljeća, uračunavši pogreške i zablude, ali i visoka i neprolazna dostignuća.

2. Jezik

2.1. Pravopis

Šarolik pravopis Šenoinih tekstova prava je slika neustaljene pravopisne situacije koja je vladala u hrvatskoj književnosti i publicistici u 19. stoljeću. Gajev prijedlog od 1830. godine (Gaj 1830), koji sadrži grafijsku reformu po uzoru na češki pravopis, javnost nije potpuno prihvatila. Prihvaćeni su znakovi za č, ć, ž, š, ě, ali ne i znakovi l', ņ, ĝ, đ. Dok su za ovu drugu grupu vrlo brzo dobivena rješenja (*lj, nj, dž, dj/gj*, a tek mnogo kasnije Daničićeva đ),⁷ iz prve grupe, općenito prihvaćene, pravopisne raspre izazivao je glas ć (da li svuda ć, ili samo u iskonskoj poziciji, a u sekundarnoj *tj*) i naročito glas ě. Tako Gajeva reforma nije u cjelini riješila niti grafijsku problematiku, a kamoli pravopisnu. Osim različitih mišljenja oko ova dva problema, javljaju se i drugi problemi: samoglasno *r* (*àr, èr*), problem etimološkoga ili fonetskoga pisanja, glas *h* kao pravopisni znak genitiva plurala, zatim odnos kajkavskoga i čakavskoga dijalekta prema književnom štokavskome i s tim u vezi nastavci za dativ, lokativ i instrumental plurala u promjeni imenica, pridjeva, zamjenica i brojeva, problem odabiranja u književnom jeziku itd. Osim Vuka i njegova fonetskoga pravopisa iz 1818. godine (Karadžić 1818), koji je nailazio na otpor ne samo na hrvatskoj strani nego i na srpskoj, u pravopisnoj areni polarizira se još nekoliko grupa. Gaja su nadopunjavali i usavršavali ponajprije Vjekoslav Babukić i Antun Mažuranić, a zatim Adolfo Veber Tkalčević, Bogoslav Šulek i Vatroslav Jagić. Za pravopis ove grupacije ustalio se naziv ilirski pravopis, ali je imao i nekoliko drugih imena (npr. Daničin, Pozorov, školski, službeni).

Dvostruki srpski pravopis, Vukov i službeni, i preuređivani i nadopunjavani Gajev pravopis kao da nisu bili dovoljni. Ante Kuzmanić, otpočinjući izdavanje *Zore dalmatinske* u Zadru 1844. godine uvodi dalmatinski pravopis (Vince 1960) i ikavski govor. Dakako, dolazi vrlo brzo u sukob sa zagrebačkim jezikoslovcima (v. o tome Vraz 1847).

Ali s njima nije bio zadovoljan ni Fran Kurelac (usp. Kurelac 1860), koji u Rijeci vodi svoju posve osebujnu jezičnu bitku. Imajući također u vidu južnoslavensko jedinstvo, Kurelac pokušava napraviti umjetni književni jezik. Na osnovi štokavskoga dijalekta, uz obilje arhaizama, pokušava stvoriti južnoslavenski jezik takvoga tipa da bude povezan i sa zapadnim i sa istočnim slavenskim jezicima.

I napokon, ni zagrebački pravopisni krug ne ostaje jedinstven. 1864. godine odvaja se Vatroslav Jagić sa svojim pravopisom (Jagić 1864), koji je nazvan akademijinim. Taj je pravopis zapravo modificiran i donekle fonetiziran ilirski pravopis.

Ovo su samo osnovne linije pravopisnih strujanja u hrvatskoj književnosti i publicistici 19. stoljeća.⁸ Ali i Vukov i zagrebački i dalmatinski pravopis imaju nekoliko svojih faza i vremenskih izmjena i korektura, tako da im je i zbog toga praktična vrijednost bila malena.

7 Npr. još u *Savremeniku* od 1927. g. nalazimo *gj: gragja*.

8 Pravopisnu i opću jezičnu problematiku toga vremena imamo danas naučno obrađenu u radovima Ljudevita Jonkea (1956a, 1956c, 1957, 1964a, 1964e, 1964f, 1964g i dr.).

U pravopisnim borbama tadašnjega vremena, osim Gaja i Vuka, osim Vjekoslava Babukića, Antuna Mažuranića, Adolfa Vebera Tkalčevića, Bogoslava Šuleka, Ante Kuzmanića, Vatroslava Jagića, koji su svoje stavove zasnivali pretežno na različitim shvaćanjima o historijskoj, komparativnoj, tradicionalnoj i gramatičkoj slici napisane riječi, učestvovala je i čitav niz službenih i poluslužbenih predstavnika pojedinih vlada i ministarstava za bogoštovlje i nastavu, zatim čitav niz književnika i javnih radnika i napokon čitav niz „rodoljuba“ iz raznih krajeva.⁹

Da je takva situacija bila sasvim štetna, bilo je svima jasno već i u ono vrijeme. Razilazeći se u detaljima pravopisnih problema ili slažući se samo u pojedinim tačkama, pojedinci su jedva uspijevali da skupe oko sebe stanoviti broj pristalica. Pretežan dio jezičnih nestručnjaka, književnika i publicista toga vremena, prepuštan samome sebi, odlučivao se za ovaj ili onaj autoritet prema svojim ličnim, kulturnim i političkim sklonostima, često puta mijenjajući autoritete, ili često puta stvarajući svoj „pravopis“ – koji je bio mješavina različitih pravopisnih škola, a u kojem neznanje ili nedosljednost nisu bili rijetke pojave. Štetnost takve situacije, kako je već rečeno, bila je očita. U Vrazovu *Kolu* IV, od 1847. godine, članak „Naš pravopis i Zora dalmatinska“ završava se pozivom na slogu:

Bratjo Dalmatinci!

Kud će suza već na oko? Čujte iskrenu reč jednog po rodu Vam i kàrvi brata! Čujte reč, u koju pristaje hiljade glavah jedne iste misli! Duh našeg vèka jest duh probudjenja narodnosti, duh sjedinjenja srodnih silah i teženjah, u kojih se god one pokrajinah našle i pojavile. U tom duhu stoji tvàrda naša vèra. Za taj pravac zanesla nas je sveta ljubav. Na njem počiva nam krèpka nada spasenja narodnosti naše, i naprèdovanje duševnog i tēlesnog blaga sviuh južnih Slavjanah. Tim samo pravcem dokopat ćemo se prosvète prave i postojane. Zato je on nadahnuo nas, koje vi zovete Zagrebčane, upravljajući svim našim teženjem i nastojanjem. Taj isti duh zavladao je i u Ljubljani i Biogradu, u Bratislavu (Požunu) i na Zlatnom Pragu, te i po sviuh mēstih, po kojih razilaze novine i knjige u ovih gradovih na svēto izdavane. Samo Vaš jedini časopis, što imate na nar. jeziku, neće da pristane uz posestrime svoje, nego voli tàrtati i tumarati stranputice kao čovèk pijan, zaletjati se sad tamo sad amo

9 Za usporedbu navodim pravopisne i jezične članke iz I. godišta *Zore dalmatinske*, Zadar, 1844: Ante Kuzmanić, „Pridgovor“, str. 1; An., „Opomena korisna mladexi Dalmatinskoj više materinskoga jezika i slovoredja“, str. 25; Janko Danilo, „Brate mi se dragovichu, nu ti i moje dvi rici za Zoru“, str. 29; F. M. Kovacevich, „Ništo o pravopisu“, str. 38; Stipan Ivichevich, „Protresanje“, str. 46–51; Borko Kralovski Vlastelin, „Dopis iz Gradca němačkog u Stajeru“, str. 65; Andria Torkvat Brlič, „Blagorodni Gospodine Urednice!“, str. 73; Petar Preradovich, „Jezik juxnoslavski“, str. 97, 114, 131, 194; Ilia Rukavina Ljubački, „Nešto o serbskoj literaturi“, str. 100; Jere Granich, „O slovoredju“, str. 119; Ignjat Al. Berlich, „Uredničstvu Dalmatinske Zore“, str. 155; Ante Kuzmanić, „Jezikonauk (gramatica), str. 158; An., „Odpis. Častnomu gosp. Vlastelinu Kralovskom“, str. 170; Jere Granich, „Protresanje“, str. 176; Ilia Rukavina Ljubački, „Još nešto o pravopisu“, str. 186; Ante Kuzmanić, „Zamirke gramatikalne“, str. 189; Ilia Rukavina Ljubački, „Slavno uredništvo“, str. 202, 262; Stipan Ivich, „Došlice“, str. 210; Ilia Rukavina Ljubački, „Novi narodni almanak“, str. 222; Ante Kuzmanić, „Jezikonauk“, str. 238; Imochanin Verdoliak, „Nadmudrivanju prilipak“, str. 265; Ante Kuzmanić, „Produxenje odgovora g. R.“, str. 264, 272, 279, 288; Ignjat Al. Berlich, „Uredničstvu Dalmatinske Zore“, str. 274; F. M. Kovacevich, „Slovnica gos. Ilie Rukavine Ljubačkoga“, str. 286; Stipan Ivichevich, „Gospodinu Ignjat Al. Berlichu“, str. 292, 299, 306; Jere Granich, „Rasudjenje njeholiko rječih“, str. 351; X., „Nešto o serbskoj literaturi“, str. 359, 362; Ilia Rukavina Ljubački, „Izjasnjenje“, str. 365; Imochanin Verdoliak, „Ponosnost Kule babilonske“, str. 395, 402, 422.

kao muha bez glave ili list odkinut od grane, kojeg nose vjetrovi po zraku bez kraja i konca. Evo pred Vama rodjenu bratju sa Drave, Save i Dunaja, bratju, što Vas nose u sàrdcu, gledajući na Vas kao na unuke pradjedovah, što su nam krasnu proslavili prošastnost i nad grobovim svojim podigli kamen i temelj buduće naše srčce i slave. Slušajte kako Vas mole i zaklinjaju, da pristanete bratski uza njih, te tim i njima i sebi priskočite u težkom radu svog preporodjenja. (Vraz 1847: 91–92)

Ovo pravopisno nejedinstvo odražavalo se u gramatikama hrvatskoga jezika. Kad je Adolfo Veber Tkalčević 1859. godine pisao svoju kritiku Mažuranićeve gramatike, nije mogao mi-moići štetnost takvih prilika:

Ima u našoj književnosti dosta slovnica, pače i više jih ima, nego što bismo mislili, gledajući na nepravilnost u pisanju naških knjigah. Drugi imaju drugo misliti ob uzroku toga nedostatka, ja pako krivim ponajviše slovnice starije i novije. Jer njeke navadjaju samo najglavnija pravila, druge se sùzuju samo na jezik svoga zavičaja, treće razlažu samo njeke dielove, zanemarivši druge, možebit važnije, a četvrto sgr-ću silu gradiva bez logičkoga reda i pregleda. Odavle potiče, da razni pisci, držeći se raznih slovnica, različito pišu; a drugi, hoteći biti temeljitiji, ali nevideći sklada u raznih slovnica, zabacivši sve, pišu, kako komu kad na um pada, ter i bolji pis-ci ciepagu slovničkih pogrešakah, kojih bi se svaki valjani početnik stidio. (Veber 1887e: 5)

Slabu ocjenu tadašnje pravopisne i jezične situacije davali su i kasniji jezični i književni historičari (Jonke 1957: 78–79), makar te ocjene, ili zbog nepoznavanja pravoga stanja stvari ili zbog pogrešnoga odnosa, nisu danas prihvatljive u cjelini. Pa i Ljudevit Jonke, dosada najtemeljitiji istraživač i ocjenjivač pravopisnih i jezičnih borbi u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća, morao se često puta osvrnuti na tu pravopisnu zavrzlamu kod nas:

Ako čovjek samo letimično baci pogled na tu pravopisnu zbrku pedesetih i šezdesetih godina 19. stoljeća, njemu iz današnje perspektive izgleda čudno o kakvim su se sitnicama prepirali tadašnji jezični i književni radnici. (Jonke 1964g: 212)

Napokon, i sama činjenica da u toj borbi nisu „pobijedili“ niti Zagrepčani, niti Riječani, niti Dalmatinci, već – vukovci, govori rječitno sama za sebe. Sve u svemu, danas se ipak mora prihvatiti generalni sud koji je o tome dao Ljudevit Jonke:

Ali ako problematiku gledamo u njezinu historijskom razvitku i njezinoj političkoj i ideološkoj uvjetovanosti, spoznat ćemo da se u svim tim borbama radilo o prilično krupnim stvarima. U prvom redu polemike nisu vodili sitni duhovi, nego ponajbolje glave onoga vremena. (Jonke 1964g: 212)

Svakako, sve te borbe nisu bile tričavo gramatičko i pravopisno nadmudrivanje, kako se iz današnje perspektive često pogrešno prosuđuje. Bilo je u svemu tome mnogo zanosa i snova, mnogo lutanja i posrtanja, ali i mnogo ljubavi i brige za narod i njegov književni jezik. (Jonke 1964a: 234)

Šenoa se nije javno upleo u raspre o hrvatskom pravopisu, a kad je govorio o jeziku i njegovim problemima, onda je mahom govorio o njegovom kulturnom, političkom ili

umjetničkom aspektu (npr. A-VII, V 7-247, 248).¹⁰ Ali svoje i opće nezadovoljstvo javnosti oko tih borbi izrazio je nekoliko puta. Mladom Šenoi, koji je prije svega na umu imao općenarodni kulturni i književni napredak, činila se takva situacija kočnicom u narodnom uzdizanju. Zato nije mimoišao ni tu temu:

Odlučih u doljnjoj štajerskoj posjetiti prijatelja, vrlo Slovenca; zato sjedoh u dostavnik, što svakdan ide onim krajem na „Zidani Most“, zamotah se u četvere zavoje, jer i naša jugoslavenska zima bijaše čitava, pa s bogom Zagreb grade! Prem zimi, zaigra mi se na polazku mašta moja, da ću imati pošteni druga il drugaricu, il barem čovjeka, s kojim bi se, kad je putniku dug čas, mogao prepirati o riečkoj i zagrebačkoj školi, o muklom „è“ i oficiosnom „ě“, al i ta me je žalostna nada prevarila; eto me samodruga u ormaru, kud bijaše bogu vjetrovah bezplatan ulazak. („Pražki listovi“, I, PO 3-70)

Šenoa se još sarkastičnije narugao u „Vječnom Židu“:

„Čini mi se,“ obrati se mladić Židu, zafrknuv crne brkove, „čini mi se, gospodine, da nepadate k onoj deriščadi, što misli, da se u hrvatskom jeziku na *i* piknjica metati mora, jer je već vrieme, da se svaki naučan čovjek jednom otrese te predsude naših potamnjelih zviezd, tih lažnjivih filologičnih prorokov.“

Žid nije znao, što će.

„Ako ste zbilja toga pakostnoga mnjenja,“ primjetne drugi podebeli gospodin, periodičnim patosom kroz nos govorkajuć, i svaku svoju frazu šakom po stolu naglasujuć, „ako i vi, zasliepljeni ovom bezbožnom novotarijom, prionuste uz prazno mnjenje šupljih mladih glavah, onda vas nemogu smatrati za pametna čovjeka, već za ludu, kakva je i onaj, koji je tu ludoriju iznašao; onda literatura nije vaš posao, već vi ajte pure pasti. To je živa istina, da u hrvatskom jeziku treba metati piknjicu na *i*; bez ovoga velevažnoga za naš narod pravila ne može književnost napredovati.“

Žid i opet ne zna, što će.

„Polagano, moj gospodine!“ zagrmi prvi govornik, da se je Ahasveru duša do dna stresla, „moj gospodine Bielobrče, tako se nismo pogodili, čitajte stare naše dubrovačke klasike od Marulića svo do Ferića, uzmite glagoljske i bosanske spise, uzmite sva slavenska narječja i razrječja, skinite s očuih vaše stare nevaljane naočale, pa ćete viditi, da ja pravo govorim!“

Žid se sav zbunio.

„Tjeraste lisicu, iztjeraste vuka, moj Golobradiću,“ odgovori stariji slovničar, „kad se pozivljete na dokaze, evo i mojih. Ja za sebe samo citiram „Reichsgesetzblatt“ od g. 185*, gdje se očita ministarska naredba čita, da se u hrvatskom jeziku piknjica na *i* uvijek, a u srbskom nikad metnuti neima. Pa to vam valja ne samo za Hrvatsku, već i za Slavoniju; zar neznate, da Jambrešić u predgovoru veli: „Et haec de Illyrico, quod nonumquam sub solo nomine Croatiae vel Slavoniae occurrit.“ Al vi ste zasliepljeni, vi neštujete auktoriteta, vi zabacujete gramatiku. „Quo, quo scelesti ruitis!“ vi ćete nas upropastiti. „Heu me miserum, quanti in me volvuntur montes aquarum,“ veli

¹⁰ Šenoine misli o jeziku u kazalištu obradio je Bratoljub Klaić (1955).

Ovid. Al čekajte, naš vriedni literat -ić piše znanstveno djelo u deset svezakah, gdje feničkim, kaldejskim i sanskritskim alfabetom kritički dokazuje, da su stari Hrvati već onda piknjicu na *i* metali, kad Čeh, Leh i Meh podjoše put sjevera! Šta na to, Golobradiću?“

„Makar kinezkim alfabetom, makar u 50 svezakah, ja piknjice na *i* metati neću. Al ja s vami već neću riečih gubiti, nije sieno za guske! Sluga, gospodine Bielobrče!“ To rekav usta mladi učenjak i ode.

„Ajte, ajte samo, vi jogunasti novatoru,“ poprati ga Bielobrk, „uzmite svu našu prozaičku literaturu, t.j. sve naše slovničare, oni tvrde što i ja tvrdim.“

O jadne mi hrvatske proze! („Vječni Žid u Zagrebu“, III, PO 4-142)

U ovoj prepirci lako je prepoznati pristalice riječke i zagrebačke škole. Šenoa ih determinira finim, upravo stilografskim sredstvima: starijim genitivima plurala (*zvjezd, prorokov*) Riječanina, indoevropskom učenošću, staroklasičnim citatima, gramatičarenjem Zagrepčanina.

Ironičnu oštricu svoga pera uperio je Šenoa i protiv Adolfa Vebera Tkalčevića, koji mu je bio profesor u srednjoj školi i od kojeg je, očito, štošta naučio o hrvatskom jeziku. Uostalom, jezična analiza Šenoinih tekstova pokazuje znatan Veberov utjecaj, koji se ogleda u gramatičkoj i pravopisnoj formi Šenoina jezika. Naravno, u leksiku i stilu Šenoa je Vebera nadmašio. Šenou je, međutim, očito iritirao stil Veberovih polemika, u kojima je on neprestano isticao „logiku“, a i Veberova pedantnost i stanovito cjepidlačenje:¹¹

Oh, izkipjela mladeži hrvatska, gdje ti je snaga djedovah, koji su, stojeći na svojih nogah, branili samostalnost domovine! A! to i jest, upravo zato smo se vozili. Imali smo tomu dva razloga; prvi bijaše, da nismo htjeli biti samostalci, a drugo nismo htjeli, da se hrana pred nama nosi, jer bi zlobni ljudi logikom odmah dokazivali, da idemo s trbuhom za kruhom.

Moja ekspozicija je svakako dugačka, pa da mi zlobni ljudi nekažu, naginjem na fratarsku humoristiku nekoga našega putopisca, prelazim na dnevni red. („Zagrebulje“, I, ZA-586)

Iako Šenoa nije posebno pisao o jezičnim problemima, u nizu njegovih članaka nalaze se misli o jezičnim pitanjima, koje bi, skupljene na jednom mjestu, tvorile čitav mali jezični priručnik,¹² ali bi bile i zanimljiv dokumenat o izvanrednom smislu za jezik i njegove perspektive – kako su to kasnija praksa i razvitak potvrdili. Tako je Šenoa neobično oštro reagirao na jezično određivanje nacionalnosti pomoću triju dijalekata, čiji su autori bili Kopitar, Vuk i Miklošič:

Ovaj epilog prepisamo promieniv tek nekoliko rieči i preporučamo ga onim filologom, koji bi svojim sanskritskim studijama htjeli od nas kajkavskih Hrvata načiniti nešto drugoga, nego sbilja jesmo. Tankouhi ti smutljivci, pročitav primjere i živi narod uvjerili bi se, da je sadanja sbilja ponešto drugačija, nego li njihova starovječna

11 Oba dosada najtemeljitija uređivača Šenoinih djela, Antun Barac i Slavko Ježić, spominju ove aplikacije; v. Barac (1931–1935, I: 256–260), Ježić (1963–1964, IX: 630–640).

12 Usp. Klaić (1955: 689 i dalje). Više o jeziku Šenoa npr. piše u *Viencu* 1875: „Velebit. Zabavnik hrvatske omladine“, „Zabavna knjižnica. II. dio. Devetdeset i tri“, „I opet Zabavna knjižica“.

kemija i njihov metafizički patriotizam. („Hrvatske dramatičke predstave u Zagrebu na početku ovoga vieka“, *Vienac*, 1879, str. 434)

Slika Šenoinih pravopisnih navika pokazuje ove utjecaje: Babukić, Mažuranić, Šulek, Veber, Jagić – i zatim Jagić u akademijinom pravopisu. Ta slika je u mnogočemu šarolika, nedosljedna i nepotpuna,¹³ pa tako i Šenoin primjer samo ilustrira i potvrđuje pravopisne muke u hrvatskom književnom jeziku. Ovima, na kraju krajeva, nisu izbjegli ni drugi narodi.

2.1.1. Pisma

Šenoa se služio latinicom i u svojim rukopisima i objavljujući svoje tekstove u zagrebačkim, karlovačkim, požeškim i bečkim listovima i časopisima. Dakako zato što je to bio uzus i hrvatske književnosti i listova u kojima je objavljivao svoja djela i uzus sredine u kojoj je bio odrastao i bio odgojen. Ali potpisujući svoje dopise, članke i izvještaje iz Praga u *Pozoru* u godinama 1861, 1862, 1863. i 1864. poslužio se ćirilskim inicijalima, npr.:

A. III. PO 3-79

Da je upotreba ćirilice u tome potpisivanju imala specijalnu, izvanpravopisnu funkciju, o tome ne treba dvojiti, makar su tako radili i drugi pisci.¹⁴ O toj vrijednosti ove ćirilice bit će više govora u odjeljku o stilografskim pojavama, na području fonetike [usp. § 3.2].

2.1.2. Velika i mala slova

U Šenoinim se tekstovima uglavnom nalaze potvrde onih pravopisnih preporuka o pisanju velikih slova, koje se nalaze u Brlićevoj (1842: 13), Babukićevoj (1854: 433), Mažuranićevoj (1869: 31) i Veberovoj gramatici (1871: 20). Zanimljivo je da se Šenoino kolebanje ispoljava upravo u onim slučajevima o kojima te gramatike ne govore (npr. o imenici *Bog*, o dvočlanim vlastitim i geografskim imenima, o praznicima i sl.). Veber u svojoj *Slovnici* u takvim slučajevima samo konstatira razliku u pisanju, ali se ne upušta u izbor najbolje mogućnosti, stavljaajući problem među „Opazke“.¹⁵

danica zvezda NGL 2-230, posljednja straža **Slovenstva** PO 3-94, vlada pravi **Galimatias** PO 3-169, ali **panrusizma** toga pod **Bogom** nećemo PO 3-569, **Dušan silni** PO 3-916, od **Fridrika velikoga** PO 4-567, **Al** badava! **jer** se – ajme bieda/ **Um** i srce konfiscirat neda NGL 4-32, Grom zagrmi **Trenkovih** pandura NGL 4-93, **Čestit** vam je momak bio/ **Taj** pokojni **Janko** naš,/ **Šljivovicu** silno pio,/ **Bio**

13 Kolik je udio popravljача Šenoinih rukopisa u vrijeme njegova života, barem što se tiče pojedinih pravopisnih i jezičnih primjera, danas je teško reći. Većina Šenoinih rukopisa je izgubljena. Ali nedosljednosti u jednom te istom tekstu govore da su ti popravljачи postojali, bez obzira na mogućnost štamparskih pogrešaka. Ovo, međutim, može utjecati samo na pojedine slućajeve, ali ne i na cjelinu Šenoina pravopisa.

14 Npr. Dimitrije Demeter u *Domobranu* od 1864, br. 20–25, u feljtonu „Narodno kazalište kao zemaljski zavod“, gdje se potpisivao sa *Ф.....ћ*, a i Franjo Raćki se u to vrijeme potpisuje sa *Ф. P.*

15 „Ako se rećena imena vlastita izriću pridavnikom i samostavnikom obćenitim, onda neki pisci pišu obě reći velikim ili malim slovom, ili samo pridavnik velikim slovom; n. p. *Ćerno More*, ili *ćerno more*, ili *Ćerno more*; *Plitvićka Jezera*, ili *plitvićka jezera*, ili *Plitvićka jezera*“ (Veber 1871: 20).

pandur varmedjaš S 2-33, u **Grubišnom polju** G 5-126, u oči **nove godine** PO 6-23, **Al** ljetošnje vino gospodo! **da** ne može bolje! DO-685, I hvala **bogu** PR-261, Ako **Bog** da LA-404, u **jadransko more** O 3-269, o **božiću** V 6-751, **Jour fixe** „Matice hrvatske“ V 9-129, **Hrvati Kajkavci** V 9-180, **Jadransko more** V 10-640, staroga **Jakobinca** TI-559, **Krapinske toplice**, **Karlove vare** UA-569, nad **Kamenima Vratima** ZZ-168, **Duga ulica**, današnja **duga ulica**, **petrinjska ulica**, **Harmica**, **Visoka ulica**, **Laška ulica**, **Ilica**, **Jelačićev trg** V 11-658, ljut **Ilirac** VL-439, na **uskr**, na **božić** ZT-1, **Vlaške ulice** B-98, pet banovicah o **Vazmu**, pet o **Kraljevu**, pet o **božiću** K-265, **Karla dračkoga** K 1-15

Ordrebu o upotrebi velikoga slova, zbog poštovanja, kad je riječ o ličnoj zamjenici za drugo lice, Šenoa je, iako u malo slučajeva, prenio i u neke svoje umjetničke tekstove:

Šta radi **Vaša** bezsmrtnost? LJ-8, poslat ću **Vam** ga na uskr PR-258, Bojim se unapred da ću **Vam** dosaditi ZA 3-549, odkad **Vas** nije bilo PL-43, A **Vi** Maro ništa? PL-43, Spomenut ću **Vam** samo jedan primjer V 12-192, Mladenačko moje biesnilo ote **Vam** brata, ja **Vam** dajem sina za to K-120

2.1.3. Zamjena jata

Zamjena jata, uz još neke pojedinosti, bio je valjda „najsmutljiviji“ problem u hrvatskom pravopisu 19. vijeka, ne samo zato što je za nj trebalo u latinici naći odgovarajući grafički znak, nego i zato što je u štokavskom narječju taj glas davao različite reflekske, što su upravo po tom refleksu pojedini govori dobivali svoja imena i što su se upravo iza pojedinih narječnih refleksa polarizirale nacionalne, kulturne i političke vrijednosti. Brlić je u prvom izdanju svoje gramatike umjesto jata pisao *y*, ali s obzirom na jezik te gramatike sasvim je jasno da se ovo *y* moglo čitati samo *i*, pa je njegovo objašnjenje (1833: 11) da se to slovo može različito čitati posve neuvjerljivo. O lošem prijemu ovoga pokušaja potužio se i sam Brlić u *Zori dalmatinskoj* (1844: 155). U drugom izdanju gramatike (1842) Brlić se odlučio samo za znak *je* – i u dugim i u kratkim slogovima: *grjesi, grjeh, pješak* (1842: 14).¹⁶

Gajev i Babukićev prijedlog da se zamjena za jat bilježi znakom *ě* nije bio suviše popularan, a niti praktičan (Babukić 1854: 428).¹⁷ Pristalice su doduše isticale „općenitost“ toga znaka, jer ga svatko može čitati „kako mu je volja“ (t. j. *e, i, je, ie, ije*: jednosložno ili dvosložno), ali takva demokratičnost nije imala pedagoške vrijednosti. Babukić navodi (1854: 428) da su stari Dubrovčani zamjenu jata pisali znakom *ie*, ali im je to bio znak i za kratak i za dug jat. Po ugledu na Dubrovčane tako su pisale *Narodne novine*, a tako je i Matica ilirska štampala svoja izdanja. Babukić u svojoj *Slovnici* (1854: 6) zahtijeva pisanje *ě*, ali za taj traži izgovor *je, ie* (– *ije*). Ali ništa ne govori o primjerima kao *mreža, repa, sreća* (1854: 7). Vuk i Daničić pišu *e, i, je, ije*. Mažuranić u svojoj *Slovnici* traži *i : ě* (*razumio : razuměla*) (1869: 30), a Veber Tkalčević navodi: „Glasnik *ě* izgovara se u dugih slovkah

16 [Op. prir. – Brlić je u drugom i trećem izdanju svoje gramatike (1842, 1850) jat i u dugim i u kratkim slogovima bilježio zapravo sa <je>, u kojem <j> ima dvije nadslovne točkice. Tako ćemo dalje i pisati Brlićeve primjere. Primjeri koje Kalenić na ovome mjestu navodi u Brlića glase ovako: *grjěsi, grjěh, pjěšák* (1842: 14). Kalenić je na posebno Brlićevo „jatovsko“ <j> upozorio u svojem uopćenom popisu „Pogrešaka“.]

17 Detaljan historijat problema obrađen je u studiji Lj. Jonkea (1964g).

kano *ie* (dva glasa), a u kratkih kano *je*, ali tako da se *j* obaška čuje; n. p. *děte* = *diete*, *děteta* = *d'jeteta*“ (1871: 4). Veber, međutim, ponukan praktičnim književničkim uzusom na istom mjestu konstatira: „Město *ě* pišu neki pisci *ie*, *je*, kako kad je koja slovka duga, ili kratka“ (1871: 4). Sve je to, međutim, bilo vrlo nesigurno, a tu nesigurnost uvećale su dijalekatske i poddijalekatske varijante o artikulacionoj mogućnosti glasova *j* i *i* u neposrednoj blizini, odnosno o kvaliteti akcenta na zamijenjenom jatu (usp. npr. Babukić 1854: 7).

Iako Šenoa u velikoj većini svojih primjera kratak jat dosljedno zamjenjuje znakovima *je*, a dug jat znakovima *ie*, prema Šuleku, u takvoj situaciji nije teško razumjeti primjere:

Posljednje PO 1-43, **prelaz** PO 1-109, **sriednjoj** PO 1-109, **beseda** PO 1-109, **razumjeva** PO 1-110, **ljeva** NGL 1-31, **procvietali** L-37, **nesmje** SA-19, **dljetom** A-2, više **djelova** A-6, **posmiehuje** PL-2

Osim toga, ne smije se ispustiti iz vida da je Šenoa odrastao u kajkavskoj sredini, u kojoj je upravo „prepoznavanje“ kratkog i dugog jata bilo jedno od težih jezičnih iskušenja.

Pored osnove zamjene (*je* – *ie*), koja je u većini, u Šenoae se mogu naći i druge zamjene: *e*, *i*, *ije*, *ie* u kratkim slogovima, *je* u dugim slogovima, pisanje zamjene gdje tome etimološki nema mjesta ili pak zamjena jata zbog rime:

živili Česi i Poljaci PO 2-424, **prezirna** PO 4-146, Iz **mutnijeh** gor' oblaka DR-81, **povjesti** V 3-789, raznih **smierova** V 3-807, **koljeba** V 4-225, **njekoliko** V 5-12, **njeki** V 5-13, **razumije** V 5-45, u **kolibi** V 5-353, **podiedati** V 5-463, **pjesničke prvence** V 5-479, **zlosretne priedsude** V 5-717, poznavanje **priedmeta** V 5-750, **poslje** PR-210, **viečna** idila PR-211, dva **prosvećena** muža LA-404, samo gorke **ljekove** V 6-11, bez **vrednote** V 6-103, Ko **iedna** zmija V 6-106, **dobie** mirovine V 6-302, **posiećena** V 6-366, **zrio** BI-740, **gnjezdu** BI-820, **poslije, prije** V 7-423, na **obiedu** (= ručku, V. K.) MG-118, Oprostite, što sam **sio** MG-252, U mladu glavu tiska **piest**/ Ni uzdah neće odat **sviest** V 8-616, **brieme** V 9-475, **priesvukom** nagzidane lutke V 10-47, **pjetao** V 10-591, **dosliedna** V 10-807, ob **uvriedi** KA-117, **smierno** D-2, od **svjetle** zelene **sviele** D-69, **strielivo** ZZ-30, **prenos, prevoda** V 11-287, **riešivosti** V 13-352, **vječaju** K 1-164, **usried** raja P-10, **mrježe** P-10, iz ove gorske **krepljaste** se česme P-82, **strjelimice** P-192

Izuzetak je prva štampana pjesma Augusta Šenoae, koju je u vjernom prijepisu objavio Franjo Fancev (1938). To je jedini Šenoin tekst u kojem nalazimo „rogato *ě*“:

světlosti, cvětje, srčcu, zaoděnu... GR 13-321

Ali se u istoj pjesmi nalazi i drugačija zamjena:

umrie, mladijeh, umèrlijem, nježnu... GR 13-321, 322

2.1.4. Glasovi *h*, *j*, *č*, *ć*, *đ*, *dž*

„*h* izgovara-se u dobrom jeziku uvijek jasno (premda-ga u nekojih krajih slabo ili ništa neizgovaraju)“ (Mažuranić 1869: 4) – pa ni u Šenoae nema u tom pogledu većih odstupanja:

u **Hrvatsku** PO 3-358, **ruho** G 5-185, **duhana** DO-609, **hladan** PR-228, **herbarium** A-4, **hćeli** V 9-705, **gradjanskih** D-1

Posebnu grupu tvore primjeri sa zamijenjenim *h*, sa ispuštenim *h* ili pak sa ostavljenim glasom *h* na mjestima gdje ga suvremeni jezik i pravopis nemaju. U početku svog književnog rada Šenoa piše *h* i u genitivu plurala imenica, iako ga, očito, tamo nije izgovarao (Jonke 1964a: 216),¹⁸ ali ga zato u svojim književnim zrelim ostvarenjima napušta. Međutim, u *Kletvi* iz 1880. godine opet nalazimo *h* u genitivu plurala imenica, a u *Kletvi* iz 1881. takvog *h* nema!¹⁹

nikakovih ostrugah ni **sabaljah** PO 1-109, jesmo li **kuvani** ili pečeni PO 1-109, **zaman** G 2-38, **zahman** G 2-43, Stieg junački na onoj **vrhleti** G 2-43, **dviuh** G 5-133, **zadrktala** TT-65, kao da bura od sjevera **duva** PO 5-1265, ima i **novacah** LJ-4, bez **zubih**, bez **vlasih** LJ-5, **hrdji** DR-708, **artija** DO-609, **nahuditi** DNS-470, **duhnu** PR-228, **mehak** PR-274, više **gostiu** V 7-648, **pavuljica** sniega MG-196, preko **očiu** MG-384, **vehle** usne s biesa joj se pjene AP-240, **popuhne** KA-135, da konj **hrza** D-64, **bahanal** D-282, **hmilio** je leden mraz D-328, Bilo je i drugih **gostiu** ZZ-38, **vijor** ZZ-87, **pavuljast** SB-25, **hrva** SB-262, **drhće** PL-4, **čoha** seljačka PL-42, jato **živih dječakah** K-262, **rdji** P-5, bila večer **tija** (rima: nasmija) P-41, **Ibraj**m paša P-222...

Glas *j* Šenoa piše po etimologiji:

božji PO 1-43, **taj** V 7-392, **pije** PL-105, **moj pojav** KLJ-757 i dr.

Kolebanja se javljaju u vokalskim skupinama *i-a*, *i-e*, *i-o*, *i-u*²⁰ i u nekim drugim pojedinačnim slučajevima:

biahu, **bijahu** PO 1-109, **komisia** PO 2-202, **koncesiu** PO-459, **prijanja** PO 2-515, Pjesme. Od Augusta **Šenoje**. NGL 1-270, **priatelj** L-38, **austrijskimi** PO 3-81, **denuncijacijami** PO 3-81, **milijunah** PO 3-169, **ministerialni** PO 3-651, na sliepkih **očiuh**, po **očijuh** PO 3-864, **Petöfju** PO 4-151, **prione** PO 4-313, **oriaško** ruho G 5-185, **idealno** PO 5-962, **Diana** LJ-23, **varijacije** ZA-565, **socijalne** PO 6-19, **karijera** DNS-449, **dialog** V 5-206, **trivialni** V 5-559, **komercijalna** O 3-248, **gostiu** V 7-648, **gracijozno** MG-219, **spionaža** V 8-78, sa gospodinom **Vittoriom** ČSR-3, gospodinu **Vittoriju** ČSR-3, stupi pred **Vittorija** ČSR-4, **Vittorijev** glas ČSR-6, u velepjesni **Dantea** A-1, **dojmlju** pjesnika A-3, **dialekt** A-8, **refleksia** A-38, **maniom** V 9-110, **hieroglifi** KA-66, **gracijozno** UA-617, **najme** D-96, **prianjajuć** ZZ-34, **genie** VL-439, **genijalan** ZA 3-531, **klient** PL-85, **triumf** V 12-324, **inicijativu** V 12-609, **Kalifornija** KLJ-725, g. **Denegri-a** V 13-320, **opozicijonalca** B-195, **gvardian** K 1-146, **gvardijan** K 1-153, **prijorom** K 1-273, **nejma** P-22

18 Šenoa piše: „Na naše „kajkavske“ umjetnike trebalo bi poslati g. Fr. Kurelca sa njegovom šibom, jer ono „ah“ u drugom padežu višebroja izgovaraju kao da bura od sjevera duva“ (PO 5-1265).

19 U tome treba u prvom redu gledati prste popravljaja Šenoinih tekstova! Ovako i Slavko Ježić: „Najteže je bilo s korekturama: *Kletva* je izlazila u *Narodnim novinama*, a one su zadržale „ah“ na kraju genitiva množine kod ženskih imena, što je Šenoa već davno bio zabacio“ (1964: 267). Ježić samo netačno spominje imenice *f*, jer je to bilo u svih imenica. V. primjere.

20 Do ovoga je očito dolazilo zbog artikulacione srodnosti glasova *i* i *j*, i zbog mogućnosti da vokal *i* bude u konsonantskoj službi. V. npr. Veber (1871: 6, 1887b: 211).

Č se u Šeninim tekstovima nalazi uobičajeno:

pečeni PO 1-109, **ludjače** S 2-66, **čadjavim** PL-1 itd.

Ćak se nalazi nekoliko puta u PO 3, npr. *ćak u Hrvatsku* (PO 3-358) (usp. Mažuranić 1869: 134, „*tja* ili *ćak*“), a primjer *maćak* (DNS-483) očito je štamparska pogreška.

Osim u svojoj prvoj pjesmi „Suze nad grobom nezaboravnoga prijatelja i druga Gustava Magjara“ (GR 13-321), gdje Šenoa razlikuje *tj* i *ć* koji se „jednako izgovaraju, ali različno služe“ (Mažuranić 1869: 29)²¹ – Šenoa svuda piše *ć*. Ima dosta provincijalne promjene da *t + j* od jata daje *ć*:

lištjem GR 13-321, **pripomoć** GR 13-321, **Palmotićeve** A-37, **angjelića** AP-246, **zahvaćen** V 9-110, **prečeranoj**, **hćeli** V 9-705, **ćedna** (tjedna, V. K.) V 10-92, **ćednik** V 10-608, **ćeraj** ZZ-152, **požućela** PL-4...

Makar su se glasovne skupine *dj* i *gj* izgovarale jednako (kao *đ*)²² – tadašnji je pravopis tražio da se *dj* piše u domaćim riječima, a *gj* u stranim.²³ Očito je, međutim, da je ova distinkcija bila suviše slaba i da se jednak izgovor nametao piscima u korist pisanja *dj* – sve do Daničićeva prijedloga. Šenoa se pokušava držati pravopisnih naputaka, ali i kod njega praktični razlozi uzimaju više maha, pa piše češće *dj* negoli *gj*. Ovo se javlja u stranim riječima. U Šeninim tekstovima jednako je pisan glas *đ* i glasovi *dj* (*čadjava* – *djeni*):

za **vidjenje** GR 13-321, **Magjari** PO 2-523, **evangjelje** PO 2-538, **probudjen** G 2-38, **dođoše** PO 3-81, **Gjurgjev** dan PO 3-292, **djavao** PO 3-293, **djaura**, **djulcvieta** NGL 3-267, **ludjače** S 2-66, **andjela** G 5-177, **Madjaroni** TT-65, **Gjuka** BM-100, **angjeo** LJ-11, **hrdji** DR-708, **groždja**, KD-68, **gjeneral** **Gjustinian** ČSR-10, **djeni** to za srce ČSR-91, **andjeli** AP-68, **medje** V 9-705, **Madjare** TI-473, **Magjarom** UA-761, **Magjarica** D-123, **čadjava** ZZ-2, **angjeo** ZZ-84, **arcidjakonom** V 11-169, **djergjefom** VL-773, **kaludjer** V 12-856, kakva im se kost **zadjela** u grlu ZT-2, **angjela**, **andjeo** K-277, **Angjeliji** 1-177, **Andjelija** K 1-180

Ni Babukić, ni Mažuranić, ni Veber ne navode u svojim gramatikama *dž* kao poseban glas.²⁴ Ali tumačeći razliku između eufonijskoga i etimologijskoga pravopisa Babukić (1854: 8) navodi glas *dž* kao glas koji prelazi u *č* „osobito u turskih rečih“ (*čibugdžija* – *čibukčija*) ili pak *č* prelazi u *dž* (*naručbina* – *narudžbina*). Slično to tumači i Brlić: „Dž (früher cx) kommt nur in einigen von der Türken entlehnten Wörtern vor, und entspricht dem deutschen *dsche* oder italienischen *gi*“ (1842: 10). S obzirom na relativnu nefrekventnost ovoga glasa odnosno s obzirom na činjenicu da se u hrvatskosrpskom jeziku javlja veoma često baš u tuđim riječima, možemo s najvećom vjerojatnošću zaključivati da su naši spomenuti

21 O tome i Veber (1887b: 194). Šenoa je očito prihvatio mišljenje da *ć* treba pisati samo tako, bez obzira kako je nastao. Odlučan je samo izgovor.

22 To podjednako ističu i Mažuranić (1869: 30) i Veber (1871: 19).

23 Brlić piše svuda *gj* (*gjubre*), kao i Vuk kad se služio latinicom. Brlić citira Gajevo zagrebačko *dj* (1842: 11). *Gj* ćemo međutim naći čak i 1927. g. u *Savremeniku*, a *dj* sve do naših dana. Usp. i Veber (1871: 19).

[Op. prir. – Brlić u svojoj gramatici 1833. godine zapravo piše <gj>, dakle *gjubre*, a 1842. godine <g>, dakle *Magjár*, *smúj*, *lagjár*.]

24 Veber u tabeli na početku svoje *Slovnice* ne daje znak za taj glas ni u ćirilici (1871: 2).

gramatičari taj glas smatrali „nefonemom“, otprilike onako kako je to i danas u suvremenom slovenskom književnom jeziku, ili, kako se u hrvatskosrpskom jeziku smatra glas *ś* (*lišće* : *šuma*). Osim toga, iz Babukićevih primjera u njegovoj gramatici (1854: 20), gdje on piše *sèrdjba* i *sèrdžba*, *jedjek* i *jedžek*, može se vidjeti kako su se ti glasovi miješali, što je tipično za kajkavsko a i slovensko područje.

Tako i Šenoa ima *pandžom* (V 8-401), ali i *u pandje* (MG-384). Pišući etimološkim pravopisom Šenoa ima primjere: *lučba* (PO 3-82), a u turskim riječima ima *dž*: *Karadžića* (G 5-6), *džamija* (A-VIII), *džilitnut se* (A-VII), *handžar* (SB-262).

2.1.5. Vokalno *r*

Osim u svojoj prvoj štampanoj pjesmi, gdje Šenoa piše *èr* za vokalno *r*: *smèrt*, *vèrhuncu*, *dèrvca*, *sèrce* (GR 13-321), u svim kasnijim svojim djelima piše vokalno *r* bez ikakva znaka:²⁵

tvrdjavu V 9-706, **brkovi** D-2, **trpiti** ZZ-125, **zrno** SB-281, **podupro** PL-3, **vrtilo** mu se PL-82, **prostro** V 12-856 itd.

U *Izabranim pjesmama* (P, 1882), međutim, ima:

u njedarcu trepti **sr'ce** P-14, svojoj mami o **gr'ocu** P-30

2.1.6. Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi

Upute za sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi Šenoa nije mogao naći u suvremenim gramatikama, a tim problemom nisu se bavili ni najznačajniji pravopisni članci njegova vremena (usp. npr. Jagić 1864, Veber 1887b). Uzor su mu mogli biti pojedini gramatički primjeri, ili pak tekstovi pojedinih gramatičara ili drugih pisaca. Usp. npr. u Babukića: *u obće, samostavnici, preda mnom, pojedini, samo ne toliko, jednovèrstnih, nemogu nadalje, u Bog zna koliko čestih* itd. (1854: 164, 165) ili u Mažuranića: *koji-je, nejake, neznajući, manje-bih-se, neću, najposlě, mnogovèrstan, dosta putah* (1869: IV, V). Ipak, sva trojica spominju problem (Babukić 1854: 344 i dalje, Mažuranić 1869: 132, Veber 1871: 88), ali se u sva tri komentara problem obrađuje više s aspekta tvorbe riječi negoli s aspekta pravopisa. Tako je sasvim razumljivo da je Šenin tekst u tom pogledu dosta „mnogovèrstan“.

• Imenice

djul-cvieta, labud-stan NGL 3-267, **Biser-Jela** V 1-149, **kuće vlasnika** V 2-592, jedno jesensko **po podne** LA-369, na **dvadesetpetgodišnjicu** njegova vladikovanja V 7-603, **rak-rana** V 8-239, čovjek **ne književnik** V 8-240, **dvadeset i pet godišnjica** V 12-324, nekoga **po podneva** K-262, kao **čelik-borac** istine K-282

²⁵ Za detaljnu problematiku samoglasnoga *r* u jeziku hrvatske književnosti v. studiju Ljudevita Jonkea (1964f).

▪ Pridjevi

proti skrbničtvu **jedinospasiteljne** germanizacije PO 2-312, **srebropjeni** vali L-37, **velikoaustrijskim** PO 3-563, o **rusko-poljskom** pitanju PO 4-466, **milokrvna** G 5-99, **velesborni** kalfa ZA-759, **srebroglasne** čašice DO-685, **Junakorodna** Šparta NDS-449, **staro-grčki** V 5-463, vele uman mladić PR-228, **ne izkvarene** LA-393, velika svrha **narodno-gospodarska** LA-404, u zdravlje **hrvatsko-kinezkoga** čaja LA-436, **zlatoliko** groždje, **tamnorujne** breskve ČSR-29, **mukotrpan** IO-4, **ne nana** IO-103, **ne poznate** IO-114, **mnogovrstan** A-28, **ne češljanu** priču KA-66, **bjeloglavi** D-225, **nefinoga** ZZ-81, **tamno zelena** šuma SB 107, te **narodno-gospodarske** študije ZA 3-403, **dobročudna** B-322, Pučina **svjetlomodra** K 1-209

▪ Zamjenice

čim **unj** dirneš PO 2-467, **nanj** PO 3-169, **uzanj** NGL 3-214, **onj** se vije G 5-18, **nesama** G 5-43, **za te** G 5-177, **nanj** D-96

▪ Brojevi

stoputah, tisućuputah PO 2-551, **prviput** L-43, **pet sto** forintih LJ-6, **trista** LJ-6, **desetputa** LJ-10, **dviesta** O 3-276, **Dvadeset**, čitaše na glas, bene! **četrrrdeset i dva**. Melius! i – i – i boga mi **šestdeset** i sedam – sedam – sedam! MG-397, **na jedanput** KA-83, **u jedanput** D-198, **višeputi** ZZ-35, **stoputi** KLJ-775, **i dva i tri put** K-285

▪ Glagoli

graditi će PO 1-44, **pitati ćeš** nas PO 2-459, **neima** posla PO 2-534, **robovat ćeš** NGL 2-129, **reći će** NGL 2-130, **negleda** i **neštuje** PO 3-79, **neću** PO 3-169, **podić će** G 5-6, **neznam** G 5-99, **nebijaše** DO-593, **imat ćeš** ju V 1-149, **nepomagati** brata PR-211, odsada gotovo **ne stalo** misli iz Lovrine glave PR-228, gospodina predstojnika **ne sta** PR-244, jer **ne će** V 6-734, **ne mojte** da poludim MG-368, **ne ima** KA-135, **nevideći** ZZ-4, **od govori** ZZ-7, **nedaj** bog ZZ-7, **nezamjerte** ZZ-50, **nedozivaj** ZZ-50, **iztrgnut će** SB-7, **nepada** kao snieg K-262

▪ Prilozi i modalne riječi

U Babukićevoj *Slovnici* (1854: 323–324) nalazimo ovakve primjere: *s lijeva, uporeda, otarga, okraj, s ove strane, posvuda, na polje, na dvor, nikamo, kamogodj, kano mu drago, s bliza, iz daleka, odasvud, do gori...*, u Mažuranićevoj (1869: 134–135) *prekojučer, prokosutra, malokad, najzada, unutri, kuda-ti (mu) drago ili volja, volja kuda, odozgor, sbliza, sdaleka, izobila, napose, nipošto...*, a Veber upućuje na rječnik (1871: 77). Brlićevi su primjeri: *gdjegôd, nablizu, odtràg(a), proprjèk, na dèсно, na ljèvo, na daleko, u nùtra, iz nùtra, u naprjéd...* (1842: 174–175). Šenoa ima različito:

u buduće NGL 1-259, **za sad** G 288, **snova** L-37, **nadalje** PO 3-79, **po imence** PO 3-79, van ni **unutra** PO 3-94, **pri tom** PO 3-191, **u zalud** PO 3-358, **doduše** PO 3-836, **da bome** DNS-449, **odsele** V 5-750, **od sele** V 8-47, **ne može bit** A-46, **nehotice** KA-83, **za tim** pruži ruku UA-796, već podje s **mjesta** D-97, **na novo**

D-196, al **na žalost** uvenuše D-197, **izviše** ZZ-8, **odavle** ZZ-30, **u brzo** ZZ-33, **odanle** ZZ-38, **našto** ZZ-126, **pošto po to** ZZ-201, **za malo** ZZ-224, **ni malo** SB-4, s vana SB-108, **odostrag** V 11-658, **nimalo** V 11-719, **po gotovo** PL-2, još je bio **na polju** mrak B-225, **kako se kad** dobroćudno nasmiehne B-322, **žalibože** K 1-185

▪ Prijedlozi

nakraj vode stala kuća V 5-305, **u sred** Zagreba V 8-351, **predamnom** IO-103, **navrh** IO-32, **krozanj** IO-116, **predanj** V 9-181, **preda mnom** PK-299, **dovrh** glave D-124, **predamnom** VL-616, **od toga** ZA 3-271, **pred sebe** ZT-1, **na** policah K-263, živariti **o** tudjoj krvi K 1-110

▪ Veznici i riječce

Brlić navodi: *a kâmoli, akoprêm, prêmnda, s tôga, za tim, pôslje, prie...* (1842: 194–196), Babukić: *ako, akoprem, da, da li, čim, dočim, medjutim, pošto, poslě, nego, premako, premda, zasve...* (1854: 410), Mažuranić: *ako i, ako prem, prem ako, makar ako, da, premda, zasve da, dočim, iza kako, akoli...* (1869: 159), a Veber: *akoprem, premda, premako; -da i, ako i, sve da i; -ma, makar; ako, da, kad-li; samo da ne; kamo li, nekmo li...* (1871: 79). Ova se neujednačenost nalazi i u Šenoinim tekstovima:

koji se počeo bujnije razvijati **nego li** ikada prije PO 3-292, **kamo li** do knjige PO 4-314, **jesu-li** LJ-45, **jesil** ti to reko DR-707, **čudna-li** prizora PO 6-79, **u koliko** se sjećamo V 5-206, **hodi der** Dorice AP-264, **ded** pričaj nam, kapetane TI-473, **gdjeno** se čita ZZ-1, blizu ni kolibe, **nekmo li** sela ZZ-49, **kan da** će na put ZZ-52, **kanda** SB-4, **jerbo** K-281

2.1.7. Interpunkcija

Relativno opširna pravila o pisanju zareza („čèrknje“) napisao je Adolfo Veber u *Slovnici* (1871: 204–206). Zanimljivo je da je Veber to poglavlje stavio u sintaksu („skladnju“), osjećajući koliko stavljanje zareza ide u skladanje, u logiku. Međutim, sistem stavljanja zareza, kako ga je razvio Veber, ipak je više vezan uz pojedine gramatičke cjeline, a tek u manjem dijelu svojih odredaba uz logičku funkciju pojedinih riječi u okviru rečenice ili pojedinih rečenica međusobno. U Šenoe je primijenjen taj gramatički sistem.

▪ Zarez

To valja i od nekoliko brzojavnih viestih, što su ih o predmetu, kojega hoću, da vam opišem, bečke njeke novine, po svem svietu raztrubile. PO 1-77, Zavidjam ga kao vraga svoga,/ Tko o tebi dušo danak snije NGL 4-4, Gospodin Sperber ljuto ošinit pakračkim dekretom, što mu ga bivši podžupan i nesudjeni tast tako lakonički odmjeri, hvalio je, premda do kraja biesan, bogu, da pri tom nesretnom jurišu nije bilo drugih svjedoka, te skoči brže bolje na svoja kolca, da ga duša nezapazi. DO-663, Da se uvjerim o sigurnosti našoj, podjem k straži, pa zapitam, kamo da je Baričević odredjen, jer da imam štogodj važna s njim govoriti. DNS-467, Tako stajaše mlin

pust, prazan. KD-71, Znam, da pripoviedka nije kronika, već umjetna cjelina, koju oživljava tvorna slika pjesnikova, nu nenalazim razloga, da se pjesnik iznevjeri po viesti, ako je ona po sebi sгодna i spretna novelističkoj izradbi. ČSR-II, Svaki oćuti, što vriedi slobodica, osobito danas, u bujnu zelenilu pod vedrim nebom, jer valja znati, da je bilo upravo Margaretinje godine 1382. K-262

▪ Tačka

Tačku je Šenoa upotrebljavao uobičajeno: na kraju rećenice ako ova nije bila upitna ili usklićna. Osim toga, i iza naslova, kako je tada bila praksa ilirskoga pravopisa.²⁶ Tu odredbu ima i Veber (1871: 204).

Zlatarovo Zlato. Historička pripoviest XVI. vieka. Napisao August Šenoa. Drugo izdanje. U Zagrebu. Nakladom Kr. Sveučil. knjižare Albrecht i Fiedler. 1878. ZZ-1, Majstor nije šala, navlaš stari cehovski majstor, koj ima dva podbradka i trbušinu za tri trbuha, te može dlanom lupati po njoj kao po velikom bubnju. ZT-1

▪ Tačka i zarez

Šenoa tačku i zarez upotrebljava za jaće odvajanje pojedinih cjelina – u okviru veće cjeline. Dakle, sasvim uobičajeno. To podjednako vrijedi i za dvije tačke, navodnike, upitnik dr.:

Božena grizla kolač; čas ide Ivi, ćukne ga, kesi se, pa prstom mu kazuje Ružicu; čas ide Ružici, ćukne ju, kesi se, pa prstom joj kazuje Ivu. PO 3-983, Koliko tu bijaše pogubljeno ljudih; koliko ih ostade bez kuća i imetka il morade u Siriju; koliko ih se izseli u tudjinstvo? tako je ta borba trajala svo do najnovijeg vremena. PO 4-567

▪ Dvije tačke

Nu šta će to g. državnomu ministru; njegova je logika: ako neimate pravo, onda neimate krivo; ako neimate krivo, onda neimate pravo. PO 2-529, Imade u životu sentimentalnih časovah, gdje valja ono: što se babi htilo, to se babi snilo. PO 3-507

▪ Navodnici²⁷

„Hura!“ „Napred!“ – „Bježmo!“ „Stante!“ glas se ori iz daleka NGL 2-129,

Prije malo vremena izdalo je namjestništvo tajnu naredbu, gdje se učitelji vanjskih – što nisu prijatelji sadašnjoj sistemi – oštro kore, i gdje se svim političkim predstojnikom nalaže, da bdiju nad ovimi ljudmi, što „slabahnoj dječici sjeme prevrata u srce zameću“. PO 4-33,

26 V. npr. sve četiri spomenute slovnice, a i razne publikacije i književne tekstove u tadašnjim novinama i časopisima.

27 U V. knjizi Šeninoh sabranih djela Antun Barac spominje: „U pripovijesti „Kako došlo-tako prošlo“ u *Danici* za g. 1876. dijalozi su oznaćeni navodnim znakovima. Kako inaće Šenoa u dijalozima ne upotrebljava navodnih znakova, oni su ispušteni i u ovom izdanju“ (1931–1935, V: 317). Međutim, kako se vidi iz mojih primjera, Šenoa ipak i drugdje upotrebljava navodnike za oznaku dijaloga, ili se barem služi tom tehničkom formom. Barćeva tvrdnja prije će se odnositi na Šenoine rukopise, gdje mu je bila dovoljna crta. Razumljivo, ćitava se stvar odnosi na štamparsku tehniku, i irelevantna je u kritičkoj ocjeni.

drama „Na razkršću“ od grofa Kolovrata V 6-224,

„Ne trpimo!“ odvrati razjareno jato.

„U našem gradu?“

„Sa Gregorijancem!“

„Dora!“

„Taj liljan!“

„Na stup s liljanom!“

„Na stup s Magdom!“ ZZ-71

▪ Crta

Dva susjeda u selu bila,/ Siromah – drugi bogataš V 2-24,

Da briše krst – čuj gromki grom zaori/ I puče striela – drhće nebo cielo V 4-225,

– Ja sam – odvrati Sofija smetena, – evo dovela Janu – sirotu – –

– Sofijo! Šta je s tobom!

– Ni – ni – šta, zapenta Sofija. SB-103,

– Vam se hoće kavge, amice Grdak?

– Pravde.

– Pazite, da vam pravda rebra ne slomi, ako budete jarili mužadiju. SB-160

Crta je ponekad Šenoa upotrebio i umjesto tri tačke, tj. za izostavljeni tekst:

Primam ponudu vašega oca – – al ne mogu – – moja majka?! IO-117,

„S bogom djeco – Marto – –“ i bez duše klonu gospodar medvedgradski. ZZ-238

▪ Zagrada

već da se družu samo sa Niemci, te se njemački (!) vladaju PO 3-814, Našim glumcem se odmah poznaje, iz koje da su pokrajine, Primorac veli „ja san bi,“ Zagrebčanin „Čačko, šta ćeš!“ Sriemac „ceo svet“, da, čuli smo i slovensko „o bože! gde si biù!“ čuli smo (kao dokaz da ravnateljstvo ništa nepazi na izgovor:) „Dragi štriče“, „tvoji birkovi“ (brkovi) itd. PO 5-983...

▪ Upitnik

A neštaju li se od svega naroda muževi, koji su činom pokazali, kakvi su? PO 3-79, Slušaj me, kazat ću ti kratko, šta je, Ti poznaješ Ljubicu Benčićevu? LJ-9, Šta ono rekoste? Mi da smo jednog plemena, jedne zemlje? UA-652

▪ Uzvičnik

„Uzvičnik znači, da treba glas jače dići, da se kakovo ćutjenje izrazi“ (Veber 1871: 207) – a to dizanje glasa naročit je faktor u Šenoinoj nacionalno-preporodnoj funkciji. Dići svoj glas, krepko iznijeti svoje mišljenje, apostrofirati čitaoca, uzbuditi mu nacionalni ponos –

sve to, a i mnogošta drugo ulazi u sastojke Šenoinih književnih i publicističkih djela. Ova česta frekvencija uzvičnika u Šenoinim tekstovima bio je onaj vanjski znak njegova nemira i njegove društvene angažiranosti:

Prostodušna li zaista veselja! PO 3-192, Al uzalud! PO 3-358, već da se družu samo s Niemci, te se njemački (!) vladaju PO 3-814, „Ru-u-usku gramatiku!!!!“ šaptnu suhonja, PO 3-859, Ta svi pametimo, što onda; a da ti je žena izobražena, narodna, da je usisala znanje u svojem duhu, na svojoj zemlji, biti će naša; sinovi, kćeri, biti će naši, narod biti će naš; pa onda neka stanu opet germanizirati! neće nam vrha doći PO 3-942, Stoji šljiva vršnjakinja/ Starom Janku, – čudan znak! Rodil šljiva – oj milinja!/ Nerodi li, Janku mrak S 2-33, Skoč! Skoč! PR-261, Zajcu!!! V 6-381

2.1.8. Pravopisni znaci

Pravopisni znaci u Šenoinim tekstovima upotrebljeni su, uglavnom, u onim istim slučajevima gdje se upotrebljavaju i danas. I sa istim funkcijama. Stanovita nedosljednost, šarenilo, sasvim su razumljive pojave, bez većeg značenja za svrsishodnost tih znakova u odredbenom tekstu.

▪ Tačka

26. kolovoza PO 2-424, gdčna Adelsheimova NGL 1-204, Dr. Grégr, dru. Grégru PO 3-457, Maksimilijan I. PO 5-547, g. Breberić DO-609, G. Sajević V 3-807, car Rudolf II nudjao 100000 for. Car Makso I. podieli Düreru povelju V 5-526, G. 1490 putovao Dürer V 5-526, rodio se dne 24 svibnja 1471 V 5-526, u XV. vieku, caru Frideriku IX, u kojega je ime V 6-60, gčna V 9-96, godina 1559. SB-9, gdje. Bona-lova, Prikrilova, i Krambergerova V 12-708, gdjica V 12-708, XXXVI (= poglavlje, V. K.) K 1-226

▪ Crtica

Labud-stan 3-267, staro-grčki V 5-465, a zašto, mudri gospodine R-ću? V 7-247, lovor-vienac ZA 3-451, Ma-a-aru? zapanji se pisar PL-38, remek-djela B-433...

Crticu je Šenoa, dakako, upotrebljavao i rastavljaajući riječi na kraju redaka.

▪ Apostrof

Držeći se naputka da se „apostrof metje, kada se iz raznih uzroka izpuštja koje slovo bud u našem bud u tuđih jezicima“ (Veber 1871: 210) – Šenoa se apostrofima, osobito u stihovima, relativno često služio. Uostalom, tadašnje poetike bile su u tom pogledu dosta liberalne za razne glasovne elipse, ako je ta elipsa održala ritamsku i metarsku shemu. Ovakva „formalna čistoća“, u kojoj je svaki vokal mogao biti žrtvovan bez obzira na njegovu artikulacionu čvrstinu ili njegovu tendenciju k redukciji u nekim pozicijama, imala je svoj oslonac u narodnom jeziku odnosno u narodnim pjesmama:

Jesi **l'** čuo, dje pričaju ljudi,

Dje **j'** Miloša kobila rodila.

Ostav' sablju, da je Bog ubije!

Pones'te mi sablju na rukama.²⁸

Apostrof je Šenoa ponekad stavljao i u imeničkom genitivu plurala umjesto glasa *h*, pa je i to, uz ostalo, dokaz kako ga zagrebačka filološka škola tu nije izgovarala, odnosno kako je to bio pravopisni a ne morfološki znak. I u stavljanju apostrofa ima u Šenoa izuzetaka:

Sve uzdiše, u crno **s'** odieva NGL 1-32, I sried **gora' stanova'**, nevolje G 2-43, Što **I'** ga čeka doli u **dubina'**? L-42, **tralja'** V 2-24, Nu zvoni **I'** i sad reci, kada? V 5-33, Je **I'** to junak romanu? PR 294, Na medjedovo **možd'** se sprema leglo V 6-102, **Nešt'** munu čelom, pesti stisnu V 6-452, Bit **ćmo**, bome, – Crnogorci V 8-761, Bi **I'** se nadala? PK-284, Pravdale se bake u selu, **jel'** više na otca, **jel'** na majku ZZ-151, **Al** gospodjice Branko! B-163, **Šut** babo! viknu Grga K 1-104

2.1.9. Skraćenice

itd. PO 1-77, **i t. d.** O 2-637, **n.pr.** PO 3-70, **gg.** Toman i Ljubiša PO 3-82, **t.j.** PO 3-237, osmoga **b.m.** (= budućeg mjeseca, V. K.) PO 3-1004, ili **g. Dra.** Ljudevita Gaja PO 4-314, **i t.d.** PO 4-465, **n.p.** PO 5-1237, **gčna** Perisova V 3-806, **gdja.** Ružička 3-807, **gji.** Bajzovoj V 5-735, **gja.** Milička LA-419, **gg.** odbornika V 6-445, pokojnomu **dru** Ljudevitu Gaju V 7-14, **gdčni** Barabaševoj V 7-159, **gja, gčna, gdčne** V 8-239, **gdjica** V 9-79

2.1.10. Pisanje tuđih riječi

Detaljnih uputa o pisanju tuđih riječi ilirski pravopis nije imao, pa su i u tom pogledu pisci bili prepušteni samima sebi. Istina, Antun Mažuranić ima u svojoj *Slovnici* (1869: 31) veoma bistroumnu preporuku, zasnovanu sasvim u duhu našega jezika: „Latinska i gèrčka historična imena, kao i druge rěči iz onih jezika, koje još nisu obće primljene u narodu, dakle još nisu podomaćene, pišu-se na njihov izvorni način, (samo što-se svèršetak rěči radi lakšega sklanjanja po našem jeziku proměni)“ i pri tom navodi primjere: *Apollon, Caton, gràmmatika, mathèmatika* i dr. Ali Mažuranićev kriterij podomaćen-nepodomaćen, nije, dakako, mogao riješiti sve slučajeve, ili barem ne većinu, jer su različitim ljudima različite riječi nejednako podomaćene. Babukić nema posebnih pravila o pisanju tuđih riječi, nego samo kod imeničke sklonidbe upućuje kako treba sklanjati odnosno pisati tuđa vlastita imena (*Stull-a, Paganin-a...* za sklanjanje, a *Stulli-a, Paganini-a...* u pisanju). Veber se u svojoj *Slovnici* (1871: 20–22) pozabavio protežno grčkim i latinskim vlastitim imenima, a manjim dijelom iz živih tuđih jezika. Nijedan od ovih gramatičara ne obrađuje izvođenje odnosno pisanje pridjeva.

Za Šenoine tekstove može se reći da su tuđe riječi u njima pisane izvorno ako ih je Šenoa smatrao neodomaćenim, a fonetski ako ih je smatrao odomaćenim. (Koliko je to relativno, vidi se i u Šenoinu primjeru: zato je on mogao napisati i *profesora* i *professora, saizona*

28 „Sestra Leke kapetana“, Vuk St. Karadžić, *Srpske narodne pjesme*, knj. II, 40 (Babukić 1854: 437).

– *sezona* i dr.).²⁹ Ipak, u Šenoinim se tekstovima osjeća prilična eufonizacija, uostalom prirodna za svaki jezični organizam, barem kad se radi o izgovoru stranih riječi. Ako izuzmemo pojedinačne i osamljene primjere, zatim činjenicu da su mnoge strane riječi u Šenoino doba tek ulazile u hrvatski jezik, da su u ono doba te riječi bile tuđe, a da su danas već sasvim odomaćene, zatim ako izuzmemo da je Šenoa grčke i latinske glasovne skupine *sk*, *sp*, *st* vrlo često pisao po njemačkom uzoru kao *šk*, *šp*, *št*, te da je ponekad grčko odnosno latinsko *ch* transkribirao u hrvatsko *k* – onda se sa priličnom tačnošću može konstatirati da se Šenoa na tom području dosta podudara sa suvremenim jezičnim pravopisnim kriterijima.³⁰

2.1.11. Riječi iz klasičnih jezika

štatut PO 1-109, **Europi** G 2-43, **auktora** G 2-88, **Jove**, sviet, da s biesni nepostrada L-38, **europske** PO 3-91, **episodah** PO 3-169, u **monarkičkoj** PO 3-169, **demonstracija** PO 3-237, **konštitucionalni** PO 3-507, po **arkivih** PO 3-563, **paralela** PO 3-837, **eksemplar** PO 3-858, **patriarkalni** PO 4-138, **faktum** PO 4-146, **archaizam** PO 4-465, **Aleksander I.** PO 4-567, **subškripcija** G 5-6, **kerubin** G 5-187, **pessimista** G 5-22, **dissertaciju** G 5-43, **universitet** BM-100, **eksekucija** LJ-34, **choreograf** ZA-921, **Ksonofonta** i **Sallusta** DO-809, **Šparta** DN-449, **atinskoga** V 3-789, proti silnoj **idei** V 5-62, **školastik** V 5-479, **Horacija** i **Katula** V 5-573, 12 **apoštola** V 5-809, kao nekad **Arkimede** LA-404, **professora** LA-454, opernim **kvodlibetom** svršila se zimski sezona V 6-366, **spekulaciji** V 7-110, slava **Omirova** V 7-126, To znadu **Bizanc**, **Rodus**, **Kreta** V 7-379, **gotičkoga štila** V 8-351, Svud vidiš knjiga i **paira/** O zidu **Tassa** i **Omira** V 8-401, **profesori** V 8-478, Grka **Omira**, **Aishila**, **Sofokla**, **Pindara**, **Alceja** A-1, **Assonancija** A-34, **cyklus** A-35, za vrijeme **Homerova** A-37, **concentrički** A-42, **arkeologije** KA-66, **reflekcije** PK-265, **Belizar** D-139, **arhitekt** V 11-256, **desertirca** V 12-739, **kroniku** PL-VI, **instituciji** V 12-739, **štilizirao** ZA 4-835, očistio tu **Augijasovu** štalu B-385, **Evropa** skoči P-94, uzavri krvlju **jelinski** brieg P-100

29 Oba priređivača Šenoinih djela, Antun Barac i Slavko Ježić, spominju nedosljednost u pisanju tuđih zajedničkih i vlastitih imenica, osobito slavenskih imena, usp. Barac (1931–1935, XIV: 341, XV: 341, XVI: 351, XX: 406), Ježić (1963–1964, XI: 482).

30 Tako npr. u V 6-351:

Jedno bismo ipak molili, da se naime ukloni ono barbarstvo sa kazališnih oglasa, da se franczka imena ne pišu kako ih Francezi pišu. Komad je naručen iz Biograda, te prepisan iz ćirilice. Kad se ćirilicom pišu tuđja imena po izgovoru, ima to nekakov smisao, al latinicom pisat Koatje mjesto Coitier i t. d., to je barbarstvo.

Tako isto i u V 9-721:

U buduće molili bismo, da se na oglasih, ne tiska „Mančini“ ili „Dičej“. Ćirilicom ne može se dakako inače, al kad se latinicom piše, nek se pridrži franczki ili talijanski pravopis.

2.1.12. Riječi iz živih stranih jezika

▪ Zajedničke imenice i pridjevi

saizona PO 2-298, **feuilletonu** PO 2-410, **journalistika** PO 3-169, pjevačica od **opere française** PO 3-511, **gourmand** PO 3-864, **ženialna** PO 4-138, **repertoire** NGL 4-84, **belletristika** G 5-60, **angažirani** PO 5-963, **štrafgezec** LJ-7, **avangarda** ZA-591, **špioni** ZA-805, **spediteura** V 2-592, **ensembly** V 5-655, **routinu** V 6-319, **sezona** V 6-366, **roman** i **novella** V 6-442, **prima donna** V 6-621, **renaissance** V 7-192, **anquetno** V 8-239, **ragout** od raka V 8-403, **boudoir** V 8-404, u **trubadourih**, **minnesängerih**, **bardih**, **minstreljih**, u sljepačkih guslah A-1, **marsellaiza** A-3, **shawl** oko vrata UA-569, **migrenu** UA-588, glasovi **walzera** UA-747, **migrainu** D-162, **škandaloznu** V 11-399, **kontese** i **baronese** V 11-399, dosjetljivih **bajaca** V 12-244, **grandecom** KLJ-725, **ekvipažu** 13-243, **fauteuilla** B-417, **villu** slavnog državnika PN-319

▪ Vlastita imena i pridjevi

Junaci garde **Schmerlingove** PO 3-81, po imenu **Desiré Artôt** 3-511, pretvori u kvogva **Garibaldi-a** PO 3-978, i dopisivale s **Voltaireom** PO 4-567, ariju iz **Cimarozi-ne** opere NGL 4-84, baron **Bach** S 2-34, sa **Montjoye-om** PO 5-1182, **Donizetti-eva** opera PO 6-113, **Racine-a** V 3-789, **Corneille-a** V 3-789, **Offenbacha**, **Lessinga**, **Nestroya** V 3-806, **Struensee-a**, **Fieska** V 5-13, **francezki** PR-210, Na bojištu kod **Lipska** 1814, kako ono bješe kod **Leipciga** V 6-108, **Viktora Huga** V 7-126, **ven-dejske šume** V 7-126, **Shakespearea** V 7-159, **Nestroja** V 7-159, **Hugova** romana V 7-247, **Viktoru Hugu** V 7-247, **Shakesperea**, **Moliera**, **Göthea**, **Dantea**, Puškina V 7-310, **Marija Antoaneta** sa dauphinom MG-219, **briseljske** čipke MG-219, čizme **hessenkasselskog** izbornog kneza V 8-78, **Firenci**, **Bolonji**, **Veroni**, **Trevizu**, **Padovi**, **Mletcih** V 8-739, zastavnik **Holcinger** ČSR-56, nadjoste li **Paskvaliga?** ČSR-56, **Marsilju** IO-114, u zvonkih sonetih **Petrarke** A-1, od **kararskog** mramora D-69, **bruseljskimi** D-69, **Košut** VL-64, **Metternihovo** silničtvo VL-694, **Veneciju**, **Firencu**, **Rim**, **Napulj**, u **Bolonji** ZA 3-531, u **Turinu** V 12-643, **Francuzom** V 12-659, u **Pizi** P-99, u **Bologni**, **Paviji**, **Genovi** PN-320

2.1.13. Riječi iz slavenskih jezika

Onomad izadje urednik „Humorističkih Listovah“ iz zatvora (češ. **líst.**) PO 3-547, Proslavismo **Čelavskog**, **Havlička** PO 3-651, **Vuka Štefanovića Karadžića** G 5-6, o ruskom pjesniku **Riljejevu** V 6-224, **Gogola** V 6-287, **Puškina** V 7-310, Rus **Puškin** i **Lermontov**, Poljak **Mickiević** i **Slowacki**, Slovak **Kollar**, Čeh **Celakovski**, Slovenci **Prešern** i **Vraz** A-1

2.2. Bilježenje akcenta i dužine

Suvremeno bilježenje akcenta, četveroakcenatski sistem, dužina iza akcenta – po Vuku je (Karadžić 1852) ušlo u književni jezik. Ovakav akcenatski sistem nalazi se u svim novijim štokavskim govorima. Ali manje je poznato da je tačno četrdeset godina prije Vuka Šime Starčević u *Novoj ričoslovici iliričkoj* (1812) izvanredno opisao sva četiri novija štokavska akcenta. Starčevićev biograf, Branko Vodnik, spominje:

U dotadašnjim hrvatskim rječnicima i gramatikama nauka o akcentu, duži jezika, ili nije nikako obradjena ili od svega najnedostatnije. Kako je poznato, i Vuk, s toliko shvatanja čistoga narodnoga govora, u „Rječniku“ imade samo tri akcenta, jer nije osjećao razlike između brzoga i sporoga akcenta, pa se u povijesti slovanske filologije drži, da je točnu razliku između oba kratka akcenta proveo i time utvrdio nauku o četiri naša akcenta tek Gjurio Daničić, i to u drugom izdanju Vukova rječnika. Daničić je u istinu utvrdio nauku o četiri akcenta već u raspravi: „Nešto o srpskijem akcentima“, što je izišla u „Slavische Bibliothek“ (1851.), ne spominjući rad svoga predšasnika u tom pravcu, ali nauka mora danas reći, da je nauku o četiri akcenta prvi iznio i kritički utvrdio već Šime Starčević, samo je to nepoznato. On ističe, da se naukom o akcentu najviše bavio fra Jerolim Filipović u „Pripovijdanju duhovnom nauka krstjanskoga“ i Stulli u rječniku, ali ne smatra njihovu nauku utvrdjenom. „Ja indi s onom istom smirnosti, kojom sam do sada od mnogih odstupljivao, ne za što god novoga ludo izvesti, nego samo za jezik izvrstiji učiniti i zakonom istinitim utemeljiti, odstupljujem i ovde po ništo od naših ričoslovaca“ (Š. Starčević, *Ričoslovica*, str. 113). Starčević razlikuje četiri akcenta i ovako ih obilježava: „jedan je posve kratak“, to je naš brzi, a ne označuje ga nikakvim znakom (*pas, nebo, did*); „drugi je malo uzdignut pak brzo spušan“, čime je vrlo dobro označena fizionomija našega sporoga akcenta, a bilježi ga znakom ^ (na pr. *govôriti, tolîko, grihôta*); „treći je malo potegnut na duglje“, to je naš silazni, a bilježi ga znakom \ (na pr. *kàran, pîtàm, vèžèm*); i napokon „četvrti je posve raztegnut“, naš uzlazni, a bilježi ga jednako, kao i mi (npr. *káratî, vézati, písati*). Starčević je opazio i važnost kvantitete, pa je bilježi istim znakom kao i silazni akcent, ali ako ona dolazi iza brzoga ili sporoga akcenta, onda se u njega ne označuje akcent nikako, već samo kvantiteta, upravo kao i u Vukovu rječniku, jer jednome ni drugome nije jasna potpuna razlika između akcenta i kvantitete. Starčevićeva gramatika, remek-djelo književno u Napoleonovoj Iliriji, odnosi se prema Appendinijevoj kao budućnost prema prošlosti: on je više cijenio govor s usta narodnih negoli tradicije književne, i u tom je pravcu tražio osnove jedinstvenom književnom jeziku; ujednostavio je pravopis, shvatio u cjelini akcent jezika, a djelomično i kvantitetu, pa jednome i drugome odredio stalna pravila. (Vodnik 1912: 443–444)

Iako „sapiens est mutare consilium in melius“, pa je tako i Vuk mijenjao svoju nauku o „glasoudaren’ju“ (Karadžić 1894–1896, I: 13, II: 37), Vukov (Daničićev) sistem i njegovo bilježenje od g. 1852. nailazilo je u ilirskim jezičnim krugovima na dosta otpora. U tome ne treba gledati samo činjenicu da mnogi pripadnici toga kruga nisu poznavali noviji štokavski akcent, jer su bili mahom kajkavci, čakavci ili stariji ili periferni štokavci, već u prvom redu želju i nastojanje da se u suvremeni književni jezik hrvatski uključi nekako i kajkavski

i čakavski dijalekat, barem u nekim svojim osobinama i barem po nekim svojim odlikama.³¹ Nije dakle nipošto slučajno što se Babukić u svojoj *Slovnici* (1854: 34–35), opisujući pravila hrvatskoga akcenta, veoma često osvrće i na akcent u kajkavskom i čakavskom dijalektu, ili što se Mažuranić u svojoj *Slovnici* (1869: 13 i drugdje) kod akcenta isto tako često oslanja na čakavski akcenatski sistem. Istina, zagrebački filolozi nisu bili u dilemi koji dijalekt treba da postane osnovica suvremenog književnog jezika,³² ali su oni više nego Vuk htjeli da suvremeni književni jezik održi tradiciju štokavskog dijalekta dubrovačkih i bosanskih pisaca. Tako su se oni češće i upornije držali prošlosti i tradicije – a time i starijih pravopisnih i jezičnih navika, starijih oblika, starije sintaksa, leksika i semantike. Dok se Vuku tako rado pripisuje u zaslugu što je revolucionarno prekinuo sa prošlošću i tradicijom i dok se nasuprot tome postavlja konzervativnost ilirskih filologa (usp. npr. Belić 1925–1929a), obično se zaboravlja na priprostu činjenicu: Vuk se lako mogao odlučiti za prekid sa ruskoslavenskom i slavenosrpskom jezičnom tradicijom, jer se nije radilo o narodnom jeziku, ali je ilirskim filolozima bilo daleko teže prekidati tradiciju koja je bila štokavska i prije Vuka i koja je, osim toga, na književnom području dala veoma vrijedna umjetnička ostvarenja. Lakše je birati između dva jezika i odlučiti se za narodni, negoli u narodnom jeziku birati starije ili novije jezične pojave. To je vrijedilo za štokavski dijalekt, ali isto tako i za kajkavski i čakavski. Jer nije bilo lako, odjednom, proglasiti sve Hrvate kajkavce i čakavce – jezičnim provincijalcima, tim više što su oba dijalekta imala svoj književno kultiviran jezični izvor. „Konzervativnost“ ilirskih filologa ima svoje razumljivo i historijski opravdano korijenje.

U tom svjetlu razumljiviji je otpor prema Vukovu četveroakcenatskom sistemu, a kad je otpor postao besmislen, jer je postojanje četvrtog akcenta bilo lako dokazati, održao se otpor prema Vukovu bilježenju pojedinih akcenata.

Brlić spominje tri znaka: / (*scharfe*): *pjésak, grána*; \ (*schwere*): *glàd, lòj*; ^ (*krumme*) *čâvao, mîlòst, pôkoj* (1842: 22–23), ali u njegovoj gramatici i silazni akcenti mogu ostajati u sredini ili na kraju riječi, kako je to uostalom u posavskim govorima, usp. *vodâ, vodè* (1842: 41), *ušîu, ušîma* (1842: 49). Vjekoslav Babukić u svojoj *Slovnici* (1854: 30) navodi tri akcenta: težki (*gravis*) \ (za Vukov \ : \), oštri (*acutus*) / (za Vukov /) i zavinjani (*circumflexus*) ^ (za Vukov /). Kao što se vidi, i imena i znakovi aplicirani su iz grčko-latinske odnosno zapadnoevropske akcentologije. U svojoj „Pazci“ Babukić (1854: 32) opisuje i Vukov akcenatski sistem i njegovu grafiju, ali ga ne akceptira. Osim toga, čini se, Babukića je smelo Vukovo bilježenje dužine, npr. *rânâ*, smatrajući da se radi o posebnom akcentu. Antun Mažuranić (1869: 11 i dalje) ima već četiri akcenta: jaki težki \, slabi težki \ (isto kao kod Vuka), oštri / (kod Vuka ^) i savinuti ^ (kod Vuka /). Dakle, Mažuranić prihvaća Vukove znakove za kratke akcente, ali ne prihvaća znakove za duge akcente.³³ Adolfo

31 „Kad nebih sgodne rieči i izraza našao u štokavštini, tražio bih ju u čakavštini, kano bližnjoj, onda u kajkavštini, kano daljnjoj, ali bih ju prekrojio prema štokavštini“ (Veber 1887d: 346). Ovu istu zamjerku, indirektno, stavlja Veber i Daničiću zato što je u Akademijinu rječniku mimoišao štokavizirane čakavce i kajkavce (1887d: 471).

32 „Najprije bih pisao sada živućim jezikom, i to štokavskim, jer i većina naroda jesu štokavci, i mi smo jednoglasno štokavsko nariečje primili za književni jezik“ (Veber 1887a: 345).

33 „Pazi 4. Vuk-je Karadžić u svom rječniku proměnio ova dva naglaska (oštri i zavinuti) proti starijem običaju, t. j. oštri znak (/) uze za zavinuti glas, a zavinuti znak (^) za oštri glas“ (Mažuranić 1869: 13).

Veber, kako sam priznaje na kraju *Slovnice*, sasvim je preuzeo Mažuranićeva istraživanja o hrvatskom akcentu, ali im je djelomično izmijenio imena: poteški (\), težki (\ \), oštri (/ , u Vuka ^), zavinuti (^ , u Vuka /). Ni on dakle ne prihvaća Vukove znakove za duge akcente, pa je između ostalog, i to zamjerio Mirku Divkoviću kad je ovaj u svoje *Oblike* unio Vukove znakove za akcente:

Ono što zapadni narodi zovu cirkumfleks, a mi Hrvati zavinuti naglasak, zamienio je bez potrebe po Vuku oštrim. Mi bilježimo *glâva*, *zlâto*, a on *gláva*, *zlâto*. (Veber 1887c: 37)

O dužinama iza akcenta nijedan od ovih gramatičara nema potpunijih informacija, ali ih npr. u određenoj pridjevskoj promjeni Brlić bilježi sa \ , Babukić sa / , Mažuranić i Veber sa ⁻.

Šenoa, naravno, nije akcentuirano svoje tekstove. Ipak, u njegovim tekstovima nailazimo na pojedine akcenatske znakove i na oznaku dužine, koje je Šenoa stavljao uglavnom zbog slijedećih razloga: fonemska i morfonemska funkcija akcenta,³⁴ metrička potreba teksta, oznaka kvantitete ili akcent kao znak glasovne promjene (najčešće kontrakcije). Zanimljivo je da je Šenoa u nekim svojim tekstovima „akcentuirao“ posljednji slog glagola u aoristu: *minù*, a to je u duhu Babukićeve odredbe:

Ovaj znak metje se u našem jeziku i na skrajne samoglasnike, osobito za drugu i treću osobu prostoga prošastoga vremena minućih glagolja (praeteritum simplex verborum perfectivorum): *sapè*, *usù*, *minù*, *sinù*... (Babukić 1854: 31)

S obzirom na ovo, a isto tako i s obzirom na činjenicu da u Šenoinim tekstovima nigdje nema brzog akcenta (\ \), najvjerojatnije je da je Šenoa svoje znanje o akcentu formirao po Babukiću, koji je, međutim, dao i najmanjkavije opise karaktera i naravi hrvatskoga akcenta. Možda upravo u tome, djelomično, treba tražiti uzroke nekih Šenoinih netačnih akcenatskih obilježavanja. Međutim, tu nesigurnost treba pripisati i Šenoinoj kajkavskoj okolini iz koje je izrastao:

Što put **gràda** kitnu ništi zelen NGL 1-32, strašno **mùk** vaš meni sbori NGL 2-129, Vrieme **minù**, dodje krvlju upisana Praga NGL 2-130, **odrezà** mu na to redarnik PO 3-868, Tam ti slave neima,/ Poput mlade trave/ **Popást** će te svakog ljeta/ Župnikove krave IGL 4-168, Bio **vesô** ili mrk S 2-33, **sirómah**, **bogátaš**, **trálja'**, **poćínka**, **sám**, **válja** V 2-24, Od nevjere je **ljudí**/ Utrudilo se veće V 5-33, naći će solidnije **mêke** V 5-735, Zakopaše mi u grob/ I moga srдца **pô** V 6-44, Uz ženski **pás** se nježno viju V 6-449, Od tvrda **káma** neman tvrda V 6-449, I **bûde** okom srдца jad V 6-449, život **vàs** V 6-594, u **dôcu** BI-722, **Rádom** MG-384, biela **pùt** V 8-403, **kvâriti** A-25, da sam **sám** ZZ-7, do **pó** noći ZZ-85, Med srebrom **vrbâ** k majci Savi brza V 12-617, **pôp** udovac V 12-856, **Dà**, **dà!** opetova grof B-565, a kraj **jadâ** zakopani P-36

34 „Tako se glasoudaranjem razlikuje rěč od rěči, padež od padeža, ime od glagolja i vrme od vrme, broj od broja, osoba od osobe i spol od spola“ (Babukić 1854: 32).

2.3. Glasovi

2.3.1. Pokretni samoglasnici

Samo glas *-a* je i u Šenoinim tekstovima pokretni samoglasnik, a i on se javlja samo u genitivu singulara kod pridjeva, zamjenica i brojeva (u pronominalnoj promjeni) i zatim kod prijedloga. Zanimljivo je da ovu dubletarnost ima Brlić, ali je ne spominje ni Babukić, ni Mažuranić, ni Veber. Šenoin primjer međutim potvrđuje da je ona postojala u živom govoru. U dativu i lokativu singulara pronominalne promjene Šenoa nema pokretnog *-e*, isto kao ni spomenuti gramatičari (koji imaju samo *žutomu – žutom*), a pluralni padeži imali su dakako starije oblike (DLI *žitim – žutih – žitimi*) dok Brlić ima novoštokavske nastavke (*-ima*). Babukić i Mažuranić navodili su dubletarne oblike u zamjeni jata (npr. *-ieh*), a Veber nema ni toga. Ni u Šenoa redovno nema dvosložne zamjene jata u takvim primjerima, osim kad mu je to bilo potrebno zbog stilografskih razloga (npr. GR 13-321). Strane imenice Šenoa piše bez *-a*: *moment, parlament*.

Moment PO 2-601, No **nada** sve ljubljahu ga živo NGL 1-32, **talent** NGL 1-259, O **drugom** je draga snila, / **Drugomu** se zavjerila NGL 2-270, k **večernom** nebu PO 3-358, **socijalnoga narodnoga** napredka PO 3-942, Biljarstvo **Šulkovo** NGL 3-243, **parlament** PO 4-13, Dar **centralnom** muzeju NGL 4-32, Takve samo idu časti / **Gladnog našeg** literata S 2-66, o rodoslovju **toga plemenitoga** Tirolca DO-649, **Jednoga mutnoga** po podne PR-210, **staroga hrvatskog** kazališta V 7-160, **svoga finoga** sinka MG-179, **hessenkasselskog izbornog** kneza V 8-78, **pokojnoga nekoga tajnoga** savjetnika V 8-129, **sa** čežnjom A-31, **sa** sgodjaji A-40, **sa** onimi teoretičici A-40, na **svom zagorskom** imanju TI-559, **Nada** svim pako ZZ-33, **oda** sna SB-2, **preda** me SB-2, a **uza** se ima SB-4, u **saborskom** gradu VL-549, **sa** vedra neba PL-7, udje u trag **mnogomu nečistomu** poslu B-385...

2.3.2. Prijeglas

Promjene ovog tipa u Šenoinu jeziku nemaju većih specifičnosti i nalaze se otprilike u istoj liniji kao i u suvremenom književnom jeziku. Primjer *morje* je izuzetan. Stanovita kolebanja su ili provincijalnog karaktera, ili su pak istovetna s dvostrukostima našeg suvremenog književnog jezika. Jat ispred *o* i *j* Šenoa zamjenjuje glasom *i* (v. tamo):³⁵

U 'nom kraju, što ga **morje** paše G 2-43, ruka **vratarova**, krajem PO 3-70, hladni **mrazovi** PO 3-292, k **večernomu** nebu PO 3-358, **putevi** providnosti, **putevi** čovjeka PR-228, **Zlatarova** zlata, **Zlatarevu** zlatu V 7-247, 248, **majstorovo** vino D-5, u **doktorovoj** sobi D-297, **križeput** ZZ-2, **zlatarovu** ZZ-4 (usp. **gospodaru** Krupiću! ZZ-5, Brez zamjere, **majstore** Petre! ZZ-7), **krišem** ZZ-35, **krišom** ZZ-55, **krišem** SB-263, na **zemljovidu** VL-694, **pisarove** PL-190, **bogoslovцем** B-535, **mlinarova** sinovka K-273

35 [Op. prir. – Nije posve jasno gdje bi Kalenićevo „v. tamo“ bilo. Nije posrijedi § 2.1.3. jer ondje i nema primjera za smjenu jata u *i*. Primjeri se mogu naći razasuti po tekstu: *dioba, htio, smio, donio, dospio, zrio* i sl.]

2.3.3. Zijev

Ni ovdje se Šenoin jezik u cjelini ne razlikuje od opće situacije u suvremenom književnom jeziku, osim što je nedosljedniji. Zijevu se uklanja pomoću glasova *v* i *j*, ali ovo *j* nije uvijek pisao u slučajevima kad su se našli jedan do drugoga dva samoglasnika od kojih je prvi bio *i*:

Devetnajstoga vieka PO 3-979, **mogao** PO 6-359, u **provincijalu** V 2-590, **sviuh** V 5-331, među Generalskim stolom i **Tovunjem** O 3-273, **mukao** žamor ČSR-9, **pakao** D-285, **šestnaestoga** ZZ-1, **kao** oko u glavi ZZ-4, **disao** ZZ-223, **kao** SB-2, **materijalnomu** ZA 3-531, **pisao** PL-3, **blied kao** krpa PL-119

2.3.4. Kontrakcija

Kontrakcija je relativno veoma raširena pojava u Šenoinu jeziku. S jedne strane u tome treba gledati uklanjanje zijevu, onako kako se to dešava i u narodnom jeziku, a s druge strane uobičajenu pjesničku praksu – kad se radi o održavanju određenog metra. Šenoa kontrahirane oblike upotrebljava i u poeziji i u prozi, i u svojim opisima i u dijaloškom tekstu, što sve nesumnjivo govori o pretežnom utjecaju narodnog odnosno živoga razgovornog jezika:

Bio **vesô** ili mrk S 2-33, **prepisô** G 5-116, **iztako** PO 6-359, **spavo** V 2-24, koji bi **mogo** V 2-590, **Ko** vječni sveti glas SM-I, – To si valjda izbrojio na prste, da Mlečić voli Uskoku **ka** i vrag tamjanu. ČSR-9, **izišo** IO-117, **potuko** A-4, **djavô** A-46, bio bih **reko** D-66, **paso** ZZ-4, **ko** iz kabla ZZ-58, u tebi **niko**, **raso** i dozrio PL-V, Al u **zô** čas došetala P-36

2.3.5. Promjena glasa / u o

Dosljedna promjena nalazi se samo u glagolskom pridjevu aktivnom i kod imenica tipa *kotao*, *misao*, a u drugim se kategorijama nalaze dvostrukosti. Ipak, frekventniji su primjeri s neizmijenjenim *l*:

Bruck se je **ubio** kao **igraoc** PO 2-409, U **krioc**e NGL 2-230, **Pol** nam sile u tom našem vinu S 2-66, u **pol** glasa DNS-452, u **dôcu** BI-722, pred **poldne** KD-61, **radoznan** IO-6, **mil** i ljubak A-9, **Svjetal** i snažan budi nam rod AP-134, bielim **bielcatim stolnjakom** D-9, svojim **žaozem** D-311, **naselbina** ZZ-29, **pol** dana ZZ-56, **polnoć** ZZ-76, do **po** noći ZZ-85, **žalne** riječi ZZ-150, **stolčić** SB-1, na **pol** SB-7, **podupro** PL-3, **žaoze** PL-152, **dial** PL-155, svojim **žaozem** PL-187, na **pol** KLJ-725, da mi bude **čil** i jak P-29, zlatni **priestol** P-260

2.3.6. Asimilacija po zvučnosti

Iako, naravno, ni u Šenoino vrijeme nije bilo dileme kako treba izgovarati suglasnike koji su po zvučnosti različiti (v. npr. Babukić 1854: 17, Mažuranić 1869: 7), dilema se javljala u tome kako treba takove glasove pisati. A to je pravopisni problem. Pravopis, po kojem je

Šenoa pisao, bio je u tom pogledu umjeren.³⁶ Mada je većina Šenoinih primjera napisana dosljedno etimološki (kad se radilo o susjedstvu zvučnih i bezzvučnih suglasnika), ipak ima i dosta primjera fonetskog bilježenja promjene. Veoma je zanimljivo kako Brlić, pišući za Nijemce, insistira na razlikovanju zvučnih od bezzvučnih glasova, navodeći sasvim fonemske distinkcije: *bîti – pîti, Damjân – Tamjân, vratâr – fratar* (1842: 14–15).

Prosborit GR 13-322, **bezsrarno** PO 2-424, **mozak** PO 2-537, **istočni** G 2-43, **Srce** NGL 2-270, **svakdan** PO 3-70, **mozak** PO 3-858, **srce** NGL 3-81, **razcvjeta** S 1-337, **topčije** PO 4-155, **jevtinih** G 5-44, **drugčije** G 5-44, **zgodah** PO 5-547, **srdce** PO 5-954, **zгода** DR-481, **otačbine** DR-481, **srdce** DR-707, **petdeset** DO-593, **podatci** V 2-591, **srca** VI-I, **mozag** LA-370, **sdušno** O 5-248, **rekruta** BI-820, **ženidbi** KD-65, za **svadbu** KD-66, **srdce** SM-1, **držkom** IO-2, **sbilja** IO-3, **mozag** IO-32, **kadkad** A-1, **predsjedniku** A-2, **drugče** A-3, **nesgrapan** A-9, **negdanju** slavu A-52, **istočno** pitanje KA-66, **franceština : francežtina** KA-135, **sbog** pijanstva D-6, **A ufate** li se vi D-8, **klupko** D-281, **podstavljena** ZZ-6, **ženitbi** ZZ-6, **zbilja** ZZ-8, **rubca** ZZ-9, **zdanje** ZZ-30, **uztreba** SB-6, **zdvojiš** V 11-15, **razsijano** je PL-1, **klupko** PL-2, **istok** V 12-617, **uskrs** ZT-1, **topčija** ZT-1, na **istoku** K 1-257, **iztoku** PN-320

2.3.7. Asimilacija po mjestu izgovora

Ova je promjena različito zabilježena u Šenoinim tekstovima. Tu se nalaze skoro sve mogućnosti u asimilaciji po mjestu izgovora, iako nema sumnje da je izgovor bio samo jedan, tj. asimiliranim glasovima (Babukić 1854: 17, Mažuranić 1869: 7, Veber 1871: 10, 14). To pokazuju i Šenoini primjeri *himbeno, karamfil, ščekuje*. Odstupanja su pravopisne naravi, a primjere kao *grizljivo, pazljivo* treba tumačiti depalataliziranim (kajkavskim) glasom *lj*. Asimilatивно *š* u primjerima *š njom, š njima* ima i Babukić u svom, komentarnom tekstu *Slovnice* (npr. 1854: 26).

Š njime PO 2-537, **razjasnjenje** G 2-88, **š njom** NGL 2-130, **razžali** L-37, **razžariše** se PO 3-813, **najedanput** PO 3-836, **š njim** TT-91, **kašnje** BM-102, **bojazljivo** LJ-23, **nijedanput** DO-594, **obrambenu** snagu V 2-590, **himbi** V 3-790, **bezćutnost** SA-18, **grizljivo** BI-789, **jeftinba** V 7-392, **stranputice** KD-65, **bojazljivo** V 8-842, **s njimi** ČSR-56, **š njime** A-1, sto djevica **ščekuje** te AP-245, **Stambul** V 10-380, **Karamfil** KA-65, **karanfil** KA-136, **šćerala** D-311, **himbu** D-327, **himbeno** ZZ-2, a **už nju** koracao SB-10, **s njimi** V 11-169, **razžesti** se VL-471, **s njome** VL-600, **š njima** VL-616, **grizljiv** PL-4, **pazljivo** PL-154, **himbene : stanbine** PL-187, **razžalio** P-34, **š njom** P-67, **luksenburžki** PN-320

36 Ta se umjerenost sastojala u dopuštanju obiju mogućnosti. Tako Mažuranić u svojoj *Slovnici* piše:

1. Dèrži-se etymologije (§. 56.) donle, dok ona olakšava razumljenje: *ljubko, rēdko, gospodski...* 2. Dèrži-se blagoglasja (§. 53.) ondē, gđē etymologija smeta razumljenje; to pako najviše biva u rēčih, kojih-je značenje iz česta svakodanijega običaja poznato bez svake misli na njihov izvor... n. pr. *tko* (m. k'to), *što* (od ča-to ili č'to), *štovati* (čtov-), *gda, svagda, nēgda...* (Mažuranić 1869: 29)

Slično ima i Veber u svojoj *Slovnici* (1871: 19).

2.3.8. Disimilacija

Disimilativne promjene su zabilježene u Šenoinu jeziku ukoliko to nije bilo spriječeno pravopisnom navikom (*namjesništva* i sl.). Disimilacije *žep*, *žak* kajkavskog su podrijetla. Čitavo disimilativno područje pokazuje snažan utjecaj narodnoga i govornog jezika:

Navješćivala se : **navješćivao** PO 1-43, **navješćivat** PO 1-44, **ištuć** L-40, **Gospojice** PO 3-81, **namjesništva** PO 3-91, Grob je **tavni** – al kad kuca G 5-19, u **sjeminištu** TT-81, **krvoločtvo** PO 5-1329, u **žep** ZA-591, **žak** s pljevom DNS-483, **ištuć** sreće V 6-449, Ne **iščem** gospoštine ČSR-2, **potavni** mu dan A-16, **sažalenje** A-46, **džepove** ZZ-32, **liljan** ZZ-79, **junaška** SB-18, **Potavnio** je gospi gled P-195

2.3.9. Gubljenje suglasnika

U ovom redu promjena Šenoa ostaje na liniji pravopisnih odredaba, ali poneki izuzeci svjedoče ne samo o izgovoru (Veber 1871: 11–12) nego i o utjecaju razgovornog jezika, iz kojeg je Šenoa crpao i motive i jezične vrijednosti.

Oddieli se PO 3-81, **izza** ovoga PO 3-94, i **uzza** to PO 3-94, **iza** stupa PO 3-107, **izza** plota PO 3-832, **bezzazlenost** PO 3-864, **izza** prnja PO 4-151, **siročeta** G 5-117, **kazališni** PO 5-1169, **kazališnoga** PO 5-1321, **nuždno** ZA-565, **sloboštinu** PO 6-23, u gimnaziju **novomjestsku** V 5-463, **postne** dane LA-419, **prišaptnuti** V 7-247, **nitko** KD-71, **nuždne** V 8-600, **kazališnoj** V 8-695, **prišaptnut** IO-50, **listnici** IO-80, **dvorišnoj** IO-101, sad sam **odgonenuo** [*sic!*] **žalostno** tvoje lice IO-118, **gospoštine** TI-492, **kupališnom** UA-697, **odvjetcu** V 10-591, **najjači** VL-421, **ponajjača** VL-741

2.3.10. Redukcija vokala

Šenoin jezik obiluje primjerima u kojima su reducirani svi vokali, bilo na početku, u sredini ili na kraju. Ipak, najčešća je redukcija vokala *i* na kraju riječi (*il*, *slušajuć...*), a to je opet pojava koja je najčešća i u narodnom odnosno razgovornom jeziku. Od ostalih uzroka za redukcije svakako je najvažnija stilografizacija pojedinih riječi, ili u poeziji, gdje se redukcija vokala najčešće i susreće, ili u prozi, i to u dijalozima. Relativna i upitna zamjenica za muški rod u Šenoinim tekstovima često ima reducirani oblik *koj* (pored: *koji*), a tako ima i Babukić u svojoj *Slovnici* (1854: 230); Brlić (1842: 90),³⁷ Mažuranić (1869: 67) i Veber (1871: 67) imaju *koji*.

Kad **s'** vidělo nebeskome krugu GR 13-322, Sve uzdiše, u crno **s'** odieva NGL 1-32, Ime **njegvo** slavno, dobro, sveto NGL 1-32, U **'nom** kraju, što ga morje paše G 2-43, Tko to **bjaše**, koji buru skrši G 2-43, Tu **nij** traga hrvatskomu vinu NGL 2-140, **Spo-mente** se **zdrav'cam** vaših sina' NGL 2-140, **Ništ'** do pjeska, do nebeskog svoda L-40, Tako nestà srdcu **mojem'** mraza L-43, **ć'mo** biti tek junaci NGL 3-270, **dost**

37 Ovdje treba pretpostaviti i kajkavski utjecaj. [Op. prir. – Nije posve jasno na što se, tj. koga bilješka odnosi.]

PO 4-151, Samo meni da **t'** je slušat dano NGL 4-4, Igra sada **velki** Frico šah NGL 4-93, **il** domorodne **il** ljubezne G 5-61, **ništ** TT-81, **Id** s Bogom! LJ-8, Ah – zmije – to je **odviš!** LJ-92, – Per amore dei, **hajdmo** – vrijeme je! LJ-93, Iz mutnijeh **gor'** oblaka DR- 481, **Svačju** DR-482, **Ak** sam vicišpanica, nisam banica DO-593, više **neg** obično DO-685, **možbit** PR-228, **mal** da mi sin ne umre SA-18, **koj** mu je prvu dragu preteo bio V 7-47, **nit** IO-1, **sjedte** IO-6, **slušajuć** IO-7, **znajući** IO-114, nećeš sklada **nać** A-21, **nehajući**, jesu **l'** vali sjeli AP-240, da sam **tol** sjajna i liepa AP-301, **kan** da se rumeni KA-65, pa **jes'** čuo stari? D-4, Na ovoj grudi **trajte** pošteno dane D-334, **sjedte** ZZ-6, **ajd** ZZ-51, sa **tisuć** alem očiju ZZ-89, **čij** ste SB-2, **Idte** PL-154, **bud** u gori vita jela P-9, **jošt** : **jošte** P-17, **neg** P-80, Sred **dalkog** stranog groba P-226

2.3.11. Redukcija konsonanata

Osim što Šenoa posebno reducira konsonante zbog životne vjerodostojnosti svojih dijaloga (u prozi), odnosno zbog metričke sheme svojih stihova – ostale konsonantske redukcije su uobičajene historijske ili sinkronijske redukcije narodnog jezika, koje je u nekim primjerima književni jezik preuzeo, a u nekima nije.³⁸

Kôj **ni'e**, koja djece neima NGL 1-31, Da bi stranac putem stao **ôde** G 2-43, **Nebi** ja ni **pisnuo** o pražkih novinah PO 3-551, u **žepu** PO 3-986, Da **'e** poljam cvietom odjevena A 1-337, Ja bi njojzi reko **oma** (rima na: *moma*) G 5-18, **manita** ples V 8-403, **dorasao** V 8-680, **ponajteža** V 8-711, **artiji** IO-1, **povenuti** A-2, zrakom letim – zemljom **prnem** AP-240, **uvehlina** KA-65, **prišapnuh** KA-83, **šapnite** KA-136, **gospodja** UA-796, **gospoja** UA-811, **tanahni** glas D-2, bila **bih** uspjela D-130, zna **siroma** D-198, **tuj** ZZ-30, **Laška** ulica ZZ-31, **ajd** ZZ-51, **uvehlo** SB-282, **bome** velike rane PL-VI, **bogastva** B-307, Bio vam je vražji **tić** P-166

2.3.12. Redukcija skupine glasova

Skupinske redukcije Šenoa ima isključivo u stilografskoj realizaciji svoga teksta. Oblik *kim* Šenoa je po svojoj prilici uzeo od Dubrovčana. Ovakav oblik je u Šenoinu jeziku dosta čest.³⁹

O'šli tako diete milo? G 5-177, Al **nemož** da se zemlja zaokruži V 4-225, Od jednom skokom **mož'** do drugog praga V 4-225, **Kim** noć i sila jedini je bog V 5-594, – **Ajte** s Bogom KD-65, Nuder **hošli?** Nemoj dugo! AP-240, **Neš**, me, **neš!** D-307, **Čekte!** **Čekte** Fruziko! D-332, **glete** ZZ-3, **Viš** ti njega! PL-6, **Ajmo**, Toma, viknu Gialimello K-269

38 [Op. prir. – Kalenićev odabir primjera načelno ne mijenjamo niti komentiramo. Gdješto bi oni mogli biti spretnije raspoređeni, primjerice *ponajteža* bi vjerojatno bio primjer za § 2.3.15, *tuj* 'tu' ne bi bio primjer za redukciju konsonanata i sl. Sve je načelno smješteno kao u Kalenićevu izvorniku.]

39 „*Kí, ká, kó* = koi, koa, koe = koi, koja, koje.“ Babukić ovo navodi kao ravnopravne oblike (1854: 26). Ovakvo je i u nekim kajkavskim govorima.

2.3.13. Palatalizacija

Palatalizaciju su u priličnoj mjeri i sistematski opisala sva četiri gramatičara (Brlić 1842: 14, Babukić 1854: 20, Mažuranić 1869: 6, Veber 1871: 13), pa se i velika većina Šenoinih primjera poklapa sa tim odredbama. Stanovitu Šenoinu nesigurnost treba obrazložiti prvenstveno utjecajem razgovornog jezika, a zatim i postojanjem niza kategorija gdje se palatalizacija ne provodi zbog različitih uzroka:

kruzi GR 15-321, **razlozi** PO-109, **Česi** i **Poljaci** PO 2-424, u turskoj **logiki** PO 2-515, u **surki** G 2-88, Tužni **vrši** u nebesa L-43, namijenjen je **Zdenci** PO 3-91, **politiki** (dat.) : **politici** (dat.) PO 3-107, O **Češe!** PO 3-292, Prišapnula seka **seki** PO 3-813, Vjeran **rubriki** o slobodi PO 3-836, zato hvala mu na toj **azbuki** PO 3-837, **Šipci** NGL 3-243, u **tuzi** S 1-337, pričaju o **neslogi** PO 4-746, u lievoj **ruki** TT-81, u debeloj skandaloznoj **kroniki** LJ-6, Tudjoj **snagi** od probitka DR-481, na njezinoj **ruci** DO-825, **Dusi** DNS-449, **Franki** : **Turci** V 2-590, o najvećoj **žegi** PR-261, u **bitci** SA-19, u **knjigi** V 6-442, a **dječaci majki** BI-740, u **knjizi** ČSR-III, **brci** ČSR-4, po **slici** A-2, u **bitki** A-13, u **epici** ili **dramatici** A-28, na **slici** D-198, u **vojski** ZZ-3, **djevojci** ZZ-7, **majkina** dušica ZZ-76, Hvala vašoj milosti na toj **brigi** ZZ-84, u toj **ulogi** V 11-627, i o **karakteristici** V 11-719, u **slogi** VL-421, dragi gospodine **supruže** VL-727, na **kruški** kruška, na **jabuci** jabuka cvasti mora ZA 3-403, hrvatskoj **publici** PL-VI, u **kroniki** ZT-1, u **šaki** B-487, na **žegi** i mrazu K-270, na **muci** K-297, **Junaci!** K 1-79, **koraci** 1-194, u **povorki** P-64

2.3.14. Jotovanje

U ovom tipu promjena Šenoin se jezik u većem dijelu nalazi na liniji današnjih književnih normi. Češća odstupanja su u glagolskom pridjevu pasivnom (tip: *rastrušen*) i u jotovanju pomoću jatova *j* (tip: *hćedoh*):

nanešena PO 3-81, **zanešeno** PO 4-567, **raztrešene** G 5-135, **ćera** G 5-185, **nećerahu** PO 5-547, **tkogodj** PO 5-993, **zanešen** kliknu ZA 1-84, **gospodje** PR-210, **medj** sobom PR-211, **hćedoh** LA-436, ovoga **ćedna** V 6-463, **hćio** BI-759, **poćerahu** V 7-588, **hćela** KD-65, **žtkaste** ČSR-9, **spašena** sam IO-50, **požučele** KA-65, dva **ćedna** UA-569, **oćerali** D-4, **šćerala** D-311, **gledjuć** ZZ-5, **prišapćivati** ZZ-76, **htjedoše** ZZ-83, **ćeraj** ZZ-152, **dodje** SB-2, **šćetinjami** SB-29, **plamćaše** SB-110, **snešeno** V 11-40, **žtkasto** bliedo V 11-563, **tjedni** VL-549, od prvog **pamtenja** B-225, **nećakinja** K 1-184, **zlaćenih** P-6

2.3.15. Glas *j* iza mekih suglasnika

Ima dosta primjera da se u Šenoinu jeziku zadržava glas *j* i u onim pozicijama gdje je današnja književnojezična norma napustila taj glas. Brlić ima *noćju* (1842: 178), a Mažuranić (1869: 6) i Veber (1871: 11) u ovakvim primjerima ili dvostrukosti ili preferiraju novije oblike na osnovu izgovora.

višja PO 2-298, **užje** državno vieće PO 2-298, **morje** G 2-43, **širji** PO 3-70, **noćju** PO 3-94, **noćju** G 5-18, **višjoj** BM-100, **težja** DNS-483, **višjih** SA-18, **kćerju** V 8-129, **višje** ideje A-5, al sve **noću**, al sve danju AP-245, **noćju** D-1, **riećju** D-226, **pomoćju** D-327, ćuti se tobože **gore** V 11-417, **noćju** VL-439, **višji** duh K 1-172, **višji** razlog PĆ-14...

2.3.16. Epentetsko /

Šenoine dvostrukosti uobičajene su prema gramatikama njegova vremena, osim prema Babukiću koji navodi samo oblike sa *blj*, *plj*, *vlj*, *mlj* (1854: 15–16). Mažuranić dopušta dvostrukosti kod imenica i pridjeva (1869: 5), a Veber dvostrukosti samo kod imenica (1871: 14). Dvostrukosti kod imenica dopušta i Brlić (1842: 46).

krvju NGL 2-129, **divjim** NGL 2-130, **dubje** NGL 2-130, **dublje** NGL 2-130, **naravoslovje** PO 3-82, ćud **golubja** G 5-99, **babji** LJ-5, **protuslovje** PO 6-19, o **rodoslovju** DO-649, Na **uzglavju** V 2-24, Nad **vrblijem** V 5513, **ugljevlja** LA-404, **vrbolvja** MG-97, **valovlje** MG-118, **doživljati** MG-267, **rodoslovje** ČSR-II, na **divljoj** pjenu ČSR-6, **vrvljeli** ČSR-7, **zdravlje** ČSR-56, **kipljela** ČSR-81, **podnebjje** V 10-591, još **blagosivlje** tvoju uspomenu KA-136, na **lavjoj** koži ZZ-81, **poglavje** VL-504, **zdravlje** VL-549, **uzglavlje** VL-792, **poglavju** ZA 3-531, na **uzglavje** PL-119, u **slavlju** KLJ-744, **bljelilo** dana B-225, zanešena i **zasliepljena ljubavlju** P 1-173, s **uzglavja** P-3, U **golubje** jato bielo P-172, **grobljem**, **robljem** P-188, Gdje **valovje** se igrajuć prelieva P-203...

2.3.17. Dejotacija

Pojava dejotacija u Šeninim primjerima izazvana je prvenstveno utjecajem razgovornog jezika, koji je u Šeninom primjeru kajkavskog tipa. To vrijedi za palatale *lj* i *nj*, kojima se u kajkavskim ustima skoro potpunoma reducira jota-elemenat. Šenoa ima i primjere u kojima nema te dejotacije. Zanimljivo je da se u Šenoje javlja dejotacija kod neodređenih zamjenica: *nekoliko* (pored: *njekoliko*); u Brlića nalazimo *njêkakov* (1842: 91), u Babukića *nêkoi* (1854: 232), u Mažuranića *nêkoi* (1869: 68), u Vebera *nêkoi* (1871: 44).

glasno **pleskanje** zaori PO 3-358, **pleskanje** PO 3-511, **janičari** NGL 3-214, **žutkaste** ČSR-9, **vanski** pojav A-3, njegov **vanski** i **nutarnji** život A-4, **niše** se zelena grana AP-264, **vragolasta** KA-66, u **gorenskom** kraju KA-136, **tulac** PK-265, **nekoliko** PK-299, **poslije večernice** [*sic!*, *poslije*] D-278, **vanskim** D-279, i nemitno se **nihao** ZZ-127, **nekoje** VI-660, **vanskog** mira GR 19-99, **vanski** V 13-127, **ponešto** V 13-127, **Zrinski trg** V 13-516, **nihalo** na uri B-98, od prvog **pamtenja** B-225

2.3.18. Metateza

Posebni promjena metateze Šenoa nema.⁴⁰ Primjeri *vazda* i *vas* čuju se i danas u narodu i u književnom jeziku. Danas imaju stilografsku distinkciju. Metateza *Krajin* : *Kranj* kajkavskog je tipa (usp. *konj* : *kojn*):

vazda melodički A-31, u **Krajinu** na Prešernovu grobu KA-65, **vazda** SB-8, **vas** postolarski ceh K-265

2.3.19. Razno

Dio ovih primjera mogao bi se razmatrati i u skupnim pravopisnim ili fonetskim temama, a drugi dio primjera opet ilustrativno govori o nekim osobitostima Šenoina jezika, koje nisu razmatrane posebno. Stavio sam ih zajedno da bih omogućio lakšu usporedbu. Neobuhvaćeni primjeri zanimljivi su po specifičnostima: po uzusu, dijalekatskim osobitostima, po kronologiji i sl.:⁴¹

oprovrgava PO 1-109, proti **kapuralu** PO 2-538, pred ostalimi **milijuni** PO 2-545, **Doide** li koji našinac u **kavanu** G 2-88, ovdješnje G 2-88, **Žudije** (Židov, V. K.) PO 3-94, komisar PO 3-94, bilionah PO 3-94, **viditi ćeš ježuitu hipokritu** PO 3-425, **koprola** 3-652, **trublju** 3-987, kad mi crvi korien rastočili,/ Onda **tekar** više **pjevat** neću NGL 4-103, **žertvenik** NGL 4-210, **baron** S 2-34, **koi** G 5-5, **nesiže** BM-100, **Vuić** LJ-3, **Fui!** LJ-23, **škandali** LJ-89, **limonade** LJ-93, **lasno** V 5-62, piju **kavu** pa **čevrljaju** PR-210, **drktavica** PR-229, **njegda** PR-274, **započme** Mitička LA-419, **ljenjariti** BI-740, **kaprolom** BI-820, Hugo Badalić, **filozov** V 7-14, **vrebci** MG-129, **jutarnje** sunce MG-150, **šalata** KD-58, **stajala** KD-59, u visokih **čizmah** KD-60, o prošlom vremenu **glagolja** V 8-78, **apatekar** IO-46, **drktaše** IO-50, **hotio** IO-50, **siromaka** IO-80, **lepirastih** IO-105, **hevrejskog** kralja A-1, Miloš **Obelić** A-3, **slavulja** A-4, Za **otim** A-6, u **potlašnjem** pjesničtvu A-30, **balada** : **balata** A-38, **šalate** A-40, **peripecija** A-44, **vanska** tehnika A-45, Tu je dozvoljen slog **reflektivan** A-45, **ter** ujedno pozivlje na **predplatu** V 10-776, što **tekar** Albert KA-66, iz **narodnjega** života A-46, **nepriznati** : **ne može** PK-269, **filiale** svetoga **Žavera** D-63, **baruna** Molka D-63, **baronice** D-65, **baronica**, **baronessa** D-162, S vana **hui!** S nutra **fui!** D-226, sa **kastelanom** D-256, **stojala** D-258, **koracahu** D-271, **Škadron** pozor! D-280, **bataljunu** D-281, **čizme** D-283, reče **obrštar** D-309, na **maskaradu** D-310, **nisu** ZZ-2, **sopunaste** ZZ-3, **obašo** ZZ-3, **optujski** ZZ-34, **kastelani** ZZ-34, Na **polak** samo ZZ-49, **medecina** ZZ-51, **crljenim** suknom ZZ-54, **koracao** ZZ-56, **čarobitom** mienom ZZ-76, **lutorska**, **polutori** ZZ-77, **žudijskoga** ZZ-79, **vrtljar** ZZ-85, **cvrčak** ZZ-89, kod **komisara** ZZ-135, **privoljom** prejasnoga **princa** Ernesta ZZ-135, sva **drhće** ZZ-200, **bogohuljni** napoj ZZ-221, **zadrkta** SB-2, **drhćućim** glasom SB-5, **drktnulo** SB-26, **čevrljati** VL-485, **študije** ZA 3-158, na **lješini**

40 I Babukić (1854: 22) i Veber (1871: 11) imaju za ilustraciju metateze primjere iz starijega jezika.

41 [Op. prir. – Nije uvijek jasno koje je točno primjere Kalenić uočio kao neobične, istaknuli smo one za koje se to može pretpostaviti.]

ZA 3-403, u **restauraciji** ZA 3-451, Odprva ide stazom, **potlje** udari kroz živicu u polje. PL-3, **konštatira** PL-84, **kaprala** V 12-191, Tu mi se i **podmiće** V 12-392, načipkana **mantila** KLJ-728, **šostar** ZT-2, sam si **namiće** znak **robstva** B-147, **drhćem** B-259, **nešto** na duži B-585, **lješine** K 1-209, **niesi** P-4, **Vojevoda** željan slave P-168, Sa **truna** reče Josip car P-227, **Čarobite** im pjesme **srdce** love P-257, Šta moga **otca** sjajni **trun?** P-275

2.4. Oblici

Kad je 1884. g. Veber objašnjavao ciljeve zagrebačke škole, u uvodu je formulirao misli koje su od posebne važnosti za proučavanje Šenoina jezika, ne samo zato što je Veber bio Šenoin učitelj i što treba pretpostavljati njegov utjecaj na Šenou nego i zato što Šenoin jezik, u većini svojih kategorija, predstavlja praktično ostvarenje općih jezičnih načela zagrebačke škole. Veber je tada napisao:

Zagrebačka je škola imala zadatak, da kajkavce i čakavce privede u kolo štokavaca kako bi se razširilo književno polje. Nebi bilo mudro, da su za taj cilj poprimili Ilirci, među kojima je bilo i štokavaca, namah skrajnju štokavštinu, jer bi tim bili morali žrtvovati silu dobrih rieči i frazah, kojih štokavština nepozna, i zabaciti dosta oblika, koji su očevidno pravilniji, nego oni, koje je mjesto njih štokavština u novije vrijeme, premda ne skrozimice, razvila, pa bi tako bili otegotili, ako ne posve osujetili, posao ujedinjevanja. Zato su, proučivši sva tri narječja, prihvatili iz štokavštine one oblike, kojima se ona najjače ističe, a zadržali iz kajkavštine i čakavštine one, koji su pravilniji, a nisu još posve izumrli među štokavci, tako da su se braća mogla dobro među sobom razumievati, što je glavni cilj jezičnoga jedinstva. (Veber 1887a: 458)

Sličnu misao ispovijeda i Vjekoslav Babukić u svojoj *Slovnici*:

G. Matia Majer u Celovcu spisao je knjigu pod naslovom: „Pravila kako izobražavati ilirsko narječje i u obće slavenski jezik.“ U Ljubljani natisnil Jožef Blaznik 1848. U ovoj knjigi hvali se u velike nastojanje spisatelja ove slovnice, a naime na str. 56: „ktor hoće pisati u il. slovenskom podnarečju nek se dèrži gramatike Murkove ali Metelkove (izuzamši Metelkov krivopis); ktor hoće pisati po sèrbsko, nek se dèrži slovnice Vuka Štefanovića ali gramatike I. Bèrlića; tkor [sic!] bi pak rad pisal po ilirsko, t. j. u knj. narečju za Slovence, Horvate i Sèrblje zajedno, nek se dèrži slovnice ilirskoga narečja [sic!] Vèkoslava Babukića.“ (Babukić 1854: 183–184)

Iz ovoga se jasno vidi kako je samo misao o jezičnom jedinstvu južnoslavenskih naroda formirala gledište da suvremeni književni jezik treba imati i neke starije oblike, a i riječi iz kajkavskog i čakavskog dijalekta. Šenoa je te misli i realizirao.

U promjeni imenica, ako izuzmemo neke pojedine oblike, odnosno razlike,⁴² osnovni se

42 Niti Brlić niti Babukić niti Mažuranić niti Veber, kao pisci normativnih gramatika, ne slažu se u svim pojedinostima kad govore o književnoj normi. Sasvim je razumljivo da i u Šenoinu jeziku ima pojava koje se

problem, prema Vukovu jeziku, javljao u slijedećem: 1. genitiv plurala, 2. dativ plurala, 3. lokativ plurala, 4. instrumental plurala.

Dok je Šenoa u jednom dijelu svojih tekstova prihvatio Vukovu misao, odnosno misao bečkog književnog dogovora, o pisanju i izgovaranju genitiva plurala u imenice, nije međutim nikada prihvatio novije oblike u dativu, lokativu i instrumentalu plurala. Ovi će se oblici zadržati u hrvatskom književnom jeziku poslije Brozovih i Maretićevih djela, pa ih tako npr. ima i Vladimir Vidrić. Čini se da su razlozi koje su navodili branioci starijih oblika („osiromašenje padeža i nejasnoća“) dugo vremena odlučivali o njihovoj upotrebi, sve dok nije postalo jasno da padež ne djeluje samo svojim nastavkom već i sintaktičkom determinacijom.

Za Šenoin jezik u promjeni imenica najviše odgovara tabela padežnih nastavaka koju je postavio Veber (1871: 26):⁴³

Nastavci deklinacijah.

	I.		II.	III.
	muški	srednji	ženski	
Singular				
N.	–	o, e	a	–
G.	a		ē	i
D.	u		i	i
A.	–, a	o, e	u	–
V.	e, u	o, e	o, e	i
P.	u		i	i
In.	ōm, ēm		ōm	jū, ī
Dual				
N. A. V.	a	a		
G. P.			uh	ijuh
D. In.	ima	ima	ama	ima
Plural				
N.	i	a	e	i
G.	āh		āh	īh

ne podudaraju s odredbama spomenutih gramatičara, i koje su prvenstveno nastale pod utjecajem narodnoga jezika ili razgovornoga jezičnog uzusa.

43 Babukićeva tabela (1854: 173) nema sasvim normativni karakter, kao što ni čitava *Slovnica* nema samo normativni karakter, već i deskriptivni. To se u tabeli npr. vidi u instr. sg. III. deklinacije. Slično je i kod Mažuranića (1869). Veber doduše sam navodi da je štošta uzeo od Mažuranića, ali je u želji za što većom normativizacijom svoga udžbenika, uklonio neke dubletarne nastavke (1871: 26).

	I.		II.	III.
D.	ōm		ām	īm
A.	e	a	e	i
V.	i	a	e	i
P.	īh		ah	īh
In.	ī		ami	mi

2.4.1. Imenice muškoga roda

▪ Vokativ singulara i plurala

Morfološke osobine ovoga padeža u Šenoinim tekstovima otprilike su na istoj liniji kao i u današnjem književnom jeziku. Domaće imenice sa završetkom na *-r* (*-ar*) imaju nastavak u vokativu *-u* (kako su to i zahtijevali gramatičari),⁴⁴ dok se kod tuđica zadržava nastavak *-e* (*majstore*, *Belizare*). Strana imena, kako nam to pokazuje primjer iz DO-649, Šenoa ne mijenja u vokativu, dakle onako kako je to uobičajeno i danas:

– A! vi gospodine **Sperber**! DO-649, Blago tebi **sinu** moj! O 5-106, „**Sinko!**“ vikne sad na vratih AP-241, jerbo jadni **sinu** znaj AP-246, **Gospodine Hrvate!** KA-100, Šta je **otče?** reći će plaho kći PK-284, brate **špoljaru** D-6, **Gospodaru Krupiću** ZZ-5, Brez zamjere, **majstore Petre!** ZZ-7, **Sinci!** ZZ-237, Šta je? Vi ste **Milivoju?** ozva se glas tetke Pauline magjarski VL-713, **Belizare** moj B-602, **Otče križaru!** K 1-111

▪ Dual

Situaciju u dualu najeksplicitnije je opisao A. Veber u *Slovnici*:

U staroslovenskom jeziku imala je svaka rječ sve padeže duala; u novijem se hèrvatskom jeziku dual sve to više gubi, tako da danas imaju samo neke rěči sve padeže duala. Pače u govoru měša se danas dual s pluralom: *po gradovih* i *po gradovima*; *u rukah* i *u rukama*. (Veber 1871: 27)

Slično i Babukić (1854: 197) i Mažuranić (1869: 38). Brlić konstatira:

Der Dual (dvobrojni) mag bei den Unterilliriern entweder nie existirt, oder doch sich gänzlich verloren haben. (Brlić 1842: 26)

a u bilješci nastavlja:

Babukić und nach ihm die neuern illirischen Schriftsteller haben versucht den bei den Oberilliriern üblichen Dual einzuführen: ob es ihnen gelingen wird? – lasse ich dahingestellt. (Brlić 1842: 26)

⁴⁴ Babukić (1854: 178), Mažuranić (1869: 40), Veber (1871: 29); samo Brlić ima *o pisáre!* (1842: 27).

Brlić dalje nigdje ne daje paradigmatiku slika duala; promjenu imenica *oči, uši* daje posebno (1842: 48).

U Šeninim tekstovima jasno je vidljiva tendencija da dual upotrebljava kad se govori „o dvijuh osobah ili stvarih“ (Veber 1871: 25), ali kod ovoga ne ostaje dosljedno, kako npr. svjedoče primjeri *sinovom, mladencem*. Zanimljivost je u Šeninom jeziku da Šenoa pokušava upotrebljavati dualne oblike i uz brojeve (vezani dual) i slobodni dual (Belić 1932), ali što u tome ne uspijeva treba da se pripíše utjecaju živog jezika, koji je već i u Šenoino vrijeme zaboravljao dual, kako nam to potvrđuju i gramatičari u svojim slovnica.

Dvie novosti izučene **dviema muževima** PO 3-507, podupiruć **laktima** lice KA-100, među Savom i **potocima** Črnomercem i Medvednicom ZZ-29, koj je ljudem **obiema rukama** dobro dielio PL-82, Ali će jutra jednoga Dujmović **sinovom** (dvojici, V. K.) reći P-288, Oštar je **mladencem** i mač P-288

▪ Duga i kratka množina

Šenoini primjeri (a i nesigurnost) potvrđuju Veberovo pravilo da se duga i kratka množina „može samo iz običaja naučiti“ (1871: 30). Mažuranić je, međutim, s osobitom smislom za jezične pojave, uočio da duga i kratka množina ne znače isto. Samo njegovo tumačenje nije prihvatio ni Veber, a ono nije prihvatljivo ni danas. Mažuranić je smatrao da glasovna augmentacija znači ujedno i semantičku augmentaciju:

Značenje pravilnoga i produženoga plurala nije sasvim jednako; jer produženi plural izvorno znači osobu ili stvar od rēdke veličine, dakle „volovi“ znači što „veliki voli“, orlovi = veliki orli, knezovi = veliki knezi. (Mažuranić 1869: 41)⁴⁵

Makar ovo, kao što je već rečeno, nije prihvatljivo, ipak pokazuje da se već i u ono vrijeme osjećala izvjesna razlika kod duge i kratke množine, koja će u naše vrijeme poprimiti općenitu distinkciju: prozna frekvencija – poetska frekvencija.

Šenoini primjeri ne potvrđuju Mažuranića (*u velikih kotlovih*, PL-104). On slobodno upotrebljava dugu i kratku množinu, a ta sloboda mu naročito dobro dolazi u vezanim tekstovima (npr. *dusi – duhovom*):

Kad nam **sinovom** jugoslavenskih krajeva PO 1-43, hvala onim **mužem** PO 1-109, Strašna je to logika **činah** PO 2-298, **dnevi** napasti PO 2-467, A s tog vihra stenju zlatni **kraji** NGL 1-31, stanje **Čehah** u Hrvatskoj PO 3-79, proti českim šaljivim **listovom** PO 3-237, Dvie novosti izučene **dviema muževima** PO 3-507, već je sedam **satih** PO 4-151, Ima tu **časovah** G 5-5, a od **valah** sve do žala G 5-74, mnogobrojni veseli **gostovi** PO 5-990, bez **zubih**, bez **vlasih** LJ-5, Palača u dvorcu bijaše puna **gosti** DO-825, pred banski **dvorovi** DNS-452, **Dusi** narodne straže DNS-449, U zdravlje **duhovom** narodne straže DNS-486, oženjenih **para** V 2-591, ima **spisova** V 5-734, **spisova** V 8-240, velikih **brodovih** IO-7, u sjajnih **hramovih** A-1, kad se **stihovom** hoće dodati veća sila A-25, iztaknuše se takovi **tipi** A-48, Iz starijskih tad **grobova** AP-242, stara **svatom** ručak redi AP-247, na **panjevih** KA-83,

⁴⁵ Brlić te oblike navodi kao paralelne (1842: 33 i dr.).

podupiruć **laktima** lice KA-100, medju **Šokci** i **Vlasi** TI-473, čudno nakićen **znakovi** bravarskimi, Po bližnjih **hrastovih** D-223, u svojih tvrdih **gradovih** ZZ-201, **volova** SB-3, punano lice ne ima **borova** SB-26, po **brcih** SB-26, o **svatovih** SB-26, Razkopala **rogovi** PL-1, **gavranom** krma PL-103, u velikih **kotlovih** PL-104, niti vihru, nit **duhovom** traga P-66, Car nad **cari**, nad **junaci** lav P-234

▪ Genitiv plurala

Pisanje padeža, koji je izazvao tolike polemike u hrvatskoj nauci o jeziku u 19. vijeku, nije ni kod Šenoa jedinstveno. Šenoa je vrlo brzo napustio pisanje glasa *-h* u genitivu plurala, te je u većini svojih djela genitiv plurala pisao bez *-h* (ima ga opet tek u prvom dijelu romana *Kletva*, ali to je osobina *Narodnih novina* a ne Šenoina) (Ježić 1964: 267). Sve to pokazuje, kao što i sam Veber navodi (1871: 31), da je to bilo pravopisno a ne jezično pitanje, jer se je u govornom jeziku razlika između genitiva singulara i genitiva plurala realizirala dužinama. *H* u genitivu plurala ima i Brlić, ali i za njega je to skoro samo pravopisni znak: „am Ende der Wörter aber wird es beinahe gar nicht ausgesprochen“ (1842: 11). O izgovoru toga padeža govori i Šenoa:

„Ah“ u drugom padežu višebrojnika, koji se nikako čuti nesmiije, izgovarahu neki kao buru. PO 6-141

Primjeri:

pobjedu ovih **čoporah** PO 2-439, imade dosta zanimljivih **prizorah** NGL 1-204, Tamo plače propast mladih **dana**’/ Suza zlatna rodnih **Heliada**’ L-58, jer Niemci u politici **zubih** još nisu pokazali PO 3-70, vrvi sila **ljudih** PO 3-358, već je sedam **satih** PO 4-151, ima **novacah** LJ-4, bez **zubih**, bez **vlasih** LJ-5, u bučnom kolu **gostiju** DO-700, Palača u dvorcu bijaše puna **gosti**. DO-825, oženjenih **para** V 2-591, o točnoj prisposobi starih **popisah** V 2-591, ima **spisova** V 5-754, da doživi još mnogo **prijmova** V 8-383, Iz starinskih tad **grobova** AP-242, o deklamaciji **stihova** V 9-809, izići će u 10 **svezaka** V 10-776, za turskih **ratova** TI-492, sve više **gosti** UA-617, ima danas **gosti** iz kaptola D-10, Od duže vremena već ovdje bilo **gosti** D-68, Čudnih li **lovaca**, koji neimaju **hajkaša** D-224, punano lice ne ima **borova** SB-26, i nekoliko **struka** kuruze PL-3, puna **zakutaka**, **hodnika**, visokih **dimnjaka**, **krovića** i **okanaca** razne veličine KLJ-725, jato živih **dječakah** K-262, i malo si medju njima našao **ljudih** hrvatskoga jezika K-269, prije malo **mjeseci** K 1-98, I zbilja Ivan neznadjaše o toj krvavoj sječi i porazu svojih **ljudi** ništa. K 1-206, na veliko čudo svojih **ljudi** K 1-263

▪ Dativ plurala

Šenoa se dosljedno drži starijih oblika u dativu plurala (*-om* iza tvrdih glasova i *-em* iza mekih). Isto tako dosljedno se drži tih starijih oblika i u lokativu i instrumentalu plurala (*-ih* : *-i*). Za njih se i izrijekom odlučio:

Još nam valja dvie tri reći glede jezika. Na zagrebačkom pozorištu govori se jekavski, na zagrebačkom pozorištu govori se dativ na „om“, „em“, „am“, a ne na „ima“, „ama“. Gospod. Nedeljko, Cvietić i Popović neka dakle negovore „svet“, „verno“,

„junacima“, „ženama“, već „sviet“, „junacima“, „vierno“, „junakom“, „ženam“, da nam nebude kazališni jezik krparija svih nariečjah i razriečjah. PO 5-1169

Boreći se za te starije oblike, Babukić je naveo tri razloga (1854: 183): 1. monotoniju koja nastaje kad bi se tri padeža u pluralu glasovno izjednačila, 2. osiromašenje padežnih oblika, 3. jedinstvo kajkavaca, čakavaca i štokavaca, koje će se i preko tih padeža ostvariti, jer su svima podjednako poznati. (Babukić je imao na umu starije štokavce.) Osim ovoga, Babukić u potvrdu svog stava navodi i stanje u crkvenoslavenskom jeziku i u češkom jeziku. Nije međutim uspio. Ni on, ni Mažuranić, ni Veber, ni Šenoa, pa ni ostali. Mlađi oblici (*-ima*) imali su za sobom novoštokavsku masu koja ih je upotrebljavala, imali su narodne pjesme i pripovijetke, pojedine pisce i jezične stručnjake (Vuk, Daničić, Broz, Maretić) i što je i najglavnije, nipošto nije moglo dolaziti do zabune, jer su se ti padeži i dalje sintaktički tačno razlikovali. Brlić također ima u dativu stariji oblik, ali ga je živi štokavski govor nukao da u zagradi navodi i noviji oblik (*pisarom – pisarima*). I u lokativu on preferira stariji oblik (*u pisarih*), onako kako se u tim krajevima i danas upotrebljava, a noviji stavlja u zgradu. U instrumentalu međutim preferira novi oblik (*s pisarima*), a stariji (*s pisarih – gdje se h ne izgovara*) stavlja u zgradu (Brlić 1842: 28 i dalje).

kad nam **sinovom** jugoslavenskih krajeva PO 1-43, hvala onim **mužem** PO 1-109, Jedan inače **Slavenom** veoma neprijazan list PO 2-410, proti českim šaljivim **listovom** PO 3-237, **svetcem** svieće pali NGL 4-103, odviše su **Hrvatom** poznate G 5-126, koja mladim **ljudem** pisma piše LJ-92, U zdravlje **duhovom** narodne straže DNS-486, da našim **piccem** PR-211, zavidio mramornim **svetcem** PR-228, ponio **seljakom** KD-59, kad se **stihovom** hoće dodati veća sila A-25, i pokloni se **gostom** D-10, k svojim **rodjakom** D-96, što ga Prometej ote **bogovom** D-326, iztakli bi ju pod nas nemalim ponosom bahatim **velikašem** i lakomim **crkovernjakom** ZZ-31, proti **Batorovcem** SB-6, **ljudem Stubičanom** SB-283, te može ostalim hrvatskim **gradovom** služiti za uzor V 12-788, dade nam **Gričanom** pismo K-267, daje ih **tudjincem** K 1-245

▪ Lokativ plurala

pojavi se u svih **stališih** PO 3-431, U zlih **časih** NGL 3-89, o historičkih hrvatskih **spomenicih** G 5-116, o velikih **brodovih** IO-7, po **riečnicih** A-7, Po bližnjih **hrastovih** D-223, po **briežuljih**, ZZ-7, u svojih tvrdih **gradovih** ZZ-201, po **brcích** SB-26, u gornjih **dvorih** SB-109, na **konjih** PL-43, Po **vrtovih** V 12-616, po **vinogradih** ZT-1, o minulih **danih**, o slavni **junacih** K 1-254, u svih **jezicih** PN-319

▪ Instrumental plurala

Ta kušo sam, da taj plamen gasim/ Bistrom suzom, jer mi hara grudi,/ Al sve zaman, s nova oganj hudi/ Buknu srdcu, probudjen **uzdasim**. G 2-38. sa svojim **patenti** PO 3-429, savezivati s **ljudmi** PO 4-13, povadjaju se većinom za **uzori** ilirske dobe G 5-61, pred banskimi **dvorovi** DNS-452, medju **pravnicima** O 3-248, i svilenimi **rubci** i **vrpcami** IO-30, borba žaba s **miševima** A-2, sa poštovanima **stolari**, **tesari**, **bravari** i **zidari** V 8-706, medju **Šokci** i **Vlasi** TI-473, sa **kočijaši** tukuć se D-273, sa gričkimi **gradjani** ZZ-35, ta **zubi** bih od prokšije uhvatio čovjeka za pas ZZ-149, za gustimi

voćnjaci SB-25, sa ilirskimi **novatori** VL-600, nad **mlinovi** SB-112, razkopala **rogovi** PL-1, lupkajuć debelimi **prsti** KLJ-725, Medju **Slovinci** GR 19-102, pred manjim **gradjani** K-262, i lomnima svoji **ciepi** P-161, Car nad **cari**, nad **junaci** lav P-234

▪ Neke osobitosti u imenica muškoga roda

Ilustrativno navodim par primjera imenica, m., koje u nekim svojim osobinama pokazuju odklon od norme. Tako npr. imenica *dan*, koja prema Veberu (1871: 33) ima četiri oblika u gen. sg.: *dana, dneva, dnevi, dne*, u dat. sg. tri: *danu, dnevu, dne*, zatim imenica *ljudi* (u instr. pl. Šenoa ima *ljudmi*, pod utjecajem i-osnova ženskog roda; tako i *zubmi*), oblik *Bišću*, plural imenica na *-in...*:

dnevi napasti PO 2-467, A s tog **vihra** stenju zlatni kraji NGL 1-31, godina je **danah** PO 3-107, i zaškripnu triput **zubmi** PO 3-982, prije nekoliko **danah** PO 4-155, **Dnevi** ZA-823, al s toga se opet neslažemo s **ljudmi** PO 6-359, Nekoga **dne** V 1-149, **Dne** 20. kolovoza V 7-566, **dnevi** postajahu kraći D-1, **Zagrebčanom** D-1, poštovanih **gradjana** D-256, **gradjanom** ZZ-1, Jednoga **dne** ZZ-5, vojsku prema **Bišću** V 11-738, **Švedi** V 11-738, **Turčin** žali svoj gubitak i hoće opet da osvoji izgubljene **kraje** V 11-738, Po izlizanom plavetnom kaputići, koj se pri svakom **švu** bieli, slutit ćeš na **varošanina**. PL-3, i dade nam **Gričanom** pismo K-267, ti si **tiran** K 1-130, Na pojav oružanih **gradjana** zaustavi se čopor jurišućih oružnika jedan časak K 1-195, o minulih **danih**, o slavnih junacih K 1-234, **Gradjan**, seljak, velikaš P-145

2.4.2. Imenice srednjega roda

▪ Dualni oblici

pred našim **očima** ZA 1-309, Nad crnim **očima** ČSR-9, pred **vratima** IO-102, prema **vratima** PL-3, pritisnu **lakte** k **rebrima** i nagnu bježati PL-120, k **rebrima** PL-120, pred **vratima** D-123, Pred velikima **vratima** ZZ-78, te stade Pavla gledati velikima bistrima **očima** ZZ-85, te pohodi me, da se suznim **očima** zahvali na toj tobožnjoj dobroti KLJ-728

▪ Genitiv plurala

Za imenice srednjeg roda u genitivu plurala vrijedi ono isto što je rečeno za imenice, m., u tom padežu. Imenice *oči, uši* imaju dakako dualne oblike. U primjeru P-231 (*liet*) treba gledati verzifikatorsku stilografizaciju:

umrie mladijeh sred **lětah** GR 13-322, prilikom svečanoga objeda svih českih, moravskih i šlezkih pjevačkih **družtvah** PO 3-359, Crnilo me tvoje sjeća/ Onih liepih crnih **očih** NGL 4-184, Put **nebesah** podigo sam čelo G 5-177, iz **ustih** PO 5-955, kraj **vratah** LJ-23, izpred **očiu** O 3-278, sjajnih crnih **očiju** ČSR-9, oko tankih, širokih **ustiju** D-63, svjetložitih **očiju** D-69, od **ustijuh** do **ustijuh** K-264, Sad iz **očiu** munja bije P-19, Imetak naš od triesta **liet** P-231

▪ Lokativ plurala

u **očih** onih, koji zaboravljaju, da u politici korist ne vlada PO 3-525, na **prsijuh** DNS-449, na **vratih** MG-164, na sliepih **očih** MG-179, drhtahu na ugaslih **očijuh** ČSR-41, po **ustih** IO-5, na svih **licih** cvate sreća AP-242, u tih praznih modrih **očih** D-63, na njezinih **licih** D-70, na **Dvercih** D-133, na svojih **prsih** VL-694, na **kolih** ZT-2, suze mu drhću u **očih** K 1-72, i to po **njedrih** (tvojih vedrih) vragoljci se skiću P-31

▪ Instrumental plurala

Osim redovnog nastavka u ovom padežu, u Šenoje su dosta česti dualni oblici u funkciji instrumentala plurala, osobito u imenicama koje same po sebi imaju dvojnost:

Danas mi se već sjaje debelimi **slovi** LJ-6, za **vrati** LJ-23, pred svojimi kućnimi **vrati** IO-10 (usp. pred **vratima** IO-102), ulaz pod kućnimi **vrati** KA-156 (usp. medju širokima **ramenima** PK-265), u stražarnici pod Kameni **Vrati** ZZ-168 (usp. nad Kamenima **vratima** ZZ-168), **krilma** leputali P-30, pa ti **ustma** gromovnika P-161

▪ Glagolske imenice

napadanja službenoga novinarstva PO 3-813, ciela povorka uvodnih, feuilletonističkih i mjestnih **napadanjah** PO 3-813, Liepo 'e žaba **kreketanje**/ Divno vrabca **cvrkutanje** NGL 4-191, O **uredjenju** jugoslavenske akademije? ZA-789, u eri slobodne štampe slobodnoga i **brbljanja** ZA 3-271, **črčkanje** stihova, **brundanje** gusala, **mazanje** farba, **klesanje** kamena ZA 3-531, pjesništvo nastaje tim, da se naše **mišljenje** i **ćućenje** spline višim zanosom A-3, jer se takovim **preterećivanjem** uništuje materijalni razvitak državljana V 9-538, nikakva prezirna **prešutavanja** V 10-423

▪ Razno

Navodim još nekoliko primjera iz jednakosložne promjene imenica srednjeg roda:

Na **ledjih** PO 4-151, iz **ustiuh** PO 5-955, sva **kortešad** TT-91, kraj **vratah** LJ-23, na **prsijuh** DNS-449, Jednoga mutnoga po **podne** PR-210, izpred **očiu** O 3-278, po **ledjih** BI-805, iz **prsiju** V 7-602, na **prsa** MG-150, na **vratih** MG-164, na sliepih **očih** MG-179, otvoriti njihovih **vrata** MG-329, drktahu na ugaslih **očijuh** ČSR-41, na **ustih** IO-3, na pol **ustiju** IO-8, u **prsih** IO-29, **lica** joj plamte AP-264, bolovao na **očih** V-809, grabi svaka stranka svoja **argumenta** V 9-180, u **ušijuh** TI-492, oko tankih, širokih **ustiju** D-63, na mojih **ledjih** D-99, premda poniknutih **oči** D-197, čovjek širokih **plećiju** D-224, pred **očima** svieta D-225, od banskih **vrata** D-283, u **ustih** SB-31, na svojih **prsih** VL-694, oko **ustiju** VL-727, **lica** su joj gorila od brza hoda PL-41, na nježnih **ustašcih** ZA 3-403, iz njegovih **oči** GR 19-99, tko nečuje zdravih **ušijuh** K 1-8, suze drhću u **očih** K 1-72

▪ Nejednakosložna promjena

U nejednakosložnoj promjeni imenica srednjeg roda u Šenoinu jeziku nema posebnih pojava, pa za opću informaciju navodim samo nekoliko primjera u različitim brojevima i padežima:

Put **nebesah** podigao sam čelo G 5-177, Svuda klije brdom zlatno **sjeme** L-43, Komeš slegnu **ramenî** TT-91, medju širokima **ramenima** PK-265, na **kanapetu** VL421, celim **tielom** KLJ-757, na **kolih** ZT-2

2.4.3. Imenice a-osnova ženskoga roda

▪ Dativ i lokativ singulara

Glasovne promjene u ovom padežu Šenoa nejednako provodi. Više o tome ima u fonetici kod palatalizacije [usp. § 2.3.13].

namienjen je **Zdenci** PO 3-91, U našoj **knjigi** V 7-14, na toj **plohi** V 8-755, o toj **zagonetki** V 8-827

▪ Vokativ

Pretežniji nastavci u vokativu jesu *-o* i *-e*. Sva tri gramatičara nastavak *-a* identificiraju s nominativom (Babukić 1854: 190, Mažuranić 1869: 45, Veber 1871: 34). Brlić ima sva tri nastavka (1842: 43).⁴⁶

Nikola Zrinjski, zatočniče krsta PO 5-990, Evo milostiva **gospodično!** LJ-34, **Amalijo, Ljubice!** ZA 3-451, **Branko!** viknu Hermina B-147, **Gospodična Branko!** B-585, – Pusti **gospodarice!** K 1-97, **Grga!** Hodi amo! K 1-118

▪ Dual

Ono što je prije navedeno za dual u imenica muškoga roda, odnosi se i na a-imenice ženskoga roda. Šenoa, u pravilu, upotrebljava dualne oblike uz brojeve, i zatim za predmete koji sami čine par. Ipak, primjer SB-25, a djelomično i primjer P-58 (koji je doduše stilografiziran) dokazuje kako su se dualni oblici nametali za pluralne; odnosno, u Šenoinu primjeru, treba ovdje gledati utjecaj narodnoga jezika.

Obim **rukama** BI-759, do **noguh** V 9-129, uhvati Janko kćer objema **rukama** PK-284, mašuć **rukama** D-10, obuvene crljenima šiljastima **postolicama** ZZ-5, kad je **ručicama** držala na **prsih** veliki, srebrom okovani molitvenik ZZ-5 (usp. **ručicami** SB-5), **rukam** SB-5, stane prekrštenih **rukuh** SB-7, na **noguh** slab VL-439, Upirući se **šakama** u stol PL-6, **šakama** bi ga zadavili PL-119, tapka velikim **nožurinama** KLJ-728, pod finima **obrva**, pod dugim **trepavicama** K-275, upirući se obijema **rukama** u držak štapa K-295, a tvoja krila k **zvezdama** ju nose P-58

⁴⁶ [Op. prir. – Među primjerima potkrale su se i imenice a-osnova muškoga roda *Nikola* i *Grga*.]

▪ Genitiv plurala

Primjer iz NGL 4-168, gdje je genitiv plurala označen apostrofom [tj. *ptičica' pjevanje*], potvrđuje pravopisnu vrijednost glasa *-h* u genitivu plurala:⁴⁷

Nikakovih **ostrugah** ni **sabaljah** PO 1-109, ali obziri razni nedopuštaju nam ni **slutnjah** PO 2-409, Silan vihar vije s **šumah** českih NGL 1-31, **Zvjezdah** stado S 1-337, po skromnom broju **žiteljah** prosudio PO 4-138, Milo ti je u proljeću/ **Ptičica'** pjevanje NGL 4-168, trag malih, maljušnih **nožicah** TT-75 (usp. razkrečenih **nogu** D-224), sa više **stranah** PO 4-547, pet do šest **kokarda** DNS-449, u kolo hrvatskih **majka** V 10-835, a krvavi žar **zubalja** ZZ-170, šuma, puna **srnah**, jelenah, medjedah i drugih zvierih K-266, Toliko se **žrtava** od vas ne ište B-601, Nekoliko debelih **ura** K 1-226, izpod debelih **obrva** K 1-235

▪ Dativ plurala

Nastavak *-am* u dativu plurala je sasvim uobičajen, Šenou je smetalo miješanje:

Il ovako il onako, al svakako naopako. Glumci mienjaju gramatiku, sad govore „ima“ „ama“ po srbskom uzoru, sad „eh“ u lokalu posve bezjački, sad govore ekavski, sad ikavski, sad ijekavski, već kako bog da i nevjerna pamet. PO 5-983

Primjeri:

kravam NGL 3-245, k **zvjezdam** VI-I, zatim će **Vojvodam** ČSR-19, **zvjezdam** A-1, malim **zvjezdicam** sbori AP-301, prema **Šestnam** D-62, ovim **zemljam** D-66, **spletkam** D-132, k **ženam** SB-265, vješt svim malim **zankam** VL-485, takovim **pijanicam** PL-8, šumskim **pticam** PL-150, oteti se **suzam** B-601, duša mi se krili k **zvjezdam** P-34 (usp. a tvoja krila k **zvjezdama** ju nose P-58)

▪ Lokativ plurala

Imenice *ruka*, *noga* imaju u Šenoinim tekstovima dualni nastavak u lokativu. Primjer iz KD-62 (*nogû*) potvrđuje narodnu varijantu lokativa bez *h* (Karadžić 1818: XXXIV). *-Ah* u lokativu plurala konstanta je Šenoina jezika:

u **rukuh** PO 1-109, Na **noguh** NGL 3-81, po **novinah** i zabavnicah G 5-133, u sitnih **čizmicah** TT-75, i osta viseć na **nogû** KD-62, o **pokrajinah** IO-7, po gospodskih **kućah** IO-102, U mramornih **palaćah** A-1, na **ustnah** joj ljubak lebdio smieh AP-315, u **pjesmah** V 10-776, o **tetkah** i bogatih stricevih D-64, u tih **daščarah** ZZ-1, u **obćinah** ZZ-33, u **rukuh** ZZ-219, po **zidinah** SB-25, u **Mokricah** SB-108, u **traljah** PL-2, u svojih **krpetinah** PL-5, na **baćvah** PL-103, u **šakah** PL-119, Mačva je u naših **rukuh**, banovinu severinsku očistismo od kuge K 1-98, na **guslah** javorovih K 1-236, gdje u **dubinah** vile tanke P-62, Nije šala bludit po **gorah** P-157, Po crkvi, u **rukah**, po **zidinah** PN-320

47 [Op. prir. – Među primjerima potkrala se imenica *žitelj*, koja neće biti a-osnova ženskoga roda.]

▪ Instrumental plurala

I nastavak *-ami* u imenica ženskog roda a-osnova konstanta je njegova jezika:⁴⁸

Spomente se zdrav'com vaših sina' NGL 2-140, svojimi **frazami** G 5-144, **ulogami** skučenoga kapetana PO 5-1006, sa **ružami** LJ-34, **krpicami**, **vrpcami** DO-593, nad **glavami** PR-211, medju riedkimi **vočkami** O 3-271, medju **vrbbami**, **trešnjami** i **šljivami**, KD-38, **verigami** V 8-529, ja tržim **narančami** i limunovi IO-6, i **episo-dami** prepleteno A-38, pljeskanjem, vienci i **kiticami** V 9-96, te ga, zatvoriv, svimi mogućimi **mukami** mućio V 9-706, crvenimi **vrpcami** D-69, izpresiecan **dolinami** D-223, **ulicami** Zagreba D-257, **pijavicami** ZZ-3, tvrdimi medvjedskimi **kulami** ZZ-37, osuto zlatnimi **zvjezdami** ZZ-222, **ručicami** SB-25, Pod **stubami** SB-108, izpresiecana **uvalami** i klanci SB-257, nad **glavami** SB-280, seljačkimi **djevojkami** SB-285, pod **kapljicami** PL-3, pod **sjekirami** PL-118, Nad **grobnicami** V 12-616, uresih si ga cviećem, **slikami** KLJ-805, nad **zvjezdami** K-275, Med **zvjezdami** ti zviezda sjaji P-94, I more se **čalmami** osu P-100, Venjèr tu stajo s **galijami** P-189, četverokut sa gotskimi **arkadami** PN-320

2.4.4. Imenice i-osnova ženskoga roda

▪ Instrumental singulara

Nastavci *-ju* i *-i* u instrumentalu podjednako su zastupani u Šenoinu jeziku, a podjednako im pravo podjeljuju i sva četiri gramatičara (Brlić 1842: 46, Babukić 1854: 196, Mažuranić 1869: 47, Veber 1871: 35). Samo Babukić je dobro osjetio frekventivnost analogijskog nastavka *-i*: „a narod, rekao bih, da ponajviše govori na okončak *i*“ (1854: 196).

Mati narav sa **bujnošću** milom S 1-337, **noćju** G 5-18, al' – krojački računi se žalibože se kompenziraju **uzajamnosti** slavenskom BM-100, **propašću** njegova tiela A-32, al sve **noću**, al sve danju AP-245, neslomivom **dosljednošću** PK-269, **riečju** D-226, **pomoćju** D-327, A kad tihom **noći** uztražiš u snu počinka ZZ-222, da je ta slava postala pravom narodnom **svečanosti** V 12-609, poznato je, kolikom **temeljivosti**, kolikom vještinom razpravlja Marković V 12-609

▪ Genitiv plurala

Genitiv plurala i-osnova u Šenoinu jeziku sasvim je prema sistemu. Pravopisno *-h* javlja se u početku i zatim na svršetku njegova stvaralaštva:

pet sto **forintih** LJ-6, Stari gospodin nije mario vrgnut svojih **kosti** na buru i nepogodu, kao kakav mladac, u kome struji svjež sok K 1-248

▪ Dativ plurala

Nastavak *-im* prema sistemu:

48 [Op. prir. – U prvome primjeru (NGL 2-140) Kalenić je omaškom stavio *zdravcam* (ne *zdravcami*); u Šenoinu izvorniku riječ je zapravo o instrumentalu singulara, ne plurala: *zdravcom*, upravo *zdrav'com*.]

i vjeruju **lažim** PO 3-81, zaklonište mojim starim **kostim** B-322, najavi i susjedstvu i **oblastim** B-385, Zaluda! Nebje biesa mojim **bolim** P-306

▪ Lokativ plurala

-Ih u duhu sistema:

na **grudih** ZZ-197, po njegovih **kostih** SB-325, **mislih** PL-153

▪ Instrumental plurala

Nastavak *-mi*, osim u imenica ženskoga roda i-osnova u instrumentalu plurala, javlja se u Šenoa također i kod imenica muškoga roda, bivših i-osnova (v. osobitosti u imenica muškog roda [usp. § 2.4.1]).

znanostmi bavimo PO 1-43, nek im se brzojavne viesti prošlimi **stvarmi** bave PO 1-77, da se **narodnostmi** poigrava PO 2-533, s viečnimi **lučmi** nebeskimi PO 3-358, Ovim **riečmi** obustavi Ivu PO 3-982, zlobnimi **riečmi** V 6-11, al svaki drugimi **riečmi** A-26, tim **riečmi** VL-581, izraziti **riečmi** KLJ-757, Za timi **riečmi** B-565

▪ Imenice *kći* i *mati*

Kozaci mi **kćer** oteli NGL 3-265, **Mati** narav sa bujnošću milom S 1-337, sa **kćerju** MG-368, Podmitljiva uz **kćerku** mati V 8-403, Da Bog i **mati**, domovina SM-2, Tko tebe grli i cjeliva/ U svaki dan i sat?/ Dobrota tko je ona živa?/ Oj drago diete. **Mat.** SM-2

2.4.5. Neodređeni pridjevi

Kao u promjeni imenica i za promjenu neodređenih pridjeva je za Šenoin jezik najtipičnija Mažuranićeva i Veberova tabela.⁴⁹ Mažuranićevi nastavci (a tako ima i Šenoa) u neodređenoj pridjevskoj promjeni razlikuju od današnjih književnih u slijedećem: a) u vokativu sg. muškog roda nema određenog oblika (samo *žut*, a ne i *žuti*), b) u dativu pl. u sva tri roda nastavak je *-im*, c) u lokativu pl. je *-ih*, d) u instrumentalu pl. je nastavak *-imi* (današnje za sva tri pluralna padeža: *-im(a)*). Ovo posljednje ima i Brlić (1842: 54). U ostalim padežima nema razlike između Šenoinih neodređenih pridjevskih nastavaka i današnje književne norme:

Skini grane sa **zelena** drva NGL 4-105, bez svega i svačega, što se **mladu** čovjeku hoće LJ-5, Trenk bijaše **velik** siledžija ZA-727, štogodj **važna** s njim govoriti DNS-467, gledao sam njega na odru **mrtva** i **blieda** SA-18, Zato ljudi govorili o čovjeku **nesretnu** KD-71, razliegao se **mukao** žamor ČSR-9, Karamfil sa **pjesnikova** groba KA-65, na **Prešernovu** grobu KA-65, na **Nežinu** grobu KA-156, vi ste

49 Mažuranić (1869: 50). Veber (1871: 47) ima sasvim isto kao i Mažuranić, a Babukić se od obojice razlikuje u tome što u nastavcima *-ih*, *-im...*, dopušta dvosložnu zamjenu *-ieh*, *-iem*, što u dat. i lok. sg. za ženski rod navodi nastavak *-i* pored *-oj* (*zdravi* – *zdravoj*) i što u instr. pl. navodi nastavke *-i*, *-imi*, *-iemi*: *zdravi*, *zdravimi*, *zdraviemi* (1854: 202). Od ovih Babukićevih nastavaka Šenoa upotrebljava jedino dvosložnu zamjenu jata, i to mahom u poeziji (*necessitas poetica*).

pokvaren diplomat UA-761, stoji na **osamljenu** vršku D-223, **Draškovićevu** vrtu ZZ-4, sa **zelenih** grana ZZ-10, **Mlad** ste još ZZ-88, Vidim, da ste vele **umorni** od **daleka** puta SB-3, taj dan je **narodan** svetak V 11-435, u **nesmućenu** miru i pokoju VL-549, u **otmenu** društvu VL-581, da se naužiju **svježa** zraka ZA 3-611, na **malenu crnu** šeširiću KLJ-728, u **bujnu** zeleniku pod **vedrim** nebom K-262, Kuzmić bijaše **velik** prijatelj novinah K-262, kao **kakav** mladac, u kome struji **svjež** sok K 2-248

2.4.6. Određeni pridjevi

U promjeni određenih pridjeva u priličnoj se mjeri podudaraju sva tri ilirska gramatičara, pa i Šenoa.⁵⁰ Brlić ima sasvim novoštokavske nastavke (1842: 55), a u zagradi navodi južne (-*ieh*, -*iem*). U Šenoa je jedino veoma rijetka dvosložna zamjena jata, pa je po tome najbliži Veberu. Osobitosti Šenoinih pridjeva u određenoj sklonidbi prema današnjoj književnoj normi jesu u ovome: a) u gen. sg. i Šenoa ima pokretno *a*, kao što je to u današnjem književnom jeziku. Babukić i Veber ne spominju ovu mogućnost, a Mažuranić u skraćenim oblicima zahtijeva pisanje apostrofa (1869: 52), dok Brlić ima također dvostrukosti (1842: 54), b) dativ sg. svršava se u Šenoa pretežno na -*omu* (danas: -*om*, -*ome*, -*omu*) (v. izuzetak u GR 13-322). Babukić insistira na ovakvom dativu (1854: 209); Mažuranić dopušta mogućnost (1869: 54) uz apostrof, Veber to ne spominje, a Brlić ima -*ome*, -*om*, c) lok. sg. glasi samo na -*om* (danas: -*om*, -*ome*) (gramatičari kao pod (b)), d) dativ plurala u Šenoa ima samo nastavak -*im* (danas: -*im*, -*ima*), e) lokativ plurala samo -*ih* (stilografizirano -*ieh*, koje se javlja još u gen. pl. i u dativu -*iem*), f) instrumental plurala -*imi*. Kao što se vidi, oslanjanje na živi govor dalo je Brliću prednost pred kasnijim jezikoslovcima. U ostalim se nastavcima podudara Šenoin jezik sa današnjim književnim. Uz parove i brojeve Šenoa ima dualne nastavke. Primjer iz VL-504 [tj. *Dobranićevog romana*] pokazuje znatan utjecaj narodnog jezika:

Kad s' vidělo **nebeskome** krugu GR 13-322, proti **poslovnomu** redu PO 2-202, Nu šta će to g. **državnomu** ministru PO 2-529, **lanjskoga** ljeta PO 3-191, **Hrvatskomu** sinu NGL 3-214, glavu **Slavenskoga** žurnaliste PO 4-465, Dar **centralnom** muzeju NGL 4-32, Takve samo idu časti/ **Gladnog** našeg literata S 2-66, medju **srbuskimi** pisci G 5-144, stekliša **ilirskoga** TT-65, prema **nesretnomu** plotu TT-81, O **hrvatskom** kazalištu PO 5-953, kod **staroga** udovca LJ-6, Danas mi se već sjaje **debelimi** slovi LJ-6, Nek si **zagrebačke** gospe svojimi dugimi repovi pomeću prah po ulici D-593, oko **dugačkog** stola PR-211, **dičnoga hrvatskoga** pisca V 7-648, **pokojnoga** nekoga **tajnoga** savjetnika V 8-129, **nestašnoga**, **štedljivog** a novotariji **odanog** Franju I. V 8-680, postaju i **najozbiljnije** slike **komičnimi** A-5, o **posljednjem** komadu V 9-665, i omjeri ga **plamnima** očima PK-284, ode umah za **ženskima** TI-507, na svom **zagorskom** imanju TI-559, po **zagrebačkih** krčmah D-5, sa **cehovskimi** poslanici D-9, **bielimi bruseljskimi** čipkami D-69, sa **srebrenimi**

50 Babukić (1854: 208), Mažuranić (1869: 52), Veber (1871: 47). Babukić navodi dvosložnu zamjenu jata i u instrumentalu sg. i u pluralu: gen., dat., praep., instr. Mažuranić samo u pluralu: gen., dat., lok., a Veber uopće ne navodi ove oblike. Samo Mažuranić navodi pokretne vokale: u gen. i dat. sg. Ove vokale ima Šenoa samo u genitivu singulara.

resicama ZZ-5, **vitimi** tornjevi ZZ-10, na **drobnih bujnih** usnah ZZ-78, **kamenom** podu SB-2, Pa moga **miloga** rodjaka SB-5, To bijaše prvo poglavlje **Dobranićevog** romana VL-504, i savija oko **debelog crvenog** nosa PL-3, obuvao **žutimi** cipelicami ZT-1, oprostio **jakomu** i **slabomu** spolu ZA 4-126, Današnji viek okrutan je prema **ženskim** B-130, **staroga pokojnoga** kralja Ljudevita K 1-213, sve od zlata **sunčanih** traka P-39

2.4.7. Stupnjevanje pridjeva

Stupnjevanje pridjeva je u Šenoinu jeziku jednako kao u današnjem književnom (-*ji*, -*iji*, -*ši*). Odstupanje, koje nije tako brojno, sastoji se samo u izboru komparativnog nastavka kod pojedinih pridjeva:

najviših interesah naroda PO 5-461, **kašnje** G 2-88, **lasnje** PO 3-169, **crnja** DR-706, sa vrhunca **najveće** sreće SA-18, **radje** V 7-126, Tu **slabiji** jakom samo čigra V 8-406, **Silovitije** duvaše bura ČSR-5, **mladji** ljudi idu **radje** pod pušku nego k majstoru D-6, dočeku tih **manje** milih gosti D-96, **najstrašnja** disharmonija V 11-563, na noguh mu klapale **preširoke**, uzicom svezane cipele K-288, da budem **ljepša** K-295, sto i **više** godinah K-299, samo Pavlović govorio je **potiše** ove rieči, **najjače** biesnio je Šimun Lanca K 1-55, **Bliže!** Tako! K 1-114, **krepčiji**, **stalniji** K 1-122, **tvrdja** od kamena K 1-140, **čudnije** slušao je njegove rieči K 1-267

2.4.8. Razno u pridjeva

Navodim još neke osobine u Šenoinih pridjeva. Posebna karakteristika je relativno česta upotreba pridjeva *rad* u kongruenciji s rodnom i brojem (u optativu), ali se već i u Šenoe opaža reduciranje na adverbijalnu funkciju (PO 2-563, K 1-228). Ovu istu pojavu konstatira i Babukić:

Rad, rada, rado i niječuće: *nerad, a, o*, – budući da se kao prislov (adverbium) upotrēbljava: zato izvan spomenutoga Nom. jed., i *radi, rade, rada*, množ. broja, neprima ostalih padežah. (Babukić 1854: 213)

Oblici: *Trnskovu, Spasovu* (*Trnski, Spasoje*) osamljeni su, drugdje ima: *Trnskoga, Spasojeva...*⁵¹

rad bih vam pisao viesti radostne PO 2-137, kad već u nas ljudi tako **rado** preko Drave vire PO 2-563, **rad** bi i nas povukli u „deutsches Bundes-Ofensiv-und-Defensiv-Wehr-sistem“ PO 3-94, Ja **najvolim** čitat pripoviedke PR-211, u **Ruskoj** V 6-287, **Radi** priznajemo V 7-635, **Trnskovo** mnjenje A-18, vidi **Trnskovu** kanconu A-33, Nisam **rad** s vama se svadjati UA-652, za koga bi se **rado** udala bila ZA 3-451, drhtak plamenoga žara igraše na **Spasovu** licu PL-121, Valjda je mislila, da sam **rad** s njome se potitrati KLJ-757, jer je **rado** srkala medovine K 1-228

51 [Op. prir. – Ovamo je Kalenić stavio i glagolski „superlativ“ *najvolim* te lokativ od imenice *Ruska* (Rusija) – *Ruskoj*; o imenici *Ruska* piše i u imeničkome dijelu poglavlja o leksiku, usp. § 2.5.1.]

2.4.9. Lične zamjenice

U promjeni ličnih zamjenica Šenoin se jezik donekle razlikuje od današnjega, jer ima neke starije oblike. Kod zamjenice *ja* razlika je u instrumentalu, Šenoa ima oblike *mnom* i *menom* (nema *mnome*), kako to navode Brlić (1842: 80), Babukić (1854: 224) i Veber (1871: 38), ali ne i Mažuranić (1869: 64)! Mažuranić ima samo *mnom*. Slična je razlika i kod zamjenice *ti* (Brlić: *tebom*, Babukić: *tebom*, Mažuranić: *tobom*, Veber: *tobom*). Ali oblici *menom* i *tebom* u Šenoae su veoma, veoma rijetki, koji puta stilografizirani (npr. P-38). Kod zamjenica *mi*, *vi* razlike su u dativu, lokativu i instrumentalu. Šenoa ima (a tako gramatičari) *nam*, *nam – vam*, *vam* (bez današnjega *nama*, *vama*) u dativu, *nas – vas* u lokativu (nema današnjih oblika *nama – vama*) i u instrumentalu *nami – vami* (prema današnjem *nama – vama*). Sasvim osobitu, „slavonsku“ paradigmu ima Brlić: dat. *nama* (*nami*), *nam – vama* (*vami*), *vam*; lok. *u nami – u nama*, *u vami – u vama*; instr. *s nami – s nama*, *s vami – s vama* (1842: 80).

U pronominalnoj deklinaciji ličnih zamjenica kod Šenoae su slijedeće razlike: zamjenice *on – ono* imaju u lokativu sg. *njem* (danas: *njemu*), u instrumentalu sg. *njim* (danas: *njime*, *njim*). Ženska zamjenica *ona* ima u Šenoinu jeziku u akuzativu sva tri oblika: *nju*, *ju*, *je* – samo treba dodati da je skraćeni oblik *ju* daleko pretežniji u Šenoinu jeziku negoli oblik *je*.⁵² U instrumentalu sg. u Šenoae je samo oblik *njom* (prema današnjem: *njome*,⁵³ *njom*). Pluralni se oblici razlikuju u ovoj deklinaciji u prvom redu u skraćenim oblicima kosih padeža koji u tekstovima često glase *jih*, *jim*... Tako zahtijeva i Mažuranićeva (1869: 66) i Veberova gramatika (1871: 39), a Babukić uporedo dopušta i oblike na *ih*, *im* (1854: 225); tako i Brlić (1842: 81). U Šenoinu jeziku nalaze se i jedni i drugi oblici. Slijedeća razlika je u dativu, akuzativu, lokativu i instrumentalu plurala. U dativu Šenoa ima *njim*, *jim*, *im* (danas: *njima*, *im*), u akuzativu u Šenoae je *njih*, *jih*, *ih*,⁵⁴ u lokativu pl. Šenoina zamjenica glasi *njih* (danas: *njima*), i u instrumentalu *njimi* (današnje: *njima*). Govoreći o dualnim oblicima Babukić navodi: „Jedini Dat. i Instr. dvobrojnika: *nama*, *vama*, sačuvao se je, ali ga mešaju i pisci i narod sa Dat., Praep. i Instr. množ. broja“ (1854: 227), a to vrijedi i za Šenoin jezik. Šenoa upotrebljava dualne oblike uz brojeve *dva*, *oba*, ali sasvim nedosljedno, a dualne oblike upotrebljava i mjesto plurala. Međutim, dualni oblici u Šenoae su rijetki:

Razcviljuje bratsku **nama** dušu GR 13-322, gasit **ju** PO 1-43, ali obziri razni nedopuštaju **nam** ni slutnjah PO 2-409, i **mi** o **njih** bogme nećemo misliti PO 2-519, š **njimi** PO 2-534, s **njimi** PO 3-81, pripravili **njim** u slavu PO 3-293, nemojte **mi** samo o **njih** govoriti PO 4-143, Zlobne zviezde! od **vas** spasa nije,/ Za **vam** brodim, bura brod **mi** šiba NGL 4-4, Tko po **vami** jadra svoja vije; NGL 4-4, Tad prosahnu šljiva stara,/ Nemila **ju** satire kob, S 2-354, Dirneš li **ju** G 5-18, **Nam** se hoće štiva G 5-60, o **nama** G 5-60, valja **nam** obširnije o **njih** govoriti G 5-78, O **njem** G 5-126,

52 Mogućnost za upotrebu ovoga oblika navode i Babukić (1854: 228) i Veber (1871: 39). Brlić je ne spominje (usp. 1842: 81).

53 Zanimljivo je da ovaj oblik konstatiraju i Brlić (1842: 81) i Babukić (1854: 224). Očito da su to obojica uzeli iz slavonskih štokavskih govora.

54 Ovako imaju i sva tri gramatičara; samo Brlić ima slavonske osobitosti: *njè*, *nî*, *nîa*, *je* (ak.), *nîiu*, *nîih*, *nîiah*, *jih* (gen.) (1842: 81).

njozi G 5-177, zapita **ju** gospodin TT-81, da je **jim** PO 5-547, O **njih** valjaju Göthe-ove rieči PO 5-998, S traga do zida ormar, na **njem** knjige LJ-4, – I ta djevojka veli **vam**, odgovori krepko Dume, **vam** mletačkomu plemiću: Nikad! ČSR-4, Straga kraj vrata dva stola. Na **njih** posudje za kavu i boce vina. LJ-67, **Njim** ću pustit DR-706, I u more bezdano **jih** valja DR-707, pa **jih** zamienila tvrdimi zidinami DO-609, Imat ćeš **ju** – moju diku/ Ljubiti ćeš **ju** svoje zlato V 1-149, **nam** bijaše DNS-467, a **nami** DNS-467, **Nam** ni stalo V 5-335, Mogu li k **njim**? PR-229, – **vam** je bilo dano živjeti LA-393, živahnije razigrao se pred **nama** vatreni konj O 3-274, Ko tvrda zemlja pod **menom** da puca V 6-104, o **njih**, na **njih**, po **njih** V 6-106, i priča po prilici o **njih**, što sam **ja** izpjevao V 7-589, medju **nami** MG-164, joj si ga **vam**! MG-302, Medju **vami** MG-368, medju **vam** ČSR-19, medj **njimi** IO-2, da s **vami** od srдца na samu govorim IO-47, pred **vama** A-2, da **jim** se A-43, te **ih** sustavlja A-47, da **ju** ponoć nezastigne burna AP-240, lako ćeš **ih** prepoznati AP-247, za **njimi** V 9-180, pred **nama** (dvojica, V. K.) KA-135, medju **njima** KA-136, pod **vama** KA-136, pred **nama** TI-507, Sretnuv **ju** prvi put UA-588, **Vam** treba sigurno novaca UA-761, Čovjek bi **ju** smatrao D-68, za **njimi** D-295, S **vami** D-309, **vam** iztrgoh oružje iz ruke D-326, **vam** na sramotu i zator D-328, Zubi **ju** nisu boljeli ZZ-1, medju **njimi** ZZ-31, i ponudi **ju** lažidoktoru ZZ-52, **Vam** a i **vam**? ZZ-82, Bog s **vami** gospodu ZZ-236, pa **je** nećete prevesti žednu preko vode SB-6, izbi **ju** Ambroz ruke SB-115, **njimi** V 11-169, ni **njim** nedaju mira ZA 3-531, Pred **vami** PL-85, **nam** neće zapovjedati PL-106, da i **njemu** gospodara ima PL-106, Po **njih** pripoviedamo što sliedi V 12-276, Nesrušismo kuće. Nismo **je** dakako poštedili na staričine molbe KLJ-728, gdje **ju** vidjeh na ulici iduć u crkvu KLJ-728, medju **nama** B-401, a sad **nam ju** mame B-551, s **vami** B-585, za **menom** B-601, znao bi **jim** Kuzmić doviknuti K-262, jer – hm – **vam ja** to velim K-262, Pak tres, pak kres po **njih**! K-266, i doda **jih** djaku K-289, Proti **nama** stoje dvie ženske, jedan milostnik i četa ulizicah, koji će se klanjat danas bogu, sutra vragu, proti **nama** – al **nas** snube. K 1-15, Usta **im** zaniemiše K 1-39, – Neću **ih** imati pod oružjem K 1-70, i evo se pred **vama** svima skrušeno izpovjedem K 1-168, daje **ih** tudjincem K 1-245, letile bi oči nebom/ sve za **tebom**, sve za **tebom** P-10, pred **menom** (rima na: rumenom) P-38, I smijali se mrtvi sa **mnom** P-115, Medj **vami**, medj **nami** P-132, Silni dari, što **jih** sultan P-233, radili sa Turčinom proti **nam**, navlaš proti Senju PN-322

2.4.10. Povratna zamjenica

Oblici su isti kao i u suvremenom književnom jeziku. Jedino je u Šenoje veoma česta upotreba kraćeg oblika u dativu:

Pruski ovdašnji činovnici nisu **si** baš slika i prilika PO 3-302, Dajte **si** mira laćmane! DNS-483, Da grieh **si** skinem ljut V-33, rekoh **si** D-6, Jao **si** ga zemlji SB-5, nek **si** dodje pod grad SB-112, sami **si** ju strgosmo s glave SB-117

2.4.11. Prisvojne zamjenice

U prisvojnih zamjenica morfološke su razlike prema suvremenom književnom jeziku jednake kao i kod neodređenih i određenih pridjeva, u mogućim relacijama. Uz parove predmeta Šenoa upotrebljava dualne oblike, mada ne uvijek. Oblike *njini*, *njinih* treba već u Šeninim tekstovima kvalificirati kao stilografizirane. Isto tako i oblike sa dvosložnom zamjenom jata. I za pokretne vokale je ovdje mjerodavno isto što je rečeno kod promjene određenih pridjeva:

Tako nestà srdcu **mojem** mraza L-43, sa **svojimi** izbornici PO 4-33, **svojimi** frazami G 5-144, na sreću **svojim** DO-593, **mojemu** srdcu pomogo DO-825, pred **mojima** očima V 5-809, nad **našimi** glavami V 7-110, povod **njegovu** jadu A-3, i **mojemu** srdcu KA-65, **svoga** gospodara PK-269, na **svom** zagorskom imanju TI-559, kako bi **njegova** kći za njega tudjim poslom biti mogla D-4, Ako si vjerovao **njegovim** riečim S-63, pomoćju zadnjeg **njezinog** novca D-327, u **njihovu** ZZ-1, za **njezinimi** paprenjaci ZZ-2, k svojim dvorovom ZZ-38, na **njihovu** licu SB-259, **momu** jedincu VL-581, iz **svoga** života PL-VII, Tebi i **tvojim** neće biti žao PL-8, pred **njegovim** očima PL-150, u **njevovom** rodnom mjestu V 12-519, U **mojem** srdcu KLJ-825, i **mojega** sinčića K-284, a sa **mojimi** pradjedovi B-433, U **njevovu** srdcu B-433, Junaci **njini** praunuci P-105, u **njinih** dvorih P-227

2.4.12. Pokazne zamjenice

Morfološka karakteristika je jednaka kao kod određenih i neodređenih pridjeva, prema odgovarajućim vrijednostima. Određena promjena je u Šenoa, međutim, daleko češća. Zamjenice *ovakav*, *ovakva*, *ovakvo* (isto i: *takav*, *onakav*) u Šenoa često glase *ovakov*, *ovakova*, *ovakovo*. Ove oblike navodi i Mažuranić (1869: 67) i Brlić (1842: 88). Dvosložna je zamjena jata u kosim padežima (*tiem*) stilografizacija stvorena prema dubrovačkim književnicima, kod kojih je to međutim neutralan, redovan oblik. Poneki put Šenoa kod zamjenice *taj*, *ta*, *to* upotrebljava protetsko *o*: *otaj*, *ota*, *oto*, što je provincijalizam:

Hvala **takovu** čovjeku PO 1-44, hvala **onim** mužem PO 1-109, Tješimo se, da **takova** šta mogu samo reći ljudi iz reda malih prorokah PO 1-109, za **onimi** sveobćimi zakoni PO 1-109, Jedan **takov** čovjek PO 3-458, prema **tomu** G 5-79, **takove** mahnite situacije LJ-10, **tog** se bojim DR-705, s **timi** podatci V 2-591, Recept **ote** grozote po prilici je **ovaj** V 5-735, Dajte si **tomu** mira LA-436, **ovomu** i **onomu** BI-805, Za **tiem** MG-179, Za **otim** odleti kapelan MG-397, u **tome** blatu KD-58, **kakvi** ljudi IO-4, **kakove** će posljedice A-2, a po **tih** pojmi A-2, **onimi** zlosretnimi kovanicama A-7, Prema **tomu** A-37, medju **kakovimi** karakteri A-44, **timi** kinezki mi hieroglifi KA-66, Pri **tih** riečih D-66, Bog nas je stvorio **takove**, ostajmo **takvi** D-226, pred **timi** sviećami D-351, **kakovim** ZZ-37, Pod **ovimi** bregovi SB-116, Pod **timi** dugimi trepavicami VL-600, da ima pravo o **takovu** književnu plodu izreći svoj sud PL-V, na **tih** mladenačkih stihovih V 12-723, u **tih** nečistih srcih B-449, opasan **onimi** kamenimi zidovi i tornjevi K-269, **Tomu** neće prigovarati K-278, **taj** posija viečno **oto** sjeme P-65

2.4.13. Upitne i odnosne zamjenice

Nastavci se podudaraju s određenim odnosno neodređenim pridjevskim nastavcima. I ovdje Šenoa ima dublete: *kakov – kakav*.⁵⁵ Zamjenica za neživo u Šenoje glasi *što* i *šta* i oba oblika on upotrebljava i za upitnu i za odnosnu relaciju. Genitiv ove zamjenice u Šenoje glasi *česa*, *čega*, ali oblik *česa* je nešto frekventniji negoli u suvremenom književnom jeziku. I u Šenoje se mogu naći primjeri da upotrebljava akuzativ za neživo *kojega*, umjesto *koji*, kako nam to potvrđuje primjer iz LJ-11. Skraćeni oblici *kiem* (= *kojijem*, *kojim*), *ku* (= *koju*) uzeti su prema dalmatinskim piscima i ulaze u Šenoine stilografske jezične vrijednosti (*necessitas poetica*):

na **čem** smo PO 1-109, Velike su zaprieke, s **kojimi** se imaju boriti načelnici českoga naroda PO 2-137, burna vremena, u **kojih** živimo PO 2-537, Pitaš: **kakov** fatalizam? PO 3-70, **Česa** u nas žalibože neima PO 3-237, A **što** radi to ministarstvo pri tom, a **šta** njegovi bližnji ljudi? PO 3-458, a ministri bi barem morali znati, **šta** je „salus“ PO 3-856, iz **kojega** se može crpiti PO 4-313, A radi **česa** je propalo 4-465, i **šta** da znam **česa** sve ne PO 4-745, More pusto je široko, / **Kiem** se biesna bura hrva G 5-19, kazat ću kratko, **šta** je LJ-9, Al čovjek, **koj** vriedja moja najsvetija čuvstva, taj nemože biti mojim prijateljem LJ-10–11, ugljen, **kojega** ni pjesnička vrućica razpiriti ne može LJ-11, **šta** austrijski Niemci na ovu strielu iz Monakova? PO 6-79, Oj Jano **šta** ćeš sad V 5-513, **šta** PR-244, **što** PR-261, **koj** se onako iz svieta doklatio IO-8, **kojimi** se miena čuvstva ponavlja A-31, medju **kojimi** stoji junak V 948, **Šta** je otče? reći će na plaho kći PK-284, Znam ja, **kakov** si svetac D-3, biskup Klobušički, **koj** je svakako čovjek bečkoga dvora s kojimi ste plien dielili? D-175, – Al ima liek... – **Koj? Koj?** D-200, po suknenih dolamah, u **kojih** su se čestiti majstori silno znojili D-271, na čelu krajiških banskih konjanika, **kojim** si nadaleko vidio šareno odielo D-280, na **kojimi** je D-280, biljega, **kojimi** se ljubav javlja D-325, Kazat ću vam, **šta** je ZZ-6, **koj** poslje smrti Ferdinandove ZZ-37, **što** mi nosite? SB-2, **koj** je pogazio pravo SB-116, **Što** sudiš o tih ljudih? VL-581, **Šta** će od tebe biti VL-600, i namjerili se na **kakov** slučaj, **kojega** njihova pamet odgonenuti nemože PL-VI, na malenu crnu šeširiću, **koj** je jedvice pokrivaio tjeme njezine glave KLJ-728, **kojim** je visoka dužnost ZA 4-126, Jer **šta?** ZA 4-771, Vi ste vidjeli i čuli, **šta** je Branka radila u šumi B-503, – **Šta?** kriknu Jakob Kuzmić K-265, da pogleda na ulicu, **šta** je K-269, znaš dakle, **što** ti raditi valja K-280, blago duši, **ku** to grije P-67

2.4.14. Zamjenice *sav* i *sam*

U promjeni ovih zamjenica nema drugih osobitosti osim onih koje su navedene kod određenih i neodređenih pridjeva. Jedino, u Šenoje se može dosta često naći neispremetnuti oblik *vas*, pored *sav*. Ovaj oblik navode Babukić (1854: 212) i Veber (1871: 11).⁵⁶

55 [Op. prir. – Primjere za tu zamjenicu Kalenić je dao i u prethodnom odjeljku.]

56 [Op. prir. – Među primjerima potkrao se i onaj za zamjenicu *svatko* (L-37); u dotičnoj pjesmi „Proljeće“ ima primjera boljih primjera, usp. *Svi smo snova sada procvietali, Ah uz radost svega živog stvora.*]

što po sveobćem osvjedočenju toli glavah, koli i **samoga** naroda ovaj spasiti može PO 2-312, iz smjese **svijuh** narodnostih PO 2-523, A pred **svimi** slavno ime – Hanka! NGL 1-39, A s radosti **svakom'** grud se širi L-37, da si ga **sam** vidio PO 4-130, A medj **svimi** G 5-74, **sviuh** naroda V 5-331, život **vàs** V 6-594, nad **svimi** pjevači V 6-815, Pri **svem** tom, ZA-2-372, zavuče se **vas** u dućan D-7, a u **samih** karakterističnih crtah D-68, jer je Drašković poznao **svih** u dušu i u **sav** glas ZZ-223, a nad **svimi** Andro PL-118, šta je slava **sviuh** slava veća P-67

2.4.15. Neodređene zamjenice

Morfološke osobitosti Šenoinih neodređenih zamjenica iste su one o kojima je bilo riječi kod pojedinih zamjenica. Posebnost je Šenoina jezika da ne umeće enklitike i prijedloge među neodređene zamjenice, ovakvo umetanje ne spominju ni Babukić, ni Mažuranić, ni Veber, ali ga spominje Brlić (1842: 91). Zamjenice *tkogod*, *štogod* u Šenoe često glase *tkogodj*, *štogodj*, kako što to ima i Babukić (1854: 232); Veber ima samo *tkogod* i *štogod* (1871: 44). Predmetak *ne-* u Šenoe često puti glasi i *nje-* (jatova zamjena). Ali ovaj paralelizam nema u Šenoinima tekstovima nikakve zakonitosti:

nikakve, **nikakovih** PO 1-109, Veli da nismo zapisani u **nikakvom** Ruhmeshallu PO 2-439, latiti se **svačesa** PO 2-637, **Njekakov** LJ-23, **svak** dan PR-228, Ne radi se tuj o **nikakvoj** revoluciji LA-419, **nikakov** IO-1, **nekakov** IO-5, **nikakve** IO-105, **svokoliko** mu osjećanje A-4, da tu po **nikojem** pravilu svieta A-21, **nikomu** o tom D-96, Zar ti neimaš za **nikoga** živjeti? D-160, baci **svakomu** banku PL-8, pa **nikomu ništa** PL-106, **nikakove** koristi PL-107, po **nikakvom** službenom poslu V 12-831, U **nijednoj** kući KLJ-725, po licu bio bi možda **tkogodj** rekao B-98, Tu nisam smjela u **ništa** dirnuti B-417, na **nijedan** ženski jezik K 1-92

2.4.16. Glavni brojevi

U deklinaciji glavnih brojeva Šenoa mijenja brojeve *jedan*, *dva* (*oba*, *obadva*), *tri*, *četiri*. Kod broja *jedan*, koji se mijenja kao određeni pridjev, dolaze dakako do izražaja razlike u spomenutim padežima.⁵⁷ Inače, u brojnom sistemu hrvatskoga jezika, kako su ga izložili spomenuti naši gramatičari ima dosta razlika.⁵⁸ Čini se da je najdalje otišao A. Mažuranić,

57 Završujući pregled deklinacija u imenica, pridjeva, zamjenica i u brojeva, Veber dodaje: „U deklinaciji slažu se svi pisci našega naroda, samo što 3., 6. i 7. padež plurala i duala neki prave po ovoj slovnici, a neki jih prave posve jednako: plur. 3. *našim rukam*. 6. *naših rukah*, 7. *našimi rukami*; dual: 3. i 7. *našima rukama*. 6. *naših rukah*; a drugi pisci imaju za sve te padeže i duala i plurala samo jedan nastavak: *našima rukama*“ (1871: 54).

58 Usp. Babukić (1854: 219 i dalje), Mažuranić (1869: 58 i dalje), Veber (1871: 51 i dalje); Brlić spominje nesklonljivost brojeva od *pet* dalje, i njihovu zamjenu prijedlozima (1842: 63–79).

Brlić navodi sedam vrsta brojeva: 1) Grundzahlen: *jedan*, *a*, *o...*, 2) Ordnungszahlen: *pêrvi*, *à*, *ò...*, 3) Verhältniszahlen: *jednostrûk*, *a*, *o*, *jednogûb*, *a*, *o*, *dvojâk*, *a*, *o...*, 4) Gattungszahlen: *jednovêrst*, *a*, *o*, *petóri*, *e*, *a...*, 5) Eintheilungszahlen: *po jedan* ili *jedan â jedan...*, 6) Vervielfältigungs-Zahlen: *jedan pût*, *sedam pûtâh*, *šêstkrat...*, 7) Brüchenszahlen: *poo* ili *pòl*, *petîna...* Ovima dodaje još Unbestimmte Zahlwörter, koje opet dijeli u: a) Sammelzahlwörter: *dvoje*, *troje*, *oka*, *kila*, *litra*, *akov*, *mirov*, *dvojka*, *šestakinja*, *devetica*, *desetka*, *dvoljetan*,

koji sa velikom žalošću konstatira kako je hrvatski jezik izgubio sklonljivost brojeva *pet*, *šest*, *sedam*, *osam*... ali tu sklonidbu ipak navodi.⁵⁹ Naprotiv, Veber (a donekle i Babukić, kad se eliminira deskriptivnost i komparativnost njegove *Slovnice*) zauzeo je sasvim realističan stav, zasnovan na situaciji u živom narodnom jeziku:

U starijem su se jeziku glavni brojnici, počam od *pet*, smatrali samo u nom., ak. i vok. za nesklonive samostavnike, a u drugih su se padežih deklinirali kano pridavnici, n. p. *pet perah*, *petih perah*, *petim perom* itd. – No buduć da se takvim dekliniranjem glavni brojnici pomèrsuju u rečenih padežih s rednima, to se za razliku u novijem jeziku, osobito štokavskom, glavni brojnici, počam od *pet*, dèrže svuda za nesklonive samostavnike, a kad jim treba padeže razlikovati, onda služe s raznim predlozi; n. p. mèsto: *Niti desetimi peri neće neznačica ništa dobra napisati*, kaže se: *Niti sa deset perah*. (Veber 1871: 51)

Tako i Brlić (1842: 67), ali on u lokativu i instrumentalu ima novije štokavske nastavke. Brojeve *dva*, *oba*, *obadva* Šenoa ima prema Mažuraniću i Veberu, samo što u gen. i lok. piše i ne piše *h*, a u dat. i instr. različito provodi zamjenu jata (*ie*, *je*, *i*), dok Mažuranić i Veber imaju *ě*. Oblike *trih*, *četirih* ima Šenoa prema Babukiću (u Mažuranića i Vebera *trijuh*, *četirijuh*). Brojevi *stotina* i *tisuća* (koja je češća od *hiljade*) mijenjaju se u Šenoa kao danas, tj. kao imenice ženskog roda. Dual od *sto*: *sta* Šenoa upotrebljava kao što se to upotrebljava

četverogodac, trogodče, herpa, gomila, čorda..., b) Zahlen-Umstandwörter: malo, viš, nešto, tušte..., c) Zahlen-Fürwörter: što, šta, ništo, ništa, tko... d) Zahlen-Füwörter: svaki, posljednji, stražnji, zadnji...

Babukić ima pet vrsta brojeva: 1) Osnovni (cardinalia): *jedan*, *dva*..., 2) Samostavnički (substantivalia): *dvoje*, *troje*, *četvero* ili *četvero*..., 3) Redni (ordinalia): *pèrvi*, *drugi*..., 4) Umnožni (multiplicativa): *jednogub*, *jednostruk*, *jednovèstan*, *jednak*, *dvovèstan*, *dvojak*..., 5) Prislovni (adverbialia): *jedanput*, *dvaputa*... Za razdjelne brojeve (numeralia distributiva) kaže Babukić u „Pazci“ da ih naš jezik nema, „nego to se ilirski kaže česticom po“: po jedan, po dva... (1854: 223).

Mažuranić navodi osam vrsta brojeva: 1) Glavni: *jedan*, *dva*..., 2) Redni: *pèrvi*, *drugi*..., 3) Dèlni: *po jèdan*, *pò dva*..., 4) Množni: *jednòstruk* ili *jednògub*, *dvòstruk* ili *dvògub*..., 5) Kakvoće (qualitatis): a) prosti: *jedin*, *-a*, *-o*, *dvoj*, *-a*, *-e*, *troj*, *četver*..., b) složeni s pridavnikom *vèstan*: *jednovèstan*, *dvovèstan*..., 6) Samostavnički: *dvojica*, *trojica*, *četvorica*..., 7) Prislovni (adverbialia): a) na pitanje „kòliko krat“: *jednom* ili *jedankrat*..., b) na pitanje „kada i pokazuju red u vrèmenu“: *pèrvò*, *drùgò*, *trètjè*..., 8) Društveni (societatis) odgovaraju na pitanje „kòliko-jih-je s tobom ili s njim“: *sám*, *a*, *o*, *samòdrug*...

Veber ima devet vrsta brojeva: 1) Glavni: *jedan*, *dva*..., 2) Redni: *pèrvi*, *drùgi*... 3) Dèlni: *po jedan*, *po dva*..., 4) Kakvoće: a) jednostavni: *jedin*, *dvoj*, *troj*, *četver*..., b) sastavljeni: *jednòvèstan*, *dvovèstan*..., 5) Množni: *jednòstruk* (*jednogub*)..., 6) Društveni: *sám*, *samòdrug*, *samòtret*..., 7) Prislovni: *dvaput*, *dva puta*, *dvakrat*, *trikrat*..., 8) Razni: *dvojka*, *trojka*, *dvizac*, *trètjak*..., 9) Ulomni: $1\frac{1}{2}$ *jedan* i *pol* ili *pòdrug*, *trètina*...

59 U tom pogledu osobito je zanimljiva ova njegova bilješka:

Narod-je u nèkojih okolicalah zemaljah ovoga jezika već zaboravio ovu pravo slovènsku deklinaciju glavnih brojah; jedini brojnik *jedan* sačuvao-je posvuda svoju staru sklonitbu, a od *dva*, *tri*, *četiri* čuje-se još kadšto sklonitba samo u ženskom spolu, ostali pako broji *pet* i dalje pogubiše sve padeže; pa gdègod-se-je zaboravila sklonitba brojnikah, ondè se naknadjuje onaj manjak u živućih mužkog' i ženskoga spola sa *dvojica* itd., a za rèči srednjega spola ili za njihova skupna imena naknadjuje se sa *dvoje*, *troje* (samostavnički): *dvoje* dèce, *troje* čeljadi. Pak još ni s ovim nije ništa pomoženo, kad-se ni ovomu *dvoje*, *troje* više nezna sklonitba; jer 2. padež po Karadžiću *dvoga*, *troga*, *čtvorga*, pa 3, 6. i 7. *dvoma*, *troma*, *čtvorma*, ili *dvome*, *trome*, *čtvorme* jest prava nakaza grammatična. (...) Za neživuće pako stvari neima ù toj pokvarenosti upravo nikakve deklinacie, kao što-je starinska n. p. 1) *pèt pèrah*, 2) *pètih perah*, 3) *pètim pèrom*, itd. (Mažuranić 1869: 59)

O njegovu nastojanju za restauraciju i kompletiranje brojnoga sistema usp. i Mažuranić (1869: 60).

i u suvremenom književnom jeziku: *dviesta, trista*, ali *pet sto*. Općenito uzevši, u Šenoe je mnogo češća sklonljivost brojeva od 1 do 4 negoli njihova zamjena: nesklonljivost uz prijedloge:

što se Schmerling obzire na strašnu opoziciju **dvajuh** činovničkih gradićah PO 2-529, pred ostalimi **milijuni** PO 2-545, **Tisuć** godinah harači PO 2-545, jedna od **obijuh** PO 3-81, Kod **obijuh** vlada načelo PO 3-107, **Dvie** novosti izušćene **dviema** muževima PO 3-507, kako se sa sukoba **dvajuh** protivnih živaljah grčevito tresu PO 3-857, položaj **obijuh** stranah PO 4-155, Izim ovih **dviuh** G 5-133, **pet sto** forintih LJ-6, **Trista** djavolah LJ-6, kraj **trih** košarah ZA-1039, u posljednjih **dviuh** predstavah PO 6-129, **dvaju** prvih lica V 5-526, **obiuh** hrvatskih kuća V 5-810, prije **dviesta** i više godina O 3-276, **obima** rukama BI-759, od **obajuh** V 7-77, glavnih **trieh** glumica V 7-142, Evo **dviuh** slika V 7-521, **objema** rukama MG-164, svetih **trih** Kralja V 7-164, **obiuh** obitelji MG-219, **dva** na prstima IO-80, i **tisuće** drugih A-1, u „**trih** hajducih“ A-5, borbu **dvaju** naroda A-34, sukob **dviju** protivština A-47, **objema** rukama PK-284, uzvinuv **obiema** rukama UA-603, poput **dvieh** crnih crta D-2, **obima** rukama D-126, **objema** rukama D-274, krieseći se u **tisuć** kapljica ZZ-10, u kolo **dvajuh** mogućnika ZZ-126, iz **dvih** lumbarada SB-279, grb **triju** kraljevina ZA 3-595, koji je ljudem **obiema** rukama dobro dielio PL-82, **dvajuh** naroda V 13-775, dvoboj **dvajuh** glumaca BV 3-328

2.4.17. Redni brojevi

U promjeni idu kao određeni pridjevi:⁶⁰

eto me samodruha u ormaru, kud bijaše bogu vjetrovah bezplatan ulazak PO 3-70, to je bila **prva** misao PO 3-70, do **četvrtoga** kolača PO 3-983, do **treće** kitice svoje pjesme PO 3-983, **jedanaestoga** svibnja ZA 1-434, **prvi** viek naroda V 5-463, u svojoj **šestoj** godini V 7-423, godišta **osamdeset sedmoga** K 1-112

2.4.18. Priložni brojevi

Raznolikost priložnih brojeva, koje se može opaziti i u Šenoinu jeziku, adekvatno je opisao Babukić:

Prislovna (adverbialia), koja odgovaraju na pitanje: a) koliko pútah? – n. p. *jedanput, dvaputa, triputa, četiriputa*, itd. (kaže se takodjer: *dvaput, triput, četirput*); *pet pútah, šest pútah*, itd. (veli se i: *pet pút i putih, šest pút i putih*, itd.). (Babukić 1854: 222)

U Šenoinu jeziku vidljivo je nastojanje da imenici *put* kod priložnih brojeva dade odgovarajuću padežnu kongruenciju: *put... puta... putah, putih (puta, puti)*:

još **jedanput** PO 3-169, **Stoputi** na dan SA-18, **sto puti** IO-3, **mного puti** A-38, **23 puta... 32 puta... 2 puta, 35 puti, 48 puti, 38 puti** V 9-648, **Deset puti** KA-65,

60 [Op. priir. – U prvome primjeru, ako je dobro prenesen iz *Pozora*, rednoga broja nema.]

poviše **puti** TI-473, sto **puti** UA-697, **Sto i sto puti** ZZ-31, **šestputi** ZZ-48, **deset puti** SB-35, **više puti** SB-28, po **sto puta** P-16, **tisuć puti** čusmo P-126

2.4.19. Brojne imenice i brojni pridjevi

zamotah u **četvere** zavoje PO 3-70, samo **dvoje** drži sam NGL 3-267, **dvojeg** ipak ne možemo prešutiti V 8-755, **Trojim** nas dariva Bogović darom V 10-579, **sedmero** SB-5, da su njih **dvoje** imali biti na tom ročišću glavne osobe VL-485, njegove brige nose **dvoja** ledja K-294, Da, živ je, živ! To **dvoje** žarkih oči P-294

2.4.20. Glagoli

Glagoli kao da su predstavljali najteži problem starijim hrvatskim gramatičarima (usp. Brlić 1842: 92 i dalje, Babukić 1854: 233 i dalje, Mažuranić 1869: 69 i dalje, Veber 1871: 54 i dalje), u njihovoj sistematizaciji kao da je bilo najviše poteškoća i nejasnosti. Ovome se i ne treba posebno čuditi, s jedne strane zato što hrvatski glagol sadrži izuzetne osobine, a s druge strane zato što se preuzeta shema latinskoga glagola i glagola ostalih suvremenih indoevropskih jezika veoma teško razbijala. Uostalom, glagolsko područje i danas je područje koje još očekuje svoju kompletnu deskripciju. Najkonzervativniji je u opisu hrvatskoga glagola bio Babukić. Brlić je u tome bio pred Babukićem, a Mažuranić je već odbacio neke hrvatskomu jeziku nepotrebne glagolske norme, a korak dalje od Mažuranića učinio je Veber. Razumljivo je, međutim, da i Veber ima neke glagolske kategorije koje su kasnije ili odbačene ili modificirane. Šenoin glagol, u cjelini, na nivou je suvremenoga književnog jezika. Udaljavanja od te norme ima, ali su ta udaljavanja u daleko većem dijelu zasnovana na normama tadašnjih hrvatskih gramatika. Manji dio su lapsusi.

▪ Aspekt

U aspektu je Šenoa veoma siguran, pa možda taj podatak više nego drugi, sigurno kvalificira visoku vrijednost Šenoina jezika, njegovu izuzetnu štokavsku bazu. Pogreške su dosta rijetke:

Prije nego vam **pričam**, kako me je nevolja zaniela u Cetin, valja posegnut u moju rodnu kuću TI-473

▪ Infinitiv

Šenoin infinitiv završava na *ti/ći* ili *t/ć*. Oblici bez *i* nemaju supinske funkcije, makar i Brlić (1842: 95 i dalje) i Babukić (npr. 1854: 295) navode taj oblik. Mažuranić ni Veber ne spominju supin, ali Mažuranić navodi oba završetka kao dobra. Tu je mogućnost Šenoa, osobito u poeziji, često upotrebljavao:

Pisat mi je o stanju ovdašnjem PO 2-137, iz kojega se može **crpiti** PO 4-313, mogla je gospa Breberićka **brojit** petdeset godina DO-593, Od davnine ušlo je u običaj **popisivat** pučanstvo V 2-590, Iz grada ribe **lovit** došo V 5-513, Vjerovnici naumiše proti Lovri **oglasiti** slučaj PR-293, ko da ide **krast** IO-49, za kojom silnom odlukom

glavne volje nastaje prekrat, te nužno **sliediti** mora katastrofa ili rješenje A-43, U selo te **poniet** neću AP-241, meni bilo u grad **poć** AP-245, teško je **definovati** V 9-194, koji je imao il Stjepka **survat** u propast a Zagreb **uzvisiti** snagom, il Stjepka **stvoriti** divom, a Zagreb **baciti** žrtvom osvete ohologa boljara ZZ-38, je li vriedno bilo **pisat** PL-VII, Poćelo je **svitat** V 12-856, odlučiv tvrdo, da će se u buduće više **brinut** za svoje grlo K-262

▪ Present

S obzirom na svoje morfološke osobitosti Šenoin present je skoro sasvim podvrgnut onim istim karakteristikama kojima je i suvremeni književni present. Češća odstupanja se odnose samo na glagole VI. vrste s infiksom *-iva-* (*očekivam*), što se može smatrati kajkavskim utjecajem. Ostale su pojave rjeđe: *-em* mjesto *-im* (*živem*), *nema* : *neima* (*ne ima*), *nisam* : *niesam*, paralelnost presentnog nastavka kod glagola na: *-irati* : *-isati* : *-ovati* (prvi je daleko češći kod tuđica), zatim morfološke pojave vezane za poeziju: *poznav*, *udvorava* i sl.

imademo PO 1-43, koji **poćimlje** sa ministrom PO 2- 406, **znadem**, **imade** G 2-88, Poljak **bjega** NGL 2-129, **nema** NGL 2-270, Sam **umiram** L-38, **zapoćme** se služba božja PO 3-292, **sravnjiva** PO 3-507, kao da se sav sviet na njih **ruša** PO 3-551, ta **htjela** je da se **udade** PO 3-982, ta **htjela** je da se **uda** PO 3-982, Sve što **sjaji**, **žive**, što se **miće** NGL 4-103, Čas ti **žmiri**, čas ti vince **srka** S 2-66, **Znam**, **Znadem**, G 5-99, al ni vruga **neima** TT-75, A božja plahta **oglašiva** V 2-24, **zapoćmemo** V 5-655, kako se **žive** u sjemeništu LA-370, **karakteriše** osobe V 7-47, **Nieste** mudro **uradili** MG-315, **oskvrnjiva** V 8-47, Mlećići **davaju** malo ČSR-104, **analizuje** A-2, **idealizuju** A-5, **karakteriše** A-10, ono ga **generalizira** A-30, posve jasno **oznaćiva** A-36, u samoj prići **pritajiva** se A-38, interes se time **uništuje** A-45, **sažaljivamo** A-46, **crpi** napokon svoje predmete A-48, **ćučne**, plaho **prisluškiva** AP-241, **karakterizuje** V 9-618, **niesmo** mi zadnji TI-559, Neka ljudi **brblju!** D-66, **žive** se ZZ-4, **očekivam** ZZ-38, **nadimlju** i silom **otimlju** ZZ-80, **svrštuje** SB-110, **prosviri** SB-279, kako se u otmenu društvu **žive** VL-581, Mnogo se doduše **deklamuje** PL-VI, **živem** na božjoj milosti PL-5, **kortešuješ** PL-11, da ga **nema** kod kuće KLJ-825, – **Neima** ništa ZT-2, Od dana do dana, **velju** B-98, vragoljak na glas **poznav** (rima na: udvorava, V. K.) P-25, Ti crnu djecu **odkupljivaš**,/ Blagoćom da ih **prigrljivaš** P-97

▪ Imperfekt

Imperfekt je u Šenoe veoma često glagolsko vrijeme, što je uopće manira hrvatske književnosti devetnaestoga vijeka. O funkcionalnoj vrijednosti te manire bit će više govora u stilografiji [usp. § 3.5, t. 73–79]. Morfološke oznake Šenoina imperfekta ne razlikuju se od suvremenih. To podjednako vrijedi za aorist:

stiskivaše se veseo SA-18, **sjedjaše** SB-1, **poćivahu** SB-1, **visijahu** SB-110...

▪ Aorist⁶¹

Mi **bismo** PO 1-109, koliko ih **ostade** bez kuće i imetka il **morade** u Siriju PO 4-567, Mi **bi**, mislim, vrlo ustrajni i radini bili O 3-269, **prohujše** vjekovi ČSR-117, **sahranih** SB-3, **napatismo** SB-5, **moradosmo** SB-5, **razljutiste** SB-6, Rekli **bismo** V 11-287, a na srdce **dasmo** star, kožnat papir KLJ-842, koga mašta gor **neponi** P-67

▪ Imperativ

Karakteristike imperativa u Šenoinu jeziku jednake su normama suvremenoga imperativa, samo što Šenoa ponekad različito upotrebljava imperativne nastavke (-i, -j, -ji) kod poje-dinih glagola:

Bjegajte DNS-470, Ti ne **gledj** ruke, **gledji**, što ti daje V 6-86, Nećeš? **Znajder** da sam ona AP-240, **Čujder**, **čuj!** AP-241, ovamo **gledjite** D-327, **dedte** ZZ-51, **glete**, **glete** ZZ-52, **Gledji**, oj **gledji** ZZ-221, **Idi!** SB-2, **pošlji** Luciju VL-741, **neka** me njegov duh **razsvietli** KLJ-825, **ded gledjite** u moje zlatne liste P-57, **Pogledjite** mi mrtvog brata P-191

▪ Prilog sadašnji

Glagolski prilog sadašnji u Šenoae se završava na -ći ili -ć,⁶² a razlike u sintaksnom značenju nema. Dakako ovu mogućnost Šenoa iskorištava osobito u poeziji, ali se to isto nalazi i u njegovoj prozi. Ovamo spadaju i Šenoini participi prezenta aktiva na -ći, -ća, -će; -ći, -će, -ća, koji se sklanjaju po rodovima, brojevima i padežima po uzoru na određene pridjeve (usp. npr. Babukić 1854: 254). Priloge i participe, onako kako ih nalazimo u Šenoinim tekstovima, navode Babukić i Mažuranić i Veber.

mućec PO 1-109, ali eto ti **rikajućega** lava PO 2-515, dobi za to povelje od ugarskih kraljevah po pravu **pripadajućem** im dieliti takove PO 2-527, Gospoda tamo **sjedeća** PO 3-81, prinesci za **boreću** se braću crnogorsku PO 3-457, **Pišuć** vam ovaj put PO 4-13, **uzmicajući** PO 4-151, u kolo **čitajućeg** občinstva G 5-43, čas s kojim **prolazećim** seljakom koju riečcu progovorio TT-8, Hladnokrvno, **paleć** lulu LJ-9, **vićuć** iz sveg glasa PO 6-79, pruži **drhćućoj** si ženi DO-609, **nesluteći** DNS-483, obrtnika **proizvadjajućih** predmete iz kovina, drveta i kamena V 2-592, U snu gledao je Malvinu, **sjedeću** za glasovi PR-228, sa krajiškimi častnici, **živućimi** u Križevcih V-2-592, mašta **težeća** za velikim svietom V 8-674, Ilija **putujući** ovamo sad onamo IO-4, koj je po nekih pismih **nalazećih** u dućanu pokojnika IO-115, prizor vatrene, **poharajuće** provale A-4, **motreći** oštro D-68, trgovce **iduće** na optujski sajam ZZ-34, **Mrzeći** tako do krvi gospodar susjedgradski Gregoriance, **dižuć** se javno proti njima svom snagom časti i ugleda, i **gradeć** potajno spletke silnim si novcem ZZ-36, **klanjajući** se i **mašući** SB-10, kad bi se sjetila muža, **boravećeg**

61 [Op. prir. – Treći navedeni primjer (O 3-269) malo smo proširili jer sva je prilika da je posrijedi kondicional; o aoristu pomoćnoga glagola *biti* kao dijela kondicionala Kalenić piše malo dalje.]

62 Tu mogućnost dozvoljavaju sva četiri gramatičara: Brlić (1842: 120), Babukić (1854: 269), Mažuranić (1869: 83), Veber (1871: 59).

u daljini VL-549, sa **blištećimi** od ognja okanci PL-120, koju kratak časak nanesu **cvatućemu** našem Zagrebu V 12-787, **smiešeći** se i **krećuć** glavom KLJ-728, **otirući** si suze B-211, i drugih zvierih **letećih gamzećih** K-266, Na pojav oružanih gradjana zaustavi se čopor **jurišućih** oružnika jedan časak K 1-195, **šapćuć** srdcu sreću novu P-34

▪ Prilog prošli

Glagolski prilog u Šenoa se završava, kao i danas, na -v ili -vši, samo treba dodati da su oba oblika otprilike podjednako česta, za razliku od suvremenoga književnog jezika u kojem je oblik na -v rjeđi. Ovamo treba ubrojiti i particip aktiva na: -vši, -vša, -vše; -vši, -vše, -vša, koji se mijenja po rodu, broju i padežu kao određeni pridjev; ovo navode i spomenuti gramatičari, mada svatko upotrebljava svoju terminologiju. Šenoa ima vrlo često stariji oblik *počam*, a oblik *padši* je kao u slovenskom jeziku (Babukić 1854: 254).

učiniv PO 1-43, **Nauživ** se PO 3-81, **čuvši** PO 3-81, nerado gleda tu gospodu **vrativšu** se iz Ugarske PO 3-547, u pogledu posljednjih **sbivših** se događajah PO 3-725, i **zaostavšoj** porodici pokojnikovoj na dar pokloni G 5-6, **spasivši** se sretne DNS-483, **strovaliv** DNS-449, **uzam** ujedno V 2-591, **porodivša** se borba V 5-62, Il zar su junaci davnih vremena slavili **padše** u bitki polubogove tim, da su slomili mač svoj SA-19, **izuzam** doktora Novaka TI-507, **napustiv** za sada Blaua UA-761, **naheriv**, **poglednuv**, **pruživ** D-99, **stupiv** iznenada ZZ-170, **krenuv** SB-8, **počam** od mjeseca veljače GR 17-151, **zažmuriv** oči i **smoknuv** jezikom PL-5, Djevojka **poljubiv** ujaka u ruku i **pokloniv** se gostom ode iz sobe K-279, **dovedši** vojvodu pred banicu K 1-236

▪ Pridjev radni

U morfološkim osobinama nema posebnosti. Oblik *uništivali* stoji prema *uništivati*, što je prema kajkavskom:

uništivali PO 3-573, **Izcrpio** viečni Bože G 5-99, Svatko je **hotio** da bude stalniji u milosti gospoje Olivije ZA-1034, **našao**, **steko** V 6-671, Ako je n. p. Shakespeare **svrstio** u Kleopatru, mislimo, topove A-5, **hodio** ZZ-32, Milićević je **zašo** medju narod, **gledao**, **slušao**, **upamtio**, **zabilježio** V 11-387, **htio** KLJ-725

▪ Pridjev trpni

Oblik je u Šenoinu jeziku jednak normi suvremenoga književnog jezika. Jotaciju kod primjera *raztrešen*, *ukradjen*... već i Mažuranić (1869: 88) smatra pogreškama. I ovaj oblik, dakako, Šenoa deklinira:

raztrešen PO 3-91, osnova zakona, **pretresivana** u posljednjoj sjednici PO 3-169, **ošinut** DO-663, **spašena** ZA 1-35, o naredbah **potrebitih** za sigurnost grada DNS-483, **raztrešene** pjesme V 5-573, **zanešena** V 6-224, **spašen** si V 7-588, **ukradjeno** blago CSR-91, složna i **fanatizovana** A-3, istina je **crpljena** iz života A-39, **dialogizovana** kronika A-44, **zavita** SB-1, **prenešeno** SB-5

▪ Perfekt

U morfološkom pogledu nema drukčijih karakteristika:

Plavetno nebo **se** sve više **tamnilo** TT-81, **steko** si **je** V 6-224, Da **pleo sam** ga, **čistio** ga V 6-452, stari **crpili su** A-42, A **bies** te **jašio** PL-107, Sve **se je zelenilo** novim životom PL-150

▪ Pluskvamperfekt

I pluskvamperfekt je u Šenoinim tekstovima morfološki jednak današnjemu:

Kako **sam** već u „Glasonoši“ **bio spomenuo** G 5-116, što **je bio prešao** zalogom na njihovu zadrugu DO-594, **probudila bje** V 1-449, **bila je obavila** TI-492, što ih **je** kraljevski grad **izkusio bio** ZZ-56, Kod sv. Kralja **minula bje** večernica ZZ-38, glavu **bje sagnuo** natrag ZZ-237, koju **bješe** sa sobom **donio** iz Mletaka V 11-705, Nemila vlast **bila se je** poput striele **dodirnula** njegova srдца VL-741

▪ Futur

Futur je u Šenoinu jeziku morfološki jednak našoj suvremenoj književnoj normi, samo što Šenoa nejednako i različito upotrebljava puni i knji oblik infinitiva:

Al pod robskim **neću kutrit** igom G 5-177, što **niknuti će** osvetnika G 5-187, **bit će** tomu trideset godina IA-369, Zadatak odbora **biti će** sastaviti V 6-416, **štediti ću** čeljad cielu AP-241, da **ću se iznevjeriti** svojim idealom VL-616, koje **će** mi kćerka uz čestitku **predat** B-98, **pazit ću** njegovu sreću B-601

▪ Futur II.

Za ovo vrijeme i suvremene gramatike hrvatskosrpskoga jezika spominju da se rijetko upotrebljava, i to samo u zavisnim rečenicama.⁶³ S obzirom na moguću funkciju izricanja prošlosti, Maretiću se ovo vrijeme učinilo značajnijim za preteritalne funkcije negoli za futurske, pa ga je i nazivao perfektom II. (1931: 542). U starijim gramatikama predstavljen je različito, i po nazivima i naročito po svojim funkcijama.⁶⁴ Ovo posljednje, a isto tako i mogućnost da se futur II. zamijeni prezentom svršenih glagola, moralo je izazvati priličnu nesigurnost kod svih koji su u gramatikama htjeli dobiti pouku, ako nisu bili iz štokavskoga kraja. Tako se daje razumjeti Šenoin prigovor:

Tu se miešaju drugi i sešti [sic!] padež, tu se čulo „Kad budete stupili“, tu čusmo barbarizam „Trnoruža“ (Dornröschen) itd. V 8-383

63 Npr. Brabec, Hraste i Živković (1961: 253); v. i raspravu M. Kravara (1960).

64 Brlić npr. pod nazivom *Zusammengesetzte künftige vergangene Zeit* navodi oblike: *kâda o. âko būdem izkâpao* – *kâda o. âko būdem îzkopao* (1842: 152); Babukić pod nazivom *futurum exactum: ako budem kopao* – *ako budem okopao* (1854: 286); Mažuranić u paradigmama glagola *kupovati* nema toga oblika, ali u paradigmama glagola *čuditi se*, pod nazivom *futur neizvjestni ojačeni*, spominje: *kad-se budem čudio* (1869: 95); Veber u potencijalnim promjenama, pod nazivom *futur*, ima: *budem kupovao* (1871: 71). Ali svi autori spominju uz taj futur i prezente svršenih glagola, samo što za tu funkciju upotrebljavaju različite nazive: Brlić (1842: 1519, Babukić (1854: 286), Mažuranić (1869: 95), Veber (1871: 71) – ali pogrešno.

Za Šenou je očito ispravno samo *kad stupite...* I kod njega, kao i kod svih priučenih štokavaca iz sjeverozapadnih krajeva, ovaj se glagolski oblik dodiruje sa kajkavskim futurom, koji se tvori od istih morfoloških jedinica (trenutni prezent glagola *biti* – glagolski pridjev radni: *budem došao* – *budem došel*, s odgovarajućim pogreškama: *Ako budem došao, reći ću ti* : *Ako ću doći, reći ću ti*). Situaciju zamrsuje futurska funkcija u prezentu svršenih glagola. Futura II. ima u Šenoinim tekstovima malo, najvjerojatnije zato što ga je slabo razlikovao od kajkavskog futura, pa se bojao „kajkavizama“:

kad Ugri **budu** opet **saborisali** PO 2-527, pa ako drugi broj toga lista i glede naučne i zabavne česti takov **bude**, kao što prvi nije, to mu uspjeh nefali PO 3-692, „Čuvaj se, ako **nebudeš** s nami, ubit ću te“ PO-387 (s elizijom glag. pridjeva), Ako li toga **nebude**, otputovati će sve to blago u Petrograd PO 4-31, da će sve po zlu poći, ako za vremena **nebude** pomoći B-371, i nadajmo se, da vam se volja ispuni da **bude** do godine nešto bolje B-519 (ali pogreška u glavnoj rečenici)

Miješanje ovoga vremena s potencijalnim (kondicionalom) (usp. Mažuranić 1869: 95, Veber 1871: 70) moglo je Šenou ponukati na primjere:

A da je uzmaknuo, da se je okanio jogunluka, ne **bude** mu novih žuljeva PO 3-837, Da ima snažnih drugova/ Taj urlaj **bude** silniku **opilo** V 6-451, da je on živ, ne **bude** svega toga zla IO-103, da ti uho glas joj sluša/ ne **bude** ti tvrda duša AP-246

Prezent svršenih glagola u zavisnim rečenicama, gdje bi mogao stajati i futur II, u Šenoinu je jeziku običan:

Rekao bi, da će g. Bach toliku knjižurinu griehah svojih, sitnimi tiskom tiskanu, ponieti, kad **podje**, kao što Jean Jacques u svojih „Confessions“, pred sud božji PO 3-70, tko se tomu **uzprotivi**, toga ćemo objesiti PO 3-866, bojeći se da će i njih takva sudbina postić, **uztraje** li i nadalje nemarnost NGL 4-46, te da će gledat, da žena **sazna** njegovu tobožnju nevjeru V 5-830, a da će ga zaboraviti, ako ne **plati** KD-70

▪ Kondicional

Morfološki ne odstupa od današnje norme. Ali, kako je to i danas čest slučaj razgovornoga jezika, i u Šenoe nalazimo divergencije u aoristima: *ja bi(h), mi bi(smo)...*:

mi **bi** samo **svjetovali** PO 1-77, rad **bih** vam **pisao** PO 2-153, i prem **bismo** žalostni taj prizor rado okom **minuli** PO 3-569, Brzim ja **bi** kod nje **bio** skokom S 1-337, S toga **bismo** želili V 5-655, I mi **bi mogli** V 7-247, ne znamo, gdje **bi stali** IO-4, **želili bismo** V 9-401, ja ne **bih imao** prilike UA-652, i ja **bih** na vašem miestu isto **učinio bio** VL-741, ja **bih** taj zakon **spalio** PL-107, Ja istinabog **nebih htio** u njoj stanovati KLJ-725

▪ Glagolska stanja

Aktivno glagolsko stanje je daleko najpretežnija forma Šenoina glagola. Ipak, dakako, ima i pasivnih konstrukcija:

utemeljen po zagrebačkom biskupu Dimitroviću V 5-809, **riešit će se** po saboru V 6-751, Zato **bude zaključeno**, da gčna. Kriše neima ni pjevati pred občinstvom V 11-580, **prikazana bje** V 13-223

2.4.21. Prilozi

Najobičnija karakteristika Šenoinih priloga, sasvim razumljivo, jest frekventna upotreba više ili manje zastarjelih priloga, takvih koji više ne ulaze u standardni književni jezik, čija bi upotreba danas imala sasvim stilografsko značenje. Priloge s nastavkom *-ma* napominje i Mažuranić (1869: 135), a isto tako i Maretić (1931: 450).⁶⁵

pokazao je već **dosta** putah PO 3-79, Stara gospoda **rado** ju peckaju DO-716, **više** puti DNS-467, da je tu tekla bujna rieka života V 5-735, naslaganog **tude** bez broja IO-29, **više** puti IO-113, **koli** davno A-4, **namjenice**, **uzstopce** A-34, **dakako**, **nipošto** A-40, **Jednom popodne** PK-299, Ne **jednoč** D-198, Il je istina, što se **tude** piše D-257, **vazda** ZZ-257, **obnoć** ZZ-168, Djeca podjoše **na stran** u dvor ZZ-237, **nipošto** SB-8, **toli** SB-8, ja se **tud** po sudčiji motam SB-28, **nekoliko** puta V 11-611, Glede te prodaje izdao je magistrat 1638. osobit edikt V 11-723, Pisci kod nas imaju **predosta** drugoga posla, **pače** im vele **malo** vremena ostaje i za pisanje PL-VI, **Mnogo** puti PL-VI, **istinabog** PL-VI, **Tiho** teče Sava krajem PL-1, Krenuh **za rana** PL-8, **krišem** PL-120, al s **nova** planu žar PL-121, **Tihoma** došla večer mila PL-191

2.4.22. Prijedlozi

I među prijedlozima Šenoa ima vrlo često arhaične, pored onih koji su i danas frekventni. Arhaični Šenoini prijedlozi navedeni su, međutim, u gramatikama.⁶⁶ Sve se ovo odnosi i na veznike.

medju prisutne PO 1-109, osobito **rad** razgovetnog izgovora NGL 1-204, nisam imao **rad** šta jadicovati DNS-467, **prama** jugozapadu O 3-270, **prema** karakternim biljegom A-29, **naprot** kipu čudna žena sjela AP-240, **proti** Franji Tahu ZZ-35, **pred** banovi ZZ-37, **naproti** gradu SB-112, **medju** prsti VL-421, opoziciju **proti** idejam vieka VL-536, Liepo ste se **medju** soldati prevrnuli PL-44, **po** svih kutovih PL-82, Htio se je ogradit **proti** svemu svietu PL-82, **medj** seljaci V 12-616, **prema** crkvi ZT-1, **kraj** ribnjaka stoji **medj** topolom P-24, **Medju** narodi svimi P-156, **proti** Francezom PN-319

2.4.23. Veznici

Nepomičnih **bo** zvjezdah, **ma** bile i zviezde ljubavi, netreba našemu kazalištnomu nebu NGL 1-204, Znadem, **dano** smrtna majka/ Takve rodit već nemože G 5-99, **Kadno** se povratih IO-114, **kan da** će ga otrovati, **kano** IO-116, **izim** toga A-42, **jerbo** jadni sinu znaj! AP-246, gledali **kao** boga TI-507, **Nu** imam drugu kombinaciju

65 [Op. prir. – Među primjerima koji slijede ima onih u kojima priloga nema (usp. V 5-735), onih u kojima je prema svemu sudeći *glede* tumačeno kao prilog (usp. V 11-723) i onih u kojima se prijedložno-padežne sintagme uzimaju kao prilozi (usp. ZZ-237, PL-120, PL-121).]

66 Brlić (1842: 187 i dalje), Babukić (1854: 331 i dalje), Mažuranić (1869: 135 i dalje), Veber (1871: 78). S današnjega gledišta, arhaičnih prijedloga ima najmanje Veber.

rekoh vam UA-779, Ja nedam, **ter** nedam D-4, **pak** se svadjate i grizete D-6, Djetićki **pako** list D-8, **Pak** je njezina milost gospa sudinja rekla D-10, **gdjeno** crkva drveni župni dvor stoji D-223, **Nu** svatko je vidio ZZ-2, **iliti** ZZ-29, Čavlarku i kramarku **pako** vezao čudan vez ZZ-51, „U istinu vidje?“ – „**Kako** vas vidim.“ ZZ-55, **kan** SB-3, **dočim** je uz to po ovoj kraljevini i Turčin harao SB-7, dignu zastavu, **ter** zapovjedi SB-112, koj je **bud** od sebe, **bud** s vanjskoga dojma PL-V, **Kad pako** pisac napiše nešto neobična PL-V, Prosjak Luka bijaše živ čovjek, **kogodj** i onaj „barun Ivica“ PL-VII, **nu** nenose iz grada dobrote, **već** sramotu PL-1, Jelenje stoji **ter** stoji PL-2, imate i pravo, **kao** god svaki gospodin u varošu PL-108, skakaše **ko** biesan, **kan da** ga drži velika nemoć PL-120, **jerbo** im se oteo sluh B-433

2.4.24. Uzvici

Pored upotrebe uobičajenih uzvika,⁶⁷ Šenoa uzvikne često i samostalno stvara na osnovu sadržajne situacije. No takvi uzvici dobivaju već stilografsku formu, pa će o tome biti više govora tamo [usp. § 3.5].

Kuc kod Mare zoran mladić V 1-149, E, onako **kvrc** iza pećine, zato se mnogo i nepita ČSR-87, **Grom!** ZZ-179, – **No, no, no, no!** Piano carissimo! K 1-154, – **Ma dà, ma dà!** Gdje je! razmahnu vrač ruke K 1-156

2.5. Rječnik

Stvaralački Šenoin odnos prema jeziku kao materijalu književnog oblikovanja izrazit je u njegovu rječniku.⁶⁸ I kad izuzmemo velik broj riječi kojima se služio u kreativnom postupku, to njegovo jezično znanostvo, taj osjećaj za riječ i njene mogućnosti javljaju se i u

67 Osobito su ih bogato pobrojali Brlić (1842: 196–200) i Babukić (1854: 340 i dalje).

68 Leksikološka struktura Šenoina jezika u ovoj se radnji ne uspoređuje sa najpoznatijim hrvatskosrpskim rječnicima. Odlučio sam se na to što pregled Šenoina rječnika u ovoj radnji nije kompletan, jer je to posao koji zahtijeva posebnu leksikološku obradu. U sastavljanju Šenoina rječnika rukovodio sam se željom da pokažem što se od rječničkih pojava može naći u Šenoinu jeziku, pa su primjeri tako, ilustrativno, i prikazani. Svoje radove Šenoa je napisao u vrijeme kad hrvatskosrpska leksikologija nije imala drugih značajnijih radova osim Vukova i Šulekova rječnika, i, naravno, starijih rječnika (Vrančić, Mikalja, Habelić, Jambrešić, Della Bella, Belostenec, Stulli). Ovakvu usporedbu Šenoina rječnika bio je otpočeo Vatroslav Jagić povodom izlaska Broz-Ivekovićeve *Rječnika* (1901). Uzeo je Šenoina *Prosjaka Luku* i usporedio s leksičkom građom spomenutoga rječnika. Odustao je nakon pedesete strane. Našao je u Šenoine više od stotinu primjera koje Broz i Iveković (a to znači i Vuk) uopće ne spominju (Jagić 1902/1948). Iz ovoga se otprilike vidi kakva bi bila slika usporedbe Šenoina jezika i Vukova rječnika. U uspoređivanju trebalo bi najprije uzeti u obzir Mažuranić-Užarevićev *Němačko-ilirski slovar* (1842) i Šulekov *Němačko-hrvatski rěčnik* (1860).

Svoje rječničko blago – kao i većina velikih književnika – Šenoa je crpao iz života. U njegovoj ostavštini pronađeni su dokumenti kako je Šenoa bilježio „zgodne“ riječi i izraze s namjerom da ih upotrebi u nekom djelu.

Dikcija u djelima moga oca vrlo je različna: drukčije govore purgari i piljarice oko crkve Svetoga Marka, drukčije gospoda u „Diogenesu“, opet drukčije Posedarići i Daničići senjski, a opet sasvim drukčije vojvoda Hrvoj. Narodne fraze, riječi, epiteti, to je sakupljao, gdje mu se samo pružila prilika. Često je govorio, da mu je jedina utjeha u njegovoj teškoj službi, što ima zgode, da čuje po koju originalnu frazu za vrijeme rasprave. Putujući uvijek bi bilježio take riječi, a ima ih još i danas jedno desetak malih papirića ili fragmenata kojekakih

deskripcijama. U maniri velikoga majstora umio je „običnim“ riječima kondenzirati sadržajnu ekspresiju:

Liepo je ljeto, krajina mirna, mirna ko u grobu. Razplinula se krv mučenika pred stubičkom crkvom, poslanici seljački vratiše se od kraljeva dvora, gdje im se reklo, da će kruna odrediti, što potrebno bude. Seljaci se skutriše, šute, jedva dišu. Tahu je gospodar, Tahu je silan. Čudni su to dani na Susjedu gradu. Gospoju Jelenu gotovo izpiše guje. Na svojoj postelji pod slikom Arlandove Dore previja se bolna. Lica joj gore od samrtno vrućice, prevraća oči, stišće zube, da joj duša ne utekne, da se osveti nevjernomu mužu. Sve je doznala, sve. Smrt ju prikiva na ložnicu, ledeni samrtni znoj navire joj na blijedo čelo, a Tahu grije se na bujnoj grudi mlade bludnice. Oh živjet! Živjet! uzdiše Jelena. Badava! Smrt ju vuče u grob, ljubomor ju zaustavlja pred grobom. Sdvojno se previja, moli, kune, plače, uzdiše: Živjet! Živjet! Al mari Tahu! Drašković mu se prijazno nasmieši, Bator ga štiti, car je daleko, nebo visoko. Smije se Tahu i pije, smije se, kad ga, mahnitara starca, u navorano lice ljubi liepa grešnica, smije se, kad seljak na vješalim drkće. Sinja mjesečina trepti kroz otvoreni prozor. (*Seljačka buna*, SB-175)

Šenoa je u gramatikama mogao naći popisane nastavke za tvorbu imenica i pridjeva (usp. Mažuranić 1869: 108 i dalje, Veber 1871: 80 i dalje). Njegov postupak je, međutim, sasvim kreativan: često je modificirao osnove i varirao nastavke. Leksikološko poznavanje hrvatskoga jezika bilo mu je golemo. Spominje ga među prvima Vatroslav Jagić:

Moj vršnjak i školski drug August Šenoa (koji je polazio srednje i visoke škole godinu dana iza mene) pripada još i sad među popularne beletriste, ne samo kod Hrvata, nego i kod Srba, ukoliko radi predrasuda ne guraju dobra hrvatska djela u stranu. U Zagrebu su tek nedavno proslavili njegovu uspomenu s mnogo pijeteta. A kako se u ovom rječniku [Brozovu i Ivekovićevu, 1901] odrazuje njegova proza, koja u cjelini nije nedopadljiva? Mali pokus, što sam ga učinio, jako razočarava. Sudeći po mojim pokusima mogao bi se od izraza, koje je Šenoa upotrebljavao, a koji nisu unijeti u ovaj rječnik, sastaviti upravo mali rječnik! A jesu li to možda sami idiotizmi, koji se inače ne javljaju u hrvatskom književnom jeziku? Mislim da to neće nitko smjeti ustvrditi, tako da Ivekovićev rječnik, i kad se promotri s ove strane, pokazuje opet, da mu je stajalište jednostrano i temeljna ideja promašena.

Mali pokus, na koji se ograničujem, sastoji se u ovom: bez svake zadnje misli, „bez predrasuda“ – kako glasi izraz, koji je sada ušao u modu – uzeo sam u ruke osmi sveščić „Sabranih pripovijesti“ Šenoinih, što ga je „Matica Hrvatska“ izdala 1897.

bilježnica, gdje su zabilježene. Evo primjera sa tih papirića: kod licitacije za ribariju vele da „se voda trži“; onda „niti pol pikule ne vredi“; kad netko hoće nešto za se da ima, onda „sebiče“; konac je svakomu govoru „amen bog“. Pučka je riječ: „ti se [sic!] došla na pune kese, a sad nema ni kola ni vola, ni kruha ni ruha, ni kliša“; „mojem mužu ste ostavili голу dušu, kajti ste krivodušnici“, ili „poznam te tutore, koji sve hodaju s crljenom torbom“. Jedan seljak se hvali „imam slanina da se sve sljeme svija“ ili „imam se gde vrteti“. Originalne su ove dvije tri: „kajgod zapovedaju, bude kak odrezano“; pa „bog nam daj zdravja do smrti, a potlam kak tak“; onda „svi dojdemo na račun“; „vi imate svoje rovaše skupa“; i „poznoj leti, kad ide veliki vetar“. Čudan je vers, što ga je zabilježio moj otac u Črnkovcu u Turovu polju: Kad koga nosiju i cinkuš mu zvoni, / Onda se zna, kuliko broji. (M. Šenoa 1933: 73–74)

Glagol *sebkati* upotrebio je Šenoa u ZA 3-403: *svatko nas sebika*.

Htio sam pregledati pripovijetku „Prosjak Luka“ u njezinu cijelom opsegu. Ali kad sam počeo tražiti u Ivekovićevu rječniku, našao sam toliko praznina, da me marljivi dvodnevni rad nije doveo dalje od 50. strane. Već se dotle (dakle otprilike od jedne četvrtine opsega cijele pripovijetke) nagomilalo toliko izraza, kojih u Ivekovićevu rječniku nema, da sam morao prestati s upoređivanjem ili kontrolom, jer moja ocjena ipak ne može prijeći neke granice. Velim dakle, da sam na prvih 50 strana pripovijetke našao ove izraze, koje ćete kod Iveković-Broza uzaludno tražiti: Uz nju bijeli se *vrbinje* 5 (i češće), *struže* preko bijelih *prudina* ib., *cigani živičari* ib. (češće), po koja siva *drvenjara* ib., pod raščupanim *krovićem* ib., po kojem *plavuču* gusle [sic!] i patke ib., uz *kaljužne* glibove ib., *ispružila* se vočka ib., livade *zamuļjene* ib., (up. *mulji* livade 13), *cjelina* razgažena ib. (u značenju, u kojem se ovdje upotrebljava, nije riječ navedena u rječniku)... (Jagić 1902/1948: 562–563)

Jagić, ovako, spominje i slijedeće riječi iz *Prosjaka Luke* kojih nema u Broz-Ivekovićevu *Rječniku*: *uzrovana*, *oštrovidi*, *pravdaši*, *brazdicu*, *zapije prirod*, *kramarsku*, *kmetovahu*, *poštenjak*, *zgrbljeni*, *kuruze*, *vremešna*, *odebela*, *klapastih*, *krstitke* i *snuboci*, *zakresneš*, *hahaknu*, *zanjušiš*, *istrusi*, *nehajno*, *zirnuo*, *odurnije*, *hripavi*, *sabljkaste*, *psetancu*, *štropotala*, *mljekarica*, *plohimice*, *proštenje*, *šepanja*, *sitniš*, *bjelokos*, *srebrolik*, *jarosnom*, *huškala*, *spodobi*, *turoban* itd. Jagić zatim nastavlja:

Ako je Šenoa hrvatski pisac, i ako se čak rado čita, o čemu će jedva itko posumnjati, onda bi ove riječi, makar pojedine od njih i ne bile sasvim besprijeorne, morale ući u hrvatski rječnik. U stvari je sva Šenoina prilično bogata građa riječi barem toliko vrijedna, koliko mnogi turski i vulgarni izrazi Ivekovićeva rječnika, preuzeti iz Vukova rječnika. (...) Ali ostavimo Šenou, kad su već oba obrađivača zaista mislila, da ne moraju opterećivati svoju savjest sa nekoliko zgodnih izraza njegove proze, premda Šenoa kao crtač provincijalne Hrvatske ima isto toliko prava da njeguje lokalnu boju kao i Ljubiša, kad je crtao Crnu Goru i Boku, kao i Vrčević, kad je iznosio hercegovačku dosjetljivost, ili kao i Milićević, kad je pred našim očima oživljavao srpski seoski život. Svi ovi pisci treba da uđu u jednakoj mjeri s jednakim pravom u rječnik modernog srpskohrvatskog jezika. (Jagić 1902/1948: 564–566)

2.5.1. Imenice

Ovdje citiram primjere koji se odlikuju po derivacijama u osnovi, po svome slaganju, po izmjenama u značenju ili po kontekstualnim vrijednostima. Pored njih, u manjem broju, navedeni su i takvi primjeri koji su aktualni i u suvremenom književnom jeziku: *Jugoslaven* – *Jugosloven*, *bombardiranje* – *bombardovanje*, *gostiona* – *gostionica*, a koji mogu poslužiti za komparacije. Neki su primjeri zanimljivi po sudbini koju će doživjeti u hrvatskom jeziku:⁶⁹

69 [Op. prir. – Kako je u priređivačevu predgovoru rečeno, isticanje leksičkih elemenata unutar primjerâ pokazalo se veoma nezahvalnim poslom. Nije uvijek bilo jednostavno dokučiti na koji je element Kalenić mislio. Zato valja imati na umu da su sva isticanja u primjerima priređivačeva, nisu izvorna.]

U Istriji kamenitoj PO 2-410, gdje su kumiru **samosilja** ljubili ruke PO 2-439, **Srbi, Srbli** PO 2-523, **Slaveni** PO 2-545, o kinezkom **zakonarstvu** PO 2-601, Il ti smuti **biser-kaplju** ljuta sila od sjevera NGL 2-129, u **Rusku, Rusiji** PO 3-91, Čisti **iznosak** PO 3-91, **podpisatelji** PO 3-237, sve ženah tamošnjih **tvornikah** (= tvorničara) PO 3-457, ovdašnji **Jugoslaveni** PO 3-457, **prinesci** za Crnogorce PO 3-507, **Pruska i Ruska pripoznale** su doduše Italiju PO 3-563, **redarnik** (= redar) PO 3-868, A **Hrvačad** ona „divlja, prosta“/ satjerala vruga viek u bjeg NGL-3-214, o beogradskom **bombardovanju** PO 4-466, danska **šahovica** NGL 4-93, viečna **kletba** NGL 4-184, To je dakako **predsuda** G 5-43, pravi **znanstvenjaci** G 5-144, ti si **mrzižena** LJ-11, velik **visi-sviećnjak** LJ-67, **laži-slobodnjaci** ZA 1-434, **pjenjušica** (= pjenušavo vino) DO-593, Domaćica predstavi **došljačice** društvu DO-700, **grdesija** V 1-149, **golobradovići** DNS-452, **Šaljčina** DNS-452, **ljubkovanju** DNS-467, **ljudesina** DNS-483, **kobasarica** DNS-483, **ženčicu** DNS-483, **Zabogar** (= siromah) V 2-24, **povjestnik** V 2-590, Površina grada sa **predgradi** V 2-592, obtuži Ipolita s **preljubstva** V 3-790, o **karakterisanju** V 5-335, **Sloboduh** da si, veli, kneže, taj V 6-85, **Svjetlobom** tajnom V 6-102, **takmenje** 6-319, **organizovanje** kazališta V 6-381, o tih naših **smijaocih** V 6-754, **čitalice** (= čitačice) V 7-78, **prevodilice** V 7-192, **osnovatelj** V 8-478, kapljicu **jutrošnjicu** i večernicu ČSR-10, Gdje si **zlo-sine?** ČSR-84, **vrtilo** (= ono što se vrti) IO-4, **prtljariju** (= prtljagu) IO-8, **oholije** (= oholosti) IO-28, **perinja** (= pralja) IO-29, **ozbilje** (= ozbiljnost) IO-30, osobite **novine** (= novosti) IO-80, da se **štilac** lakše uputi A-1, **mironosnica** svieta A-1, prostire svoje zlatno **svjetlilo** A-1, **razmišljaj** za to razstavlja A-2, **miloduh** cviet A-2, Ako li se **pojavlja** vanski A-32 **sgodjaja** A-3, **zamet** (= zametak) A-6, ili zvonko **tandarikanje** u riečih umjetno ščičkanih i nije poezija A-27, **razporedjaj** A-32, arija ili **samopjeva** A-34, srodna je dramskoj **pjevoigri** A-34, te **dvoriekom** (= dvosmislenost) A-41, i **subok** svih činova A-43, **sumjer** A-43, operu (**pjevoigru**) A-46, bez koje ruža **samotnica** gine AP-167, iz valova **gromoglasja** AP-242, broji vreće **pšeničnice** AP-245, kad je mladić **samoživac** AP-245, angjelića **čudomila** AP-245, da ju lomi **nitkovic** AP-245, to je moga **milka zamet** AP-246, **zabogarku** golotinju AP-246, mlada **krasnica** Dara AP-264, **jutarce** zlatno nam sjalo/ u seoce mileno malo AP-314, umjetničkog dara naše omiljene **tragedice** V 9-48, dugotrajnog **takmenja** V 9-474, dok naidje na koju toju **viesticu** V 9-550, **Zagrebkinja** ZA 2-536, **Medjumurja** V 10-591, vrlo malen **čovječac** KA-100, **Šaljčino** ljuta TI-492, **jestvenik** UA-603, oholu **Medjumurku** UA-761, regulaške **pukovine** baruna Molka D-63, **veledušje** D-66, **Prsobolja** D-70, na **imanjiću** Mičkovu D-70, **grbuljak** (= kaktus grbuljak) D-198, bile su razsute **kućarice** turopoljskih plemenitih seljaka gorskoga kraja D-223, medju **stablje** hrašća D-224, po **borovih** njegova čela (= borama) D-224, kuštrave **živinice** D-253, obilni uvojci **vrankose** D-256, **srebrnana** D-271, malen **čovječac** D-271, **cehmeštrici** D-271, bez ičije **domisli** i **primisli** D-2753, **Škotkinja** D-325, ta je **svjedočicom** D-327, vaš **driemak** D-328, poput šljive **protegllice** ZZ-1, **zabavica** (= zabavljanje) ZZ-3, Suhonjast **trčuljak!** ZZ-3, **svodovljem** ZZ-3, **pijačine** (= pijančevanja) ZZ-3, **kojekakoviću** ZZ-5, **brica** ZZ-5, **brico** ZZ-5, da se **zelenika** mieša sa **vinikom** ZZ-8, **razglasje** (= različiti zvukovi) ZZ-10, u **vrtlju** ZZ-10, **prikrovka** ZZ-10, **pazitoranj** ZZ-30, **prahernica** ZZ-30, **bjesnike** ZZ-34, medjusobom **krvarijom** plemstva ZZ-34, **bezposao**

ZZ-51, **lažidoktoru** ZZ-52, **bogčariju** ZZ-53, **grobar** (= grob) ZZ-54, **ratoborac** (= profesionalni vojnik) ZZ-79, na mekanoj **sjedlici** ZZ-80, **modrac** cviet ZZ-85, na koje slažete sve svoje **brigovanje** ZZ-86, **svietilnjaku** ZZ-87, Tanki bruseljski **ogrljak** ZZ-88, **šljivovice** trogodišnjice ZZ-150, **pržibaba**, **zvoljica** ZZ-152, **desetaš** (= desetar) ZZ-169, **Prvosan** ga svladao bio ZZ-197, komu je zvanje pogubiti **trovnicu** ZZ-222, **poriekla** SB-8, **zagib** SB-25, **vrhovlje** SB-106, **grabarje** SB-107, **dvopuška** SB-107, **oružnica** SB-108, **trublaj** SB-109, **braništu** SB-112, **četvodja** SB-112, **uzkrik** SB-112, **nenarav** SB-117, **šilj** SB-257, **jarčeviću** moj SB-259, **cjevština** SB-280, pariški **kuhači** V 11-56, **Niemčić** im neizpjeva tužaljke, već uzvišenu žarku himnu, kojoj malo **premica** u poeziji ima V 11-675, **proplamaj** VL-517, ruho **žalobe** VL-694, **Zagrebkinje** ZA 3-158, **Zagrebčanka** ZA 3-271, **Zagrebčani** ZA 3-403, tako i **pripoviedalac** vrgne pero na stran PL-V, bieli se **vrbinje** PL-1, **criepovlje** PL-117, tajna ruka **nazlobnika** PL-118, od **gorišta** PL-120, **okries bisnoće** vatre PL-121, ne bi bilo **žaobe** ni suza PL-152, kao što **mjesečnjak** ide za **sviećom** PL-152, **gostione** V 12-612, **kaznionu** V 12-831, **veleznanje** ZA 4-835, **medjed** B-291, molim vas, da budete odmah danas našom **gostinjom** B-291, vode k **uljudbi** B-602, **učiona** B-602, **milče** (= draga) P-9, **crnooka bjelovoljka** P-23, **maličak** ne gladi, šapće „aj“ P-45, da kroz san **ljubcem** jednim/ **razgriešim** sviet vam ciel P-49, posnuo sam **umlja** breme cielo P-57, Uz čudnu **bojaz** noga amo stupa P-92, **Haljinac** crn mu oko tiela P-110, **svesilnika** čelik P-124, **kolotok** svieta hrli k jednoj meti P-126, Čelik duše, **svjetolomci**, pa kako ga nosi **hatac** P-149, Za njim se pakleni **urlaj** ori P-156, **Čarap-hlače** tam na ruglo metnu P-165, Zar vi tako, **lažitorbe?** P-171, **Sivogrivac** nješto ušat P-179, Potavnio je gospi **gled** P-195, **Hrvaćanin** je svoj u svome P-198, **Rugavet** (rima na: avet) P-205, A takav **krmar** bijah ja P-215, Da Bog pobrza **rodjaj** dana P-219, Od tolkog čuda **vilović** umorni P-262, Ko s noćne **ježnje** kukavica plaha P-270, Kroz mehku kosu **vjetrici** se gone P-312

2.5.2. Pridjevi

U tvorbi pridjeva Šenoin jezik je posebno razvijen kod složenih pridjeva. Vidljiva je težnja da se slaganjem poveća atributivna širina, tj. da se nova vrijednost ispolji preko oba sastavna elementa. Osim ovoga, u Šenoe ima dosta pridjeva sa posebnim značenjem, ili opet takvih koji su danas zastarjeli:⁷⁰

Jugoslavenskog PO 1-43, **historičkih** PO 1-77, **akademički** PO 1-109, proti skrbničtvu **jedinospasitelje** germanizacije PO 2-312, **srebrojena** NGL 2-129, **Kalifornsko** zlato NGL 2-140, **zemsko** blago NGL 2-270, kod **financijalnih** PO 3-237, **patentalnoga** PO 3-507, **homeričkim** PO 3-765, **separatističan** PO 3-856, narodni **austrijski** PO 3-1004, o **amerikanskoj** vuni PO 4-138, **enciklopedične** radnje PO 4-143, u **muzealnoj** sbirci PO 4-746, **obraženiji** (= naobraženiji) G 5-23,

70 [Op. prir. – Za primjere iz pripovijesti *Vladimir* (*dobrahan* VL-485, *velesborna* VL-485, *sladogorko* VL-632) nije sigurno da su iz *Vladimira*, naprotiv *dobrahan dio* prije će biti iz *Branke*; kako bilo, *sladogorko* neće biti pridjev, nego prilog.]

milokrvna, zorolika G 5-99, **kiselasti** patos LJ-8, **velesborni** kalfa ZA-759, Srcem jaki, nadom **možni** (rima na: složni) DR-482, **plavetkasti** lan DO-609, **vitkastom** kuruzom DO-609, **srebroglasne** čašice DO-685, **Junakorodna** Šparta DNS-449, **sumrtav** DNS-470, **mitičnoga** kralja V 3-807, i **neznatnom sceničnom** pripremom V 5-670, **maskovani** ples V 5-830, kako je Milanu crna halja i **sjemišna** juha godila LA-370, **Snjegolik** biser V 6-449, **Kratkòkos**, blied i tvrd i mrk V 6-449, **Vatròmet** vrh ti često tako/ uzavri kao živi pako V 6-451, jedan je dio našeg občinstva **dječinski** V 7-110, u toj ponešto **nevjerovnoj** slici V 7-770, **ozbiljski** rad V 8-48, **zlatoliko** groždje, **tamnorujne** breskve ČSR-29, **blagostiv** IO-7, **očajna** odvažnost IO-47, **modraste** IO-113, njenu **bogoliku** stopu A-1, Ideja koja postaje od **vidive** ili u obće **osjetive** slike A-2, **heroička, moralni, politički, trivialno** A-3, **vjerovan** (= vjeran) A-5, **razlikast** A-11, **bezdušnim** predmetom (= neživim) A-12, il kad vidiš **grižljivu, jezičavu** ženu A-16, **prvanja** naglašenica A-20, i teško **omjeriva** rap-sodija A-28, **dugostihe** plodove A-29, **velevažne** A-30, skladom **sumjernog** stiha A-31, za **nedobitnim** idoalon A-31, nikakvu **osobnu** vrst (= posebnu) A-32, Borba junaka mora biti **vjerovna**, dakle **neodlučna** A-37, Glavni odsjeci drame moraju biti **sukladni** A-45, **omjereno** vrieme, **omjereni** prostor (= omeđen) A-45, pred tobom na **milen** dah AP-68, **sileno** sunce te grije AP-301, **zorolik** na licu joj angjela sram AP-315, To **ruske** su i **britanske** baterije V 10-381, **mironosna** svoja krila D-9, **voskopliku** licu D-69, i to **neplemenih, nevelikaških** D-97, kroz **tamnorujne** tape-te D-196, od **modruljaste** gline D-196, **sladogorak** smiešak D-200, kraj **brežnat** D-223, **magičnim modro-zelenkastim** sievom D-331, **bodljive** ZZ-3, na put **vremenite** i **vječne** sreće ZZ-4, **svilolikih** trepavica ZZ-5, navrh **uznosita** vrška ZZ-10, **jezovitske** (= jezuitske) ZZ-30, **španjolske** ZZ-34, **nametne** goste (= nametljive) ZZ-34, **supijani** brijač ZZ-50, **krivousta** ZZ-51, **svetvorna** sila ZZ-76, **hrvatska** i **slovenska** zemlja ZZ-77, **nebolikom** ZZ-78, a puno joj tielo pokriva na pol **saborita** haljina ZZ_79, **ružične** nosnice ZZ-80, Čitao sam mnogo **kratkočasnih** historija (= zabavnih) ZZ-82, one **bezsene** noći ZZ-87, na **rugobnom** smiehu **izdajne** žene ZZ-89, čovuljak **staren, odrpan, izmučen** ZZ-223, **pramaljetnog** dana ZZ-236, **starodavne** SB-117, **srebroliste** SB-119, **žutosive** SB-257, **snježanom** SB-265, **zlato-krili** SB-322, **stoliste** SB-322, **rudasta** (= crvenkasta) SB-324, i u **švajcarskom** putu V 11-387, **Brodiv** kanal do Zagreba V 11-723, **dobrahan** dio VL-485, **velesborna** (= govorljiva) VL-485, smiešći se **sladogorko** VL-632, nije **prodajna** PL-152, **pomale** šume V 12-856, **osje** gnjezdo B-322, Pučina **svjetlomodra** K 1-209, **nebolike** P-3, **rumenjasto** ružin-perce P-14, **divotvornim** svojim okom P-42, **Svjetlobornih, umotvornih** P-84, **rogoborna, divotvorni** P-88, **Krvolik**, plamen iz krova joj liže P-95, **Zvezdolik** treperio kandila siev, **miločujne** P-132, i cjepidlaka **vragomili** krik P-132, **Milokrvna** je žena mlada P-196, **Dragotan** hladak povrh vala diše P-200, **svjetoborne** pjene P-201, **Grobolika** će vladat kob P-217, A uz to zvoni pjesna **miloslodka** (rima na: Nadka) P-262, **Mladòvjek** brate, goriš biti junak P-267, **samoživ** vlada Vladko ban P-274, **Suncolik** neznam oka plam P-276, **Srebrolik, milolik** P-276, Al ban **munjonog** s truna skoči P-277, **Krilonog** P-277

2.5.3. Glagoli

Glagolske varijacije u Šenoinim tekstovima pretežno se očituju kod glagola složenih s prijedlozima. Šenoa često upotrebljava neki drugi prijedlog od onoga koji je uobičajen u suvremenom književnom jeziku (*ovrši* = *svrši*, *opitati* = *upitati* i sl.; ovoga ima u nekim provincijskim govorima). Manji broj primjera ima izmjenu u značenju ili drukčiji infiks. Navedeni su i primjeri glagolskih završetaka *ovati* – *isati* – *irati*:⁷¹

Konfiscirati PO 2-424, dok naš sabor, komu je već Hanibal ante portas, **saboriše** PO 2-459, Kad Ugri budu opet **saborisali** PO 2-527, **apelirati** PO 3-429, **saborisati** PO 3-1004, I crnim izdajicam **svieti** G 5-186, **švercovani** turski duhan LJ-6, Izvorna pripovjedka. **Spisao** A. Šenoa. DO-716, **žmiruckati** DNS-452, **žackao** DNS-470, pa udri **bjegati** DNS-470, Kim mlade **težćah** dane V 5-33, Napokon valjade **odkinut** se od doma V 5-211, **obučavala** to gospa nebeska V 5-261, a **karakterisat** ju mora V 5-670, **angažovati** V 6-599, **dezorganizovano** V 6-445, kad no **oblagaše** (= nala-gaše) V 7-384, **karakterisao** sam ČSR-III, **odsmješi** mu se krčmar ČSR-10, **shvati** li ona mene (= uhvati li) IO-3, **Dokazat** ću vam, šta (= pokazat ću vam) IO 10-3, **predomisli** si kćeri! (= promisli) IO 10-46, i **tisnuo** u svoj žep IO 10-79, Fiškalu **izobrazi** se lice IO 10-113, Sva narav **nanudja** se pjesnikovoj fantaziji A-4, jer je metafora **pikraćena** slika (= skraćena) A-12, **uveličava** ili **umoljava** (= umanjuje) A-13, al **omakneš** li ga dalje (= pomakneš) A-25, U lakrdiji **pokusio** se Ilija Okrugić A-48, gdje se moja noga **kobi** AP-240, Šta li ste **bliednuti** stale? AP-301, **konfisko-vati** V 9-474, **karakteriše** V 10-655, **pročišćeno** V 10-807, i kad se **opitasmu** za utrobu njegove pivnice KA-135, Mi ga **ovršismo** TI-559, te uze **klikovat** TI-559, **Povadismo** se (= zavadismo se) U-697, A **ufate** li se vi Josipe Juratoviću, zapita sve-čano bravar mladića, **obdržati**, kako je potrebno i **dostoji** se (= ponašati se) D-8, Po-tanko **opitao** se je D-97, još nikad za života nisam te **umolio** za koju milost D-161, i **pozirnu** iz prozora D-196, **obimljuć** se blaženim zagrljajem D-333, **živarila** (= životarila) ZZ-2, **uslobodila** (= oslobodila) ZZ-4, **zatuži** ju (= tuži je) ZZ-9, i sa grič-kimi građani **razvadi** se Gregorjanec ama na nož sbog velike parbe (= zavadi se) ZZ-35, Da vas **zastigoše** (= dostigoše) ZZ-49, kadno te **zanieše** ove ruke (= uniješe) ZZ-50, Pavao **popodje** prema otcu ZZ-56, U to **zajavi** zvono na tornju (= najavi) ZZ-76, Da ste se bolje **opitali** kod svog prijatelja generala (= upitali) ZZ-80, U ovih ostancih **obumrieše** sve moje želje ZZ-220, **razgriešio** me moj ljubljani sin ZZ-237, **prometala** svoje bose noge SB-31, **nanudjelo** se SB-31, **ovrši** se (= svrši) SB-109, Brzim kasom **postupahu** dvie prve čete uz brieg SB-113, **blisiće** (= bliska) SB-119, **narodio** (= rodio) SB-259, **pomiljaju** se (= miljeti) SB-277, **pršahu** (= lepršahu) SB-322, jer bi me inače odmah **zatužila** otcu VL-439, **zajeda** se u zemlju PL-1, Po-kadšto **šire** prema vratima PL-3, obrve se **samiću** i **razmiću** PL-4, Treba **zasuknut** rikava PL-9, **zastiglo** ga zlo PL-153, gledala je **pjevakajuć** pred sebe ZT-1, nije **ma-lahnula** duša GR 19-104, Bila je kao **pričarana** B-225, Sudar **poče grizkati** brkove, **videći**, da ne može s biskupom izaći na kraj K-280, da je **hotio zaništiti** djevojku K 1-81, Djevojke sam **ljubkovao** P-14, od miline **poposkače** P-51, jer u krilieh svojih

71 [Op. priir. – Ovamo je Kalenić uvrstio i trpne glagolske pridjeve.]

krivaš P-63, **Usudjeno** je nama od sudbine P-125, Srdce **trne**, **glednut** se oko plaši P-127, Medj vami **pjevnu** prvi njegov glas P-132, Na noge se **omladimo** P-147, To po meni **zakazuje** carev sluga Ibrajm paša P-222

2.5.4. Razno

Pretežno navodim priloge, najčešće one s nastavcima *-ce* i *-ice*, koji su dosta česti u Šenoinu jeziku a koje je on stvarao po analogiji:⁷²

Dodje **medjuto** nekoliko seljakah PO 3-293, **iznebuške** DNS-467, **izmjenice** DNS-483, propale su **stranom** ratom, **stranom** nehajstvom V 2-590, **savkoliki** broj V 5-463, Slike mienjaju se **munjimice** O 3-282, prelazi **naočice** V 7-770, **trkimice** MG-102, **dnevice** MG-329, **Krilimice**, **munjimice** V 8-760, zaustavljajući se **hrpimice** ČSR-8, **bezposlice** IO-9, **dosele** netiskanih A-1, **navlaš** kad se opisuju prizori o Turcih A-88, nit je **vjerovno**, da bi se lulom mogla razmrskati ljudska glava A-12, nu može **iznimice** biti i spondej A-23, **izmjenice** naglašanih A-24, **redomice** A-32, na puteve vrvi, **šir i šir**/ Hrvatica povorka biela AP-315, U gorska duplja narod **jagmom** bježi V 9-181, **U ništar** baci carstvo Simeuna V 10-380, bilo je sve **spretno** i **udesno** D-9, da se **kapimice** priučim D-311, **lagacko** ZZ-29, **Trepetom** spominjahu zagrebačke majke ZZ-57, **ustopice** ZZ-54, što je kao plemić **onomlani** izbavio građansku djevojku ZZ-83, **navalice** SB-108, **zagrebce** SB-112, **sunovratce** SB-113, Moji poslovi **dnevnice** rastu GR 17-150, da mirna, trajna ljubav struji **vjekovma** po njihovu srcu VL-517, šutila je **mramorkom** VL-600, **umah** sada VL-647, da izprati na pohodu dokraj Zagreba VL-757, **naustice** reći B-385, **silomice** htjede stresti B-433

2.5.5. Tuđice⁷³

▪ Iz klasičnih jezika

Tuđice iz klasičnih jezika u Šenoinu su jeziku sasvim uobičajene i česte. I to ne samo zato što je Šenoa odrastao i odgajan u „klasičnom“ školskom sistemu, ili samo zato što su pojedini izrazi iz grčkoga i latinskog jezika dobili status evropejnosti, što su postali terminološki temelj suvremene nauke i kulture, već, u Šenoa je to veoma često, što integralno učestvuju u umjetničkim realizacijama u kojima je težio za jezičnom deskripcijom. Čitav niz staleža, koji defilira u njegovim djelima, plemići, svećenici, pravnici, intelektualci različitih tipova upotrebljavaju u svagdanjem životu grčke i latinske riječi koje su naučili u školi i upotrebljavali u poslu. Ovo se odnosi ne samo na pojedine riječi, već i na čitave poslovice i izreke. Osim njegovih školovanih slojeva, grčke i latinske riječi i izreke upotrebljava, dakako, i sam Šenoa, bilo u svojim umjetničkim ili neumjetničkim tekstovima. U nizu takvih izraza treba tražiti stilografsku funkciju, jer su prilagođeni sadržaju teksta:

72 [Op. prir. – Primjer **dokraj Zagreba** iz pripovijesti *Vladimir* (VL-757) neće biti prilog, nego prijedlog.]

73 [Op. prir. – Nećemo se u ovome poglavlju upuštati u to je li Kalenić u svim slučajevima dobro prosudio podrijetlo pojedine tuđice ili pozajmljenice.]

Talent NGL 1-259, **hora** NGL 3-214, **nekompenziraju** BM-100, **paradoxon** PO 5-1237, kiselasti **patos** LJ-8, **inauguracija** PO 6-23, **prezentirao** DNS-452, **kombinacije** V 2-590, Vi ste dakle **strateg** i **diplomat** V 5-419, tu ne ima **medicine** V 6-825, **epiteton** V 7-310, **flegmatičkim** IO-5, **Fundamentaliter** IO-80, **konflikt**, **ideja**, **tendencija**, **inspiracija** A-3, probudjuje u čovjeku razne **refleksije** o svietu PK-265, **Illustrissima domina!** D-99, **Ave resurrecturis!** D-226, **post nubila**, **phöbus**, **ergo** ZZ-6, **Do ut des** SB-7, **Vivat banus!** SB-114, **reverendissime collega** SB-178, I Kolomana smekša sestrina **filipika** VL-600, do **konkretnih** posljedica ZA 3-451, birat će nove **assessore** PL-7, U našem selu ima do trideset seljaka **votum** PL-10, dobit će **pasuš circumdederunt** PL-11, iz **oficioznih** novina V 13-31, **fraze** i **deklamacije** B-322, Pa tudjemu dovjek **oponira** P-165

▪ Bohemizmi

Mada je Šenoa bio praški đak, opseg bohemizama u njegovim tekstovima ne pokazuje veće oscilacije od onih koje je hrvatska nauka istražila za suvremeni književni jezik Šenoina doba (Maretić 1892, Jonke 1964b). Općenita frekvencija tuđica u Šenoinim tekstovima pokazuje samo jedan utjecaj: to je utjecaj uobičajenosti, utjecaj općih normi i skretanja [*sic!*, kretanja?] koji su tipični za književni izraz 19. stoljeća. Između ostaloga, i to pokazuje koliko je Šenoa bio duboko urastao u stvarni život, ne samo po svojoj tematici, idejama i sadržajima. Najčešći je bohemizam u Šenoa naziv za pojedine jezike, načinjen nastavkom *-ština* (*hrvaština*, *njemština*), a iza ovoga, u manjoj mjeri, nalazimo utjecaj oblika (*Praga* : *Prag*) i u većoj mjeri pojedine češke riječi. Za ove posljednje treba spomenuti: u Šenoa su najčešće upravo one koje je hrvatski književni jezik zadržao i do danas (*časopis*, *dojam*, *geslo*), a manji je broj onih koje je i jezičnoknjiževna norma napustila (*latak*, *lučba*). U Šenoa je, međutim, velik broj složenica načinjen pomoću priloga *vele*:

Praga PO 2-40, u zlatnom **Pragu** PO 2-137, **Grština**, **latinština**, **njemština**, surovo kopito tursko, a i magjarske težnje radile su složno proti tome, da se oživi jedinstvena ideja, da se stvori jedinstvena knjiga i kultura PO 5-955, to je njihovo **geslo** PO 6-23, slašću čiste **hrvaštine** V 5-573, staru **židovštinu** LA-3720, **dojam** V 8-859, **njemštine** KA-83, Sjeo na kestenov panj, da dostane **sape** ZZ-55, Vidim, da ste **vele** umorni SB-3, pače im **vele** malo vremena ostaje i za pisanje PL-VI, Nije za nježna **ljubovnika** NGL 1-259, **uplivom** DO-746, bez **pričine** duha V 7-566

▪ Rusizmi

Relativno brojnije rusizme u Šenoinim tekstovima treba obrazlagati i većom raširenošću rusizama u hrvatskosrpskom književnom jeziku, što je razumljivo s obzirom na opće političke i kulturne utjecaje ruskoga naroda i jezika u životu Južnih Slavena (Jonke 1964b: 261). Frekvencija Šenoinih rusizama ne razlikuje se od opće čestote rusizma u hrvatskosrpskom jeziku, osim što su neki Šenoini rusizmi zastarjeli:

Nikad vragom **nepobiedjen** NGL 3-89, Lahko je **ponjati**, zašto češkoj inteligenciji takmačtvo nije po volji PO 4-745, Novi Vilin – **bogatir** NGL 4-191, U dvor Marte Borecke, **posadnice** slobodnog grada Novigrada (**Novgoroda**) dolazi Teofil V 5-45, za **predšastnicom** V 5-206, Na brieg se tisnu **čun** V 5-513, Zato su ovaj put listine

točnije O 3-248, Uza svu muku **zvaničnoga** posla V 7-215, **Vječna mu pamet!** V 7-215, **shodan** V 7-651, toliko možemo **izvjesno** reći V 10-191, kao topeći se plivač, da se **prikuči** briegu PL-152, **izvjestniju** fazu V 13-320

▪ Turcizmi⁷⁴

Turcizmi su u Šenoinim tekstovima sasvim uobičajeni. Treba, međutim, razlikovati one turcizme koji su posve ušli u leksičku strukturu hrvatskosrpskoga jezika, kakvi su npr. *bakar*, *boja*, *budala*, *džep*, *pandže*, *šećer* i koje Šenoa upotrebljava bez posebne vrijednosti od onih koji su u Šenoinim tekstovima stilografizirani, pa u njima treba pronaći funkciju. I Šenoa to razlikuje:

Tudje rieči uvukoše se k nam bud kulturom, bud nekulturom tuđjih naroda, te se čuju često u životu. Hoće li se kakav prizor vierno pjesnički opisati, to će radi karakteristike i plastike na zgodnu mjestu tuđja rieč dobro pristojati. Zato nećeš u pjesmi nikad kazati mjesto „džamija“ „turska crkva“, mjesto „čalma“ tuđu al europsku rieč „turban“, mjesto „mejdan“ „bojište, mjesto „džilitnut se“ „nabacivat se batinom“, navlaš kad se opisuju prizori o Turciah. (A VII–VIII)

Primjeri:

harači PO 2-545, **mejdan** MGL 2-129, pod **fenjerom** tamo stoji čovjek i – zieva PO 3-358, **baši bozukom** PO 3-359, da se okanio **jogunluka** PO 3-837, Na **ćošćih** PO 3-858, A Kan sladki **šerbet** pije NGL 3-267, na **tavanu** PO 4-151, **harambaša** PO 4-567, Pod bijelim sjedio **čadorom** NGL 4-93, Čast mudrosti **aman** i **dina** NGL 4-157, U **djerdjefu ćilim** svilen G 5-59, **karanfila** G 5-99, Roda ljudskog prvi **amanet** (rima na: cviet) G 5-177, u **žepovih** TT-65, po svom **ćefu** PO 5-990, zakon o **zaptu** PO 5-997, **Barjak** u vis DR-482, Pisao joj je pisma sve **šećerli**-poslanice ZA 1-35, **čibuka** DNS-452, **Jok**, brate! DNS-452, **muktaš** DNS-467, **melem** DNS-483, **kirijaša** V 2-592, i puna **jaspri** PR-293, Doklimala i druga kola, na pol pokrivena **hasurom** O 3-272, **hambar** KD-63, **hati** V 8-401, I **pandžom** dere tvrdi kraj V 8-401, **kadife** ČSR-29, **dućan** IO-7, **aman**, **din**, **bula**, **padšah**, **raja**, **seraj**, **harem** V 10-380, 381, A kad sam tekar te hrvatske **teftere** dobio u šake TI-473, **zairom** TI-492, **zobun** ZZ-5, **dolamu** ZZ-5, **buzdovan** ZZ-34, **čoha** ZZ-54, **bojom** ZZ-78, **lagum** ZZ-81, **kidisala** jedna ZZ-150, **tarabe** ZZ-152, **handžar** SB-262, **hametom** V 11-434, od **sedefa** B-275, Iz hercegovne zemlje **aberdar!** P-95, sad trgnite mi **ja-tagan** P-98, Gdje vidiš **čalmu**, gdje čuješ plač P-101, A visoko na **doksatu** P-148

▪ Germanizmi

Poznat je Šenoin kritički stav prema svemu što je k nama dolazilo s germanskoga područja, što je opet sasvim razumljivo kad znamo u kakvim je prilikama Šenoa živio i radio, i kad znamo da je čitava njegova književnička i javna oštrica bila uperena protiv politike Austro-

⁷⁴ Pod ovim terminom nalaze se sve riječi koje su u hrvatskosrpski jezik došle posredstvom turskoga jezika: dakle, osim turskih, nalaze se ovdje i riječi iz arapskoga, perzijskog i grčkog jezika.

-Ugarske.⁷⁵ Sve to duboko izvire iz stvarnih događaja što su se zbivali oko njega. Sasvim je razumljivo da je u svome književno-kritičkom radu napadao i sve što se pod germanskim ruhom uvlačilo u hrvatsku kulturu i jezik. Prilike za to bilo je u njegovim kazališnim kritikama, u kojima se sve češće osvrće i na jezik kazališnih djela, napadajući u njemu germanističke konstrukcije:

I opet čusmo „kad oblačenja“ mjesto „kad se čovjek oblači“, ili „to siže do nemoćnosti“ (das reicht bis zur unmöglichkeit) mjesto „to nije, reć bi, moguće“ itd. (PO 6-65)

Pravi škandal je skrajna prostota prevoda. (PO 6-43)

molimo da se u buduće piše „Kinskoga“ a ne „Kinskia“ (V 7-566)

Što unatoč tome otporu nalazimo i u Šeninim tekstovima germanizme, ne treba se čuditi: to samo pokazuje koliko su se pojedine germanske jezične konstrukcije uvukle u književni jezik i koliko je bilo potrebno napora – da spomenem samo Vatroslava Rožića, Nikolu Andrića i Tomislava Maretića – da se jezik očisti. Dakako, u „prave“ germanizme ne mogu se ubrojiti riječi koje su u naš jezik došle iz njemačkog jezika (visokoga, srednjeg ili niskog) ili iz latinskoga i grčkog jezika posredstvom njemačkog: *cilj, grof, izba, kralj, krumpir, ladica, mrkva, pjega, ribati, šalica, škare, vaga, višnja – baklja, cigla, kanta, kapa, korpa, kruna, kuhinja, oltar, opat, orgulje, palma, papa, par, paun, pop, riža, ruža*, – a koje su se u nas sasvim odomaćile. Ukoliko su neke ovoga tipa ovdje i navedene, onda je to samo radi ilustracije. Poneke svoje germanizme Šenoa je pisao u navodnicima, npr. „špicl“, i sam osjećajući da su to riječi koje treba razumjeti uvjetno, uzimajući u obzir i njihovu vanjezičnu vrijednost. Pored toga – a to je karakteristično za Šenin antigermanizatorski stav – ni u jednom njegovom umjetničkom tekstu nema upletanja njemačkih rečenica ili izreka, onako kako je to uradio sa latinskim, francuskim, pa i poljskim izrazima (usp. Škreb 1952). Više o tome bit će riječi u odjeljku o stilografskim pojavama Šenoina vokabulara [usp. § 3.4].

Edmund Schneeweis je (1960: 189–206), uzimajući u obzir najistaknutije rječnike hrvatsko-srpske i neka djela hrvatskih i srpskih književnika: D. Anđelinovića, I. Andrića, B. Budisavljevića, F. Horvat-Kiša, J. Ignjatovića, P. Kočića, J. Kozarca, L. Lazarevića, S. M. Ljubiše, S. Sremca i B. Stankovića (Schneeweis 1960: XI–XIV) – nabrojao svega oko 2900 njemačkih riječi koje je preuzeo hrvatskosrpski jezik.⁷⁶ Šenin je udio u riječima veoma malen. (Schneeweis ga niti nije uzeo u obzir.) Jer ako se iz Šeninim tekstova eliminiraju odomaćeni

⁷⁵ Šenoini antigermanski izljevi su česti. Takav je npr. ovaj:

Eto vam našega kazališta! Grehota bila tajit, šutit, jer se radi o životu kulturnoga hrvatskoga zavoda, koj se je velikom, prevelikom mukom podigao. A naše je kazalište snašla smrtna bolest, crv propasti ruje mu po srcu, nevještina preotela je toliki mah, da su se zakutni švabski gavrani usred glavnoga grada Hrvatske drznuli graknuti: „Ništa ne dajte, ni pare hrvatskomu kazalištu, gradite od tih novaca radje ludnice i nahodište.“ To je dakle najprešnije za hrvatsku kulturu, stan za ludjake i kopilad! Svakako je karakterističan simptom, kad se je doseljenikom, koji od hrvatskoga naroda živu, u toliko uzdigla kresta, da smiju bezobrazno graknuti: „Dolje s hrvatskim kazalištem!“ cum „reservatione mentali“ dakako: „Zatim će naravski doći njemačko!“ U tom ima puno morala, u tom glasu neprijatelja – dà neprijatelja – narodnoga napredka odjekuje ozbiljska opomena: „Popravite naše kazalište radikalno, ovako ne ide, ter ne ide!“ (V 8-78)

⁷⁶ Ovaj relativno malen broj njemačkih riječi hrvatskosrpskom jeziku pokazuje međutim kako ne treba pretjeravati sa utjecajem njemačkoga jezika na naš.

i nezamjenjivi germanizmi, zatim ako se eliminiraju direktno označeni i neoznačeni ali stilografizirani primjeri, onda se ono što ostaje germanizama u Šenoininim tekstovima može svesti na nekoliko pojedinačnih tipova i na nekoliko frazeoloških konstrukcija:⁷⁷

Sad ali je nestalo upliva u Italiji, jerbo je Italija nastala PO 2-410, Njemački časopisi nespomenu ni slovcem te svečanosti, što si mi onamo tumačimo, da mora jedan put djavao istinu priznati, pa ma baš i neće da o njoj javno govori PO 3-293, **študira** PO 3-563, **demonstracija** PO 3-765, „**špicl**“ PO 3-868, U pravom čudu zateče nas mnjenje gradskoga zastupništva PO 3-941, zaškripiti mogu te **šarafom** NGL 4-32, **copriji** TT-75, **šnofa** TT-91, dok nepukne „**štuk**“ na Lukavcu gradu TT-91, u njemačkom **bundu** PO 5-548, (gleda na sat) pol dvanaeste! LJ-34, **friška** zra-ka ZA-586, **Huncfut** taj Napoleon ZA-759, **soldati** DNS-449, kao šepav **racman** DNS-449, **garde** DNS-483, ova zabrinuta za sudbinu svoje kćeri, odluči **istu** odati V 5-45, **cielj** V 5-479, **oženi** Agnezu Freyovu V 5-526, O samoj drami, o vriednosti i manah **iste** govorilo se već obširnije V 5-559, iz **gajbe** PR-228, i **prešam** ih u knjigu PR-244, iz **štopskog** mjesta LA-369, **granatirom** LA-419, **šnofamo** ga LA-436, toga **tutora** BI-805, Dolazilo doduše **rekruta** BI-820, toga **špicastoga** Martina BI-820, Lice mu bijaše skroz žuto MG-164, slovačkog **dratarar** MG-397, a poslije postade Shakespeare učestnikom ili ortakom **iste** V 8-674, **luntu** IO-4, **figa** IO-4, **kramar** IO-7, **purgarski** IO-7, **cehmeštar** IO-10, **coprija** IO-12, **pofarbanog** IO-28, **meštar** IO-29, prizor uvodi u radnju osobu, koja je učestnicom **iste** A-43, **oženio je** (= oženio se) djevojku od 16 godina V 9-239, **majstor** D-2, **majstorica** D-4, **pintu** dobra stara vina D-7, **obrštar** D-309, **Cimer** ZZ-3, **fali** ZZ-6, Sve po **žepu** smrdi ZZ-53, na drobne **pjeneze** ZZ-53, Baš bi vriedno bilo s njimi lomiti koplje ZZ-81, **baklje** ZZ_169, **frižkom** SB-26, **štibra** SB-30, **košta** SB-30, **obrstlajtnant** SN-265, **šanac** SB-281, **obrštlajtnanta** SB-319, mene je to sjećalo mnogih prizora i rečenica V 11-387, Najveća nesreća postiže crkvu kao i vas gornji grad 1674 V 11-706, **huncfutarija** PL-6, Ali ni **groša** PL-7, koja je prva **farba** PL-11, jutros **mašinom** iz Magjarske PL-42, **muštrali** PL-44, bez **krajcare** PL-105, **štala** PL-117, **krumpirom** PL-155, **falilo** KLJ-805, – Šta mi radi **frajlica** Amalija KLJ-842, u **gajbici** ZT-1, **šostar** ZT-2, tim ćete jalševačkim **gnadovicam** svezati jezik B-322, velikaška **šuba** B-602, Gdje mu duga stoji **lunta**/ Malo diete od **profunta** P-150, Al u gradu pruski **granatiri** P-152, Gospodo od slavne **pinte** P-178

▪ Romanizmi

Makar je Šenoa bio ljubitelj romanskih jezika i romanskih kultura – jezični romanizmi, koji mu se nalaze u tekstovima, uobičajeni su romanski evropeizmi. Ako se i čini da je u ponekom tekstu više romanizama negoli je potrebno, npr. u romanima *Diogenesu*, *Čuvaj se senjske ruke*, u dijelovima *Kletve*, to je zato što tu imaju stilografsku funkciju. Isto vrijedi i za neke njegove kritičke tekstove o francuskim i talijanskim djelima, a i za neke njegove polemičke tekstove:

77 [Op. prir. – U primjerima sa sintaktičkim kalkovima nije uvijek moguće razabrati na što Kalenić misli pa u pojedinima nismo ništa istaknuli.]

Journalistika PO 3-169, **nonšalantna** PO 3-651, **souper**, **gourmand** PO 3-864, **vaudevilla** PO 5-1156, **markez** PO 6-299, **škude** DNS-486, **komparserija** V 3-789, u vrstnom **ensembu** V 5-655, il joj je predana **par ordre** V 5-830, aristokratske bolesti **migrene** PR-244, **škadron** V 6-108, „**Barbir seviljski**“ V 6-366, „**Brijač seviljski**“ V 6-751, **bajonet** BI-320, Kad ozdravih budem **kaprolom** BI-820, laku **rolu** V 7-78, **bajazzo** V 7-159, prvi **debit** V 7-566, I koji ga bies **tentao?** MG-118, **maškarada** MG-219, **paškvilu** MG-351, **proveditur** ČSR-8, **kaštela** ČSR-8, **arkebuziri** ČSR-56, **draguni** ČSR-56, **štacuna** IO-7, složio je smjeli značaj silnog Vladara sa španjolskom **grandezom** i finoćom V 9-617, **garderobe** PK-265, naginjale na nekakvu **noblesu** TI-492, **lokote** D-1, **kavalir** D-96, **C'est bien!** D-99, – **Dà, cher comte!** Antoine D-139, **Quel scandal!** D-167, **C'est magnifique** D-167, kroz tamnorujne **tapete** D-196, zrna crnog **granata** D-196, **koterija** D-258, **bataljuni** D-281, Na **maskaradu** D-308, primi **kaparu** D-311, Htio sam razbiti **cekin** ZZ-52, ogrnut **kabanicom** ZZ-171, kraljevski **tavernik** ZZ-199, **duplire** SB-29, **bombardiri** SB-112, **mušketa** SB-113, **kumpanija** SB-112, **mušketira** SB-112, **mušketa** SB-113, naravna svoju **koifuru** VL-792, od **kanafa** su ZA 3-403, u gradskom **salonu** PL-VI, **ekvipažu** B-243, nekakov **kamizol** B-259

▪ Madžarizmi i dr.

Kao ni u hrvatskosrpskome jeziku uopće, tako ni u Šenoinu jeziku nema mnogo madžarizama. Osim posve uobičajenih *gumb*, *kip*, *lopov*, *pajdaš*, i još nekoliko, koje također upotrebljava i Šenoa, zatim osim nekoliko stilografiziranih primjera, naročito u feljtonu „Vječni Žid u Zagrebu“, ostalih madžarizama ima nekoliko. To vrijedi i za balkanske posuđenice iz rumunjskoga i grčkoga jezika:

Netom usljed vike: „**Hajuk! Hajuk!**“ nastaje grobna tišina PO 3-833, tri **fele** ZA 1-309, **cifrati** se DNS-452, **buturnicu** (rumunj.) DNS-483, **husar** LA-436, iz **sare** MG-164, **hatar** V 8-402, **hasnovita** IO-4, **pandure** IO-5, za župnikovim **majurom** D-254, **hasna** ZZ-34, s **pizme** ZZ-35, **sagu** ZZ-78, biesno **paripa** (grč.) ZZ-149, **Čopor** ZZ-169, pokriven **kućmom** ZZ-224, **hasan** SB-7, **varmegjski** SB-30, **husar** SB-277, do zadnjega **pandura** PL-10, **kortešuješ** PL-11, Nepitam za **hasan** svieta PL-154, **bokeš** B-307, **hasniti** B-322, U **har** rodu, vragu **nehar** (grč.) P-28

2.5.6. Provincijalizmi

Pišući o pozajmljivanju riječi i izraza iz hrvatskih dijalekata, Veber je zastupao kriterij:

Kad nebih sгодne rieči i izraze našao u štokavštini, tražio bih ju u čakavštini, kano bližnjoj, onda u kajkavštini kano daljnjoj, ali bih ju prekrojio prema štokavštini; nu nebih iz ovih posljednjih jezičnih granah uzео bud rieči bud izraza, koji ima u štokavštini sгодna zamjenika. (Veber 1887a: 346)

Ovo stanovište, koje je prihvatljivo i iz suvremene lingvističke perspektive, bio je opće poznat princip na osnovi kojeg se kretao razvitak hrvatskosrpskoga jezika, mada se, naravno, ne može pretpostavljati veći utjecaj čakavskoga negoli kajkavskog dijalekta. Svjestan uloge, a i dosega provincijalizma, Šenoa je u tome tražio pravu mjeru:

U prevodu imade kojekakvih, Zagrebčanom nerazumljivih provincializmah, ovi se neka zamjene dobrimi razumljivimi izrazi. (PO 5-1213)

Ali veći broj kajkavizama u jeziku lako je obrazložiti Šeninim životom i radom u Zagrebu, a poneki od njih, npr. oni u *Prosjaku Luki*, sasvim su stilografizirani. Izvore ragusizama treba tražiti u Šeinoinu čitanju stare hrvatske, dubrovačke literature i u poznatoj ilirskoj tendenciji o jezičnoj asimilaciji. U tom svjetlu, uz ostalo, treba gledati i druge provincijalizme Šeinoina jezika (slovenske, srpske, slavonske). Čakavskih elemenata ima najviše u *Čuvaj se senjske ruke*, iako bi možda tu bolje pristajao izraz „primorski“:

nezabitnog brata GR 13-322, u svih dovoljnih **pjesmaricah** natisnutu PO 1-109, Gore smo **jur** rekli, da želimo solidarnost medju ustavnimi narodi PO 2-527, pod svoja krila **spraviti** htjela PO 2-541, Nij' to vihar, već su **cvieli** gorki,/ kiem **ucvieli** narod udes kleti NGL 1-31, A o **skal**u bistra Vlt a pljuska NGL 1-38, **srećno** 1-259, mene srce **pozabilo** NGL 2-270, **dugočasna** cesta PO 3-70, da je **konak** kod cara austrijskog veoma drag itd. PO 3-70, Starodavnoj **halabuki** ni traga PO 3-858, vidi se, da vam je **dugo vrijeme** Po 3-868, S muke bio me je **pot** ledeni NGL 4-103, Sjedi Janko mrk i **hud** S 2-33, Govorio je **ote** rieči ZA-1015, S te **melje** neće kruha biti TT-65, **škrilja** (= škrak) TT-81, **šalate** PO 5-972, **nečemurne** prikaze PO 5-990, Ide miešć se **simo tamo** LJ88, čas mi se krv kao vrelo željezo put srca **riva** LJ-9, tebi srce ljudsko nije nego **kus** mesa LJ-10, **komar** ZA-594, **njemške** DR-707, **kučija**, **kučijaš** DO-609, **klipata betva** kuruzna DO-609, **zanimiv** DO-746, **Hudim** okom **huda** žaba V 1-149, da je **spravna** skončati se V 3-789, **scieneć** V 3-789, i iz **potlačnijih** diela vidi se V 5-526, pustih Svetice i liepo imanje Jaškovo V 5-809, **žep** PR-261, **snubio** na svoju stran LA-370, svilen **rubac** BI-759, – ja **već** čekati neću BI-789, Al noćno sred tišine/ Tko **cvieli**, stenje? Duh? V 7-3, već su starinom postale **neporabne** V 7-192, nije **spetilo** V 7-348, Iz zelene **djetelje** MG-97, **kosmati** MG-118, **mrzla** voda MG-179, kad tu **nutri** ne nosite srca MG-196, **zajedljivosti** MG-219, te se **pogovarale** MG-329, a **muku** poslije sam ponio seljaku (= brašno) KD-59, Jer poslje nema ništa **već** (rima na: steć) V 8-404, Gdje kolo igra roj **komara** (rima na: bara) V 8-406, **osebni**h V 8-478, **skobi** se (= sreće se) V 8-547, Da **drobna** usta sladi? SM-2, Reče mi kuma Magdalena, da je **pričuhnula** dvie, tri besjede od vojnika, da se Vitorio **spravlja** na vas ČSR-90, drvena **klup** IO-5, nit vas **pitam** milostinju (= tražim) IO-6, Ta to **hudi** zdravlju IO-102, pada naglas na **lihe** slovke A-20, **vrsti** pjesništva A-27, **huda** je crna ti **nojca** A-264, da smo svaku **piknjicu** razumjeli V 9-48, kamo su sočne **pečenice** mamile i gradjanina i seljaka ZA-372, jer je slavni magistrat **scienio** V 10-92, **gorica**, **kliet** (= vinograd) V 10-579, sive **pantalone** PK-265, Kan da ga je **komar** bocnuo u nos PK-284, **pala mu kap** PK-299, na prvi **sprat** TI-492, Čisto je čovjeku **godilo** TI-492, Nu kao da si ju **snimio** s **ikonostasa** TI-492, ni **piknjice** UA-569, **vazmena pisanica** D-2, ti **čisto pravo** govoriš D-3, **probirao** veliki kup službenih spisa D-162, **surov** i nespretan (= sirov) D-167, **skupe novce** D-197, pa već su sjeli **kuriti** vatru D-224, uzeti u sveti zakon poštenu djevojku Maricu D-273, Bilo je blizu devet **ura** D-279, **porabu** ZZ-1, u prikrajku svoga **pisanoga** sanduka ZZ-2, **vazma** (= uskrša) ZZ-6, **sopunica** ZZ-6, **posvetiti** (= posvijetliti) ZZ-9, **vasduhom** ZZ-10, Nu za malo jenjala **ploha** ZZ-10, **danaske** ZZ-51, **škuru** kabanicu ZZ-52, Pri tih rieči **snimi** udovica sa prsiju ružu

ZZ-82, **kuruznjak** SB-26, **tura** SB-26 sutra ili **posutra** (= prekosutra) SB-27, od **surova** kamena SB-108, ne **šiva** SB- 259, **štrepeć** SB-320, preniet će umrle **ostanke** V 11-435, čitajte na njoj, koja je **vrst** ZA 3-403, od jednog **kusa** ilovače ZA 3-403, Jedan je seljak, to **kaže** očupana torba (= pokazuje) PL-3, Sava nam odnese svake godine **kus** zemlje PL-10, Za **drobtinicu** poljskoga kvara pliene nas gradjani PL-10, Samo su dvie **zamuž** pošle PL-43, **kuruznjak** pun gustih i žutih klipova (= spremište) PL-82, i **preveć** dobar PL-155, na tom **uvehlom**, grubom licu KLJ-44, **rekoh si** KLJ-744, kan da Turčin **metaniše** KLJ-757, molila sam dugo i dugo boga KLJ-825, sretoh **šostaricu** Lizu KLJ-842, nije **već** izlazila KLJ-842, nije se od mazjenja **sprokšila** ZT-1, **Imamo** li se zato **radi** ZT-1, – Moraš me **snebit** ZT-1, pošto sam **jurve** četrdesetu godinu prevalio GR 19-90, gradjanske **navade** B-98, rt druge **postolice** B-98, **Prešan** je B-98, čuvala sam to na **interesih** u štedionici do sadanjeg časa B-211, na oči **rivale** mi se suze B-322, uredila kao **drobno** gnjezdo B-417, – A jeste li vidjeli **krta**? (= krticu) B-471, rieč po rieč **izpukat** B-551, – **prostiti** pomoć K-269, čisto gospodski **obučen** K-284, i u **navadni** dan našega pitanja K-292, Sve hoću da znam do zadnje **piknjice** K 1-151, **pobirem** svoje novce kod bolesnika K 1-174, naša **plav** (= splav) K 1-244, Je li mudro, je li dobro,/ U paklu se s vragom **vadit** (= vježbati) P-13, **maša** P-16, Za zim' spravlja **kući** mliečnu hranu P-64, gle **metuljka** P-69, Sto paklenijeh **kušavaja** P-97, Pa srkni vode **zabitnice** P-117, U prozor mi tko **zaluče** P-139, Baca **tamo**, baca **sjemo** (rima: idemo) P-140, I kruške mi nosi **simo** (rima: osladimo) P-142, fratarske biele **cunje**/ Valjaju za konjske gunje P-175, **nebotične** stiene P-201, Priču o „zmijskoj ili **kačjoj** kraljici“ pripoviedao mi je neki seljak blizu Remeta PN-323

2.5.7. Semantičke osobitosti

▪ Imenice

U Šenoinu jeziku često dolazi do pomicanja i kretanja u semantičkoj vrijednosti, jer nova misaona vrijednost traži novu vrijednost u značenju. Manji broj primjera, koji su zanimljivi zbog semantičkih odstupanja, ima i stilografsku funkciju, a to su u većini primjeri sa muzikalizacijom. To što Šenoina semantička odstupanja nisu kasnije ušla u opći jezični fond hrvatskosrpskog književnog jezika, ne treba shvatiti kao njegov nedostatak. Jer ih prvenstveno treba doživljavati u njihovoj kontekstualnoj vrijednosti, dakle kao znakove individualnoga umjetničkog pristupa u doživljaju stvarnosti. A to je ono što je u većini slučajeva „neponovljivo“. Navodim i neke arhaizme.⁷⁸ Takva semantička slika javlja se i u drugih pisaca sa sličnim posljedicama. Osobito kod starijih.⁷⁹

Nek bude na **izgled** svakome (= ugledanje) PO-104, Čudan zaista **pretvor**, i Ovid bi bio mogao uzeti ga u svoje metamorfoze PO 2-406, Slavni **pievci**, pjesmom opojeni

⁷⁸ Semantički se aspekt riječi, dakako, dodiruje s drugim kategorijama, pa se i ovdje javljaju arhaizmi, provincijalizmi, tuđice i sl.

⁷⁹ To se npr. može lako utvrditi kod Ivana Mažuranića u *Čengić-agi*. Ali ni kod suvremenih pisaca nije drugačije. O tome svjedoče i Andrićevi i Božićevi tekstovi, da spomenem samo tu dvojicu, za koje je potreban „tumač manje poznatih riječi“.

(= pjesnici) NGL 1-38, u njekojih **dvogovorih** (= dijalog) NGL 1-204, **Poduzeće** ovo nebi bilo zlo po američanske Slavene (= pothvat) PO 3-91, **Odsuda** dra. Grégra PO 3-431, Jedan **gostionik** objavi neki dan (= gostioničar, ugostitelj) PO 3-511, Ma ni **kapke** ne travici neima (= kaplje) NGL 4-109, Bijah **djače**, ti **gačaška**/ Al već onda mila, liepa NGL 4-210, Gospoda borave po **modi** u **kupeljih** PO 5-12, **štilice** moje (= čitačice) PO 5-989, **vojinstvo** (= vojništvo, vojni poslovi) PO 6-19, koji sačinjava **vieno** nekave hrvatske djevojke DO-649, Veselu zabavu mladeži i **gromovito politiziranje** g. župnika zakrčiše dvie nove **prihodnice**, pojaviše se iznenada u bučnom kolu gostiju DO-700, Eto ti zle **namjere** (= ono na što se namjeriš) DNS-470, u **porazumku** s višimi joj častnici DNS-483, u **savezu** s glavnom stražom (= u vezi) DNS-483, sledi **razredjenje** (= raspored) V 2-591, proizvoda iz kože, papira i sličnih **tvoriva** (= proizvođačica, proizvodnja) V 2-592, **prikazanje** (= prikaz) V 3-789, **prikazanje** (= prikazivanje) V 3-806, **Razredjivanje** izreka (= raspored rečenica) V 3-807, „**Skupac**“ (= Molièreov „Škrtac“) V 5-335, vidjesmo opet tri **malice** komične vrsti V 5-670, Dužnost nam je odsele više **pozora** posvetit narodnomu kazalištu V 5-750, Dvorane za gosposhtinu nalaze se u drugom **spratu** V 5-809, Uzidje na **prirestrešak** PR-229, **šljivari**, **popi**, V 6-209, **nakladatelj** (= nakladnik) V 6-442, Jer **bučvuriš** im najpre daješ V 6-450, Od rieke **rujne**, **svesione**/ Dok ljudski stanak neutone V 6-451, Uz jad i bol, uz **kin i vaj**, V 6-455, Kao što nam se jelo začinjeno više **rači** od jela **suhoparna** V 6-731, ogrinuzla **prosenicu** (= kruh od prosa) BI-771, a ovaj dielak **proščenjica** (= kolač, dar s poštenja), **omladak** (= pomladak) V 7-160, ima sto **gluma** iste vrste (= kaz. djela) V 7-326, narodnjega **prosnutka** (= preporoda) V 7-358, **Prikazanje** joj je razborito (= gluma) V 7-602, Dosta! vi-knuše **djeveri** (= svjedoci kod dvoboja) MG-252, Trgovao i mliekom i krumpirom i **povrteljem**, nu svim KD-63, Martin je davao seljakom **zasluge** (= zaradu) KD-67, tvrde se hridine tresle pod biesnom **nalogom** mora (= navalom) ČSR-5, **smotak** (=paket) IO-1, mišljenje i **ćućenje** A-3, **uzporedjaj**, **razporedjaj** A-6, **pomišljaj** (= misao) A-9, **pridjevaka** ili **epiteta** (= atributa) A-10, **čestice**, **prislovi** (= veznici, priloz) A-11, **prispodoba** (= comparatio) A-11, **visina** ($\bar{\quad}$), **nizina** ($\underline{\quad}$) A-20, već po dosljednoj **razredbi** (= redu) po harmoniji složiti s gubitka A-25, **omilja** A-31, **četverke**, **četvorke** (= quadernari), **trojke** (= tercine, kod soneta) A-352, u nevažno **sitnjarije** A-34, i riedko gdje ima toga **poskoku** (= poskakivanju) A-36, sledi **smir** (= smirenje) A-46, nenadani sliepi slučaj nesmie jednim **kretalom** komedije biti (= movens) A-47, tu nek vlada međjusobno **proučanje** V 10-776, mladi **birokratići** (= činovnici) KA-135, da dobiješ valjana **djetića** D-4, neko **osbilje** D-69, poput **munjevine** D-161, pod mojom **komandom** stoji i baroničina **mliečnica** D-198, komu si od **naloga** silne prašine (= naslage) D-278, zaple se **provod** (= povorka) D-281, tu svečanu **vrvu** (= vrvež) D-283, **zavratnjaci** se rumene (= ogrlice) D-283, lakoumni **zviudljivci** D-307, pod **spodobom** Plutona D-311, **Smierno** se pokloniše Magičevi i Juratović na **oprost** D-3511, **prodola** (= doline) ZZ-10, **Zagovorila** sam ju (= zavjetovala) ZZ-29, **zagovor** (= zavjet) ZZ-29, debelu „**postavu**“ – tako se zvaše gradska **daća** ZZ-31, **žitka** (= živeža) ZZ-2, u **vladanje** medvedgradsko (= posjed) ZZ-56, **selište** (= naselje) ZZ-36, **Pravda** se ta (= raspravljavanje, sud) ZZ-37, nad **uzpinjalo** se **krševito** brdo, sama **rulja** ZZ-49, **mutljak** (= gluhonijem) ZZ-52, za nove **novice** ZZ-55, Proti tomu otrovu pomaže samo **uztuk** ZZ-56, **ženkar** (= ženskaroš) ZZ-75,

I skupi što mu je davalo njegovo imanje, dà skupi **troška** na vjeru preko svoje moći (= ono što se može potrošiti) ZZ-77, Oba ta **prihodnika** (= došljaka) ZZ-79, **Pre** i suda neće s toga bi ti (= parbe) ZZ-83, podivljati u ovoj **divljači** (= divljini) ZZ-85, Nisam ti ja bio od mlada **mrkonja** (= namrgođen čovjek) ZZ-149, Dodjoh do **provale** gorske ZZ-153, I skoči **biesnjak** s konja ZZ-169, po govoru Magjar, po **vidu** plemić SB-2, **osvade** (= svađe) SB-9, **prihod** i **užitak** imade se medju naše obitelji **na polak** dieliti SB-9, uzajmila od svoga **materinstva** (= imetak po materi) SB-9, **pivnica** (= podrum) SB-26, **bradatica** (= oružje) SB-110, **malić** (= dečko) SB-259, **propast** (= ponor) SB-318, vidi se po **slogu** njegove **potvrđnice** V 11-579, Tvoje **korbe** nisam zaslužio VL-421, kao mi **kaputaši** u gradskom salonu P-VI, preko bielih **prudina** PL-1, cigani **živičari** PL-1, na kriminal će me dati taj tvoj **fiškal** PL-85, Ti si ona **okriesnica**, što na nebu sine i gine (= meteor) PL-152, **narodjenja** hrvatskoga pjesnika (= rođenja) V 12-519, nesretnici i **dobrosrećnici** KLJ-757, a u njem sobica, na **spodobu** ove, u kojoj sad živem KLJ-805, jer imam hvala bogu i svoga **prištedka** B-322, ali obiteljski **snošaji**, majčino **revnovanje** za **tudjinstvo**, tudje napokon učiniše od mladoga Belizara **kozmpolitu** B-339, Sjetih se, da ima Šilić pri sebi rodjaka **preparanda** B-487, Sad dovedoh ja svoje **malice** i **malice** B-519, Nerazumih **saveza** njegovih riječi B-585, od milja novog svjetskog **prosnutka** K 1-12, Tad uhvati Ivan krčki Gorjanskoga za ruku i povuče ga u **dubok** prozora K 1-100, ljubim, pjevam, – kano **inak** (= kao svaki drugi čovjek) P-12, ah **skupac** ti je blaženik P-58, Starinske vrbe **sguren krek** P-110, Slab užitak slabo **šilo** P-137, Ko **kresnice letaju** im kose P-262, **Mladenac** liep se svinu P-284, To **biljur-nebo** sievalo je češće P-295, Tih **domjenaka** šumskih **kratko vrijeme** P-303, Panduri su od svih vojnika imali tursku **bandu** PN-321, **Kuhač** kanonikov HV 3-238, Doći će, doći **danak**,/ planut će spasu svieća:/ Hrvatski sjever moj stanak,/ Sjevat će rodu sreća HV 4-244

• Pridjevi

Dan za danom ptice plaćenice/ Mogu dirat **pošuro** ti lice NGL 4-32, U **družnom** životu G 5-6, **djelatni** dan (= radni) PO 5-989, **davorske** misli DNS-449, proizvođa **lučbenih**, **oskrbnih** i duhana 434 V-592, **nametno** niemstvo (= nametljivo) V 5-331, Njemački kritičari – kako su u svem **sebični** i **naobraženi** – udaraju nemilice na **francezke** **dramatske** plodove V 5-607, srce nam je **premašnije** od našega uma PR-210, **druga** vrsta razumjet moje namjere LA-404, djevojčica crvena, **tučna**, modrih svjetlih očiju BI-740, nova **dramatska** godina V 7-666, **Munjolik** žar se **manen** toči V 8-402, **Svjetobor** slušah mora vies V 8-405, **Federirana** monarkija (= federativna) V 8-547, **prudna** IO-4, **patrena** sam bome **ciela** AP-240, Ta kazna bude i **ovršena** V 9-586, **crnovsko** djevojče UA-831, Pristajem, al dakako **dovedeno** u Zagreb (= dovezeno) D-128, **poglaviti** gospodin Sale D-256, **svjetska** i duhovna gospoda (= svjetovna) ZZ-1, **zorniji** (= ugledniji) ZZ-5, **glaviti** (= pametniji) ZZ-31, i čovjeku **potrošljivu** ZZ-77, dvie **zlokobne** zviezde, **spravne** sažeć i nebo i zemlju ZZ-78, **skutrena** starica ZZ-219, **uznosite** gospe ZZ-238, **založno** pravo SB-9, **razizemna** kućica VL-421, razprave **karnih** sudova PL-VII, već se **skup** novac trati za **kidljivu** kramarsku tkaninu PLJ-2, **košturav** čovjek PL-4, **Skorih** dana povratiti će

se naše **dramatičko** društvo iz Karlovca u Zagreb V 13-31, skrivaju se duše svakom **prodajne** B-322, **MLjedna** kom duša/ Nehajno sluša P-103, Jesmo li ljudi **stavni** P-128, Na kamenu kamen **stajni** P-220, Nu svaka striela pred njeg **mljedna** pade P-204, Ja tebe ljubiti? **prhotna** ti gizda P-307

▪ Glagoli

koji umije a smie toliko a takvog šta **utvorit** (= učiniti) PO 1-44, Česi nisu zadovoljni čim god, oni teško **izgledaju**, što će im se dati PO 1-77, hrabri Ljeh **malahne** (= malaksa) G 2-43, Pod danicom voda jasna/ Od radosti se **koleba** (= giblje) NGL 2-250, Tak zatvori srdce, ljubo krasna/ Svieta žamor prazni, kud to **kruža**/ Meni cvati samo, dievo jasna! L-43, Pruska i Ruska **pripoznale** su doduše Italiju PO 3-563, U to doba **mećala** se vrva i klika ljudih po zagrebačkih ulicah PO 3-837, činovnik austrijski, što ga je **smio** primiti, veli se, biti će sbačen (= usudio) PO 4-33, **Zaškripiti** mogu te šarafom/ Zlim šarafom – strogim paragrafom NGL 4-32, koju je bio u zagrebačkom kolodvoru **obljubio** (= zaljubio) BM-100, **pije** tursku lulu LJ-4, **Razvršeno** zavišću i biesom/ kao zimi gladno jato vukova/ Slavensko je pleme DR-708, Nije dugo **postojalo**, pa već bje nestalo u društvu one stege, koja se početkom svakoga sastanka opaža DO-700, Žena se **klanjao** kao nečastivih duhova DO-746, koje bi on u zatoru dosta teško **probavio** (= proboravio) DNS-486, **razvezalo** (= rastavilo) 26 V 2-591, Kuće vlasnika (**nestojećih** u službi...) V 2-592, Sunce i mjesec joj sjaje./ **Krisi** ju lagodan zrak V 4-17, **Krati** joj sunce i mjesec/ **Krati** joj hljeb i zrak V 4-17, Velikom **je željom izgledalo** naše občinstvo (= žudjelo) V 5-223, Ne nadajte se, gospodo moja, da ću vam **dokazati** pričicu PR-211, s toga **prodjoh** g. 186x **božićevat** u Zagreb PR-211, Moj pobratim mi **dokazo** o tom vrlo malo (= ispričao) PR-247, kad ti **dokažem** sve od srdca LA-370, **živarila** (= životarila) LA-370, **Poračilo** se bratu Sasu bratstva V 6-106, Dvie obitelji gradjanske **nadimlju** na aristokrate V 6-319, Pa gostim svojim liepo sviyeti!/ I **posvieti** im seljak kleti V 6-451, „Nevaljao čovjek“ (dne 11. siečnja) **polazi** iz pera I. Rosena V 7-78, svaki čas **podavio** Janko čiju kokoš (= udavio) KD-68, **predbrojit** će se (= pretplatit će se) V 8-48, Prie **splinuti** će noć i dan V 8-406, U val se **sorit** neba stan V 8-407, Odlučio sam sve to **svrstiti** u jedno ČSR-1, **trapiti** (= mučiti) IO-46, čovjek **ćuti** (= osjeća) A-1, Vuk Branković **osvadio** je svoga svaka Miloša A-3, noć mi stazu **zagalila** AP-240, Bože, šta mu je **zriet?** (= vidjeti) AP-265, vjetar grudi joj **gali** AP-265, Borelli **pripozna** spojenja (= spozna) V 10-625, koli huda kob je taj narod zastigla V 10-767, koj razvitak naroda smatra sa višeg gledišta V 10-776, O našem međjusobnom razboru **visi**, hoće li to doba prije ili kašnje doći V 10-776, **prebirem** malu, žutu knjižicu KA-65, I nisam se mogla **spregnuti** (= suspregnuti) KA-83, **Krenuh** glavom (= okrenuh) KA-100, i Laška ulica bude **pripetljana** gornjem varošu PK-269, vaša neodoljiva vještina **obalit** će mojem žitu cienu D-128, sablja **neprudi**, oštar je i um D-226, **nečasimo** časa D-298, i ta plemenita obrana **zanieti** u njezinu srdcu ljubav D-327, Za malo **speti** opet brijača ZZ-55, Pozlačena rebra svodova **sticala** se u liepo izrezanu cvietu ZZ-78, – vi me **cienite** kukavicom ZZ-80, Udovica je silom **sprezala** teški smieh ZZ-82, koja mi **zatravi** sina ZZ-169, koja mi **gamzi** žilami ZZ-197, **kutrec** pod svodom varoške kuće ZZ-200, kao da želi **pojimati** sapu, koje mu je putem nestalo

bilo ZZ-223, **zavedi** (= odvedi) SB-2, i takav **utakmi** ugovor (= dogovori) SB-9, **peri** se (= naperiti) SB-25, Najveća nesreća **postiče** crkvu (= zadesi) V 11-706, jer me je ta njezina naučena finoća ponešto **zabušila** bila VL-581, kao da ju gvoždjem k sebi **prikovati radim** VL-616, jer bih gotovo povjerovala, da vam je ciela domorodna igra samo sgodna izlika da se **izvinete** zadanoj vjeri VL-751, Već kad si duže vremena **obćio** sa seljakom PL-7, **Vrti** se, **vrze**, ko da ga tko bode PL-4, **kući** svoj vrat medju ramena PL-4, Najviše ga je **urazilo** bilo (= prenerazilo) PL-82, nije **malahnula** duša GR 19-104, Moram ga **ovršit**, moram K-280, Živa ti krv čini, te se bolestnom **cieniš** K 1-102, bielom nožkom o nožicu **depa** P-17, **Ljubi** l' san taj, **ljubi** l' ti se (= sviđa ti se) P-28, kadno ljubeć duša s dušom **spliva** P-39, **klikovo** sam zato (= klicao) P-49, Al ban ljutit nogom o pod **dupne** (rima na: lupne) P-163, **Čalabrka** li se fino? P-170, „Ah propa zemlja!“ Zemlja **brenča** (rima na: vjenča) P-213, **Ugibam** joj se (= uklanjam) P-300, Tu **čuhne, čuhne** P-300

▪ Ostalo

Spominjem još nekoliko primjera koji su, s različitih aspekata, karakteristični za Šenoin jezik. Neki su arhaizmi, pa ih kao takve i predstavljam, a drugi su opet zanimljivi po različitim sudbinama koje će doživjeti u suvremenoj jezičnoj normi:

Nastala **stoprv** prije nekoliko desetak ljetah PO 1-44, koji bi **gotovi** bili izdati najsvetija prava za svoje zastupnike PO 2-298, Što put vihra lomi silno dublje,/ Što put grada **kitnu** ništi zelen NGL 1-32, Ciela igra bijaše dobra do nekajih sentimentalnih **dvogovorah** što ljudske živce premnogo **napinju**, no jezik bio je dosta **hrdjav** NGL 1-259, **Hranimo se zdravo** NGL 2-140, Nu **koli** je neslavna takova sistema, **dohvaća** svaki **lasno** PO 3-169, a Palacky voli raditi po **arkivih** za povjest česku, nego **čamiti** u **prepodanom** hladu gospodske kuće PO 3-563, i odavle **tja** do Kalifornije, **tja** do Australije PO 3-978, DO-649, **Čitavo** smo se osramotili (= posve) DNS-483, Odmah se **prvine** rekosmo V 3-806, nu nadam se, da će vas moja iskrenost **ponjekle** umiriti PR-211, Za svaku **malicu** znao uštinuti jadrnika PR-228, Al kod nas djela ne ima **van** plugom i motikom PR-229, nastavi **nazlobno** PR-244, Nisam te **već** nikad imala vidjet PR-293, ti kao da si **van sebe** LA-370, Za dugom **netom** mienja se slika O 3-271, Piši mi **skoro** (= brzo) SA-19, – **Čisto** mi se koža ježi MG-118, **Navlaš** Slaveni V 8-529, Bilo mu je, kako se činilo, vrlo **prešno** ČSR-62, iz **prvine** (= u početku) IO-1, u **sriedi** (= u sredini) IO-28, **dosele** IO-79, **diljem** ciele poviesti A-1, **U zadnje vrieme** V 9-48, pjevala je **posljednji** put V 9-278, Mene je jednom krivonosi direktor **čitavo** izgrdio (= jako) KA-66, to mi je **očito** nabacio (= u oči) D-258, **potlje** ZZ-8, Govorite **udilj** svojim naravskim jezikom, gospodine pukovniče ZZ-82, Kako ga je srdce **kruto** zabolilo SB-3, I sve zašuti **mravom** SB-259, Al **mravom** navru Uskoci SB-262, a jednakim **mahom** šumi Sava PL-3, **izim** Martina i Mare PL-118, Samo ako je vama dobra volja, bit će narod **skorim** sretan (= uskoro) K-281, Sila boga **lje** ne moli P-138, **Ča** do zlatnog, carevog Stambula 9-234, tad **bo** zlo ćeš proći P-268

2.6. Sintaksa

2.6.1. Kongruencija

Kongruencija u Šenoinim tekstovima pokazuje samo mala odstupanja od normirane kongruencije hrvatskosrpskoga jezika. Kolebanja pokazuju najčešće kajkavski utjecaj (npr. *vjerni pristaši, naši noveliste*). Uostalom pravila o slaganju (Veber 1871: 95–99) pokazuju vanrednu tankočutnost za štokavsku kongruenciju, koju će kasnije opširno normirati Maretić (1931: 366–387). Primjere *svi kolovodje* i *Gregoriančevi sluge* dopušta i Veber (1871: 96).

ni dosada **vjerni** njegovi **pristaši** PO 3-169, **Vam, koja** će za pseto petdeset forintih dati LJ-89, **Vam, koji** ste si **sama** Bogom LJ-89, te **junak ili junakinja moraju** se otrovat PR-211, **naši noveliste** PR-211, **Vi** kano da **ste bolesni**, TI-527, **Gospodje**, sjedeć na klupah gledahu junaka kroz očalin vrlo **radoznale** UA-603, **vi ste pokvaren diplomat** UA-761, Nu **gradska gospoda**, valja reći, **bijahu ljudi** veoma **točna**. ZZ-32, Vukovinska **gospoda** Alapići **dočekala** jednom kod sv. Klare ZZ-34, **Gradska** su gospoda taj prihod vrlo točno **pobirala**, nu nečini se, da **su** zidine **krpala** valjano. ZZ-35, Našto **tudji vojvode?** ZZ-126, jer su pred Milošem **svi kolovodje ostali** crna obraza. ZZ-149, jer bi ondje **Gregoriančevi sluge** nemilo **dočekali** i **oplienili** ZZ-199, da **se sinovi** istoga naroda **jedan proti drugomu biti mora** V 11-434, **ta pijandura, taj** mi pravi ovdje opoziciju B-291, **ta pijana propalica** B-322, jer bijahu raspikuće i **ljute varalice** B-385, **Djeca pentahu** čudnovato, svaki čas bi **zapela** B-519, **velika pijanica** K 1-182, **gdje se smieše vierne žene, drobna kćerca, sinak mio** P-53

2.6.2. Red riječi i rečenica

Općenito slobodan red riječi hrvatskosrpskoga jezika ogleda se i u Šenoinu jeziku. Od općih pravila treba izdvojiti red riječi u Šenoinim stihovima, gdje je ta sloboda daleko veća, da ne kažemo sasvim slobodna. Kao što je „pjesnička sloboda“ dopuštala Šenoi fonetske i morfološke izmjene, sasvim neuobičajene u našem jeziku, opravdavajući ih potrebama metra i rime, opravdavajući ih svojom muzikalizacijom ili nekom drugom određenom pjesničkom funkcijom, tako je taj isti razlog dopuštao i posve neuobičajen red riječi u sintaksi hrvatskosrpskoga jezika – ako su po srijedi bili stihovi. Ovakav se pokušaj u kasnijih dobrih hrvatskih i srpskih književnika nije održao. Narušavanje ove sintaktičke strukture bilo je sasvim rijetko i sporadično. U proznom Šenoinom tekstu naći ćemo primjere koji potvrđuju opća pravila o redu riječi u rečenici. Osobitost se ispoljuje samo u nekim detaljima. Takav je npr. razmještaj enklitika. Ima primjera kad Šenoa stavlja enklitike ili na prvo mjesto u rečenici ili iza stanke, zagrade, uklopljene rečenice i sl. Osobitost se odnosi i na glagolske enklitike, koje se u pretežnoj mjeri javljaju iza glagola na koji se odnose, a sasma rijetko se nalaze ispred glagola. Prisvojne zamjenice, prisvojni pridjevi, redni brojevi u atributivnoj službi u Šenoa dolaze ponekad i iza riječi na koju se odnose. Ovakav red nije ni u Šenoa a ni u hrvatskosrpskom jeziku redovan, i ima stilografsku vrijednost (primjeri se nalaze u stilografskom dijelu radnje [usp. § 3.5]). Česta je pojava Šenoina jezika da mu glagol dolazi na kraj rečenice. Ovakav red, koji se prema normama suvremenog književnoga jezika

nerado susreće, smatra se u nas (Maretić 1931: 396) nasljeđem njemačkog jezika. Ipak smatram da stanovitu sličnost u tom pogledu ne treba objašnjavati samo stranim utjecajem. U prvom redu zato što je i u hrvatskosrpskom jeziku moguće u određenim kategorijama (npr. u prostim rečenicama, u pitanjima i sl.) glagol postavljati na kraj rečenice. Ako je i moguće dokazati da glagol na kraju rečenice znači preuzimanje njemačkog reda riječi, ovo shvaćanje ipak treba barem dopuniti o hrvatskosrpskoj mogućnosti ili nemogućnosti usvajanja takva reda. Jer podudaranje postoji u nekim kategorijama, a razilaženje samo u nekim. Velika čestota glagola na kraju rečenice, koju nalazimo u Šenoinim tekstovima, i uopće u hrvatskome jeziku XIX. vijeka, ne da se međutim objasniti izolirano od procesa rasta i formiranja dijalekta iz ranga dijalekta u rang književnoga jezika, niti izolirano od individualnoga procesa upotrebe književno formiranih misli, za razliku od onih u razgovornom jeziku. Mislim da je jedan od sintaktičkih znakova pisanoga književnoga jezika bio upravo i taj glagol na kraju rečenice, bez obzira što je poticaj mogao doći sa strane. Uz to, i tu pojavu Šenoina jezika, treba promatrati i sa stilografske tačke gledišta (primjeri se nalaze u stilografskom dijelu radnje [usp. § 3.5]). Germanističko je u Šenoinim tekstovima ono nekoliko primjera, a njih je dosta malo, da je veznik *ali* pomaknut dublje u rečenicu: *nisu ali došli*.

Uspomena njegovog bivstvovanja,/ Razcviljuje bratsku nama dušu/ I umara mladja-
no nam sèrce. GR 13-322, Od radosti poskoči nam srce, kad nam sinovom jugosla-
venskih krajevah što se tu u središtu českoga obrazovanja znanostmi bavimo, Pozor
naš, najmladje to diete narodnoga našega živote u šake dodje. PO 1-43, Plemstvo
sastaja se često, da se o svom budućem držanju posavjetuje, stranka jedna českoga
plemstva hoće da bude opet českim. PO 1-110, Ali drugi dan već bila je ponovljena
sveza uzajamne ljubavi. PO 2-410, žalostna ova viest samo je jedan čin izmedju ne-
brojenih činah, nu ako zaključak a minori ad majus nigdje, to sigurno u turskoj logiki
valja. PO 2-515, To je zakon u naravi tvrdi NGL 1-38, Dne 24. predasmo razcviljeni
srdcem materi zemlji vrućega Čeha i neumornoga poslenika ne polju starinarskom
Ferdinanda Mikovca. G 2-79, Počamši jedan izmedju Hrvatah s njim sasvim hlad-
nokrvno govoriti PO 3-81, no policija konfiscira ju PO 3-169, Razbit će si gnjusno
rilo krt/ O djamantnom roda našeg slogu,/ Gdje pisano stoji a po Bogu,/ „Tuj sloboda
samo ili smrt.“ NGL 3-214, Ahasvar se sjeti i nehotice egipatske seobe. PO 4-130,
Do bi vjere bradu prorokovu (rima na: ovu) NGL 4-158, Kad te gledah zapelo mi
slovo,/ Od ljepote tvoje na jeziku (rima na: liku) NGL 4-184, Tako sbori, tako plače
neretvanskog žena bana (rima na: Radovana) G 5-74, Mi se tvrdo nadamo, da će hi-
storičko društvo ili akademija ove važne slike za naš muzej preslikati dati. G 5-116,
Preradović polazio je malu školu u Grubišnom polju. G 5-126, progovori mala dig-
nuv liepu glavicu svoju TT-65, da je jim samo do toga stalo PO 5-547, Gospoje za-
bavljaju se veoma živahno. ZA-1021, U Slavena jerbo pomoć DR-705, Da Radoše,
tvoja nek je volja! DR-708, stariji ljudi dokazuju mu svoje tajne, mladje upućuje,
kako za slobodu pisati, raditi valja ZA 1-60, Mati bila je visoka uzrasta DO-700, vi-
deći ga u društvu starijih od njega ljudi DO-746, Kukca nije ni cigloga našao, al mu
je glava puna kojekakvih mušica bila. DO-809, Divne li doista čete! DNS-449, Mati-
ce vodile se nemarno V 2-590, Govor taj jedno je od najljepših miesta V 3-807, Rado
ozvah se njegovu pozivu PR- 210, pobratim moj bubnjao prstima po stolu PR-210,

Čelo zamrača mu se PR-299, pa onda govorit ćemo zajedno LA-436, ili zar su junaci davnih vremena slavili u bitki polubogove tim, da su slomili mač svoj. SA-19, Zatim pošulja se dalje KD-61, Sve to zapamtio si Janko KD-69, Metresa daje tu bankira/Visokim gostom slavan ples. V 8-403, U Senj povратиše se Uskoci, u Senj se povrati tihi blagi mir. ČSR-113, Kazivali mu ljudi, da će u Zagrebu dobro prodje biti, jer da u tom gradu puno gospodskog, raztrošnog svieta ima IO-4, u koliko je posljedica silnim čuvstvom razigrane fantazije A-5, Usvojila je himna i druge najvažnije medju važnima predmete, koji primiču čovjeka božanstvu A-30, jest sudbina, koja slučuje neprijatne junake sile A-34, „Vienac“ donieti će sliku te znamenite domaće umjetnice. V 9-242, Sistematički izvodi on kistom najznatnije prizore iz prošlosti svoga naroda i to načinom divnim V 10-15, Prestravljenomu nalik bielom duhu V 10-380, Kerner premda zaljubljen do vrh glave ide samo za svojim poslom i pušta si ženu na sve moguće zabave, kamo ju vodi nespretna majka. V 10-742, Djelu bit će dodan lik i vjekopis pjesnikov. V 10-776, Civilizacija izbrisala je dakako davno drvenjare i jablane. PK-265, Znam da idete na stare te priče, ko pčele na me. TI-473, Zadjoh za grm, odakle sam sve čuti i vidjeti mogo. TI-507, Pušec stajah pred krčmom, kad al izleti iz kuće čovjek te uze klikovat: TI-559, Gospoja premda fina i okretna bijaše dosta priprosto odjevena. UA-569, Irmu zavolio je trgovac iz Beča gospodin Müllhauser, UA-684, Majstor prekrsti se pobožno D-10, Bez sumnje, će na to Belizar D-68, Lice bilo joj je i sad puno D-68, Grofica pako promatrala je iza dugih trepavica poniknute glave i upriv zubiće svoje u lepezu, pozorno kavalira. D-129, mladić zahvalit će se svakako D-130, te podvnutih o glavu ruku u nebo buljio Crnobrki Krsto Stólniković šetao je, držeć se pod rukom sa visokim kanonikom Ivanom Kukuljevićem, amo tamo. D-224, Za drugo: je Hrvatske kraljevina, Za šesto: je naš želudac D-255, neobičnom za to nebrzo doba brzinom D-256, visok ležao je po gradu snieg D-257, cehovskoga majstora Magića kćer D-273 iduć od rane mise preko Markova trga kući svojoj ZZ-5, Jadnik prepa se nemilo. ZZ-200, Sve valja vam čuti SB-4, da je za mene tortura svaki dan spomenut biti u kavani GR-17-149, gdje se dramatička vila poniziti i za trista zagrebačkih plesova natjecati mora V-11-96, Dobranić probudi se kao oda sna VL-741, Puška bijaše mu lahka poput pera, telećak nije ga štitio VL-757, Dva, tri puta kanda se je Vladimir pošaliti, nasmjehnuti htio VL-757, Klara gledaše te podrtine junačkog nekad čovjeka hladnim okom bez samilosti. VL-773, Mi neshvaćamo one obične logike, po kojoj na kruški kruška, na jabuci jabuka rasti mora. ZA 3-403, Kod nas zavladała je zbilja kriva vjera PL-V, Na razloge odgovara se, na fraze nikad. PL-VI, koja nakraj sela medju grmljem o sebe stoji PL-3, Rajðlike u ove gorske kraje V 12-616, Sad razumnih, zašto da debeli konzervativac svoju ogromnu gajbu malom Kalifornijom smatra KLJ-725, pobjedna vojska hrvatska ZT-2, Pri njih predstavljao je i pjevao takodjer Nollu GR 19-102, Ma rekoš ti, će starica B-211, a hvale vriedno, da je volio domaćeg čovjeka uzeti nego tudjeg u službu B-385, Znam, da nije tako u istinu, a sviet nasmijat će mi se svakako iz potaje. B-385, U njegovu srdcu počelo se buditi nejasno nu jošte otajstveno neko čuvstvo B-433, Na groblju svetoga Petra u Zagrebu stoji fin gospodin, fina gospodja pred grobom. B-602, Gusta se po svom vrhu sterala šuma, puna srnah, jelenah, medjedah i drugih zvierih letećih i gamzećih. K-266, Mjesec stajao je visoko na nebu K-273, Sad prepozna Stjepko

mного ih. K 1-49, K 1-162,⁸⁰ Ivaniš slušao je pomno laskave tobož rieči Latina, iza kojih se je tajio žalac Vlaha, proti hrvatskom banu. K 1-222, Ja pako nosim na sebi slabo tielo, moja duša puna je gorčine i jada, u mom srcu nenosim nikakve nade, i po godinah jošte mlada, ostarih, oslabih po licu i snagi svojoj. K 1-255, Konjanik leti bez obzira, jedva da diše, a konjić pod njim pjenu se ljuto. K 1-256, u sebični te zovuć svieta boj P-3, ah da mogu sličan u bajci junaku P-75

2.6.3. Gradnja rečenice

U gradnji rečenica Šenoa nije izvan normi književnoga jezika. Ako izuzmemo primjere iz ranog stvaralaštva, dok je nezrelost u izrazu bila i posljedica književne nezrelosti, i ako izuzmemo ovaj relativno malen broj primjera u kategoriji gradnje rečenica koji su nastali kao plod brza i neprokontrolirana novinarskoga rada – onda svi ostali primjeri govore o Šenoinu dobru osjećaju kad je trebalo nekoliko rečenica sustavno poredati. Tako Šenoine uklopljene rečenice, bez pojedinačnih spoticaja, pokazuju njegov osjećaj za preglednost i razumljivost, njegov smisao za eksplikativnost višestrukoga zajedničkog sustava od nekoliko rečenica. Anakoluti su rijetki, ali su često stilografski obilježeni. Šenoa im se često uklanjao ponavljajući neku riječ iz prethodne rečenice. Najzanimljivije su međutim Šenoine elipse i to najčešće vezničke. Rečenice je često sastavljao po srodnosti, ali i po suprotnostima. U ovome je Šenoa bio prethodnik mnogih suvremenih pisaca kod kojih ispuštanje veznika ili pak sastavljanje rečenica u cjelinu – ali po suprotnostima većim ili manjim, po opozicijama ili po nejasnim ili tek posredno povezanim sadržajima, predstavlja veoma čestu stilografsku kategoriju. Za Šenoin je jezik značajno da se ova funkcija ispoljava tek na onim mjestima gdje je afektivnost izrazita, osobito istaknuta:

Čini mi se da je doba, u kojem živimo ozbiljnije, neg da se podamo prije pukoj radošti, nego li znamo, imamo li se čemu, i čemu da se imamo radovati. PO 1-77, Kad je bio pročitana zapisnik, digne se g. Haase te zamoli proti poslovnomu redu rieč, jer, reče, kani protestirati proti govoru Dr. Klaudi-a. PO 2-202, Što se osobnosti gospodina tiče, svaka čast i hvala, jer to malo, što je bio kao namjestnik, to je i učinio, dočim, njegov predšastnik sadašnji policajni ministar sve djelovanje – to se znade kakvo – prepustio g. Päumannu, to znate tko da je to. PO 2-406, Nedarajući tu ni najmanje u valjano naše učiteljstvo, što vazda narodnim duhom diše, a boječ se s druge strane za našu budućnost, t. j. omladinu, želili bismo saznati i to još sada, dok naš sabor, komu je već Hanibal ante portas, saboriše: da će ono „für alle Lander“ i za nas valjati, neće li nam se u Beču bez soli kolač miesiti; PO 2-459, Komad „Braća svadljiva“ predmet je crtica iz privatnoga života i premda mu je ciela spletko jednostavna, to ima uz to, što je dikcija naški izradjena, osobito svojstvo, da mu izvanrednih sila netreba, i pri tom imade dosta zanimivih prizorah. NGL 1-204, Prije malo vremena izdalo je namjestništvo tajnu naredbu, gdje se učitelji vanjski – što nisu prijatelji sadašnjoj sistemi – oštro kore, i gdje se svim političkim predstojnikom nalaze, da bdiju nad ovimi ljudmi, što „slobodnoj dječici sjeme prevrata u srce zameću“.

80 [Op. prir. – Primjer iz *Kletve* (K 1-162) omaškom u Kalenića nije naveden ili je pak omaška što je dotično mjesto navedeno.]

PO 4-35, Nijedna grana literature ne djeluje toli silno na narod koji kazalište, nijedan zavod nije toli spretan, da sije među narod uzvišene misli, kao onaj prostor, gdje se u uzkom okviru prikazivaju sve sjajne krieposti, sve crne opačine, sva slavna djela djedovah. PO 5-593, Najviše me je pako obradovao, da zametnem govor o tom pitanju, te da ujedno i druge potaknem, neka misle i rade što god za naš dramatički zavod, živ primjer, a to je razvitak českoga kazališta, što sam ga na svoje oči vidio. PO 5-1005, Odmah u prvom činu zaniela ga je jarost na toliko, da su se bez oduška rieči sve grnule iz njegove grla, isto valja i u zadnjem činu, kad mu dokazaše opačinu njegova brata. PO 5-1175, „Montjoye“ bje od svega evropskoga občinstva pozdravljen kao vrstna psihološka slika, i premda su ga neki njemački pisci u Berlinu i Beču korili kao sliku nevjerojatnu, osvoji ga sve občinstvo, dapače i Njemačka, Francuzom zavidna, kritika morala je popustiti, PO 5-1177, Ja nisam idealista, idealiste su nepraktički ljudi, a causa movens – pokretna sila – svieta je kruh, zato vam je sviet kruhoborac, a tko mu kruh oteti radi, najgori je neprijatelj svieta. ZA-565, Tom prilikom pio je gospodin Breberić, za ono vrijeme podbilježnik slavne županije križevačke, pod krovom Beličevim prvi put dobrodošlicu u prilici staklene čizmice. DO-594, Da se uvjerim o sigurnosti podjem k straži, zapitam, kada je Boričević odredjen, jer da imam što god važna s njim govoriti. DNS-467, Gospoda sjede, puše, piju vino, pa igraju taroka, gospoje sjede, pletu, piju kavu, pa čevrljaju. PR-210, Gledao sam Ivanovu ženu odmah iza njegove smrti, gledao sam njega mrtva i blieda – a dan prije stiskavaše veseo i vedar moju ruku – moradoh se brinut za njegov pogreb, pomišljat što bi se dalo uradit za budućnost njegove obitelji – ah, koliko žalim što nisam bogataš – morao sam u noći sastaviti slovo, govorio sam to slovo nad njegovim grobom – a uza sve to sam plakao, i plakao kao žena, kao nikad za svoga vieka, i bilo mi je da se bacim u Ivanov grob. SA-18, Sin mi boluje, na dan kad je Ivan na odru ležao, mal da mi sin ne umre, a najmladjeh zakopah prije 6 nedelja dana. SA-18, Nu ako si mi prijatelj, pomisli, da je Perkovac, Preradović, da je Ivan umro, pomisli kako je stražmeštru, kad mora voditi pukovniju, jer mu general, pukovnik, kapetan u bitci padoše, kad ima u svojoj četi same novake. SA-19, Kotače davno raznieli pastiri, da se ogriju za jesenskih noći, zidovi ispucani, vočke posječne, vrata razlupana, krov izgorio, po vrtu ništa do šaša i koprive, pusti prozori bulje u sviet kao crne oči kakvog strašila, nigdje žive duše van koja žaba kreketača: KD-58, Mladić nije vidio, je li noć il dan, sjaje li sunce il mjesec, mladić nije ćutio, je li zima il ljeto, mladić nije opazio, kako biesni vojnici kundakom ćeraju žene, djecu, starce ulicama. ČSR-82, Pjesnika ima puno po sviету što boljih što slabijih, ali riedki su oni nebeskim plamenom nadahnuti ljudi, koji nikli iz naroda vade pjesničko zlato iz duše roda, te očistiv ga plamenom svoga pjesničkog genija vraćaju ga narodu u divnih pjesmah, koje narod dižu na velika djela te mu oplemenjuju dušu, u pjesmah, sa kojih narodu zadrkće srdce, plane duša. V 10-776, Dugački zeleni kaput sa klapastimi žepnicami, po vremenu dakako nešta žut poput jesenskog lista, kan da je priraso bio na njegovo jako, plećato tielo, ko što koža na guštera, visoki tulac dlakavog šešira gubio je sve većma dlaku, al je ostao neboriv na njegovoj lubanji; PK-265, Moj otac bio je oficir, da budem i ja. TI-473, Obie porodice, premda razne vjere ali istoga naroda ljudi življahu u veliku prijateljstvu, ter se polažahu često. TO-492, Od sdvojnosti smrknu mu se lice, a „konstabler“ tužio se na silnu migrenu,

od ljutosti dakako. UA-588, Nu nežalim toga, jer mi je stalo, de Vienac bude što bolji, mučim se dan i noć, da mi već sile malakšu. GR 17-150, Poznato Vam je i to da sam radi Rabate putovao u Senj, potrošio 90 f., svojih novacah, a k tomu se mučim za taj posao, pa ću se pišuć namučiti, a što će biti honorar? GR 17-150, Klarino fino lice ostalo je pri pojavu Dobranića posve ravnodušno, pače kada mu se je poklonila bila gracijom mramorna kipa, okrenu se odmah k svojemu susjedu mladu grofici te poče uz smieh živo čevrljati, kan da je došljaka pozdravila s puke učtivosti prema domaćici bez obzira na osobu. VL-485, Sve ove slike nicahe iz dubine Dobranićeve duše, kad se je šetao po svom malenom zakloništu, svi prozori minulih dana prolažahu izpred njegovih očiju, na njegovu licu pojavio bi se jad i čemer, jer kad je slagao i složio sve račune svojih doživljaja, morao je priznati, da je uspjeh tih računa „izgubljen život“, dà, izgubljen, da je njegovo srdce prostrieljano na sred sriede. VL-565, Ni drvenim svetcem u crkvi svetoga Marka, koje je prije sto godina iztesao zagrebački stolarski majstor, ni njim nedaju mira. ZA 3-531, Već kad si duže vremena obćio se seljakom, kad si sjedio za njegovim stolom, kad si mu bio kod krštenja, svatova, pogrebu, kad si š njim u kumstvu, razgoli istom pred tobom svoju dušu, otvori ti istom svoje misli, a muke izplatit će se, navlaš ako imaš srdca za taj puk, koj je napokon jezgra hrvatskoga naroda. PL-VII, I ozbiljan čovjek, u koga ima srdca i samilosti, koj se neveseli prirodjenoj nakaznosti, morao se je u prvi mah nehotice nasmjehnuti, gledajuć kako ta figura iz prošloga vieka ružna i nespretna tapka velikim nožurinama po taracu u uzkoj izlizanoj suknji, dočim je čudno načipkana mantila letila za njom poput kreljuti, a crveno makovo cvieće drhtalo na malenu šeširiću, koj je jedvice pokrivaio tjeme njezine glave. KLJ-728, Neima ništa, amplissime magistratus, kriknu Svastović, skočiv na noge, lumbarda nije siela, Turci su zabili klin, sad nije za ništa ZT-2, Želim nacrtat osobe po istini, zabilježiti o njih koješta, što kašniji viek neće moći razabrat ni iz novina ni iz knjiga, pa se historik badava muči poslije sto godina, kako da si ovaj ili onaj pojam protumači, navlastito osvrtać ću se na našu literaturu, u kojoj sam dosta radio. GR 19-90, Lacko Mrazović, koj pri tih sjednicah ima vazda vrlo ozbiljno i važno lice. GR 19-102, (bez predikata u gl. rečenici, – ali je on određen kontekstom)⁸¹ Lahku noć, gospodine Mariću! reče glasno, lahko se nakloniv, Branka i odvuče hrlo prijateljicu na drugu stranu ulice, tako da se Hermina nije ni oprostiti mogla od jasnoga Marića, koj je držec svoj bieli cilindar u ruci, stajao pod plinskom svjetiljkom kao panj, kako se je prepao bio. B-147, Povrativ se u Beč, uzeh vrstna djaka Hrvata, koj me revno i teoretički i praktički podučava u hrvatskom jeziku, i koliko ja sam suditi mogu, napredovao sam dosta dobro, čitam marljivo i razumijem gotovo sve, samo mi se jezik nije u toliko riešio, da bi slobodno govorit smio. B-449. Sunce bilo se je dobrano spustilo na zapad, malo samo i eto krasne jesenske večeri, bilo je to prema listopadu. K-275, Ma da je vještica, a on je vještac, oboje sliepari, popravi ju mošnjak, nek se nauči pameti Talijan, nek nemisli, da smo mi Hrvati medjedi, koje može za nos voditi za svoj dobitak, nek zna, da ga znamo i njega i njegove učene kocke. K-283, Al tek što se je Prišlin uklonio bio nemilomu pohodu, razletiše se silovito glavna vrata, sluga, koj je branio ulaz, pade,

81 [Op. prir. – Nije posve jasno na što se odnosi ova Kalenićeva opaska u zagradi.]

gurnut šakom u prsa preko sobe, u koju navali hrpa kanonika zagrebačkih pred biskupa. K-1-115, Sred obće te zabune, sred krika i plača sjedjaše gradski sudac Franjo Marković, sa dva tri prisežnika na viećnici, ne manje sbunjeni, da se dogovore, što bi se za prvi čas nevolje učiniti moglo. K 1-158, Veselo orijaše se jošte junačka pjesma u tihu noć, orijaše se sinjim morem, kao tajinstven glas iz groba slavne minulosti, kao glas proroka koj naviešta dan, krasnu zoru i sretnu K 1-225, Veseo ostavi nas kralj, da legne počinut, nu kad osvanu dan, neosvanu Tvrtko, sin ga nadje mrtva u postelji. K 1-258, Ban srnu prema vratina, i prije nego ga je Šišman zaustavit mogo, izpade iz sobe, te ostavi brzo kraljevske dvorove. K 1-281

2.6.4. Pridjevi

Pridjev u funkciji imenice je u Šenoinu jeziku običan, kako je to i uopće u hrvatskom jeziku. U atributivnoj poziciji pridjev je ili određen ili neodređen, već ili prema samom obliku pridjeva ili prema značenju atributa. U predikativnoj poziciji pridjev dolazi u neodređenoj formi, ako je to moguće s obzirom na njegov lik. U sklanjanju atributivnog pridjeva češći su nastavci određene forme čak i onda kad se pridjev nalazi u funkciji neodređena pridjeva. Manja čestota neodređenih pridjevskih nastavaka i u Šenoinim je tekstovima, kao i u hrvatskosrpskome jeziku, rezultat i manjeg broja neodređenih pridjeva, ali i bojazni da imenski nastavak neodređena pridjeva ne izražava pravu funkciju pridjeva, tj. pridjevsku – čini se kao da imenski nastavak neodređene forme ne produžava atributivnu funkciju pridjeva u kosim padežima, nego kao da se gubi u onim istim odnosima koje izražava već i sama imenica:

Ljubkovanje sa **njemačkom** demokracijom, koja bi rada progutnula **zapadne** Slavene PO 3-302, al samo to znam, da je Vladko **pošten** čovjek i da ga ja rada imam TT-65, Predmet eposa može biti **znamenitim** ili **uzvišenim** A-37, tako samovati, to je **živomu** ležati u grobu ZZ-87, te se je rado latio **svake** sgode ZZ-199, ostruge **nepoznatog** gosta SB-2, ima u njega i strasti i **spletkarskog** GR 19-99, Pred vratima crkvice sjedi **crn**, **dlakav** pas, dižuć glavu, zavijajuć tužno, a do njega **malo**, **golo** djevojče plaćuć – **mala** Isa uz **mlinarova** psa K-13, Pak Stjepan knez **krčki** i **modruški**, **crnook vit** junak, **orlova** nosa, **primorska nemirna** krv. K 1-10, Znam, da si **velik**, **uman**, bilo bi mi žao da zaglaviš K 1-20, Lice mu je **bliedo**, obrve **crne**, **slabašna** brada. K 1-34, Verino **mrko** lice počelo se na **Jankovo sladko** obećanje nekako vedriti, jer je rado srkala medovine, pa je vazda vrčić toga napitka stajao u kutu kraj **njezina** kolovrata. K 1-228

2.6.5. Zamjenice

Sintaktička upotreba zamjenica u Šenoinim je tekstovima u istoj ravnini sa današnjim književnim normama. Odstupanje se opaža samo u nekoliko detalja. Ponajprije, relativno je česta upotreba danas zastarjelih oblika (*ovakov, onakov, koj...*), a opaža se i kajkavski utjecaj, naročito u danas neknjiževnoj a u Šenoa u veoma čestoj upotrebi dativnoga oblika povratne zamjenice (*si*). Ovo vrijedi i za upotrebu refleksivnoga oblika onih glagola koji u književnome jeziku nisu refleksivni (*Radite si, što si hoćete*). Od ostalih karakterističnih

sintaktičkih upotreba zamjenica valja spomenuti na jednoj strani čestu upotrebu prisvojnoga dativa (*i otac joj*), a na drugoj strani čestotu etičkoga dativa! No ova druga funkcija povezuje se sa stilografskom strukturom Šenoina izraza, jer je očito da je taj etički dativ jezični znak Šenoinih i općih intencija hrvatske književnosti XIX. stoljeća: uspostaviti kontakt s čitaocima, privući ih neposrednije u događaje napisana teksta. Pokazne zamjenice i Šenoi ponekad služe za isticanje, a i zamjenicu *ono* upotrebljava „bez prave potrebe“ u adekvatnim slučajevima o kojima govori i Maretić (1931: 434). Zamjenicu *čiji* Šenoa ne proteže samo na mušku čeljad u singularu, nego i na druge rodove i na plural. Zamjenicu *sam* (= *sam glavom, selbst, self*) ispušta kad se nađe pored refleksivne zamjenice, pa to značenje „samosti“ izražava samo refleksivnom zamjenicom. U Šenoe je moguće naći i nekoliko pogrešaka u upotrebi prisvojnih zamjenica *moj – svoj*, iako je u NGL 1-259 napisao:

U komadu „Ja sam **moj** (rectius **svoj**) brat“ igrao je u Freudenreich stariji prilično... (NGL 1-259)

Dosta mu je čest i dativ svrhe (čemu?):⁸²

Zato, jer su **toga** vriedni PO 3-79, svaki je podpisao **svoje** pošteno ime. Al s **toga** bude silna graja. PO 3-652, Da gradimo netom liep **si** dom NGL 3-214, Sve **mi** ote nemilost **ti** ljuta NGL 4-184, Dan na dan **ti** Janko moči/ U čašici ljuti brk S 2-33, o životu slavnoga **mu** učenika G 5-144, nebi **ti** Jelica toliko jaukala TT-65, Daj **si** mira brate! TT-81, Edo sinčić **joj** LJ-3, dokazivale su **si moje** susjede LJ-6, **Komu** krivac? DR-705, Laž i Radoš ljuti su **si** vrazi DR-706, Gle Radoše – ja **ti** neimam blaga DR-706, PO 6-19,⁸³ ja sam **ti** ladanjska trava DO-593, koju gnjevni g. Breberić pruži drhćućoj **si** ženi DO-609, i kćerka **joj** Zlatka DO-700, iz sjajnih **mu** crnih očiu DO-746, Zlatnih **mi** sestrice tisuć/ Plovi u jezeru tuj V 4-17, I silnom stokom gazda **mi** se hvali V 4-225, **Čemu** je n. p. Miroslav morao bit nezakonski sin Ivanov V 5-62, Crna **vam** halja nije ni dala misliti o tom PR-228, Bio **vam** je mladić živ i zdrav duše ne izkvarene LA-393, **nje** ne osvoji predsuda svieta LA-393, **Unj** zakopah **si** krv i znoj V 6-452, Vinograd **si** uzeh taj V 6-452, – Vi tražite od mene Klaru, **čemu** sam se već dugo vremena nadao MG-351, Gle ptica svoje gnijezdo ljubi/ I košnicu **si** pčela SM-2, pred silnom **si** gospodaricom ČSR-8, Gle! Ne dižu li se ti kamenovi **sami** od **sebe**? ČSR-117, Harmonija postaje **tim**, da se slika i ideja spline A-2, pjesništvo nastaje **tim**, da se naše mišljenje i čućenje spline višim zanosom A-3, Samo blizanica sličnih **si** sestara A-25, U radnju stiču se svi čini pojedinaca, po **njih** nastaje komisija, nastaje život. A-42, a ujedno osvaja nas sa **toga** primjera strah A-46, žrtvujemo domu mladi **si** viek AP-134, o Franji Grbiću, **kojega** je soba nekako spletena sa postankom hrvatske opere V 10-343, Ne mislim, da ima smješniji stvor na svijetu, **što** takov mladi vilin sin KA-66, Tražite **si** vi robu svoje fele PK-284, **Koga** biesa – sjediš i plačeš? PK-284, Svuda **si to** sviet pripovieda, TI-492, kći **joj** Manda TI-492, kao što pruža ruke čovjek, **koji** je zbacio nemilo breme UA-569, U **mojoj** ga službi neću moći

82 [Op. prir. – U nekim primjerima dvojbeno je na koju je zamjenicu Kalenić mislio, osobito ondje gdje zamjenica i nema, npr. *sievala je savska ravnicu, gdje zelena kao tanana svila, gdje žuta kao žeženo zlato (ZZ-10).*]

83 [Op. prir. – Primjer iz *Pozora* (PO 6-19) omaškom u Kalenića nije naveden ili je pak omaška što je dotično mjesto navedeno.]

zadržati UA-779, kako bi **njegova** kći za **njega** tuđim poslom biti mogla D-4, kako se to moglo razabrati po zelenom **im** odielu D-63, Nu **čemu** da ubogi puk daje skupe novce D-197, **Čemu** nam druga rieč? **Čemu** nam drugo pravo? D-226, jer nebi imali **koga** da **vas** brije ZZ-3, bila bi i po **sebi** našla put ZZ-4, Ne mislite zato, da je bolji jezik **meni** rif, **kojim čije** poštenje mjerim. ZZ-7, sievala je savska ravnica, gdje zelena kao tanana svila, gdje žuta kao žeženo zlato ZZ-10, skoči Tahe otimljuć se za Medvedgradom u ime žene **si** Jelene Zrinjske ZZ-36, Po **čem** luk ZZ-51, Ovamo **te** bliže ZZ-56, **Vašoj** milosti bit će znano, da ne dolazim od **sebe** ZZ-83, Sliepi smo, **čemu ju** tražiti? ZZ-88, **Toga** mi ne reče SB-2, Ni **toga** nije zaboravio kraj tolikih prevažnih poslova SB-3, Bies **si** [*sic!*] ga znao, odvratiti kicoš SB-29, jer iz daleka ozivahu se glasovi goneće **ga** mladeži VL-713, a kadkad i sudi, **čega** nije čitao PL-V, **Svaki** će dobit duplu plaću PL-7, Daj **si** ti samo mira PL-8, jer da nemaju od **šta** živjeti V 12-79, **Tim** se svrši glavna svečanost V 12-621, **koji** je sve skakao od radosti GR-103, **toga** je mislim dosta B-179, Ja ti **sve to** promatram nekim kritičkim okom B-243, za dobro **mojega** naroda B-322, nisu mu **toga** pisali u grieh K-262, to **si** zapiši na uho K-266, Zdrav **ti** Berislave moj! Priskoči Lacko veselo. K 1-13, Pitaj pepeo pokojnog slavnog **si** muža i reći će **ti**: Neima smilovanja! K-152, Žamor struji dvoranom, a izmedj **njeg koj** klik, **koj** krič, **koj** smieh. K 1-78, Povest ću Angjeliju sa sobom u Omiš k stricu **joj** Ivanišu, čim obavimo posao sa plemstvom. K 1-122, Vodja biesne čete skoči s konja, a za **njim** pijani **mu** drug. K 1-160, te **svih** na okupu uhvatih K 1-163, Radite **si** što **si** hoćete, produlji biskup. K 1-237, al brat **si** budi braći P-4, kad čovjek **si** račun završit mora P-6, dok je **koga** glava živa P-13, Pa sve više čeljad gibka/ Zamahnula **to** remenje P-143, Povadiše **to** remenje P-143, **To** smo si rekli P-158

2.6.6. Brojevi

Uz brojeve 2, 3, 4 i Šenoa upotrebljava dual, iako ima primjera da dualne oblike upotrebljava i bez izricanja brojne količine, tj. uz imenice koje označavaju par (primjeri se nalaze u „Oblicima“ [usp. § 2.4.16]). Priloški oblik broja *jedan* označava mu neodređenost (*od jedno pet godina*). Ostale brojne kategorije Šenoina jezika i sintaktički odnosi nalaze se u području današnjih književnih normi:

Dajte **jednomu** baiz, **trojici** gusle, **jednomu** trublju i **jednomu** flautu, evo vam sekreteta PO 3-987, **Jedno pet** dana poslije dvoboja MG-252, **Jedno dvie** ure od gradića stoji selo K-135, ženska od **jedno dvadeset i pet** godina UA-569, vodeć sa sobom crna, mrka dječaka od **jedno pet** godina UA-569, i pruži mladiću **obie** ruke K 1-75, Izim mene, Agate i onih **trieh** gosti nebijaše nikoga u krčmi. K 1-137, držeći **obima** rukama K 1-159, plamćahu **tri** buktinje K 1-244

2.6.7. Prilozi

Priloška kategorija Šenoina jezika u duhu je književne norme. Nalazimo priloge onako kako ih spominje Maretić (1931: 450). Umjesto priloga upotrebljava i prijedlog uz kakav imenski izraz, a i pojedine padeže (osim nom., vok. i lok.). Danas su samo arhaičniji instrumentalni pojedinih imenica (*sniegom*, *mravljem*) u priloškoj funkciji:

Onda bi se **stoprv** moglo suditi NGL-204, da je **naime** grof Forgach težkom mukom izvojtio koncesiu PO-2-459, tako nemislim, ni **danas inače** DNS-467, Pak bje **mravljem/** Povrvio na otok, sve Slaveni. V 6-103, Sestra probliedila **sniegom** sva V 7-587, Pjesnik početkom, sredinom, ili svršetkom govora prekine tečaj rieči uzklikom. A-15,⁸⁴ premda se **kadkada** vrlo primiču elegiji A-29, stara **svietom** kud vrluda,/ kažu ljudi, da je luda AP-247, Nisu **pače** ni slutile, da bi moglo biti među njima zavade. TI-492, Ako si **po danu** žuljio ruke, zaslužio si **po noći** mir D-4, Grofica Terezija živjela je **na svoju** D-97, reče **vrlo** magjarskim naglasom grofica D-99, Grof Adam želi se **svakako** osigurati glede dostave roka D-128, **Čas** je letio na konju... **čas** je jurila sjajna kočija D-278, **onda** treba skupit oči i **kako**, da ne bude vruga i tri ZZ-8, Poć mi je vieke otče! **S bogom** ZZ-125, **Čelo** Hrvatske stojaše Gjuro Drašković ZZ-126, **Pače**, taj album je živ, taj se album **neprestance** mienja. ZA 3-595, jer se je **za onda malo** toga hrvatski pisalo V 12-32, Gospodine, vi ste **upravo** smiešni! – Pače **vrlo** ozbiljan B-179, Zvona kucaju kroz noć, sa Kaptola **lagano, muklo**, sa Griča brzo i **tanko** K 1-3, **Ljuto** izcerio zube, **strahovito** izvalio bijele kamene oči. K 1-34, Svetinom zabruji šum, al utihnu **brzo**. K 1-66, **Netom** do-dje glas, da knez Ivan Morović vodi dobre četiri tisuće biranih ljudi pod oružjem, a i tovar zlata, ali prije nedjelje dana da se neće dotisnuti do nas. K 1-87, **Iz prva** uljulja ga sila rumenog vina, pa poče i **glasno** hrkati. K 1-132, **Hitro** prebaci koprenu i zakrenuv za ugao pokuca na školnikova vrata K 1-134, To **vrlo** krepko pitanje smete Nikicu **još većma**. K 1-194, **Badava** krivudaš, gospodine duhovni, svega neprimam za gotov novac. K 1-207, Bubek govorio je te rieči suhim **gotovo** ujedljivim **glasom**. K 1-279

2.6.8. Prijedlozi

Šenoa često upotrebljava danas već neke zastarjele prijedloge: *medj, ob, proti, razi...*, a neke piše u duhu svoga pravopisa: *izza*. Najveće je odstupanje u vezi s upotrebom i značenjem prijedloga *po* (naročito u pasivnim konstrukcijama), a zatim u nekima, danas neobičajenim modifikacijama prijedloških značenja: *učiniti na moje ime, dati novac na čašicu vina (= za), pod misom (= za vrijeme mise)* i sl. Prijedlozi *radi* i *zbog* pomiješani su u svojim funkcijama namjere i uzroka, a isto tako i prijedlozi *iz – od* u navođenju materije od koje je što učinjeno:

Oblast zavede izragu **proti** tomu. PO 1-109, „Prager Zeitung“ opovrgava, da je to bilo **rad** događaja **na** groblju PO 1-109. Mogo bi čovjek **radi** nas koješta primjetiti, ali obziri razni nedopuštaju nam ni slutnjah. PO 2-409, da nebude razlike **medj** bratom i bratom PO 2-519, **medju** narodi PO 2-523, Ako li se mladom srdcu takov nauk, takva čuvstva neuliju **u** um, onda ni **po** obitelj ni **po** narod neima spasa. PO 2-563, **U** naše strane predje ovaj feudalizam **za** vrieme prvih **kod** nas vladajućih Arpadovacah. PO 2-601, Gle, danica zviezda krasna/ kako trepti **o** pô neba NGL 2-230, **A s** radosti svakom' grud se širi L-37, **S** neba padoh, život mi se smuti L-38,

84 [Op. prir. – U primjeru *Pjesnik početkom, sredinom, ili svršetkom govora prekine tečaj rieči uzklikom* (A-15) instrumentalni oblici ne bi bili prilozni, nego prijedlozi.]

Nišť **od** pjeska, **do** nebeskog svoda L-40, Samo bi **izza** te njegove mrke ozbiljnosti zabljesnuo kritički posmjeh. PO 4-143, bacio kobnu jabuku **medju** ovdašnju inteligenciju PO 4-745, Sbirka jugoslavenska je **u** Šafarika savršena PO 4-746, udove **po** Nikoli Zrinoviću G 5-116, Dobra **po** Hrvate sreća nanese **u** to doba G 5-126, **S** te melje neće kruha biti. TT-65, koju ste već **s** početka ove pripoviedčice čuli TT-75, **pod** večer gledali mjesečinu BM-102, Soba **u** Gjure. LJ-4, **U** njega je divna sila DR-482, **Ob** opereti nećemo ništa pisati PO 6-37, bukne velika pravda... i to **radi** vinograda D-594, **Od** tri dana Jele nesta. V 1-149, vidjeli... **do** tri vojske DNS-449, nego pretraživati kola, dolazeća **iz preko** Save DNS-483, uvjerio **ob** istini ove hipoteze DNS-470, proizvoda **iz** kože, papira i sličnih tvoriva V 2-592, al reć bi **do** dva vraga V 4-225, **o** pojedinih predstavah, **o** reportoiru, **o** redu, **ob** ustrojstvu V 5-12, a naobražena **nad** svoj stališ V 5-206, kupuje sve hrvatske knjige i novine te ih šalje redovito meni već **od** više godina. PR-211, Govorili mi ljudi, da si **od** više vremena blied žalostan PR-228, **Naproti** njemu idjahu kola PR-229, Predsjedniku bilo **po** uredskih poslovih putovat PR-258, Sjedeć **kraj** bezdna **na** strmu kamenu **o** najvećoj žegi PR-261, **K** tomu sam pao **sa** smrti Ivanove **u** neku omamu SA-18, Kornelija (Dežmanova) pošla je **na** Rieku SA-19, Pa **od** zemlje mi s mjesta hodi V 6-452, Bio je mnogo slabiji **za** svoje godine V 6-740, govorio **ob** ovom i onom V 6-771, poznata nam je doduše **od** više godina V 8-195, Koliko utjehe dakle **po** Slavene V 8-629, **pred** trideset godina V 8-648, je mladji čovjek **ob** oporuci starca IO-2, **Razi** zemlje prostran dućan **na** svodove IO-28, Trgovačke dugove počinjene **po** Josi Mariniću IO-79, Evo ti cvancike **na** čašicu vina IO-80, da se njegova jedinica nalazi **na** groznih mukah IO-114, **Po** Petričeviću saznadosmo, da ste **u** noći oplienili škrinju Radićevu. IO-115, al joj žrtvenik stoji i **vrh** Lovćena brda A-1, **po** njezinih ustih, **po** njezinih tvorovih postaje slavan junak bezsmrtnim A-1, ali ti dielovi ne mogu postojati sami **o** sebi A-6, valja da govorimo **ob** obliku, **o** tielu poezije A-7, **proti** duhu našega jezika A-18, **Po** predmetu imamo dakle ljubavnih, političkih, pobožnih i šaljivih popjevaka A-29, **Pod** vrsti zanosnog pjesništva možemo brojiti i rapsodiju A-31, **prema** obćim pravilom poezije A-43, Pitaj narod **pri** toj gori AP-247, **Sa** bolesti nekih članova zapinju nekako predstave V 9-147, **Pred** nekoliko vremena V 10-144, da **od** mnogo godina nismo dosadnije, neslanije i nevjerovnije krparije vidjeli **u** našem kazalištu V 10-791, Karamfil **sa** pjesnikova groba KA-65, koja je osovljene glave **za** stolom **pred** nama stajala **o** mjesečini KA-83, Mi idealni ljudi nismo **za** onda poznavali paragrafa **ob** uvriedi javne straže KA-117, **Kraj** najbolje volje KA-135, **do** dva klapasta uha stršila su **od** glave PK-265, prodan je **pred** dva dana TI-473, **kroz** dva ćedna UA-569, koja je **razi** zemlje stajala UA-617, jer **radi** sebe nije došla UA-665, Poznajem vas **za** vrlo fina, dosjetljiva čovjeka. UA-761, Sve na svijetu radi se **radi** interesa. UA-779, Zaplienio sam **po** sudu **za** dug. UA-831, Meni je **za** diete. D-3, i dalje **naproti** majstoru D-9, ušuljao bio **za** kapetana u novo uređjene banske krajiške čete D-63, **naproti** vratima D-68, **Kraj** svih svojih godina držala se je dosta junački D-68, koja i **po** nju i njezine patrone dobrim plodom uroditi mora D-97, sklopiti pismen ugovor **po** ovom formularu **po** prilici D-129, visok ležao je **po** gradu snieg D-257, Dvorski krugovi uzeli su to **za** javno mnenje **u** Hrvatskoj. D-258, Visoke košare **od** pletena srebra D-295, **Naproti** žarkim prozorom banskih dvorova D-307, kojih nije bilo **pri** slavi D-307, da se dogovorimo **radi** krabulja

D-311, proli vrele suze **sa** tolike ljubavi D-328, Samo cigli čovjek bijaše joj **uz** volju ZZ-3, Obišao bje poslije mnogo svieta **po** zlatarskom nauku ZZ-4, pa kad je sviet išao **iz** mise kod sv. Marka ZZ-5, **po** svetoj Trojici (= iza) ZZ-9, gdje stajahu mesnička vrata, branjena **od** tvrda strielišta i dva gvozdena topa ZZ-30, rasla je i razširila se **do** ugledna grada ZZ-33, s pizme **proti** Franji Tahu susjedgradskomu ZZ-35, vraćali se **od** sajma ZZ-50, A **na** oko stajahu visoke pozlaćene stolice ZZ-79, **Na** Turke ste može biti junak, ali **na** žene? ZZ-81, bilo **prije** podne **po** pjevanjoj misi ZZ-217, „Zatvorite vrata“, opetova Jakopović, „**na** moje ime“. ZZ-168, **naproti** ulazu grada SB-112, jer **od** nekoliko dana sam bolestan, pa mi se ne da pisat GR 17-160, **u** **prkos** sumnjičenju, kleveti i gluposti V 11-288, da se uzimlju koristi **radi** VL-517, Negovorim **od** šale VL-127, raztrošna komedija **na** kazalištu ZA 3-531, potresu ga **u** jedan hip **do** tri ljute groznice ZA 3-531, koga predočih **pred** nekoliko godina PL-VI, da ga **na** tvoje ime pozdravim PL-151, Sad me istom **pri** grobu bolilo srce KLJ-805, **Pri** Sisku si bio? ZT-2, dočuo sam **po** osobah koji mu bijahu doglavnici GR 19-90, ići željeznicom **na** Rieku GR 19-103, što ste **od** nekog vremena toli turobni? B-195, kućicu **razi** zemlje B-275, a **kod** izbora **ob** noć kriomice **za** vladu B-307, da buni djecu prevratnim govori a **po** djeci i cieli puk B-503, Jedinca? Jesi li šenuo umom? odvrati župan i ustne mu se nabraše **na** smieh. K 1-25, Medjutim neka tvoja krotka duša čuva stado **od** gričkih vukovah, koji bi ti mogli **pod** svetom misom crkvu zapaliti **nad** glavom. K 1-26, Pak dodjite svi **do** jednoga **na** grad Grič moliti milost i oprost. K 1-62, Pobiedili ste **preko** moje nade. K 1-78, Nijedan mužkarac, upisan **za** oružje, nesmiije stisnuti oka. K 1-196, **Po** tih rieči ostaviše se gospoda razprave o Angjelijinoj ljubavi K 1-241, **po** dugoj šutnji poslije lieta trista P-93, Dà, **po** nas narod pozdravlja vas cieli P-93

2.6.9. Veznici

Osim veznika koji su i danas u upotrebi, Šenoa se podosta služi i starijim veznicima, koji se više ne upotrebljavaju: *akoprem, jur, jurve, nu, pako, prem, stranom – stranom* (= *ili – ili, ter...* ili opet takvim koji se u današnjoj književnoj prozi ne upotrebljavaju bez stilografske potrebe; to su najčešće reducirani oblici: *al, il, nit*. Specifičnosti su Šenoina jezika vezničke konstrukcije *jer da, što da, zašto da...* kojima je *da* ili sasvim nepotreban ili označuje prijenos iz upravnog govora u neupravni, ili je znak za izričnost:

Isto tako je sudac na dlaku zapisao, **što da** je stajala nova peć za stan gospodina bana, il kozlić... ZZ-32

Primjeri:

Hvala takvom čovjeku, **koji** umije **a** smije toliko **a** takvog šta tvoriti, **komu** je ljubav naroda **a** ne tašta slava najviši cilj života PO 1-44, **Te** uvijek mirno **a** mučec PO 1-109, Najčudnije nam se pako čini, **što** se Schmerling obzire na strašnu opoziciju dvajuh činovničkih gradićah, kao na tobožnje javno mnenje, **a** gdje je ostali sviet? PO 2-529, Koliko **li** ljubav traje? NGL 2-270, **nu** shvaća već uz plug hodeći seljak PO 3-293, **ter** tako podati priliku i ostalim Slavjanom, našoj braći, **da** podpomognu sagraditi ovaj spomenik G 5-6, Sad **kan da** si ju priliepio. LJ-56, **Kako** je graničarska

straža uhvatila jadnoga Cvarića, odvede ga pred odbor sigurnosti. DNS-483, **budući** se kukavicom pokazao DNS-486, **ali** se ona ugiba V 3-790, **al** ovaj zaklinje V 3-790, svatko će lasno razabrati, **zašto da** je Banova sila klonula pred tolikim predmetom V 5-62, **a** Čehom htjede dokazati, **koliko** blaga **da** je u njihovoj prošlosti zakopano V 5-479, **da** našim piscem netreba, **nego** prepisat je, **pa** su napisali najljepši roman PR-211, **a** rieči njegove molitve ne bijahu **neg** zrna, padajuća na pust, neplodan kamen PR-228, Prije nekoliko godina izadje zakon za diobe. **I** žene **da** imaju dobiti dio. V 6-722, Plodovi moji priobćeni su **stranom** u raznih hrvatskih listovih, **stranom** niese još tiskani. ČSR-1, Zahvalit mi se je tuj preč. g. dr. kan. Račkomu, predsjedniku akademije i g. prof. Šimi Ljubiću, čuvaru nar. muzeja, **te** mi neke rukopise za porabu ustupiše A-2, od kolike **da** je važnosti jezik u pjesničtvu A-9, **dočim** se n. pr. oda krili svečano A-31, **a što da** je komično razložismo već prije A-37, **pa** je stihove pravio, kranjske stihove, **da** ih bar naša duša razumije. KA-100, **Pa** nije bio ohol, kao druga gospoda, **a** pametniji nego druga gospoda – prazne makovice s dopuštenjem. KA-100, **Kad** se skupismo **bud** kod popa, **bud** kod prijatelja, udri brate tamburati i davorije pjevati TI-473, **Nu** kao da si ju snimio s ikonostasa TI-492, **kan da** je bilo izrezano od kipara TI-492, Jedan put dosudi mi kob, **da** pustim, **neka** me djevojku zagrlj neljubljen muž UA-811, od g. 1746. nije gospoja Julijana nosila, **nego** crninu D-68, Grofica **pako** promatrala je iza dugih trepavica D-129, **Akoprem** je mudrost velike gospode visoka kao toranj svetoga Kralja, D-253, Ženitbi **pako**, **kako** i sami znate, hoće se samo muž i žena ZZ-6, **Pak i** to znate ZZ-7, nije bio **nego** močvarna ledina ZZ-30, **što no** ga praunuci starih Gričana okrstiše „dugom ulicom“ ZZ-30, **pa pošto** stari Ambroz preminu, digoše se Zagrebčani još jače ZZ-37, **štono** provirahu iza bruseljske paučine ZZ-80, Veli **da** mora pred vaše lice, jer **da** vam ima o važnih poslovih govoriti. SB-2, Još bismo pri kraju iztaknut imali, **da** je pisac u „Čir Tasi“ i u švajcarskom putu upleo tudjinskih rieči upravo do dosade **ma** je i htio tim karakterisat govor stanovitih ljudi, V 11-387, Gledao je svejednako u zemlju **ter** zabadao svoj štapić u travu. VL-485, **da** sam oholica, **da** stare prijatelje prezirem, **pošto** sam se liepo smjestio VL-727, Ove zapiske počimljem, **pošto** sam jurve četrdesetu godinu prevalio. GR-19-90, **koja** nevene godinama, **dočim** ljepotica salona vrlo rano ocvatu B-98, **Prem** posve mlada, **toli** je temeljito naobražena, **toli** oštra duha, **da** će timi vrlinama možda više postići, nego li drugi manje daroviti učitelji drugim izkustvom. B-535, – E **pak**, per dio, nisam **li** te ja izliečio, dignu vrač ponosito svoj nos. K-274, ti znaš svakomu začepiti usta, **pak** je tih kao mrav K-284, Nerazumijem toga ni sam Angjelijo, **nu** poći valja svakako, **da** neuvriediš krune. K 1-23, Kao bez misli gledaše pred sebe, **a** na ukočene oči skočiši suze, samo desnica gnječila je sve živo rub crne pregače. K -28, – **A** moro sam doć, posla me dužd, **al** toga **da** nesazna živa duša. K 1-30, Dugo je klečao pred Pavlom, **da** mu izpovjedi grieha svoje, **jer** čist hoće **da** krene na daleki, dvojbjeni put. K 1-45 **Nit** je bilo vidjet broda na moru, **nit** čovjeka po ulicah. K 1-53, **Al** stiena pada okomito u more, **pa** je voda duboka. K 1-59

2.6.10. Uzvici

Raznolikost i čestota Šenoinih uzvika, u poeziji i pripovjedačkoj prozi, sasvim su povezani sa stilografskom strukturom njegovih jezičnih kategorija (primjeri se nalaze u stilografskom dijelu radnje [usp. § 3.5]). Najosnovnija im je funkcija jezična dokumentacija stvarnoga sadržaja, potkrepljivanje razgovornosti u dijalozima i u uvjerljivosti situacije:

pa **puc** bičem po mojem zelenku BI-759, E onako **kvrc** iza pećine zato se mnogo i ne pita ČSR-87, **Ha! Ha!** nasmija se Prodanić od srca, te šale još nećuh za života, da te groznica sred bitke svali s konja i da konjanik octa pije. K 1-87, – **Ho! Ho! Ho!** će šljivar Gregorović svijajući šakama kuštrave brkove te mu je rumeni nos drhtati počeo. K 1-88, **Da, Da!** zaštekta Nikola gledjuć bezočno mutnima očima mladića. K 1-88, – **No, no,** mahnu Živan rukom, ja nebi na nijedan ženski jezik prisegao, makar ga svetom vodicom pošćropili, ni na tvoj. K 1-92, – **Oh!, Oh!** Ali je onda dobro biti moralo, viknu djevojćica, al u jedan put se prenu, nagnu glavicu, dignu prst. K 1-97, **Aj, aj!** zakimnu Ivan krćki, kako Šišman šošćtare i mesare mazi – proti nam. Dobro i vrlo dobro. K 1-99, – **Ma!** zinu bosanski boljar i razćtvari oći. K 1-121, – **Bravo!** Pogodio si! K 1-25, – **Eh,** kako ne! Ala Lukrecijo, odakle si uzela toliko zmijske pameti? K 1-133, **Joj! Joj! Joj! Zlo! Zlo! Zlo!** K 1-156, **Oj! Oj! Oj!** Da ste zdravo svitla gospodo bosanska pred sutjeskom crkvom. K 1-276

2.6.11. Padeži

▪ Nominativ

Bez posebnosti u odnosu na suvremeni književni jezik, nominativ je i u Šenoae padež subjekta, samo što je instrumentalna dopuna uz neke glagole (*biti, postati, zvati...*) u Šenoinu jeziku veoma česta (primjere navodim kod instrumentala [usp. dalje]):

Dječćko me ljubi, zove me **otcem**. K 1-104

▪ Genitiv

Dok većina sintaktićkih funkcija genitiva Šenoae upotrebljava u duhu suvremene književne norme (genitiv dijelni, materije, vremena, poređenja, uz *svoga* itd.), najćešći neknjiževni oblik mu je prisvojni genitiv, koji on tvori konstrukcijom sa prijedlogom *od*:

Nova jeka od **Balkana** PO 2-515, Da hrvatski narod za svoju srodnu braću na Vltavi gaji vrućih **simpatijah** PO 3-79, Do beamterskih **pikaćah**, dakako ex offo, nekoliko njemaćkih **burševah** u svietlo zelenih i crnožutih kaputih neima žive duše PO 3-107, Već dioba Poljske od **Katarine**, što je obožavala Montesquieua i dopisivala s Voltairom, od **Friderika Velikoga**, koji je napisao „Antimachiavella“, već ta dioba bijaše grieh, što se je do **Boga** ćuo, i povjest će ga zasluženim imenom krstiti. PO 4-567, – (gleda na sat) pol **dvanaeste!** LJ-34, Pa imate li **pušaka**, DNS-449, Ćitam **romana, putopisa, novela**, gospodarskih **knjiga** i **toga** više. PR-210, namjeravati kopati **srebra** i **zlata**, LA-436, smatrati glavnim zatoćnikom od moralne **vojske** V 6-287, orijaške posude od **srebra** ČSR-29, Ćuvstvo u lirici da je jako trajno i jasno,

te nam se ima prikazat jedinstvena svih svojih **promjenah**. A-27, opazili na zelenoj uniformi stražara zlatolikih **tragova** vješto bačenih **jaja** KA-117, A za ostaloga **vremena** je pio, kockao se i vragovao. ZZ-3, da vari kojekakovih **napitaka** i više **toga** ZZ-3, Gospoda ga drže na starješinstvu od **milosti** PL-2, Baština od **otca!** zapanji se mlada B-211, Nedaleko od **sela** Gorjana dulji se čislo **brežuljakah**, zaraštenih hrastovom šumom K-1-146, Pa napokon kakov ugledaste plod od svih svojih **muka** (bez -h) K 1-246

▪ Slavenski genitiv

Vrlo čest i običan mu je i slavenski genitiv,⁸⁵ a odstupanje je rjeđe:⁸⁶

Ili svi protivnici sadašnje bečke gospode nežele **slobode** PO 2-551, „Poljske **majke** više nije.“ (rima na: vije) NGL 2-130, jer Niemci u politici **zubih** još nisu pokazali PO 3-70, neznadu narodnoga **jezika** PO 4-158, **Toga** neznam G 5-99, ne umiju mienjati **glasa** PO 5-465, Ne ljube sve žene ustavnoga **života** ZA 1-35, da nemora nositi teške **lunte** DNS-452, te niesam mogao, da ne pogodim **Ozlja** V 5-809, Nije poznavao **svieta** ni sebe. LA-393, Nemogoh ti javiti **smrti** SA-18, Sad već nije prodavao **žlica** i **mreža**. KD-63, Nebih **toga** činio ČSR-I, On nije zamienio **akuzativa** s lokalom A-9, Mislim, da **toga** ne će zatajiti ZA 2-293, da si ne skrha **vrata** V 10-92, Vi **toga** ne znadete TI-473, **To** ne smije biti TI-559, Ne razumijem **te fraze** UA-761, Ne imaš li **mene**, **svoju ženu?** D-3, premda joj nitko nije gledao crvenog **nosa** D-69, ja nerazumijem tvoje mlitave **ćudi** D-282, Klara neučini ni **jednoga** ni **drugoga** VL-485, Neće oženit **Lucije**. VL-713, Pred Vami neskidam **šešira** PL-83

▪ Dativ

Osim u nekima, danas neuobičajenima dativskim dopunama, u ostalim funkcijama dativa srest ćemo u Šenoinu jeziku današnja književna značenja (dalji objekt, korist – šteta, prisvojnost...). Dativ svrhe spominjem kod zamjenica [usp. § 2.6.5], a etički dativ, kao izrazitu stilografsku kategoriju, u sintaksi stilografije [usp. § 3.5]:

Zakletvi svetoj složismo ruke AP-134, vanredan vještak **maču** D-64, Sav pod **sobi** bijaše skladan od drobna šara kamena ZZ-79, **domu** idemo SB-32, Sunce sreće zasinu mladomu **Šišmanu** opet po mnogih burnih danih. K 1-141

▪ Akuzativ

Akuzativne funkcije i njihova sintaktička upotreba nema posebnosti. Dosta je čest akuzativ unutrašnjega objekta, ali kao stilografska kategorija (v. tamo [usp. § 3.5, t. 72]). Već je i Šenoa instrumentalne rekcije uz glagole *postaviti*, *imenovati*, *proglasiti* zamjenjivao prijedlogom uz akuzativ:

⁸⁵ O čestoti genitiva v. Darinka Gortan-Premk (1962).

⁸⁶ [Op. prir. – Odstupanja Kalenić rijetko navodi odjelito pa ih valja tražiti unutar primjerâ; ovdje su to npr. *To ne smije biti* (TI-559) i *Ne imaš li mene, svoju ženu?* (D-3) umjesto *toga* i *svoje žene*.]

stražio **stražu** DNS-470, uhvati Janko **kćer** objema rukama PK-284, Jedan put dosudi mi kob, da pustim, neka **me djevojku** zagrlj neljubljen muž. UA-811, inače poći ćeš **za poručnika** u **Liku** D-126, Mi dodjosmo loviti **lov**. D-225, koga je kraljica pri tom imenovala **za svoga povjerenika** (= svojim povjerenikom) D-279, koga poznajem **za** valjana **junaka** D-328, zato ga i Ljudevit postavi poslije **za bana** Slavonije K-275

▪ Vokativ

Vokativ, dakako, i u Šenoae ima funkciju dozivanja, a u poeziji i on upotrebljava vokativ umjesto nominativa, kada mu to zahtijeva metrička shema pjesme. Posebnost je Šenoina jezika što se u njemu javlja tzv. vokativizirani nominativ, tj. u indirektnoj službi vokativa. Šenoa je tu naslućivao razliku (*dođi, momak, ovamo : dođi, momče, ovamo!*) koja se sastoji u indirektnijem obraćanju, iza kojega može stajati specijalan imperativ situacije ili poseban piščev prijenos značenja. Takav nominativ često znači ironiju, omalovažavanje ili pak želju da se izbjegne neposrednost, „intimnost, prijateljsko uvjerenje“, koje, sam po sebi donosi vokativ:

Dotisnu se **vraže** do tabora NGL 4-92, U zoru ode božji **sine** V 2-24, **Karlo, slugo** božja! Tebi se zavjerismo, za te se borimo, tebe podigosmo na prijestol. K 1-45, – **Berislav!** šaptnu djevojka kroz blažen uzdah, porumeni i oči joj ponikoše na cviet, koj je treptio na njezinih grudih K 1-74

▪ Lokativ

Izmjene u lokativu sastoje se od neknjiževnih značenja pojedinih prijedloga (*po vremenu* = *s vremenom*), a ovo je došlo uslijed miješanja različitih jezičnih sredstava za izricanje vremena i zatim od neknjiževne upotrebe prijedloga *po* u pasivnim konstrukcijama:

Idem **po ulici** LJ-78, kako će mu i sin **po vremenu** junakovati (= *s vremenom*) LA-370, Sve to saznadoh **po prijateljici** Kamilinoj MG-267, pazi dobro na sve, što se **na Rieci** radi ČSR-62, bijaše **po Zagrebu** silne žurbe i trke D-278, Svesvetečki vara me **na žitu** SB-4, da negovorim **o** drugih manjih **stvarih** GR-19-91

▪ Instrumental

U Šenoinom su jeziku veoma česte priloške funkcije instrumentala, češće negoli u suvremenom književnom jeziku, pa je i to jedna od osobina njegova jezika koja je danas arhaizirana. Tako će npr. Šenoa vrlo često reći: *Ori se gromom naroda glas*. Danas bismo to rekli: *Kao grom se ori naroda glas* i sl. Uz glagole *biti, postati, stvoriti...* Šenoa će redovno upotrijebiti instrumental (umjesto današnjega nominativa), a uz glagole *promijeniti se, izabrati, stvoriti...*, gdje je danas češći akuzativ uz prijedlog, Šenoa će također upotrijebiti instrumental. Funkcije instrumentale s prijedlogom *s(a)* sredstvo – društvo – način u Šenoae su također izmiješane, ali opet ne toliko da mu se pogreške mogu označiti kao pravilo; upotreba prijedloga *s(a)* u instrumentalu sredstva, ili opet ispuštanje toga prijedloga u instrumentalu društva ili načina u Šenoinom je jeziku moguća, ali su i književne upotrebe sasvim redovne. Izvjesnu nesigurnost treba pripisati i utjecaju kajkavskoga područja, a kod instrumentala načina i miješanja sredstava: prijedloškom ili besprijedloškom izricanju priloga načina (*ide momak strančicom, s obzirom na to*):

Čudom se je čuditi PO 1-77, Mi bismo pojedininimi **paragrafi** kaznenoga zakonika i postupnika mogli dokazati nezakonitost svakoga razloga i postupka PO 1-109, Mi tu stojimo mirno **dušom** čekajući zoru, a za **zorom** sunce, da nam pokaže: „ubi terrarum summus“. PO 1-110, mi mu kažemo, da ćemo se s njim slagati onda, kad bude prvi uvjet **istinom** PO 1-110, sve bijaše **sredstvom**, kojim je raztrgan vez od Boga i naravi svezan PO 2-519, jer će nam to biti **znakom**, da se svemogućnost ministarska sve više ziblje PO 2-545, Kano pčele mladijem **proljećem**,/ O sunašcu žarko **rojem** roje G 2-68, koju svaki južni Slaven **ponosom** govori G 2-88, koji se bavi s austrijskim **financijami** PO 3-81, medju mjestnim **viestmi** PO 3-814, oni isti, koji su bili prošlih godinah **orudjem** českih ovacijah PO 3-814, Naravnim **nagonom** skoči zdvajajući Žid prozorom na polje PO 3-836, Ja ću biti **stupom** tvomu domu DR-706, **Zorom** sljedećega dana DO-609, Tko? zapenta Milivoj, zažariv se **trenom**. DO-809, poletili bi nagnutimi **batinami** DNS-449, te ih **tisućami** plaćaju V 5-526, Kotlina se nadme i **munjom** odletismo kraj Rakovca i Švarče u slunjsku pukovinu – u junačku krajinu. O 3-270, stao je **mladićem** u narodnu vojsku V 7-648, Šareno **mravljem** vrvi dato V 8-403, **Užasom** opazi djevojka, kako joj se crvene zublje krvnika Mlečića sve primiču, **užasom** opazi kako tri čovjeka u barki zaman rade pritisnut se kraju. ČSR-6, prebjegne iz Lošinja u Senj i tu bude **krčmarom** ČSR-8, ostavi brod na kojem je **mornarom** službovao bio IO-4, nije dobro hodat **večerom** po gradu IO-8, niesam zaboravila, da sam ti **majkom** IO-46, odbijala si me **rugom** i **sramotom** IO-48, Ja, budući pomorskim **kapetanom** IO-114, kad se u pjesmi dragi želi prometnuti **leptirom**, **biserom**, **orlom** i t. d. A-15, **Obzirom** na stvari A-12, čudno nakićen **znakovi** bravarskimi D-9, Grof Adam bio je vrstnim **žitarom** D-97, odlučio je pokrenut življu trgovinu sa **žitom** D-127, Oh, chevalier, jesam li **spletkaricom** D-130, Zar si želite vremena zlatne dobe, gdje su potoci **mliekom** i **medom** tekli? D-198, Potom je zabogar **bogatašem**, a bogataš **siromakom**. D-236, **Jutrom** devetoga srpnja D-278, da se je Zagreb promienio **Sodomom** D-308, a Zagreb uzvisiti **snagom**, il Stjepka stvoriti **divom**, a Zagreb baciti **žrtvom** osveti ohologa boljara ZZ-38, pa je tim **tovarom** klipsala kući svojoj (bez s) ZZ-51, Bake ostaše **kamenom** ZZ-54, vaša volja mi je **zakonom** ZZ-87, kojoj je bio Vraz **tajnikom** V 12-519, vladao se, kao da sam mu **teretom** KLJ-805, Kad prolaziš **ulicami** glavnoga grada ZA 4-820, nastradao je groznim **potresom** silno V 13-516, koja nevene **godinami** B-98, Crnooka mladica gotovo **djetetom** K-276, Svi se stvoriše **kamenom**, samo ja viknuh na juriš, al Lacković mahnu mi žalostan **rukom** K 1-48

2.6.12. Glagolski oblici

▪ Present

Prezentski oblici Šenoina jezika javljaju se u svim funkcijama u kojima postoje i u suvremenom jeziku (prava i neprava sadašnjost). Odstupanje od suvremenoga književnog jezika pokazuje se u svršenom prezentu glagola *biti* kad on znači „postati, postojati“ i u nekoliko primjera u kojima prezent svršenoga glagola znači futur, ali i izvan zavisnih rečenica. Ova pojava, sačuvana u drugim slavenskim jezicima (npr. rus., češ., slov.), ali ne i u štokavskom

dijalektu i u književnom jeziku hrvatskosrpskom, u Šenoe se naslanja na kajkavske utjecaje. Kao što je poznato, kajkavski je dijalekt sačuvao ovu funkciju:

Gdje **obilazi** da **progutne** čovjeka pravednika PO-515, A ta klica **bude** cvietom bujnim/ A taj svietak **bude** duhom silnim NGL 1-32, Ali i to sjeme najnovijega evangelija **padne** kao i subvencija „časa“ na hladan živac kamen. PO 5-302, „Stojder vraže! ni koraka više,/ Ni koraka – il jedan hip/ Zrno moje biljeg ti **napiše**,/ I sattr će mahom vražji kip“. NGL 3-214, Čin **biva** u Zagrebu. LJ-3, bez svega i svačega, što se mladu čovjeku **hoće** LJ-5, Tu se **lelija** pšenica, tu **provirkuje** plavetasti lan, tu **strši** nečešljana konoplja, ondje se **ustoboči** klipata betva kuruzna, a pod njom **driema** glavata gospa bundeve, sve žuta od zavisti, da se ne **može** takmiti sa vitkastom kuruzom DO-609, Otvoriv oči reče: „Otcu **javi**/ Iz zasjede me prijatelji Sasi/ zadavili. Moj otac me osveti. V 6-104, a od pridošlica ne **bude** skoro mjesta vlastitim sinovom u vlastitu domu V 8-648, – Niz bielo čelo, niz biela ramena **padaju** ljepotici zlatni uvojci, a crno joj oko **plamti** ko danica zvezda sred tamnoga neba. ČSR-29, Liepost **driema** u naravi, **probudi** se u duhu, a fantazija **uhvati** oćutni pojav lieposti, **očisti** ga, **oplemenjuje** ga i **uzvisuje** ga do idola. A-2, ako se ta ideja **izjavlja** silnim izrazom A-3, kojimi se miena čuvstva **pojavlja**, ona je izraz trajnoga svjestnoga osjećanja A-31, Sonet **je** izvora talijanskoga, te **predje** već za rana u Dalmaciju A-32, životu **prene** mrtve zemlje tlo se AP-167, Znam, da ću dosta rano još mriet/ Al mi **neklone** nada/ Iz srca **niče** krasan nam cviet,/ Djeca nam junačka mlada. V 10-783, **Budem** kadetom slunjske regimente TI-473, Blau, da znate, **jest** bankrotisani postolar UA-779, Mi se **vidimo** danas prvi put. ZZ-80, Od samoborske strane **miče** se prema Savi jaka oružana četa SB-110, Dne 20. lipnja **umre** u svom rodnom gradu Senju čestiti mladi Hrvat Mirko Turić, profesor na požeškoj gimnaziji V 11-419, Obćinstvo **počasti** ga svaki put burnim pljeskom V 12-290

▪ Aorist

Aorist je čest u Šenoinu jeziku i u jeziku hrvatske književnosti i publicistike 19. stoljeća. Tako se npr. u *Pozoru* od 15. VI. 1861, str. 298, u rubrici „Političke vlasti“ nalazi i ovakav sastavak:

Kad je preko Timoka bježalo ono 100 porodica, **navališe** Turci i **obaraše** na njih vatru. Polovica bjegunacah **bijaše** već na našoj strani, na drugu nesmiljeno **udaraše**, sirote **zavapiše** groznimi vapaji, na što i prebjegli **započeše** pucati. Tri srbska stražara nemogavši odoljeti srdcu, **priskočiše** im u pomoć i sjedinjenom silom **podje** im za rukom da uzbiju Turke, i prelaznike da spase od potopa.

Ova „apsolutna“ upotreba aorista i imperfekta, i u sastavku koji je sasvim informativnoga karaktera, pokazuje kako je aorist, a isto tako i imperfekt, bio u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća jezični znak literarizacije teksta i kako se pretvorio u maniru koju danas treba organski povezivati i tumačiti s nastankom i rastom našega književnog izraza.⁸⁷ Ovom su

⁸⁷ Za ovakvu „apsolutnu“ upotrebu aorista i imperfekta pisci su mogli dobiti podstrek i od gramatičara. Tako npr. A. Veber u *Skladnji ilirskoga jezika* navodi ovaj primjer: „Jedan siromah *življaše* u jednoj pećini i *neimaše* ništa do jednu kćer, koja *bijaše* mnogo mudra i *idjaše* svuda u prošnju, pa i otca *učaše*, kako će prositi i pamet-

nesumnjivo pomogli i „apeli“ jezičnih stručnjaka 19. vijeka (npr. Veber 1868, 1887a: 292 i dalje), koji su u aoristu i imperfektu vidjeli očuvanje unutrašnjega jezičnog bogatstva i raznolikosti, očuvanje bogatstva u izrazu jednostavnim brojanjem jezičnih kategorija. Ovaj se stav vrlo često potkrepljivao aoristom u grčkom jeziku (Veber 1868).

Novija istraživanja pokazuju kako su i aorist i imperfekt semantički obilježeni (Sladojević 1953, 1955, Ivić 1958). Čestota u djelima pisaca 19. vijeka predstavlja sredstvo literarizacije – onaj znak po kojem se (uz ostalo) književni jezik razlikuje od razgovornoga. Na toj relaciji aorist je znak ostvarenoga prijelaza, ali je u mnogim slučajevima, posebice u dijalogu, promašaj u jezičnoj dokumentaciji sadržaja, znak je neuvjerljivosti i manirizma u slabom smislu (v. aorist u stilografiji, tač. 73–79 [usp. § 3.5]):

Zatim se **oprostismo**. PO 1-151, **naidjismo** na zla prijatelja PO 2-439, Znameniti napredak i osobit talent za naivne uloge **pokaza** nam gdčna Perisova, osobito kod Poliksena. NGL 1-259, Što **izgubi** česka knjiga duhom njegovim, **posvjedočiše** sprovadajući ga do hladnog groba tisuće razcviljenih osoba njegovih štovateljah G 2-79, Na austrijskoj granici **skinuše** Poljaci ruskoga orla te **namjestiše** poljskoga. PO 4-155, Staru šljivu **posjekoše**,/ **Iztesaše** drven krst/ Našem Janku **podigoše**,/ Tuj spomenik drag i čvrst. S 2-34, Drugi dan po objedu **sjedè** starac tobož driemati. TT-75, Prije **spomenusmo**, da hrvatskomu kazalištu valja i formom biti hrvatskim. PO 5-981, **Proletismo** kraj vrhova Gračaca, Goljaka, i Pučine, a kraj sela Greljina [*sic!*, Hreljina?] **nesta** nam izpred očiu starca Kleka O 3-278, **Namućih** se, hvala bogu, dosta toga svieta, ČSR-41, – Vojvodo! **ruknu** Rabata, platit ćete mi, što **dovedoste** amo tu ludu ženu. ČSR-85, **Pohitih** kući IO-3, tako **razložismo** u kratko A-26, Sretan se **povratih** k tebi/ U taj planinski mir AP-264, I oba **udariše** iznova piti PK-284, **postaviše** zapovjednikom TI-492, svojoj osveti **hćedoh** žrtvovati svoje srdce UA-811, Svi **umukoše** na čas mukom. D-66, **pobjedismo** divljaka bar na neko vrijeme VL-600, i oči mu se nekako čudno **zakriešiše** PL-103, Da, Janko **osta** junak, **dobi** Maricu, deset cekina i pohvalu grada ZT-2, Svi **pokloniše** se sudu i **rekoše**: Hvaljen bog! svi se **razrediše** pred ogradom u kolo oko kovača i vračarice. K-293, Angjelijo dušo, evo **pobjedismo** sjajno, a ova pobjeda **primaknu** vas miru. K 1-76, Na taj poziv **uhvatiše** fratrovi svoje konje, **digoše** se u sedlo te **krenuše** zagrebce prema Savi K 1-123

• Imperfekt

Što je rečeno za aorist, vrijedi i za imperfekt. Njegova obilježenost (izuzetnost) dovodi do njegova nestajanja u suvremenom jeziku. Ali u Šenoa, kao i u ostalih pisaca 19. stoljeća, imperfekt je sasvim uobičajeno i često vrijeme. Kako mu je Šenoa međutim promijenio normalnu frekventnost i preko uobičajenih situacija, i imperfekt mu je često ono što njegov jezik čini „arhaičnim“ tj. neadekvatnim jezičnim dokumentom o događajima, ljudima i predmetima (v. o imperfektu u stilografiji, tač. 73–79 [usp. § 3.5]):

no govoriti“ (1859: 94). Veber naravno nije u stanju da konstatira kako je ovo primjer literarizacije narodnoga pripovjedača te kako se imperfekti ne dadu upotrebljavati u svim prilikama.

Ljubav domovine **goraše** pod pepelom okolnostih u srcih kao sveti neki oganj PO 1-43, Niemac **lovljaše** lov u gustih šumah svojih PO 2-601, Svih **ljubljaše**, svaki ga **ljubljaše**/ Te si stavi spomen u svom rodu NGL 1-32, **Bijah** momak, ti djevojka/ Kad sam u svijet strani moro NGL 4-210, **Domišljasm** se razlogu te predstave V 7-142, Jednoga dana **sjedjahu** obojica za drvenim stolom pred mlinom pijuć vino, pušeć lulu. KD-65, Čas je natezala drobnimi prsti zlatni križić što joj **visijaše** o vratu, čas gladila je punom rukom crnu gladku kosu. ČSR-1, Teško **podnašahu** tu švabsku novotariju i gnjevnim okom **gledahu** tiraniju varoške gospode. PK-269, **Mišljah**, da imade u njega gosti. ZZ-50, U toj sobici **stanovahu** za onda dva zagrebačka pravnik VL-42, kadno Jelenjani kruto **kmetovahu** gradu PL-2, **Branjah** se toga klanjanja i blagoslivljanja, kako sam bolje znao. KLJ-757, sa tavanića štacuna **visijahu** snopići prašna bilja, na policah **stajahu** šareni lončići i veliki i mali, a uz njih **ležaše** ogromne knjižurine. K-263, **nemogaše** ga izmamit K-276

▪ Perfekt

Perfekt i njegove funkcije u Šenoinu jeziku nalaze se u istim okvirima kao i u suvremenom jeziku (indikativ, relativ; futurski, imperativni, optativni i dr.). U historijskom perfektu Šenoa rijetko ispušta pomoćni glagol *biti*, osim u slučajevima kad za to postoji poseban razlog, npr. broj slogova u stihovima i sl.:⁸⁸

Poput mrava **radio je** i uistinu **dostigao**, što **je htio**. 4-515, Soneti. **Pjevao** Veljko Rabačević. NGL 4-4, **Prikazala se** komedija „Zlo čuvane djevojke“ V 5-655, Martin **se je znojio** za poslom i zimi i ljeti KD-63, Već **se je hvatao** sumrak. ČSR-89, **tvrdnulo** pod tobom more AP-68, Čudimo se, da si **je odabrala** veliku ulogu V 9-179, Ni biesa **nisam se bojao** – samo ženskih **plašio** strahovito, premda **su** mi pod nosom **cvjetali** prvi brčići, KA-68, tu **su** opet posavska kola polagano **dovucala** seoskoga župnika D-278, Kad je u Pragu polazio gimnaziju i filozofiju, **pojavlja**o se **je** življi pokret u českoj književnosti. V 11-404, a ti uvriedjeni bezimenovići **pisali su** u listove, da ubijam mlade talente V 12-79, Vjetar **brijao je** upravo mrzko, da mi lice **gorilo** kao od žeravice, a ruke i noge **se kočile** i **ledile**. B-243, Niz mlado joj procvalo tielo, bielo poput mramora, spuštahu se crne saborite svite, mrke pramove **pozastirala je** tanahna koprena. K 1-22, **Okriepio** te bog! šapnu kanonik. K 1-83, oj daleko oba **zašla**,/ nikada **se već nenašla** P-22

▪ Pluskvamperfekt

Najčešće je pluskvamperfekt načinjen perfektom glagola *biti*, kao i u suvremenom književnom jeziku. Imperfektini pluskvamperfekt Šenoa upotrebljava „u pripovijedanju“ – radnja se odvija u „slikama“, predmet i događaji obuhvaćeni su epski (v. imperfekt i pluskvamperfekt u stilografiji [usp. § 3.5]):

što **se bilo namjestilo** tja na peći PO 3-431, Ahasver nije sinoć **opazio bio** čovjeka, koji ga je oštro motrio. PO 4-155, koju **je bio** u zagrebačkom kolodvoru **obljubio**

88 [Op. prir. – Primjer *Okriepio te bog!* (K 1-83) prije će biti optativ negoli perfekt.]

BM-100, Nije dugo postojalo, pa već **bje nestalo** u društvu one stege, koja se početkom svakoga sastanka opaža. DO-700, Baš **bje nestalo** vrijeme praznikom LA-370, Pošto **bje** sin **otišao** LA-419, **Poludila bje**. IO-117, Taj krčmar bijaše Wolf Heim, komu **je bio** Novak **poklonio** zemljište, te sagradio kuću. TI-559, koj je djevojku sve većim udivljenjem **slušao bio** D-198, pošto **je** Hribar **otišao bio** SB-260, kad **je** oružje **uzmanjkalo bilo** ZA 3-403, Godina i više **bje minula** od one krvave noći pod Gričem K 1-6

▪ Futur

Futur u Šenoinu jeziku postoji na istim relacijama kao i u suvremenoj književnoj formi. Ako izuzmemo neujednačeno pisanje futura (*radit ću – raditi ću*), onda su samo dvije osnovne pojave kod Šenoina futura, po kojima se to vrijeme razlikuje od današnje norme: prezent svršenoga glagola u službi futura u glavnoj rečenici i futur u zavisnim rečenicama, umjesto prezenta svršenih glagola ili futura egzaktoga. Ovo posljednje općenita je pojava u razgovornom jeziku priučenoga štokavskoga dijalekta u sjeverozapadnim krajevima. Za futur II. vrijedi ono što je rečeno u morfologiji [usp. § 2.4.20]:⁸⁹

I čitavo jato crvenkapah **će** na Žida PO 3-837, **bit će** tomu trideset godina LA-369, Svakako bi dobro bilo, da se svaki prievod strogo pregleda prije, no **će doći** na slagarove ruke. V 6-477, Ilija baci dakle mletačku luntu, pa da **će** dalje u svijet IO-4, ne bojim te se, ali cielu stvar **iznesem** IO-81, Al pravo reći, taj se **povratiti ne će**. IO-101, **Štediti ću** čeljad cielu/ žrtvu obrah si jedinu,/ glavu smrvih tvomu sinu. AP-241, Meni se hoće tebe, tako **će** i **biti** PK-284, Šta je otče? **reći će** plaho kći PK-284, jer moja **ćeš** svakako **bit** PK-284, stisnu oči, pa **će** ovako: TI-492, pa **će** jakim al drhtavim glasom TI-492, ja **ću** ga **ubit**, **sasjeć** TI-507, pokloni se liep kavalir duboko, te **će reći** D-126, a starac **će** im tako: D-225, Tišina zavlada i majstor Grković **reći će** ovo D-272, stara da **će** za njimi, al posrne D-295, Krv da **će** joj **raznieti** živce, srdce **skočiti** iz njedara ZZ-50, Bilo je vidjeti, da **će** to papuče **biti**. B-98, **bit će** po svoj prilici **proučila** i proračun B-401, Hvala ti, meštre Tomaso, **reći će** ljekarnik ozbiljno, hvala ti. K-268

▪ Kondicional

U malenu broju slučajeva Šenoa griješi i u upotrebi kondicionala u pogodbenim rečenicama, uz različite veznike; ostale su upotrebe kondicionala bez posebnosti:

Da je Srbobran čitao, što su poljski listovi o Crnogorcih, Hercegovcih i o beogradskom bombardovanju pisali, zaista ne **bi bio napisao** onu prostotu. PO 4-466, **Savjetovali bismo** gosp. Bana, neka malo polaganije govori. PO 6-29, Čudismo se, da si g. Ban radi veće udobnosti nije izabrao komode, gdje **bi** samo stolce namjestiti **imao**. PO 6-189, da **bi** ona sve to **znala**,/ **nebi** sad pod viencem **stala**. AP-247, Tko **bi** si nevoljom glavu **tro** V 10-782, Vriedno **bi bilo** zapisati, kako je ovoga ili onoga

89 [Op. prir. – Među primjerima upadljiv je broj onih s ispuštenim glavnim glagolom, a ima i prezenta, npr. *ne bojim te se, ali cielu stvar iznesem* (IO-81).]

iznenadila strašna sгода u 8 sati 35 minuta u jutro. ZA 4-771, Od časka do časka **bi stao, primako** ustima rog i tada zaori po snježnoj zemlji mukla zaorija, ko daleka mukla grmljavina. K 1-7, Bivalo te ga je hvatala drhtavica po ciele ure, a zatim **bi usnuo i spavao** do drugog dana. K 1-115

▪ Imperativ

Sintaktičke upotrebe imperativa u Šenoinu jeziku ne razlikuju se od suvremenih. Šenoa imperativ često upotrebljava za slikovito opisivanje žive radnje, a imperativima obiluju i njegovi dijalozi. U dijaloškom pogledu Šenoa u mnogočemu nadvisuje svoje savremenike književnike, jer mu je dijalog živ, logičan, svrsishodan, uklopljen u zbivanje, odlikuje se razgovornom eksplikativnošću. Osim, naravno, u nekim izuzecima. U mnogome tom uspjehu pridonosi i njegova funkcionalna i znalačka upotreba imperativa, kao najizrazitijega načina u hrvatskosrpskom jeziku. Imperativ se u tim svojim osobinama i morfološki i funkcionalno dodiruje s uzvicima. Jedino je u Šenoae češći imperativni oblik načinjen od glagola *imati* negoli je to slučaj u književnom suvremenom jeziku:

Imala su učiti svu mudrost toga svieta u tom jeziku PO 1-43, Velike su zaprieke, s kojima **se imaju boriti** načelnici českoga naroda PO 2-137, „Narodne Novine“ **imale bi** pako obzirnije **pisati i čekat** PO 3-837, ne **sudite** mi krivo PR-293. Nisam te već nikad **imala vidjet**. PR-293, Ova moja pričica **budi** samo sveta suza na grobu vrloga prijatelja PR-294, Zajc je doživio na taj dan liepu slavu, i to neka mu **bude** zadovoljstvom za one neprilike, za gdjejoju neprijazan, koju je možda od gdjejoga **doživiti imao**. V 8-755, – Bit će gaće, ali kad će, a mi **zapiši** svoj račun za uho i stoj kao rosa na listu. ČSR-10, Svjetal i snažan **budi** nam rod AP-134, al svakako bi Ivičević **imao tražit** njegov savjet V 10-608, Gospodjica Sobjeska **imala bi** ipak **pomislit** V 10-775, Sad je **imao pući** sud KA-153, **Dodji** po podne sa mnom na sajam. PK-284, To vam **budi** znano i preporučeno D-275, a **imao je biti** dopraćen do Ludbrega D-279, Ne **budi** ova ciganija duši na rovašu, ali ta jedanaesta svieća sigurno vam neće posvetiti u raj božji. ZZ-9, Bog mi **pomozi**, kumo ZZ-29, a za mir moj ne **brini** vaše gospodstvo ZZ-86, Al **vjeruj** mi milost vaša SB-4, Sav prihod imanja **ima se** jednako **porazdieliti** SB-4, **Oprosti** mi vaša milost SB-4, zovu te, **hajd žanji** najprije gospodski klas SB-50, Tu **se je imao** i Vladimir **oprostit** od svojega pobratima. VL-757, **imalo se ići** u rat ZA 3-403, U Livornu ima se birat zastupnik u parlamenat. V 13-137, **Kriepi** nas gospodine! K 1-9, – **Stante!** doviknu Gorjanski konjušnikom, **nek dodju** amo. Gospodine od Lučevca, **zovnite** gospodu, **recite** da jih čeka njena svjetlost kraljica. K 1-17, **Nek te nije** strah. K 1-107, Ti Petre **vuci** ovamo za Tvrtkovića, ti Pavle **vuci** onamo za Dabišu. K 1-264

▪ Infinitiv

U sintaktičkoj upotrebi infinitiva nema u Šenoinu jeziku osobitosti. Mogla bi se istaći samo velika čestota subjekatskoga infinitiva i infinitiva u apsolutnoj upotrebi – koji u suvremenom jeziku imaju već stilografiziranu funkciju. Kao što je već prije rečeno, Šenoa infinitive piše sad u punom obliku sad u krnjem. U ovom drugom slučaju može se nazirati i utjecaj razgovornoga jezika i utjecaj starijih gramatičara koji su u hrvatskosrpskome jeziku

posebice klasificirali supin, mada samo na morfološkoj i formalno funkcionalnoj bazi (*idem spavati*) (Brlić 1842: 95, Babukić 1854: 269, Mažuranić 1869: 89, Veber 1871: 71).

A kad počeše **predavat** naški pojavila bi se u ozbiljnijoj prozi, nu kad počeše mudrost svuda po jednom kalupu **ustrojavati**, naopako i po prozi i po pjesničtvu. PO 1-43, da vidimo umije li **bježat** PO 2-137, Tu je **pokazati**, da imamo muževnosti, kao oni, koji su ju znali do sad **obraniti** PO 2-467, Drago svietu nizokomu/ **Gledat** lice daničino NGL 2-230, Al badava **citirat** se sili NGL 4-103, Ta znao si ljudski **pucat**,/ Kad na nebo smio **kucat**/ Smieli Faetonović NGL 4-191, Prvo bi naši pisci morali **gledat** G 5-43, nije lako **govorit** G 5-60, Kada k tebi moja hrano/ U tvoj dvorac **poći** mi je G 5-177, Prije svega nam je **pohvaliti** g. Plemečića što je staroga doktora prikazao PO 5-493, Da uzmognem ovu odluku glavne skupštine **razjasniti**, **prizvati** mi je u pomoć prošlost ovoga društva PO 5-493, Našim oblastim se je za taj zavod živo **brinuti**. PO 5-958, **Govoriti** mi je i o drugih inostranih dramah, koje bi se **poprimiti** mogle i u naš repertoar. PO 5-966, **Pregovoriti** nam je tu u kratko o dekoracijah. PO 5-1209, hoće sama **naravnat** kapu, vlasulja i kapa idu na krivo LJ-34, a nam Hrvatom sviraju obično takove varijacije, da je čovjeku i **kukat** i **plakat**. ZA-565, jer znaj i mužkarcem je često **trpiti** i **strpiti** se, pa će se konačno ipak **spasiti** ZA-135, Nadamo se, da ćemo budućom kojom prilikom **učiniti moći**, što nismo sad mogli. PO 6-175, Zaista bi svakoga Hrvata zanimalo **saznati** V 2-590, Lako si može čovjek **misliti** V 5-463, Toliko je toga bilo **gledat**, **slušat**, **govorit**. PR-211, Kolike slasti **banut** u protivštinu, u pravu zdravu narav, u divno hrvatsko gorje. O 3-269, Cestom nije bilo **vidjeti** žive duše do jednog jedincatog čovjeka – seljaka Kranjca pod malim klobukom, u visokih čizmah, koji je jurio i jurio boreći se s burom. KD-60, Teško je, gospodo **izčupati** iz zemlje drevan dub, koji je pustio korien na sve četiri strane, teško pticu **maknut** iz staroga gnjezda, ČSR-19, koju će možda koj veleučeni sudac in poetičis badava **mjerit** svojim teoretičkim rifom KA-66, moram nekoga **tražiti** PK-299, po Hrvatskoj se je čudno počelo **kuhati** na Madjare TI-473, Volim **šetati** nego **sjediti** UA-603, Valjda **nećeš** kod uljenice lokote **graditi**? D-3,⁹⁰ moj običaj je ponajprije **gledati** a poslije **suditi** D-65, Mislite li vi, da Titani neumiju **plivat**, i sred najljuće bure **plivati** i **shrvat** nebotične valove? D-195, odlučih tvrdo **oženiti se** ZZ-6, pa podje li komu zlotvoru za rukom **preskočiti** potok, bilo je modrim varoškim pandurom **vratiti se** praznih ruku ZZ-31, došli sudac i viećnici na čamcu ribe **loviti** ZZ-34, Sama da mi je Iliju **viditi** na vješalih SB-30, **Tući** mi se hoće, **tući** SB-259, još je **vidjeti** na ruci tragova SB-319, Nije se **čuditi** Gajevoj gorčini, V 11-185, Lucija nije jaka **zatajiti** radosti ni žalosti, ni štovanja ni prezira. VL-600, starici tecijahu rieči zahvalnice poput vode tekućice, koju nisi jak **zaustaviti** KLJ-757, tebe **gledati** i **slušati**, bilo je meni staroj koliko i **živjeti** B- 211, Bilo je bogu **plakati**. K-267, pa se nije bilo **bojati**, da će Bošnjaci **provaliti** u Mačvu i Srijem K 1-113, Zatim okrenu opet **moljakat**, **plakat** i **zaklinjati**, kan da mu je žao djeteta, K 1-179

90 [Op. prir. – Primjer iz *Diogenesa* bio bi futur: *Valjda nećeš kod uljenice lokote graditi?* (D-3).]

▪ Glagolski prilog sadašnji

I u Šenoe pokazuje istovremenu i paralelnu radnju, ali stoji i umjesto različitih zavisnih odnosa. Sklonjivost glagolskoga priloga, kako je nalazimo u Šenoe a i u drugih hrvatskih pisaca, temelji se na shvaćanju starijih hrvatskih gramatičara (Brlić 1842: 106, Babukić 1854: 295, Mažuranić 1869: 93, Veber 1871: 71) da ovaj prilog ima svoj pridjevski oblik (-ći, -ća, -će), pridjevsku promjenu i svoju pridjevsku funkciju:

Jer kad o birokratih **njemčecih** govorimo, nemislamo o domorodstvu PO 2-529, Razišao bi se bio od – miline koj slovenski anatom, **slušajuć** onu bujnu štokavštinu, koju svaki južni Slaven ponosom govori. G 2-88, Blaženi **uzmicajući**. PO 4-151, **obilujuć** mnogimi vrlinama duše i srdca, razvi se taj mladić već za rana, te postade samostalan i razborit momak, a **nebudući** pod ničijim uplivom utvrdiše se u njegovoj duši osobna načela i njeka dosljednost, kojoj se mlada krv neće priviknuti, ako ju okružuju predsude društvenih tradicija. DO-746, A četvrtog nadjoše ju/ **Ležeć** pokraj brze Save V 1-149, **Buduć** nezrelo djače nisam ni sanjao DNS-449, **Budući** za onda neženja PR-210, ne **mogući** razvijati krasnih umnih darova V 6-45, Jure, otac generala baruna Hipšića, **budući** vatrene krvi i osobita duha V 6-107, Sve jače duvao vjetar, čovjek ne **moguć** odoljeti sili, stade. KD-60, Za **dojduću** sezonu V 8-616, Ja **budući** pomorskim kapetanom IO-114, Stihovi **padajuć** s visine na nizinu A-22, popjevka vijuga se poput skladno **žuboreće** rieke A-30, Osjetiv **ljubeći** sam silu ljubavi A-30, Gdje je taj djavo, gdje je taj div,/ **Moguć** oborit zakon nam živ? V 10-782, Gospodar Mijo razvali ponešto čudno oči, **nemoguć** shvatiti D-4, Dora je čula sav taj razgovor kroz okance, **iduće** iz sobe u kuhinju ZZ-7, upre svoje oči u **ležećeg** si prijatelja VL-421, **Cjeljujuć** se, **grleći** se stajahu mladi pred čudotvornom slikom, a nad glavami treptio im plamećak vječne svjetiljke poput zvijezde. K 1-40

▪ Glagolski prilog prošli

Kao i prilog sadašnji, tako i ovaj prilog ima i u Šenoe iste sintaktičke funkcije, jedino, naravno, označuje prošlu radnju prije jedne druge prošle radnje. I ovaj je prilog u Šenoinu jeziku promjenljiv, ali onda ima pridjevsku funkciju:

Čuvši da je kanonik Vjenceslav Štulc, obtužen poradi zločina poremećenja javnoga mira, posve nedužan, upravo se uzradovasmo G 2-79, **Došav** u kuću uzmem se živo razgledati po sobi českoga seljaka. PO 3-293, Znanstveni prilog „Wienerzeitung“ priobćio je po nedavno **izišavšem** katalogu pregled toga sakupljenoga blaga. PO 4-313, il da je Sibirjanin Janko, **bivši** poražen od Turaka, uteko u balonu? A-5, **Odkinuv** se tako od svieta i **zaroniv** „u se“ posta „pruski kralj“ mizantropom PK-269, kriknu **lupiv** se šakom u čelo UA-779, **Prevaliv** sretno vratolomne stepenice, pokucah na vrata plemenite gospodjice i kad mi se iznutra ozva tanahnim glasom: „Slobodno!“ pritisnuh kvaku i unidjoh. KLJ-757, **bivši** g. 1874. sa pobratimom si Budisavljevićem u Novom GR 19-90

▪ Glagolski pridjev radni

Bez posebnih je sintaktičkih osobitosti. Takav je i glagolski pridjev trpni.

Jer je kišit **počelo** BM-100, S toga je Lovri **bilo** svak dan od njega ukora PR-228, Predsjedniku **bilo** po uredskih poslovih putovat po okolici postojnskoj. PR-258, da bi ih već pred trideset godina **trebalo bilo** zakopati na smetište V 8-648, – Ah reve-rendissimo! dobro mi **došli!** Brzo li se povratiste. ČSR-56, a ljeti bi **sprovela** nekoliko mjeseci na kakvoj jeftinoj kupelji u Štajerskoj B-401, U dekretu **zapisalo** mi, da moram s mjesta krenuti B-211, **Bilo** je bogu plakati. K-267

▪ Glagolski pridjev trpni

Nu bilo ti **prošteno**, znam da ćeš poslije moje pobjede tvoje nemile rieči požaliti. K 1-139, **Čuvane** po nasljednicih njihovih K 1-221

2.6.13. Pasiv

Aktivni su oblici, i u Šenoinu jeziku, pretežnijih od pasivnih. Ako izuzmemo Šenoine neknjiževne pasivne konstrukcije uz prijedlog *po*, djelomice uz prijedlog *od*, onda su pasivni oblici sasvim u duhu suvremenih književnih normi. Naravno, smisao za duh hrvatskoga jezika diktirao je Šenoi upotrebu pasiva u onim slučajevima gdje je važan prijelaz od glagolske konstrukcije k imenskoj. U nas se je mnogo puta isticalo kako hrvatskosrpski jezik „ne voli“ pasivne konstrukcije, a tumačenja su bila različita. U novije vrijeme ova se pojava pokušava rastumačiti sintetskim karakterom hrvatskosrpskoga jezika za razliku od jezika koji su analitički, pa se u dokaz navodi sistem reda riječi u jednim i drugim jezicima. Ali hrvatskosrpski jezik je glagolski jezik, a puna vrijednost glagolske konstrukcije čuva se samo u aktivnom obliku. Pasivne konstrukcije su medijalne, a po nekim svojim osobinama i sasvim imenske. To nam potvrđuje i sklonjivost glagolskoga pridjeva pasivnog odnosno njegovo poistovjećivanje s pridjevima. U glagolskim konstrukcijama važna je radnja, zbi-vanje, događanje, u imenskim rezultat, djelo, čin radnje. Zato u hrvatskosrpskom jeziku nije svejedno: *Jučer su istovarili 25 tona ugljena* (naslov članka; tko je istovario? radnici? poduzeće? zadruga? momci? itd.) – *Jučer je istovareno 25 tona ugljena* (nije važno tko je istovario, već je važan rezultat). Nije isto: *Sava je poplavila Zagreb* – *Zagreb je poplavljen (od Save)*. U prvim je primjerima zadržana glagolska radnja, u pasivnim je primjerima izostavljena radnja, a iznesen je rezultat, čin. Pasivne se konstrukcije u našem jeziku upotrebljavaju onda kad je subjekt ili nepoznat, ili nije važan, ili ga ne želimo reći, ili je sporedan, odnosno onda kada determiniramo čin.⁹¹ Aktivna glagolska konstrukcija, međutim, održava punu glagolsku radnju, u kojoj je sam rezultat te radnje potisnut. Šenoa ostaje u okviru te opće unutrašnje strukture hrvatskosrpskoga jezika:⁹²

Godine 1848. **ukinuto bi** podaničstvo PO 2-601, **uredjen po** g. Šulcu PO 3-813, A i što se slavenskoga duha ruske vlade tiče, tu bi **se** koješta reći **dalo**. PO 4-575, **pri-kazane** prvi put dne 20. vel. 1873, na hrvat. nar. kazalištu V 5-156, **utemeljen po** zagrebačkom biskupu Domitroviću V 5-809, **riešit će se po saboru** V 6-751, arija

91 Dio ovoga je vrlo dobro osjetio i Veber (1887a: 428).

92 [Op. prir. – Kalenić je ovamo uvrstio morfološki raznorodne primjere, za pojedine nije sigurno jesu li od-govarajući, npr. *a sad pod stare dane morala se dočekati te sramote* (ZZ-9).]

sastavljena po Zajcu V 7-436, toli liepo **započeta** genialnim Vatroslavom Lisinskim V 7-451, **utemeljena po** sv. Ladislavu V 7-634, Dne 1. listopada **bude prikazana** komedija „Muž bez predsude“ V 8-680, Naša vrlo glumica **bude pozdravljena** pljeskanjem, vienci i kiticami V 9-96, Nije bila **izvježbana po** osebnu **učitelju** V 9-194, Poslije svakog čina **bje** burno **pozdravljena** V 9-242, i Laška ulica **bude pripetljana** gornjemu varošu PK-269, al još **ne bje izliečena** PK-269, u kom je prodaja **oglašena bila** TI-473, **bijaše obučena** u crnu svilu D-68, Bliže prelievaju se zeleni brežuljci, a po njih **biele se** razsute kućarice D-223, a sad pod stare dane **morala se dočekati** te sramote ZZ-9, zato **bi** od občinstva **počašćena** viencem, pjesmom i zlatnom narukvicom V 11-31, **Budi dopušteno** uztvrditi V 11-191, te **bude zaključeno**, da se ima u slavu sastanka pripraviti velika čast V 11-434, koja je ovih dana dva puta **pjevana bila** na našem pozorištu V 11-674, Već **je bilo** u ovom listu **iztaknuto**, da **je** ta drama vrlo dobro **izradjena**. V 12-676, Meni ta sreća **nije dana bila**. KLJ-775, G. 1879 **bude** njemu Ivanu Zajcu **predana** ciela uprava kazališta V 13-63, što mu ovdje **priznано budi** GR 19-99, Sve joj molbe **budu vraćene**, nigdje, ni u Lici nedobi mjesta B-147, njegova duša **nije izkvarena** predsudami B-401, Na sreću **bude** mi **dodieljen** u njoj nov stan B-417

2.6.14. Dopune

Navodim samo nekoliko osobitosti dopuna u Šenoinu jeziku, koje u ponećem odstupaju od suvremenih književnih. Šenoa se ovdje u mnogoćemu podudara s Veberovim konstatacijama (1871: 100 i dalje). Citiram i nekoliko suvremenih dopuna, za ilustraciju:

Nek bude dokazom PO 2-565, Al sve zaman, a nova oganj hudi/ Buknu srdcu, probudjen uzdasim G 2-38, Samo ću ti ljubkom ružom cvasti L-41, Sad se smišlja NGL 4-93, a da bi pero Tomićevo i baladi spretno bilo G 5-79, Došav vrtu do vratih TT-81, ne samo bio vještak dieljenju lozice, već vinku loziću DO-594, Može li u naših okolnostih postati kakov zanimiv junak romanu PR-211, Ubio si nas svih. PR-229, misao nam se sretna čini V 6-442, riedka kosa stršila je od lubanje PK-299, Pala mu kap. PK-299, o svježu zraku opraviti ćeš se TI-507, gradi se nevješta TI-507, Ja slutim na zlo UA-665, Poznajem vas za vrlo fina, dosjetljiva čovjeka. UA-761, Ne treba svakomu znati, da sam si kojih sto tisuća prištedio. UA-761, porumeniv se D-199, uzroka doista velevažna, jer zlatom važe ZZ-5, Odkako je on oženio našu gospodičnu Martu SB-28, Mi nemožemo gji. Konarzasewskoj dosta hvaliti na toj razpravici V 11-287, i svatko se drži Titanom, jakim jurišati nebo V 11-303, jer je Dobranić slovio i Don Juanom i ratoborcem VL-517, smatrao, da su Hrvati bezćutnim oruđem kamarile VL-536, Ja si u obće neću na to pitanje odgovorit. ZA 3-158, slutit ćeš na varošanina PL-152, kao grom sa vedra neba PL-7, ljudi nesmiju suditi ljude VL-152, služiti za uzor V 12-788, Nisam htjela ni smjela pitati otca za razlog tomu propadanju. KLJ-805, K tomu se veli ZA 4-126, al prije nego se je toga dočekao, pade u grob V 13-315

2.6.15. Rečenice

▪ Parataksa

Parataktički odnos u Šenoinih rečenica ne razlikuje se u svojoj biti od današnjih odnosa koje konstatiraju normativne gramatike književnog jezika. Osnovna je razlika samo u upotrebi nekih veznika, koji su danas ili zastarjeli, ili su nefrekventni, ili su stilografski obilježeni. No treba pretpostaviti da je u Šenoino vrijeme njihova upotreba bila sasvim uobičajena, pa se današnja stilografska vrijednost ne može automatski primijeniti na Šenoin tekst. Druga je parataktička osobitost u njihovoj kompoziciji, u njihovom slaganju – koje je, veoma često, signal posebnoga stvaralačkoga procesa, karakterističnoga u sistemu Šenoinih jezičnih ostvarenja. Najčešće je to asindetsko vezivanje parataktičkoga odnosa, kojim Šenoa predstavlja unutrašnju psihičku napetost svojih sadržaja, postupak za kojim će tako često, u istoj svrsi, poseći mnogi suvremeni književnici.

Milka je valjano čeljade – imala me je rada, ima i novacah, liepu pripomoć mladoj doktorskoj praksi – starac njezin se nije opiro, Milka da bude mojom, **i** već da nas prvi put kod svetoga Marka oglase. LJ-34, E! – hodi malo ovamo, **pak** mi pomoz LJ-34. To je bilo površno, **nu** onda nije se za čudo nitko zato brinuo. O 3-248, Zatrjav **i** zabiv jamu u sobi, zapregnu konja, nakrca na kolca nekoliko vreća **i** onu sa lubanjom, **pa** da će na Goricu na sajam. KD-64, Pojedina lica karakterisao sam po činih, po izvorih, nipošto po mnenju drugih, navlastito pako biskupa Dominisa, čovjeka u znanosti znamenita, **al** u politici, sudeć ga po njegovih pismih, prosta agenta i uhodu mletačke republike. ČSR-III, Već se je hvatao sumrak. More bijaše mirno kao mlieko, po sjajnoj gladčini žarila se večernja rumen, **a** o pol kristalnoga neba drktahu majušne zvijezde. ČSR-89, Na malenoj glavi stršila mu je u vis crna kosa poput bodljike, **ter** se spuštala na nizko široko čelo KA-100, Netko zakuca. „Slobodno“ rekoh zadubljen u pismo. Vrata zaškrinuše, ja krenuh glavom **i** gle čuda, preda mnom stoji Janko Krvarić, pružajuć mi desnicom otvorenu burmuticu, PK-299, Da je Zagreb grad od jedno 100000 duša govorili bi dakako drugčije, **al** mi imamo u Zagrebu samo jedno občinstvo, **i** što je vrlo zanimivo, „creme“ našega društva, kolo, koje nekakve aristokratske pretenzije goji, premda tu o pravoj aristokraciji govora neima, **a** navlastito krasni spol, toga društvenog „vrhnja“ hrlji nekakvim divljim zanosom u drveni hram jahačke vile, da se ondje naužije plemenitog sporta **i** da se divi ćuškanju dosjetljivih bajaca. V 12-244, Grof Belizar sjedio je svake večeri na balkonu svoga tornja, **te** je odbijajuć plavetne dimove fine cigare neprestano promatrao krajinu i čekao, **dok** noćno svjetlo **i** sjajna mjesečina neprostirahu čarobnu mrežu nad gorom i dolom. B-433, Tu stojimo jedan proti drugomu napeti kao luk, **i** nijedno pobiranje daćah neprodje bez mrtvih glavah, **bud** da se uzvrte mali gradjani i kmetovi, **pak** zatuku kaptolskog mitničara, **bud** da kaptolski častnici opliene koga kmeta **ili** cehovskoga čovjeka. K-268, Mošnjar izvadi iz kesice dva slavonska srebrnjaka **i** doda jih djaku, **a** za njim povadiše svi svoje kese, da daruju Miroslava Šišakovića, koji se izpravi kao stup. K-289, Srebrna žica pokrivala je njegova kruta stegna, nad okruglom srebrnom kapom vrh glave sjala je zlatna zvijezda. K 1-94, Sumrtva vladarica govorila je te rieči **i** nekako osobito ljubazno **i** nježno, **nu** Gorjanskom činilo se to ljubakanje ružne, bolestne žene upravo odurne, **i** na licu pojavije mu se biljezi prezira i dosade, K 1-255

▪ Hipotaksa

Ono što smo rekli za parataksu Šenoina jezika, vrijedi i za njegovu hipotaksu. Upotreba danas arhaičnih veznika, kompozicija hipotaktičnoga odnosa diktirana unutrašnjim imperativom sadržaja, umetanje rečenica kao jezični znak za kompleksnost sadržaja, anakoluti ali i vješto izbjegavanje – to su ponajglavnije osobine hipotakse u Šenoinoj rečenici. Prijetvor upravnog govora u izričnu rečenicu Šenoa obilježava dvostrukim veznicima od kojih je jedan *da*, a ovo katkad upotrebljava i u neprenesenim izričnim rečenicama. U današnjem književnom jeziku ovo je pojava ograničena. Između dviju konstrukcija: *Nije došao jer da je bio bolestan* – *Nije došao jer je bio bolestan*, Šenoa će često upotrijebiti prvu, suvremena književna norma dat će prioritet drugoj; mada obe konstrukcije nisu sasvim istovetne. Prva naime ima u sebi i izričnost, u drugoj ta izričnost može biti izražena kontekstom, ali može se shvatiti i bez izričnosti.⁹³

Pitao je naime g. Schmerlinga, **što da** je vlada pripravna činiti glede uvođenja slavenskoga jezika u gimnazije, **budući da** je ravnopravnost već god. 1859. i na novo u diplomi izrečena. PO 2-529, Pitanje ovo razpravlja se od prvog početka svoga riekami bratinske krvi, i **prem** bismo žalostni taj prizor rado okom minuli, to je najnoviji pokret u onih stranah **tako** silan, **da** ga nemožemo mimoći. PO 3-569. Na više mjestah, čujem, zabranjeni su na polju plesovi i koncerti, **jer da** su odviš narodni PO 3-765, „Konkordia“ brani Rumunje, **da** nisu mogli pristati uz historično načelo. PO 4-575, Ta kobna viest zateče njekeje naše časopise, bojeći se **da** će i njih takva sudbina postići, uztraje **li** dalje nemarnost, **koja** se iza raspusta narodnoga sabora 1861. godine u našega občinstva, a napose narodnih pisacah i podupirateljah književnosti naše reć bi upravo uvriežila. NGL 4-6, Talijanski državnici odviše su praktički ljudi, **nego da** bi sami po sebi bez tudje pomoći navalili na Austriju. PO 5-547, Dužnost nam je o tom progovoriti, a sad je upravo najbolja prilika tomu, **jer** u ovaj čas najviše ćutimo, **kako da** je žalostna, **kako da** je nelogična bila dosadanja politika Austrije, i upravo našoj zemlji, oglobljenoj i osiromašenoj se dostoji, **da** pozornim okom jednako pazi na svoje pravice i na svoje materijalno blagostanje, **što** sa bečke vladavine prošlih godina do zla boga propade. PO 5-547, Narodi nenjemački u Austriji ne mogu smatrati rat sa Pruskom popularnim, **jer ako** Austrija dobije i glava Njemačkoj bude, to nas izkustvo uči **da** se imademo pobojati za svoju narodnost, za svoje domaće pravo. PO 5-547, A **kad** svoju zviezdu prehodnicu stanete motriti zdravim okom bez hiperboličkih očalah, **onda** tek vidite, **kako da** je žalostna pjesnička psihologija in rebus amatoriis. LJ-11, Ratni ministar spominje, **što da** se braniti ima PO 6-19, Ostale ženske uloge odviše su neznatne, **nego da** bi se pokvariti mogle, PO 6-73, A **kad** je usnuo na časak, mučili ga snovi. On **da** je bio ptica podrezanih krila, zatvorena u gajbi. PR-228, Dugo majka oklievala, **jer da** joj je Milan jedinac, **kako** će nestati Milićeva imena i više toga. Nu prečastni brat, **budući** dobar pripoviedalac, razbio sve mušice u oporne sestre si, i Milan **da** bude pop. LA-370, Šta mislite, bi **li** moj pokojni gospodin major pošao bio u svećenike, **pošto** se je upoznao sa mnom?

93 O ovim odnosima raspravlja Maretić u *Gramatici i stilistici* (1931: 456) i u *Jezičnom savjetniku* (1924: 12 i dalje). Veznik *da* kao jezični znak za sumnju u ono što se navodi, o čemu govori Maretić, česta je pojava razgovornoga jezika u kajkavskim krajevima. U Šenoe značenja, međutim, variraju od primjera do primjera.

LA-419, Mlina ne htjede nitko kupiti, **jer da** je proklet. KD-71, Dižu na nas graju, **te** smo vuci ČSR-19, Za to se dobiva mnogo rakije, nastavi častnik, **dočim** je Vitorio kraj vrata stajao. ČSR-86, Ne mislim **da** ima smješniji stvor na svijetu, **što** takov mladi vilin sin, **koj** na rubu svoje školske knjige gradi šepave sonete ili iduć ulicom redovito posrne, **kadgodj** se sastane sa svojim konkretnim idealom. KA-66, Upitate me prije gospodaru Krupiću, **kakva da** me je sreća doniela pod vaš krov. ZZ-6, **Tko da** je Zmaj-Jovanović i suviše je pripoviedati hrvatskomu občinstvu. V 11-320, Boli ga duša, **da** nesmije on onamo poći PL-105, Sad razumih, **našto da** debeli konzervativac svoju ogromnu gajbu malom Kalifornijom smatra. KLJ-725, Znam ja, **što** znam, milostivi gospodine, reče gospodjica smiešeći se i krećuć glavom, **da** je šareno cvieće na starovječnom joj šeširu poskakivalo. KLJ-728, Smijala sam se i plakala od žalosti, **da** su moga otca zapleli u takovu mrežu. KLJ-825, Ivanu, čelik-zatočniku Marijina prava skoči krv u glavu, **kad** ču, **kakvim da** je priekim plodom urodila njegova pobjeda. K 1-100, Bit će, **te** je toga divljeg svata nasitila. K 1-142, Šta me slavite, **gdje** bih volila u crnu zemlju? K 1-242, – A šta mi pjevate, **kad** mi je na plač? K 1-243

3. Umjetnički izraz

3.1. Uvod u stilografiju

3.1.1. Termin

Ne treba mnogo napora da se ustanovi kako naši termini *stil*, *stilistika*, *stilski*, *stilistički* boluju od mnogoznačnosti.⁹⁴ Jednima je kod nas uzor Maretić sa svojom stilistikom (kojemu je stilistika kompetentna za prozu, a poetika za poeziju), a drugi ove termine shvaćaju prema stranim stilističarima: Ch. Ballyju, C. Vossleru, L. Spitzeru, J. W. Kayseru, I. A. Jefimovu, V. V. Vinogradovu i drugima. Između ovih istaknutih stilističara nalazi se čitav niz raznonacionalnih hibridnih međustilističara, što ne znači loših. Nije, međutim, ovdje mjesto da se svi ovi stilističari podvrgnu kritici; uzgred treba samo spomenuti da je svaki od ovih stilističara stvorio i svoju stilistiku, i da su u tom terminu autori sami, ili njihovi nasljednici, dodavali attribute: lingvistička, afektivna, kritička, književna, estetska... Osim toga, kod svakoga od spomenutih stilističara, osim metode i predmeta stilistike, treba uzimati u obzir i niz historijskih, vremenskih i idejnih sastojaka, koji skoro ravnopravno učestvuju u strukturi njihove naučne i kvalifikativne informacije.⁹⁵

Ovakva se situacija može opravdati. Stilistika nije egzaktna nauka, i polisemiju u terminima na tom području treba protumačiti dijalektičkim promjenama koje je doživljavala ljudska misao u pristupu, opisu gradiva i obradi realizirane misaone manifestacije. Ostaje, dakako, otvoreno pitanje što i koliko tu treba mijenjati, što se može i mora prihvatiti a što ne.

Govoreći o polisemiji u nauci o izrazu možda bismo se mogli složiti da ovakva situacija može postojati i dalje u svojoj formalnoj neškodljivosti. Ipak, svojevremeno sam bio spomenuo jedan prijedlog u terminološkom fiksiranju, naime da se od različito atribuiranih stilistika asimilira grana koja bi ujedinjavala sve one stilističke postupke što se baziraju na jezično realiziranom izrazu (Kalenić 1961). Tada sam bio podupro termin Petra Guberine: *stilografija*. Meni se čini da ovaj termin nije samo formalne naravi i da je neocjenjiva vrijednost koju nam on donosi.

94 U raspravi Antona Ocvirka (1951) nalazi se opširan prikaz o raznim shvaćanjima, sadržajnim i terminološkim, u pojedinim sistemima u nauci o izrazu. Npr. Pierre Guiraud u svojoj *Stilistici* ima termine: *deskriptivna stilistika* ili *stilistika izraza*, *Ballyjeva stilistika*, *proširenja Ballyjeve stilistike*, *fonetika izraza*, *morfologija izraza*, *sintaksa izraza*, *semantika izraza*, *genetička stilistika*, *idealistička stilistika*, *Saussureova stilistička kritika*, *idiomatologija*, *stilistika kompozicije*, *uporedna stilistika*, *funkcionalna stilistika*.

95 Takva je, na primjer, knjiga Milivoja Pavlovića *Problemi stila* (1960). Po onome što ona obrađuje morala bi se zvati *Problemi stilova* ili *Problemi stilistike*. Terminološki nesporazum je dakle potpun. Međutim, to je samo jedan od primjera. Upućujem još na dva novija članka iz područja nauke o izrazu: Toporišić (1962), Pranjić (1961).

3.1.2. Stilografija

Ali, ponajprije i naravno, možemo opravdano postaviti pitanje da li je dobro da se terminološka polisemija pokušava pojednostaviti uvođenjem novih termina i ne unosi li se time u pometnju – nova pometnja.

Pogledamo li historijski razvitak čovjekove stilističke misli, onda nam se sam po sebi nameće podatak da se ta stilistička misao najizrazitije polarizirala na dva mjesta, u dva vida: – s jedne strane jezični materijal, – s druge strane izvanjezični elementi. Oba su pola povezana značenjima, a u različitim stilistikama prevladavala su u većoj ili manjoj mjeri. Mislim da takvu situaciju treba i terminološki izraziti. U našem primjeri polarizatori bi bili *stilografija* (jezični izraz) – *stilistika* (izvanjezični izraz).

U *stilografiju* bismo uključili one stilistike i stilističke postupke koji se baziraju na jezičnim pojavama, bez obzira da li su te jezične pojave normativno-gramatičkog karaktera, tj. bez obzira da li predstavljaju ustaljenu gramatičku kategoriju koja ima isključivo stilističku vrijednost, ili su to jednokratne jezične pojave (postupci) u djelu pojedinca ili samo u jednome djelu jednoga pojedinca. Stilografija će opisati ta gramatizirana i negramatizirana odstupanja od ustaljenih jezičnih kategorija, historijski i sinkronijski, mada će se u prvom redu zadržavati na opisu i objašnjenju onih stilističkih kategorija koje je jedan jezični sistem usvojio. Stilografija treba da se bavi tim jezičnim kretanjima, pomicanjem značenjske vrijednosti pojedinih jezičnih kategorija, labilnošću i stabilnošću pojedinih kategorija, i mogućnošću i nemogućnošću izbora pojedinih jezičnih kategorija u nekoj vrsti teksta ili govora. S druge strane, svi ovi zahtjevi javit će se i kod stilografskog ispitivanja književnoga teksta. U svemu tome, jasno je, afektivna vrijednost kategorije igra važnu ulogu, ili, obrnuto, afektivna situacija – tekstovna ili govorna – uvjetuje nivo afektivne vrijednosti izabrane kategorije. Ta dva elementa: nivo afektivne kategorije kao znak nivoa afektivnosti u realizaciji nalaze se međusobno u paralelno gradativnom odnosu.

Stilografija, dakle, zamjenjuje, s jedne strane, i formalno i sadržajno pojmove: lingvistička stilistika, deskriptivna lingvistička stilistika, stilistička lingvistika..., a s druge strane ona uključuje jedno veliko područje realiziranih jezičnostilskih vrednota u djelima pojedinih pisaca ili u pojedinim djelima pojedinih pisaca, koje niti jedna od stilistika i niti jedna od lingvističkih grana nije potpuno obuhvaćala. A formalna prednost ovoga termina jest, po mom mišljenju, u njegovu ekonomičnom koeficijentu; tako otpada nestabilna distinkcija *lingvistička stilistika – stilistička lingvistika*, koja često i nije nikakva distinkcija.

U zbroju svih ovih osjetljivih problema možda je najzanimljivije pitanje da li stilografija treba da se bavi i estetskom ocjenom pojedinih stilskih tačaka, da li je to neophodno ili predstavlja sekundarnu ili praktičnu mogućnost. Nerijetko susrećemo mišljenje da svaka nauka o izrazu, bilo koje ona vrste bila, mora da se bavi estetskom ocjenom, jer se bez estetskog vrednovanja takve stilske tačke ne mogu ni opaziti. Meni se čini da ovakav stav ipak nije sasvim prihvatljiv. Jer – jedno je vidjeti predmet, – drugo je ocijeniti ga. Na ovu misao nagoni nas logika fakata. Ocjenjivati se naime može u ime ovoga ili onoga, svojega ili tuđeg estetskog osjećaja, koji se, kao što znamo, mijenjao i mijenja od čovjeka do čovjeka, od epohe do epohe. Jasno je, međutim, nešto drugo. Onaj koji valorizira stilske tačke treba da ih najprije vidi. Stilografija, u načelu, ne treba da se bavi estetskom ocjenom

realiziranih jezičnih kategorija. Njena bi dužnost bila da ih konstatira, da ih objasni u njihovoj jezičnoj kompleksnosti, da ih poveže u sistem i da, možda, obrazloži proces njihova nastanka. Napokon, znamo koliko je to malo i premalo konstatirati nekoliko jezičnih detalja u nekom umjetničkom djelu i na osnovu toga sugerirati zaključke o njegovoj vrijednosti. Jer umjetničko djelo postoji i djeluje integralno, dakle i svojim vanjezičnim vrijednostima. Ono djeluje svojim idejama, odnosom prema stvarnosti, svojom tematikom, zaključcima, sugestijama, uvjerljivošću, istinom, kompozicijom itd., itd. Prema tome, kako se meni čini, primaran zadatak stilografije ne bi bio u tome da estetski ocjenjuje.

Ali, samo je po sebi jasno, da svaki stilograf može, ako to smatra potrebnim, ako to praktična svrha zahtijeva, ako je to u stanju, da ocjenjuje, da valorizira i donosi estetske kombinacije, sa zadatkom da stvori kompletnu sliku i da jezičnu analizu uklopi u cjelovitu analizu pisanoga umjetničkog djela.

Ovdje još jasnije izbija na vidjelo odnos *stilografije* prema *stilistici*. Sve ono što predstavlja jezičnu realizaciju sa svojom širokom skalom relacija – to je područje *stilografije*. Oni elementi teksta ili govora, koji nisu jezično realizirani,⁹⁶ nego, na primjer, idejno – ulazili bi u područje *stilistike*.

Da se vidi na što mislim, budi mi dozvoljeno navesti jedan drastičan primjer. Između rečenica *Napoleon je bio veliki državnik* i *Staljin je bio velik državnik* nema u jezičnom smislu razlika. Ista struktura rečenice: isti red riječi, subjekt, predikat, objekt itd. Mijenja se „samo“ sadržaj subjekta, ali upravo ta izmjena, koja se dakako realizira glasovnim i znakovnim vrijednostima, unosi ogromnu idejnu razliku u smisao jedne i druge rečenice. Ta idejna vrijednost rečenice je stilistička. Mislim da nije potrebno posebno navoditi primjer da jedan radnički manifest, realiziran istim riječima jednog jezičnog sistema, može na primjer u devetnaestom stoljeću biti revolucionaran, u dvadesetom stoljeću reakcionaran. Ni taj idejni odnos u vremenu nije problem stilografije, već stilistike.

3.1.3. Stilistika

Ovdje se ne bih upuštao u to da li termin *stilistika* treba da ima atribut i koji bi bio najzgodniji. Mislim, napokon, da je to sporedno pitanje i da stilistika ostaje stilistikom bez obzira koja će metoda u njoj prevagnuti: kritička, estetska ili koja druga, ili će sve biti zastupljene ravnomjerno. Čini mi se važnije istaknuti nešto drugo. Stilistika se primarno ne treba baviti jezičnom problematikom djela, nego će rezultate stilografije, ako ih ima,⁹⁷ uključiti u svoja ispitivanja i povezati ih sa vanjezičnim elementima u cjelinu. To dakako ne znači da je stilističaru zabranjeno da se bavi stilografijom. Činjenično stanje kod nas zahtijeva kod nas upravo obrnut slučaj. A kao zaključak koji se nameće sam po sebi jest zaključak da je stilističaru potrebno estetsko mjerilo pomoću kojeg će vrednovati i jezične i vanjezične realizacije onako kako su integrirani u nekom tekstu.

96 Ovdje imamo veoma dobar primjer kako se spoznaja i jezični izraz te spoznaje međusobno ne poklapaju. Jasno je da nema napisane ili izgovorene ideje koja ne bi bila jezično realizirana. Ali ovdje se ne radi o pravoj jezičnoj realizaciji, već o prenesenoj: o vrijednosti te realizacije u vremenu i prostoru.

97 U našoj nauci o izrazu ih nema.

Sugestija za razdvajanje naučnih područja, na stilografiju i stilistiku, nema samo formalni karakter. Ovakvo razdvajanje zadire i u methodske postupke koji će utjecati na vrijednost rezultata, ali to nipošto ne znači napuštanje onoga što su različite nauke o izrazu, gramatika, razne stilistike ili opće ljudske spoznaje konstatirale i upotrebljavale.

Ovdje je, možda, prilika da spomenem nešto o tipičnom i netipičnom u području izraza. Sigurno je, i historijski i logički, da termin *stil* i značenje koje je nastalo, razvilo se i došlo do našeg vremena, uključuje u sebi značenje tipičnoga. I stilistika je nauka o tipičnom u izrazu, u strukturi nekog dijela. Zbog toga mi se čini da izrazi fonostilem, morfonostilem, stilem... mogu prvenstveno upotrebljavati za naziv onoga što se konstantno, tipično javlja u strukturi nekoga izraza, za ono što predstavlja stalan oblik realizacije. Upotreba ovih termina za neke druge pojave, npr. za razne pravopisne ili gramatičke deformacije, nije, po mom mišljenju, najsretnija. Ako netko u svom tekstu, na jednom mjestu, upotrebi protupravopisnu složenicu u obliku *neznamkakomubijašeime*, onda je teško takvu pravopisnu deformaciju nazvati stilemom. Stilemom bi se to moglo nazvati tek onda kad bi takav postupak postao konstanta u realizaciji izraza. Ili primjer, moguć u hrvatskosrpskom jeziku, da se u istom tekstu upotrebljava latinica i ćirilica. Upotreba tih dvaju pisama u istom tekstu može imati određenu afektivnu, historijsku, nacionalnu, religioznu, političku... pozadinu. Ako je takav postupak upotrebljen samo jedanput, onda je i to teško nazvati stilemom. Meni se čini je najzgodnije da takve jednokratne, netipične izrazne pojave nazovemo *stilskim tačkama*.⁹⁸

U izvanjezične stileme može ući sve ono što postoji kao konstantan izvanjezični oblik na području ideje, tematike, kompozicije pojedinih književnih vrsta...

Potrebno je, međutim, opet ponoviti: podjela na stilografiju i stilistiku ima danas samo teoretsko značenje.

3.1.4. Stilografska gramatika

Na osnovi onoga što je prije rečeno za stilografiju, neophodno bi bilo i kod nas posebno izraditi stilografsku gramatiku.⁹⁹ Ona treba da obuhvati pravopis i gramatičke discipline:

- područje pravopisa,
- područje fonetike,
- područje morfologije,
- područje rječnika i tvorbe riječi,
- područje sintakse.¹⁰⁰

Cilj takve gramatike bio bi u tome da nabroji i opiše sve one jezične kategorije koje imaju posebnu, prenesenu i obilježenu funkciju. Ovdje ne bi bilo od bitne važnosti da li je prijenos izvršio narod, narodni pripovjedač ili književnik umjetnik. U stilografsku gramatiku ušle

98 Opet: terminološka uvjetnost, kompromis na koji ćemo biti prisiljeni sve dotle dok ne nađeno zgodnije izraze.

99 Djelomična je takva, na primjer, *Stylistyka polska zarys* Haline Kurkowske i Stanislava Skorupke (1959).

100 Ovakvu podjelu, ili veoma sličnu spominju i: Hamm, Hraste i Guberina (1956), Marouzeau (1950), Guiraud (1961), Kurkowska i Skorupka (1959), Gvozdev (1952) i drugi.

bi sve one jezične kategorije, ili varijante kategorija, koje su, po nekim svojim osobinama, postale stiltovornima, koje su se udaljile od logičke neutralnosti svoga značenja, koje su danas, u jednom jezičnom sistemu, postale sugestor afektivnog, prenesenog, stilskog značenja. Za takve jezične kategorije ne bi bilo odlučno da li su postale konstantne, da li su ušle u afektivni sistem jednoga jezika i postale virtuelnima, ili su pak samo mjestimični pokušaji pojedinca. Takva gramatika sadržavala bi i konkretne primjere i njihovu primjenu u tekstovima pisaca jednoga jezika, sa opisom afektivnih konstanti i afektivnih varijanata,¹⁰¹ ali i opis kontekstualne vrijednosti. U takvoj gramatici, osim ilustrativno, ne bi bile sistematski zahvaćene neutralne, neafektivne kategorije.

Primjeri: na području morfologije stilografsku kategoriju predstavljao bi odnos između duge i kratke množine u imenica, m.: *drugovi – druzi, bogovi – bozi, ključevi – ključ...*; u tvorbi riječi: *kuća – kućica – kućerda...*; u sintaksi: imperfekt, etički dativ, akuzativ unutrašnjega objekta...

Naravno, taj stilografski, afektivni odnos ne može biti uvijek potpuno jasan, određen ili osamostaljen, ili po svojoj funkciji uvijek jednak. Dok, s leksičke tačke gledišta, riječ *kuća* nema afektivnog značenja, ona to kreativnim procesom stvaraoaca može dobiti u određenom kontekstu, u prisutnosti govornih vrednota, kako ih je odredio Petar Guberina (geste, grimase, mimika, intonacija...). Stilografska gramatika treba da konstatira te govorne vrednote koje u neutralne jezične kategorije mogu unijeti afektivnu vrijednost.¹⁰² Ali riječi *kućica* ili *kućerda*, nezavisno od govornih vrednota, koje njihovu afektivnu vrijednost mogu uvećati, umanjiti ili izmijeniti, uvijek su afektivne i tipične su kao pojava kojom treba da se bavi stilografska gramatika.

Na kraju, zbog te virtuelnosti, stilografija se primarno ne može baviti estetskom ocjenom svojih pojava, makar će primjere, najčešće, tražiti u tekstovima koji imaju estetsku cijenu, i makar će stilograf, tražeći ih i opisujući ih, doživljavati njihovu estetsku vrijednost.

Literatura o stilskim i stilističkim pojavama i problemima danas je praktički nesaglediva. To je i sasvim razumljivo kad znamo da se izvori stilističke literature u svom historijskom kontinuitetu vezuju na neki način, kao i u mnogim drugim suvremenim znanostima, za antička vremena, za Aristotela (*Peri poiētikēs*), Kvinta Horacija Flaka (*Ars poetica*), Kvintilijana (*Institutio oratoria*). Situaciju nam najbolje pokazuje poznata Hatzfeldova *Kritička bibliografija (A Critical Bibliography of the New Stilistics applied to the Romance Literatures)* koja za vrijeme od 1900. do 1952. godine bilježi preko dvije tisuće stilističkih djela, i to samo onih koja se odnose na romanske literature. Nema nikakva smisla nagađati koliki bi broj stilističkih djela bio za isti vremenski period u germanskim, slavenskim i zatim u neevropskim književnostima, ili koliki bi broj stilističkih djela za pojedine književnosti poslije toga vremena ili prije toga vremena, počevši od Marka Jeronima Vide (*Poeticorum libri tres*), Julija Cezara Scaligera (*Poeticorum libri septem*), koji su prvi stilističari novoga doba – u 15. i 16. vijeku – pa preko Boileaua, Gottscheda i Lessinga do naših dana. Sasvim očito, za bilo kakav stilistički prikaz neophodna je selekcija.

101 Ne mislim da je to beskonačan posao. Kad bi se išlo od jezične kategorije do kategorije, vrlo brzo bismo došli do tipične afektivnosti. Obilje pisaca i tekstova predstavljalo bi samo kvantitetu.

102 Ovo područje naročito dolazi do izražaja u dramskim tekstovima, odnosno u njihovoj realizaciji.

Literatura o stilističkim problemima nalazi se skoro u svakom stilističkom članku ili knjizi, spomenuta prema sklonostima i potrebama autora ili prema potrebama članka ili knjige.¹⁰³ Šire i obuhvatnije bibliografske preglede daju pojedine nacionalne enciklopedije pod geslom *stilistika*.¹⁰⁴

Naša stilistička bibliografija ne može se po broju mjeriti sa nacionalnim bibliografijama pojedinih evropskih književnosti,¹⁰⁵ ponajviše zato što je širi i sistematičniji interes za stilističku problematiku u nas novijega datuma, uzevši je teoretski [*sic!*, nejasno] i u primjeni na pojedina djela. Isto tako, mi još ne raspolažemo sistematski izrađenim bibliografskim priručnikom. Kao vodičem u prvoj fazi možemo se poslužiti Miodraga Ibrovca *Uvodom u proučavanje romanistike – Bibliografskim priručnikom* (1959). U poglavlju „Stilistika“ ovo djelo spominje nekoliko naših objava o stilističkoj problematici, makar je izbor sasvim skroman.¹⁰⁶ Istoj namjeni može poslužiti redovita jezična bibliografija koju objavljuje *Južnoslovenski filolog*, zatim druga jugoslavenska bibliografska izdanja i referat Dragiše Živkovića „Jugoslavenska nauka o književnosti od 1945. godine do danas“ (1960b). Iz razumljivih razloga ovdje ne mogu priložiti potpuniju bibliografiju hrvatskosrpskih sastavaka o stilističkoj problematici, niti se mogu upustiti u njihov prikaz ili kritiku. Zato ću se ograničiti samo na opis razlika u pojedinim skupinama, kako su one nastale i kako su se formirale kod nas.

U prvoj se grupi nalaze članci i objave koji stilistiku tretiraju s gledišta „lijepoga i pravilnog“ pisanja u duhu lingvističkih normi hrvatskosrpskoga jezika, zapravo često normativne gramatike. To su u sviri napisi o svrsishodnom pismenom izražavanju, shvaćeni kao pouka ili kao pravopisna i gramatička kritika jezično nedotjeranih ali objavljenih sastavaka.¹⁰⁷ Začetnik i tvorac ove stilistike u nas je Tomislav Maretić svojom *Gramatikom i stilistikom* (1899). Čini mi se da se ovoj našoj stilistici, aktualnoj u mnogim konstatacijama, danas nanosi nepravda kad se proglašava zastarjelom i netačnom. Istina, mnogi Maretićevi zaključci su nesuvremeni, o njegovoj generalnoj klasifikaciji i pojedinostima može se diskutirati sa različitim gledišta, neosporivo je međutim, po mom mišljenju, da Maretićeva stilistika ima niz veoma tačnih zapažaja o stilističkoj (ja bih rekao: stilografskoj) prirodi našega jezika, koji se redovito uključuju u svaku umjetničku determinaciju i djeluju u njoj svojom

103 Usp. npr. Kurkowska i Skorupka (1959: 354–363), Filipec (1961: 341–354), Skok (1938: 281–282) i drugi.

104 Bilježim samo nekoliko: Bally (1944, 1951), Bruneau (1951), Cressot (1959), Daneš, Doležel, Hausenblas i Váhala (1957), Devoto (1960), Doležel (1960, 1961), Filipec (1961), Gvozdev (1952), Guiraud (1961, 1964), Hatzfeld (1953, 1954), Jefimov (1961), Kayser (1954), Kurkowska i Skorupka (1959), Marouzeau (1950), Murray (1960), Nowotny (1962), Ocvirk (1938a, 1938b, 1951), *Poetics – Poetyka – Poetika* (zbornik, 1961), Riffaterre (1951, 1959), Rostand (1951), Seidler (1953), Spitzer (1928, 1948, 1954, 1957), Staiger (1955), Tomaševski (1959), Vinogradov (1959, 1961), Zima (1961)...

105 Mislim da bi bilo od neocjenjive koristi kad bi se netko upustio u izradu bibliografskog priručnika naše stilističke literature. Po kvantiteti u nas je to još uvijek posao koji može obaviti jedan čovjek. Na osnovu posebne svoje bibliografije mislim da broj jedinica ne bi prešao pet stotina.

106 Da se vidi što se sve može razumjeti pod terminom *stilistika*, navodim Ibrovčevu klasifikaciju (1959: XIII): 1. Teoriske rasprave i udžbenici, 2. Estetika i psihologija jezika i književnosti, 3. Primena teorije, a) Interpunkcija, b) Izbor štiva, v) Veština čitanja, g) Veština pisanja, d) Tumačenje tekstova, đ) Veština prevodenja, e) Konversacija (grupisanje tema).

107 Takvi su npr. Vuković (1956), Šamić (1951), Senić (1952), Lalević (1952), Vončina (1952), Vratović (1953), Šimundić (1954) i mnogi drugi. Naravno, ne mislim reći niti za ove sastavke niti za druge slične da su nepotrebni. Sasvim je jasno da se treba boriti protiv javnoga jezičnog nemara.

primarnom jezičnom vrijednošću. Ta posebna vrijednost ove stilistike ne bi se smjela miomilaziti bilo u kakvoj njenoj aplikaciji. Uostalom, ako nam je smetao Maretićev opći termin *stilistika*, mogli smo mu dodati kakav atribut (npr. praktična stilistika), to više što se i u drugim stilistikama pojavljuju ovakve dopune.¹⁰⁸ A da Maretić nije potpuno zastario, vidi se i po tome što i noviji priručnici ovakvoga tipa dolaze do istih konstatacija do kojih je došao i Maretić makar možda pod drugim nazivom i u drugoj klasifikaciji (Dimitrijević 1962, Živković 1957).

Ženevsku odnosno francusku lingvističkostilističku školu, od kojih počinje suvremeno doba stilistike, prenijeli su k nama romanisti Petar Skok i Petar Guberina. Petar Skok je 1938. godine opisao osnovna shvaćanja suvremene francuske stilistike u *Pregledu francuske gramatike* (1938), u poglavlju o stilistici. Prije toga je ove poglede tumačio u svojim predavanjima i u *Teorijskim razmatranjima o novim pogledima u stilistici* (1937b, skripta). Ovo su prvi stvaralački pokušaji da se nova stilistička shvaćanja primijene i na naš jezik, jer ih je Petar Skok ilustrirao primjerima iz hrvatskosrpskoga jezika. On se je i kasnije vraćao na stilističku problematiku (Skok 1950).

Jednom je prilikom o ženevskoj stilističkoj školi informirao hrvatsko-srpsku javnost i Aleksandar Belić (1940a, 1940b), ali je nije aplicirao na konkretne jezične kategorije ili književne tekstove.

Zaokruženu lingvističkostilističku cjelinu predstavljaju radovi Petra Guberine (1938, 1939, 1951a, 1951b, 1952a, 1952b, 1953a, 1953b, 1955, 1956). U tom smislu on se kod nas afirmirao kao prvi kompletan stilističar suvremenoga tipa. Najpoznatija mu je lingvističkostilistička koncepcija o jedinstvu jezičnoga izraza. Ovo jedinstvo prelazi preko pojedinih kategorija riječi i potpuno se ostvaruje u ukupnosti jezičnih vrednota i vrednota govornoga jezika (intonacija, intenzitet, rečenični tempo, pauza, intenzitet, mimika, geste, kontekst). Svoje poglede potkrepljuje konkretnom analizom stranih i domaćih književnika. Osim ove najpoznatije ideje njegovih stilističkih shvaćanja, sva mu djela obiluju nizom originalnih i vrijednih opažaja o međusobnom stilskom djelovanju pojedinih jezičnih kategorija, o višeslojnim značenjima jezičnih vrednota u vremenu i prostoru, o pristupu književnom djelu, o odnosu prema umjetničkom djelu i dr. U analizama je pokazao izvanredan senzibilitet prema sastojcima umjetničkoga djela. Po svim tim osobinama djela su mu i danas najcjelovitija eksplikacija lingvističkostilističke problematike kod nas.

Na lingvističkom području zadržavaju se i stilistički članci objavljeni u časopisima *Jezik i Naš jezik*, a zatim i u nekim književnim časopisima.¹⁰⁹ Tematika im je obično „jezik i stil“ nekoga pisca, ili pojedinoga djela. Ova je literatura obično bez šireg teoretskoga komentara, ali je zato sva upravljena prema konkretnim jezičnim pojavama nekoga djela. Najčešće je to leksička analiza djela koja se ističu po rječotvornim osobitostima. Ovoj grupi naše

108 Dragiša Živković (1960b), nalazeći se pred različitim metodološkim pristupima i sadržajima stilistikâ, upotrebljava ove termine: *stilistika, stilistička kritika, strukturalna i estetička kritika, stilistika kao u Guberine, stilografija, lingvistička stilistika, ekspresivno-literarna stilistika, moderna stilistička teorija, leksička stilistika*.

109 Buinac (1959), Georgijević (1955), Ivaštinović (1954), Klaić (1961), Ladika (1953, 1960, 1961), Lalević (1955), Malić (1955, 1962), Malinar (1955), Nametak (1958), Nikolić (1958), Pavletić (1953), Polić (1962), Pranjčić (1962a), Rem (1954), Stevanović (1951), Šamić (1950), Šojat (1960), Vinja (1951), Vuković (1950), D. Živković (1956), S. Živković (1961).

stilističke literature zajednička je osobina da je pisana iz lingvističke perspektive i da se osvrće na osnovne funkcionalne vrijednosti našega jezičnog izraza. Na žalost, ova je literatura u nas malobrojna, a često je puta ograničena analizom samo jedne jezične kategorije, samo one koja je vidljiva na prvi pogled.

Suvremeni stilistički pogledi primijenjeni su kod nas već nekoliko puta i na dijalektološki materijal (Finka 1962a, 1962b, Hamm, Hraste i Guberina 1956). Ovo je svakako jedan od najznačajnijih noviteta u našoj dijalektologiji.

Posebnu grupu naše stilističke literature, četvrtu u ovoj klasifikaciji, čine radovi stilističara oko časopisa *Umjetnost riječi*. Radovi iz ove skupine jesu najbrojniji, najsvestraniji – centralni su inicijatori čitavog stilističkog zbivanja u Jugoslaviji. U tom smislu ova je grupa nosilac suvremene stilističke renesanse kod nas, ne samo po nekim formalnim osobinama već i po širokom metodološkom konceptu i, što je još važnije, po rezultatima. Ako se za dosad citiranu našu stilističku literaturu može reći da sa dvije trećine svoje metode stoji na lingvističkim pozicijama, onda se za radove iz ove skupine može reći da u dvjema trećinama stoji u teoriji i historiji književnosti, a jednom trećinom u lingvističkim konstantama. Stilistika iz ove grupe afirmirala se kao disciplina između lingvistike i nauke o književnosti, iako je, naravno, ovo objašnjenje samo teorijsko.¹¹⁰ Najčešće zbog pomanjkanja srodnih lingvističkih radova, ova je stilistika ipak većim dijelom upravljena književnom djelu i njegovim vanjezičnim vrednotama (ideologiji, kompoziciji, motivu, historijskoj perspektivi...), a priznanje da je književno djelo jezična umjetnina najčešće je samo lajtmotiv. Dabome, i pojedinci iz ove grupe međusobno se razlikuju i po izboru tema i metodologiji i po količini jezičnih i vanjezičnih sredstava koja uzimaju u razmatranje.¹¹¹ I sami radovi ove skupine stilističara razlikuju se po namjeni i problematici koju obrađuju: to su teorijske rasprave,¹¹² interpretacije,¹¹³ radovi s pretežnim opisom vanjezične strukture književnoga djela,¹¹⁴ prikazi stranih stilističara i književnih teoretičara,¹¹⁵ radovi za praktičnu nastavu književnosti.¹¹⁶ Kao svojevrsan dio ove nastavne literature objavljeni su kod nas još i neki drugi radovi.¹¹⁷

110 Kao što se opet vidi, nedostatak termina je očit. U tom svjetlu je termin *stilografija* Petra Guberine upravo dragocjen. No pomanjkanje i polisemija termina problem je npr. i njemačke stilistike. Usp. Mojašević (1956).

111 Tako npr. Zdenko Škreb piše teoretske rasprave i interpretira djela hrvatske književnosti, Ivo Frangeš, u tumačenju djela hrvatske književnosti, uzima u razmatranje i osnovne jezične kategorije i u njihovim prirodnim i u prenesenim (integriranim) funkcijama, Aleksandar Flaker najčešće obrađuje izvanjezična strukturalno-stilska sredstva umjetničkih djela, Sveto Petrović raspravlja o teoretskoj i metodološkoj problematici, itd.

112 Anić (1961), Babić (1958), Frangeš (1959c), Grčević (1961, 1963), Katičić (1960a, 1960b), Pavletić (1957), Petrović (1961, 1963), Pranjić (1961), Simeon (1954), Škreb (1949, 1953a, 1954, 1955, 1956, 1957c), Živković (1961a, 1961b).

113 Engelsfeld (1958, 1962), Flaker (1958), Frangeš (1960, 1962a, 1963a), Katičić (1960c), Škreb (1957a, 1957e, 1958), Travinić (1960).

114 Čale (1963), Flaker (1965), Frangeš (1963b), Gavrin (1963), Malić (1963), Polanšćak (1957a, 1957b), Pranjić (1962b, 1963), Slamnig (1963), Šicel (1963), Škreb (1961), D. Živković (1959, 1960a, 1962a, 1962b), Žmegač (1958a, 1958b, 1962).

115 Beker (1957, 1963), Bičanić (1958), Čale (1957), Frangeš (1957), Janković (1956), Knopfmacher (1957), Petrović (1962), Solar (1960), Subotin (1958, 1962), Škreb (1953b, 1957b, 1957f), Vidan (1962), Žmegač (1960).

116 J. Derossi (1958), Z. Derossi (1962, 1965), Grčević (1958), Rosandić (1960, 1963).

117 Npr. *Metodske upute za obrađivanje domaćeg štiva*, Školska knjiga, Zagreb, 1960–1961, I kolo: Tvrtko Čubelić, Antica Antoš, Ljudevit Krajačić, Novak Novaković, Mira Zuber; III kolo: Karmen Milačić, Novak

Zapažen rezultat, osim izdavanja *Umjetnosti riječi*, postigla je ova grupa izdavanjem *Uvoda u književnost* (1961), priručnika *Pristup književnom djelu* (Frangeš, Šicel i Rosandić 1964), *Krležinog zbornika* (1964), a pojedinci su objavili svoje posebne knjige (Frangeš 1959a, Petrović 1965, Flaker i Škreb 1964).¹¹⁸

Osim ovih spomenutih grupa u našoj stilističkoj literaturi, postoji još čitav niz djela koja stilističku problematiku obrađuju s različitih aspekata: psihofiziološke vrijednosti jezika, funkcije i osobitosti pjesničkoga jezika, stilistički problemi narodnoga stvaralaštva, prijenos u umjetničkoj kreaciji, problem sistematizacije itd.¹¹⁹ Ovdje bismo mogli pridodati i djela o „umjetnosti riječi“ što su ih u različitim oblicima i zbog različitih pobuda napisali književnici, tumačeći svoje shvaćanje riječi u književnom tekstu ili sumirajući svoja jezična iskustva. U mnogim se nalaze zanimljivi opažaji o mogućnostima i značenjima naših jezičnih kategorija.¹²⁰

Ali ova podjela, uostalom kao i većina umjetnih podjela, može se shvatiti samo uvjetno. Prvenstveno u svojim praktičnim mogućnostima, nipošto kao strukturalna analiza. Jer, posve je razumljivo, nema „čistih kategorija“ pa ni u našoj stilističkoj literaturi. Također, ta literatura nije ovdje potpuno pobrojana.¹²¹

Na kraju, potrebno je reći gdje se nalazi ovaj rad o izrazu Augusta Šenoe. Poslužit ću se sa dva citata:

Zadaci stilistike. Najhitniji zadatak stilistike je da definiše svoj predmet, svoju prirodu, svoje ciljeve i metode počevši sa samim pojmom stila. Stilovi. Svedene na svoju zajedničku mjeru, različite koncepcije stila svode se na slijedeću definiciju: Stil je aspekt iskazanog koji proizlazi iz izbora sredstava izraza određenog prirodom ili intencijama lica koje govori ili piše. To je vrlo široka definicija, koja obuhvata izraz, njegov aspekt, lice koje govori i njegovu prirodu ili njegove intencije. 1. Granice izraza. – Definicije stila razlikuju se prema tome da li se uzima izraz u najširem značenju riječi ili u ograničenom značenju: a) piščeva umjetnost, to je tradicionalno značenje, svjesna upotreba izražajnih sredstava u estetske ili književne ciljeve; b) piščeva priroda, spontani izbor, manje ili više nesvjestan, putem kojeg se izražavaju čovjekovo iskustvo i temperamenta; c) totalitet djela koji prevazilazi obični verbalni oblik i obuhvata čovjekov stav u totalitetu situacije. 2. Granice izražajnih sredstava.

Novaković, Mara Zuber, Stjepko Težak, Milena Večerina, Miroslav Šicel; VI kolo: Desanka Jeletić, Branko Brajenović, Karmen Milačić, Asja Petrović, Ivan Kovačić, Danica Koporc, itd.

118 Pojedine članke iz ovih knjiga ne navodim posebno.

119 Bošković-Stulli (1958), Brigljević (1955), Čubelić (1960), Delorko (1960), Feller (1953a, 1953b, 1954a, 1954b, 1955), Franičević (1957), Hristić (1957), Jonke (1952a), Kaštelan (1957), Kisić (1950), Kostić (1952, 1953), Mihajlović (1939), Milanović (1962), Pavlović (1926, 1952, 1956, 1958, 1960, 1962), Polanščak (1952a, 1952b), B. Popović (1960), Šoljan i Slamnig (1953), Tomanović (1955), Vuković (1958), Zeljković (1953, 1954, 1959).

120 Andrić (1955, 1957), Gluščević (1952), Konstantinović (1956), Mišić (1955), Popa (1954), Sokulić (1956), Šegedin (1955), Šimić (1955), Vinaver (1952).

121 Još nekoliko stilističkih napisa, koji bi se mogli uvrstiti u odgovarajuće skupine: Anić (1963), Babić (1957), Belić (1934, 1936), Bošković (1935), Kapetanić (1961b), Klaić (1954), Kostić (1934), Miletić (1939), Mulić (1950), Lj. Petrović (1937), Taranovski (1939), Vratović (1954) i drugi.

– Stil je upotreba „izražajnih sredstava“, ali ova posljednja riječ može biti uzeta u manje ili više ograničenom značenju: a) gramatičke strukture. – Glasovi, oblici, riječi, konstrukcije; b) kompozicioni postupci. – Oblici stiha, rodovi, opis, pripovijedanje; c) misao u svom totalitetu. – Teme, vizije svijeta, filozofski stavovi. 3. Priroda izraza. – Lingvistička komunikacija sadrži razne vrijednosti koje stoje jedna iznad druge i izražavaju bilo spontani stav lica, bilo efekat koji ono želi da proizvede na sagovornika: a) pojmovne vrijednosti. – Stil je jasan, logičan, korektan; b) izražajne vrijednosti. – Stil je impulzivan, djetinjast, provincijalan; c) impresivne vrijednosti. – Stil je zapovjednički, ironičan, komičan. 4. Izvori izraza. – U perspektivi koja je bliska prethodnoj i koja se sa njom miješa razlikovaćemo: a) psihofiziologiju izraza. – Stilovi temperamenta, spola, dobi; žučni ili melankolični stil itd.; b) sociologija izraza. – Stil klasa, zanata, pokrajina; c) funkcija izraza. – Književni stil, administrativni, zakonski, govornički. 5. Aspekt izraza. Od prirode i od izvora izraza proizlazi jedna nova serija posve deskriptivnih definicija zasnovanih na: a) obliku izraza. – Stil je eliptičan, metaforičan itd.; b) supstanca izraza, misli. Stil je nježan, žalostan, energičan; c) licu koje govori i na njegovoj situaciji. – Stil je arhaičan, pjesnički... (Guiraud 1964: 55)

Jedan drugi poznati stilističar navodi slijedeće zadatke stilistike:

U skladu s tim, pred teoretskim osnovama stilistike umjetničkog izraza nalaze se prije svega slijedeći važniji problemi: 1. Određivanje svojevrstnosti u načinima umjetničkog izraza, fiksiranje u načinima poetskih izraznih sredstava koja su upotrebljena za izrazne ciljeve. 2. Otkrivanje izrazne ekspresije i proučavanje njezinih jezičnih nosilaca pomoću kojih se ona javlja u književnom tkivu djela. 3. Proučavanje biti i principa metaforizacije u značenju riječi, a također i onih mnogobrojnih postupaka u upotrebi riječi na osnovu kojih se u njima javljaju prijenosno-figurativna značenja i smisaone nijanse, karakteristične za slikovit jezik. 4. Jezično-stilistička karakteristika sredstava izrazno-umjetničkoga i njihove metode u tvorbi; perifrastičkih izražavanja, alegorija, slikovitih odredaba, komparacija itd. 5. Problem slikovito-poetske sinonimike koji se ostvaruje u jeziku umjetničke literature u raznim etapama njenog razvitka. 6. Individualno i općenarodno u jeziku pisca. Određivanje specifičnosti njegova jezično-stilističkoga novatorstva, koje se ogleda u usporedbi sa kompleksnim tradicijama izraznoga stvaralaštva. 7. Jezik kao sredstvo izrazne karakteristike likova, njihove tipizacije i individualizacije. 8. Principi i sredstva stilizacije i parodiranja. 9. Izrazna sredstva humora i satire, književni kalamburi. 10. Izražajne osobine gramatičkih sredstava; stilističke funkcije različitih vrsta riječi koje se javljaju u umjetničkim djelima kao sredstva književno-umjetničkog izraza. 11. Sredstva sintaktičkoga izraza i dr. (Jefimov 1961: 8)

Kao što se iz ovoga vidi, dijapazon stilistike je ogroman, a kad bismo ga detaljizirali, na kraju bismo ipak morali staviti „itd.“, „i dr.“. Oba ova opisa zadataka stilistike i podjele mogu se prihvatiti samo s praktičnoga gledišta. Jer ako P. Guiraud i navodi više podrobnosti o zadacima i predmetu stilistike, morat ćemo se odmah zaustaviti ako potražimo opozite njegovim odredbama: „Stil je nježan, žalostan, energičan.“ – Stil je grub, radostan, mlitav, mlak... „Stil je impulzivan, djetinjast, provincijalan.“ – Stil je intravertiran, odrastao,

centralan... Jefimov je opet suviše neodređen: „Jezik kao sredstvo izrazne karakteristike likova, njihove tipizacije i individualizacije.“

Isto tako, ne znamo kako bismo u sociološkoj podjeli stilova došli na kraj, jer je očito da odredbe feudalni, buržoaski, proleterski nipošto nisu dovoljne, kao što je nedovoljan i kriterij profesije. Ako se i složimo da postoji pjesnički stil, znanstveni stil, poslovni stil, stil javnoga života, stil pokreta, stil epohe..., problemi će se nezamislivo zakomplicirati kad pokušamo odrediti njihove konkretne jezične značajke, i još više ako s ovakvom shemom pristupimo jezičnom ostvarenju nekoga književnika: mnoge stvari će biti opće, mnoge će biti posebne, mnoge izuzetne i „neponovljive“, ali će na kraju krajeva ostatak – ipak ostati.

Iz navedenih citata ovih dvaju istaknutih stilističara vidi se u kakvim se relacijama nalazi ovaj rad. Isto tako se vidi zašto on nije mogao biti „totalan“.

3.2. Područje pravopisa i glasova

1. Makar se stilografska vrijednost jezičnoga izraza najčešće javlja u značenjskoj nijansi koju donosi izraz (leksik, sintaksa), pa su zato fonetska i morfološka stilografska sredstva relativno oskudna, ipak je pravopisno područje dosta bogato. Bogato zbog toga što pismeni oblik riječi često može sugerirati taj prijenos. Već je u početku ove radnje spomenuto da se Šenoa služio isključivo latinicom, kako je to bilo uobičajeno u sredini u kojoj je živio i radio. Ipak, svoje dopise iz Praga od 1861. do 1864. g. potpisivao je inicijalima *A. III.*, npr.:

A. III. U Zlatnom Pragu, PO 3-79

Nije ovo teško „dešifrirati“. U dubletiranim jezičnim kategorijama često dolazi do diferencijacije tako da jedna od dubleta dobija stilografsku funkciju, mada se stilografizacija može provesti i na neki drugi način, npr. kontekstom. Međutim u dubletiranim kategorijama stilografizacija se nudi tako reći sama od sebe, tu se ona najčešće i provede; paralelna upotreba latinice i ćirilice u hrvatskosrpskom jeziku pruža autorima izražavanje niza vanjezičnih distinkcija: religioznih, historijskih, geografskih, političkih, nacionalnih, i tom mogućnošću su se mnogi i poslužili. Za novije vrijeme navodimo samo potpis maršala Tita, koji se sastoji od latiničkih i od ćiriličkih slova. Što to treba da znači – to je van dvojbe. Nema nikakve sumnje da iste ove intencije možemo pripisati i Šenoi. Mladi Šenoa, koji je sasvim zanesen idejom jugoslavenstva i sveslavenstva, koji svoje gledište iz tog vremena formulira u dva istaknuta članka, „Hrvati i Srbi“ (*Pozor*, 1861) i „Poljaci i Rusi“ (*Pozor*, 1862), ćirilicom želi izraziti svoje jugoslavenstvo i sveslavenstvo, koje po njegovu mišljenju, i po mišljenju mnogih njegovih suvremenika, treba biti osnovica sveslavenskoga preporoda. Na ovu osobinu Šenoine ćirilice aludirao je i Đorđe Živanović (1958b: 10). Što su se usporedo sa Šenoom potpisivali tako i njegovi nekoji suvremenici (Demeter, Rački i dr.), ne mijenja ništa u ovoj kvalifikaciji. I kod njih se to može lako objasniti njihovim nacionalnim i kulturnim pogledima. U svemu naravno ne treba pretjeravati. U mnogih takvih potpisnika (npr. u *Pozoru*) to je samo manira, običaj mode, iza kojih se ne skriva nikakva posebna intencija. Ali mnoge kratice, nadimci i pseudonimi, odabrani po posebnom kriteriju, objašnjavaju poneku emotivno-psihološku sastojku u procesu kreacije.

2. Stilografske upotrebe velikoga slova, prema pravopisno uobičajenom malom slovu, u određenim kategorijama, u Šenoa nema. Šenoa doduše poznaje stilografiziranu pravopisnu kategoriju: veliko slovo zbog poštovanja i upotrebljava je u pjesmi „Biskupu J. J. Strossmayeru“:

– odkad **Ti** nam sinu, V 7-603

ali nema primjera da je upotrebljava onako kao kasnije suvremeni književnici, npr. Krleža. U *Prosjaku Luci* nalazi se u razgovoru lica *Vi*, *Vaš*, *Vam*:

A **Vi** Maro ništa? Bar u **Vašoj** kući ima božjeg blagoslova. PL-43

Općenito, za velika i mala slova vrijedi da afektivne modifikacije treba uzimati s rezervom. S obzirom da su rukopisi izgubljeni, teško je, ili nemoguće, utvrditi što je Šenoino a što nije.

3. Svi su Šenoini tekstovi napisani ijekavski,¹²² ali ima i ekavskih oblika. Najčešće je to slučaj kod rime. Ako uzmemo u obzir da je zbog metra ili rime Šenoa često žrtvovao glasovni lik neke riječi, kako su to dopuštale tadašnje poetike, onda ekavski oblici zbog rime nisu predstavljali nikakvu veću devijaciju:

Slave bi ti vienac, dušo spleo/ Za imendan na dar ti **doneo** S 1-337, Grliti te ruka **nesme** (rima: pjesme) NGL 4-210, Koju ruka dirnut **nesme** (rima: pjesme) G 5-19

Glas *-h* u genitivu plurala, koji je i u Šenoa, kako je već spomenuto [usp. § 2.4], samo pravopisni znak, nema u njegovim tekstovima stilografske vrijednosti.¹²³

4. U odjeljku o pravopisu bilo je riječi o tački u Šeninim tekstovima [usp. §§ 2.1.7–8]. Ovdje treba spomenuti tačku kao znak posebne sintaktičke cjeline. U osobitim živim i uzbudljivim situacijama i Šenoa poznaje lom logičke, pripovjedačko neutralne rečenice. Taj lom označuje tačkom:

Bilo je jedne polnoći. Utrusmo svieću. Čekasmo za prozorom. Eno ga. Iz uske ulice klipše demon. Stane. Kukuriknu. KA-117, Može li žena žrtvovati srce neljubavi? Zaboravih sebe. Kriva sam ja, kriva sam ja. Koga da biedim? Sebe. Tko te [*sic!*] kriv? Ja. Dà, ja i neka je tako. Ja sam plemkinja. UA-811

Međutim, ispravnije je da se o ovome govori u odjeljku o stilografskim sredstvima na području sintakse.

5. Crtu kao znak posebnoga odvajanja ili osobitog isticanja naći ćemo u Šeninim tekstovima vrlo često. Ovo je poznata i odavno normirana pravopisna hrvatskosrpska kategorija, a ovdje je navodimo samo zato da upozorimo i na Šenou. Sve je to već i njemu poznato:

122 [Op. prir. – Možda je malo presmiono kazati „ijekavski“ jer pisani su načelno s <ie> u dugim i <je> u kratkim slogovima, kako je Kalenić i sam ustvrdio, usp. § 2.1.3.]

123 U ilustraciju kako od neutralnoga sredstva može postati stilografsko, i obrnuto, spominjem poznatu Matoševu pjesmu „Gnijezdo bez sokola“, *Savremenik*, VI, br. 11, Zagreb, 1911, str. 643:

Ja vučem čemer magle tvojih gorah,
očajnost zvjezdah, što nad tobom niču,
u meni jeca sjena tvojih dvorah,
moj otrcani, kraljski, banski Griču.

Niti Matoš a niti *Savremenik* u to vrijeme ne pišu *-h* u genitivu plurala a niti *-ie-*, pa Matošu upravo ti jezični znakovi služe kao sredstvo u historijskoj evokaciji. Mislim da griješe popravljajući Matoševu poeziju koji mu ispuštaju taj *-h* u genitivu plurala i to *-ie-*. Oni su ovdje neodvojivi dijelovi Matoševa doživljaja.

Ona mignù – ja pohitim tade S 1-337, Zaškripiti mogu te šarafom/ Zlim šarafom – strogim paragrafom NGL 4-32, Ko taj – nek pade svaki Juda V 7-380, gdje je sve – ama baš sve – na pazaru bilo V 11-399, Lju-de-vit! viknu biskup stresav se K-279

6. Upitnici i uzvičnici u Šenoim tekstovima nemaju drugih funkcija od onih koje su opće poznate. Jedino treba spomenuti da Šenoa relativno često upotrebljava uzvičnik kao prapropisni znak graduirane afektivnosti, što odgovara rodoljubnoj ilirskoj i prosvjetiteljskoj maniri hrvatskih književnika i javnih radnika u 19. stoljeću. To je nivo budnica, davorija, aklamacija u općoj nacionalnoj borbi za napredak i osamostaljenje. Za tu temperaturu Šeno i ponekad nije bio dovoljan jedan uzvičnik:

„Ru-u-usku gramatiku!!!“ šaptnu suhonja PO 3-859, a moj Gjuka bježi! BM-100, Zajcu!!! V 6-381, jer nijedna od drugih gospoja nije hćela (!!!) pa si možete misliti da „Turci u Karlovcu“ nisu uspjeli mogli V 10-728

7. Apostrofom se poslužuje u redukcijama glasova, što mu je potrebno da postigne određenu metarsku shemu. Šenoa dakle pretpostavlja stilografsku vrijednost metra glasovnom liku pojedine riječi: žrtvovan je mogao biti bilo koji glas. Postupak je veoma čest:

Nij' to vihar, već su cvieli gorki NGL 1-31, Ništ' do pjeska, do nebeskog svoda L-40, Liepo 'e žaba kreketanje NGL, 4-191, Što l' je bilo, što l' se sbude V 8-761, usna da'nu P-31, Zat' ga braćo ne bi dao P-55, Moj Slovenac stasa čvrsta/ za viečnieh goram' puta P-68

Za ritamsku shemu mogao je, dakle, biti žrtvovan čitav slog. Ovakvo ispuštanje pojedinih glasova nalazi se i u prozi, s apostrofom ili bez njega, ali se mahom radi o redukcijama razgovornoga jezika, koji je u Šenoim tekstovima isto onako kao i u kasnijih naših književnika – na drugi način, stilografska kategorija. Taj razgovorni jezik spominje i Marijan Matković: „Svoj dijalog Šenoa stvara iz razgovorne stilizacije zagrebačkog malograđanskog društva“ (1949: 374).

Jel ti se vila iznevjerila? LJ-8, **Id** s Bogom LJ-8, **Pište il** – (ona piše, glasno.) **Al** gospodična se ljuti na škandaloznu stvar. LJ-92, Je **I'** to junak romanu PR-294, A znate **I'**, tko ju napisa tu malu siroticu KA-65 Bi **I** se udala? PK-284, Jer šta? Glavu svoju i svojih možeš iznieti, **al** Zagreb, čitavi Zagreb? ZA 4-771, Jesi **I'** čula kako govori ob učiteljskom zvanju B-147, A da! Krvi je **dost**. K 1-200

8. Kao što je već rečeno [usp. § 2.2], Šenoa je akcente i akcenatske znakove upotrebljavao samo tamo gdje bi, po njegovu mišljenju, moglo doći do nesporazuma u značenju riječi. V. Babukić je u svojoj *Slovnici* preporučivao obilježavanje aorista akcenatskim znakom: *čù*, *izpì*, *zapè* (1854: 31), ali se Šenoa, a ni ostali pisci, nisu toga dosljedno držali. Šenoa je ipak poneki puta obilježavao svoje aoriste tim znakom. I upravo zato što je Šeno i bilo posebno stalo da se neki glagolski oblik shvati kao aorisni, treba u tome gledati izvjesnu stilografsku nijansu. Naime, aorist kao glagolsko vrijeme za određivanje brzih, uzbudljivih, živih događaja. Uostalom, i aorist i imperfekt danas su sasvim stilografizirani glagolski oblici (Kalenić 1963). Ne treba sumnjati da se taj razvitak zbivao već i u Šenoino vrijeme. Znak ^ Šenoa ponegdje upotrebljava za oznaku kontrakcije i uklanjanja zijeku. Ta je pojava veoma česta u razgovornom jeziku (*kao – ko*, *posao – poso*) te neke takve Šenoine slučajeve treba shvatiti kao želju da se u književni jezik unese element razgovornoga jezika, kao želju za

dokumentacijom. Stilografiziranost se ogleda u neposrednom izražavanju, koje je lišeno deskripcije. Ovakve primjere imamo u Šenoa i u poeziji i u prozi, samo za poeziju treba dodati nastojanje da se postigne ritamska okosnica, kao posebni umjetnički medij:

Titrale mu male oči/ Bio **vesô** ili mrk S 2-33, Ja bi njojzi **reko** oma G 5-18, Razpela je viečna **misô** G 5-59, Komu cvietak na kam, tvrdi **po** (rima: zlo) G 5-177, miče se, miče se brže i brže, pa žic! **odjuri** put Štajerske BM-99, **posô, rečè, šuljô, rekô, mrmljô, odšuljô** TT-75, **sjedè** starac tobož driemati TT-75, **Kôm** se ljubi domovina DR-482, Al **dà!** PR-293, Reci mi dvorovi **či** su P-286

9. Skraćenice, koje često imaju praktičnu vrijednost, u našoj su javnosti nerijetko i odjek sovjetske mode [*sic!*, svjetske? sovjetske?], naročito poslije drugoga svjetskog rata. Poznata je, međutim, i stilografizirana skraćenica, za ironizaciju i omalovažavanje. Njima se npr. služio i Krleža.¹²⁴ Ali – toga ima i u Šenoa u polemičkim tekstovima: kao da ispuštanje čitavoga naziva, ili imena i prezimena, treba da grafički pokaže njegovu nevrijednost:

pa hvala „**N. L.**“ (praške novine Narodný Líst – V. K.) na hvalospjevu, kad su mu povod tako zlokobne štamparske pogriješke (3) PO 3-837, ali **g. Y-ić**, koga je inače cienim, nije čovjek za taj posao PO 3-859, **G. ant.** veli, da i u onom, što sam ja pisao, ima stilističkih pogrešakah PO 5-1007

Takav je slučaj i sa „paškvilom“ o plesu u streljani iz „Mladoga gospodina“:

Milo je bilo gledat, kako se je **g. Z-y** vrtio oko gospodične **Kl-re**, ili ako hoćete, **gčna Kl-ra** ok **g. Z-og**, i kako se čuje, sve se vrti oko toga, da si **g. Z.** pod mantillom **gčna Kl-re**, svoje buduće drugarice, steče za svoje lice pošteno ime, ili barem poštenu krinku. Dà, **g. Z.** uzet će kćer **g. M-ća**, MG-351

10. Udvajanje istih glasova (kao i udvajanje iste riječi) ima intonacijsku ulogu. Ti glasovi, umjesto svakoga drugoga znaka za posebno isticanje, nosioci su ekstremnih tačaka u situacijama što su izrazito afektivne. Ovakav stilografski postupak, koji je poznat i u drugih pisaca, pa i suvremenih, u Šenoa je čest:

„**Ru-u-usku** gramatiku!!!“ šaptnu suhonja PO 3-859, **Mu-u-u!** ponove duhovi DNS-470, „Čujte **a-a-a-mice!** Vi ste vražji čovjek! MG-302, Dvadeset, čitaše na glas, bene! **četrrrdeset** i dva. Melius! **i – i – i** boga mi šestdeset i **sedam – sedam – sedam! Optime! Optime!** MG-397, **Ma-ma-ma** što je to, Mando, planu major. TI-507

11. U želji, da što vjernije izrazi stvarnost, Šenoa se poslužuje sredstvima razgovornoga jezika. Tako, često, upotrebljava izraz u kojem je narod izmijenio neke glasove, ili opet, ako se radi o strancu, tačno bilježi njegov izgovor domaće riječi:

Čim ga smotriš, viditi ćeš **ježuitu hipokritu** PO 3-425, naši „**patres conscripti**“ **vulgo šenatori** PO 3-382

Sve to može poslužiti i za ironizaciju:

„**Ži-ži-žifio**“ PO 3-836, Naš je „**vilozov**“ dobar Slaven PO 3-973, liepo, vatreno, da se „**Livat!**“ i živio sve na njega sipalo. „Živio! **Livat!**“ TT-91, **Šeminarsku**

¹²⁴ Primjere za Krležine stilografske postupke navodim u članku Kalenić (1961).

juhu LA-419, **š-š-š-i-ššak** (čičak) MG-219, To je **glupstwo** jest TI-489, „**Imamo konstituciju!**“ vikalo se bez obzira na sve strane VL-694, Dà, **miloštivi** gospodine KLJ-842, Falb je svoje proročanstvo vrlo **delfički štilizirao** ZA 4-835, **Ajde!** K 1-58, **ajdmo** K 1-186

12. Napokon, u stilografska sredstva na području pravopisa valja ubrojiti i vanjske tehničke znakove, čija osobitost treba da izrazi osobito isticanje smisla onoga što je napisano, Šenoa se služi izmjenom u vrsti slova:¹²⁵

Reče: „**NEK NAD PUSTIM POLJEM TIME/ ČOVJEK SVOJE SAM PROSLAVI IME**“ G 2-43, **JA**. Mala je rieč, velika stvar ZA-881, pamti do groba svetu starinsku pjesmu: **ČUVAJ SE SENJSKE RUKE!** ČSR-118, U Lici? **BR! BR! BR!** Gdje vukovi rastu i medjedi cvatu B-116

13. Za isticanje služio se i spacioniranjem:

Većina europskih vladah poprimi ovo načelo, a uzvišena naša vlada to izreče svečanom rieči; „**jednako pravo za sve.**“ PO 1-77, danas već ne tebi, nego **drugim i drugačije**, zadaje posla PO 3-358, Kriv je koga **hoćeš** biedit s grieha DR-705, **Ko taj – nek pade svaki Juda** V 7-380, Nadje polje, nadje gore/ nadje lozu, nadje **more** O 5-106, **I biti ćeš najbolji**, rekoh si napokon MG-238, **karamfil sa pjesnikova groba** KA-136, koliko Zagrebkinja žrtvovalo svoju kosu ZA 3-463, **Ljudevit kralj preminu**, reče Sudar mirnim al bolnim glasom K-279

14. Podjednako mu je poznata i vrijednost novoga retka za posebne cjeline, pa time i za osobito izdvajanje:

O čemu je naša nada govorila?

O politici?

Jok, predosadna stvar!

O uredjenju jugoslavenske akademije?

Jok, nek akademici sami o tom govore.

O Hrvatskoj?

Jok, ta hvala bogu znamo, da smo u Hrvatskoj ZA-789

U „Bliedome mjesecu“, da bi izrazio živost, lakoću, humorističnost upotrebljava izrazito kratke odjeljke:

Gospodin Vencliček bijaše čoviečac uzpeta, krtasta nosa, debelih ježi-obrvah, uvijek smiešeća se lica, bez brkova ali bradat à la Gorilla, „tjelesni“ krojač liečničkog fakulteta, a „manikejac“ par excellence.

Gospodin Vencliček, taj patuljak, trčuljak bezbrkuljak vijao je mladu doktoriju po Alservorstadt u kô krvolok pauk sirote mušice.

Osobito nesretna muha bio je Gjuka, komu se je ime takodjer u crnoj knjigi Vendelinovoj sjajilo.

125 [Op. prir. – Primjere smo ostavili kako je u Kalenića, da ne budu u neskladu sa sljedećom točkom (13), premda pojedini u izvornicima provjereno nisu pisani verzalom, npr. ČSR-118 u izvorniku je spacioniran.]

Gospodin Vencliček bijaše doduše takodjer dobar Slaven, kô što Gjuka, al – krojački računi se žalibože ne kompenziraju uzajamnosti slavenskom. BM-100

15. U stilografska sredstva s područja fonetike treba ubrojiti izmjene i različnost kod upotrebe pokretnih samoglasnika: *kako – kak, kano – kan, dobroga – dobrog*, zatim kontrakcije i redukcije, i pojedinačne primjere asimilacije, disimilacije i palatalizacije ili pak druge izmjene zbog rime ili ritma. Iza ovih sredstava, u prozi, treba gledati Šenoino nastojanje da svoj tekst formulira što vjernije prema razgovornom jeziku, u kojem su redukcije tipa *al, stante, dršte* i kontrakcije tipa *poso, mogo, čuvo* veoma česte i uobičajene; u poeziji, iza ovih izabranih stilografskih kategorija u prvom redu treba vidjeti želju da se postigne metarska shema stiha, a zatim, u nekim slučajevima, da se postigne i razgovornost. Kao što je već rečeno, u redukciji radi održavanja ritamskoga medija, mogao je biti žrtvovan svaki glas, a isto tako i pojedini slogovi. Ostaje dakako otvoreno pitanje kako danas treba gledati i ocjenjivati takve Šenoine postupke. Ne upuštajući se u doživljavanje i u estetske analize ovakvih Šenininih postupaka, ne treba ipak zaboravljati da Šenoa nije postigao svoj najviši umjetnički domet u poeziji.

On je uopće brzo stvarao. Kad je imao ideju, čini se da su mu riječi same od sebe navirale na usta. Kad čitamo njegove pjesme, dobivamo dojam kao da su mu stihovi samo tekli, da su rime nastajale nevjerojatno lako, pa su same svojim zvukom izazivale nove riječi, nove predodžbe i daljnje stihove, i zato su te pjesme tako prikladne za recitaciju, jer kao da ih je pjesnik naglas govorio kad ih je pisao. Te su pjesme plod rođena govornika, koji nikad nije bio u neprilici za izraz koji će odgovarati njegovoj misli ili njegovu osjećaju. To im je, dakako, često i na štetu, jer se pod bujnom rječitošću gubi neposredni osjećaj ili oštrina misli. (Ježić 1964: 94)

Ali za historiju svakako treba zabilježiti Šenoine pokušaje, njegov osjećaj za dubletizirane kategorije kod kojih nema razlike u značenju, ali od kojih je jedna obična, neutralna, semantički ili afektivno, a druga je „obilježena“, jer se sastoji od neutralne vrijednosti i od stilografskoga dodatka. Taj dodatak može značiti: poetizaciju, muzikalizaciju, ili pak, „razgovornost“, izražavanje i vjernija reprodukcija stvarnosti:¹²⁶

Kad **s'** vidělo nebeskome krugu GR 13-322, Kòj **ni'e** srdca, koja djece neima NGL 1-31, Sve uzdiše, u crno **s'** odieva NGL 1-32, Ime **njegvo** slavno, dobro, sveto NGL 1-32, No po liku sve razlici ljudi NGL 1-38, U **'nom** kraju, što ga morje paše G 2-43, Gdje mu zemlja, **kak** mu ime glasi? G 2-43, **Kažte** nebu NGL 2-129, Drago svietu **nizokomu**/ Gledat lice daničino/ Draže nebu visokomu/ Motrit oko djevičino NGL 2-230, **Tak** zatvori srdce, ljubo krasna L-39, **ljuljajuć** se povjetarcem družje: Na me sladko smiešeći obori L-41, Tako nestà srdcu **mojem'** mraza L-43, a u Zagrebu? – molim vas **kažte** nam! PO 3-107, Za slobodu ginut od vjek **vikô** NGL 3-214, Jer do greba/ Treba hljeba NGL 3-270, To **ć'mo** biti tek junaci NGL 3-270, Ona mignù – ja pohitim **tade** (rima: dade) S 1-337, Da **'e** poljana cvietom odjevena S 1-337, Samo meni da **t'** je slušat dano NGL 4-4, Mnogi veće taj muzej nadari/ Bit će tamo uzoritih

126 [Op. prir. – Kod nekih primjera nije posve jasno što bi valjalo podebljati, na koji se njihov element misli; primjerice ako je u NGL 1-38 taj element *razlici*, valja imati na pameti da ga Kalenić dalje (točka 18) spominje u drugačijem kontekstu, pa ostaje dvojbena.]

stvari NGL 4-32, Igra sada **velki** Frico šah NGL 4-93, Oj divotni stvoru **boži** (rima: složi) NGL 4-210, I on **lego** u svoj grob S 2-34, Tu bi **snivo**, tu bi **spavo**/ Miran sanak, divan sanak S 2-66, Pa uz zveku silnu **naokol**/ Pošetat će jadnik baš pod stol S 2-66, **Dost!** Ta dražest znadu svi **tvu** G 5-19, Ali **kan** da krila ima G 5-177, **O'šli** tako diete milo? G 5-177, Srce moje za tebe bi **prodo**/ Žrtvovao za te život cieli G 5-177, Na kreljutih sjajnih **andjo** krene G 5-177, Tih vjetrić **okol'** lišćem šuška G 5-186, **Nij** zlato za te pjano pseto G 5-187, Dà, doći će, **doć** će Vidov-dan G 5-187, **Kud** će jabuka pasti **neg** izpod stabla, što će od mačka bit **neg** opet mačke TT-65, „**Niš**t neznamo!“ TT-91, **Jugoslavja** svietla diko DR-482, **tisuć** puta hvala DR-706, pa i **zašt** se ne drugovat s Niemcem? DR-707, Mi **ć'mo** živjet kako nam je bolje DR-707, **Ak** sam vicišpanica, nisam banica DO-593, „Mladče! **vrat** mi janje bielo V 1-149, Pa **moć** će k vodi liepa naša stoka V 4-225, Al **nemož** da se zemlja zaokruži V 4-225, Od jednog skokom **mož'** do drugog praga V 4-225, **Zô** nevjerniku glas V 5-33, **Skoč!** **Skoč!** PR-261, Od silna svjetla **nebud**, kneže slipe V 6-85, **Kaž**, slavska desnica što vriedi? **Niš**t. V 6-86, Ne išćem gospoštine ČSR-2, **Vidj!** nastavi baba staviv ruku na Klarine grudi ČSR-41, Nuder **hošli**? Nemoj dugo! AP-240, **ak** mi Janja bude snahom! AP-246, Čovjek **niko** iz puka V 10-591, **tuko** bih se con amore VA-617, **Čekte!** **Čekte!** Fruziko! D-332, Spasih te, gledah te, a ti **ništ**, upravo **ništ** VL-504, **Viš** ti njega! PL-6, Na **dalki** istok nosila te zviezda V 10-617, Poželih mu lahku noć i gotovo bih **reko**, da mi je starac ozdravio ZA 4-835, – Izvršili **poso**? K 1-56, **Šut** babo! viknu Grga K 1-104, gledao sam dugo, **tio** (rima: bio) P-40, za **zim'** spravlja kući mliečnu hranu P-64, **neg** vrh slavne Gore **čarne** (rima: štamparne) P-80, Gusari **tvi** nam barke pale P-190, Reci mi dvorovi **čī** su P-286

3.3. Područje oblika

16. I morfološko područje stilografije u Šenoinim tekstovima treba, generalno, promatrati iz dva vida: na jednoj su strani oblici koje je Šenoi nametnula poetizacija, i na drugoj strani stilografizirani oblici u prozi, iza kojih se nalazi želja za vjernijom reprodukcijom razgovorne fakture rečenice, želja za jednostavnošću i neposrednošću. Tako već i Šenoa poznaje poetsku funkciju kratke množine:

Što uzburka mirne **vale** Vlte NGL 1-31, Tam gdje zviedzah plamte zlatni **roji** NGL 1-38, Traži opet neumrle **trage**/ Pradjedovah, nek se zrake blage/ Znanja sjaju u tvih zlatnih **mirih** NGL 1-39, Šljivari, **popi**, kosturaši V 6-209, „Otela“ nam ne dosudiše **bozi** V 7-159, svuda, svuda rastu **grobi** AP-240, **Svati** idu! AP-246, bieli **zidi** liepog mlina AP-247

Takav je, literariziran, i naslov pripovijetke „*Dusi* narodne straže“. U drugim slučajevima, kad Šenoi nije potreban stilografski dodatak, uobičajena je duga množina:

Reko bih, „**žuljevi**“ su to ili „kurja oka“ zagrebačkoga žiteljstva KLJ-725, **Duhovi** su, misliš ZA 4-771 i dr.

17. U pridjevskoj promjeni, i u pridjevskoj promjeni zamjenica, Šenoa ponekad u stihovima upotrebljava „južne“ nastavke *-iem*, *-ieh*. Mada na te nastavke u jeziku hrvatske

književnosti 19. stoljeća ne treba gledati iz perspektive jezika u 20. stoljeću, jer treba uzeti u obzir dijakronijske elemente,¹²⁷ ipak treba pretpostaviti da su ti nastavci i u Šenoino vrijeme imali svoju približnu stilografiziranu vrijednost. Ako se u poeziji ti oblici dadu objasniti potrebom za određeni broj slogova, onda se u prozi dadu objasniti literarizacijom. I na jednom i na drugom mjestu imaju, međutim, prizvuk oblika koji je karakterističan za jezik dubrovačkih pisaca i predstavljaju dakle afirmaciju u kontinuitetu starijega i novijeg jezika u književnosti. Ja nisam našao primjer da Šenoa upotrebljava nastavke *-ieh*, *-iem* bez ovih navedenih razloga, što naravno i ne znači da ih možda i nema. Ipak, i takvi eventualni slučajevi dali bi se objasniti razlikama između govornoga i pisanoga izraza:

Te se brani **šarenjem** štitom NGL 1-32, **Tiem** ćilimom pokrite me G 5-59, Iz **mutnieh** gor' oblaka DR-481, **našieh** glavah ČSR-10

U drugima, stilografski neutralnim primjerima, u Šenoa su uobičajeni nastavci na *-ih*, *-im*:

God. 1852 bje Preradović u **političkih** poslovih poslan u Travnik G 5-133, **Zlatnih** mi sestrica tisuć/ Plovi u jezeru tuj V 4-17, A dalje si vidio o svjetlilu voštanica sve više ljepotica, sve više u crno **odjevenih** mletačkih plemića ČSR-29

18. U stilografizirane primjere kod pridjevske promjene u Šenoa ćemo naći i druge slučajeve:

No po liku sve **razlici** ljudi NGL 1-38 (opet oslanjanje na južni govor; usp. *mnozi*, *velici*), I opet budale, **budalissime!** (apostrofiranje uloge latinskoga u jeziku hrvatskih intelektualaca 19. stoljeća) MG-196

19. Zamjeničke oblike *što* i *šta* upotrebljava Šenoa otprilike podjednako. Ipak se opaža da je oblik *šta*, u upitnoj formi, češći onda kad Šenoa želi nasljedovati razgovorni jezik:

O! **Šta** vidim! **Šta** radi vaša bezsmrtnost LJ-8, **šta** je otče? reći će plaho kći PK-284, **Šta** imamo od toga, da nam Talijan, Čeh ili Niemac kukavnom hrvaštinom tralaliče? ZA 3-271, Jer **šta**? Glavu svoju i svojih možeš iznieti, al Zagreb, čitavi Zagreb! ZA 4-771

20. I kod dublete *sav* : *vas*, ovaj drugi oblik ima stilografizirani karakter: u poeziji, zbog rime, literarizacija:

I gluhi jeste za **sav** ljudstva jad,/ Tek gladeć trbuh, kad se vapi: „Glad!“ (...) Sramota na vas! Minuo vam glas,/ Tek zvijski san vam bio život **vàs** V 6-594

21. Naslanjanje na dubrovačku literaturu predstavljaju i stegnuti oblici prisvojnih i odnosnih zamjenica. Stilografski dodatak kod takvih primjera može biti ili poetizacija ili potreba za određenim brojem slogova. Kad nema ovih razloga, Šenoa takve oblike i ne upotrebljava:

Vrieme, tat taj, zlato iz zakutka/ **Tvu** ljepotu kukavnoj ukrada NGL 4-158, U **tvu** slavu na molitvu/ Ziba se put glasna zvonca G 5-19, U njega je divna sila/ **Kom** se ljubi domovina DR-482

127 Navodeći primjere iz Vuka, Maretić spominje: „nikakvo se pravilo iz njegovih djela ne da o tome uhvatiti“ (1931: 176). U *Gramatici* Brabeca, Hraste i Živkovića: „U suvremenom književnom jeziku oblici na *-ije-* gotovo nikako više ne dolaze, nego samo ovi na *-i-*“ (1961: 99).

22. U nastojanju da stilografski označi svoj stih Šenoa će pribjeći i drugim sredstvima: množenjem provincijalnih oblika, fonetskoj ili morfološkoj deformaciji riječi:¹²⁸

Dà, više ćemo dati/ **Drag** dragu, sina mati/ Za sveti roda boj NGL 3-81, To je ženi željna čaša **ota**/ Iz koje se pije slast života NGL 4-158, Ushićeni tvoj svećenik/ Pojuć hram ti cviećem **pospo**/ Ljubim te – o ljubim gospo! NGL 4-210, O tako vam vierna srca/ Na počinak kad je vrijeme/ kad me stigne braćo **smrca**/ **Tiem** ćilimom pokrite me G 5-59, Moja Bare/ Čini čare, V 1-149, Uza se teku **njinog** polja brazde V 4-225, Ko tvrda zemlja pod **menom** da puca V 6-104, Sramota na vas! kada narav vam/ sva nije, nego bilje, zvier i **kam** V 6-594, letile bi oči nebom/ sve za **tebom**, sve za **tebom** P-10, jer u **krilieh** svojih krivaš P-63

23. Glagolsko područje Šenoinih stilografiziranih kategorija realizira se najčešće u stegnutim oblicima glagolskoga pridjeva radnoga. Kao što je već rečeno [usp. § 2.3.4], Šenoa je time izražavao osobinu razgovornoga jezika, a iza ovoga može biti želja za neposrednošću, želja za prisnim jednostavnim i običnim pojavama svakidašnjega jezika. Ono što Šenoa želi postići – to je neposredniji pristup do čitaoca, kako bi učinak bio snažniji. U poeziji su ovakvi oblici diktirani potrebama stiha:

Mogo bi čovjek radi nas koješta još primietiti, ali obziri razni nedopuštaju nam ni slutnjak PO 2-409, Što nas bubanj **zvô** pod tudji stieg NGL 3-214, Da ti škripi ljubiti vruga nad rakom/ „Slobodan tu Hrvat **pô** junakom“ NGL 3-214, pa je, hvala mu, i mojemu srdcu **pomogo** DO-825, Iz grada ribe lovit **došo** V 5-513, jer bje **našo** pravu, zdravu, nepokvarenu i naravsku djevojku PR-293, Jer sjetit bi se **moro** prije/ Ko slavan plemić da sam **raso** V 6-209, – Ja sam se na sve jeo i **grizo** B 1-805, – Sud je svoje **reko** BI-825, Ali **prošo** dan, prošla dva, prošla i tri dana MG-118, **Reko** bih „žuljevi“ su to ili „kurja oka“ zagrebačkoga čitateljstva KLJ-725

24. Upotreba prezentskog oblika *velju* i u Šenoje je sredstvo za „ponarođivanje“ teksta, znak za karakterizaciju narodne fakture izraza:

ne dirajte, **velju**, u tu zlied ČSR-2, Al **velju** vam, djeco i junaci, svetoga mi Jure, ne trubi crni Niko u vražji rog ČSR-10

25. To vrijedi i za „supinski“ oblik infinitiva, tj. krnji infinitiv. On je u poeziji diktiran potrebama stiha:

Iz grada ribe **lovit** došo V 5-513, Jer **sjetit** bi se moro prije/ Ko slavan plemić da sam raso V 6-209, – Al mogli bi vas **okrast**, il biste, kako ste slabi, na tih vratolomnih stepenicah u toj tmuni mogli uvriediti glavu KLJ-728

26. Stilografska funkcija pojedinih glagolskih oblika, onako kako je oblikovana u Šenoinu jeziku, bit će obrađena u području sintakse [usp. § 3.5]. Ovdje bi jedino trebalo spomenuti veoma čestu, stilografiziranu kategoriju Šenoina jezika: njegovo apostrofiranje čitaoca. Šenoa želi da neposredno privuče čitaoca u smisao svoga teksta, zato mu se obraća, poziva ga, bodri. Ovo najčešće ostvaruje tako što se čitaocu obraća pomoću *ti*-glagolskih oblika, ili pomoću imperativa. To je i u drugih pisaca 19. stoljeća, a i u suvremenih pisaca, uobičajena

128 [Op. prir. – Nije posve jasno što bi u primjerima valjalo podebljati, na koji se njihov element misli.]

stilografizirana kategorija (to imaju i Kovačić, Kozarac, Đalski, a i Ivo Andrić u svojoj lirskoj prozi).¹²⁹

Nu danas, **hoćeš nećeš**, povirih u koledar, da izpitam uzrok toga neugodnoga časa PO 3-107, U mraku kako se tanki lančani most kao paučina penje s jednoga kraja do drugoga, a dalje **motriš** čudo umjetnosti, orijaške svodove staroga mosta PO 3-358, Lahko **ćeš pogoditi**, kakva je bila psihologička posljedica ove dirajuće lekcije in publico politicis PO 3-832, Da mi **pamtiš**, da mi **znaš**/ Krv **ćeš dati**, ako valja NGL 3-89, Kad **odješ** u takvu knjižnicu, pokazati će **ti** kakvo sjajno izdanje s kipovi, kakav slikani kancional, pa Bog! PO 4-746, Liepo spava duša stara/ Taj naš pandur varmedjaš/ Jer u raju ni dinara/ od rakije **neplaćaš** S 2-34, a da **si** stekliš, puntar, revolucionarac – na to se i onako o svakom poštenom Hrvatu veli LJ-7, Trbuh g. Breberića bijaše danas u velikoj neprilici, jer **klanjaj se** desno, **klanjaj se** lievo, to je velika muka za trbuh, kad ga ima više neg obično DO-685, Po tom žaru **si** jedino **mogao** slutiti na živu i uvelu dušu toga mladića DO-746, Jedan kraj hrvatskog otoka opisan je živimi bojama, da **ne možeš** ljepše V 5-573, svakoga obodravaj plemenit zanos, bez kojega umjetnost cvjetati ne može V 5-655, Oj šta se **mrčiš, gledaj, slušaj!**/ Da, svatko ovo vino **kušaj** V 6-450, – **Vi gospodo**, sad **ajde** sa mnom! V 6-451, a oko štita **vidiš** grablje, kosu, sjekiru, branu, bič, srp, ralo i kolo V 7-551, koj je izradjen od razborita Niemca vještaka prema uzorom – **čujte** – narodne ornamentike V 8-755, Da **omjeriš** Bleiweisove zasluge, valja imati na umu V 10-767, a na mahove zavlada driemež da **zdvojiš** V 11-15, Trebalo bi da lutke **odjeneš, umiješ, počešljajš**, da ih **učih** hodati, govoriti i raditi V 11-56, Sad, sad će **misliš** udarit na juriš, oboriti neprijatelja VL-557, Uzlazeć nekom ulicom u Zagrebu, **opazit ćeš** na desnoj strani kuću vrlo kukavnu na tri sprata KLJ-725, Al starici tecijahu rieči zahvalnice poput vode tekućice, koju **nisi jak** zaustaviti. KLJ-757, Kad **prolaziš** ulicama glavnoga grada, čudne **ti** se slike namiću **tvojim** očima ZA 4-820

27. S druge strane, opet, Šenoa upotrebljava i za sebe „*mi* oblike“, kako je to uobičajeno u njemačkom, francuskom i drugim jezicima.¹³⁰ U ovakvom postupku, međutim ne treba gledati samo oponašanje stranih uzora. Upotreba *mi*-forme za stvarnu jedninu može se objasniti pokušajem da se autor identificira s čitaocima, što je sve opet stilografska varijanta: biti u izrazu neposredniji, što sugestivniji. Kao što Šenoin primjer:

Šta imamo od toga, da nam **Talijan, Čeh** ili **Niemać** kukavnom hrvaštinom trelaliće? ZA 3-271

treba shvatiti kao zamjenu singulara za plural (u značenju: i jedno je tipično, općenito, konstantno), nema razloga sumnjati da plural umjesto stvarnoga singulara donosi afektivizaciju u smislu kolektivnosti: ovo se ne odnosi samo na mene nego na nas, ovo nije samo moja stvar nego stvar svih nas:

129 [Op. prir. – Primjer *svakoga obodravaj plemenit zanos* (V 5-655) nije *ti*-oblik, nego sintetički imperativ 3. lica, čest u Šenoa, koji Kalenić u disertaciji nije prikladno opisao.]

130 Maretić u *Gramatici i stilistici* (1931: 590) kritizira prirodno upotrebljavanje plurala umjesto singulara: „*Molimo* vas, gdje je *naš* šejir (mj. *molim, moj*)“. Dopušta samo jedan slučaj kad se može upotrijebiti plural „a to je onda, kad pisac ne misli samo sebe, nego sa sobom i svoje čitatelje, na pr. takovo površno pisanje ne *možemo* nikako odobriti“. Upravo od ovo intencije polazi i Šenoa.

Smotrismo tu prizor, koj sigurno neoznačava ustavnu državu, al pored sve **naše** žalosti **uvidismo**, kako malo koriste takve parnice ministarstvu PO 3-429, Ovo nje-koliko riječi **natuknusmo** PO 3-941

28. Stilografska kategorija u Šenoinu jeziku je i etička upotreba ličnih i prisvojnih zamjenica: one tu nisu oznaka prisvojnosti, pripadanja, već pokazuju afektivni autorov stav prema osobi o kojoj govori i isti odnos sugeriraju i čitaocu:

Nu skoro morade **naš** pjesnik ostaviti Dalmaciju, jer ga u Peštu premjestiše G 5-133, a **moj** Gjuka bježi!! BM-100, Pa od zemlje **mi** smjesta hodi/ Daleko bježi, što mož dalje V 6-452, i radje ostani djeteljina pod sniegom, no da je **tvoja** „bielka“ pojede BI-722, Zašto preminu bane **nam** V 7-587, A **tvoja** krila k zviezdama ju nose AP-167, – Sutra ćemo, predragi **moj** Tomažu, u susjedstvo u Njemšku vas, da pobere-mo što ima zrna šestnaesti dio za gospodina biskupa. K 1-192

29. Već je prije pokazano kako se Šenoa rado poslužuje stilografiziranim prezentom i imperativom da bi svoj izraz oživio i misao približio čitaocu. Treba dodati da se to ne odnosi samo na spomenute dvije kategorije, već i na druge modalne kategorije: na optativ, samostalalan ili pojačan, na uzvike koji su se razvili iz imperativne ili optativne službe, i općenito na uzvike, koji su u Šenoae veoma česti. A česti su zbog „povišene temperature“ izlaganja kojom je Šenoa, živeći i stvarajući u neprekidno napetoj radnoj atmosferi, u borbi za nacionalne i kulturne ideale narodnoga preporoda, kovao svoje tekstove:

Dà, više ćemo dati/ Drag dragu, sina mati/ Za sveti roda boj/ **Aj** nek se čaša kuca/ Ma nam i srce puca/ Dat ćemo život svoj NGL 3-81, **Deder** Žide **toči** vina, **Oj**, Židove **otvaraj!** NGL 3-265, **Deder kušaj!** **pokosi** mi travu/ **Skini** grane sa zelena drva/ Podizat će travka opet glavu/ Cvast će drvo kako cvalo s prva. NGL 4-103, **Šibaj** Žide! svietlost srebra bleda/ Groba sjeća mene starca sieda. NGL 4-157, **Oj** ti dane bieli dane/ Zašto si mi tako jasan NG 4-184, Uzhićeni tvoj svećenik/ Pojuć hram ti cviećem pospo/ „Ljubim te – **O** ljubim gospo!“ NGL 4-210, **O** tako vam vierna srca/ Na počinak kad je vrijeme/ Kad me stigne braćo smrca/ Tiem ćilimom **pokrite** me G 5-59, a moj Gjuka **bjež!**!! BM-100, **Viš!** toga nisam ni znao BM-101, **O!** Šta vidim! Šta radi Vaša bezsmrtnost LJ-8, **Čujder** sada svjetlo naše DR-482, Nije radi sebe; **sačuvaj bog** DO-593, **Bog sačuvaj!** PR-244, **vidj** kako su ljudi opaki V 6-107, Al što mu treba? **Čujder, znaj!** V 6-209, **Oj** šta se mrčiš, **gledaj, slušaj!** Da, svatko ovo vino **kušaj** V 6-450, **Oj** slobodo, **oj** zviezdno **sjaj!** Nad našom zemljom vječna taj!/ U svačje srdce **sievni** mila/ Tiranstva naviek **gini** sila V 6-453, Jelica **skoč** preko dvorišta k meni BI-740, **Čuj!** Ne zveknuše li u grobovih sablje? **Gle!** Ne dižu li se ti kamenovi od sebe? ČSR-117

30. Zanimljiv je i jedan Šenoin pokušaj da dočara kako stranac govori hrvatski. Mada stranci u Šenoinim djelima govore korektno hrvatski – jedino se može opaziti miješanje francuskih, njemačkih, talijanskih riječi i rečenica (npr. u *Diogenesu*, *Kletvi*) – Mlečanin Vittorio na jednom mjestu u romanu *Čuvaj se senjske ruke* govori o sebi u trećem licu:

Mletački je plemić mislio, nastavi drkćuć Vittorio, da djevojka od stida ne smie odati srdca, mletački je plemić mislio, da djevojka ne će biti toli luda, da odbije čast poći za svoga gospodara. ČSR-4

Ovakav se postupak u kasnijem hrvatsko-srpskom jeziku uobičajio za dočaravanje kako stranac ne pozna dobro naš jezik.

3.4. Područje rječnika

31. Područje rječnika jedno je od najstilografskih područja našega izraznoga sistema (v. Kalenić 1964), i nije malen broj književnih stvaralaca koji su se istakli upravo tu. Ova stilografiziranost rezultat je, s jedne strane, virtuelnih stilografskih kategorija koje je ostvario naš jezični sistem; s druge strane relativno veoma široka i slobodna tvorba riječi omogućuje svakom pojedincu da ostvari svoje specifične izraze [*sic!*, izrazne?] funkcije onako kako to zahtijeva njegov tekst. Za prvu grupu treba spomenuti deminutive, hipokoristike, augmentative, pejorative, koje su izrazito afektivne kategorije jer opisuju čuvstvene vrijednosti iz kruga maleno – drago – veliko – ružno, za drugu grupu treba spomenuti velik broj živih i produktivnih nastavaka koji se mogu dodavati na gotovo neizbrojivu količinu osnova. Pridodamo li tome još i mogućnost da se nastavci inoviraju ili modificiraju, onda je lako uočiti kako proširenje stilografskoga sistema može poprimiti velike razmjere.

U čemu je stilografski dodatak neke riječi? Kao što je već rečeno, on može biti virtuelan, ostvaren u sistemu našega jezika. Takvi su npr. deminutivi. Razlika između *ulice* i *uličice* nalazi se na liniji uobičajeno (neutralno) – maleno (drago), ali opozicija između *sunca* i *sunašca* je već drukčija. Ipak, za oba deminutiva karakteristična je afektivnost, samo što se ta totalna afektivna vrijednost određuje kontekstom. Ako dakle ovom virtuelnom stilografskom području, samo kod deminutiva, dodamo još kontekstualne determinate, onda se može dobiti približna slika kako su stilografske mogućnosti ovdje praktički neograničene. K svemu ovome treba dodati da svako *sunce* ne mora značiti „sunce“ niti svako *sunašce* ne mora značiti „sunašce“ (npr. u izmjeni asocijativne vrijednosti), te da deminutiv može imati funkciju hipokoristika, a hipokoristik funkciju pejorativa (v. Kalenić 1964).

Kompletna stilografska vrijednost određuje se kontekstom. U govoru ona se određuje sredstvima govornoga izraza (ritam, pauza, intonacija, geste, grimasa, stvarni kontekst). *Hvala!* može značiti „zahvaljujem“, „molim“, „neću“ itd.¹³¹ U pisanome tekstu nju treba dopunjavati ostalim kontekstualnim vrijednostima: ličnošću piščevom, integralnim oblicima samoga djela, nizom drugih historijskih, idejnih i vremenskih faktora koji u njemu djeluju istovremeno.

32. I Šenoa se kao daroviti stvaralac pisane riječ služi tim sredstvima u području rječnika, ali se i njegov talent poslužio različitim postupcima. Tako su to npr. u „Mladom gospodinu“, u kritičnoj sceni uzbuđenja zbog lutrijskog pogotka a onda u nenadanom gubitku srećke: relativno mnoštvo uzvika i uzvičnika, nedorečenost, pejorativni deminutiv, ponavljanje riječi, dodane i kratke rečenice koje ilustriraju afektivni ritam zbivanja:

– A! Nà! Tikva je mogla! Blažena moja tikvica. Terno, četvrti terno! Šest sto forinti! Jeste li čuli, gospice draga? Sad nek se uzmu, odmah neka se uzmu.

– A, à! prekrsti se od čuda pekarica, ta tko bi bio reko bez sanov – – –

¹³¹ O ovim odnosima opširno raspravlja Petar Guberina u knjizi *Zvuk i pokret u jeziku* (1952b).

Al već ne bijaše tu kapelana. Bezobzirce letio je prema župnomu dvoru, uz stube, u župnikovu sobu.

– Gospodine župniče, smijaše se starac kroz suze držeć bieli papirić – buduće nedjelje oglasite Peru i Maru! Žene se! Dà! Dobio sam na lutriji 600 forinti. Neka budu mladim.

– E, vi se šalite, gospodine mladi, odvrati mu župnik.

– Šalim? Šalim? Na stolu mi leži potvrđica – risconto, da sam ih stavio. Sad ćete vidjeti.

Kapelan poleti u svoju sobu. Zapali svieću, pogleda na stol. Ništa. Pogleda pod stol, pod ormare, pod postelje, svuda! Al ništa! ništa! MG-397

33. U jednom polemičkom tekstu stilografska su mu sredstva ponavljanje istih riječi (*jadnici, neznate li*), upitna forma rečenice, kontekstualna izmjena u značenju (mudrost = budalaštvo), igra riječi i pejoracija (*primorski – morski*), izbor pejorativa (*literarni komedijaši, pelivan, harlekiniada, brbljarija*):

Pamet se ljudska drveni i kameni sa takove tlapnje. Jadnici, neznate li, da nas ima samo dva milijuna? Jadnici, neznate li, da smo tek 1835. počeli raditi? Jadnici, neznate li da u nas treba sve na ,široko tumačiti, što je drugim narodom posve jasno? Jadnici, neznate li, da se u nas pisci na prste izbrojiti mogu? Jadnici, neznate li, da baš vi, koji prigovarate, nieste „Viencu“ kraj sve svoje mudrosti od nekoliko godina nijednoga pozitivnoga članka poslali? Jadnici, ne znate li, da se devet desetina onog, što dobiva redakcija u koš baciti mora? Jadnici, ne znate li, da „Vienac“ ide polagano, ali sigurno, da mu je sveta dužnost odvažno odbiti sve djetinje pokuse i sklonut mladića, neka se okani onog, zašto ne ima sposobnosti. Jadnici, neznate li, da mi u Zagrebu čitamo sve časopise, kojih vi samo po imenu poznajete? Jadnici, neznate li, da nam se list od dana do dana više širi, da nijedan hrvatski ili srbski list još nije imao toliko predplatnika? Jadnici, neznate li, da su mudriji ljudi nego što vi, uradili temelj i program „Viencu“, a da je tomu vierno i sadanje uredništvo, koje je na mnogo radilo za naš hvaljen „Naše gore list“ i „Glasonošu“? Pa vi – vi želite na jedan dušak svu mudrost, koju ne bi mogla pokrit i brada svetoga Sebalda, ni kabanica svetoga Martina, vi nas upućujete na listove tudje, koji prevode pripoviesti i članke iz „Vienca“. Sjećamo se nekog izsluženog francezkog tambour-majora, koj je sa 4 klipića na 40 bubnjeva davao koncert, mislite li vi, da ćemo i mi biti takvi literarni komedijaši? Znamo, da u svakoj knjizi ima pelivana, al je žalostno, kad se pojavi u toli malenoj literaturi, ko što je hrvatska, harlekinada, kakovu nadjosmo u podlistku „Primorca“. I vi, čestiti prijatelju, a i svi čitaoci neka nam oprostite, što im dosadismo ilustracijom te ne primorske već upravo „morske“ halucinacije, al nam nije žao, jer je brbljarija najgori drač u malenoj literaturi. V 8-200

Svim ovim stilografskim sredstvima treba dodati i ostalo: odnos autorov prema stvarnosti i interpretacija stvarnosti, idejni, historijski, tematski odnos, i dr. – tako da se tek nakon uzimanja u obzir svih tih faktora može govoriti o kompletnoj stilografskoj i stilističkoj vrijednosti.¹³²

132 Sasvim razumljivo, ovu „totalnu“ metodu nije potrebno uvijek provoditi.

34. U članku „Još jedanput glasbeni zavod“ stilografske su vrijednosti determinirane temom: pledoaje za nacionalne svetinje, revolt zbog povrijeđenoga nacionalnog ponosa; sve ovo egzistira i djeluje u asocijativnom historijskom osjećaju:

Proračunski odbor našega sabora izbrisao je podporu odredjenu za glasbeni zavod, jer se nehrvatski duh po njem širi, i posve je pravo učinio, a mi se tvrdo nadamo, da će to isto i naš sabor učiniti. Našlo se je pera, koja iz svega grla udariše na nas i uhvativ se za one krupne fraze odmah stadoše sipati na nas svoj jadi i tobožnjim pravednim gnjevom biediti nas sa fanatizma i prostote. O tom valja reći iskrenu rieč. Da, mi odobravamo, da zastupstvo hrvatske zemlje uzkraćuje pripomoć zavodu, koj ne će da bude hrvatski, hrvatski sabor je dapače dužan to učiniti. U ovoj su zemlji Hrvati gospodari, ovo je učilište za hrvatsku, za našu djecu, u ovom zavodu mora se hrvatski predavati. Još jedan put čast i poštenje svakomu strancu, koj se priseli k nama, da se svojom vještinom prehrani, ali od puke udvornosti prema strancem ne ćemo podnipošto dati, da nam se djeca niemče, i onaj, koj od hrvatske zemlje kruha traži, taj se mora ravnati po hrvatskoj zemlji, ne mi Hrvati po njegovu običaju. V 8-739

35. Iz razumljivih razloga, ovdje je nemoguće svaku Šenoinu stilografsku realizaciju kompletno objasniti. Općenito, primjeri su tako izabrani da se iz konteksta dade razabrati barem osnovna stilografska linija. Spomenut ću još ovdje samo Šenoina afektivna područja koja on realizira stilografskim sredstvima: to su rodoljublje, uzvišenost, patetika na jednoj strani, i ironija, satira, sarkazam, polemičnost, na drugoj strani. Dakako, između ovoga, u pojedinim primjerima, nalaze se i drugi afekti: pedagoško nastojanje, poduka, informativna sugestija, pohvala dobrote i pravde, osuda zla i sl. Treba dodati još da tuđicama i provincijalizmima izražava i dokumentira pravo zbivanje i sadržaj, dajući tekstu pečat realnih okolnosti.

Koliko je za pozitivan rezultat, međutim, važna cjelovitost konteksta znao je i Šenoa:

K tomu neka nemisli, da je hrvatski jezik u kojem prevodu klasičan, ako ga – kako to skoro u svakom prevodu i finijih dramah čujemo – zapapri nekoliko putah sa „baka“, „hulja“, „luda“, „bukva“, „bit će povuci i potegni“, „posjekla me sablja“ (gdje o sablji ni s daleka spomena neima). (PO 5-1249)

Tvorbom imenica Šenoa najčešće izražava ironiju koja ima različite nijanse (politička satira, humor) ali i druge afekte:

Pišući o tom i za to, nadam se i znam unapried, da će ne gdje koji častiti kojekakvi mi naslovi, n. pr. „Schwazgelber“, „Reichsrathista“, „**Schmerlingović**“ PO 2-519, Još nješto o **pričici**, da će se Srbli pozvati u „Reichsrath“ PO 2-534, a Vltavu blag **mjesecić** ljubi NG 1-38, Krojači ustavne trojedine, zagrmite anatemu proti svakomu uzurpatorstvu tih **kvariposlovićah!** G 2-88, ako na to nesretno **klepetalo** dodje strah božji PO 3-70, Nebi ja ni pisnuo o praških novinah i još manje o tom **junaku od komarca** PO 3-79, slavni u svoje vrieme **natražnjak** – ministar PO 3-107, sad se diže niz svietlih **sunáčah** k večernom nebu PO 3-358, To su po prilici **sladkosanci** što ih sniva ovdašnja njemačka žurnalistika PO 3-651, nadat se je bilo i **kapljici** i **zaobljici** PO 3-832, što su pred **brkaši** toli dražestno sjali PO 3-832, Ova prezirna

fraza drugoga **Intelligentovića** PO 4-146, Čudne li mi **čovječine** PO 4-151, Igra sada velki **Frico** šah NGL 4-93, Lija **čifto** povijao oči NGL 4-157, Hm! vidiš ju – da je bar vriedno – al za takova **vatrenjakovića**, za takvoga **šumiglavića** – za Ferketića – za, prosti bože, stekliša ilirskoga TT-65, Sad se i ozove izza drienove **šumice glasak** čist i ljubak, kô da andjeli pjevaju TT-81, Gospodin Venliček, taj **patuljak trčuljak bezbrkuljak** vijao je mladu doktoriju po Alservorst tu kô krvolok pauk sirote mušice BM-100, artistički ravnatelj nesmie biti bahat **nebrigeša**, koji se ruga glasu občinstva PO 5-995, Al čekaj dušo! čekaj **štipavice!** tako mi svetca Eskulapa osvetit ću ti se LJ-7, podigne biedne ruke **prosilice** ZA-822, **Vucalica** svaka zapovieda DR-707, Prijan je pisao mladog gospoji izvješća sladka i gladka, po kojih joj je muž pravo **janješce** bio, al svaka rieč u pismu laž, duža nego prijanovi brci ZA 1-35, pa kad su gospoda **zaplitači** t. j. odvjentnici cielu kašu pomiešali bili DO-594, Usred polja, usred livada zapinje ti oko na **imanjcu** ili kako ovdje kod nas govore na povećoj „šljivariji“ DO-609, – A ja svaki dan žgance **ništance!** DO-663, Nije li gdju Ružičku na to navela neka **zlobica** V 7-30, jer tu ne nazire svatko u svojoj privatnoj **slavici** slavu domovine, a u svakoj nanešenoj mu **uvredici** propust Hrvatske V 7-160, gospodja **Nehrvatica** V 7-247, o tom **lažizadraninu** V 7-248, nu ovaj put se **gospodin gospodar** prevario V 7-348, Vidite **ćaćko**, donio sam mami i **dielak** proštenja MG-64, a ti, fini **tiću**, šakom po njoj! MG-196, Taj **nekogović** veli V 8-200, Na prvi zvek u kraljevičkom listu, razabrasmo, da mu ta **bezposlica** polazi od istog praporca, koj je, mislimo, lani u nekom zakutnom njemačkom listiću u Zagrebu zveketao proti hrvatskom sveučilištu V 8-20, Ovaki prolazni **prskavci** nisu biljeg solidne tvrdke V 8-240, koga u ostalom mi nadobudna gospoda ni krasotice **njemčukalice** ne umiju pošteno V 8-583, on se je morao poštenja radi odreći **koričice** hljeba, što mu ju daje narod V 8-648, Ni da posrkneš svoju kapljicu **jutrošnjicu** i **večernicu** ČSR-10, Gdje si **zlosine** ČSR-84, razbjესni se **ženskad** senjska i baci **nevrednika** iz hrama božjega ČSR-113, koji se ne mogu nazvati dramatičkim **arcidjelom** V 9-327, što su ga poslije požara od g. 1674. nevježe pokvarili bili **krparijom** V 9-474, nisu tako bahantički uzklci uz pjenu rumnog **vinca** V 10-579, Iza podalje, vrlo živahne debate, u kojoj su mladi **birokratići** vrlo moralnih batina odnieli, prizna cielo birokratičko društvo, da su i oni Slovenci KA-135, Da je bar tude cvao **cvietak** KA-136, Ne čudi se **brajane**, reče Vukić flegmatički TI-473, zar niese **regulaši** uhvatili jezičinu TI-492, Cielu **stvarca** je dosta slabo pisana i ima u sebi izim dva tri prizora malo života V 11-454, sad je neka takva **ptičica**, koju vrlo dobro poznajemo po perju, počela cvrkutati u „Pester Lloyd“ V 11-659, Vrlo dobro razumijemo, da se uprava mora obazirati na kojekakve **voljice** i **željice** občinstva, te po tom dolazi koješta na pozorište V 11-707, Tako prolazili **danci** i tjedni u nesmućenu miru i pokaju VL-549, obredih mišlju svih onih devetnaest **godinica**, odkako proučavam dušu naše hrvatske Talije ZA 3-222, kojim se **ovakovići** i **onakovići** nabacuju ob umjetnosti, literaturi, politici et caetera ZA 3-271, Ta rana se zove: Umjetnost tj. Umjetnost u obće, **črčkanje** stihova, **brundanje** gusala, mazanje farba, klesanje kamena, raztrošna komedija na kazalištu i gradjenje našarenih **kućetina** ZA 3-531, a ti uvriedjeni **bezimenovići** pisali su u listove, da ubijam mlade talente V 12-79, Ta da, reče, neidu joj od ruke, jer joj je prevelika. Neznam, ta **cura** sasvim se je izvrgla iz našega roda KLJ-791, krilata rieč nekoga **nekogovića** ZA 4-126, Strašno je pismo prirode, taj **krvopis** po zidinah ZA

4-835, Želim ti sretan put medju neoprano **dječurliju**, ja te pratiti neću B-116, Tu bi pobrala **krpicu**, ovdje **vrpicu** B-225, Nisam **Švaba**, nisam Magjar, znam, kakva me je majka rodila B-401, pazit ću njegovu sreću kao majka **djetešce** svoje B-601, Bilo bi po vašem, vi gradski **mudrijani**, samo da mi je plaćica K-262, Sa **tavanića** štacuna visijahu **snopići** prašna bilja, a uz njih ležaše ogromna **knjižurina** K-265, U taj tren razširi ruke, kan da nešto hvata, nešto traži, a za hip počivala joj **glavica** na prsijah junaka K 1-38, – divna je to **ljudina**, a divnije je u njem srdce K 1-282

36. U pridjevskoj tvorbi, u kojoj su najčešći složeni pridjevi, stilografska je vrijednost patetika, uzvišenost, poetičnost, ili humor i sl. Česta je i kontekstualna izmjena značenja:¹³³

Slavljan smieh raztjera vaje/ Toliko ti ljubav traje NGL 2-270, Pisao joj je pisma – sve **šećerli** poslanice ZA 1-35, Mikica Krakić, **dugonosi** dugoljan, komu bi bačvar bio savio duge krakove u obruče DNS-470, Lahko, lagacko zavuče se Mikica u odaju DNS-470, – Ecco haecce! stade **paprenasti** došljak kveketati LA 4-19, Dvorana **velja** bje joj tiesna V 6-450, popeo se **kratkonogi** svetac na gusto, **granato** stablo MG-129, **staroevrejsku** mudriju MG-129, – pa došo na mene i ban i sva **svietla** gospoda MG-179, Turci, pogani, manikeji, **lude**, **šuplje** glave! MG-196, **Miločujna** mu pjesan pline V 8-368, **Mladovjekoga** milka žar V 8-403, Dosta se naužismo toga **dvolikog** živarenja V 8-648, mletački pomorski vojskovođa vrebao je kao krilati zmaj na svaku **nemletačku** barčicu ČSR-7, Al se mlinu ugibaj/ jerbo **jadni** sinu znaj AP-246, i da ćete si na **previšnjem** mjestu steći priznanje, koje **revni** branitelji toli važne strategičke točke zaslužuju TI-541, i **najsitnijoj** sitnici VA-665, oni Hrvati kliknuti će na pragu Vukelićeva groba „**Lahka** ti zemljica, **čestita** hrvatska dušo“ V 11-224, Bile male ili **velje** P-138

37. Najčešći stilografizirani oblik Šenoina glagola je deminutivni oblik. Njime obično izražava pejorativnost, u situacijama gdje je deminucija kontrast, ali i pravu deminutivnost: takav je npr. glagol u primjeru iz ZT-1 [tj. *pjevakati*]. U stilografizirane glagolske oblike, kojima je izražena i neka druga vanjezična vrijednost, treba svrstati i one glagole koji su afektivizirani po semantičkoj vrijednosti (npr. *zabezegnuti se*, *tralalikati*, *caknuti*, *hahakati* i sl.), a isto tako i one glagolske oblike koji dobijaju stilografizaciju uslijed kontekstnog prijenosa: nalaze se u kontekstu u koji ne spadaju po semantičkoj vrijednosti, ali upravo zato izražavaju autorov afektivni stav: *ščapiti*, *klipsati*, *žvakati*, *otisnuti*, *klirati*, i *drmati*, *zapentati* i sl.

Graknuše nanj sve ostale novine, kako su smjelo **pamolile** glavu, a pred svima gospoda Frankfurtiste, što su privremeno privrženici bečkoga centralističkoga vjereizpovjedanja PO 2-137, U ovoj namjeri Velikoaustrijanacah leži neizmijerna politička pogriješka; **razkumiše** se s Magjari, kojim bijahu god. 1848. najveći prijatelji PO 2-545, Dakako, da su to ovdašnje „Centralke“ odmah **ščapile** a bečke preštopale G 2-88, pa **trube** u novije vrijeme nješto o dualizmu u Českoj PO 3-81, Stan pjesniče, nečupaj nam cvieta/ **Nepjevuškaj**, griešno 'e djelo ovo NGL 3-243, Skupi bolan, što još ima zlato/ U Bagdadu put pazara šeta/ Tu Židovah lisičavo jato/ Sviet

133 [Op. prir. – Nije u svakome primjeru lako procijeniti na koji je pridjev Kalenić mislio; u nekima od primjera pridjeva i nema, usp. npr. *Lahko, lagacko zavuče se Mikica u odaju* (DNS-470).]

varaka, svoju robu **meta** NGL 4-157, **Zvoni, ronda i šepesa**/ I do vruga i do biesa NGL 4-191, Il grmljem koja hvojka **cakne**/ Il ispred noge kamen makne G 5-186, Lagano se je **zibuljô** TT-81, Gdje je god kakovo djetešce za udaju bilo, **pokucnuo** bi g. Sperbar, nu nigdje se žalibože ne otvoriše vrata, a djevojke ciele okolice nadje- nuše mu konačno prišivak „tirolski svat“ DO-649, – Jeste li možebit, već **pokucnuli** LA-404, – Ecce haecce! stade paprenasti došljak **kveketati** LA-419, Jagica **haha- hakala** BI-771, a pred njim **klipsa** ciganin sapetih ruku MG-97, poče kanarinac na prozoru **cijukati, cvrkutati, tralalikati** MG-150, na isti način je g. Simić ulogu krčmara „kod podvezice“ (ne „Hlačnjaka“) tako **žvakao**, da niesmo ni rieči razum- jeli V 8-368, Iz zatvora si **djjsnuv** tiesna V 8-403, da će se i nadalje **njemčukati** po glasbenom zavodu V 8-648, Prije nekoliko mjeseci počelo se to **klimati i drmati**, govorilo se, da će se dramatičko društvo razsuti V 10-615, koji **varaka** zdravoga grofa V 11-417, Dan 14. srpnja nije skupocjena parada, koja je zamišljena od usi- janih glava, kako možebit neki tupoglavci il kukavne duše **mudruju** V 11-435, Šta imamo od toga, da nam Talijan, Čeh ili Niemac kukavnom hrvaštinom **tralaliče?** ZA 3-271, Mi smo zbilja kadšto ljudi od tiesta, svatko može **utisnuti** u nas svoj žig, svatko nas **sebika** ZA 3-403, gdje su namjesto Jelačićeva spomenika u mlaki **plavu- cali** tusti racmani i valjali se obli odojci ZA 3-531, gledala je **pjevakajući** preda se na trg ZT-1, Nastoji da je Srbija Piemontom zato, što nas Beč **varaka** GR 19-99, Al šta ti **šaram**, ta vidjet ćeš sama B-585, Na koga je Bog zamrzio, toga je **poškolničio** K-263, Agata gurnu mladiće laktom, iztrgnu mu vrč, a ovaj **zapenta**: De, gospodine Dujo, sipaj u moju slavu K 1-85

38. Kao što je već rečeno kod fonetike i morfologije, Šenoa je u stihovima „ukidao“ bilo koji glas ili unosio bilo „koji oblik“ ako je time metrička shema njegova stiha ostala u duhu pravila. To se isto dade opaziti i kod leksikoloških sredstava. Da održi poetsku afektivnost svoga stiha, Šenoa se nije ustručavao da unosi neobične ili strane riječi i izraze ili da ih sam stvara, podešavajući ih tematskom liku pjesme. Ovo je osobito često činio zbog rime. Stilografizacija se u takvim primjerima sastoji od izražavanja poetskog medija (ritimizacija, muzikalizacija, sonantnost) preko riječi što su po svom liku neobične. Drugo je pitanje da li su takvi postupci uspjeli u estetskom smislu. Kasniji razvitak hrvatskoga stiha nije, generalno, potvrdio ovakve postupke:¹³⁴

Lozu našu Bogo blagoslovi NGL 2-140, U tom žaru divnom sjajnom/ Djeve oko se zrcali NGL 2-230, Slavljan smieh raztjera vaje/ Toliko ti ljubav traje NGL 2-270, Tiha noć/ I po noći lud se tucam/ Sjetan tanke žice kucam NGL 2-270, Kao more grud snježna ti je/ A u moru tome zlatna riba/ Divno srce ti se dušo ziba/ A vrh mora oči, zvijezde dvije NGL 4-4, Leti biedan – ruku da uhvati/ U pučinu ah se sunovrati/ Zlobne zvijezde mladog momka smele NGL 4-4, Tko po vami jadra svoja vije NGL 4-4, Pobacala nebotične čapke/ Vratolomce brusi duge papke NGL 4-93, A pandur- čad pune čaše kuca/ Igra kolo, veselo propucka/ U pandursko slavlje pruski prah NGL 4-93, Čas se smrknu, čas mi vince srknu NGL 4-157, Dodje l' pravi – sad već nije hasna/ Taj te neće nevjestice kasna NGL 4-158, Bolje u samoći/ Pamti sinko

134 [Op. prir. – U dobru je dijelu primjera nemoguće procijeniti na koji element Kalenić cilja; tako i dalje u ovome poglavlju pa će primjeri uglavnom ostati bez podebljanih dijelova.]

sada/ Nek ti povrh svoga groba/ Lipicu posade NGL 4-168, Zvoni, ronda i šepesa/ I do vruga i do biesa/ Kriva noga, pijan srok/ Zvezde – oči, Korol – usta/ Prazna slama, graja pusta/ Sve kaljužni samo tok NGL 4-191, Saviti će dvorepine skute,/ Bježi bjež, sve da se putem puši;/ A mi u to čaše zveka, zvek!/ Neka zmija neži neka, nek!/ Ima jeda u tom našem vinu/ Bože živi krasnu domovinu. S 2-66, A ta žica, dušo, ti je/ Tvojoj slavi pjesmičica (rima: žica) G 5-18, cika, cika, piska, piska/ nu pobiedit – bože tko će G 5-74, Ori ljuta zaorija: Pobiedismo! Alah! Alah! G 5-74, Il grmljem koja hvajka cakne/ Il izpred noga kamen makne G 5-186, Raste cvietak – mlada ćerka/ Krotka, ljubka kao janje/ Živa loza ko vjeverka V 1-149, Dok žarkog pića silni namet/ Ne smutio joj krv i pamet V 6-450, Nostra sunt jura/ Nostra sunt rura/ Naš je sviet/ A kmet je smet V 6-451, Šta gledaš? sve si svoje gibaj/ I ovog časa, velim, šibaj V 6-452, Moj brajne radi, radi V 6-582, Duša mu nojca, srdce mu kam (rima: plam) V 7-587, Crn ti konjik juri iz grada V 7-588, Slavno rode tude vladaj/ Dok je svieta traj/ svaki zlobnik ljuti padaj/ Koj ti muti raj! O 5-106, A znaš li čija ruka meka/ Glavičicu ti gladi? SM-2, Al se mlinu ugibaj/ jerbo jadni sinu znaj AP-246

39. U osobita leksikološka stilografska sredstva ulaze i ponavljanje iste riječi (isticanje), prozne asonancije, gradacije i sl. Svrha im je u tome da formiraju stilsku tačku, da „ožive tekst“ – odnosno da afektiviziraju tekst; ovamo ulaze i narodne uzrečice, upotreba izraza i epiteta iz narodne poezije i sl.:

Glasa se da će amo doći Carlos Auersberg, čovjek ultrakonzervativan, aristokrat od glave do pete PO 2-406, Nu naši mili beamteri, dolazeći iz bog zna koliko stranah svieta, baš su toliko znali o naravi naše zadruge, koliko o kinezkom zakonarstvu PO 2-601, Zveči sablja, puca puška, gromkim gromom grmi jeka/ Tu se mejdan ljuti dieli, prah se diže put oblaka NGL 2-129, Kano more, more sinje/ Srce ti je drago/ U njem rajsko sve milinje/ I sve zemsko blago NGL 2-270, Srdce peče ljuta, ljuta rana L-38, Dvadeset mjesecih pjevahu pokojnom „Reichsrathu“ slavu na sva usta PO 4-33, Zazviždnu para, povoz se stade micati! miče se, miče se brže i brže, pa žic! odjuri put Štajerske BM-99, artistički ravnatelj nesmie biti bahat nebrigaša, koji se ruga glasu občinstva, i grijući se o višjem suncu traje blažene dane kao medo pri medu PO 5-995, Trenk bijaše velik siledžija, ali i velik šaljivdžija ZA-727, Prijan je pisao mladoj gospoiji izvješća sladka i gladka ZA 1-35, S početka gušile su i davile vragoljice svoj smieh, već nemogav se oteti hahakanju, poletiše niz stepene na ledinu, pa udri ha! ha! i hi! hi! što im je srdce dalo DO-663, – A ja svaki dan žgance, ništance! DO-663, Amicissime, carissime, sad mi baci za peč Ksenofonta i Sallusta pa ajd! DO-809, Sele Jele gledaj u me! V 1-149, Lahko, lagacko zavuče se Mikica u odaju DNS-470, a uza sve to sam plakao, i plakao kao žena, kao nikad za svoga vieka, i bilo mi je da se bacim u Ivanov grob SA-18, Ako pako nije, preboljesmo i gore, dat će Bogu, da će dobro biti V 6-734, da ju je strah da će ljubovnik... odnemariti ljubav V 7-30, nu ovaj put se gospodin gospodar prevario V 7-348, „Oj divojko, dušo draga“ MG-179, Martin uzajmljivao, uzajmljivao – al trebalo i platiti, nu odkuda KD-70 i bilo šaputanja i šaputanja bez kraja i konca ČSR-8, i najsitnijoj sitnici VA-665, Nek ide s milim bogom u zemlju „gdje naranče cvatu“ V 11-319, da je dični rodoljub i pjesnik Pavao Vitezović V 11-719, al grehota je do boga da i krajcara iz naše zemlje izidje, za taj sajamski izmet literarnih služnika V 11-724, Po

sreći ili nesreći ukobila mi se kob ZA 3-158, želim napokon – al neželimo previše, da nedobijemo premalo ZA 4-126, viknu mlada učiteljica pa grlila i grlila staricu, koja se nekako smirila B-211, Tu bi pobrala krpicu, ondje vrpicu B-225, I Belizar i ja znamo dobro, da nepolazite za njega radi gospodarstva i bogatstva, već od srca i srca B-601, – Sjedim u svojoj komorici kao medjed u gajbi K-263, – Mudar je bog, a ljudi su ludi, to si zapiši za uho meštre Gialimello K-266, – Nisam janješce, već pošten čovjek, produlji ban K 1-281

40. Imena ljudi u Šenoinu tekstovima jesu dvojaka: ako se ne radi o historijskim ličnostima, onda domaći ljudi imaju narodna imena: Janko Lugarić (*Mladi gospodin*), Ilija Radić, Mato Mikulčić (*Ilijina oporuka*), Smrekić, Glavinić (*Turci idu*), Mijo Magić, Juraj Gospočić, Gjuro Robić, Josip Juratović (*Diogenes*), Ivan Blažeković, Ivan Petričević (*Zlatarovo zlato*), Nikola Golubić, Ivan Horvat, Tomo Milić (*Seljačka buna*), Martin Lončarić, Mikica Ribarić (*Prosjak Luka*), Branka Kunović (*Branka*). Stranci imaju svoja imena: Venliček (*Bliedi mjesec*), Sperber (*Do tri puta Bog pomáže*), Vittorio (*Čuvaj se senjske ruke*), Eufrozina Fejérváry (*Diogenes*), Mihajlo Pallfy (*Seljačka buna*), Giacomo Gialimello (*Kletva*) itd.

Poneki put je Šenoa, međutim, stilografizirao imena i prezimena: to nisu samo nazivi pojedinih osoba u pripovijetkama i romanima, već ta imena i prezimena pokazuju i stav prema njima (obično humor, ironija) ili pak imaju svrhu da dokumentiraju sadržaj. Tako npr. pravoslavci u Šenoinim tekstovima imaju pravoslavna imena: Izmailo (*Kapetan Izmailo*), pop Gligorije (*Turci idu*), Miloš Radak (*Zlatarovo zlato*). U „Slavici“, koja ima rodoljubni sadržaj iz života polapskih Slavena, likovi imaju slavenska imena: Mojmir, Boleslav, Jaroslav, Kruvoj, Radoš. Patriotsko ponarođivanje imena i prezimena, ali i česta zloupotreba, našla je odjeka i u Šenoinim tekstovima:

„slav“ i „ski“ to su skoncavke imenah svih prenapetih ljudih PO 3-869

U „Vječnom Židu u Zagrebu“ Šenoa ironizira ponarođivanje imena i prezimena:

Da se je **Lavoslav Zvezdogorski** i opet zabezeknuo kad je bio sa 25 perecarah zagrebačkih rad serenade **Fazlipašine** konfrontiran, to si može svatko misliti PO 4-135, Ahasver nije sinoć opazio bio čovjeka, koji ga je oštro motrio; taj čovjek bijaše **Sveslav Poštenjaković** ili policajni **Stilfried Ehrenfest**, ili sada – u trećem svom političkom izdanju – **Zvonimir Slobodnjaković**, veliki domorodac hrvatsko-slavonsko-dalmatinski PO 4-135, Ali sasvim tim moja djela su ženialna, da, ponosom mogu reći, bezsmrtna, a pravedno potomstvo dosuditi će **Slavomilu Žabopušiću** lovorvienac PO 4-138, Pitao me Ahasver i za Zvonimira Slobodnjakovića. Ja mu odgovorih, da se taj čovjek zove pravim imenom **Sebirad Trbuhović**, pa da u Zagrebu kod „crnog raka“ marljivo čita našu zagrebačku tetku PO 4-151

Postupak *nomen est omen* vrlo je poznat u književnostima. Ima ga i Antun Nemčić u svojoj komediji *Kvas bez kruha* gdje mu se likovi zovu Nenasitić, Poderanić, Bezobrazić, Gladnić..., a imaju ga npr. i Gogolj u *Mrtvim dušama*, Krleža u *Banketu u Blitvi* (usp. Malić 1962). Isti postupak provodi Šenoa i drugdje, npr. u „Dusima narodne straže“:

Kod pekare stražu stražio Mikica **Krakić**, dugonosi dugoljan, komu bi bačvar lako bio savio duge krakove u obruče DNS-470, Nije li vam poznato ime Bibić – **Mišojed** Bibić deda mačak ZA 3-222

41. Provincijalizmi u Šeninim tekstovima veoma su često stilografizirani, i u njegovu tekstu i u govoru lica. Svrha im je da jezičnim putem dokumentiraju sadržaj, da realističnije izraze situaciju ili likove. Ovakav će postupak biti čest u djelima kasnijih hrvatskih pisaca. Afektivna je vrijednost u neposrednom izrazu stvarnosti. Šenoini su provincijalizmi različiti: kajkavski, dalmatinski, bosanski (turcizmi), dubrovački, a pravoslavci upotrebljavaju neke svoje jezične karakteristike. Pravo stilografsko shvaćanje jezika izrazio je i sam Šenoa. To dokazuje kako je njegov talent bio izvanredno senzibilan za umjetnički iskaz napisane riječi:

Pisac „Mladoga gospodina“ i „Zlatarova zlata“ uzeo je riječi iz dialekta, al samo takovih, da će ih i štokavac razumjeti, uzeo ih je navlaš, a zašto, mudri gospodine R-ću? Jer u njegovoj noveli kajkavci govore. Jezik je štokavski, ali govor ima karakter, kolorit kajkavskoga puka. A to je teško, preteško, i samo tako valja pisat pripoviedke iz narodnjega života. Il je pisac imao pisat govor Turopoljca slogom šumadinskim ili hercegovačkim? Neka prouči taj tobožnji Zadraniin u „Zlatarovu zlatu“ govor zagrebačkih žena 16. vieka, kolorit govora je kajkavski al jezik štokavski, neka prouči pripoviest i govor haramije Miloša Radaka, govor i karakter je posve štokavski. Neka čita Ljubišine i Vrčevićeve pripoviesti, koli karakteristične! Al se u Bačkoj tako ne govori, već u Boki u [sic!, i] Hercegovini. (I opet „Zabavna knjižnica“, *Vienac*, VII, 1875, br. 15, str. 247–248.)

Ovdje je, možda, dobra prilika da spomenemo, kako je nenadoknadviva šteta što ovaj zagrebački kajkavac nije više pisao kajkavski. Nekoliko sačuvanih Šeninih kajkavskih stihova (nekoliko ih navodi Deželić 1923b) i njegova pjesma „De mira duorum kaputorom metamorphosi ili Čudnovita dveh kaputov zmešarija“ dokazuju da bismo u Šeninim kajkavskim tekstovima dobili autentičniji umjetnički izraz – ovo što je u hrvatskoj književnosti kasnije izrazio Krleža u *Baladama Petrice Kerempuha*. Doista, većina Šeninih likova – ta galerija seljaka, obrtnika, trgovaca, đaka, šljivara, plemića, popova, vojnika, činovnika mislila je i govorila kajkavski. „Ja dobro znam, da Vugri nas Hrvate tak dobro trebaju, kako mi Vugre. Stari Deák to priznaje, ali oni drugi misliju, da smo mi Horvati vezda, kad sam napravil nagodbu, od njih zavisni. Al sam im danas rekel, da se kruto varaju i da dok sam ja ban, u Hrvatskoj nebu nitko drugi gospodaril“ (Szabo 1941: 149) – izjavio je Levin Rauch povodom hrvatsko-ugarske nagodbe. A Šenoina je kajkavština (Deželić 1923b):¹³⁵

Spremajmo se babe zagrebačke,
Spremajmo si košare i tačke,
Vu njih danas vozimo sve želje,
Deželiću Đuri na veselje.
To je gospon za nas mnogo vreden,
Kak šenator nije baš nijeden,
Dok kotrigi su nam malo mlajši,
Dok soldati imaju nas rajši,

135 [Op. prir. – Kalenić je pjesmu donio bez prvih četiriju stihova i s nekoliko omaški, pa smo ju prenijeli izravno i doslovno – jezično i oblikovno – iz napisa Velimira Deželića „Prilozi k biografiji Augusta Šenoa“, *Nastavni vjesnik*, Zagreb, knj. XXXI (1923), str. 157–163. Može se npr. primijetiti odnos *danas* – *denešnji dan*, kao što u gornjem navodu Levina Raucha iz Gjure Szabe nahodimo *danas rekel* (1941: 149).]

V odboru se za nas navek muči,
 Da nam koji forint se uruči
 Iz bogečke kase našeg grada,
 A kad starost čisto nas nadvlada,
 Onda sve nas erdek teremtete,
 Kakti ribe v ubožnicu zgnete.
 Zato živio na denešnji dan,
 Vatrogasne vojske kapitan.

Jedna baba s mustači.

Na žalost, Šenoa je živio preblizu onom ilirskom vremenu koje se upravo otreslo kajkavskoga dijalekta u interesu jezične i književne sloge Južnih Slavena. Pisati na kajkavskom – u to vrijeme moglo je samo značiti nezamislivu provincijsku zatucanost i neobrazovanost. Tek XX. stoljeće – Matoš, Galović, Domjanić, Krleža, Pavić, Ivan Goran Kovačić – donijelo je novu afirmaciju kajkavskome dijalektu kao izraznom sredstvu, i uklopilo ga u suvremenu hrvatsku književnost.

Svoj osobiti smisao sa cjelovitu funkciju upotrebljene jezične kategorije Šenoa je i inače često izrijekom potvrđivao:

G. Mandrovića veoma rado gledamo u ozbiljnih dramah, salon mu osobito neprija, tu mu jezik tromo jednostavno teče, a jezik salonski mora da je gladak, žacav, precizan. PO 5-485, To je prostački a nije dramatičan jezik. Ergo – lascia le drame et studia la gramatica! PO 5-1249

Njegov smisao za jezična pitanja je upravo famozan. On osjeća kajkavska usta, osjeća sremska i primorska usta, osjeća neslavenska usta. Brigu za javni jezik Šenoa je visoko postavljao u čitavom svom književnom i kulturnom programu:

A i ipak se govorilo kojekako i naopako. Mi tu ne govorimo o najtanjih tančinah deklamacije, već o glasovih i o slovnici ili bolje reći neslovnici. Strahovito je slušat kad se na hrvatskom pozorištu veli „mrsim“ mjesto „mrzim“, „l-i-udi“ mjesto „ljudi“, „khako“ mjesto „kako“, al je i skrajni nemar, kad u istom prizoru čuješ jedanput „ljudem“, onda opet „ljudim“, zatim „ljudima“ i „ljudma“, kad u istom prizoru čuješ i „protiv vas“ i „proti vam“, „spram vas“ i „prema vam“, kad se mjesto trećeg padeža sto puta čuje sedmi padež, koji smo neki dan čuli „bila je našimi (!) prijateljmi (!!!) na usluzi“. Sve to ne stoji u knjizi, sve je to smrtni grieh na pozorištu, jer bismo mogli na taj način čuti za koje vrijeme na našem pozorištu: „Liep naš domovina“ ili „pečena zec“. Tomu nehajstvu mora da bude jednom kraj. V 7-715, 716

Ovo Šenoino svestrano osjećanje jezika i njegove forme dovodilo ga je do izvanredno osjetljivih i finih stilografskih ostvarenja – u trenucima kada mu je taj jezik postajao materijalom:

Čega valjda njegovo gospodsko oko nije **spetilo** V 7-348, Reče mi kuma Magdalena, da je **pričuhnula** dvie, tri besjede od vojnika, da se Vittorio spravlja na nas ČSR-90. „**Kaj će mi vraga to?**“ veli se obično kod nas „more patrio“, a najdragocienije stvari putuju u kojekakve zbirke, muzeje bečke, peštanske i germanske, i kojekakve knjižnice i blagajnice PO 2-637, „**Bu vraga dobila**“, „**wer wird so dumm sein**“

odgovori drug mu, „**hat schon hundert Bekantschaften gehabt**“, da imade novacah, ali ni **felera bu vraga** dobila!“ PO 4-151, **Hodi**, već je sedam satih, idemo u **tiater!** PO 4-151, Držmo se **anda** u **spravišću** braćo TT-91, dok ju nije pasja para u štajersku „**deželu**“ odniela BM-100, Čitajte i naše stare Dubrovčane, koliko je tu **strilah!** ZA-805, **'Est gospodine!** odvrati krajišnik TI-537, a ja božji bogi zvonar neimam **niš baš kao miš** ZT-1

U „Prijanu Lovri“ Šenoa opisuje Dalmatinca:

Smjestimo popa Antuna medju se. Bijaše čovjek pristar i vrlo obične pameti. Hrvat po imenu i mlieku govorio doduše prilično hrvatski, al u primorskom nariječju više, nego bi čovjek pismen smio. Kadšto potkrala mu se i talijanština. PR-292

I toga Antuna i Šenoa i lica iz pripovijetke zovu *šjor* Antun:

– Epos, **šjor** Antune, epos! doda primorac. PR-293

Sve ovo pokazuje kako se Šenoa svjesno posluživao tim stilografskim postupkom. U pjesmi „Mila Gojславica“ (tema: borba s Turcima) naići ćemo na veću čestotu turcizma: *hat, barjak, čador, čaba, paša, koran* (V 9-181, 182). Ispovijest pravoslavca Miloša Radaka u *Zlatarovu zlatu* Šenoa je komponirao karakterističnim narodnoepskim jezičnim oblicima:

Nena mi prela do ognjišta, Mare savijala biele ruke oko šije, a ja udri pričati, kako je bilo, kako Turci Bošnjaci ponicali nikom, i kako poturicam ostala kapa pusta. „Ele Miloše“, znala bi reći žena, „da neznam da si hrišćanin, kao i drugi ljudi, da te nevidim vesela i vedra uza me, rekla bih da si vuk, da si vukodlak“. „Ne budali diko!“ odvratio bih joj ja, „ta vidiš, da sam hrišćanin, pa zasječem li po koj put ljuće, nisam ja kriv, već ono zviersko pleme, koje nepoštiva boga ni bogorodice.“ ZZ-150

Tako i u „Kapetanu Izailu“:

– al nikako **hrišćanskim** imenom V 6-107

42. Da bi opisao kolorit razgovornoga jezika Šenoa se poslužuje i drugim leksičkim sredstvima: uobičajenim tuđicama iz razgovornoga jezika:

kako me je taj stekliš u **reštauraciji** bogumrzko **coram publico** osramotio TT-65, Jedini se Ivanić u kutu smieši, pa **šnofa** TT-91, **Fertig!** („Gotovo!“) zaviknu željeznički vodja na zagrebačkom kolodvoru BM-99, pa evo ti čitav austrijanski **štrafgezec** LJ-7, O draga **frajlice!** – sladka **frajlice!** – **gratuliram** – **gratuliram!** LJ-78, Svi ćemo biti **soldati** DNS-449, „**Šturm!**“ – zapištio bi kroz nos kramarčić DNS-449, kao šepav **racman** DNS-449, **cifrati se** DNS-452, ljudi, neima **fajde!** DNS-483, pripravi **thé** LA-454, – al eto ti iza neke šumice na nas **škadron** francezkih **cheveaux legera** V 6-108, S prvine išlo glatko, ali poslije, **a jà** BI-722, Stari sam ja **praktikuš** BI-805, toga ćemo **prišarafit** BI-825, da **mužikaši** i stihotvorci nisu zagrmili pjesmicu „Još Hrvatska nij propala“ V 7-521, – šta se tu **srdite** na mene MG-164, a ti fini **tiću**, šakom po njoj! MG-196, **A jà!** Kušajte! MG-252, tu nemies biti privatnih **hira** i **kaprica**, germanističkih **marota**, privatne milosti V 8-739, ali zagrebačke gospodjice ne govore Schillerovim jezikom, već **parliraju** „Hans Jörglovim“ dialektom V 9-554, Tražite si vi robu svoje **fele**, s kojom ste se prije potezali PK-284, – Šta radi **frajlica** Amalija? KLJ-842, Tako bijaše uzčuvan ugled obitelji i neka **noblesa** starih vremena B-401

43. Stilografizirane tuđice u Šenoinim tekstovima izražavaju široku skalu funkcija: ironizaciju, polemičnost, intelektualizaciju teksta, živopisnost, karakterni kolorit. Šenoa je i u svoj tekst i u govor svojih likova rado upletao latinske, francuske, talijanske i njemačke fraze, uzrečice, čitave rečenice. U pripovijetki „Turci idu“ upleće i poljske riječi, polonizirane hrvatske riječi i poljske stihove da bi time što vjernije opisao Poljaka Artura Malinovskoga, a u „Vječnom Židu u Zagrebu“ naći ćemo i mađarske izraze. Zanimljivo je da njemačke uzrečice, fraze i pojedine riječi,¹³⁶ ako to nisu općenito prihvaćeni germanizmi, barem u razgovornom jeziku, Šenoa upotrebljava u ironičnom smislu, u polemički tempiranom kontekstu i sl.¹³⁷ Ovo svakako treba dovesti u vezu sa Šenoinim izrazitim antigermanskim stavom i njegovom antipatijom prema svemu što je germansko, što miriše na Beč i bečke političke intrige, na kolonijalnu bečku politiku. Treba međutim za Šenoin antigermanizatorski stav dodati da taj ipak nije bio slijep, kako je to tačno primijetio Antun Barac:

Šenoa je do kraja života ostao protivnik svega, što je od stranih naroda išlo na našu štetu. Boreći se protiv germanizacije kao posljedice nastojanja za ekonomskim i političkim podvrgavanjem naših krajeva, on je ipak bez uvijanja i s uvjerenjem prikazivao pozitivne tekovine njemačkoga naroda. (Barac 1951c: 202)

Latinske, francuske i talijanske fraze u Šenoinu tekstu – intelektualiziraju temu.

Cieli je Prag molio „**sed libera nas a malo**“, konačno reče vlada „amen“, nesta Päumanna, ali nije nestalo, čemu se više nadasmo, opomenah PO 2-137, Glasa se da će amo doći Carlos Auersberg, čovjek ultrakonzervativan, aristokrat od glave do pete, vodja njemačkoga plemstva na českom saboru, sa kojim se je povela i Bri-zova falanga „**freisinnig und deutsch.**“ PO 2-406, Poslje Solferina pošao Bach „**ad patres**“ PO 2-409, Nu naši mili **beamteri**, dolazeći iz bog zna koliko stranah svieta, baš su toliko znali o naravi naše zadruga, koliko o kinezkom zakonarstvu PO 2-601, Tu svoju jeremiadu svršuje kao da sve Čehe, koji bi k nama doći htjeli, opominje „**Voi qu'entrate lasciate ogni speranza**“ PO 3-79, sada kao „**deutscher Krainer**“ – tako se barem sam zove PO 3-82, tko je taj „**in slavischen Zuständen besonders unterrichteter Mann**“ PO 3-551, Državni ministar hoće valjda, da ovaj krasni prizor **a tout prix** doživi PO 3-651, Dvadeset mjesecih pjevahu pokojnom „Reichsrathu“ slavu na sva usta, a sad „**post tot discrimina rerum**“ daje im se slav-lje dojenčeta na sramotu PO 4-33, Bečkih ludorijah **comme chez nous** – hvala Bogu nestalo je s českoga pozorišta NGL 4-84, često bi dakako pod kojekakvom izlikom banuo koji nepozvani gost – koji njemački činovnik, al toga su naša gospoda znala „**ex odio nationalitatis**“ tako ljudski obrediti, da mu je mamurna glava tri puna dana pucala. DO-631, jer je „**argumentum ad hominem**“ svakako jači dokaz od refleksije i moralizacije V 9-272, Gospodja Bajzova, zaslužna glumica, pokazala je, da u nje ima umjetnički „**point d'honneur**“ V 9-738, austrijski financijski ministar **in spe** V 10-424, **La saison est mort, vive la saison!** Prvim listopadom stupismo preko praga nove sezone V 10-662, a i zadnji **tableau** nije imao nikakve slikovitosti V 11-111, koji je gladeći svoju zlatnu burmutnicu neustrašivo brbljao „**de omnibus**

136 O tome govore i Stjepan Tropsch (1923: 446) i Zdenko Škreb (1952: 132 i dalje).

137 O sličnim pojavama u Sterijinu jeziku piše Bratoljub Klaić (1961).

et quibusdam aliis“ VL-485, i **en detail** opisali ZA 3-158, a nedotiču se Zagreba, sve „**de nobis sine nobis**“ ZA 3-403, **On reviens toujours a ses amours!** T. j. ja se svraćam uvijek na Zagrebkinje ZA 3-451, Dinko Blažić, septemvir, **passeportout in theatralibus** GR 19-120

Tuđicama, uzrečicama i frazama Šenoa dokumentira svoje likove.¹³⁸ Latinskim uzrečicama govor intelektualaca i plemića prošlih vjekova, kojima je to bio književni jezik, francuskim i talijanskim frazama, uzrečicama i pojedinim riječima dokumentira ili strance ili domaće ljude koji oponašaju modu svoga vremena (*Diogenes*) ili pak daje lokalnu karakterizaciju nekih hrvatskih pokrajina u kojima se osjeća utjecaj stranoga jezika, npr. talijanski u govoru Primoraca i Dalmatinaca:

Amicissime, carissime, sad mi baci za peć Ksenofonta i Sallusta pa ajd! DO-809, tako ti **subordinacija** govori DNS-452, Epos, **šjor** Antune, epos PR-293, Jao! zaviknu Milan, **admodum reverende**, to boli LA-419, kad je **matrimonium ratum et consumatum**, reci Amen pa živili mladenci LA-454, – kako **reglement** piše V 6-108, **Patientia, amice!** BI-789, samo sam rukom držao kaprolski **porte-épée** BI-820, **Ergo taceas, asine!** MG-129, – Camill! **Vous êtes un enfant terrible!** MG-219, Grofe, ili **rectius** razbojniče! MG-285, **Signorina, signorina!** pokloni se, oprostite što malo zakasnih ČSR-3, Ah **reverendissimo!** dobro mi došli! Brzo li se povratiste ČSR-56, Napokon prihvatil plavuša vrlo rdjavom francežtinom: **Voilà des gens curieux! Je voudrais savoir leur metier**, reče mladja vrlo barbarski KA-135, Ah, **grata praesentia magnifice**, izmuca Klemenić, koraknu prema Dobraniću, te mu stisnu ruke VL-471, To je što Parižanin veli „**chic**“ B-130, nije se nimalo stidila svoga užasnoga „**négligéa**“ B-259, **Bene**, pa ćete za što kraće vrijeme za njega poći, odvrati župnik ravnodušno B-601, **Bon giorno, carissimo!** kimnu apotekar, pa je pirio dalje. K-263, Tači **šor** Giacomo! K-266, I, ahku noć, **šor** Šime. Pametno K 1-56, I ima „**titulum juris**“ za prodaju zemlje. **Bene dixisti**, kimnu Mavročen K 1-95, neću rieči trošiti, **signoro**, odreza Badoer vrlo oštro K 1-128

U *Prosjaku Luci* i govor fiškala prepleten je latinskim izričajima:

– **Rogo humillime**, nastavi fiškal, premećuć drhtavima rukama pisma, slavni sude, da predjemo odmah na **meritum**, i da podjemo **in faciem loci**, na lice mjesta. Moji svjedoci već čekaju i molim da se stavi u protokol njihova danguba. Siromašni ljudi neće, bogme, badava svjedočit. PL-83

Poljaka Artura Malinovskoga iz pripovijetke „Turci idu“ karakterizira:

– To **głupstwo** jest. TI-48. Mladi Poljak stavi se pred njega, naheri kapu, složi straga ruke i uze vrlo humorističkim naglasom deklamovat Mickievićeve stihove: **Cicho vszędże, ciemno vszędże, Co to będże, co te będże?** TI-527

44. Kajkavštinom, madžarskim i latinskim uzrečicama karakterizirao je Šenoa hrvatske madžarone:

Netom usljed vike: „**Hajuk! Hajuk!**“ nastaje grobna tišina. Začudjen s toga neobičnoga prevrata, zažmiri Žid što i kako je bivalo.

138 Usp. npr. njemačko-češki „jezik“ Klinsterera u *Jelkinu bosiljku* E. Kumičića.

Na stol se pope čovječac sitan ali obal. Siva kosa svjedočila je, da medju „stare“ spada; brci odugački se kočili pod rumenim nosom kao mačku, a oči mu sivkaste vrtile se čudno, kao da po zraku muhe hvatati hoće, noge su tako šklecale, da su sa strane dva korteša, brkata andjela čuvara, čuvati morala toga našega Cicerona.

„**Spectabilis domini!**“ zadreči mali malo hrapavim glasom, te se glavom i rukama prignu napried kao da je tim kretanjem hotio pozorne učiniti junake.

„**Spectabilis amici!**“ Ja vam velim, mi **nebudemo** Ilerci!

„**Viveit!**“ zaori sva krčma.

„**Spectabilis amici!**“ a **zakaj** bi mi bili Ilerci, a **kak** bi mi bili Ilerci, kad nam **predi** ni dobro bilo? vina košta vedro tri **cvancike**, **piščencov** i puranov nam je Bog **dal dosti**, pa **kaj ćemo več?** zapita novi Ciceron društvo, zafrknuv brkove poput raka.
PO 3-833

45. Zanimljivu stilografsku gradaciju Šenoa postiže ponavljanjem izraza *stajati novaca*, koji je uvijek otisnut spacionirano:

Poslaše g. Schwarzua u Prag, da nadje baritona; a to je **stajalo novaca**; g. Schwarz nadje Kinskoga, i Kinski dodje; njegov je put **stajao novaca**; g. Kinski je ovdje učio i pjevao, to je opet **stajalo novaca**; g. Kinski je propao i povratio se u Prag, to je opet **stajalo novaca**. Al nije samo to. Sad se došlo na to, što je kritika prije nekoliko mjeseci govorila. Gospodin Nolli biti će engadžovan, i pravo je. Ali g. Nolli mora učiti opere, što bi ih naučio bio, da je odmah bio primljen, to i opet **stoji novaca**; za to vrieme ne će se moći nove opere učiti [sic!] ni pjevati, to opet **stoji novaca** itd. sine fine dicentes. V 7-620

46. Po stilografskom izboru riječi, afektiviranih po pejorativnom značenju, osobit je Šenoin osvrt pod naslovom „Kulturni smet“:

Vraćamo se i opet na stvarcu, o kojoj smo već nekoliko puta govorili bili. Mislimo onaj literarni smet, koj se kolportažom u tisuće eksemplara uvlači u našu domovinu. U novije vrieme pojavise se opet dva takova pojava pod imenom „Deutscher Bote“ i „Humoristicon“. Za tu cigansku robu pravi se silna reklama; „Deutscher Bote“ obećaje dapače svojim predplatnikom za premije dvie „prekrasne“ oleografije i jedan „izvrstan“ žepni sat. Predplatnina za list iznosi 5 forinti. Dakle za petsto krajcara cieli tečaj ilustriranog časopisa, dvie krasne slike, jedan izvrstan sat! Gospodo, šta želite više?! Na prvi mah vidi se, da je to pusta ciganija. A tek kad čovjek zaviri u te jadne kukavne artije. Malo kada smo čitali toli kukavnu krpariju, toli površno sklepane, nepromišljene pripoviesti. Sve je povadjeno iz kojekakvih knjiga i časopisa, slupano samo za špekulaciju, a ilustracije odlikuju se onim umjetničkim savršenstvom, kojim se iztiču prekrasne mrljave slike u naših novih početnicah, „Humoristicon“ je sličan list, jalova roba, puste stare dosjetke bez soka i smoka sa užasnim slikami na najprostijem papiru. Pa taj „Humoristicon“ ima 270 predplatnika u samom Zagrebu!! Mi se našemu občinstvu nemožemo zaista dosta načuditi, naši ljudi zbilja nepromišljaju za kakav smet svoje novce bacaju. V 11-724

47. Polemičnost koja se uključuje u razvojnu liniju našega polemično-satiričnog izraza na relaciji Šenoa – Matoš – Krleža:

Ja ću ovaj put govorit samo o „mazalih“ „klesarih“ i „zidarih“ što ih mi usijane literatske glave zovemo „kipari“ i „arhitekti“ a s nama i priličan dio drugoga svijeta. Molim Vas, mi gradimo palaču za galeriju slika! Je li to potrebno, da su pozvali bečkoga zidara, da nam naslaže hrpu kamenja i opeka samo zato, da možemo smjestiti ondje fratarske kipce, kojih je prije dvie ili tristo godina nekakav pijani Talijan našarao? „Šta „Krobatom“ treba galerija?“ izdero se pred dvie tri godine javno na Zrinjskom trgu, lupiv se po trbuhu, kojega nije imao, kad je pred više godina svoje bogatstvo u peru žepnoga rubca u Hrvatsku donio bio. Dà, dà! Mnogo ljepše bijaše u staro doba onaj marvinski trg, kad je na onom mjestu, gdje ludjaci grade danas galeriju, praskala „i po prahu i po kalu“ svinjska pečenica. A spomenik ilirskoga bana na Jelačićevom trgu! Gdje si stara mila Harmico! Gdje tvoji ulični kotlovi, u kojih su kobasice piskutale divnu pjesmicu o zlatnoj dobi, gdje su namjesto Jelačićeva spomenika u mlaki plavucali tusti racmani i valjali se obli odojci. Dà, to, to bijaše zlatno doba narodnjega boljka. Ni drvenim svetcem u crkvi svetoga Marka, koje je prije sto godina iztesao zagrebački stolarski majstor, ni njim nedaju mira. Hoće ih skinut premda ih još nije crv raztočio, jer su od solidne hrastovine. A tko je svemu tome kriv? Akademija, koja smišlja nekakve stare kraljeve, „Matica“, koja nevaljale knjige na cente šalje medj neuki sviet, sveučilište, gdje ima čitav bataljun mladih profesora, koji predavaju filozofiju, kemiju, paleontologiju, grčki, židovski i ruski jezik; muzej, gdje ludjaci skupljaju hrdjave krajcare, stare lonce i seljačke obojke. Nisu li dobre bile stare škole, gdje je praunuk mogao učiti svu potrebnu municipalnu mudrost iz istih knjiga, iz kojih ju je njegov pradjed naučio bio? Da, onda plaćali smo u svakoj školi samo jednog profesora i samo jedan korbač. Nismo mi učili toliko paragrafa, ta Verböczi bijaše dosta debela knjiga, a batina još deblja. Onda, ah, onda radilo se je za materijalni boljak ubogoga naroda. Nu nesretni zapad okužio je i našu zemlju, te nam ote azijsku kulturu! Moja gospodo! Vi pravo govorite, posve pravo. Krumpir i kukuruz jest načelo života, varmedjijska cesta jest onaj jedini pravcati pravac, po kojem naš ubogi narod k svojem materijalnomu boljku šetati mora. ZA 3-531

3.5. Područje sintakse

48. Upotrebljavajući ukrasne imenice, Šenoa „uljepšava“ svoj tekst ustaljenim stilografskim sredstvom karakterističnim za narodni izraz. Narodna literarizacija izraza, koja se dobiva kao krajnji rezultat ovakvoga postupka, u Šenoa je sredstvo kojim će svoj tekst izjednačiti u epici pripovijedanja sa narodnim tekstom, kojim će svojim događajima dati narodni ton, ili s druge strane, ostvariti dokumentaciju realnosti. Naravno, ukrasna imenica kao stilografsko sredstvo,

toliko je isključivi postupak narodnoga pripovjedača da njena upotreba u suvremenijem ili suvremenom tekstu može egzistirati samo u granicama ironije, parodije ili satire, ali ne u objektivnom realnom tekstu. Zato njena upotreba u ovom slučaju djeluje neuvjerljivo i izvještačeno. Izvještačenost je veća ako ovo stilografsko sredstvo dođe u prozni dijalog:

I **starac otac** ribe lovi V 5-512, Ja ti velim, ti ćeš u Beč, na moj trošak, na trošak **siromaka seljaka** PR 261, **junaci Slavjeni** razidjaše se na sve strane O 3-270, Po

ruševinah će se pasti/ **Seljaka bogca** skromno stado V 6-453, a ja kaznih klevetnika **desnicom rukom** MG-267, al u to oženi **junak i bogataš** Stjepko Gregorianec Martu Heningovu ZZ-35, izigra na sudu **gradjane Gričane** ZZ-37, Klonu Gubec, trepet Zagrebčana, na Markovu trgu pod gvozdenom krunom, al ostade Stjepko – ljući od Gubca, nemio dvoru doduše, al slavan i pažen medju plemstvom hrvatskim – **čelik čovjek** na glasu ZZ-37, u krilu **ljepote djevojke** ZZ-77

49. Jednako kao ukrasne imenice, tako su i ukrasni pridjevi u Šenoinu izrazu preuzeti iz narodnoga izraza i pokušaj su da se preko njih izvede narodna literarizacija teksta. Kao i u narodnoj epici, tako ni ovdje oni nemaju svrhu da realno označe imenicu kojoj su pridodati, već služe „za ukras“! Ovo ukrašavanje, međutim, koje je sastavni dio narodne poetizacije događaja i koje predstavlja jedno od sredstava u narodnom stvaralačkom procesu od doživljaja do njegove transpozicije, u Šenoinu se tekstu mahom izrođava samo u formalno nasljedovanje „ukrasnih figura“, jer nemaju nikakve stvarne funkcije. Stilografska vrijednost ukrasnoga pridjeva se tako u Šenoinu tekstu premeće u svoj negativni rezultat. Ostajući na golom području formalističke poetizacije, ukrasni pridjevi sužavaju pravu doživljajnu vrijednost Šenoinih stvaralačkih podsticaja:

Mraz bo pane **ljuti**/ Glavičicu pupa/ Nemilice slomi GR 13-322, te je mnogomu potekla i **bistra suza** na oko PO 3-293, Već treći dan je **rana magla**/ Mu viernom drugom puta nagla G 3-186, i **sjajna** joj **suza** skoči iz **crna oka** TT-65, Ja ću biti stupom tvomu domu/ **Čelik štitom** mladjanjoj ti djeci DR-706, Ležeć pokraj **brze Save** V 1-149, Tam za **trećom** negdje **gorom** V 1-149, zadjenu se i poljubi nosom **crnu zemljicu** DNS-470, Gonila ga je njegova **predraga supruga** DNS-486, u **Remete u slavne** V 5-33, stablo, koje bi bilo nosilo rodu **zlatna ploda** PR-294, Od Kupe pako do senjske rieke i **sinjeg mora** razvija ti se brate cieli niz raznolikih krasnih slika O 3-273, U djedova mi **bielom dvoru** V 6-209, Moj **bielih ruku** zagrljaj AP-68, Na svetom grobu naših djedova/ koji za **mili padoše dom** AP-134, Ili mi propala naviek/ ljubavi **draga** ti **moć** AP-264, kakva je **dobra namjera** namjerila vas poštene cehovske ljude pod moj majstorski krov D-7, ne, razširi mladić van sebe ruke, nedam, da te drugi ljubi, tebe, tu **liepu**, tu **divnu ženu** D-124, te uhvativ bič, zamahnu prema mladiću, da je **biela ruka** sievala poput **svjetla oblaka** D-125, Na veliku žalost zlatarovu preminu doskora **vierna žena** ZZ-4, Nu u vieku šestnaestom dopade grička tvrdja **ljutih udaraca** ZZ-34, Da se **vierni Gričani** nekako ponačine ZZ-35, Brijač nije ni slutio, da ima **vjerna pratioca** ZZ-54, te vidiš kako **ponosit jelen** prebire čistinom **tanke noge** ZZ-77, Drobni joj prstići prebiru **crnu** junačku **kosu** ZZ-79, Idite, idite, **liepa gospo**, vi s nama sbijate šalu ZZ-81, I spazih te mlada, kako si ležo **krvav** i **blied**, al **liep**, o bože, **liep** ZZ-89, Oj koliko propade **vrljih srdaca**, tu sustale bi slaveć ih i **gusle javorove** ZZ-125, na stepenicah pristreška sjedi mačka čisteć si šapom **bielo lice** SB-26, Negovore ništa, bulje pred sebe, u veliku bocu **rujna vina** PL-3, Sad se kraj bakalara i haringa obavlja ju istom preliminarni dogovori za **sretnu nagodu**, koja se neima sklopit samo na deset godina, već do **crnoga groba** ZA 4-126

50. I ostali Šenoini atributi često se puta nalaze na granici epiteta *ornansa* i stvarnoga epiteta, tj. onoga koji zahtijeva sadržaj. Ova je hibridnost uzrokom da se mnogi Šenoin tekst, uz ostale komponente, osjeća kao arhaična literarizacija, čiji domet nije danas ni naročito

visok ni osobito vrijedan. Neodređenost u atributima, ponavljanje, općenitost, ostaje za suvremenoga čitaoca literarizirani balast koji Šenoine tekstove, u ovome detalju, prave u zanimljive dokaze o rastu i razvitku hrvatskoga književnog izraza, ali čitaocima predstavljaju smetnju za intenzivan i kompletan doživljaj njegove umjetnosti. Današnjega čitaoca zasmetat će Šenoino, autorsko, kvalifikativno dijeljenje atributa, koje je čak i ispod nivoa narodne mudrosti: *Za zlom djevojkom reci dobro, a za dobrom kako ti drago*. Šenoa attribute dijeli prema svojim simpatijama i svojim antipatijama, a ne prema stvarnim intencijama svoga sadržaja. Ovoga ima u svim Šeninim djelima, ali osobito u *Kletvi*:

Bijaše to žena onizka, puna, gotovo debela, od blizu šestdeset godina. Sa istrošenog širokog lica visjela mrka koža u sto borah, doljna ustnica iztiskala se izpred gornje, crne oči na prvi pogled liene, skakale časomice iz jednog kuta u drugi, da kradomice uhode sve, što oko nje biva. K-271, Djevojka govoraše sve rieči živim, zanositim glasom, lice joj se žarilo, oči plamtile svetim plamenom i gotovo si mislio, da negovori djevojče, već da su te rieči nikle iz jaka živa srca, iz zrele pameti. K-278, Neka dodju samo kleti Arapi pasoglavi, da navale na našu liepu zemlju, kad budem velik, pa da vidiš majčice sladka, da ću ih odbijati ljutom posjeklicom svojom, kogod i moj ćako. K 1-211, Daleki su to putevi, kud hrli, brza naša plav, koja razbi i Mlečanina i Arapina, kud se praveće hitri primorac, i bje smjeli Neretvanin. K 1-224, Nu i kopilan Dabiša imao je dosta svojih ljudi, pa su za njega radili i magjarski i mletački novci. K 1-262, Junačina se pred njim strese, spusti na koljena i položi desnicu ruku na srebrni križ, dok mu je lijeva počivala na srdcu. K 1-272

To je sve doduše u stilu literarne romantičke manire u kojoj se pisac aktivno uključuje u život svojih likova, ali to je ujedno i jedna od determinacija koju kasnije realizam nije uključio u svoje postupke.

51. Treba međutim istaći da je i Šenoa ponekad umio svojim imenicama pronaći karakteristične attribute, čija je vrijednost i danas očita, a još očitija je bila u vremenu kad je hrvatski literarni izraz bio sav u povojima:

Ali šta pišemo, pišemo li za ljudsku glavu, ljudskoj pameti? Ne. Mi ne bi o starom invalidu ništa pisali, da našem občinstvu nećemo dokazati, kako burna vremena, u kojih živimo, mogu pokvariti zdrav organizam PO-537, Tužan vam je prizor bio naš nježni gospodin tenorović, on je popapreni gulaš gutao, kao kakav centralistički državnik Starčević govori ZA-598, A to mjesto za kojim se prije svega otimahu željne oči Zagrebčana, bijaše sokolovo gnijezdo – tvrdo Medvedgrad, prevažni prevoz Kraljeva broda i sva plodna selišta medvedgradske gospoštine oko vladanja gradskoga ZZ-36, Kud ti oko siže vidiš mladu strn, živo zelenilo bujnih livada i gajeva SB-25, Ta stara ružna djevica – plemenita hrvatska gospodjica – pod krovom nad trećim katom podrtine – ta zdvojnost radi nekoliko kukavnih forinti – ta teško izrečena molba – i kad ju upitah za ime, to oklievanje, u kome se tajila zadnja iskrica plemićkog ponosa. KLJ-744, Tako umovaše dobri meštar Jakob, odlučiv tvrdo, da će se u buduće više brinut za svoje grlo, nego li za ludu pamet gričke djece. K-262, Nad mjestom Trstvenicom ili Sutjeskom prostirala se šuma zelena i gusta, te je malo bilo vidjet kamena pod snažnim korenjem i gustim grmljem. K 1-270

52. Jednak je postupak i u priloškoj kvalifikaciji glagolske radnje, s rezultatima koji se ne razlikuju od onih u atributivnoj službi. Svoje simpatije i antipatije Šenoa određuje i izborom imenica i glagola:

U oči slave, kao da su sjajne kriesnice pod starim gradom sletile bile, sve romantičko mjestance plamtilo je plamenom radosti, koji je u hladnoj Gradni titrao u sto iskarah, kao da si u nju prosuo šaku zvjezdah PO 5-989, Ona se usteže, on ju oštro pogleda, ona se mehanično digne, dade mu ruku, i nagnutom glavom jedva š njim ide LJ-93, Nenašav druge prilike, da se uvuče u Brezovac, znao bi „tirolski svat“ svaki čas smisliti bajku, da ovaj ili onaj seljak u okolici Brezovca kradomice duhan sadi DO-649, Bielo sam ti ga pogledao DNS-449, Dječurlija veselo skače/ Od dragosti klikće i sieva V 5-353, što ga je gospodična od samog straha zapustila bila LA-393, kola lete i lete, prah vitla se oblakom MG-97, psovahu do zla boga ČSR-8, Oko zievaše djevojci čudnovato, grudi joj se nadimahu silno, ja gledah, gledah i prišapnuh Albertu. KA-117, Srdce jod kucaše silno UA-697, pa kad je sviet išao iz mise kod sv. Marka, moj brica ni pet ni šest kuc na zlatarova vrata ZZ-6, 7, Al, dragi Majstore Grga, vočke nevalja obrat dok ne dozrije, a djevojke ne udat, dok za majku nije ZZ-7, te gledahu na sve ruke, kako da se ograde proti zlu ZZ-34, Sreća se ne mjeri zlatom ZZ-87, Valjan si Miloše, i ako bog dade i sveti Nikola, neću požaliti, da mi budeš zetom ZZ-149, da mu račun i na slaboj petlji stoje SB-6 Negovore ništa, bulje pred sebe, u veliku bocu rujna vina, u malu uljenicu PL-3, Krv teče opet voljko po naših žilah, sad istom možemo opet hladno misliti i mjeriti po prilici strašnu nesreću, koja nas je snašla i ogromnu štetu, koju je naš glavni grad pretrpio ZA 4-803, Svaki očuti, što vriedi slobodica, a osobito danas, u bujnu zelenilu pod vedrim nebom, jer valja znati, da je bilo upravo Margaretinje godine 1382. K-262, To je tako a ono onako, a drukčije to ne može biti, znao bi Kuzmić doviknuti pri čaši vina, to je tako, jer – hm – vam ja to velim. K-262, Kuzmić bijaše velik prijatelj novinah, gladan i žedan slušao bi priču o svietu i što po svietu biva. K-262, Široko dolom, gorom, ravnicom i briegom sipalo je proljetno sunce zrake svoje, široko po cvieću i lišču treptila je jutarnja rosa u tisuće sjajnih kaplicah K 1-67, Izdajica nisam nit nemogu bit, nemogu upropastit otca si, sebe, i tolika otmjena lica, to bi bio grieh do boga, al opet ja kriv svemu zlu i evo se pred vama svima izpovjedam. K 1-168

53. Koordinirani dijelovi rečenice, čija se funkcija sastoji u proširivanju sadržaja, mogu u nekim tekstovima dobiti i stilografsku vrijednost: široko, svestrano obuhvaćanje predmeta i sadržaja sa ciljem da u doživljavanju izazove kompletan elemenat sadržaja. Ova se stilografska kategorija, poznatija pod imenom *rječitost*, opisivala u kasnijih hrvatskih i srpskih književnika (npr. u Tina Ujevića, Miroslava Krležu, Marka Ristića) kao talentirana autorova sposobnost da predmete i pojave ne opisuje „jednolinijski“, već u komplementarnom djelovanju svih sastavnih dijelova ili barem najvažnijih, ili barem onih koji su u nekoj situaciji najvažniji. Budući da koordinirani dijelovi rečenice mogu biti povezani po smislu (asindetski) ili pak pomoću veznika (sindetski), i u ovom načinu formulacije treba gledati stanovite razlike: koordiniranost bez veznika je povezanija, čvršća, kompaktnija u smislu cjelovitosti; koordiniranost pomoću veznika jače ističe pojedine cjeline, osamostaljuje ih, predstavlja ih kao samostalne detalje:

Ne, ne i ne! velim ti. S te melje neće kruha biti, nikad neće. *Dictum, factum et perfectum*. TT-65, u blatnoj ilovini zatiskan trag malih, maljušnih nožicah sve do ljeskova grmlja – sve do školje u plotu, TT-75, Liepa je večer lagacko padala na zemljicu kô perce rumena cvieta na zelenu travu. Bieli dvorac, kitnjasti vrt, stare vrbe, mali potočić, sve je gorilo večernjim rumenilom. Plavetno nebo se sve više tamnilo; o njem si mogô razabrati na desno zagrebačku, na lievo okičku goru. TT-81, Bio je čovjek crnomanjast, vit, čil, nu živa hrvatska krvca. BM-99, A i bila je gospa Breberička ladanjska travica, nikla u naravi, porasla u naravi na diku sebi, na sreću svojim. Svimi vrlinama, što ih gospod bog stvori, odisala je njezina duša, svimi vrlinama znala je ta priprosta kći očarati kolo, u kojem je živila. Dobra je kao krušac, zdrava kao jabuka, radina kao mravac, vesela kao vedri danak bila je staromu drvenomu dvorcu Breberičkom ko neki genij, koji nevidljivom rukom sve slaže i sklada po zakonu ljubavi. DO-593. Bijaše to žena onizka, puna, gotovo debela, od blizu šestdeset godina. Sa iztrošenog širokog lica visjela mrka koža u sto borah, doljna ustnica istiskala se izpred gornje, crne oči na prvi pogled liene, skakale časomice iz jednog kuta u drugi, da kradomice uhode sve, što oko nje biva. K-271, konjanici, pješaci gužvaju se odasvud prema gradu kao da se valovi dižu na malen otok. Sve se crni, vrvi, leti, gamzi i mieša kao da si otvorio mravinjak, kao da pčele zujeć slieću u košnicu. K 1-33, – Šta! bačvina bačva, šuplje ti barilo! nevjerovani Tomažu, zar Nikicu, mene slavnoga Nikicu, ne držiš za junaka K 1-192

54. Šenoin odnos prema stvarnosti, njegovo nastojanje da svojim književnim radom aktivno sudjeluje u kulturnom preporodu ispoljuje se i u velikoj čestoti afektivnih rečenica: uzvičnih, zapovjednih, željnih, upitnih. Javljaju se i izvan dijaloga. On ih podjednako upotrebljava i u kritičkoj i u pripovjedačkoj prozi, i to ne samo za unutrašnje prikazivanje svojih sadržaja, već ove rečenice on veoma često upravlja direktno čitaocima. Aktivirajući ih ovakvim sredstvima, Šenoa očekuje punu zainteresiranost i očekuje njihov pozitivan stav prema temi sadržaja. Ovamo idu i brojna retorička pitanja:

Da, štovani dopisniče! i mi vas sažaljavamo radi nemilog osuda vašeg, čuvajte se tako vam blaženosti krajiške dirat u ostarielu lavicu, jer bi vas mogla kao jadnog miša uništiti, jer velika je to gora „Čimborasso“ i „Agramerica“ žurnal europejski. Pitajte Europu i kazat će vam. PO 2-406, Al brzo prodje sladki taj sanak! Staro momče! liepi dnevi od Aranjuza [*sic!*, nejasno] odoše jur, tempora mutantur a ako toga nećeš, to povuci kao puž rogove u svoju kolibu PO 2-538, A što radi to ministarstvo pri tom, a što njegovi bližnji ljudi? Čujte. PO 3-458, Oj tako vam vierna srca G 5-59, A jadni Gjuka? Jao i naopako opet bjež! BM-101, Pakostni ljudi tvrde, da neimam autonomije. Gledajte zlobe, sada imademo u Zagrebu dva vrhovna sudišta, pa da neimamo autonomije. PO 5-12, Nikola Zrinjski, zatočniče krsta, zar nisi zaslužio, da ti se ime po hramovih tvojih tvoje domovine spominje! PO 5-990, Vi, kojim je stalo do toga, da budete mirni i sretni, čuvajte se ove gamadi, opomenuh vas, jer je možebiti nepoznajete, a vi mudronje koji vičete, da su romani laž, vi ste slipe, jer nevidite, koliko se razbojničkih romanah oko vas sgadja ZA 1-60, Mlade gospoje Tina i Mina stadoše napokon našega Prpošića hvatat na nišan, da ga je skoro sva prpošna volja minila, pa je ostavio mladji sviet dvorio gospoji Nedičkoj sa velikim bradavicom na nosu. Česti udes mladih nespretnjaka! DO-700, Al jao! Eto ti zle

namjere! DNS-470, Al čuj! Što ono zveči?/ Da kroz noć zaplakalo/ S daleka zvonce malo V 5-33, Divna li prizora! Nad nama nebo plavetno, pod nama zeleni brežuljci i dolovi, medj kojimi se vijuga srebrna Vltava PR-274, Divote! klikće ti duša, – jedan mig, jedan tren, otvara se brieg, nema grada, nema divote. 03-274, Znete li za Martinov mlin? Stajao je uru hoda od Zagreba u zaklonu briega tik potoka. KD-58, Da vam kažem kako se to zbililo. Dobro slušajte, ne će vam biti kvara od toga. KD-58, al mi ne ćemo da budemo Bismarckova kolonija! V 8-739, Sine hrvatski! I u tom srcu gori božji plamen i tvoje grudi su kruti kamen, sine hrvatski, pamti do groba svetu starinsku pjesmu: Čuvaj se senjske ruke! ČSR-118, „Pruski kralj“. Jeste li ga poznavali? Ne vjerujem. I nije čudo. Davno je lego u grob. Što je bio? PK-265, što nije smio nikakav gospodin ni gospodski sin, to je smio jadni brica Grga Čokolin. Prohtilo mu se Dore! Pa baš njemu! Grdoba traži vasda ljepotu, žaba hćede se dati podkovati i Čokolin htio je postati zlatarovim zetom. ZZ-5, Zadjite u koju istarsku ili riečku školu – zar hrvatsku školu? Ili želite li čuti koju prodiku u Čakovcu – zar hrvatsku prodiku? ZA 3-403, Amalija plemenita Lenić Remetinska! U tih rieči mora da se skriva čudnovata priča, kakovih ima na stotine u toj liepoj al tužnoj hrvatskoj zemlji KLJ-744, Sve joj molbe budu vraćene, nigdje, ni u Lici nedobi mjesta. Sirota! Idealistica! Bila se je uzdala u svoje vrline, u svoje svjedodžbe. B-147, Taj čovjek, inače junak od glave do pete, žacao se ljuto bosanskoga vladara, da, plašio se sastati s njime na bojištu. K 1-260, Smiešna li zaista u sgodjajih svieta prizora! K 1-260, De djevojko, ajde amo!/ Tko je junak, da vidimo/ da se malo porvamo P-20

55. Ono što vrijedi za koordinirane dijelove rečenice, to vrijedi i za složene rečenice; jedino što sadržaj ekspliciran složenim rečenicama ispada još širim, kompleksnijim, mnogostrukijim i kompliciranijim. Stilografska vrijednost, osim ponavljanja i isticanja, ispoljava se i u iznošenju najrazličitijih odnosa između pojedinih osobina sadržaja, predmeti i pojave ovdje nisu samo pobrojani, istaknuti, osamostaljeni, nego je iznesen i njihov mnogostruki i komplicirani mehanizam međusobnih odnosa. Njihovo asindetsko, sindetsko i polisindetsko povezivanje kreće se u širokoj skali istaknutih, logičkih, povezanih ili nepovezanih odnosa, samo asindetsko povezivanje, jer se temelji na povezivanju po smislu, često izaziva uspjele ili neuspjele afektivne rezultate. Elipsa veznika i povezivanje rečenica po suprotnosti ili logičkom nesmislu često je stilografski znak razdrobljenosti, dramatičnosti, katastrofe:

To je valjda opazila i ona liepa glavica, koju je paprena peroracija starčeva išla, zato se je grmljavini tatinoj samo časimice muklim jecanjem ozvala i poniknutom glavicom mućec rublje gladila. TT-65, A dalje protekla se ravnica kao dan – polje do polja, livada do livade, zarubljena živicom šipkom, glogom žutikom. Tu se lelija pšenica, tu provirkuje plavetkasti lan, tu strši nečešljana konoplja, ondje se ustoboči klipata betva kuruzna, a pod njom driema glavata gospa bundeva, sve žuta od zavisti, da se ne može takmiti sa vitkastom kuruzom. Usred polja diže glavu po koji samotani brest, mileni suncobran usopljenim i uznojenim žetelicam i koscem. DO-609, Starica sjednu na postelju kraj Lovre, a ovaj razgali roditeljici svoju ranjenu dušu PR-229, O rujnom zanebju crta se riedka hrastova šumica, tanka šiba seoskog zdenca, šiljast, tanak toranj drvene crkvice – sve crno tvome oku, jer je rumenilo neba živo i žarko MG-97, Gladko more preivalo se poput zelene svile, a mlado svibanjsko sunce sipalo je svoje zlato u valove hrvatskog mora, preko otoka Krka, Raba i Prvića,

svibanjsko sunce prostiralo se nad stare zidine i kule Senja grada, kojino, ovjenčan gustom, hrastovom šumom, mrko stajaše stisnut u zaklon medju glavicami Vratnikom, Orlovim gnjezdom i Trbušnjakom. ČSR-7, U utrobi gore plamti tajinstven plamen, govori narod, a piri ga božja ruka, tvrdi se kamen razžari, propne, zadrkće, zatresne, zagrmi, a s vrhova zaurla bjesomučna bura, i grabi more iz dna da popraska zvijezde, da ćera ladju tudjinku od rodnoga kraja. ČSR-118, A vi ruže tamo u gorenskom kraju, ako cvatete na Nežinom grobu, sagnite glavu u tiho noćno doba, šapnite mladoj, koja pod vama driema: Još je živ onaj Hrvat, koga si poljubila, još blagosivlje tvoju uspomenu, jer si ga povratila Slavenstvu, još čuva kao sveti zapis Prešernove pjesme, a medju njima driema godine i godine, medju njima driemat će još dugo, dugo karamfil sa pjesnikova groba. KA-136, življahu u veliku prijateljstvu, ter se polažahu često TI-492, Ima mnogo ljudi – a ponajviše su to bezposlice – kojim godi, kad štogodj uništiti, satrt i pokvariti mogu, to je ono isto čuvstvo zadovoljstva, što ga očuti zlorado diete, kad sgazi prekrasan cviet. UA-761, Gospodja Dobranička pazeći svoju djecu brižno, nije pitala, kako li se zabavlja njezin drug u saborskom gradu Ugarske, već samo zato, kakvo mu je zdravlje, a g. Dobranić poslao bi redovito svaki drugi dan pismo, našto bi mu Klara isto tako redovito odgovorila. VL-549, Došla jesen, zelenilo lišća žuti se, rumeni se, groždje dozrieva, vedro je bilo ljeto, vedra je i jesen, sunce na nebu nekrije svoga lica. B-97, Sunce sine za Okić, mrak raste i raste, sjena niče za sjenom, crni se gora, drvo i grm, ni prsta gotovo nebi vidio pred sobom, al mjesečina sja, plavkasta mjesečina stere se daleko, a o njoj ljeska se u dalekoj crnini srebrna prižica Save, o njoj blište o tamnoj blizini tabora sjajni šljemovi, lašteni štitovi, oštro koplje. K 1-33

56. U situacijama koje Šenou kao autora posebno uzbuđuju, ili kojima on želi dati pečat uzbuđljivosti, Šenoa često provodi lom rečenica; umjesto mnogostruko [složene] rečenice on stvara nekoliko kratkih da bi time označio brži ritam radnje, da bi jače istakao pojedine cjeline i da bi dramatičnoj situaciji (bilo u kojem smislu) dao odgovarajuću formu. Ovaj stilografski postupak nije rijedak. U tim situacijama javljaju se elipse, rečenice se često krnje, a nailazimo i na anakolut:

Da g. Mihovilov nije za nježna ljubavnika, to opet velimo, husar njegov nije bio loš, samo malko prekrupan NGL 1-259, Nu da se Čehom i hoće u Beč, pitam, gdje je Reichsrath. U Beču ga nema. Je li odgodjen? Nije. Je li bio razpušten? Nije. Hoće li se opet rastati i kada? To sam Bog zna, al u parlamentarnosti englezkoj neima takva običaja PO 4-745, Tužan vam je prizor bio nježni gospodin tenorović, on je popapreni gulaš gutao, kao kakav centralistički državnik Starčevićev govor ZA-598, Nemislite, da su me zakopali, nemislite da su mi ukrali žalac, jošte sam živ, jošte zdrav ZA 1-309, Janku omilila fina šljivovica, šampanjsko vino. Pa šta? Martin je platio. Janko nosio se fino kao gospodičić, častio prijatelje. Martin je platio. Janko se kartao. Zašto ne bi? Jadno diete. Kad se muči, neka mu je i malo zabave. Martin je platio. Janko upozna mladu djevojku u jahačkom društvu. Bože! Bijaše liepa ko jabuka. To se je Janku mililo. Ta kako ne će? Mlada krv. Janko putovao za mladicom od grada do grada. Ona se toli sladko smijala, ah toli sladko, a Janko je trošio silno, ah toli silno, a Martin je plaćao toli debelo, ah toli debelo, da mu je znoj išao na čelo. Kakva trgovina? Haringe prodavati, šećer vagati? Da što ! KD-69, Teto? okrenu se

djevojka odvažno, ne trošite mi više meda za taj kolač, meni ga lje ne osladite. Otrovo te otrov. Gospoština. Čemu meni to? Nije me majka na to rodila. Ne srdite se. Dobra je vaša volja. ČSR-2, Bilo je jedne polnoći. Utrnusmo svieću. Čekasmo za prozorom. Eno ga. Iz uzke ulice klipše demon. Stane. Kukuriknu. KA-117, „Pruski kralj“. Jeste li ga poznavali? Ne vjerujem. I nije čudo. Davno je lego u grob. Šta je bio? PK-265, Josip II. spremao je g. 1787 silnu vojsku na Turke, a s druge strane imala ih je saletiti Rusija, svatko je mislio, da je turskomu carstvu odzvonilo. V 11-719, Vojvoda pogleda za strancem. I da poleti za njim. Valjda mu htjede još koju reći. Zaustavi se, povrati se k stolu. Tu otvori kutiju. Bijaše vrlo težka. Ponajprije nadje duždovo pismo na koži i pod olovnim pečatom. Zbilja! K 1-268

57. Zanimljivo je spomenuti da je Šenoa osjetio kako su sastavne rečenice u hrvatsko-srpskom jeziku, kao sintaktički najnezavisnije i najsamostalnije rečenice, osobito česte u razgovornom jeziku gdje veliku ulogu odigrava stvarni kontekst. A pod oznakom stvarnoga konteksta najpreče je predmete i pojave samo „sastaviti“ da bi se događaj zaokružio, jer su oni drugi odnosi sadržani sami po sebi. Ovaj je stilografski postupak Šenoa upotrebljavao mahom u dijalogima:

Bila sam po podne kod Valetičke – idem po ulici – pak vidim, kako dečko k vam tortu nosi, pak pitam dečka kamo to nosi. Gospodični Ružičevoj. Ja to pogledam: crvena torta. LJ-78, Pa ja gledam vaše prozore, pa ja vidim cvieće. Istina je rekoh! Idi k njoj rekoh! pa joj gratuliraj rekoh! LJ-78

58. Široko i svestrano tumačenje predmeta i pojava, kompleksnost zahvata, a u psihološkom smislu i prikazivanje rastrganosti, podvojenosti („otuđenosti“) suvremeni pisci često izražavaju umetnutim rečenicama koje su nerijetko ukomponirane protiv uobičajenih normi književnoga jezika, a u kojem je i namjerni anakolut češća pojava. Naravno, stilografski postupak s umetnutim rečenicama poznat je i Šenoi. Rezultati su tu različiti: od nevješto skrpljenih i umetnutih rečenica, pa do jasno povezanih u čvrstu i logičku cjelinu. Čitav je postupak kompleksan, istovremen zahvat u heterogene i nejednake odnose izrazito mnogostrukih odnosa među pojavama, licima, predmetima:

Stoji u osudi „iz razloga sigurnosti“, valjda je to mala bojazan pred 600 „verfluchte slavische Mulattengefrieser“ kako nas je njetko izvolio imenovati, jerbo je u njih vidio, da će duže od 6 godinah živjeti, koji rok je opet izvolio nam odrediti. PO 1-109, Nedirajući tu ni najmanje u valjano naše učiteljstvo, što vazda narodnim duhom diše, a boječ se s druge strane za našu budućnost, t. j. omladinu, želili bismo saznati i to još sad, dok naš sabor, komu je već Hanibal ante portas, saboriše: da će ono „für alle Länder“ i za nas valjati, ne će li nam se u Beču bez naše soli kolač miesiti; PO 2-459, Neznam vam doduše ništa kazati o rodoslovju toga plemenitoga Tirolca, niti mogu reći, je li mu njegov ponositi pridjevak „von Pfeninghorst“ i probijen fenig nosio, samo toliko je sviet govorio, da je taj gospodičić u toj – kulturnim ljudem a i njemu mrzkoj hrvatskoj barbariji – na sve strane očima vrebao, nebi li si ženitbom uvrebao nješta mastnijega od svoga tirolskoga predikata t. j. nebi li se mogao oženiti sa hrvatskim imanjcem, koje sačinjava vjeno nekakve hrvatske djevojke. DO-649, Povrativ se u Beč, uzeh vrstna djaka Hrvata, koj me revno i teoretički i praktički podučava u hrvatskom jeziku, i koliko ja sam suditi mogu, napredovao sam dosta

dobro, čitam marljivo i razumijem gotovo sve, samo mi se jezik nije u toliko riešio, da bi slobodno govorit smio. B-449. Neka vam je znano, da od starine zakon stoji, kako kaptolska pisma pod kraljevskim pečatom vele, da svaki majstorski čovjek, koji rukom radi, mora kaptolu daću dati, pet banovicah o Vazmu, pet o Kraljevu, a pet o Božiću. K-265

59. U mnogostrukosloženim i umetnutim Šenoinim rečenicama često nailazimo na elipse, najčešće veznika i korelativnih riječi, pa se čitav postupak nalazi na granici anakoluta. Iako se u nekim primjerima može dopustiti da je tu kumovala Šenoina nespretnost u gradnji rečenice, ili da je do toga dolazilo uslijed poznate Šenoine brzine pisanja koja mu je onemogućavala da popravlja i dotjeruje svoje tekstove, ipak u mnogim primjerima treba u tome gledati Šenoino nastojanje da jezički izrazi osobito dramatične i afektivne situacije, u kojima nije potrebno da se ispiše baš svaka riječ, jer situacija govori sama za sebe. Ovaj stilografski postupak potječe iz razgovornog jezika u kojem djeluju elementi realnoga konteksta, pa se elipse i anakoluti i ne osjećaju kao nedostatak opisa. U stvarnom kontekstu sve to popunjavaju činjenice:

Nijedna grana literature ne djeluje toli silno na narod koji kazalište, nijedan zavod nije toli spretna, da sije među narod uzvišene misli, kao što kazalište, onaj prostor, gdje u uskom okviru prikazivaju sve sjajne krieposti, sve one opačine, sva slavna djela djedovah PO 5-953, Najviše me je pako obradovao, da zametnem govor o tom pitanju, te da ujedno i druge potaknem, neka misle i rade što god za naš dramatički zavod, živ primjer, a to je razvitak českoga kazališta, što sam ga na svoje oči vidio. PO 5-1005, Ja nisam podnipošto idealista, idealiste su nepraktični ljudi, a causa movens – pokretna sila – svieta je kruh, zato vam je sviet kruhoborac, a tko mu kruh oteti radi, najgori je neprijatelj svieta ZA-565, Moj otac bio je oficir, da budem i ja TI-473, Nu ne žalim toga, jer mi je stalo, da Vienac bude što bolji, mučim se dan i noć, da mi već sile malakšu. GR 17-150, Klarino fino lice ostalo je pri pojavu Dobranića posve ravnodušno, pače kada mu se je poklonila bila gracijom mramorna kipa, okrenu se odmah k svojem susjedu mladu grofiću te poče uz smieh živo červljati, kan da je došljaka pozdravila s puke učtivosti prema domaćici bez obzira na samu osobu. VL-485, „Mrtvaca nasmiješ nego liepo spomenuti“ veli stara latinska rieč, po tom bi dakle svaki čovjek u to triezno postno vrieme preminule poklade hvaliti morao ZA 4-126, Sunce bilo se je dobrano spustilo na zapad, malo samo, i eto krasne jesenske večeri, bilo je to prema listopadu. K 275, Al tek što se je Prišlin uklonio bio nemilom pohodu, razletiše se silovito glavna vrata, sluga, koj je branio ulaz, pade, gurnut šakom u prsa preko sobe, u koju navali hrpa gnjevnihi kanonika zagrebačkih pred biskupa. K 1-115

60. Šenoa se međutim znao i uklanjati anakolutu ponavljanjem neke riječi iz prethodne rečenice:

Već sama **dioba** Poljske od Katarine, što je obožavala Montesquieua i dopisivala s Voltairom, od Friderika velikoga, koji je napisao „Anti machiavella“, već ta **dioba** bijaše grieh, što se je do Boga čuo, i povjest će ga zaslužnim imenom krstiti PO 4-567, Dielite sa mnom sreću, i **budite**, za čim mi se srdce ozivlje već dugo vremena, **budite** mojom ČSR-4, Šteta je svake viestice, koja propadne u grob, **šteta**,

šteta, da Gaj, Babukić, Rakovac, Vraz, Demeter, Niemčić, Kušlan, Perkovac nisu pisali memoare. V 11-169, Ni **drvenim svetcem** u crkvi svetoga Marka, koje je prije sto godina iztesao zagrebački stolarski majstor, ni **njim** nedaju mira. ZA 3-531, Sviet bijaše jasan i krasan, da je čovjeku srdce skakalo od radosti, **samo mrka ta obla gradina**, koju bje kanonikom zagrebačkim prije sto i više godina darovao kralj Bela toga imena četvrti, da u vrieme pogibelji ovdje zaklone svoje blago – **samo mrka ta gradina** izticala se čudnovato iz zelenika, kan da se srđi, da sav ostali sviet cvate i buji. K-299

61. Mnogostruko složena rečenica, poput koordiniranih dijelova, ulazi u sadržaj kompleksno. Povezuje njegove različite aspekte, objašnjava detalje u međusobnim odnosima, determinira pojedinosti u zavisnoj i zajedničkoj cjelovitosti. Javlja se samo u Šenoinu opisu. Karakterističan je znak potpunog doživljaja njegova ostvarenja:

Bila je čeljade od jedno dvanaest godina, vesela, vedra, gibka, vragoljasta kao da joj u žilah živo srebro teče, crna kosa vijala se niz ramena poput gustih crnih zmija, a tamne modre oči bljeskale čudnim žarom, kao da ljetnom noćju sune vatreni meteor tamnim modrim nebom. DO-700, Ljeto za ljetom minulo, sunca za suncem ginulo, prohujiše vjekovi, utoniše svjetovi, svjetobornog zlatnog lava, tu bezsmrtnu krilatu zvier, probode mač imperatora Korzikanca i zlatna barka duždova razbi se u jadranskih talasih, a grimizna joj jedra raznese bura. ČSR-117, Hrvoja pogleda poslanika postrance, i kad ovaj spomenu ganutljivim glasom mletačku žalost rad Tvrdkove smrti, zaigraše Hrvojini brkovi od porugljiva smieha, koj je valjda označiti imao, da u ovoj par zmija oplakuje smrt lava K 1-266

62. Zamjenice, pridjevi, brojevi i kod Šenoe u atributivnoj službi mogu doći iza imenice na koju se odnose.¹³⁹ Ipak, ovakav red nije sasvim uobičajen. Šenoe ga upotrebljava u ritmizaciji rečenice, kad joj želi dati „blagoglasje“, ton stanovite poetizacije, uzvišenosti. U obzir dolazi čitava skala literarizacije teksta, koja predstavlja udaljavanje od razgovorne uobičajenosti. Ovaj stilografski postupak živ je i u suvremenim tekstovima iako nizak po frekvenciji (Jonke 1964d: 277), označuje jedan od postupaka koji se provodi na relaciji razgovorni jezik – pisani i govoreni književni jezik. Krajnji domet, razumljivo, može biti različit. Od patetizacije pa do ironije, od ritmizacije do parodije, itd. Mada je koji puta teže utvrditi o kakvom se konkretnom odmicanju radi, ipak svaka ovakva devijacija kretanje je prema neuobičajenom, pa i u tekstovima koji su sasvim informativnoga karaktera. U dijalogu je ovakav red neprirodan, i umanjuje njegovu dokumentarnu, realističku vrijednost:

A je li **narod srbski** politički narod? Jest, jer je kao takav sklopio ugovore sa krunjenimi ugarskimi kraljevi PO 2-533, Niemac lovjaše lov u **gustih šumah svojih** PO 2-601, Da g. Mihovilov nije za nježna ljubavnika, to opet velimo, **husar njegov** nije bio loš, samo malko prekrupan NGL 1-259, Pojurim u kolodvor, al kad tamo, nesmiljena **ruka vratarova** kao ono „Mane, Tekel, Fare“ napiše u isti mah bielo na crnom „3 Stunde Verspätung“ PO 3-70, al u **parlamentarnosti englezkoj** nema takva običaja PO 4-745, **Stari purgeri samoborski** izraziše svoje zadovoljstvo,

139 Maretić o tome piše u *Gramatici i stilistici* (1931: 398). Nadopunu Maretićeva shvaćanja i preciznije odredbe v. u Ljudevita Jonkea (1964d: 276).

veleći, da u samoborskih ulicah nije nikad bilo po noći toliko svjetla PO 5-889, Al jao, cieli niz hljebaca razvali se i padne na tla, a **štropot taj** probudi pekare DNS-470, Drvenjara **slamom pokrita, pleterom ogradjena** O 3-271, Na **veliku žalost zlatarovu** preminu doskora vierna žena ZZ-4, Nu **u vieku šestnaestom** dopade grička tvrdja ljutih udaraca ZZ-34, i sva plodna selišta medvedgradske gospoštine **oko vladanja gradskoga** ZZ-36, al živ ostade Stjepko, – ljući od Gubca, nemio dvoru doduše, al slavan i pažen **medju plemstvom hrvatskim**, čelik čovjek na glasu ZZ-37, Kad sam gledao to staro mjesto, bilo mi je čudno pri duši, pred očiju mi stajahu razni vjekovi **poviesti hrvatske** V 12-831, kojoj si sitne oči, i svinutu bradu i šiljasti nos jedva razabirao pod dugačkom kapom, kako su ju običavale nosit **piljarice zagrebačke** K-293, – Hoj! Živane, gavane, čut! čut! Šta se širiš, šta se kriviš na moje stare kosti ko gladna zvier, i jedeš to **uvelo srdce moje?** K-295, Široko dolom, gorom, ravnicom i briegom sipalo je proljetno sunce **zrake svoje**, široko po cvieću treptila je jutarnja rosa u tisuće sjajnih kapljicah. K1-67, Nad mjestom Trstvenicom ili Sutjeskim prostirala se **šuma zelena i gusta**, te je malo bilo vidjet kamena pod snažnim korenjem i gustim grmljem K 1-270

63. U istoj se službi, s istim funkcijama, nalaze i prilozima koji dolaze iza glagola na koje se odnose:

U komadu „Ja sam moj (rectius svoj) brat“ **igrao je** Freudenreich stariji **prilično** NGL 1-259, Oko **sievaše** djevojci **čudnovato**, grudi joj se **nadimahu silno**, ja gledah, gledah i prišapnuh Albertu, KA-83, Srce joj **kucaše silno**. UA-697, banica **plela je vrlo pobožno** čarapu D-162, I ljudi mi zbilja kašnje potvrdiše, da se popo **ne bavi rado** tiskanim papirom. V 12-586, **Molio se** je bogu **od srdca**, šivao je postole ma kako koj ZT-1, Krv **teče** opet **voljko** po naših žilah ZA-4-803, Tako mišljaše dobri Jakob, **odlučiv tvrdo**, da će se u buduće više brinut za svoje grlo, negoli za ludu pamet gričke djece. K-262

64. Za isticanje, za literarizaciju teksta, Šenoa upotrebljava i druge tipove neobičnoga reda riječi:

Tu ti je bilo – Zlatni Prag: obća vlada radost, grad će biti razsvietljen, **a napokon svečana bijaše parada građanskih i vojničkih zborovah** PO 1-77, Pišu novine, da će se česki i doljno-austrijski štatut bitno razlikovati od prijašnjih, dakle **djetelina četverolistna; riedka zaista trava!** vidjet ćemo, **hoće li joj vieće dovoljna bit petljika** PO 1-109, **Divne li doista čete!** DNS-449, **cehovskoga majstora Magića kćer** D-273, **nemili zagrebački taj tarac** D-283, te vidiš kako **ponosit jelen prebire čistinom tanke noge** ZZ-77, **iz knjige pojati liturgiju** ZZ-149, **Samo da uda kćer, samo kćer da uda**, svoju miljenicu, pa onda da može leći u grob VL-727

65. Glagol na kraju rečenice, kao predikat, u Šenoim je tekstovima veoma čest. Ovakav red, koji suvremena književna norma ograničeno prihvaća,¹⁴⁰ ali koji je ipak moguć s

140 Primjere navodi Pera Đorđević (1898: 191 i dalje). V. u spomenutom članku Ljudevita Jonkea o „situaciji i poticaju“ (1964d). Maretić u *Gramatici i stilistici* kvalificira takav položaj glagola „rđavim“ (1931: 396). Nikola Andrić u *Braniču jezika hrvatskoga* kategorički zaključuje: „našim glagolima (osim u osobitim prigodama retorske i akcentske prirode) nije mjesto na kraju rečenice“ (1911: 128).

obzirom na redovan red riječi subjekt – predikat, u nas se obično smatra utjecajem latinskoga i njemačkoga jezika. Ako prihvatimo ovo mišljenje, mada nam naš redovan red riječi nameće ovo *cum grano salis*, ipak na čestu frekvenciju glagola na kraju rečenice i u Šenoa i u ostalih hrvatskih pisaca u 19. vijeku, treba gledati i stilografski. Hrvatski se književni jezik razvio u sjeni latinskoga i njemačkoga jezika pa unošenje nekih kategorija ovih dvaju visoko razvijenih književnih jezika u svoj jezik ne znači samo nepoznavanje materinjega jezika ili kršenje gramatičkih pravila, već i pokušaj da izraz i u materinjem jeziku dobije pečat književne forme, koja je tvorevina višega tipa i uzdiže se iznad bilo kojega dijalekta. Drugim riječima, ono što na leksikološkom području može značiti velika frekvencija tuđica, iako mjesto tuđica postoje i dobre domaće riječi, tj. ono što je stilografizacija pomoću tuđica, to isto valja primijeniti i na glagol na kraju rečenice. I ovdje treba konstatirati istu pojavu, makar je njen rezultat naravno drukčiji. U glagolima na kraju rečenice, u jeziku pisaca 19. stoljeća, ako eliminiramo primjere koji predstavljaju samo maniru jednoga razdoblja u razvitku izraza i jezika, treba gledati i stilografski postupak da se postigne distinkcija na relaciji razgovorni jezik – književni jezik, dakle da se realizira distinkcija literarizacije, poknjiževnjivanja svoga izraza, jer je književni izraz drugo negoli razgovorni izraz. Kao što i neke druge jezične kategorije, na primjer *epiteton ornans* ili zamjena nominativa vokativom, služe za literarizaciju teksta, u toj istoj službi, barem u načelu, treba gledati i glagol na kraju rečenice. Ovu njegovu funkciju ne umanjuje to što je preuzeta iz stranog jezika, u kome je takav red redovan, prirodan, i nema stilografske vrijednosti. Ali, prenesen u drugi jezični sistem, takav red riječi poprimit će vrlo lako stilografsku funkciju.

Šenoini primjeri nam to potvrđuju. U njega je veoma često razvrstavanje glagola prema normama hrvatskosrpskoga jezika, ali isto tako često ćemo glagol naći i na kraju rečenice. Ovaj red se pretvara u maniru koja mu tekstove stilografizira prema normama poknjiževnjenoga jezika i znači: devijacija od uobičajenoga. Naravno, drugo je pitanje koliko je Šenoa u tome uspio, koliko je pogodilo u mogućnost postojanja takve kategorije u hrvatskosrpskom jeziku i koliko se on time udaljio od općih tendencija razvitka našega jezika. Svakako, ovaj stilografski postupak najnenaravnije djeluje u dijalogima, kod kojih je najvažniji elemenat u tome da izraze realan odnos predmeta i pojava u nekoj stvarnosti, da dopune stvarni kontekst u primjernoj količini, da jezično dopune stvarni kontekst onoliko koliko je to potrebno i za samu stvarnost i za čitaoca koji prihvaća tu tvorevinu. Dakako, za hrvatskosrpsku stvarnost najprikladniji je i ortodoksni jezični izraz te stvarnosti, pa preuzete kategorije ostaju samo – preuzete, jer se uspješno i ne integriraju u cjelokupno tkivo umjetničkoga doživljaja njegova ostvarenja:

Dva se razmirena brata opet nekako **nadjoše**. PO 2-527, Mi ne bi o starom invalidu ništa pisali, da našem občinstvu nećemo dokazati, kako burna vremena, u kojih živimo, mogu pokvariti zdrav organizam. PO 2-537, To opazismo osobito u prizoru, gdje pojedine djevice sora **pjevaju** PO 5-1265, Ona se usteže, on ju oštro **pogleda**, ona se mekanično **digne**, dade mu ruku, i nagnutom glavom jedva š njim **ide**. LJ-93, Nenašav druge prilike, da se uvuče u Brezovac, znao bi „tirolski svat“ svaki čas smisliti bajku, da ovaj ili onaj seljak u okolici Brezovca duhan **sadi**, pa ajd na komisiju ajd i u Brezovac DO-309, Bielo sam ti ga **pogledao** DNS-449, što ga je gospodična od samoga straha **zapustila bila** LA-393, pa udri u svojoj kući kopati KD-63, Mnogi će možebiti prigovarati, da tu stariju artiju **tiskamo**. V 10-159, Al

drugi majstore Grga, vočke nevalja obrat, dok ne dozrije, a djevojke **ne udat**, dok za majku **nije ZZ-7**, da mu računi na slaboj petlji **stoje SB-6**, Strah je **minuo**, rug mora **zaniemiti**, duša se **smirila**, zlorade nade nisu se **ispunile**, „Afrikanka“ je **uspjela**, pače vrlo dobro **uspjela**. V 11-739, Nesrušimo kuće. Nismo je dakako poštedili na staričine molbe, jer zakon ne mari za suze i navike, već mjernici rekoše, da to ruglo još koj desetak godina **stajati može**, ako se ovdje i ondje pokrpa. KLJ-728, – Oj da se radje **rodila nisam!** KLJ-775, Kuzmić bijaše velik prijatelj novinah, gladan i žedan slušao bi priču o svietu i što po svietu **biva**. K-262

66. Najneprirodniji je Šenoa, međutim, kod reda riječi u stihovima. Kao što mu se činilo da za ostvarenje pjesničkog medija u svom doživljaju može zaobilaziti fonetske principe hrvatskosrpskoga jezika, tako mu se činilo da promjenu može provesti i u redu riječi. Ostvarenje pjesničkog medija ritmom i metrom, rimom i strofom, muzikalizacijom riječi, a to su najvažnija sredstva pjesničkoga izraza, moglo se postići, kako pokazuju Šenoini primjeri, narušavanjem i drugih jezičnih kategorija, među koje je najčešće spadao i red riječi. Iako hrvatskosrpski jezik podnosi neobičan red riječi u stihovima (Ivšić 1952), Šenoa je često prelazio granice s namjerom: ostvariti muzikalizaciju. Osim ovoga, česte su i neprisrodne elipse, ponavljanja, forsirano rimovanje i sl.:¹⁴¹

Pa će jošte vrême krasno doći/ Gdê će tamno sada oko brata/ Zablêsnuti svêtlosti
čistinom GR 13-322, I vidiku na bezkrajnom/ Zvezda ljubve se upali NGL 2-230,
Tiha noć/ Ah ta crna noć je niema/ Moje drage ne i nema/ Pa se nadam, pa se mutim/
Sada plamen, na zlo slutim/ Hoće li mi draga doć NGL 2-270, Bježi Frico! bogme
nije fajde/ Uz slavonske gromovite i gajde/ Kralj na vranca pa ti u bjeg žic! NGL
4-93, Dugo birat posô je izlišan/ Na noge se! tko je mlada moma/ Pa kad dodje mla-
dić ti na nišan/ Ti ga shvati objeručke odma'! NGL 4-158, Već treći dan je rana ma-
gla/ Mu viernom drugom puta nagla G 5-186, Moje ćeš sestrice zlatne/ Dobiti, dive
moj sve V 4-17, Ali gle! jedne se noći/ uzpjeni jezera val V 4-17, U Remete u slavne
V 5-33, U kolibi žena sjedi/ U niemu propala muku/ Pa diete mrtvo si gledi/ Ah na
slami skrštenih ruku V 5-353, Po cielom kraju na sto milja/ Ljepote takve nij'/ Što
liepa Jana pokraj Save/ Ribara starog kći V 5-513, Zašto preminu bane nam (rima:
sam) V 7-587, Stojane mili, sladki! mu rekla (rima: pekla) V 7-589, Na svetom gro-
bu naših djedova/ koji za mili padoše dom AP-134, Tiho! Niti lišća šum/ muti svieta
sveg počinak AP-245, Ili mi propala naviek, ljubavi drage ti moć AP-264

67. Vokativ kao subjekt, umjesto nominativa, nalazi se u stihovima i u Šenoa. Kao i u narodnim pjesmama, i ovdje on služi da popuni broj slogova. Ali ova stilografska tačka u Šenoa ima još jedan dodatak: služi mu da ostvari „ponarođivanje stiha“ i jedna je od vrijednosti kojima se transformira prozni razgovorni jezik u literarno poetski. I onda kad bi ovakav vokativ mogao izbjeći, Šenoa ga upotrebljava kao znak domaće fakture stiha:

Dotisnu se **vraže** od tabora/ pa harači kao crna mora NGL 4-93, Lucić, Gjorgjić,
Gunduliću/ Ti tek samo pućpuriću NGL 4-191, U zoru ode božji **sine** V 2-24, Zašto
preminu **bane** nam V 7-587

141 Iste ove nedostatke za druge pjesnike navodi i Josip Hamm (1955).

68. Čestota vokativa u Šenoinim tekstovima je velika. Kao što je već prije spomenuto, ona proizlazi iz Šenoine težnje da što više aktivizira čitaoca, da ga što neposrednije uključi u smisao svoga teksta, da mu što sugestivnije iznese svoje misli. Nema sumnje, ova manira sasvim je u duhu ideološke i kulturne borbe hrvatskih preporoditelja i njihovih nastavljača u 19. vijeku, kad se javno djelovanje sastojalo i od poziva na kulturnu i nacionalnu aktivnost. Osim vokativa, u Šenoinim ćemo tekstovima naći i vokativizirani nominativ, vrlo često potkrijepljen uzvičnikom. Ovakvo apostrofiranje, kao i u suvremenom hrvatskosrpskom jeziku slabije je po afektivnom intenzitetu i predstavlja posebnu stilografsku kategoriju za indirektniju dopunu. Ali upravo zato što je indirektnije daje velike mogućnosti za skalu afekata, od ignoriranja i prezira pa do romantičke patetike (v. sintaksu vokativa [usp. § 2.6.11]):

zamotah se u četvere zavoje, jer i naša jugoslavenska zima bijaše čitava pa s bogom **Zagreb grade!** PO 3-70, Da se ta bojazan naših zabavnih časopisih ukloni i da nam ove nove godine bolje procvjetaju, pozivljem te, **mila omladino hrvatska**, koje sam ja vjerno udo, **ti budući čvrsti stupe i preliepa nado domovine naše**, da se latiš što bolje umne brige i mudra pera i da pomažeš što više zabavne časopise jer se oni u ovo smućeno doba i onako najvećma tvojoj podpori nadaju NGL 4-6, – Uhvatiše graničari debeloga duha, pa što vidje **mjeseče, krvavi putniče?** DNS-470, **Oh blaženi magistrat!** Taj hrvatski skladnoglas bijaše upravo najstrašnija disharmonija u ušiju tadanjih austrijskih mogućnika V 11-563, te su se nadali, da će se neki dielovi stare naše kraljevine oteti iz pandža turskih. **Tašta nada!** Kruti absolutistički germanizujući sistem Josipa II htio je doduše razširiti medje monarhije, ali nije nimalo voljan bio poštovati hrvatsko pravo i vratit narodu, što je narodnje V 11-719, Zapjevni rode, rasti će ti krila V 12-309, Nešto me mučila radoznalost. **Zlatna ruda!** **Kalifornija!** Po čem? Kako? KLJ-725, – **Hoj, Živane, gavane**, čut, čut! Šta se širiš šta se kriviš na moje stare kosti ko gladna zvier, i jedeš to uvelo srdce moje? K-295, – **Angjelijo!** viknu Isa, zdravo diete ko jabuka, a bistro gleda ko gorsko jezerce, **Angjelijo!** K 1-96

69. Etički dativ, izrazita stilografska kategorija na području sintakse, čest je u Šenoinu jeziku. Ova kategorija, čije značenje izražava afektivni odnos autorov prema licu ili pojavi o kojoj govori (pozitivni afektivni odnos) posve se uklapa u sistem Šenoinih stilografskih sredstava kojima se on posluživao u jeku kulturne i nacionalne borbe za nezavisnost. Sugestivnost i neposrednost u nastupu prema čitaocima dvije su najvažnije značajke ovoga postupka:

Poniknula, uvela je,/ Toliko **ti** ljubav traje NGL-2-270, Kralj na vranca, pa **ti** u bjeg žic NGL 4-93, Al što **mi** se tužan Ada smrknu? NGL 4-157, Tužan **vam** je prizor bio naš nježni gospodin tenorović, on je popapreni gulaš gutao, kao kakov centralistički državnik Starčevićev govor ZA-598, Gospodin – zvao se kako **mu** drago, **vam** je kao kamen ukopan kraj ceste, da se po njem milje broje ZA 1-309, Neznam **vam** doduše ništa kazati o rodoslovlju toga plemenitoga Tiroльца DO-649, Bielo sam **ti** ga pogledao DNS-449, Od Kupe pako do senjske rieke i sinjskog mora razvija **ti** se brate cieli niz raznolikih krasnih slika O 3-273, Ovo **ti** je sveta brazda/ Što ti dade kob/ Hrvatska bude vuzda/ Budi zibka, grob O 5-106, Kud **ti** oko siže vidiš mladu strn, živo zelenilo bujnih livada i gajeva SB-25, – Nisam nikog mrzila, ali ni ljubila, moje

srdce bijaše **Vam** kao kamen ni vruć ni leden KLJ-775, – Eto to **ti** je, u tom grmu zec leži, dragane moj, progovori kralj, dignuv se na noge. K 1-278

70. U isti krug sredstava spada i autorovo, Šenoino, „prisvojivanje“ lica i predmeta, tj. upotreba prisvojnih zamjenica na mjestima gdje one ne pokazuju pripadanje, već Šenoin blizak i afektivan odnos prema njima. To je po značenju varijanta etičkoga dativa, apostrofiranja (bilo kojim sredstvom: vokativom, pojedinim licima glagolskoga vremena, upitnom i uzvičnom rečenicom), varijanta sugestivnoga i neposrednoga stava prema svojim sadržajima. I ova kategorija ulazi među sredstva kojima se ostvaruje direktna veza s čitaocima: često je to znak humora i blage ironije:

a **moj** Gjuka bjež! B-100, O čem je **naša** nada govorila? O politici? Jok, predosadna stvar! ZA-789, pa kad je sviet iz mise kod sv. Marka, **moj** brica ni pet ni šest kuc na zlatarova vrata ZZ-6, – Ti si dobra trgovkinja, **moja** Lukrecijo, tvoji uvjeti vrlo su jasni i razumljivi K 1-152, Eto to ti je, u tom grmu zec leži, dragane **moj**, progovori kralj, dignuv se na noge. K 1-278

71. Posesivni dativ, u dijalogu i izvan dijaloga, u Šenoinu je jeziku čest. Iz današnje jezične perspektive, u formi u kakvoj ju je Šenoa upotrebljavao, takav je dativ zastario.¹⁴² Međutim, i za Šenou i za ostale pisce, treba pretpostaviti da je i to bio jezični znak kojim se ostvaruje medij pisanoga književnoga jezika, kojim se objektivizira književni izraz, kojim se ostvaruje stvaralački književni proces; po funkciji ovaj je dativ veoma blizak etičkom:

o životu slavnoga **mu** učenika G 5-144, Edo, sinčić **joj** LJ-3, koju gnjevni g. Breberić pruži drhćucoj **si** ženi DO-609, Moja majka je žena pokojnoga **mi** otca IO-103, al' sva prilika, da je ban dragog **si** Jakoba prije eksekucije poslao na sigurno mjesto V 9-586, kći **joj** Manda TI-492, kako se to moglo razabrati po zelenom **im** odielu D-63, Trepetom spominjahu zagrebačke majke djeci svojoj nedjela „crne kraljice“ i ljubavnika **joj** Niemca Vilima Stomma ZZ-37, Naslonila divnu glavu na bujno **si** rame ZZ-79, Mitio je i majku **mi**, da ponese mene mladoj gospi u grad ZZ-97, jer neće htjeti sinu **si** sreću pokvariti VL-616, Povest ću Angjeliju sa sobom u Omiš k stricu **joj** Ivanišu K 1-122

72. Unutrašnji akuzativ u Šenoje je čest. Vrijednost ove stilografske figure sastoji se prvenstveno od asonantivne vrijednosti, od „blagozvučja“ i zvučnosti koju ona donosi u povezivanju imena i radnje istim glasovima. S obzirom na to da je ova figura poznata i u narodnu jezik i u djelima narodne književnosti, u tekstu pojedinačnog književnika asocira na narodni izraz:

142 I Maretić (1931: 498) navodi primjere koji su, kao i u Šenoje, zastarjeli: *Ljutica Bogdan i sestra mu, on je kao i otac mu*, a zatim nekoliko primjera koji i danas „mogu podnijeti“: *umre Jovo, žalosna mu majka, ne znam, gdje mi je glava, niko sebi zlotvor nije*. Brabec, Hraste i Živković (1961: 228) navode: „*Něžvānu gostu mjesto za vratima. Sunčani zraci obasjavaju vrhove visokim gorama. Nokti su mu, orati bi mogao*. Mjesto dativa mogli smo uzeti prisvojni genitiv ili prisvojnu zamjenicu. Razlike u značenju ne bi bilo: *Mjesto je nezvana gosta na vratima. Sunčani zraci obasjavaju vrhove visokih planina. Njegovi su nokti, orati bi mogao*.“ Ja bih ipak ovdje rekao da razlike u značenju postoje: prvi su primjeri, kako se meni čini, stilografski obilježeni. Ali budući da autori nikako ne spominju primjere kao *i otac mu, i kćer joj Manda* i sl., očito da su i sami osjetili kako su ove konstrukcije zastarjele. U ovim odnosima, meni se čini, odlučuju: a) pravi posesivni dativ je zastario, b) moguć je posesivni dativ koji se približio etičkom dativu ili nekoj drugoj dativnoj službi, c) moguć je posesivni dativ koji se približio dativu što služi za dopunu (u adnominalnoj i adverbnoj upotrebi).

Niemac **lovljaše lov** u gustih šumah svojih PO 2-601, Ta podje, čim svanula zora/
jedanput **loviti lov** V 7-2, kakva je dobra **namjera namjerila** vas poštene cehovske
ljude pod moj majstorski krov D-7, Mi dodjosmo **loviti lov** D-225

73. U stilografsku strukturu sintaktičkih kategorija hrvatskosrpskoga jezika ulazi cjelokupna načinska upotreba vremena, u kojoj se, kako je poznato, radnje događaju s velikim prisustvom psihičkih sastojaka, pa glagolska vremena prvenstveno izriču taj psihički odnos prema radnji, a manje radnju samu. U tu grupu treba ubrojiti aorist, imperfekt, potencijalni futur, pluskvamperfekt sa distinkcijama da li je načinjen imperfektom ili perfektom glagola *biti*, zatim kondicional, imperativ i njegove forme i optativne forme. Stilografske su i gnomske varijante pojedinih vremena, mada kod njih na kontekst više djeluje sadržajni smisao poslovice negoli samo glagolsko vrijeme. S obzirom da se kod poslovice radi najčešće o narodnim poslovicama, njihovo prisustvo ističe tu „narodnost“, zapravo prokušano, zrelo iskustvo u shvaćanju problema. Razumljivo, ovo je samo generalna slika stilografskih vrijednosti pojedinih vremena i načina, pa se pravo stilografsko značenje može dobiti tek na osnovu konteksta. Isto tako krajnji domet stilografske vrijednosti istoga glagolskog vremena ili načina može biti različit.

74. O aoristu i imperfektu u hrvatskom jeziku je u prošlosti mnogo raspravljano i napisano.¹⁴³ Pri tome je niz lingvističko-historijskih problema dobio svoje rješenje i objašnjenje, a samo u manjem dijelu ovih problema shvaćanja se razlikuju. Međutim, relativno je malo pozornosti posvećeno lingvističkokostilističkim (stilografskim) osobinama koje prate ove kategorije.

Da čovjek nikad ne izražava čistu ideju, već da svaki jezični akt prati i osjećaj i da čovjek kompletno učestvuje u izražavanju svojih misli – činjenica je koja postaje aksiom u suvremenom jezičnom komentaru. Čovjek kao cjelovita ličnost uvijek u jednom dijelu jezika govori o sebi, bez obzira o čemu govori, u kakvoj situaciji i u kakvoj namjeri. Ovakvo je gledanje u novijim istraživanjima hrvatskosrpskoga aorista i imperfekta (Sladojević 1953, 1955, Ivić 1958) i dovelo autore do otkrića tzv. semantičkog elementa u ove dvije kategorije, čime je njihova opća slika upotpunjena.

Maretić spominje kako aorist služi u „pripovijedanju, u priopćivanju, u javljanju, u spominjanju, u čuđenju, u ljutnji, u pitanjima“ (1931: 529), a ovo su mišljenje preuzimale i kasnije hrvatskosrpske gramatike. Ali niti Maretić niti ostali istraživači aorista i imperfekta ne spominju da je afektivna vrijednost sadržajne situacije odlučna za upotrebu aorista pa i imperfekta, i da je izbor ovih dviju kategorija uvjetovan snažnijim doživljavanjem motiva. U gramatici Brabec-Hraste-Živkovićevoj (1961) nalazimo primjer:

Ne dorekoh. Na domaku sela, na strmu puteljku, konj mi posrnu, sedlo mu skliznu
niz vrat, ja se nađoh na tlu. Istukoh čelo, nos i koljeno. Siđoh u mjestancu Bijela.
(Brabec, Hraste i Živković 1961: 247)

Stevanović (1954) spominje ovaj primjer:

U taj mah neko udari šakom u vrata. Od silna treska ispade drveni mandal, te se
vrata širom otvoriše, a vetar s mećavom sunu u kuću i zavitla plamenom na ognjištu.
(Stevanović 1954: 405)

¹⁴³ Veći dio literature o tom nalazi se u knjizi Aleksandra Stojičevića (1951).

Oba primjera dokazuju da je i zbor aorista uvjetovan afektivnim doživljavanjem situacije. U prvom primjeru imamo prikaz kompletne „prometne nesreće“, a u drugom „sablanske i nasilne provale“. Čuvstvenost situacije sugerirala je autorima izbor aorista, kao one jezične kategorije koja će najneposrednije izraziti tu kvalitetnu nijansu čuvstvenosti. Tako bismo za aorist mogli reći da služi za izricanje one prošlosti koja je ispunjena snažnim emocijama, prošlosti koja je relevantna, osobito afektivna, direktna, uzbudljiva i živa. Ova se prošlost najadekvatnije izražava svršenim glagolima, kojima se ističe sam rezultat radnje, i kojima je način izvršenja te radnje sporedan. Sjećanje na tu prošlost je jako, a izborom aorista autor se deklarira za ispoljavanje svoje uzbuđenosti.

75. Po intenzitetu, međutim, različit je osjećaj koji uvjetuje upotrebu imperfekta:

Oko podneva uzduh bijaše svjež, bistar i lagan, kao da te podiže uvis, i nisam ćutio težinu vlastitoga tijela. Možda slično osjećahu leptiri što ih je vjetar nosio, te sam ih gledao zavidno, a i ptice koje cvrkućući oblijetahu oko golih krošanja. (Brabec, Hraste i Živković 1961: 246)

Petnaestak konjanika jahahu krivudavim seoskim putem koji vodi u varoš. Napred idahu stariji, pa mladi za njima. Prolažahu kroz zelena polja, na kojima beše strmina. Ovde – onde viđahu se zaorane njive koje su bile uzorane za kukuruz. (Stevanović 1954: 407)

Imperfektom se izražava smirena prošlost, događaji su izvršeni (ostaje filozofsko razmatranje!), emocije su suzdržane, nostalgичne, pasivne, indirektnе, irelevantne, i dobroćudne. Uvjet koji sugerira izbor imperfekta ima veoma mnogo dodirnih tačaka sa perfektom, koji ga je skoro sasvim i istisnuo iz upotrebe. U oba navedena primjera vidi se kako autori paralelno upotrebljavaju imperfekt i perfekt, osjećajući dodirnost i sličnost oba vremena u izražavanju istoga nivoa osjećaja. U ovakvoj prirodi aorista i imperfekta lako se može naći uzrok zašto oba vremena iščezavaju, iako to manje vrijedi za aorist negoli za imperfekt. Isto tako i razlog zašto su oba vremena ipak češća u razgovornom jeziku nekih krajeva negoli u suvremenom jeziku umjetničke literature. Snažnija emotivnost, vezana uz izbor aorista, podržava tu kategoriju u većoj mjeri negoli irelevantna emotivnost imperfekta. Naše doba kao da često puta nema ni razumijevanja ni potrebe za smirene irelevantne emocije, ili barem ne podnosi podjednako efektivnu dubletarnost dviju srodnih jezičnih kategorija.

Iščezavanje aorista i imperfekta izazivalo je u prošlosti zabrinutost jezikoslovaca.¹⁴⁴ Gu-bitak se objašnjavao siromašenjem izraznih sredstava, očit već i s brojčane tačke gledišta. Pisci 19. stoljeća često su namjerno i hotimice upotrebljavali aorist i imperfekt i onda kad sadržajna situacija u tekstu nije zahtijevala njihovu upotrebu ili kad nivo afektivnosti nije bio cilj ili potreba autorova smještavanja na ljestvici emocija. Česta frekvencija aorista i imperfekta dade se u tadašnje vrijeme objasniti modom, manirom, jezičnom raznolikošću, potrebama metra i verzifikacije, a ne valorizacijom afekata. Karakteristično je, međutim, da u književnika romantika nailazimo veliku frekvenciju aorista i imperfekta (kao pisaca koje karakterizira „čuvstvenost“, prema sebi ili publici), da je u književnika realista frekvencija aorista i imperfekta manja, a da je upotreba ovih vremena u novijih književnika relativno malena. Ne znači to, dakako, da suvremeni pisci nisu „čuvstveni“. Ali kao da direktna

144 U tom smislu raspravlja Tomislav Maretić u *Jezičnom savjetniku* (1924: 199).

konkretizacija čuvstva koja se ostvaruje aoristom ili imperfektom, ona istaknutost svoga gledanja na prošle događaje, bila aorisna ili imperfektna, ne ulazi više u jednakoj količini u etički ili estetski sistem književno-umjetničkih tekstova.

76. Razumljivo je da se ne može svaki aorist ili imperfekt u djelima pojedinih pisaca shvatiti uvijek jednako jer potpuni njihov lik izlazi i iz konteksta i iz situacije u kojoj se nalaze, a svaki pisac, osim toga, njihovim izborom kazuje i niz drugih elemenata koji često puta ne moraju biti sasvim jezičnoga podrijetla. Zajedničko je, međutim, da se aoristi i imperfekti doživljuju najprije u svojoj stilografskoj funkciji i da aktivno učestvuju u formiranju stilskih punktova, bez obzire da li su potekli iz historijskih, formalnih ili sadržajnih izvora.¹⁴⁵ Tako npr. u slijedećim odlomcima ima i literarno-jezične manire devetnaestoga vijeka, ali i manire koja se organski uključuje u programsku Šenoinu literaturu:

Podjosmo, dodjosmo u kuću. Eh, bog i duša, ta nije nas već davno bilo na „Musterungu“, ta slabo se mari za komandu. Daščara **stojaše** na kraj sela, te je bila vrlo čudnovato naperila svoju prošupljenu glavu. **Udjosmo**. Sjećajuć se savjeta, **nesjedosmo**. Po kući sterao se čudnovat parfem. Sred sobe djevojka od 12 godina, vrlo kukavno obučena na seljačku – popova kći (kaludjer bijaše pop udovac) te nam **reče**, da otca kod kuće neima, da je otišao u selo. Prije nego se **oprostimo**, pogledamo, ima li gdje kakova knjiga ili novine. Nigdje ništa. I ljudi mi zbilja kašnje **potvrdiše**, da se popo ne bavi rado tiskanim papirom V 12-856, **Hćedoše** mu uzdu stavit,/ Nek povodljiv mirno kroči,/ Popeo se biesan konjic,/ **Planuše** mu strielom oči P-51, Gromorna se **orijaše**,/ Zator slaveć Tatarzana;/ Uz nju vječnom slavom **sjaše**/ Zastava od sto nam bana; P-86

Ta bliskost aorista, a zatim i imperfekta, odgovarala je Šenoinu stilu borbe za nacionalne probleme, njegovu shvaćanju da je književnik prosvjetitelj naroda. Šenoa teži za bliskim, neposrednim saobraćanjem s čitaocima. Ono što je njega uzбудilo prenijeti što vjernije na publiku:

Povrativ se kući, **doču** što se je zbilja, da ima sina od kmetice – al njegova krv. **Potraži** nas. Cjelivao me, ninao i od radosti **objesi** mi taj zlatni prsten o vrat. **Dade** nas nekoj staroj baki u gori na hranu. Reć bi, da ima srdca, al bila je samo šala. Oženi gospu Martu od Susjedgrada, ljubomornu i za prošle griehe. Otimao se za njom i jedan mladi Bakač. Grozio se, da će Stjepkove griehe iznieti na vidjelo. Mitio je i majku mi, da ponese mene mladoj gospi u grad. Majka nije se dala. Zato **doču** Stjepko. Bio je biesan. K tomu **porodi** majka Pavla – vas. Prvorodjenik, koliko veselja u kući! Jer kmetsko kopile ne računa se medj ljude. Sad na baku, da nas kakogod nestane, jer je neprilika. Šta bi gospa Marta rekla! Stara sve **hćede**. Bila je pobožna, sve dojavila ujaku Jerolimu. Nekoga dana navalili oružani ljudi u staričinu kolibu po majku kmeticu – po diete – al koliba **bijaše** pusta. Ujak nam se **smilova**. Majku **smjesti** dalje u gori za Granešinom na kaptolskoj zemlji kod seljaka, a mene žrtvu Gregorianca **primiše** u samostan za božju ljubav, al i s osvete proti gospodaru medvedgradskomu.

145 Opširnije i sa primjerima iz djela hrvatskih i srpskih književnika govorim u članku Kalenić (1963). Neke misli iz tog članka ponavljam ovdje, smatrajući da ću tako najcjelovitije objasniti svoje gledanje na stilografske pojave pri aoristu i imperfektu.

Premetali Gregorianci goru. Badava. Fratri su mudri ljudi. **Rastoh, porastoh**. Nisam vidjevao majke. Ja od straha nikud iz samostana, a ona od bojazni ni blizu. Samo mi je ujak znao govoriti, da majka poboljeva. Moglo mi je biti sedam godina. Jedne noći **probudi** me ujak iznenada. Na konju **udarismo** u goru. Nemalo se **čudih**. Jerolim nosio je sobom vezenu kesicu sa posvećenimi hoštijami. Za dvie ure i pol **dodjosmo** do kućarice, stojeće u gorskoj òsami. **Unidjosmo**. Na postelji **ležaše** žena blicda, upala, zaklopljenih očiju, prekrštenih ruku. ZZ-97, 98, Četvrt sata **prodje**. U jedan put **zatrubiše** trublje, **zaružiše** [*sic!*, zaružiše] bubnjevi. Banova vojska se **primaknu** selu. S daleka **sievahu** o mjeseciini dugi nizovi koplja i pušaka, a odasvud se čula kratka zapovied četovodja. Za čas **posjede** vojska ravni prostor medju Savom i gradskim briegom. Zagrebce **provali** u selo zastava banskih husara, al pred njih **izleti** Konjski sa svojom četom. Sablje **kresnuše**, planu nekoliko samokresa, **začu** se nekoliko uzkrika. Konjski **uzmaknu** na cestu za grad. U tren **navališe** brzim kasom tri zastave husara pod Gašom Alapićem i četa bakačkih slobodnjaka na konju, te posjedoše cestu na sjeveru i ušće klanca kod mlinova. Ivanički bombardiri **namjestiše** četiri lumbarde nad mlinovi na humku naproti gradu. Četiri čete haramija i dvie kumpanije njemačkih mušketira **razrediše** se pod brdom naproti ulazu grada, a prema zapadnom obronku gradskoga briega **pohrli** brzim korakom hrpa Uskoka. Za haramijami **stajaše** pod kacigom na konju mrk ban Petar a uz njega Ivan Alapić sa banskom zastavom. Ban **mahnu** sabljom, Alapić **dignu** zastavu, ter **zapovjedi**: SB-112

78. U Šenoinim opisima čest je imperfekt ako je važnije prikazati kako nešto izgleda ili se dešava:

Već se je hvatao sumrak. More **bijaše** mirno kao mlieko, po sjajnoj gladčini, žarila se večernja rumen, a o pol kristalnog neba **drktahu** majušne zviezde. ČSR-89, Tik pred mesničcima vratima **stajaše** crkvice sv. Ivana. Samo jedan oltar resio gole zidine, samo mala srebrna svjetitjka [*sic!*, svjetiljka] treptila u tom mraku. Bilo je preko deset ura večernih. Sred crkvice **stajahu** crna drvena nosila, a na njih snivala vječni sanak zlatarova kći. Mrtvo joj tielo **bijaše** pokrito bielom koprenom samo glavu bilo je vidjeti. Liepo, mirno **bijaše** joj lice, samo gdjegdje vidjele se crne pjege. ZZ-220, Za biskupovanja Pavla Horvata, kad je naime Ljudevit po pridjevku veliki vladao kraljevinom, **nebijaše** ni zagrebački kaptolski grad, a ni biskupski dvor opasan onimi kamenimi zidovi i tornjevi, što ga za kašnjih vjekovah **branjahu** od domaće i tudje napasti. K-269

Šenoa je vrlo često znao osjetiti cjeloviti lik aorista i imperfekta:

Šta me kuneš, ženo luda! / Kuću sam ti poštedila; / Zar je kuga kriva bila / Da van kuće sin vrluda? / Tam kod strine ga **zatekoh** / **Pade** on i **pade** strina; / Jelo, ti već neimaš sina! / Što ti **rekoh**, **neporekoh**. AP-242, – S bogom otče! a zatim **počeše** se oči točit i točit – – **Pobjegoh**. U meni je kipila krv. Na čelu mi je stojao znoj, srsi **prolašahu** mi tielom. **Pobjegoh** ko pijan, ko lud, ko mahnit. **Klekoh** pred boga, da molim. Ne **mogoh**. **Padoh** u izbi svojoj na zemlju – **plakah**, **plakah**, **plakah** od mraka do zore. Oh bože! Što si mi dao doživjet taj dan, koj mi **razkoli** srdce, **razkinu** živce, **otrova** dušu, što si dao, da me pogodi zadnji taj pogled, to umiruće krvavo oko, koje će mi žeći srdce, dok budem živ. SB-303

79. Aoriste i imperfekte Šenoa upotrebljava i u kritičkim tekstovima. Ali jer njegovi kritički tekstovi nisu samo ni naučna analiza niti samo informacija, već su feljtonističko-pripovjedačkoga karaktera, i jer Šenoa u njima daje oduška svojim subjektivnim odnosima, aoristi i imperfekti, ako nisu samo literarna manira, uklapaju se u tu jezičku strukturu teksta, potcrtavajući ili izražavajući iste one intencije kao i u pripovjedačkoj prozi, ili u poeziji:

Žalostna ta svečanost, koju **pripraviše** Česi braći poljskoj, gdje **izgubiše** tol velikoga zatočnika narodnosti nek bude suncem savezu međusobnoga saveza, koji je najkorisniji, najprirodniji proti skrbničtvu jednospositeljne germanizacije PO 2-312, a kako i nebi, gdje no **bijaše** sva prilika, da nam dopadne tol slavan i zaslužan muž za narod svoj, puste tamnice, bog si ga znaj na kako dugo. G 2-79, Ovdasnje vladne novine i česke i njemačke, inače veoma bezazlene, čudi **razžariše** se netom poput stare uvenule djevojke, pa su stale guditi pjesmicu na način svoga uzora, podunavske vile PO 3-81, Od svih mladićah južnih **bijahu** samo dva dalmatinska talijanomana, koji su sami o sebi govorili da su Talijani PO 3-814, Jutro **bijaše** krasno, vedro, trava sjajna rosna, kao da se Bog raduje veselju hrvatskomu, kao da zemlja hrvatska plače od radosti. Ni oblačića da se vidi, a okićki gorostasi, stare mrkonje od pameti, **razvedriše** svoje lice na žalost svih natražnjakah PO 5-990, Igrokaz je poglavito za majmuna (G. Bunić) pisan, **vidjesmo** ga već prije PO 6-323, a opet to nije pusta imitacija i smjesa stereotipnih fraza, kakove se robe **načitasmo** u našoj knjigi do sita V 7-14, Nu to je teorija, a stari Hrvati **govorahu** „Ne ide svaka čizma na svaku nogu“ V 8-48, **Odlučih** se napokon, poći ću da vidim, **odlučih** se, kad su živci mirniji bili, kad je zemlja prestala drhtati pod nogama V 12-787, **Podjoh** od Jelačićeva trga prema Kaptolu, **prevalih** most. Stani! Tu je stara dvokatnica žrtvom pala, stara znanica od prvih dana moga djetinjstva ZA 4-820

Ipak, čestota aorista i imperfekta je u kritičkim tekstovima manja negoli u pripovjedačkim i poetskim.

80. I prezente svršenih glagola Šenoa upotrebljava za opis osobito žive radnje. Ova stilografska kategorija, jednako kao aorist, ističe rezultat radnje, pa je Šenoa znalački upotrebljava u osobito uzbudljivim situacijama. Ove osobine i aorista i prezenta nesvršenih glagola, a i imperativa, osjetio je i sam Šenoa:

G. prevodilac neima pojma o tom, kad se rabi trajno, kadli netrajno vrieme, u brzu pripoviedanju se rabi kod nas aorist, sadanja forma netrajnoga glagola, dapače i imperativ, a g. prevodilac tjera svoje „aše“ da čovjeku glava šumi. PO 5-1249

Tako je Šenoa djelomično izrekao istu misao koju će kasnije izreći i jezikoslovac po struci, Tomislav Maretić:

Ne treba se dakle protiviti ni aoristu ni imperfektu samo zato, što su u narodu slabo obični. Ja mislim, da i ta dva vremena daju stilu neku eleganciju (...) osobito kad bi se tome pridružila još umjerena poraba prezenta istoričkog (na pr. *potone*, *izmisle*, mjesto: *potonuo je*, *izmislili su*), držim, da bi to našu dikciju činilo gipkijom i življom, ne bi bilo one monotonije, koju sadržava u sebi isključiva poraba perfekta. Varietas delectat! (Maretić 1924: 200)

Primjeri:¹⁴⁶

U jedan par **potrese** se zrak. Stade biesno urlikanje. **Popnem** se na vršak, da vidim. Turci idu na glavnu vojsku. Zabljesnu, **zagrme** naše lumbarde oštro. Juriš turski uzmiče. I Turci **udare** opet, al ovaj put biesno. Velike puške praskale, **zalete** se gvozdeni ljudi, a banska zastava **okupi** Turke s desna. ZZ-48, Sad puče top, sad drugi, sad treći, sad četvrti i s nova planu munja za munjom, grmnu grom za gromom gora gromorila jekom, bieli dim se vitlao hrastovim granjem, ter se slegnu u crno ždrielo klanca. Zrno za zrnom prasnu u gradski zid, da se je kamenje drobilo poput tuče. I opet mahnu ban sabljom i kliknu gromovitim glasom (...) Bubnji **zagrme**. Urnebesom zaurla četa. SB-113, Grom **zagrmi** iz seljačkih pušaka. Klupko zadrkta, ovdje ondje pada koj, ovdje ondje **porumeni** snieg. Napried! kriešti Turn, napried sagnute glave lete Uskoci strielci. Sad su si blizu. Kao bujica hrupe uskoci, a seljaci stoje mirno. I opet **tresne** grom i prve redove **pokosi** smrt. Al mravom **navru** Uskoci, **navru** iz sela seljaci. Jedva **prasne** koja puška, jedva čuješ koj jecaj, al urlik potrekuje zrak. Sad je jedan do drugoga. Puška umuknu, handžar bljesnu, kosa sievnu, zubi zaškrinuše. SB-262, U mah iztrgnu se, kan da brza otić, otre suze, zaguši plač, potrese glavom, pokroči krepko, zagrlj ujaka Ivanića, pokroči dalje, zagrlj Stjepka, pokroči dalje – zape. Tu je stojao on – Berislav, bried, niem, kamen. K 1-84, Usta joj zinu, oči glednu – zaplakala bi, zajecala bi, neplače, nejeca K 1-84, Vojvoda **pogleda** za strancem. I da **poleti** za njim. Valjda mu htjede još koju reći. **Zaustavi** se, **povrati** se k stolu. Tu otvori kutiju. Bijaše vrlo teška. Ponajprije **nadje** duždovo pismo na koži pod olovnim pečatom. Zbilja! K 1-268, Tu zagrmi bubnja glas/ Čudno tutnji talambas/ Rog zaori, zvonce **zvekne** P-149, „Miserere“! – šapnu usne poluglasne/ „Miserere“! u smieh biesnik gromki **prasne**/ **Bljesnu** oči/ Smamljen **skoči** P-175, Još k nebu oko pogleda joj vierno./ Da splete vienac. Na cviet ruku stavi./ Gle nešt se miče, sunu, u vis djisnu./ O bielu ruku ljutica se savi/ I trovnim zubom desnicu joj stisnu./ Sad kriknu, skoči, ljuticu si skinu/ I baci o tle. Pomoć, pomoć ljudi!/ Sad klone, bliedi. Otrov žeže hudi,/ Zazeblo ju je. K zemljici se svinu./ Izvalila je oči, dahnu. Duša k Bogu ode. P-315

81. Mogućnost da se pluskvamperfekt tvori od perfekta glagola *biti* ili od imperfekta donosi i stilografske razlike koje postoje u odnosu perfekt – imperfekt. Imperfekatski pluskvamperfekt je rjeđi i ograničeniji u upotrebi, kao što je rjeđi i ograničeniji imperfekt od perfekta. One iste stilografske vrijednosti, okupljene u funkciji imperfekta, produžavaju se i u imperfekatskom pluskvamperfektu. Najčešće je to: literarizacija teksta koji nije samo informativan, koji nije samo saopćavanje, već je obilježen, u sadržaju ili u formi i ličnim autorovim odnosom prema predmetu ili pojavi o kojoj raspravlja:¹⁴⁷

Mi **smo** već u prijašnjoj svojoj recenziji **bili rekli** da uspjeh zavisi o izboru komadah, i pravo **smo** rekli; NGL 1-259, a oni, koji **su** malko predebelu žicu ondašnjim

146 [Op. prir. – Mnogi primjer može se tumačiti i kao aorist i kao prezent svršenoga glagola.]

147 Ovu je razliku već osjećao Veber: „Razlike u značenju između formah: *bio sam* i *bjeh kupio*, ja za sada ne znam, morda ću ju daljnjim učenjem pronaći, pak ću ju i priobćiti“ (1887a: 309). Unatoč ovome Veber nekoliko rečenica prije toga preporučuje oblik *bjeh* uz svršene glagole (*bjeh kupio*), a *bijaše* uz nesvršene (*bijah kupovao*). Ova je distinkcija sasvim formalnoga karaktera, jer se podjednako može reći: *bijah kupio* i *bjeh kupovao*.

gospodarom **zagudili bili**, čamili su u robstvu ili tudjinstvu PO 3-237, Ahasver **nije** sinoć **opazio bio** čovjeka, koji ga je oštro motrio PO 4-135, I koristnika i g. Plemenčića **je** grlo **izdalo bilo** PO-323, Nije dugo postojalo, pa već **bje nestalo** u društvu one stege, koja se početkom svakoga sastanka opaža DO-700, Pošta **bje** sin **otišao** LA-419, fino **sam** te **zapreo bio** TI-559, koj **je** djevojku sve većim udivljenjem **slušao bio** D-198, pošto **je** Hribar **otišao bio** SB-260, Na prvi pucanj malenog zvonca **bješe** sve **pohrlilo** iz kuće, muškarci na viećnicu, ženske na zidine, tako i Živan i Jela, tako i sva njihova čeljad, samo mali Benko, mošnjarev jedinac, ležaše u svojoj posteljici kao ptičica u svome gnjezdu. K 1-4, Od naporna puta **bješe** mu **klonulo** tielo. K 1-258

82. Imperativ u isticanju žive radnje izvan dijaloga u Šenoinim je tekstovima veoma čest. I ova stilografska figura, poznata i u narodnu jeziku, djeluje svojom dijaloško-imperativnom vrijednosti, mada se ne upotrebljava u direktnom saobraćanju. Predstavlja veoma zanimljiv i izrazit primjer stilografskoga prijenosa prave funkcije u obilježenu. U Šenoinim se tekstovima uključuje u sistem stilografskih vrijednosti romantičkih sredstava:

Nenašav druge prilike, da se uvuče u Brezovac, znao bi „tirolski svat“ svaki čas smisliti bajku, da ovaj ili onaj seljak u okolici Brezovca kradomice duhan sadi, pa **ajd** na komisiju **ajd** i u Brezovac DO-649, **Grdi** slugu, **grdi** služavku, **otjeraj** slugu i služavku, a nitko nezna zašto, a svatko se pita, šta li će mlinar u svojoj kući KD-65, pa **udri** u svojoj kući kopati KD-63, te **vrndaj** i **drndaj** bake kao u mlinu, sjedeć na kamenoj klupi pred štacunom, i **pijuckaj** što bolje znaš ZZ-51, pa **čući**, pa **gući** kao u proljeće mačak ZZ-53

83. Optativne glagolske forme u Šenoinim su tekstovima česte. Kao glagolski oblici, u kojima postoji veliko prisustvo afekta, oni su se prikladno uklapljali u Šenoine tekstove, gdje je on želio istaći postojanje nekoga svog osjećaja, u tekstove koji nisu bili samo deskripcija određena sadržaja, već i afektivni doživljaj toga sadržaja. Kao stilografska figura, optativnu glagolsku formu, odnosno njenu čestotu, treba uvrstiti u sredstva jezične oznake romantičkoga doživljaja stvarnosti:¹⁴⁸

A ti mili Pozore **budi** vjernom stražom Jugoslavenstva, živimi usti željah naših, ljutom šibom dvoumnih a sebičnih: pa **uspjevao** sretno, a dugo **nedospio**. PO 1-44, Bog **bi dao**, **da bi** skoro **bilo** PO 1-78, Mnogo je bilo tu već puste šale, a zato bogme malo hvale, no kad u zgodu da živa dodje, **blago tomu**, koji dobro prodje. **Čekajmo** do 26. kolovoza. PO-424, Ne samo hrvatska knjižnica, što ju djevojčica u školu nosi, već hrvatsko srce i hrvatska misao, što će ju iz škole donieti, **nek bude** dokazom, da su škole naše. PO 2-563, A tko se robstvu proda/ Tog **ubij** božji grom! NGL 3-81, O vječni žide, šta to znači? Da znaš, šta je tu stajalo, srce **bi** te **zazeblo**, oko **bi** ti se **zasuzilo**. A šta je tu bilo? Dvie rieči, dvie malene rieči „Kronland Kroatien“. PO 4-130, Dugo birat poso je islišan/ **Na noge se!** tko je mlada moma/ Pa kad dodje mladić ti na nišan/ Ti ga **svati** objeručke odma'! NGL 4-158, i upravo zato **treba govoriti** narodu po njegovu srcu, po njegovoj ćudi, **buditi valja** sve njegove plemenite misli, koje su

148 [Op. prir. – Kalenić je ovamo uvrstio morfološki raznorodne oblike – optative, imperative, kondicionale, bezglagolske uzvike – kojima očito pretpostavlja optativno značenje, pa smo ih zato sve i istaknuli.]

s nemara zadriemnule bile, **sijati** u njegove srce onakovo sjeme, što će i plodom uroditi PO 5-954, **Veselo, ljude veselo!** Berba je DO-685, Ovo ti je sveta brazda/ Što ti dade kob/ Hrvatska **nek bude** vama/ **Budi** zibka, grob O 5-106, A maslinom šapuće vjetric starinsku pjesmu: **Čuvaj** se senjske ruke! ČSR-118, **Dà, čuvo bih** te koprenom/ Ko tajnu svetu sliku/ Oh u srcu **bih** pečatom/ Od svieta **krio** diku AP-69, – **Idite, idite**, liepa gospo, vi s nama sbijate šalu ZZ-81, Ja. Mala je stvarca, al **nek se** i to **zna**. V 11-579, **Zapjevni** rode, rasti će ti krila V 12-309, Oči, **da te prožegu**, kosa **da se** s njom **pokrije** do pete, lica **da ih ubereš** za ružicu, a usta joj, ta pčela **bi se** u njih **zaletila** ZT-1, Angjelija da sdvoji, neodoljiva želja i čežnja nukala ju ostaviti Zagreb, kao što pticu zatvorenu u uskoj gajbi mami čežnja na punu slobodu u zelen lug, nu nije bilo druge već **se strpit i čekat**. K 1-169, Vojvoda pogleda za strancem. I **da poleti** za njim. Valjda mu htjede još koju reći. K 1-268

84. U oživljavanju sadržaja služi i upotreba uzvika, imperativa, imperativnih uzvika, riječca i modalnih izraza.¹⁴⁹ U Šenoinu su jeziku ove stilografske kategorije izraza česte. On ih podjednako upotrebljava i u svome tekstu i u govoru svojih lica. U njegovu tekstu one apostrofiraju čitaoce, nastoje im približiti predmet sadržaja i sugerirati popratni efekt; u govoru lica one trebaju dokumentirati autentičnost stvarnosti. Razumljivo je da je izbor interjekcija i imperativnih riječci za dijalog veoma osjetljiv, jer se uzvici i riječce moraju tačno poklapati sa situacijom i likovima koje ih upotrebljavaju. Po neki puta Šenoi nije uspjelo da za određene situacije i likove nađe prave, realne interjekcije, pa uslijed toga trpi autentična i dokumentarna vrijednost teksta:

Dva se razmirena brata opet nekako nadjoše, kao god 1848. **Ha!** zaviknuti će mnogi „godine 1848“; **evo** ti ptice, gdje se sama uhvati PO 2-527, Tiha noć/ **Ah** ta crna noć je niema/ Moje drage ne i nema NGL 2-270, **Zlobne zviezde!** Od vas spasa nije/ Za vam brodim, bura brod mi šiba/ **Ah** Koribdi toj se neugiba/ Tko po vami jedra svoja vije NGL 4-4, Kralj na vranca, pa u bjeg **žic!** NGL 4-93, pa **bjež** na polje DNS-470, Al **jao**, cieli niz hljebaca razvali se i padne na tla, a štropot taj probudi pekare DNS-470, **O Cicvariću, žalostna ti majka!** DNS-470, usopljeni spasiše se duhovi, al **gle:** jedan ponajdeblji od duhova, na koga su batine padale kao tuča na mladu pšenicu, zadjenu se nogom u nesretni krušac, zadjenu se i poljubi nosom crnu zemljicu DNS-470, Al **jao!** Eto ti zle namjere! DNS-470, Ali **gle!** jedne se noći uzpjeni jezera val V 4-17, **dà**, kadšto preletiš preko nasipa, priedorom ili prosjekom i kan da si preletio u drugi sviet O 3-273, **Tiho!** Niti lišća šum/ muti svieta sveg počinak AP-245, **Mir i bog**, rekoh si, pa prišapnih bratu, kovaču, Jurju Gospočiću, mladomu ceh-meštru našega velikoga ceha, **neka** mi **preskrbi** poštena djetića D-6, **Ele**, krasnih li pelargonija D-197, **Bog zna** što li ta gospoda uloviti kane D-224, pa kad je sviet išao iz mise kod sv. Marka, moj brica ni pet ni šest **kuc** na zlatarova vrata ZZ-6, a kud moja puška cak, tu i duša „**amin**“ ZZ-149, a ja **žmuk** s natrag u naše selo PL-8, **Dà**, molio sam, plako, divnoga gdje sina/ Ta sveta, liepa krije domovina V 12-617, Podjosmo, dodjosmo. **Eh**, bog i duša, ta nije nas već davna bilo na „Muste-rungu“, ta slabo se mari za komandu. V 12-856, – **Oj** da se radje rodila nisam! **Neka!**

149 Ovo spominju i Dukat, Ibler, Nehajev, Škreb.

Neka! Vidit ćemo, tko je tu slava, tko je načelnik. B-291, To je tako, a ono onako, a drugčije to ne može biti, znao bi jim Kuzmić doviknuti pri čaši vina, to je tako, jer – **hm** – vam ja to velim. K-262, – **Muč kudro!** viknu Grga psetu. K-290, – **Hoj!** Živane, gavane, **čut, čut!** Šta se širiš šta se kriviš na moje stare kosti ko gladna zvjer, i jedeš to uvelo srdce moje? K-295, – **Eto** to ti je, u tom grmu zec leži, **dragane moj**, progovori kralj dignuv se na noge. K 1-278

85. U neke svoje tekstove, ponajčešće pripovjedačke, Šenoa je ukomponirao i pojedine stihove koji se funkcionalno povezuju bilo sa temom, idejom ili sadržajem pripovijetke i dopunjavaju opću atmosferu zbivanja. Takve primjere imamo u BM-100,¹⁵⁰ KA-83 (Prešernovi stihovi),¹⁵¹ a takva je i rugalica iz K-300.¹⁵² Ima ih i na drugim mjestima. Medij poezije na takvim mjestima doprinosi stanovitoj poetizaciji prikazivanja, naravno u smislu svoje vlastite vrijednosti, ali može biti naprosto i dokumenat događaja. Često je u tome vidljiva Šenoina sklonost stihovanja. Takav je u *Kletvi*:

Ček! nastavi zvonarica, poče se zibati, pomalo okretati i krištitu hrapavim grlom:
Tancaj! Tancaj crni kos/ Kak ću tancat, kad sam bos?/ Neimam smole, ni dretve/ čim da krpam postole! K 1-199

86. Osim ovakve supstitucije poetskoga medija u prozni tekst, Šenoa se veoma često služio još jednim: rimovao je pojedine riječi u okviru iste rečenice, ili riječi iz jedne rečenice sa riječima iz susjedne. Ovo „ozvučavanje“ proznoga teksta, koje Maretić odbacuje (1931: 605), nesumnjivo je imalo cilj da tekst oživi, da ga učini tečnim i glatkim, a u krajnjoj liniji oponaša i narodni razgovorni i literarni jezik, u kome je u pripovijedanju, u pošalicama, doskočicama i poslovicama rima česta:

Mnogo je bilo tu već puste **šale**, zato bogme malo **hvale**, no kad u sgodu do živa **dođe**, blago tomu, koji dobro **prodje**. Čekajmo do 26. kolovoza. PO 2-424, Vrieme iznosi svako **djelo** na **vidjelo**. PO-2551, – Šuti, negovori mi nesretno diete, znam da će biti koje kakve izprike, te robe ima ženski jezik čitav **koš** za jedan **groš** TT-65, Zima **prodje**, a proljeće **dođe** TT-90, To vam je ciela historija o turopoljskom topu, a ja ju znam, jer sam i ja u svatovih **bio**, i mnogu zdravicu **pjo** TT-91, i zla je žena, kojoj su samo šare suknje **ciela ciena** DO-593, za glogovim grmljem nešto **huška i šuška** DNS-470, Od **muke i halabuke** DNS-483, onda je teško krojiti da svakome ostane **brane i obrane** BI-722, i kako sam **bio mlad**, **bio** sam i poslu **rad** BI-740, o Janku **ni uha ni sluha** MG-118, bez djela ne ima jela KD-64, **Ljeto za ljetom minulo, sunce za suncem ginulo** ČSR-117, al ne vidjeh ga nego u jednom odielu i **petkom i svetkom** PK-265, svojom **rukom i mukom**, bez ičije **domisli i primisli** D-273, njegova je ruka i muka D-273, Al dragi majstore Grga, voćke nevalja obrat, dok ne dozrije, a djevojke ne udat, dok za majku nije ZZ-7, pa gdje je nesretni Grga mislio naći ključ, našo je kračun, a to mu je pokvarilo račun ZZ-7, S toga bude boja bez broja ZZ-33, i mal da mu nije nedjelo uspjelo ZZ-35, Eto vidiš, prijatelj sam

150 [Op. prir. – U pripovijetki „Bliedi mjesec“ (*Glasonoša*, 1865) čuje se pjesma „Bliedi mjesec“.]

151 [Op. prir. – U pripovijetki „Karamfil sa pjesnikova groba“ (*Vienac*, 1878) recitiraju se Prešernovi stihovi: „Luna sije,/ Kladvo bije, Trudne pozne ure že;/ Pred neznane,/ Srčne rane/ Meni spat nepuste.“]

152 [Op. prir. – Rugalica Gričana gramžljivosti Grge Prislana u *Kletvi* (*Narodne novine*, 1880).]

gospodinu Pavlu, prijatelj i tebi. Zašto nebi? ZZ-149, Ona je stala, a lahka **kroka** u pol **skoka** primicao se curi od gradske strane mlad **čovjek, vit, visok, jak**. PL-42, Zabolit će **koga toga** glava PL-105, Sviet bijaše **jasan i krasan**, da je čovjeku srdce skakalo od radosti. K-299

87. Utjecaj narodnoga jezika na Šenoin je velik. On se ne ogleda samo u upotrebi pojedinih stilografskih kategorija jezika narodnih umotvorina (ukrasne imenice, *epiteton ornans*, upotreba vokativa umjesto nominativa i sl.) već i u nizu drugih jezičnih osobina: u upotrebi pojedinih „narodnih“ riječi, osobitih varijanata pojedinih kategorija čija je vrijednost u karakteristici narodnih pjesama i pripovijedaka, zatim u osobitim službama pojedinih jezičnih konstanti i naročito u upotrebi narodnih uzrečica i fraza, izreka i poslovice u citatu ili izvan citata. Iako je poneki puta griješio, Šenoa nije ove kategorije jezika nasilno uključivao u svoje sadržaje; kroz njih je tražio puteve svoga vlastitoga književnog izraza, u njima nalazio inspiraciju, i na njima gradio sredstva svoga umjetničkog izraza. U procesu stvaralačke kreacije, upotreba ovakvih sredstava iz jedne posebne i svojevrsne, zaključene književne i jezične cjeline kakve je narodna književnost, unosila je u njegove vlastite tekstove oznaku realističke dokumentacije, potvrdu samosvojnoga podrijetla, a u općoj strukturi njegovih ostvarenja predstavljala je stilografske tačke s generalnim rezultatom: izraziti stvarnu i pravu pripadnost tema i sadržaja i nametnuti ih čitaocu kao integralni dio nacionalne, političke i kulturne stvarnosti. Ovo podjednako vrijedi i za kritičku i za pripovjedačku prozu, samo što je u ovoj drugoj taj cilj usklađen s ostalim elementima umjetničkoga izraza:¹⁵³

Bog bi dao da bi skoro bilo PO 1-78, **Na polju Turci u gori vuci**. Nije dosta, da ovaj tiskovni zakon imade toliko aždajinih zubi, koliko paragrafah, imade jošte i gvozdene šibe – opomenu. PO 2-137, Znam da je mnoga hrvatska krajcara u Beč išla rakom žviždati PO 3-70, Veli se: **noću je svaka krava crna** PO 3-94, onda nas spopane **golema tuga** PO 3-468, zašto su joj ova gospoda **odvratila šilo za ognjilo** PO 3-507, Imade u životu sentimentalnih časovah gdje valja ono: **što se babi htilo, to se babi snilo** PO 3-507, Netreba baš mnogo gatanja, ta čitate dopise, a **ptica se pozna po perju** PO 3-551, Jedino životno načelo našega Zagorca „**puna čutura i debela pura**“, jedino to načelo, pošlo iz vremena ljeskove masti omililo je apoštolum ogromnoga „Reichsgesetzblatta“, PO 3-858, i baš narodu po žici pisano G 5-44, il je jezik **do zla boga** hrdjav G 5-60, **Kud će jabuka pasti neg izpod stabla, što će od mačka biti neg opet mačke** TT-65, Dakle **u tom grmu zec leži**. Čekaj pasja capice! mrmljô starac. TT-75, **Rumeno** joj **lišce** sjalo još većma, **zlatna** joj se **kosa** divno vijala niz **bieli vrat** a dvie **sjajne suze** titrahu joj ko **dva alema u žarkih očih**. Divna je bila kô **gorska vila**, nježna kô **rosna ružica**. TT-81, „Pjesnik i seljak“ je očito plod poznate bečke tvornice, gdje se piše da se piše, ma i ne bilo u svemu komadu **mrve zdrave pameti** PO 5-1166, Razigra se mladjahno kolo, **igra kolo na lievo, igra ga na desno**, DO-746, **Bielo** sam ti ga **pogledao** DNS-449, U to doba godine mogo si po četvrtcih vidjeti na Ribnjaku za biskupovim vrtom **do tri vojske** DNS-449, Jelica je duša od djevojke DNS-467, **trešnje su najsladje, kad si ih ukrao** DNS-467, **Potari vas sveti križ!** DNS-470, **Al čovjek snuje, a bog**

153 [Op. prir. – U pojedinim primjerima nije posve jasno na što Kalenić cilja; kako bilo, primjer iz „Prijana Lovre“ glasi *Al čovjek snuje, a bog boguje* (PR-210), ne *a bog odredjuje*, kako je u izvorniku iz 1965.]

boguje PR-210, unidje **starica majka** PR-229, Vidiš li onu **ljepotu djevojku** pod sjenom lovorike? PR-261, nu karač neka pazi, da mu se ne dovikne poslovice: „**tko vrh sebe pljuje, na obraz mu pada**“ V 6-734, Tako se izvrši i ovdje rieč: „**tko na zviezde laje, izpast će mu zubi**“ V 6-734, I novelistu ima **do dva** oka u glavi V 7-348, uvaži li se stara hrvatska: „**Bolje išta nego ništa**“ V 7-488, – Dume! dušo! kliknu junak, evo me! Dodji na moje **junačke grudi**, da te otmem krvopijam! Da je pako zinuo, bio bih došao po tebe čuvši **crne poruke**. Junaci pripazite, da nam more ne odnese barke. Dodji, dodji, desno krilo moje, dodji! ČSR-6, psovahu **do zla boga** ČSR-8, – Bit će gaće, al kad će, a mi zapiši svoj račun za uho i stoj kao rosa na listu ČSR-10, al njegov uzvik ostu **glas vapijućeg u pustinji** ZA 2-372, Trojim nas Bogović dariva V 10-579, Al i njemu dodje **crni petak** KA-117, al ne vidjeh ga nego u jednom odielu i **petkom i svetkom** PK-265, bradati paroh i obrijani župnik bijahu **do dva** najbolja pobratima TI-473, **Ako želiš imati mira, a ti se spremaj na rat**, TI-541, Ja nisam sebična. **Ruka ruku pere**. UA-761, Mare savijala **biele ruke** oko šije ZZ-150, **ide vrieme, nosi breme** ZZ-199, a na njegovu licu pojavio bi se **jad i čemer** VL-565, Kad je srdce prepuno, vazda se šuti VL-757 Od vajkada valjala je za nas rieč: **Uzdaj se u se i u svoje kljuse** ZA 3-403, – **novac je pamet** ZT-1, Dodje vrieme, jabuka dozrije i padne komu u krilo ZT-1, **Dobar je strah, komu ga je Bog dao**, rekoh si ZT-2, Taj čovjek, inače **junak od glave do pete**, žacao se ljuto bosanskoga vladara, da se sastati š njime na bojištu. K 1-260

88. Utjecaj narodnoga ogleada se i u Šenoinoj poeziji:

Prvo blago pod glavu nam dade/ Mudru knjigu, hranu bistroj glavi/ Drugo blago u srdce nam dade/ Svetu iskru, ko se narod ljubi/ Treće blago u srdce nam dade NGL 1-32, Nek se širi po hrvatskih strana'/ Kao krila labudova biela G 2-43, I sablju viernu mu otrgne G 5-186, Ljepota djevojka hiti/ Hiti u bieli sviet V 4-17, Evo srca, duše, zavičaja/ Gora, dola, mora, pakla, raja/ Evo pjesme, nek ju narod sluša/ Nek se na njoj k zviezdama krili duša VI-1, Evo rode tvoga trnja, cvieća/ Zime, ljeta, jeseni, proljeća/ Evo stare slave, davnih jada/ Suza smieha, evo novih nada VI-1, De djevojko, ajde amo!/ Tko je junak, da vidimo/ da se malo porvamo. P-20

Šenoa je međutim u implikaciji narodnih umotvorina znao da mora biti kritičan. U osvrtu na *Velebit*, zabavnik hrvatske omladine, ističe:

Badalić je narodnu pjesmu oponašao, a opet to nije pusta imitacija i smjesa stereotipnih fraza, kakove se robe načitasmo u našoj knjigi do sita. V 7-14

I dalje u nastavku istoga članka:

Malo koj pisac umio se je toliko zaglibiti u naše narodne pjesme kao što on; uhvatio ih je upravo za dušu, i prema duši udešava sve svoje pjesme. Drugi uhvatiše narodnu pjesmu tek za haljinu, te oponašaju bez razmišljanja stereotipne stihove, kao poboznjak, koj izbrblja cielu litaniju ne misleći ni o bogu, ni o svetcih. V 7-30

89. Igru riječi Šenoa upotrebljava u asocijativnom potkrepljavanju tematike svoga sadržaja, u oživljavanju teksta, u raznolikoj povezanosti i smislu što ga donosi ova stilografska figura:

Igra je riječima stilsko sredstvo, koje na štetu osnovnoj zadaći jezika, t. j. spoznaji stvarnosti i saopćivanju te spoznaje, kida prirodnu vezu između glasovnog skeleta riječi, t. j. zvuka – te smisla i značenja riječi, t. j. dijela stvarnosti, tako da onda glavni kompleks sam, bez obzira na stvarnost i bez veze s njom, asocira sebi slične ili jednake glasovne komplekse. (Škreb 1949: 176)

Različite etimološke i semantičke vrijednosti, sadržane u istim glasovnim skupinama, nosioci su posebnoga autorova odnosa prema sadržaju:¹⁵⁴

Tu se pomoli Celje, stolica starih grofova, ondje posljednja straža Slavenstva, **Mari-bor**, što za svoj narod **i mari i bori se** PO 3-94, Nastavimo razpravu o spasovitosti Bachove sisteme. Znete li što je špicl? Kako nebi! U Hrvatskoj živjeti a neznati što je špicl! Idi u Italiju pa pitaj, što je štipavac, idi u Tursku, pitaj sljedbenike prorokove, što ona mala zvierka znači koja im toliko muke zadaje. I jedan i drugi će ti znati odgovoriti. A Hrvati da neznaju, što je špicl? Neću ga definirati – to spada u logiku – a glavna trafika logike **svieta** ne nalazi se u pozornici. Ja vam samo velim da je Bach naučio Hrvate špiclovati za ovo i za ono. I ja si najmih dva njuškovića, da mi dokazuju tajne, pričice staroga Griča. Nebojte ih se! To vam nisu takovi špicli, koji će iznieti pred **sviet**, što čovjek u krčmi govori, nit se vam to tako poštteni ljudi, koji su silogizmom ušli u trag, tko je dopisnik ovoga ili onoga članka u ovih ili onih novinah, da ga saznadu visoka uzorita gospoda, i možebiti i štamparski sud; ne, takvi vam nisu moji njuškovići, vi ćete se uvjeriti, da su pošteniji nego većina ljudi u **svietu**. ZA-565

90. Isto tako, Šenoa je rado citirao i strane izreke i poslovice. Upletanje zgodnih i prikladnih citata na pravo mjesto stilografizira jezik u smislu: s nekoliko zgodnih riječi (obično takvih koje same po sebi donose historijski, društveni ili kakav drugi medij) izraziti, potkrijepiti srž problema:

Ako Bog da, biti će tomu drugačije, pa se neće više radjati kasta gadnih dvoživacah, koji za korist kožu mijenjaju, kojim je načelom trbuhom za kruhom, onda će se promieniti ta poslovice: „**ubi bene ibi patria**“, pa će i glasiti: „**ubi patria ibi bene**“ PO 1-77, To se sve zove ustavnost, nu nečudismo se, jer „**salus reipublicae suprema lex est**“, a ministri bi barem morali znati, šta je „salus“ PO 3-836, „**Habent sua fata libelli**.“ stara je riječ, a ide po mom mnienju naše knjige, osobito pako najnoviji plod Okrugičeve vile G 5-70, Slavna županija križevačka izasla dakako komisiju na lice mjesta, i slavna komisija podielila je „**ante prandium sumptum**“ po redu i zakonu vinograd do zadnje lozice DO-594, koja ima „**une ideé fixe**“ V 5-62, „**Povjest je učiteljica života**“, „**Povjest je učiteljica naroda**“ V 5-479, al gojimo takodjer „**une sympathie speciale**“ za Gundulića i Preradovića V 7-310, Nu to je teorija, a stari Hrvati govorahu: „**Ne ide svaka čizma na svaku nogu**“, a Niemci vele: „**Alle Theorie ist grau**“ V 8-48, Sparina, mrtvilo, **horor vacuus, cor vacuum!** V 8-827, **Vanitas vanitatum vanitas!** ČSR-107, To društvo bilo je bez sumnje „**juste milieu**“ medju aristokracijom i birokracijom, gospoda bez gospoštine. KA-135, Grieh bi bilo

154 Drugi primjer, a i čitav feljton, protkan je igrom riječi: *sviet* : *Sviet*. Taj je bio organ austrofilске Narodno-samostalне stranke kojoj su pripadali i Vončina, Veber, Kukuljević, Mažuranić...

ne priznati, da je u tom ponosu bilo nešto od onih staroenglezkih zlatnih rieči: „**My house is my castle**“, premda se nimalo dokazati ne može, da se taj aksiom englezke slobode proteže i na kotce i kokošnjake PK-269, Bilo mi je, kan da se je nasmjehnuo, bilo mi je kan da mi šapće „**Zar i ti sinko?!**“ ZA 4-835, Komu toliko godi: „**Bella Italia, terra del canto**“ neka slobodno prebrodi sinje more i nek ostane ondje V 13-16

91. U službi isticanja nekoga detalja Šenoa se često posluživao ponavljanjem pojedine riječi, ili pak čitave rečenice:

ta htjela je da se uda, ta htjela je da se udade, ta htjela se je udati PO 3-983, **Ja pitam** g. A. P., jesu li Poljaci obražen narod, koji se i svojom povjesti i književnosti ponositi može; **ja pitam**, hoće li se takvome narodu slobodna razvitka; **ja pitam**, je li ruska vlada prema tomu radila? Nije. PO 4-567, Oko njega biele se zidane staje, hangari, gumno sve od tvrda zida – a on glavav svega toga, on je **drven te drven** DO-609, Njom se završuje **prvi viek** naroda **uskrsnulog** od mrtvih, **prvi odsjek** nove dobe narodnjega života. Dà **uzkrsnulog** od mrtvih! V 5-463, Riečane tek da vidiš, Riečane O 3-269, – **Sutra, sutra, sutra**, danas me pustite na miru MG-397, – Gdje, pitam te, ima mletački jarbol, o kojem nije visila senjska glava? Bolan Pero! Čuj, što ti vele moja barila! **Dum, prazno! Dum, prazno! Prazno i prazno!** ČSR-9, 10, – **Dobivala sam sve, sve dobila**, i zato se ljutila, jer se veli: „Sreća u igri, nesreća u ljubavi“ a ja te onda, čini mi se, već ljubila VL-504, Oboje življahu zajedno **za sebe, uz sebe, bez sebe**. VL-565, **Odlučih se** napokon, poći ću da vidim, **odlučih se, kad** su živci mirniji bili, **kad** je zemlja prestala drhtati pod našim nogama V 12-787, pred moje oči dodje u javnu poslu **sto i sto** drugih lica KLJ-728, – **Istina, istina, istina**, sve to crno na bielom, a ona moga otca gladi, ljubi, mazi KLJ-825, Sunce gine za Okić, mrak **raste i raste** K 1-33, U mah iztrgnu se, kan da brza otić, otre suze, zaguši plač, potrese glavom, **pokroči** krepko, **zagrli** ujaka Ivaniša, **pokroči** dalje, **zagrli** Stjepka – zape. Tu je stajao on – Berislav, blied, niem, kamen. K 1-84

3.6. Zaključak

U proučavanju djela Augusta Šenoa književni su se historičari često zaustavljali na nedostacima njegovih djela. Ako u objektivnim napisima o Šenoi zbrojimo prigovore, onda bi se ti odnosili na slijedeće: brzina pisanja sa svim negativnim posljedicama, slabo poznavanje psihologije i jednostrana osuda manje simpatičnih ljudi (crno-bijela tehnika), psihološki problemi često su neobjašnjeni do kraja, različite neuvjerljivosti u fabuli, izvještačene konstrukcije u likovima i događajima, tipiziranje likova sa slabim stranama ovakova postupka: neuvjerljivost, izvještačenost, neprirodnost, recitiranje i prodikovanje pojedinih likova, preveliko Šenoino prisustvo među likovima i predmetima svojih sadržaja, i dr. Moglo bi se spomenuti još nekoliko sličnih nedostataka. Nasuprot ovome ističe se njegova uloga u razvitku hrvatske književnosti kojoj je otvorio vrata u Evropu, njegova svestranost u književnim rodovima jer je neke tako reći stvorio kod nas, vjera u svoj narod i duboko razumijevanje historijskih, nacionalnih i kulturnih problema svoga vremena, velika angažiranost u odnosu prema čitaocima, razumijevanje socijalnih pojava svoga vremena, oslanjanje na

život i njegove probleme, smisao za retoriku i deskripciju u najčistijem i najjasnijem obliku ovih dviju osobina, smisao za suvremeni i narodni jezik svoga vremena, izvanredan dijalog udešen prema situacijama, krepka humoristika i satira, itd.

Ako se pozabavimo ovim kriterijima vidjet ćemo da se radi o veoma ozbiljnim razlozima te da se nivo hrvatskih književnih historičara nije, bilo zbog kog razloga, spuštao ispod općih suvremenih kriterija. Dapače, lako je ustanoviti kako se Šenoa uvijek strogo ispitivao sa najvišim mjerilima. Nije u komentarima o Šenoj teško pronaći formulaciju kako je umjetnički izražaj Šenoinih djela katkad zaostao za današnjim našim zahtjevima. Makar je ovakvo ocjenjivanje zapravo najprirodnije u današnjoj ocjeni Šenoje, krije u sebi opasnost anakronizma: ne smije se zaboraviti da se u Šenoino vrijeme iz Hrvatske i Zagreba putovalo u svijet dilinžansom (Šenoa to izvanredno kaže: *dostavnikom*), da je Zagreb dopirao do Frankopanske ulice, da je tada Sava plavila „Horvate kraj Zagreba“ i da su na Trgu maršala Tita i na Zrinjercu bile šodergrabe. Da i ne govorimo o drugim ekonomskim ili političkim ili kulturnim faktorima.

Dakako, mi smo danas pomalo razmaženi. Bujan cvat hrvatske književnosti iza Šenoje, u 19. i 20. stoljeću, utjecaji, faze, lomovi, uspjesi evropske i svjetske literature u posljednjih nekoliko decenija bit će uzrokom da nam Šenoini usklici *gromom grmi, gorom tutnji, diži svome rodu glas!* izgledaju nepovratno naivni i zastarjeli. Svakako. Ne treba međutim zaboraviti da nam je Šenoa otvorio vrata u Evropu i svijet i omogućio nam da tako reći preko noći preskočimo svoje *larum – farum – hedervarum, reliquiae reliquiarum*.

Na završetku, neophodno je da još jednom promotrimo Šenoina izrazna sredstva. Razmotrit ćemo ih u dvije skupine: u jednoj će biti ona koja su sa stanovišta suvremenoga izraza zastarjela i pripadaju prošlosti, u drugoj će biti ona koja su suvremena i danas, koja su se uključila u suvremeni sistem izraza.

1. Na području pravopisa i fonetike danas arhaizirano djeluju brojne Šenoinne redukcije, elizije, kontrakcije, koje su poneki puta obilježene a poneki puta nisu. Iako je Stjepan Ivšić (1952) ove iste pojave zapazio i u drugih, starijih i novijih hrvatskih pjesnika, generalno uzevši, one se ipak nisu uključile u moderni sistem izraza. Kasniji hrvatski pjesnici na drugi su način rješavali probleme svoje verzifikacije, rime i metra.
2. U morfologiji zastarjeli su u pridjevskoj promjeni oblici na *-ijeh, -ijem*, onako kako ih je upotrebljavao Šenoa (medij kontinuiteta). Danas ovakvi oblici dobivaju sasvim drugu funkciju.
3. Palatalizacija u pridjeva (*razlici ljudi*). I ovdje vrijedi isto što i kod nastavaka *-ijeh, -ijem*.
4. Stegnuti, dubrovačko-dalmatinski oblici prisvojnih zamjenica (*ku, tvu*) u aplikaciji s funkcijom kontinuiteta između starijega i novijega književnog jezika.
5. Stegnuti oblik glagolskoga pridjeva radnog (*zvo, po, došo*), ako se ne radi o povezivanju s narodnim razgovornim jezikom u dijalozima.
6. „Supinski“ oblik, tj. krnji infinitiv je izvan utjecaja živoga jezika: osobito u pripovjedačkoj prozi, u Šenoinu komentaru, gdje nije diktiran npr. potrebom metra.
7. Velika čestota *ti*-glagolskih oblika kao znak apostrofiranja čitaoca. Jednako tako i velika čestota imperativnih oblika u istoj funkciji apostrofiranja, oživljavanja – a ne u svojim „pravim“ funkcijama.

8. Velika čestota drugih modalnih kategorija: optativnih formi, uzvika u tekstu gdje oni više označuju zanos, angažiranost za probleme i Šenoinu želju da u čitaocima uzbudi iste osjećaje negoli su te forme osnovane na stvarnim potrebama sadržaja.

9. U leksiku zastarjelo zvuče danas samo pojedine Šenoine tvorbe, često diktirane potrebama stiha (rime) ili potrebama muzikalizacije, suzvučja. U prozi su to pojedini zastarjeli izrazi, najčešće takvi koji su bili izraz Šenoine pretjerane patetike, nacionalne poze ili pedagogike. Ostali su elementi sasvim na nivou suvremenoga izraza.

10. Ukrasne imenice iz narodne književnosti, i u istoj funkciji, nisu ušle u suvremeni izraz. Osobito neuvjerljivo djeluju u proznom dijalogu. U suvremenoj književnosti ova stilografska forma donosi posve druge vrijednosti.

11. U jednaku su položaju i ukrasni pridjevi preuzeti iz narodne književnosti. U suvremenom književnom izrazu oni prije postaju svoja negacija negoli pozitivna odredba sadržaja.

12. Zastario je Šenoin izbor atributa za pozitivne i negativne likove, pojave i predmete – prema Šenoinom ličnom i tendencioznom shvaćanju. Na ovom se mjestu nalazi jezično ostvaren znak za Šenoinu tehniku crno-bijelog slikanja. U toj atributskoj kvalifikaciji nalaze se i imenice („dobre, loše“) [*sic!* nejasno] koje služe u sadržajnoj determinaciji. U ovim postupcima Šenoa se često miješa u publiku svojih djela, i često više govori on negoli njegova lica u pravom ambijentu sadržaja i prostora.

13. Jednako su arhaični i Šenoini postupci u priloškoj kvalifikaciji glagolske radnje. I tu je Šenoa često crno-bijeli animator svojih zbivanja.

14. Nije ušla u suvremeni književni izraz onolika čestota afektivnih rečenica, uzvičnih, zapovjednih, željnih, upitnih, retorsko-upitnih, kakvu susrećemo u Šenoje. U suvremenom izrazu ove se rečenice u toliku broju ne javljaju ni u dijalozima, a kamoli u autorovu komentaru. Kao što sam već rekao, vrijeme kao da nije sklono onima koji na taj način ispoljuju količine svojih osjećaja.

15. U redu riječi neke su uobičajenosti Šenoina izraza zastarjele, ili su zastarjele u onim pozicijama gdje ih je upotrijebio Šenoa. To je npr. u dijalogu: kad se zamjenice, pridjevi i brojevi u atributivnoj službi nalaze iza imenice na koju se odnose, postpozitivni položaj priloga u kvalifikaciji glagolske radnje, glagol u predikatu na kraju rečenice i još nekoliko jednokratnih ili višekratnih Šenoinih izmjena u redu riječi. Posebno su zastarjele Šenoine izmjene reda riječi u stihovima, barem u onima gdje je po srijedi bilo udovoljavanje formi.¹⁵⁵

16. Upotreba vokativa umjesto nominativa, kao subjekta, ne ulazi više u sredstva suvremenoga izraza. To, doduše, danas može poslužiti za izricanje čitavog niza vrijednosti, ali među njima neće biti Šenoine: broj slogova ili nasljedovanje narodnoga izraza.

155 Ivšić (1952: 18) ispravno zaključuje: „Ako se iz ovoga članka vidjelo, da se neprirodan namještaj, kao kad bismo rekli *bojim zmije se ili došao brat je*, t. j. rastavljanje enklitike od prednjega ortotoničnoga glagolskoga oblika, može naći i naših u najboljih versifikatora, opet mislim da bi ga se valjalo kloniti.“ Svjedoci smo, međutim, kako suvremeni pjesnici „hermetičari“ postupaju upravo ovako (od Nastasijevića dalje). Ali jasno je da ovaj postupak u suvremenih pjesnika ima drukčije vrijednosti.

17. Velika frekvencija vokativa u autorovu komentaru, kao ni *ti*-glagolske forme, uzvikivanja, imperativi i dr., također je oblik koji više ne ulazi u suvremeni izraz, ako se ne radi o posebnim stilografskim namjerama.

18. U etičkome je dativu u Šenoae zastarjela njegova visoka čestota. Taj pozitivni afektivni odnos što ga donosi etički dativ, kao da se više ne poklapa s objektivnim i odmjenim stavom koji zauzimaju suvremeni pisci prema objektima svoga stvaralaštva. Šenoa, naprotiv, posve okrenut čitaocima, ogrezao do vrata u događajima svojih djela, etičkim dativom povezuje sebe, čitaoce, svoje likove, ideje, zbivanja i tendencije.

19. Odmah pored etičkoga dativa – a s istim namjerama ali i posljedicama – dolazi „prisvojavanje“ lica i predmeta pomoću prisvojnih zamjenica, onda kad one ne pokazuju stvarno pripadanje, već samo autorov odnos prema njima. Ovakva upotreba prisvojnih zamjenica delikatna je i u dijalogu, a posve je nesuvremena u autorovu tekstu ako ne dobije određenu posebnu funkciju. Ali ne onakvu kakva je vidljiva u Šenoae: biti prisutan u svom predmetu opisivanja.

20. K ovim dvjema veoma bliskim afektivnim kategorijama treba dodati i treću: posesivni dativ u formi u kojoj ga upotrebljava Šenoa. Neuvjerljiv je osobito u dijalogu.

21. Akuzativ unutrašnjega objekta, onakav kakav je u Šenoae, također je izvan sistema suvremenoga izraza, on danas može značiti rječitost, duhovitost, igru, dosjetljivost, okretnost u izražavanju i sl. i najčešće je moguć u dijalogu. U autorovu govoru djeluje izvještačeno jer se danas osjeća kao posve stilografizirana kategorija narodne književnosti.

22. U načinskoj upotrebi glagolskih vremena (historijski prezent svršenih glagola, aorist, imperfekt, imperfektivni pluskvamperfekt...) u Šenoae je arhaičan višak tih vremena. On ih suviše često upotrebljava. Moderan se izraz ne eksponira u toj mjeri, u tolikom broju upotrebljenih modalnih glagolskih izričaja. Ova je upotreba danas sasvim napuštena u informativno-kritičkim tekstovima.

24. Imperativ u opisu žive radnje nije danas onako čest kako ga vidimo u Šenoae. I on znači eksponiranje vlastitoga prisustva, a danas su mnoga područja književnoga stvaranja i mnogi stilovi izvan te ekspozicije vlastitoga gledišta i osobnih emocija.

24. Optativne glagolske forme, u Šenoae najčešće jedan od jezičnih znakova njegove nacionalne, kulturne, književne angažiranosti, veoma su delikatne u svojoj upotrebi. Dosta često kvare realistički dojam dijaloga, a u autorovu su tekstu posve suviše – ako ih ne traži imperativ situacije i motiva. Često se danas ograničuju samo na određenu vrstu tekstova.

25. Upotreba uzvika, imperativnih uzvika i modalnih izreka također je veoma delikatna u suvremenom izrazu. Njihov se izbor mora tačno poklapati sa autentičnom situacijom sadržaja, jer se inače pretvaraju u svoju negaciju. Funkcije u kojima ih upotrebljava Šenoa – želja za kontaktom i stvaranje atmosfere među čitaocima – nisu danas više suvremene. U njihovu izboru za dijalog Šenoa je koji puta griješio.

Od izraznih sredstava, koja je Šenoa upotrebljavao, mnoga su se uključila u suvremeni izraz.

1. Na području pravopisa i fonetike to je ponajprije Šenoain osjećaj za višestruki smisao u upotrebi latinice i ćirilice. Šenoa je naslućivao što se sve može izraziti pojedinim pismom –

upotrebljavajući ga u specifičnom smislu. Stilografske funkcije i prijenose osjećao je Šenoa i u svim pravopisnim znakovima: u vrsti slova, udvostručavanju ili utrostručavanju uzvičnika, upitnika, pojedinih glasova, osjećao je prenesene funkcije crte i crtice, zatim pojedine znakove i glasovne promjene koji su dočaravali stilizirani narodni jezik i govor, osjetio je moguću stilografsku vrijednost skraćenic (u ironiji i omalovažavanju), osjećao je funkcije spatiuma. Pokazao je izvanredni smisao za glasovne vrijednosti koje se čuju izvan norme u hrvatskosrpskom jeziku: u govoru priprostih ljudi, u posebnim i jakim afektima, u govoru stranaca, izvrsno je osjećao vrijednost novoga retka kao posebne forme u živu pripovijedanju („Bliedi mjesec“).

2. Znao je posebnu moguću poetsku vrijednost kratke množine, i neutralne vrijednosti duge množine. U tome Šenoa ne griješi ako ga ne spriječuje versifikacija.

3. U paralelnim oblicima zamjenice *što* i *šta* Šenoa osjeća veću „razgovornost“ ovoga drugoga oblika, a i njegovu prikladnost za emotivnije situacije. Naprotiv, *što* i u njega se nalazi u smirenom literariziranju sadržaja.

4. Šenoa naslućuje mogućnost stilografizacije zamjenice *vas*, prema dubleti *sav*.

5. Kontrahirane oblike u glagolskom pridjevu radnom i on vrlo često upotrebljava za oznaku razgovorne fakture jezika, u prisnosti, u dokumentaciji stvarnoga sadržaja.

6. U funkcijama *ti*-glagolskih oblika, a naročito *mi*-oblika Šenoa često nalazi pravu mjeru. I kasniji naš književni izraz uključio je obje stilografizirane forme u svoja sredstva.

7. Šenoa je bio naročito snažan na području vokabulara. Kao što je već rečeno, samo manji dio njegovih rječničkih ostvarenja ne može se uključiti u moderan izraz. Izvanredan je u kontekstualnoj determinaciji pri mijenjanju značenja pojedinih riječi.

8. Odlično osjeća funkcije deminucije, augmentacije i pejoracije, vrlo dobro se zna poslužiti hipokoristicima. Fino modificira kontekstualne varijacije ovih kategorija.

9. U izboru riječi pokazuje znalački smisao: u ironijama, satirama, polemikama pronalazi riječima najadekvatnije značenje, osjeća moguće poetske funkcije pojedinih riječi i u proznim sadržajima i situacijama najčešće pronalazi odgovarajući izraz.

10. U tvorbi imenica i pridjeva duboko je osjećao mogućnost za stvaralačke zahvate. I on poznaje modifikaciju i inovaciju formanata – sa mogućim stilografskim posljedicama. U ovoj kategoriji osobit je u svojim ironičkim i satiričkim tekstovima. Sjajan je osjećaj pokazao za humorističku vrijednost riječi, bilo u njejoj formantnoj ili kontekstualnoj determinaciji.

11. U brojnim složenim pridjevima naslućivao je proširavanje njihove atributivne vrijednosti ili posve nove vrijednosti.

12. Znao je za moguću kontrast što ga izaziva glagolska deminucija, razumio je ironiju i pretjeranu afektaciju što ih može izazvati deminuirani glagol. Osjećao je glagolsku stilografizaciju uslijed kontekstualnoga prijenosa.

13. Razumio je isticanje koje se postizava ponavljanjem iste riječi, osjećao je proznu asonanciju i gradaciju.

14. Poznat mu je bio čest stilografski postupak *nomen est omen* i on ga je znao, osobito u ironijama i satirama, vrlo dobro iskoristiti.

15. Izborom imena i prezimena, generalno uzevši, vrlo je dobro nominirao neke vanjezične vrijednosti: klasne razlike, vjerske, nacionalne.

16. Šenoa je sjajno osjećao da se pomoću jezika daje provesti lokalizacija karaktera i događaja, da se daje postići i lokalni kolorit. To je postupak koji je veoma čest u našem suvremenom književnom izrazu. Šenoa je dokazao da duboko osjeća jezične osobine i tipičnosti pojedinih hrvatskih krajeva. Ako Matoša i Galovića stavljamo na početak suvremene hrvatske regionalne poezije, neće biti protjerano da Šenou okvalificiramo kao preteču.

17. U razgovornoj stilizaciji svojih dijaloga Šenoa se često poslužuje uobičajenim ali neknjiževnim tuđicama, modificirajući ih u glasovnoj ili morfološkoj vrijednosti. Tako često ostvaruje jezični dokumenat svoga sadržaja.

18. Znalački je upotrebljavao tuđice, uzrečice, fraze: latinske, talijanske, francuske, njemačke. U dijalogima oni su bili dokumentacija toga stranoga elementa, znak afektacije, mode, intelektualističkih, klasnih i profesionalnih pobuda i pozicija. U autorovim su komentarima one dokumenti erudicije, intelektualiziranoga raspravljanja, veza i uključivanje u evropske relacije. Sjajno je naslućivao humorističke, ironičke i satiričke mogućnosti u neadekvatnoj, pretjeranoj ili lažnoj upotrebi tuđica.

19. U svojim ironičnim humoreskama, u političkim, kulturnim i nacionalnim temama svojih feljtona i satira – po izboru riječi, po afektivnoj kvalifikaciji sadržaja, po načinu i temperaturi svoje polemčnosti – preteča je najvećih ironičara i polemičara: Matoša i Krleže. Sjajna dosjetljivost, ironija, smisao za kontekstualnu izmjenu semantičke vrijednosti riječi, širina i obuhvatnost teme – našli su u Matošu i Krleži prave nastavljače.

20. Makar se u atributivnim odredbama Šenoa često angažirao i otkrivao sebe u njihovoj etičkoj kvalifikaciji, u mnogim je primjerima znao naći pravu mjeru. Uzmemo li u obzir historijsku relaciju, ova je osobina pozitivnija.

21. Imao je osjećaj za kompleksno i kompletno iznošenje sadržaja što ga donosi upotreba koordiniranih dijelova rečenice. Umio je razlikovati posebnosti asindetskoga i sindetskoga povezivanja u ovoj kategoriji.

22. Čestota afektivnih rečenica u Šenoa nije se potpuno uključila u moderni književni izraz. Ali je Šenoa u nekim detaljima pokazao pravo razumijevanje u njihovoj upotrebi. U ovoj kategoriji leži odgovor zašto Šenou često doživljavamo kao recitatora i govornika, kao narodnoga tribuna, kao „cicerona“ svojih sadržaja.

23. U kategoriji složenih rečenica Šenoa je naslućivao njihove stilografske mogućnosti. Isticanje, kompletnost doživljaja, obrada pojedinih detalja u njihovoj međusobnoj povezanosti i djelovanju – najvažnije su osobine što ih registrira složena rečenica. U asindetskom povezivanju, u povezivanju po smislu, suprotnosti ili logičkim nesmislu – Šenoa je pravi „modernist“. Najnoviji suvremeni književni izraz vrlo često se poslužuje ovim postupkom za izražavanje unutrašnjih i vanjskih katastrofa, dramatike, pogibije i propasti.

24. U označavanju vrlo brze i osobito uzbudljive radnje služio se kratkim rečenicama, osjećajući da njihova linearnost djeluje kao tiktakanje sata. U takvim situacijama svaki je

doživljaj samostalna cjelina i treba ga samostalno izraziti.

25. Razumio je jednostavnost i paralelno redanje događaja što ga izražava kontinuirana upotreba sastavnih rečenica. Njihovom primjenom u govoru lica dočaravao je razgovorni jezik neke sredine.

26. Osjećao je da se lomom rečenice, elipsama, namjernim anakolutima, dade izraziti dramatičnost u nekoj situaciji. Ovaj se postupak nalazi vrlo često u modernih književnika.

27. Provodeći elipse veznika i korelativnih riječi Šenoa oponaša fakturu razgovornoga jezika gdje su te elipse opravdane s obzirom na stvarni kontekst. I ovaj se postupak, općenito, nalazi u najsuvremenijem književnom izrazu.

28. Ali kao dobar stilist, u situacijama gdje je anakolut bio nepotreban, Šenoa mu se umio značajki ukloniti, ponavljajući neku riječ iz prekinute rečenice.

29. Razumio je da mnogostruko složena rečenica ulazi u sadržaj kompleksno, da objašnjava pojedinosti ali u međusobnoj uvjetovanosti i slijedu. Ovaj je postupak veoma čest u mnogim oblicima suvremenoga književnog izraza.

30. Iako je u redu riječi Šenoa u nekim pojedinostima izvan suvremenoga književnog izraza, u mnogim je sasvim na današnjoj razini. Umio je, međutim, osjetiti kako se pomoću reda riječi može provesti stilografizacija kategorije, i u tome nije u poeziji mnogo više griješio od kasnijih hrvatskih versifikatora. Kategoriju reda riječi u hrvatskosrpskom jeziku shvaćao je kao mogući izraz za sugestiju čitavoga niza stilografskih vrijednosti: literarizacije, muzikalizacije, blagoglasja, isticanja i dr. U mnogim je primjerima, opet posve uključen u suvremeni izraz. Štaviše, najnoviji izraz – iako s druge tačke gledište – približuje se u postupku nekim Šenoinim ekstremnim primjerima.

31. Makar moderni književni izraz nije poprimio onoliku čestotu vokativa kakva je u Šenoae, on je shvaćao njegovu pravu funkciju u hrvatskosrpskom jeziku. Najvidljiviji je dokaz za to razumijevanje distinkcije između vokativa i vokativiziranoga nominativa.

32. Ni etički dativ nije, pretežno, ušao u moderni izraz u onoj mjeri u kojoj ga upotrebljava Šenoa. Moramo mu međutim priznati vrlinu da ga je razumio i u nekim detaljima značajki upotrijebio.

33. Posesivizacija predmeta i likova, onako kako ju je proveo Šenoa, nije česta pojava suvremenoga izraza, ali je moguća u ironijama, satirama, humoreskama i polemikama (uz kontekstualnu promjenu semantičke vrijednosti). U takvim je detaljima Šenoin postupak suvremen.

34. Sve ovo podjednako vrijedi i za Šenoine forme posesivnoga dativa.

35. Akuzativ unutrašnjega objekta čest je u današnjem izrazu u nekim oblicima književnoga stvaranja (satira, humor, u dosjetkama, poštapalicama, kalamburima...). U tim funkcijama ove kategorije suvremen je i Šenoa.

36. U modalnoj upotrebi glagolskih vremena Šenoa je često znao osjetiti pravu vrijednost. Tako neki odlomci Šenoinih tekstova pokazuju velik smisao i osjećaj za prave vrijednosti historijskoga prezenta svršenih glagola, aorista i imperfekta.

37. Dvije osnovne forme u tvorbi pluskvamperfekta Šenoa je u principu osjećao kao razlike između imperfekta i perfekta. U onom prvom osjećao je stilografizaciju koju on donosi, u sadržaju i formi, i vidio mogućnost za deklaraciju emotivnoga autorova stava prema predmetima i pojavama o kojima govori.

38. Imperativ u oživljavanju sadržaja nije ušao u moderni književni izraz u onoj količini, a niti na onim mjestima gdje ga Šenoa pretežno upotrebljava. Ali u nekima književnim oblicima moguć je i danas. I Šenoa ima primjere gdje je on jezična kategorija upotrebljena u duhu modernoga izraza.

39. Analogan je slučaj i s optativnim glagolskim formama. Šenoina čestota nije ušla u moderni izraz, ali je i u njemu moguća u nekim književnim oblicima (u patriotskoj patetici, u stihovima uopće). Po tome su neki Šenoini primjeri suvremeni i danas.

40. Šenoa je vrlo dobro osjećao modalne vrijednosti uzvika, imperativa, modalnih izraza. Neki njegovi dijalozi važni su upravo po tom harmoničnom djelovanju ovih modalnih kategorija u dokumentaciji sadržajne situacije.

41. Osjećajući osobite vrijednosti poetskoga medija, Šenoa je poneki puta znao harmonijski uklopiti taj medij u prozni tekst da bi na taj način potkrijepio stanovite sastojke svoga sadržaja.

42. S posebnim sluhom za narodni jezik i za jezik uopće Šenoa je često znao naći pravu mjeru u interpolaciji pojedinih elemenata narodnoga izraza u svoj. Rimovana proza, narodne dosjetke, poslovice, narodna mudrost često su u Šenoinim tekstovima posve integrirane cjeline i djeluju sasvim suvremeno.

43. Naslutio je velike mogućnosti ironije i satire koje pruža igra riječi, osjećao je njene blagoglasne vrijednosti, duhovitost i dosjetljivost – sa čitavim nizom mogućih stilografskih vrijednosti. I u ovome je Šenoa posve suvremen. Umio je vrlo često osjetiti pravu vrijednost citata, moguće stilografske vrijednosti koje se nalaze iza njih, osobito različitih poslovice, dosjetaka, vječnih istina.

44. U isticanju – pokazao je smisao za ponavljanje pojedinih riječi, shvaćajući element zvučnosti koji donosi ovaj postupak. I tu je Šenoa, općenito, posve uključen u moderni književni izraz.

Posve je razumljivo da se između zastarjelih i suvremenih oblika jezičnoga izraza ne da povući oštra granica. Pojedinačni primjeri egzistiraju i izvan generalnih zaključaka, jer se nalaze u kontekstu ili u službi koja im određuje drukčije značenje i funkcije od onih koje su ovdje spomenute. Ali mislim da ovaj pregled pokazuje kako su pojedini stilografski izrazi posebice uvjetovani čitavim nizom determinanata, kako njihov opis u konkretnim vrijednostima može biti općenit, ali da se zato ipak mogu javiti tamo gdje ih ne treba očekivati, dobivši posve izuzetnu funkciju. Treba dodati da u ovakvim izmjenama mogu biti odlučni i nejezični elementi, u različitim svojim oblicima. U ovom neizbrojivom bogatstvu kombinacija, u ovim neiscrpivim mogućnostima jezične i vanjezične determinacije pojedinih kategorija leži onaj medij svakoga izraznog sistema, koji piscima i stvarateljima umjetničke riječi pruža izvanredne mogućnosti za nove i neponovljene književne kreacije.

Ova analiza je ujedno pokazala kako umjetničko djelo nije samo riječ, ponajmanje riječ u svom normiranom gramatičkom ili leksičkom obliku, ali kako je u jednom izraznom

sistemu uvijek i to. Ta umjetnička riječ zapravo je bogat splet raznolikih i mnogostrukih i jezičnih i izvanjezičnih vrijednosti. U tu umjetničku riječ treba uključivati historijske, nacionalne, filozofske, ideološke, logičke a i mnoge druge vrijednosti. U njihovu međusobnom djelovanju treba pronaći pravi rezultat. Za kompletnu ocjenu važne su sve te sastojke. Ali, ako se odlučimo za to, riječ će nam biti ono prvo u traganju za medijem pisane umjetnosti. Riječ u različitim vidovima svoga izraznoga sistema. Riječ u varijantama pravopisnih, fonetskih, morfoloških, leksičkih, sintaktičkih mogućnosti i nemogućnosti jednoga jezika. Ako je promotrimo iz svih uglova (da ne kažem „ugala“), nećemo otkriti sve o njoj, ali ćemo otkriti mnogo. Mislim da bismo tako učinili svoj stilografski pokušaj. Ova bi nam odredba omogućila da krug ipak negdje zatvorimo.

Već i iz brojčane slike analize može se ustanoviti u kakvom su odnosu zastarjeli i nezastarjeli elementi u Šenoinu jeziku. Mislim da nam ova slika otkriva gdje je korijenje Šenoinih naivnosti, njegovih promašaja i što primarno može zasmetati današnjem čitaocu. Na osnovu ovoga možemo tačno pokazati u čemu Šenoina djela nose biljeg svoga vremena, i o kakvim slabostima možemo kod njega govoriti. Pa iako time određujemo samo jezične vrijednosti, one nam ipak pokazuju mjesta koja Šenoa duguje svojem vremenu, hrvatskom izrazu 19. stoljeća, samome sebi, one nam ipak otkrivaju i čitav niz vanjezičnih vrijednosti koje u Šenoinim tekstovima ostaju zauvijek obilježene tom disharmonijom jezičnoga izraza.

Ali ta brojčana slika pokazuje i Šenoine prednosti. Njih ima više, one se u mnogim detaljima i u većini funkcija ili približuju suvremenom izraznom sistemu ili su u nj potpuno uključene. Mislim da smo njome [*sic!* tom brojčanom slikom?] pretežno objasnili mane i odlike Šenoina izraza, i odgovorili od čega se sastoji Šenoin stil u svome jezičnom sastojku.

Napokon, vjerujem, da je ova analiza pokazala zašto je Šenoa i danas suvremen, zašto on, unatoč svojim slabostima, nalazi put do suvremenoga čitaoca i zašto ipak toliko govorimo o Šenoinu trajanju i postojanju, mimo različitih novijih i starijih književnih strujanja, stilova i pokreta. I zašto ga spominjemo i zašto ga analiziramo, i zašto ga uključujemo u suvremenost, i zašto se uvijek opet k njemu vraćamo.

Vrela

- A *Antologija pjesništva hrvatskoga i srbskoga, narodnoga i umjetnoga*, Zagreb, 1876. Šenoin uvod.
- AP *Antologija pjesništva hrvatskoga i srbskoga, narodnoga i umjetnoga*, Zagreb, 1876. Šenoine pjesme: Sjećaj me se, Moja slast i slava, Molitva ljubavnik, Kugina kuća, Kameni svatovi, Mrak, Sunce i zvijezde, O uskršu.
- B Branka, *Vienac*, XIII, Zagreb, 1881.
- BI Barun Ivica, *Vienac*, VI, Zagreb, 1874.
- BM Bliedi mjesec, *Glasonoša*, V, Beč, 1865.
- ČSR *Čuvaj se senjske ruke*, Zagreb, 1876.
- D *Diogenes. Historička pripoviest XVIII. vieka*, Zagreb, 1878.
- DE De mira duorum kaputorum metamorphosi, seu Čudnovita dveh kaputov zmešarija, Zagreb, 1873.
- DNS Dusi narodne straže, *Vienac*, I, Zagreb, 1869.
- DO Do tri puta Bog pomaže, *Dragoljub*, II, Zagreb, 1868.
- DR *Dragoljub*, I, Zagreb, 1867.
U slavu jugoslavenske akademije, str. 481, 482.
Ulomak iz „Slavke“, tragedije iz poviesti polabskih Slavena, str. 705, 706, 707, 708.
- G 2 *Glasonoša*, II, Karlovac, 1862.
Požar, br. 38.
U slavu 25. svibnja godine 1862. na Grobničkom polju, br. 43.
Crne oči, br. 53.
Gospojam i gospodičnam hrvatskim; što si revnovanjem za našu braću crnogorsku i hercegovačku liepo ime stekoše, br. 68.
U Zl. Pragu, br. 79.
Quid novi Pragae?, br. 88.
- G 5 *Glasonoša*, V, Beč, 1865.
Srce pjesnikovo, str. 18, 19.
Posavke (Sag, Znam-neznam, Vrieme, Robstvo, Naća kćerca, Zlatni cviet), str. 59, 99, 177.
Anka Neretvanka, str. 73.
Zlatni krst, str. 185, 186, 187.
Priznaja zaslugah neumrloga Vuka Stefanovića Karadžića, str. 6.
Naša književnost, str. 5, 6, 22, 23, 43, 44, 60, 61.
Gradivo za hrvatsku poviest u Českoj, str. 116.
Petar Preradović, str. 126, 133.

- Gjuro Daničić, str. 144.
 Književnost i umjetnost. Kritike, Saćurica i šubara.
 Vesela igra od Ilije Okrugića Sriemca. U Osieku 1864.
 Cvieta. Spjevao Medo Pucić. Krvava košulja. Pjevao J. Sundečić, str. 70, 71.
 Književnost i umjetnost. Kritike. Leljinke od Josipa Evgenija Tomića. U Požegi 1865, str. 78, 79.
- GR 13 *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 13, Zagreb, 1938.
 Najstarija štampana pjesma Augusta Šenoe, str. 321, 322.
- GR 17 *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 17, Zagreb, 1949.
 Dva pisma Augusta Šenoe Ivanu Trnskomu, str. 149, 150, 151.
- GR 19 *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 19, Zagreb, 1950.
 Moji zapisi, str. 90, 91, 95, 99, 102.
 Pismo ženi, str. 102, 103.
 Početak pisma iz Italije, str. 104.
- HV 3 *Hrvatska vila*, III, Zagreb, 1884.
 August Šenoa. Natpisi gradje koju je Šenoa kanio obraditi, str. 238.
- HV 4 *Hrvatska Vila*, IV, Zagreb, 1885.
 Crkvica ranjenoga Isusa, str. 244.
- IO *Ilijina oporuka*, Zagreb, 1876.
- K Kletva, *Narodne novine*, XLVI, Zagreb, 1880.
- K 1 Kletva, *Narodne novine*, XLVII, Zagreb, 1881.
- KA Karamfil sa pjesnikova groba, *Vienac*, X, Zagreb, 1878.
- KD Kako došlo, tako prošlo, *Danica, koledar i ljetopis*, na sviet izdalo Društvo S. Jeronima, Zagreb, 1875.
- KLJ Kanarinčeva ljubovca, *Vienac*, XII, Zagreb, 1880.
- L *Leptir*, zabavnik, Zagreb, 1862.
 Proljeće, Faëton, Ružin san, Putnik, Ruža, Labud, Snježnik, str. 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43.
- LA Liepa Anka, *Vienac*, V, Zagreb, 1873.
- LJ *Ljubica*, Zagreb, 1866.
- MG Mladi gospodin, *Vienac*, VII, Zagreb, 1875.
- NGL 1 *Naše gore list*, I, Zagreb, 1861.
 Većeslavu Hanki, str. 31, 32, 38, 39.
 Narodno kazalište u Zagrebu, str. 204.
 Hrvatsko kazalište, str. 259.
- NGL 2 *Naše gore list*, II, Zagreb, 1862.
 Poljak sliepac. Prizor iz poljsko-ruskoga rata, str. 129, 130.
 Kalifornsko zlato – Hrvatsko Vино, str. 140.

- Oko djevičino, str. 230.
Pjesme (Koliko ljubav traje?, Školjka, Hoće li mi draga doć?), str. 270.
- NGL 3 *Naše gore list*, III, Zagreb, 1863.
Zdravica, str. 81.
Trojedini barjak naš, str. 89.
Hrvatskomu sinu, str. 214.
Šipci (Iz vrta Petrice Kerempuha), str. 243.
(1. Pjesniku biljaru – 2. Pjesniku Davoriću – 3. Suum cuique – 4. Libera nos a malo – 5. Liričan povod bolesti), str. 262.
(6. – 7. – 8. Očitovanje ljubavi), str. 270.
(8. – 9. Kruho borka), str. 270.
Stari plemić, str. 265.
Tatar-kan, str. 267.
- NGL 4 *Naše gore list*, IV, Zagreb, 1864.
Soneti (Zaviest, Zlatna riba), str. 4.
Šipci (Iz vrta Petrice Kerempuha), 4. Epur si muove!
Dar centralnomu muzeju, str. 32.
Šah-mat, str. 93.
Tvrda vjera, str. 103.
Zagreb, str. 109.
Zlatna čaša, str. 157, 158.
Grob, str. 168.
Brojanice, str. 184, 210.
Vilinskomu nedonoščetu, str. 191.
Glas iza Dunava (Namienjen hrvatskoj omladini), str. 6.
U Zlatnom Pragu, str. 84.
- O 3 *Obzor*, Zagreb, 1873.
Hrvatski Semmering, br. 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 278, 282.
Gospodine uredniče, br. 248.
- O 5 *Obzor*, Zagreb, 1875.
Dolazak Hrvata, br. 106.
- P *Izabrane pjesme*, Zagreb, 1882.
Budi svoj! Ljubav svuda, Hrvatulje I, Hrvatulje II, O ti dušo!, Slavici, Na poklade, Zimzelen, Noćna rosa, Dva soneta, Bohinsko jezero, Crnogorska štamparna, Na Ozlju gradu, Zagrebu, Hrvatska pjesma, U slavu Josipa Jurja Strossmayera, začetnika hrv. Sveučilišta, Piev hrvatskih djaka, Munja od Gabele, Veliki petak u Pizi, U spomen osamstogodišnjice krunisanja hrvatskoga kralja Dimitra Zvonimira, Zadnji kordunaši, Lanac, Na Balkanu, Klevetnikom Hrvatske, Hrvat Bosni, Zlatno runo, Himna Petru Preradoviću, Stanku Vrazu na dan 8. rujna god. 1880, Postolar i Vrag, Kakvu Hrvati djecu jedu, Junaci gologlavci, Šljivari, Kalih-grad, Vivat constitutio, Opat i žetelica, Vinko Hreljanović, Propast Venecije, Smrt Petra Svačića, Junakinja Sofa, Grobovi Hrvata, Fratarska oporuka, Lavov dvor, Kameni svatovi, Kugina kuća, Vilin prsten, Lasta, Dva Dujmovića, Zmijska kraljica.

- PK Pruski kralj, *Vienac*, X, Zagreb, 1878.
- PL *Prosjak Luka*, Zagreb, 1879.
- PN *Izabrane pjesme*, Zagreb, 1882.
Njekoje pjesnikove opazke.
- PO 1 *Pozor*, I, Zagreb, 1860.
Dopis. U zlatnom Pragu, 19. listopada, str. 43, 44.
Dopis. Iz Praga, 25. studenoga, str. 109, 110.
Česi i carska diploma od 20. listopada 1860, Prag, 9. studenoga, str. 77, 78.
- PO 2 *Pozor*, II, Zagreb, 1861.
(Dopisi) Na Vltavi, 16. siečnja, str. 39, 40.
(Dopisi) Na Vltavi, 26. siečnja, str. 58.
(Dopis) U zlatnom Pragu, 6. ožujka, str. 137.
Česki sabor, str. 202.
Dopis. U zlatnom Pragu, 11. lipnja, str. 298.
Dopis. U zlatnom Pragu, 16. lipnja, str. 312.
Dopis. U zlatnom Pragu, 18. srpnja, str. 406.
Dopis. U zlatnom Pragu, 29. srpnja, str. 424.
Gdje smo sada, str. 409, 410.
Centralistički časopisi i Hrvati, str. 439.
Skromno pitanje, str. 459.
Viribus unitis, str. 467.
Nova jeka od Balkana, str. 515.
Srbi i Hrvati, str. 519, 523, 527, 533, 534, 541.
Ministarska logika, str. 529.
Stari invalid, str. 557, 558.
Slovenski napredak i germanska bjesnoća, str. 545.
Dvadeseti listopad, str. 551.
Djevojačke škole, str. 563.
Još nešto o zadruzi, str. 601.
Starine, str. 637.
- PO 3 *Pozor*, III, Zagreb, 1862.
U Zlatnom Pragu (Česi u Hrvatskoj), str. 79.
U Zlatnom Pragu (Život Hrvatah u Pragu; slavenski ples; humoristički listovi; povodnja; Škraup; dopisnici; Toman i Ljubiša; Dežman), str. 81, 82.
U Zlatnom Pragu (Dogadjaji zagrebački; česki poslanici i Reichsrath; 26. veljače; federalističke novine; Česi u Americi), str. 91.
U Zlatnom Pragu (Naše nade i Reichsrath; Bielak slobodan; slavje sv. apoštolah Ćirila i Metoda; jugoslavenska antologija; J. Erben; Ed. Reményi), str. 169.
U Zlatnom Pragu (Slavenska desnica i financijalna osnova u carevinskom vieću; tiskovne parnice; dr. Grégr; „Hum. listy“; sprovod kneza Windischsrätza; česko narodno kazalište), str. 191, 192.

U zlatnom Pragu (krive vesti o slavenskoj českoj desnici; ovdašnje oblasti i podpisatelji Palackove adrese; štamparske parnice proti českim šaljivim listovom; narodni i društveni život u Pragu; česki seljaci; česka književnost; opet lažne vesti), str. 237.

Iz Zlatnog Praga (Magjarsko novinarstvo o českih poslovih i pražki centralistički listovi; biskup Strossmajer; gosp. E. Kvaternik; državni ministar i česki biskupi; pruski i praški činovnici), str. 302.

Napitnica izrečena od Hrvata Augusta Šenoe na českom jeziku prilikom svečanoga objeda svih českih, moravskih i šlezkih pjevačkih dužtva u Zlatnom Pragu dne 18. svibnja, str. 359.

U Zlatnom Pragu (Svršetak štamparske parnice „Narodnih listah“), str. 429.

U Zlatnom Pragu (Odsuda dra. Grégra i sučuvstvo naroda českoga; njemački listovi i naša samouprava), str. 431.

U Zlatnom Pragu (Dr. Grégr i česki narod; dr. Tkalac; prinesci za boreću se braću crnogorsku; beogradski događaji; njemački Vorparlament), str. 457, 458.

U Zlatnom Pragu (Ministarska očitovanja i pražko javno mnjenje; grof Clam-Gallas; njemačka štampa; adrese dru. Grégru; prava domorodka; prinesci za Crnogorce), str. 507.

U Zlatnom Pragu (Promjene kod uredništva „Narod. Lista“; nova štamparna; japanska deputacija; umjetnici u Pragu; kako se shvaća ovdje crnogorsko pitanje?), str. 511.

U Zlatnom Pragu (Nova brošura i njezin nauk; česko nemjesništvo; urednik humoriističkih listovah; nov federalistički dnevnik; naš zemljak; nov sveslavenski časopis), str. 547.

U Zlatnom Pragu (Ime najmladjega sina velikoga kneza Konstantina; štamparske parnice českih listovah; dobrovoljni prinesci za našu braću; londonska izložba; bečki dopisnik „Agramer Zeitung“), str. 551.

U Zlatnom Pragu (Ovdašnje novinarstvo; njemački vorparlament; česke oblasti; proračun za god. 1863; pražko obrtničko društvo; svečanost u slavu Havlička; talijanska opera u Pragu), str. 563.

U Zlatnom pragu (Politika austrijskih vladnih muževah; njemačka štampa; njemački list „Politik“; obrtnički muzej; česki izseljenici; česka legija; njeki najnoviji događaji), str. 651, 652.

U Zlatnom Pragu (parnica „Pozorova“; Mikovec: „die politik“; Clam Martinić; iztraživanje u Podjelradu), str. 740.

U Zlatnom Pragu (Odgovor ministra Schmerlinga na interpelaciju Maháčkovu o gospodarskih društvih; štamparske parnice: skinuti učitelji; odlikovanja; uredništvo „Lumira“), str. 765.

U Zlatnom Pragu (Neslavljeni 20. listopad; napadanja službenoga novinarstva na česke domorodce; štamparske parnice; zabranjeni časopis; književnost; hrvatski jezik na zavodu; Jugoslaveni u Pragu), str. 813, 814.

U Zlatnom Pragu (Česi, Poljaci, Reichsrath, službene novine, štamparske parnice, tajna okružnica, mladi dr. liečničtva, Hrvat Placid Kralj; N. Listy i Jugoslaveni u Pragu), str. 836, 837.

U Zlatnom Pragu (Misli o carevinskom vieću; česki sabor i njegove stranke; štamparske parnice; trgovačka akademija), str. 1004.

Pražki listovi, str. 70, 94, 106, 107.

Gjurgjev dan u Českoj, str. 292, 293.

Ivanje u Pragu, str. 358.

Vječni Žid u Zagrebu ili tri dana tuge i nevolje, str. 832, 833, 836, 837, 858, 859, 864, 869.

Pražki listovi, Duša „Lumirova“, str. 978, 979, 982, 983, 986, 987.

Slovanska čitanka, narodne pripovjedke u svih slavenskih neriečjih, Sastavio Jaromir Erben, str. 564, 565, Sveslavenski časopis „Slovjenin“, str. 692.

Česko kazalište, str. 916, 917.

Štamparske parnice, str. 425.

Poljaci i Rusi, str. 569, 573.

Posljednje štamparske parnice, str. 725.

Višja djevojačka škola, str. 941, 942.

PO 4 *Pozor*, IV, Zagreb, 1863.

U Zlatnom Pragu, 2. siečnja (centralističke službene pražke novine o Hrvatih; agitacije centralistah u Pragu kod posljednjih izborah), str. 13.

U Zlatnom Pragu, 8. siečnja (Česki sabor otvoren; centraliste popuštaju; amnestije nema; česka tehnika u Pragu; tisućugodišnjica slavenskih apoštolah), str. 33.

U Zlatnom pragu, 14. ožujka (Stranke u českom saboru; feudalnoultramontanski federaliste; centralistički pražki listovi; štamparske parnice radi poljskoga pitanja; Langievićeva vojska), str. 155.

Iz Zlatnoga Praga 19. svibnja (Česko novinarstvo; štamparske parnice; česki razdor; Poljaci i srbski listovi), str. 465, 466.

Iz Zlatnoga Praga 12. kolovoza (Rusko-poljsko pitanje; česki poslanici u Reichsrathu; Šafaříkova knjižnica), str. 745, 746.

Šafaříkova knjižnica, str. 313, 314.

Odgovor g. Aci Popoviću (U „Srbobranu“), str. 567, 571, 575.

Vječni Žid u Zagrebu ili tri dana tuge i nevolje, III. Patentales, str. 130, 135, 138, 143, 151.

PO 5 *Pozor*, V, Zagreb, 1866.

Austrija i njemački savez, str. 547, 548.

Pahuljice, str. 12.

Glas od Gradne, str. 989, 990.

Književnost i umjetnost (Hrvatsko kazalište), str. 461, 465, 469, 485, 493, 1166, 1169, 1173, 1181, 1182, 1185, 1190, 1197, 1209, 1213, 1234, 1237, 1249, 1265, 1321, 1329.

O hrvatskom kazalištu (listak „Pozorov“), str. 953, 954, 955, 957, 958, 961, 962, 965, 966, 967, 971, 972, 981, 982, 983, 993, 994, 995, 997, 998, 1005, 1006, 1007.

PO 6 *Pozor*, VI, Zagreb, 1867.

Nova austrijska vojska, str. 19.

Siečanjski patent, str. 23.

Niemci u Austriji, str. 79.

- Književnost i umjetnost (Hrvatsko kazalište), str. 29, 33, 37, 45, 49, 65, 69, 73, 93, 101, 113, 129, 141, 153, 173, 189, 239, 251, 259, 267, 287, 291, 299, 307, 323.
Književnost i umjetnost. Iz mladih lietah. Pjesme dra. Nep. Špun-Strižića, str. 359, 360.
Književnost i umjetnost. „Dubrovnik“, zabavnik narodne štionice dubrovačke za g. 1867. U Spljetu, str. 506, 515, 516.
- PR Prijan Lovro, *Vienac*, V, Zagreb, 1873.
- S 1 *Slavonac*, I, Požega, 1863.
Tri soneta od Š. (Zviedzah stado..., Mati narav..., Još proljetno...), str. 337.
- S 2 *Slavonac*, II, Požega, 1864.
Stari pandur, str. 33, 34.
Grob za živa – Otrov, str. 66.
- SA *Savremenik*, Zagreb, 1916.
Pismo Augusta Šenoe Franji Markoviću, str. 18, 19.
- SB *Seljačka buna*, Zagreb, 1878.
- SM *Smilje*, IV, Zagreb, 1876.
Tri rieči, str. 1, 2.
- TI Turci idu, *Vienac*, X, Zagreb, 1878.
- TT Turopoljski top, *Glasonoša*, V, Beč, 1865.
- UA U akvariju, *Vienac*, X, Zagreb, 1878.
- V 1 *Vienac*, I, Zagreb, 1869.
Vračarica, str. 149.
- V 2 *Vienac*, II, Zagreb, 1870.
Božja plahtica, str. 24.
Popis grada Zagreba prije 90 godina i danas, str. 590, 591, 592.
- V 3 *Vienac*, III, Zagreb, 1871.
Narodno kazalište, str. 789, 790, 806, 807.
- V 4 *Vienac*, IV, Zagreb, 1872.
Gvozdeni div, str. 17.
Božji sud, str. 225.
- V 5 *Vienac*, V, Zagreb, 1873.
Smrtno zvonce, str. 33.
Vir, str. 305.
Božić, str. 353.
Ribareva Jana, str. 513.
Njekoliko rieči o našem kazalištu, str. 12, 13.
Josip Jungman, str. 463, 479.
Šta je Ivan Dežman ostavio na pismu, str. 734, 735.
Ozalj-grad, str. 809, 810.

- Marta posadnica ili pad velikoga Novgoroda, str. 45, 62.
 Poezije svjetova. V. Zpěvy lidu srbského, Preložil dr. S. Kapper. V Praze 1873, str. 331.
 Risarije Albrechta Dürera u Zagrebu, str. 526.
 Pjesme i besjede Mihovila Pavlinovića, god. 1860–72. Zadar, str. 573.
 Književnost i umjetnost. Narodno kazalište. „Slika pokojne gospoje Jeanette“, str. 156.
 Narodno kazalište (listak), str. 191, 206, 223, 335, 559, 607, 655, 670, 717, 735, 751.
 Književnost i umjetnost. Narodno kazalište, str. 750.
 Književnost i umjetnost. Narodno kazalište, str. 766, 797, 811, 830.
- V 6 *Vienac*, VI, Zagreb, 1874.
 Na grobu pobratima, str. 44.
 Biskup Borković, str. 209.
 Prokleta kliet, str. 449, 450, 451, 452, 453.
 Radi, str. 582.
 Sramota na vas, str. 594.
 Kapetan Izailo, str. 107, 108.
 Slavka, str. 84, 85, 86, 102, 103, 104, 105, 106.
 Književnost i umjetnost. Kazalištni listovi, str. 11.
 Vjekoslav Karas, str. 45.
 Narodno kazalište (listak), str. 65, 222, 238, 268, 287, 302, 319, 332, 350, 366, 381, 399, 416, 445, 463, 478, 528, 621, 655, 751, 784, 815.
 Grad Samobor, str. 60.
 Književnost i umjetnost, Narodno kazalište, str. 93.
 Umelčeka beseda u Pragu, str. 224.
 Matija Mesić, prvi rektor hrvatskog sveučilišta, str. 671.
 Zabavna knjižnica, str. 442, 476, 477.
 Zanovietanja iz IX. dietenklase. Političko-satirične iskricice štono ih u neslužbenih trenucih skresa Fran J. Folnegović, str. 731, 734.
- V 7 *Vienac*, VII, Zagreb, 1875.
 Guš, str. 1, 2, 3.
 Francesco della Barche, str. 379, 380.
 Majčino mlieko, str. 587, 588, 589.
 Biskupu J. J. Strossmayeru na dvadesetpetgodišnjicu njegova vladikovanja, str. 603.
 Velebit. Zabavnik hrvatske omladine, str. 14, 30, 46, 47, 77.
 Narodno kazalište, str. 31, 78, 110, 142, 159.
 Zabavna knjižnica. II. dio. Devetdeset i tri, str. 126.
 I opet zabavna knjižnica, str. 247, 248.
 Medo Pucić, str. 358.
 Dva hrvatska glasnika (Ivan Zajc i Franjo Kuhač), str. 408, 423, 436, 451, 436, 451, 487, 521.

- Poetika. Nauk o pjesničtvu za učiteljske pripravnike i učitelje. Sastavio Anton Pechan, str. 488.
- Pamflet na Matiju Gubca, str. 551.
- Odkriće Perkovičeva spomenika, str. 648.
- Narodno kazalište (listak), str. 63, 310, 566, 602, 620, 651.
- Književnost i umjetnost. Narodno kazalište. Drama I–II, str. 263, 326.
- Književnost i umjetnost. Narodno kazalište. Drama. (Otelo), str. 392.
- Književnost i umjetnost. Narodno kazalište. I–IV, str. 666, 697, 715, 770.
- Desetgodišnjica „Velebita“ u Beču (listak), str. 160.
- Hrvatske dobrovoljačke predstave (listak), str. 160.
- Sprovod Dragojle Jarnevičeve (listak), str. 192.
- Staro crkveno ruho (listak), str. 192.
- Kosta Trifković (listak), str. 215.
- Piscu otvorenog pisma u jednom senjskom listu (listak), str. 348.
- Zidanje stolne crkve zagrebačke (listak), str. 634.
- Naši arhivi (listak), str. 635.
- V 8 *Vienac*, VIII, Zagreb, 1876.
- Pokladna noć, str. 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407.
- Brzjav, str. 760, 761.
- Narodno kazalište I–V (Drama), str. 10, 78, 129, 150, 195.
- Božićna igra 12. vieka, str. 13.
- Red konjanika hrvatske krajiške vojske u XVII. vieku, str. 94.
- Josip Plemenčić, str. 478.
- Franjo Palacky, str. 529, 547.
- Najnoviji plodovi hrvatske beletristike, str. 612.
- William Shakespeare, str. 647, 688.
- Narodno kazalište (listak), str. 47, 168, 239, 368, 383, 398, 551, 583, 616, 680, 695, 711, 724, 738, 755, 771, 827, 842, 859.
- „Mlada Srbadija“ i „Srbska zora“, str. 48.
- Franjo Krežma u Rimu, str. 131.
- Prijatelju iz Primorja, str. 200.
- Enquetno povjerenstvo za narodno kazalište, str. 239.
- Balet u narodnom kazalištu, str. 240.
- Na odgovor dr. Petra Tomića u „Primorcu“, str. 240.
- Franjo Krežma, str. 287.
- Popravak crkve sv. Marka u Zagrebu, str. 351.
- Restauracija crkve sv. Marka u Zagrebu, str. 600.
- Franjo Kuhač, odstupio, str. 648.
- Srbski beletristički listovi, str. 664.
- Još jedanput Glasbeni zavod, str. 739.
- Popravak crkve sv. Marka, str. 755.
- Zabavna knjižnica: II. dio. Devetdeset tri, str. 583.
- V 9 *Vienac*, IX, Zagreb, 1877.
- Mila Gojslavica, str. 181, 182.

- Duvna, str. 475, 476.
 Zvonimir, kralj hrvatski i dalmatinski, str. 401, 423, 440.
 Gospodarstvo Zagreba prije sto godina, str. 550.
 Narodno kazalište (listak), str. 15, 48, 79, 96, 110, 129, 147, 163, 179, 242, 263, 278, 295, 312, 327, 357, 570, 617, 634, 649, 665, 681, 721, 738, 768, 793, 809, 824.
 Narodno kazalište. Djeвица orleanska, str. 194.
 Narodno kazalište. Marino Faliero, str. 239.
 Osvrt na prošlu sezonu narodnoga kazališta, str. 648.
 Gčna. Emilija Chiomi, str. 705.
 Enketno povjerenstvo za narodno kazalište, str. 48.
 Jour fixe „Matice hrvatske“, str. 129.
 Jour fixe hrvatske Matice, str. 180.
 Što su Hrvati Kajkavci?, str. 180.
 Razgovori u „sastancih Matice“, str. 272.
 Starinske slike al fresco otkrivene u našoj prvostolnoj crkvi, str. 473.
 Čudnovato putovanje mrtvog svetca po Zagrebu, str. 474.
 Porez u Zagrebu u XVII vijeku i danas, str. 538.
 Knjižarstvo u starom Rimu, str. 554.
 Sitnice iz kronike staroga Zagreba (Kako su stari Zagrebčani branili žensko poštenje; Kazna proti nevjernomu mužu; Naredba magistrata proti psovanju; Kazna radi umorstva vlastitoga djeteta), str. 586.
 Sitnice iz kronike staroga Zagreba (Blagajnički činovnik pobjegao; Vriedan senator), str. 618.
 Sitnice iz kronike staroga Zagreba (Tjeralica za doktorom prava i filozofije; Trošak za staru tvrdjavu zagrebačku), str. 706.
- V 10 *Vienac*, X, Zagreb, 1878.
 Požar porte, str. 382, 381.
 Napitnica budućnosti, str. 782, 783.
 Pamflet na Ilirce, str. 92.
 Novica Cerović, str. 107, 110.
 Janko Jurković, str. 259.
 Stjepan Ivičević, str. 591, 608, 625, 640, 655.
 Dr. Ivan Bleiweis, str. 767.
 Književni osvrt: Mirko Bogović: Slike i prilike – Vinjage – Strelice, str. 579.
 Matična božićnica, str. 835.
 Narodno kazalište (listak), str. 15, 32, 47, 64, 127, 174, 191, 224, 278, 294, 343, 487, 615, 662, 679, 696, 711, 728, 742, 775, 791, 807, 820.
 Ivan Matejko, str. 15.
 Layeve izložbe proizvoda jugoslavenske domaće obrtnosti, str. 95.
 † Luka Ilić Oriovčanin, str. 112.
 Pio IX. i Adam Mickiević, str. 144.
 Pismo hrvatske pukovnice iz sedmogodišnjeg rata, str. 159.
 Izkopine prilikom kopanja vodovoda, str. 192.

- Ime „Slovinac“, str. 423.
Lepoglavski sužanj Poljak prošloga vieka o uzajamnosti slavenskoj, str. 424.
Revue slave... Varsovie 1878, str. 456.
Stolica slavenskih jezika i književnost na hrvatskom sveučilištu, str. 648.
† Stjepan Mitrov Ljubiša, str. 792.
Gjuro Jakšić umro, str. 807.
Pjevanija Zmaja Jovana Jovanovića, str. 776.
- V 11 *Vienac*, XI, Zagreb, 1879.
- Hrvatske dramatičke predstave u Zagrebu na početku ovoga vieka, str. 399, 417, 434.
Gaj i „Matica ilirska“, str. 579.
Hrvatske novine u stihovih, str. 719, 738.
Književna pisma I–IV, str. 40, 56, 169, 185.
Narodno kazalište (listak), str. 31, 63, 96, 111, 176, 191, 239, 255, 287, 303, 319, 420, 547, 564, 580, 596, 611, 627, 643, 659, 674, 692, 707, 819.
Antun Jakić, str. 15.
Praktička uporaba Layevih uzoraka, str. 47.
Izložba etnografsko-obrtnih predmeta, str. 63.
Primula veris. Prve pjesme Krunoslava Kutena, str. 111.
Palazzo Pitti u Firenci, str. 143.
† Lavoslav Vukelić, str. 224.
Poljski sud o našoj književnosti, str. 240.
Predavanje gradjevnog nadsavjetnika g. Šmidta o reštauraciji prvostolne crkve, str. 256.
Pierre Preradović, poète croate – sa vie – ses oeuvres, str. 287.
Južno-slovenske narodne popievke, sakupio Fr. Ž. Kuhač. II. knjiga I. svezka, Zagreb 1879, str. 288.
† Ferdo Rusan, str. 303.
Pevanija Zmaj-Jovana Jovanovića, str. 320.
Zimnje večeri od Gj. Milićevića, str. 387.
Skupljene pripoviedke Vladana Gjorgjevića. IV svezka, str. 587.
Siegfried Kapper umro, str. 404.
† Mirko Turić, str. 419
Prenos ostanaka Petra Preradovića, str. 435.
Prenos Preradovićevih ostanaka, str. 467.
Crtice o Vatroslavu Lisinskom, str. 563.
Iz kronike zagrebačke, str. 579.
Zagrebačke sitnice, str. 627.
Slika Zagreba iz XVII. vieka, str. 658.
Spomenik srpanjskim žrtvama, str. 675.
Pucanje na božić, str. 675.
Crtice iz kronike zagrebačke (Broj kuća i žitelja u Zagrebu god. 1785 – Zemljišta svećenička i redovnička na kojih su poslije sagrađene privatne kuće), str. 691.
Crtice iz kronike zagrebačke (pabirci o crkvi svetoga Marka), str. 705, 706, 707.

- Ilirska kraljevina pod Napoleonom, str. 708.
 Crtice iz kronike zagrebačke (Noćište zagrebačkoga kapelana – Brodiv kanal do Zagreba – Prolaz u Vlašku ulicu – Savez među gornjim gradom i kaptolom – Crkva svete Uršule – Prodaja svieća u XVII. vieku), str. 722, 723.
 Kulturni smet, str. 724.
- V 12 *Vienac*, XII, Zagreb, 1880.
 Ivanu pl. Zajcu Riečaninu, str. 309.
 Le régiment Royal Cravate, str. 78.
 Veleučenom g. dru. I. M. Šporu na Rieci, str. 79.
 Narodno kazalište (listak), str. 47, 144, 160, 176, 191, 244, 260, 290, 291, 324, 338, 376, 392, 551, 643, 659, 676, 691, 707, 739, 788, 836.
 Hrvatski sbor na pozorištu godine 1827, str. 32.
 Ivan vitez Trnski, str. 46.
 Iz kronike zagrebačke, str. 192.
 Lepoglava, str. 206.
 Crtice iz kronike zagrebačke (Kako su koludrice sv. Klare došle u Zagreb), str. 276.
 Zajčeva dvadeset i pet godišnjica, str. 324.
 Na grobu Antuna Mihanovića, str. 616, 617.
 Preko Jasenka. Putopisna uspomena, str. 831, 856.
 Vrazova sedamdesetgodišnjica, str. 519.
 Sedamdesetgodišnjica Stanka Vraza, str. 609, 612.
 Još jednom gdjica Gabrielica, str. 708.
 † Rikard Jorgovanić, str. 723.
 Stolna crkva zagrebačka poslije potresa, str. 787.
- V 13 *Vienac*, XIII, Zagreb, 1881.
 Narodno kazalište (listak), str. 16, 31, 96, 127, 223, 288, 320, 336, 352, 368.
 Adam Mandrović, str. 63.
 Misli o hrvatskoj literaturi, str. 176.
 Josip Freudenreich, str. 315.
 Andrija Fidan, str. 415.
 Ivan Vončina ml., str. 484.
 Zagreb preporodjen, str. 516.
 Ladislav Mrazović, str. 580.
 Dr. Janez Bleiweis, str. 773.
- VI *Vienac izabranih pjesama hrvatskih i srbskih*, Zagreb, 1873.
 Posveta Viencu izabranih pjesama hrvatskih i srbskih, str. I.
- VL Vladimir, *Vienac*, XI, Zagreb, 1879.
- ZA Zagrebulje, *Pozor*, V, Zagreb, 1866.
- ZA 1 Zagrebulje, *Pozor*, VI, Zagreb, 1867.
- ZA 2 Zagrebulje, *Vienac*, IX, Zagreb, 1877.
- ZA 3 Zagrebulje, *Vienac*, XI, Zagreb, 1879.

ZA 4 Zagrebulje, *Vienac*, XII, Zagreb, 1880.

ZT Zvonar topčija, „Božićni prilog *Obzoru*“, Zagreb, 1880.

ZZ *Zlatarovo zlato*, Zagreb, 1878.

Literatura¹⁵⁶

- An(onim). 1866. Ljubica. Izvorna vesela igra iz zagrebačkog života, *Danica ilirska*, Zagreb, 30. VI. 1866.
- An(onim). 1882. August Šenoa u talijanskoj književnosti, *Vienac*, XIV, Zagreb.
- An(onim). 1884. August Šenoa, *Hrvatska vila*, Zagreb.
- An(onim). 1906. Šenoa u Slovenaca, *Savremenik*, Zagreb.
- An(onim). 1931. Uspomene životne drugarice Augusta Šenoa, *Jutarnji list*, br. 7136, Zagreb.
- Andrić, Ivo. 1955. Beleške o rečima, *Omladina*, Beograd, 1. V. 1955.
- Andrić, Ivo. 1957. Anketa o odnosu jezika i poezije, *Delo*, 1, Beograd.
- Andrić, Nikola. 1895. *Spomen-knjiga Hrvatskoga zemaljskog kazališta*, Zagreb.
- Andrić, Nikola. 1911. *Branič jezika hrvatskoga*, Zagreb.
- Anđelić, Đorđe. 1938. *Istorija jugoslovenske književnosti*, Beograd.
- Anić, Vladimir. 1961. Pleonazam u logičkom i afektivnom izrazu, *Jezik*, IX, Zagreb.
- Anić, Vladimir. 1963. Kajkavski deminutiv u jeziku umjetničkoga djela, *Jezik*, II, Zagreb.
- Antoš, Antica. 1960. *Metodske upute za obrađivanje domaćeg štiva. Karanfil s pjesnikova groba*, drugo izdanje, Zagreb.
- Auty, Robert. 1962. The linguistic work of Ignjat Alojzije Brlić, *Filologija*, 3, Zagreb.
- Babić, Stjepan. 1957. Umoran je naš publicistički stil, *Literatura*, I, Zagreb.
- Babić, Stjepan. 1958. Glasovi u riječima i umjetničkom djelu, *Jezik*, VII, Zagreb.
- Babukić, Věkoslav. 1836. Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga, *Danica ilirska*, 10–15, Zagreb.
- Babukić, Věkoslav. 1854. *Ilirska slovnica*, Zagreb.
- Badalić, Hugo. 1892. *August Šenoa. Razne pjesme*, uvod, Zagreb.
- Bally, Charles. 1944. *Stylistique générale et stylistique française*, Berne.
- Bally, Charles. 1951. *Traité de stylistique française*, treće izdanje, Paris.
- Banović, Stipan. 1923. Sličnost između jednoga Šenoina i Sienkiewiczowa opisa, *Omladina*, Zagreb.
- Barac, Antun. 1926. *August Šenoa*, Zagreb.

156 [Op. prir. – Popis literature ovdje je objedinjen. U izvorniku iz 1965. literatura se sastoji od triju dijelova: od osnovnoga popisa korištene literature, od odjelita popisa literature o Augustu Šenoi te od radova spomenutih u bilješkama kojih u popisima nema. Uz popis literature o Šenoi u izvorniku stoji sljedeća napomena: „Ova literatura o Šenoi nije potpuna. Institut za književnost JAZU u Zagrebu raspolaže s literaturom o Šenoi koja obuhvaća oko 900 jedinica. Sastavili su je dr. Josip Čelar i Dubravko Jelčić. Ali ni ta nije potpuna. Pri sastavljanju svoje literature o Šenoi djelomično sam se poslužio materijalom iz Instituta za književnost JAZU. Spomenuo sam samo važnije napise o Šenoi, ili pak takve koji pristupaju Šenoi na neki specifičan način. Spominjem i nekoliko djela koja o Šenoi govore samo posredno, a više se bave ili Šenoimim vremenom, ili historijskim događajima o kojima je Šenoa pisao, ili institucijama u kojima je Šenoa radio.“]

- Barac, Antun. 1929. Hrvatski prijevod „Prima donne“, *Zbornik naučnih radova Ferdi Šišiću*, Zagreb.
- Barac, Antun. 1931. *O kritikama Šenoinih djela*, Zagreb.
- Barac, Antun. 1931–1935. *Sabrana djela Augusta Šenoe*, I–XX, Zagreb.
- Barac, Antun. 1935. Značenje Augusta Šenoe, u: Ljubomir Maraković (ur.), *Sto godina hrvatske književnosti 1830–1930*, sv. 5, *Hrvatska književna kritika*, Zagreb.
- Barac, Antun. 1939. Notes sur Šenoa et les Français. *Annales de l’Institut français de Zagreb*, Zagreb.
- Barac, Antun. 1949. Dva pisma Augusta Šenoe Ivanu Trnskome, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 17, Zagreb.
- Barac, Antun. 1950a. August Šenoa, *Republika*, Zagreb.
- Barac, Antun. 1950b. Šenoina Seljačka buna, *Savremeni problemi*, I, sv. 1, Socijalistički preobražaj sela, Zagreb.
- Barac, Antun. 1951a. *Djela Augusta Šenoe*, I–IV, Zagreb.
- Barac, Antun. 1951b. *August Šenoa. Četiri pripovijetke*, predgovor, Zagreb.
- Barac, Antun. 1951c. Šenoin odnos prema njemačkom narodu, *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Zagreb.
- Barac, Antun. 1952. Hrvatska novela do Šenoine smrti, *Rad JAZU*, 290, Zagreb.
- Barac, Antun. 1953. *August Šenoa. Kletva*, pogovor, Zagreb.
- Begović, Milan. 1928. Nek duh Augusta Šenoe bude živ u nama, *Hrvat*, br. 2659, Zagreb.
- Beker, Miroslav. 1957. Estetika Bloomsbury grupe, *Umjetnost riječi*, I, Zagreb.
- Beker, Miroslav. 1963. Suvremeni engleski kritičar F. R. Leavis, *Umjetnost riječi*, VII, Zagreb.
- Belić, Aleksandar. 1925–1929a. Pravopis srpsko-hrvatski, u: Stanoje Stanojević, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, knj. I–IV, Beograd.
- Belić, Aleksandar. 1925–1929b. Srpskohrvatski jezik, u: Stanoje Stanojević, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, knj. I–IV, Beograd.
- Belić, Aleksandar. 1932. *O dvojini u slovenskim jezicima*, Beograd.
- Belić, Aleksandar. 1934. Beogradski stil, *Naš jezik*, II, Beograd.
- Belić, Aleksandar. 1936. Bosanski jezik ili stil, *Naš jezik*, IV, Beograd.
- Belić, Aleksandar. 1938. Prilozi učenju o upotrebi vremena u srpskohrvatskom jeziku. *Južnoslovenski filolog*, XVII, Beograd.
- Belić, Aleksandar. 1940a. Stilistika i gramatika, *Naš jezik*, VII, Beograd.
- Belić, Aleksandar. 1940b. Stilistika u svetlosti ženevske škole, *Naš jezik*, VII, Beograd.
- Belić, Aleksandar. 1950–1951. *Istorija srpskohrvatskog jezika*, Beograd.
- Belić, Aleksandar. 1951a. *Oko našeg književnog jezika*, Beograd.
- Belić, Aleksandar. 1951b. *Savremeni srpskohrvatski književni jezik*, Beograd.
- Belić, Aleksandar. 1958. *O jezičnoj prirodi i jezičkom razvitku*, drugo izdanje, Beograd.
- Bičanić, Sonia. 1958. Nova kritika u i Americi, *Umjetnost riječi*, II, Zagreb.

- Bogdanov, Vaso. 1958. *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj*, Zagreb.
- Bogdanović, Dušan. 1929. Šenoina „Ljubica“, *Nastavni vjesnik*, Zagreb.
- Bogdanović, Milan. 1931. Pedesetgodišnjica smrti Augusta Šenoe, *Srpski književni glasnik*, 11, Beograd.
- Bonifačić, Antun. 1926. Antun Barac. August Šenoa, *Jugoslavenska njiva*, Zagreb.
- Borko, Božidar. 1932. August Šenoa redivivus, *Odmevi slovanskega sveta*, Ljubljana.
- Bošković, Radoslav. 1935. O leksičkoj i stilskoj diferencijaciji srpskohrvatskog književnog jezika, *Naš jezik*, III, Beograd.
- Bošković-Stulli, Maja. 1958. O stilu narodne pripovijetke, *Umjetnost riječi*, II, Zagreb.
- Božović, Vladimir. 1961. Balzak i Šenoa, *Braničevo*, VII, 5–6.
- Brabec, Ivan, Mate Hraste, Sreten Živković. 1961. *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, četvrto izdanje, Zagreb.
- Brigljević, Dragutin. 1955. O Krležinom izrazu, *Republika*, 2–3, Zagreb.
- Brlić (Berlich), Ignatz Al. 1833. *Grammatik der Illyrischen Sprache*, Ofen.
- Brlić (Berlich), Ignatz Al. 1844. Uredništvu Dalmatinske Zore, *Zora dalmatinska*, Zadar.
- Brlić (Berlić), Ignaz Al. 1842. *Grammatik der illyrischen Sprache*, drugo izdanje, Agram.
- Bromlej, J. V. 1955. Vosstanie horvatskih i slovenskih krest'jan 1573. g., *Učenyje zapiski In-ta slavjanovedenija*, t. XI.
- Broz, Ivan, Franjo Iveković. 1901. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb.
- Bruneau, Charles. 1951. La stylistique, *Romance Philology*, V.
- Budisavljević, Bude. 1907. Nekolike uspomene na Augusta Šenou, *Hrvatsko kolo*, Zagreb.
- Budmani, Petar. 1885. Pogled na istoriju naše gramatike i leksikografije od 1835. godine, *Rad JAZU*, 80.
- Buinac, Milica. 1959. O jeziku A. B. Šimića, *Literatura*, 12–13, Zagreb.
- Cindrić, Pavao. 1960. *Hrvatski i srpski teatar*, Zagreb.
- Cressot, Marcel. 1959. *Le style et ses techniques*, Paris.
- Čale, Frano. 1957. Stilistička metoda Dámasa Alonsa i njegovi pogledi na nauku o književnosti, *Umjetnost riječi*, I, Zagreb.
- Čale, Frano. 1963. O romantičkom porijeklu „subjektivno-lirskog“ postupka u stilu Iva Vojnovića, *Umjetnost riječi*, VII, Zagreb.
- Čubelić, Tvrtko. 1960. Stilsko izražajne karakteristike narodnih pjesama iz razdoblja Narodne revolucije, *Jezik*, VIII, Zagreb.
- Ćurčić, Milan. 1931. Šenoa prema Jugoslovenstvu, *Jugoslovenski list*, br. 326, Sarajevo, 15. XII. 1931.
- Daneš, František, Lubomír Doležel, Karel Hausenblas, Karel Váhala. 1957. *Kapitoly z praktické stylistiky*, Praha.
- Daničić, Đuro. 1866. Grammatica della lingua serbo-croata (illirica) compilata da Pietro Budmani, Vienna 1866, *Književnik*, III, Zagreb.
- Delorko, Olinko. 1960. Autentičnost riječi u narodnoj književnosti, *Umjetnost riječi*, IV, Zagreb.

- Derossi, Julije. 1958. Kako prići umjetničkom tekstu, *Umjetnost riječi*, II, Zagreb.
- Derossi, Zlata. 1962. Narodna pjesma „Ropstvo Janković Stojana“, *Umjetnost riječi*, VI, Zagreb.
- Derossi, Zlata. 1965. V. Novak. Iz velegradskog podzemlja, *Umjetnost riječi*, VII, Zagreb.
- Despot, Ivan. 1882. *August Šenoa*, Zadar.
- Devčić, Stjepan. 1932. August Šenoa. Zlatarevo zlato, *Književni život*, Zagreb.
- Devoto, Giacomo. 1960. *Studi di stilistica*, Firenze.
- Deželić, Velimir. 1900. Dvije pjesme Augusta Šenoa, *Prosvjeta*.
- Deželić, Velimir. 1904. Spor Dimitrija Demetra i Augusta Šenoa, *Prosvjeta*, XII, Zagreb.
- Deželić, Velimir. 1923a. Nepoznate njemačke pjesme Augusta Šenoa, *Nastavni vjesnik*, Zagreb.
- Deželić, Velimir. 1923b. Prilozi k biografiji Augusta Šenoa, *Nastavni vjesnik*, Zagreb.
- Dimitrijević, Jovan. 1926. *August Šenoa*, Beograd – Zemun.
- Dimitrijević, Jovan. 1932. August Šenoa, *Život i rad*, 5.
- Dimitrijević, Radmilo. 1962. *Osnovi teorije pismenosti*, Beograd.
- Dobronić, Antun. 1935. August Šenoa kao muzičko-kazališni kritičar, *Narodne novine*, br. 101, Zagreb.
- Dobrovoljac, Milan. 1935. Nepoznate mladenačke njemačke pjesme Augusta Šenoa, *Narodne novine*, Zagreb, 20. VI. 1935.
- Doležel, Lubomír. 1960. *O stylu moderní české prózy*, Praha.
- Doležel, Lubomír. 1961. *Knížka o jazyce a stylu soudobé české literatury*, Praha.
- Dukat, Vladoje. 1894. August Šenoa kao pisac feljtona, *Vienac*, XXVI, Zagreb.
- Dukat, Vladoje. 1918. Šenoin „Mladi gospodin“, *Savremenik*, Zagreb.
- Durman, Milan. 1932. Pedeset godina nakon Šenoine smrti, *Književnik*, 2, Zagreb.
- Đorđević, Pera. 1898. O redu reči u srpskom jeziku, *Glas SKA*, Beograd.
- Đurakić, Radojka. 1955. Šenoina buna, *Književnost i jezik u školi*, Beograd.
- Engelsfeld, Mladen. 1958. Baraka pet Be, *Umjetnost riječi*, II, Zagreb.
- Engelsfeld, Mladen. 1962. Još o stilu Miroslava Krležea, *Umjetnost riječi*, VI, Zagreb.
- Esih, Ivan. 1931a. August Šenoa kao suradnik „Pozora“, *Obzor*, Zagreb 12. XII. 1931.
- Esih, Ivan. 1931b. Legenda o vječnom Eidu. Dvije simboličke legende. „Vječni Žid u Zagrebu“ od Augusta Šenoa, *Obzor*, Zagreb.
- Esih, Ivan. 1932a. August Šenoa kao pjesnik, *Književni život*, 1, Zagreb.
- Esih, Ivan. 1932b. Značenje Augusta Šenoa u slavenskim književnostima, *15 dana*, Zagreb.
- Esih, Ivan. 1933. Prof. Matl o Šenoi, *Obzor*, br. 233, Zagreb.
- Fancev, Franjo. 1938. Najstarija štampana pjesma Augusta Šenoa, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 13, Zagreb.
- Feller, Miroslav. 1953a. Govor lirske pjesme, *Republika*, 10, Zagreb.
- Feller, Miroslav. 1953b. Roman kao umjetnost uopće i poezija napose, *Republika*, 5, Zagreb.

- Feller, Miroslav. 1954a. O kazališnom doživljaju, *Republika*, 1, Zagreb.
- Feller, Miroslav. 1954b. O lirskom podrijetlu govora, *Republika*, 9, Zagreb.
- Feller, Miroslav. 1955. Odvojeni postanak lirskog i epskog pjesništva, *Republika*, 8, Zagreb.
- Filipec, Josef. 1961. *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie*, Praha.
- Finka, Božidar. 1953. O jezičnim elipsama, *Jezik*, II, Zagreb.
- Finka, Božidar. 1962a. Čakavske stilističke studije, *Filologija*, 3, Zagreb.
- Finka, Božidar. 1962b. Stilistika u dijalektologiji, *Suvremena lingvistika*, 1, Zagreb.
- Flaker, Aleksandar. 1956. Hrvatska novela i Turgenjev, *Radovi Slavenskog instituta*, Zagreb.
- Flaker, Aleksandar. 1958. N. V. Gogolj. Mrtve duše, *Umjetnost riječi*, II, Zagreb.
- Flaker, Aleksandar. 1965. In extremis (Krlježa u svjetlu književnih poređenja), *Umjetnost riječi*, IX, Zagreb.
- Flaker, Aleksandar, Zdenko Škreb. 1964. *Stilovi i razdoblja*, Zagreb.
- Florschütz, Josip. 1901–1902. August Šenoa, *Pobratim*, Zagreb.
- Frangeš, Ivo. 1957. Erich Auerbach. Mimesis, *Umjetnost riječi*, I, Zagreb.
- Frangeš, Ivo. 1959a. *Stilističke studije*, Zagreb.
- Frangeš, Ivo. 1959b. Vojnović između Šenoe i Flauberta, u: *Stilističke studije*, Zagreb.
- Frangeš, Ivo. 1959c. Zadaci naše nauke o književnosti, *Umjetnost riječi*, III, Zagreb.
- Frangeš, Ivo. 1960. Vladimir Vidrić. Pejzaž II, *Umjetnost riječi*, IV, Zagreb.
- Frangeš, Ivo. 1962a. Nešto o Vidrićevu atributu, *Umjetnost riječi*, VI, Zagreb.
- Frangeš, Ivo. 1962b. Značenje Augusta Šenoe, *Telegram*, br. 90, Zagreb.
- Frangeš, Ivo. 1963a. Slobodni neupravni govor kao stilska osobina (Krlježini Davni dani), *Umjetnost riječi*, VII, Zagreb.
- Frangeš, Ivo. 1963b. Stil Matoševe novelistike, *Rad JAZU*, 333, Zagreb.
- Frangeš, Ivo, Miroslav Šicel, Dragutin Rosandić. 1964. *Pristup književnom djelu*, I Čitan-ka, II Priručnik za nastavnike, treće izdanje, Zagreb.
- Franičević, Marin. 1957. O nekim problemima našega ritma (Nacrt za tipologiju hrvatsko-ga stiha XIX. stoljeća), *Rad JAZU*, 313, Zagreb.
- Fried, Koloman. 1893. Šenoa i Đalski, *Prosvjeta*, Zagreb.
- Frölich, Oskar. 1912. August Šenoa, *Pobratim*, Zagreb.
- Gaj, Ljudevit. 1830. *Kratka osnova horvatsko-slavenskog pravopisanja*, Budim.
- Gavella, Branko. 1961. Šenoa u svom vremenu, *Književnik*, Zagreb.
- Gavrin, Mira. 1963. Oblikovanje prostora u Kafkinom romanu *Der Prozess*, *Umjetnost riječi*, VII, Zagreb.
- Georgijević, Krešimir. 1953. *August Šenoa. Seljačka buna*, predgovor, Beograd.
- Georgijević, Krešimir. 1954. *August Šenoa. Čuvaj se senjske ruke*, predgovor, Novi Sad.
- Georgijević, Krešimir. 1955. *August Šenoa. Zlatarevo zlato*, predgovor, Beograd.
- Georgijević, Krešimir. 1958. Romantizam kod Hrvata, *Letopis Matice srpske*, Novi Sad.
- Georgijević, Krešimir. 1959. *August Šenoa. Branka*, predgovor, Subotica – Beograd.

- Georgijević, Krešimir. 1962. Šenoini pogledi na književnost, *Filologija*, 3, Zagreb.
- Georgijević, Svetozar. 1955. Beleške o jeziku i stilu u Korenima D. Ćosića, *Naš jezik*, n. s., VI, Beograd.
- Gluščević, Zoran. 1952. Poezija, jezik i mišljenje, *Književnost*, 10, Beograd.
- Gortan-Premk, Darinka. 1962. Padeži objekta u negativnim rečenicama u savremenom srpskohrvatskom jeziku, *Naš jezik*, n. s., 2–3, Beograd.
- Gotovac, Vlado. 1956. Šenoa danas, *Narodni list*, Zagreb, 14. XII. 1956.
- Grabowski, Bronislaw. 1879. Obecny ruch literacki w Chorwacyi, *Niwa*, I, Warszawa.
- Grabowski, Bronislaw. 1880. Szenoa August, *Biesiada literacka*, II, Warszawa.
- Grčević, Franjo. 1958. Nastava književnosti na raskršću, *Umjetnost riječi*, II, Zagreb.
- Grčević, Franjo. 1961. Zapažanja o interpretaciji, *Umjetnost riječi*, V, Zagreb.
- Grčević, Franjo. 1963. Estetička i stilska kritika, *Umjetnost riječi*, VII, Zagreb.
- Grickat, Irena. 1955–1956. Deminutivni glagoli u srpskohrvatskom jeziku, *Južnoslovenski filolog*, XXI, Beograd.
- Grubor, Đuro. 1953. Aspektna značenja, *Rad JAZU*, 293, Zagreb.
- Guberina, Petar. 1938. Govorni i pisani jezik, *Hrvatski jezik*, 7–8, Zagreb.
- Guberina, Petar. 1939. *Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes en français et en croate*, Zagreb.
- Guberina, Petar. 1951a. Kako se može definirati stilistika sa stanovišta jedinstva jezičnog izraza, *Republika*, 10, Zagreb.
- Guberina, Petar. 1951b. Problem „slaganja vremena“, *Rad JAZU*, 282, Zagreb.
- Guberina, Petar. 1952a. *Povezanost jezičnih elemenata*, Zagreb.
- Guberina, Petar. 1952b. *Zvuk i pokret u jeziku*, Zagreb.
- Guberina, Petar. 1953a. Onomatopeja kao lingvistički i umjetnički problem, *Republika*, 1, Zagreb.
- Guberina, Petar. 1953b. Teorija o ritmu i primjena na jedno Krležino djelo, *Republika*, 7–8, Zagreb.
- Guberina, Petar. 1955. Jedinstvo imenica i glagola u funkciji karakteriziranja, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb.
- Guberina, Petar. 1956. Stilistički i stilografski postupci: Naučna i literarna analiza, *Pogledi*, 55, Zagreb.
- Guiraud, Pierre. 1961. *La stylistique*, Paris.
- Guiraud, Pierre. 1964. *Stilistika*, Sarajevo.
- Gvozdev, A. N. 1952. *Očerki po stilistike ruskogo jazyka*, Moskva.
- Hadrovics, László. 1957. Neki problemi mađarskih elemenata u srpskohrvatskom jeziku, *Beogradski međunarodni slavistički sastanak*, Beograd.
- Hamm, Josip. 1955. O sroku i jeziku u lirskim pjesmama, *Jezik*, IV, Zagreb.
- Hamm, Josip, Mate Hraste, Petar Guberina. 1956. Govor otoka Suska, *Hrvatski dijalekološki zbornik*, Zagreb.

- Harambašić, August. 1882. August Šenoa, *Hrvatska vila*, 1, Zagreb.
- Hatzfeld, Helmut A. 1953. *A Critical Bibliography of the New Stylistics Applied to the Romance Literatures, 1900–1952*, Chapel Hill.
- Hatzfeld, A. Helmut. 1954. *Methods of Stylistic Investigation, Literature and Science*, Oxford.
- Horvat, Josip. 1932. Šenoina baština, *Jutarnji list*, Zagreb, 6. I. 1932.
- Hranilović, Jovan. 1892a. Književno pismo, *Vienac*, Zagreb.
- Hranilović, Jovan. 1892b. Zlatarevo zlato, *Javor*, Novi Sad.
- Hraste, Mate. 1954. O upotrebi prijedloga *na* umjesto *u* uz geografska imena, *Jezik*, III, Zagreb.
- Hraste, Mate. 1958. Strani elementi u hrvatskom ili srpskom narodnom književnom jeziku, *Radovi Slavenskog instituta*, 2, Zagreb.
- Hristić, Jovan. 1957. Forma, poezija i emocija, *Izraz*, 10, Sarajevo.
- Ibler, Janko. 1887a. Ilijina oporuka, *Narodne novine*, Zagreb.
- Ibler, Janko. 1887b. Šenoine misli o novelistici, *Narodne novine*, Zagreb.
- Ibler, Janko. 1887c. Šenoine pripoviesti, *Narodne novine*, br. 81, Zagreb.
- Ibler, Janko. 1890. Prvi hrvatski roman. Zlatarovo zlato od Augusta Šenoa, *Narodne novine*, br. 55, Zagreb.
- Ibrovac, Miodrag. 1959. *Uvod u proučavanje romanistike. Bibliografski priručnik*, Beograd.
- Ilešič, Fran. 1905. Prešeren, Šenoa in Kurelac, *Slovan*, Ljubljana.
- Ilijić, Stjepko (Stj. I.) 1929. August Šenoa i Ivan Cankar u svijetlu talijanske kritike, *Savremenik*, Zagreb.
- Ivaštinović, Jakov. 1954. Osvrt na jezik u djelima Janka Polića Kamova, *Jezik*, III, Zagreb.
- Ivić, Milka. 1953. Enklitički oblik lične zamenice kao znak modalnosti, *Naš jezik*, n. s., V, Beograd.
- Ivić, Milka. 1955. Iz problematike padežnih vremenskih konstrukcija, *Južnoslovenski filolog*, XXI, Beograd.
- Ivić, Milka. 1957. Sistem predložkih konstrukcija u srpskohrvatskom jeziku, *Južnoslovenski filolog*, XXII, Beograd.
- Ivić, Milka. 1958. Sistem ličnih glagolskih oblika za obeležavanje vremena u srpskohrvatskom jeziku, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, III, Novi Sad.
- Ivšić, Milan. 1936. Kulturni uspon Hrvata sredinom XIX stoljeća, *Hrvatsko kolo*, XVII, Zagreb.
- Ivšić, Stjepan. 1912. Akcenat u Gramatici Ignjata Alojzije Brlića, *Rad JAZU*, 194, Zagreb.
- Ivšić, Stjepan. 1938. Hrvatski književni jezik, *Hrvatski jezik*, 2–3, Zagreb.
- Ivšić, Stjepan. 1952. Nešto o jeziku u našoj versifikaciji, *Jezik*, I, Zagreb.
- Jagić, Vatroslav. 1859. Quomodo scribamus nos? *Narodne novine*, br. 37–39, Zagreb.
- Jagić, Vatroslav. 1864. Naš pravopis, *Književnik*, I, Zagreb.

- Jagić, Vatroslav. 1865. Primjetbe k našoj sintaksi s gledišta sravnjujuće gramatike, *Književnik*, II, Zagreb.
- Jagić, Vatroslav. 1866. Obzor' istorii slavjanskih' literatur, *Književnik*, III, Zagreb.
- Jagić, Vatroslav. 1902/1948. Rječnik hrvatskoga jezika. Skupili i obradili dr. Fr. Iveković i dr. Ivan Broz. Svezak II. P-Ž. U Zagrebu 1901, u: *Izabrani kraći spisi*, Zagreb, 1948.
- Jagić, Vatroslav. 1910. *Istorija slavjanskoj filologiji*, Petrograd.
- Jagić, Vatroslav. 1930–1934. *Spomeni mojega života*, I–II, Beograd.
- Janković, Mira. 1956. R. Wellek i A. Waren. Teorija književnosti, *Pogledi*, 55, Zagreb.
- Jefimov (Efimov), A. I. 1961. *Stilistika hudožestvennoj reči*, Moskva.
- Jelčić, Dubravko. 1961. *August Šenoa. Izabrane pjesme*, pogovor, Zagreb.
- Jelčić, Dubravko. 1962a. August Šenoa – pjesnik i čovjek, *Telegram*, br. 90, Zagreb.
- Jelčić, Dubravko. 1962b. August Šenoa kao urednik „Vijenca“, *Književne novine*, Beograd, 26. I. 1962.
- Jelčić, Dubravko. 1963a. August Šenoa i njegovo vrijeme, *Kulturni radnik*, 11, Zagreb.
- Jelčić, Dubravko. 1963b. Nad biografijom velikog pisca, *Vjesnik*, Zagreb 17. XI. 1963.
- Jelčić, Dubravko. 1963c. Najbolje stranice Šenoine proze, *Vjesnik*, Zagreb, 27. XI. 1963.
- Jelčić, Dubravko. 1963d. Prva pjesma Zagrebu i prvi pjesnik Zagreba, *Riječka revija*, 12, Rijeka.
- Jelčić, Dubravko. 1963e. Sabrana djela Augusta Šenoa, *Borba*, Zagreb, 3. XI. 1963.
- Jelčić, Dubravko. 1964. Šenoa i kazalište, *Republika*, I, Zagreb.
- Jeletić, Desanka. 1964. *Metodske upute za obrađivanje domaćeg štiva. August Šenoa. Prosjak Luka*, Zagreb.
- Ježić, Slavko. 1932. August Šenoa. Zlatarevo zlato, *Književni život*, 1, Zagreb.
- Ježić, Slavko. 1944. August Šenoa, *Hrvatska književnost od početka do danas*, Zagreb.
- Ježić, Slavko. 1963–1964. *Sabrana djela Augusta Šenoa*, I–XII, Zagreb.
- Ježić, Slavko. 1964. Život i djelo Augusta Šenoa, u: *Sabrana djela Augusta Šenoa*, knj. XII, Zagreb.
- Ježić, Slavko, Milan Šenoa. 1931. *August Šenoa. Pjesme*, predgovor i napomene, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit. 1931a. Najnoviji češki prijevod Šenoine pripovijesti, *Hrvatska revija*, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit. 1931b. Několik slov o Augustu Šenoovi, *Československo-jihoslovanská revue*, Praha.
- Jonke, Ljudevit. 1952a. O raznolikoj službi književnog jezika, *Jezik*, I, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit. 1952b. O slobodi i postojanosti književnog jezika, *Jezik*, I, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit. 1953. O upotrebi tuđih riječi, *Jezik*, II, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit. 1954. Šulekova briga o hrvatskoj naučnoj terminologiji, *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, II, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit. 1956a. Bogoslav Šulek kao puristički savjetnik, *Pitanja savremenog književnosti i jezika*, Sarajevo.

- Jonke, Ljudevit. 1956b. *Naš suvremeni književni jezik*, skripta, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit. 1956c. Veberove zasluge za naš književni jezik, *Rad JAZU*, 309, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit. 1957. Ideološki osnovi Zagrebačke filološke škole 19. stoljeća, *Filologija*, 1, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit. 1960. Književni jezik u Hrvata od Gaja dalje, *Enciklopedija Jugoslavije*, IV, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit. 1964a. Borbe oko oblika imeničkoga genitiva množine u 19. stoljeću, u: *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit. 1964b. Češki jezični elementi u hrvatskosrpskom književnom jeziku, u: *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit. 1964c. *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit. 1964d. O redu riječi sa sintaktičkoga i stilističkog gledišta u hrvatskosrpskom jeziku, u: *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit. 1964e. Osnovni problemi hrvatskoga književnog jezika u 19. stoljeću, u: *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit. 1964f. Samoglasno r u književnom jeziku 19. stoljeća, u: *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb.
- Jonke, Ljudevit. 1964g. Sporovi pri odabiranju govora za zajednički književni jezik Hrvata u 19. stoljeću, u: *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb.
- Junković, Zvonimir. 1957. Nešto o sročnosti, *Jezik*, VI, Zagreb.
- Jurančić, Janko. 1955. *Srbohrvatsko-slovenski slovar*, Ljubljana.
- Jurčić, Vladimir. 1937. Anegdote o književnicima, *Savremenik*, Zagreb.
- Jurinjak, Janko. 1935. Tri pjesme Augusta Šenoa, *Hrvatska revija*, Zagreb.
- Jurišić, Blaž. 1942. *Nacrt slovnice hrvatske*, Zagreb.
- Kalenić, Vatroslav. 1961. Stilografski pravopisni elementi, *Jezik in slovstvo*, VI, 7, 8, Ljubljana.
- Kalenić, Vatroslav. 1963. Stilografski značaj aorista in imperfekta u srbohrvatskem jeziku, *Jezik in slovstvo*, VIII, 4, Ljubljana.
- Kalenić, Vatroslav. 1964. Stilografske pojave u imenica hrvatskosrpskoga jezika, *Jezik*, XI, Zagreb.
- Kapetanić, Davor. 1961a. August Šenoa, *Književni godišnjak*, Zagreb.
- Kapetanić, Davor. 1961b. Tekstologija kao pristup književnom djelu, *Umjetnost riječi*, V, Zagreb.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1818. *Srpski rječnik*, Beč.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1852. *Srpski rječnik*, drugo izdanje, Beč.
- Karadžić, Vuk Stefanović. 1894–1896. *Skupljeni gramatički i polemički spisi*, I–III, Beograd.
- Kaspert, Anton. 1909. Tiranstvo graščaka Frana Taha in njegovega sina Gabriela, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, Maribor.
- Kassovitz-Cvijić, Antonija. 1932. Šenoina „Ljubica“ u korist zagrebačke sirotinje, *Novosti*, Zagreb, 6. I. 1932.

- Kaštelan, Jure. 1957. Lirika A. G. Matoša, *Rad JAZU*, 310, Zagreb.
- Katičić, Radoslav. 1960a. Nauka o književnosti i lingvistika, *Umjetnost riječi*, IV, Zagreb.
- Katičić, Radoslav. 1960b. Problemi interpretacije književnih tekstova prošlosti, *Umjetnost riječi*, IV, Zagreb.
- Katičić, Radoslav. 1960c. Quintus Horatius Flaccus, Carmen 3, 13, *Umjetnost riječi*, IV, Zagreb.
- Kayser, Wolfgang. 1954. *Das sprachliche Kunstwerk*, treće izdanje, Bern.
- Kepeski, Petar. 1962. Po povod 80-godišnjata od smrtta na August Šenoa, *Razgled*, Skopje.
- Keršovani, Otokar. 1945. O Šenoi, *Republika*, 2, Zagreb.
- Kisić, Čedo. 1950. *O književnom izrazu*, Sarajevo.
- Klaić, Bratoljub. 1954. Pojmovi iz teorije književnosti i njihovo značenje, *Kulturni radnik*, Zagreb.
- Klaić, Bratoljub. 1955. Šenoa i naš kazališni jezik, *Republika*, Zagreb.
- Klaić, Bratoljub. 1961. Njemački jezik u komedijama Jovana Sterije Popovića, *Jezik*, IX, Zagreb.
- Knopfmacher, Roland. 1957. Seidlerova „Opća stilistika“, *Umjetnost riječi*, I, Zagreb.
- Kombol, Mihovil (N. Novaković). 1926. Antun Barac o Šenoi, *Književna republika*, 4, Zagreb.
- Konstantinović, Radomir. 1956. Jezik i roman, *Naš vesnik*, Beograd, 21. IX. 1956.
- Korsky, Vjera. 1938. Šenoa kao pisac historijskih romana, *Omladina*, Zagreb.
- Kostić, Đorđe. 1934. Malo stilistike, *Naš jezik*, II, Beograd.
- Kostić, Đorđe. 1952. Poezija i mogućnost jezika, *Književne novine*, 62, Beograd.
- Kostić, Đorđe. 1953. Pisma i reči, *Nova misao*, 6, 7, 9, Beograd.
- Kot, Włodzimierz. 1961. Korespondencja Augusta Šenoi z Polakami, *Slavia occidentalis*, Tom 21.
- Kouble, J. 1886. Šenoa u češkoj literaturi, *Vienac*, Zagreb.
- Kovačić, Ante. 1879–1880. Iz Bombaja, *Sloboda*, Sušak.
- Kovačić, Ante. 1880a. Literarni gavani, *Sloboda*, br. 55, Sušak.
- Kovačić, Ante. 1880b. Šenoja – recenzent, *Sloboda*, br. 55, Sušak.
- Kovačić, Ante. 1880c. Viencu br. 24, odnosno g. A. Šenoji, *Sloboda*, br. 73, Sušak.
- Kovačić, Ante. 1952. *Feljtoni i članci*, Zagreb.
- Kovačić, Ivan Goran. 1953. Šenoin rad na historijskom romanu, *Polet*, Zagreb.
- Kovačić, Krešimir. 1912. Šenoa kao redaktor „Vienca“, *Savremenik*, Zagreb.
- Kovačić, Krešimir. 1956. Književničke polemike prije 78 godina. Kako je došlo do odvajanja pravaških pisaca od Šenoa, *Mogućnosti*, Split.
- Kovačić, Vladimir. 1945. *August Šenoa. Branka*, pogovor, Zagreb.
- Kravar, Miroslav. 1960. Futur II u našem glagolskom sistemu, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, Zadar.

- Kreft, Ivan. 1952. Zgodovinsko ozadje Šenoinega romana „Kmečki punt“, *Kmečki glas*, Ljubljana, 7, 14, 21, 28. V. i 4. VI. 1952.
- Krležin zbornik. 1964. Zagreb.
- Kulundžić, Zvonimir. 1963. August Šenoa, *Zagrebačka panorama*, 2, Zagreb.
- Kurelac, Fran. 1860. *Recimo koju*, Karlovac.
- Kurelac, Fran. 1862. *Fluminensia*, Zagreb.
- Kurelac, Fran. 1872. Vlaške reči u jeziku našem, *Rad JAZU*, 20, Zagreb.
- Kurkowska, Halina, Stanislaw Skorupka. 1959. *Stylistyka polska zarys*, Warszawa.
- L(ivadić), Vj. Trinaesti prosinca 1881, *Pozor*, Zagreb, 13. XII. 1882.
- Ladika, Ivo. 1953. Kultura jezika u književnom djelu Gorana Kovačića, *Jezik*, II, Zagreb.
- Ladika, Ivo. 1960. Kultura jezika u nekih naših književnika, *Jezik*, VIII, Zagreb.
- Ladika, Ivo. 1961. Jezik i rječnik „Jame“ Gorana Kovačića, *Jezik*, IX, Zagreb.
- Lalević, Miodrag S. 1952. Jezik u prevodu romana Zvezde gledaju s neba, *Pitanja savremenog književnog jezika*, Sarajevo.
- Lalević, Miodrag S. 1955. Beleške o jeziku i stilu u Korenima D. Ćosića, *Naš jezik*, n. s., VI, Beograd.
- Lasta, Petar. 1951. *August Šenoa. Čuvaj se senjske ruke*, pogovor, Zagreb.
- Lasta, Petar. 1956. *August Šenoa. Barun Ivica*, pogovor, Zagreb.
- Lazarić, M. 1917. August Šenoa i njegova djela, *Hrvatska*, Zagreb.
- Lucerna, Camilla. 1932. O poredbama Augusta Šenoa, *Hrvatska prosvjeta*, Zagreb.
- Lukas, Filip. 1932. Hrvatski duh kod Šenoa, *Hrvatska revija*, Zagreb.
- Majdak, Zvonimir. 1964. Zapis o Šenoi, *Telegram*, Zagreb, 3. I. 1964.
- Malić, Zdravko. 1955. Andrićev stil i jezik u „Priči o kmetu Simanu“, *Jezik*, IV, Zagreb.
- Malić, Zdravko. 1962. Vlastita imena kao stilska kategorija u Krležinom „Banketu u Blitvi“, *Jezik*, X, Zagreb.
- Malić, Zdravko. 1963. Lutke. Pokušaj rekonstrukcije autorskog komentara u „Banketu u Blitvi“, *Umjetnost riječi*, VII, Zagreb.
- Malinar, Milojka. 1955. Neke stilske karakteristike Božićevih „Kurlana“, *Jezik*, IV, Zagreb.
- Maraković, Ljubomir. 1926. Knjiga o Šenoi, *Hrvatska prosvjeta*, Zagreb.
- Maraković, Ljubomir. 1931. Šenoa, *Luč*, Zagreb.
- Maraković, Ljubomir. 1932a. August Šenoa, *Napredak*, kalendar za 1932.
- Maraković, Ljubomir. 1932b. *August Šenoa. Barun Ivica*, pogovor, Zagreb.
- Maraković, Ljubomir. 1932c. *August Šenoa. Zlatarevo zlato*, predgovor, Zagreb.
- Maraković, Ljubomir. 1932d. Kritičko izdanje Šenoinih pjesama, *Hrvatska prosvjeta*, 6, Zagreb.
- Maraković, Ljubomir. 1935a. *August Šenoa. Članci i kritike*, pogovor, napomene, Zagreb.
- Maraković, Ljubomir. 1935b. Hrvatska književnost 1860–1896, *Obzor*, Spomen-knjiga, Zagreb.

- Maretić, Tomislav. 1889. Hrvatskosrpski adverbi na *ice, ce, ke*, *Rad JAZU*, 96, Zagreb.
- Maretić, Tomislav. 1892. Ruske i češke riječi u hrvatskom jeziku, *Rad JAZU*, 108, Zagreb.
- Maretić, Tomislav. 1899. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Maretić, Tomislav. 1924. *Jezični savjetnik*, Zagreb.
- Maretić, Tomislav. 1931. *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, drugo izdanje, Zagreb.
- Maretić, Tomislav. 1932. Pregled srpskohrvatske gramatičke terminologije XVII, XVIII i XIX vijeka, *Rad JAZU*, 243, Zagreb.
- Marjanović, Milan. 1906. *Iza Šenoa*, Zadar.
- Marković, Franjo. 1882. *August Šenoa. Izabrane pjesme*, uvod, Zagreb.
- Marković, Franjo. 1892. August Šenoa, u: *Spomen-knjiga Matice hrvatske*, Zagreb.
- Marouzeau, Jules. 1950. *Précis de stylistique française*, treće izdanje, Paris.
- Matić, Tomo. 1904. Zadnji dani Lovre Mahniča, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 4, Zagreb.
- Matković, Marijan. 1927–1928. Antun Barac. August Šenoa, *Slavica*, VI, Prag.
- Matković, Marijan. 1949. Hrvatska drama XIX stoljeća (A. Šenoa kao dramatičar), *Hrvatsko kolo*, 2–3, Zagreb.
- Matoš, Antun Gustav. 1910. Glumci i komedijaši, *Hrvatska sloboda*, Zagreb.
- Matoš, Antun Gustav. 1913. Campus nobilium, *Obzor*, Zagreb.
- Mažuranić, Antun. 1869. *Slovnica hèrvatska*, četvrto izdanje, Zagreb.
- Mažuranić, Ivan, Jakov Užarević. 1842. *Němačko-ilirski slovar*, Agram.
- Mihajlović, Zagorka. 1939. Estetika jezika, III. međunarodni kongres slavista, Beograd.
- Mihanović, Nedjeljko. 1962. Tvorac našeg romana, *Vjesnik*, Zagreb, 10. XII. 1962.
- Milan, Nikola. 1905. *Začetak i razvitak hrvatskoga kazališta*, Zagreb.
- Milanović, Branko. 1962. Osnovi Andrićeve poetike, *Zbornik Ivo Andrić*, Beograd.
- Milčetić, Ivan. 1881. August Šenoa, nekrolog, *Vienac*, Zagreb.
- Milčetić, Ivan. 1881. Naš mlađi naraštaj i August Šenoa, *Vienac*, Zagreb.
- Miletić, M. 1939. Naš administrativni jezik, *Naš jezik*, VI, Beograd.
- Miljković, Branislav. 1926. Antun Barac. August Šenoa, *Srpski književni glasnik*, Beograd.
- Mišić, Zoran. 1955. Jezik i poezija, *Delo*, 5, Beograd.
- Mojašević, Milan. 1956. O nekim težnjama i traženjima u posleratnoj nemačkoj nauci o književnosti, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, Novi Sad.
- Mrazović, Ladislav. 1877. Ob ustanovi hrvatskoga pravopisa, *Vienac*, IX, Zagreb.
- Mulić, Malik. 1950. „Pačaris“ stila i jezika, *Hrvatsko kolo*, 2, Zagreb.
- Murray, J. Middleton. 1960. *The problem of Style*, Oxford.
- Musić, August. 1892. Gnomički aorist u grčkom i hrvatskom jeziku, *Rad JAZU*, 112, Zagreb.

- Musić, August. 1896. Kondicional u hrvatskom jeziku, *Rad JAZU*, 127, Zagreb.
- Musić, August. 1900. Rečenice s konjunkcijom „da“ u hrvatskom jeziku, *Rad JAZU*, 142, Zagreb.
- Musić, August. 1927. Prilozi nauci o upotrebi vremena u srpskohrvatskom, *Glas SKA*, XXI, Beograd.
- Musić, August. 1935. Značenje i upotreba participâ u srpsko-hrvatskom jeziku, *Rad JAZU*, 250, Zagreb.
- Musulin, Stjepan. 1959. Hrvatska i srpska leskiografija, *Filologija*, 2, Zagreb.
- Nagy, Josip. 1932a. August Šenoa. Diogenes, *Djela Augusta Šenoa*, Zagreb.
- Nagy, Josip. 1932b. Historijska pozadina „Seljačke bune“, *Djela Augusta Šenoa*, Zagreb.
- Nagy, Josip. 1935c. August Šenoa. Zlatarevo zlato. Uvod. Hrvatska u šesnaestom stoljeću, *Djela Augusta Šenoa*, Zagreb.
- Nametak, Abdurahman. 1954. *August Šenoa. Barun Ivica*, pogovor, Sarajevo.
- Nametak, Alija. 1931. August Šenoa, *Napredak*, 1–2, Sarajevo.
- Nametak, Alija. 1958. Jezik Hasana Kikića, *Jezik*, VI, Zagreb.
- Nazečić, Salko. 1956. *August Šenoa. Seljačka buna*, predgovor, Sarajevo.
- Nazor, Vladimir. 1935. O hrvatskom jedanaestercu, *Rad JAZU*, 252, Zagreb.
- Nehajev, Milutin Cihlar. 1901. Novinarski rad Augusta Šenoa, *Obzor*, Zagreb.
- Nehajev, Milutin Cihlar. 1921. Riječ o Augustu Šenoi, *Jutarnji list*, br. 3559, Zagreb.
- Nehajev, Milutin Cihlar. 1926. Knjiga o Šenoi (Antuna Barca), *Jutarnji list*, br. 5167, Zagreb.
- Nehajev, Milutin Cihlar. 1929. Čim da proslavimo Augusta Šenou?, *Hrvatska revija*, 10, Zagreb.
- Nehajev, Milutin Cihlar. 1944. Novinarski rad Augusta Šenoa, u: *Djela Milutina Nehajeva*, sv. VIII, Zagreb.
- Nehajev, Milutin Cihlar. 1945. August Šenoa, *Eseji*, II, Zagreb.
- Nehajev, Milutin Cihlar. 1964. *Djela*, sv. I, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb.
- Nevistić, Ivan (I. N.) 1926. Dvije studije o Šenoi (Dimitrijević i Barac), *Vijenac*, Zagreb.
- Nevistić, Ivan. 1931. August Šenoa, *Pravda*, Beograd.
- Nikolić, Borislav M. 1958. Prilog proučavanju stila Laze K. Lazarevića, *Naš jezik*, n. s., IX, Beograd.
- Novaković, Boško. 1926. Antun Barac. August Šenoa, *Venac*, Beograd.
- Novaković, Boško. 1932. August Šenoa u današnjici, *Mladost*, Zagreb.
- Novotny, Vjekoslav. 1876. Prva antologija pjesništva hrvatskoga i srbskoga, *Obzor*, Zagreb.
- Nowotny, Winifred. 1962. *The Language Poets Use*, London.
- Ocvirk, Anton. 1938a. Formalistična škola v literarni zgodovini, *Slovenski jezik*, Ljubljana.
- Ocvirk, Anton. 1938b. Historizem v literarni zgodovini in njegovi nasprotniki, *Ljubljanski zvon*, Ljubljana.
- Ocvirk, Anton. 1951. Novi pogledi na pesniški stil, *Novi svet*, Ljubljana.
- Ogrizović, Milan. 1917. *Hrvatski pripovjedači*, Zagreb.

- Ogrizović, Milan. 1922. Slava Augustu Šenoi 1881–1921, spomen-spis, Zagreb.
- Ogrizović, Milan. 1932. August Šenoa kao suradnik Pozora, *Obzor*, br. 721, Zagreb.
- Orešković, Alfred. 1881. August Šenoa, *Obzor*, br. 76, Zagreb.
- Pacel, Vinko. 1865. *Oblici književne hrvastine*, Karlovac.
- Pavletić, Vlatko. 1953. Stilska analiza „Kurlana“ M. Božića, *Stvaranje*, 7–8, Cetinje.
- Pavletić, Vlatko. 1956. *Kako su stvarali književnici*, Zagreb.
- Pavletić, Vlatko. 1957. Analiza bez koje se ne može, *Izraz*, 10, Sarajevo.
- Pavletić, Vlatko. 1958. *Hrvatski književni kritičari*, I, Zagreb.
- Pavlović, Milivoje. 1926. Lingvistika i literatura, *Jugoslavenska njiva*, I, Zagreb.
- Pavlović, Milivoje. 1952. Jezik i poezija, *Svedočanstva*, I, 9, Beograd.
- Pavlović, Milivoje. 1956. O dijalogu, *NIN*, Beograd, 19. II. 1956.
- Pavlović, Milivoje. 1958. Osnovi proučavanja jezika i stila naših književnika, *Južnoslovenski filolog*, XXIII, Beograd.
- Pavlović, Milivoje. 1960. *Problemi stila*, Beograd.
- Pavlović, Milivoje. 1962. *Osnovi metodike nastave srpskohrvatskog jezika i književnosti*, Beograd.
- Pec, Vlado. 1933. *August Šenoa. Prijan Lovro i Kanarinčeva ljubovca*, predgovor, Beograd.
- Perkovic, Ivan (P.) 1868. Ljubica, *Novi Pozor*, Beč.
- Petravić Ante. 1937. *Studije i portreti*, V, Šenoa i Vojnović, Zagreb.
- Petrović, Ljubomir. 1937. *Tehnika stila, osnovni pojmovi*, Beograd.
- Petrović, Svetozar. 1961. Totalnost metode ili kreativnost pristupa, *Umjetnost riječi*, V, Zagreb.
- Petrović, Svetozar. 1962. Novija literatura o teoriji stiha, *Umjetnost riječi*, VI, Zagreb.
- Petrović, Svetozar. 1963. Interpretacija u kritici i nastavi, *Umjetnost riječi*, VII, Zagreb.
- Petrović, Svetozar. 1965. *Kritika i djelo*, Zagreb.
- Pinter, Robert (P.) 1898. Šenoin predgovor njemačkome prijevodu Diogenesa, *Vienac*, Zagreb.
- Pivčević, Leo. 1952. August Šenoa, *Stvarnost*, Split.
- Poetics – Poetyka – Poetika*. 1961. Warszawa.
- Polanščak, Antun. 1952a. Buffon i stil, *Hrvatsko kolo*, 9–10, Zagreb.
- Polanščak, Antun. 1952b. Izraz i stil, *Hrvatsko kolo*, 6, Zagreb.
- Polanščak, Antun. 1957a. Izvanvremenske i dinamične slike kod M. Prousta, *Rad JAZU*, 313, Zagreb.
- Polanščak, Antun. 1957b. Slikarski elementi u djelu M. Prousta, *Rad JAZU*, 310, Zagreb.
- Polić, Branko. 1962. Jezik Tita Brezovačkog u djelu „Matijaš Grabancijaš dijak“, *Jezik*, X, Zagreb.
- Polić, Nikola. 1922. August I Zagrebački, *Pokret*, 25, Zagreb, 29. I. 1922.
- Polić, Nikola. 1932. Malo o Šenoi, *Književnik*, 5, Zagreb.

- Politeo, Dinko. 1900. Šenoin Diogenes, *Obzor*, br. 221, Zagreb.
- Popa, Vasko. 1954. Poverenje rečima, *Književne novine*, Beograd, 7. IV. 1954.
- Popović, Bogdan. 1960. *Dva ogleda iz teorije stila*, Novi Sad.
- Popović, Ivan. 1953. Novogrčke i srednjegrčke pozajmice u savremenom srpskohrvatskom jeziku, *Glas SAN*, XXXVI.
- Pranjić, Krunoslav. 1961. Problemi proučavanja jezika i stila u suvremenih pisaca, *Jezik*, IX, Zagreb.
- Pranjić, Krunoslav. 1962a. Lingvističkostilistička analiza suvremenih književnih tekstova. Ilustracije, *Jezik*, X, Zagreb.
- Pranjić, Krunoslav. 1962b. Tehnika pauze kao stilski postupak, *Umjetnost riječi*, VI, Zagreb.
- Pranjić, Krunoslav. 1963. O Krležinu proznom ritmu, *Umjetnost riječi*, VII, Zagreb.
- Prohaska, Dragutin. 1916. Naraštaj najnovije hrvatske književnosti, *Savremenik*, Zagreb.
- Prokšhin, Andrej. 1955. *Krest'janskoe vosstanie*, predgovor, Moskva.
- Ravlić, Jakša. 1950. Iz korespondencije Augusta Šenoa, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 19, Zagreb.
- Rem, Vladimir. 1954. Jezik u poeziji Bore Pavlovića, *Jezik*, III, Zagreb.
- Rg. 1879. Prosjak Luka, *Obzor*, Zagreb.
- Riffaterre, Michael. 1951. *Français. Grammaire et affectivité*, Paris.
- Riffaterre, Michael. 1959. Criteria for Style Analysis, *Word*.
- Rjabova, E. I. 1958. Roman Augusta Šenoa „Krest'janskoe vosstanie“, *Literatura slavjanskih narodov*, 3, Moskva.
- Roksandić, Duško. 1960. Hrvatsko narodno kazalište, *Republika*, 11–12, Zagreb.
- Rosandić, Dragutin. 1960. Iz dječaćkih uspomena Ivica Kičmanovića, *Umjetnost riječi*, IV, Zagreb.
- Rosandić, Dragutin. 1963. Lingvističko-stilistička i psihološka komponenta u nastavi pismenosti, *Jezik*, XI, Zagreb.
- Rostand, François. 1951. *Grammaire et affectivité*, Paris.
- Rubin, Drago. Slavensko osjećanje Augusta Šenoa, *Novosti*, Zagreb, 31. X 1931.
- Rupel, Mirko. 1934. *August Šenoa. Karanfil s pjesnikova groba*, predgovor, Ljubljana.
- Santogatta, Domenico, Bego Doimo. 1882. *Il garofano dalla tomba del poeta*, introduzione, Bologna.
- Savić, Milojka. 1951. *August Šenoa. Čuvaj se senjske ruke*, predgovor, Sarajevo.
- Savković, Miloš. 1930. Šenoa i istorija, *Jugoslavenski glasnik*, Beograd.
- Schneeweis, Edmund. 1960. *Die deutschen Lehnwörter im serbokroatischen im kulturgeschichtlicher Sicht*, Berlin.
- Seidler, Herbert. 1953. *Allgemeine Stylistik*, Göttingen.
- Sekulić, Isidora. 1956. *Govor i jezik – kulturna smotra naroda*, Beograd.
- Senić, N. 1952. Nešto o jeziku naše administracije, *Pitanja savremenog književnog jezika*, Sarajevo.

- Simeon, Rikard. 1954. Jezik i poezija, *Jezik*, III, Zagreb.
- Skok, Petar. 1925. Šenoa kao prevodilac francuske klasicističke tragedije, *Jugoslavenska knjiga*, Zagreb.
- Skok, Petar. 1937a. Prilozi proučavanju turcizama u srpskohrvatskom jeziku, *Slavia*, XV.
- Skok, Petar. 1937b. *Teorijska razmatranja o novim pogledima u stilistici*, skripta, Zagreb.
- Skok, Petar. 1938. *Pregled francuske gramatike*, Zagreb.
- Skok, Petar. 1949. Jagić u Hrvatskoj, *Rad JAZU*, 278, Zagreb.
- Skok, Petar. 1950. O stilu Marulićeve „Judite“, *Marulićev Zbornik*, Zagreb.
- Skok, Petar. 1955. O sufiksima *-isati*, *-irati*, *-ovati*, *Jezik*, IV, Zagreb.
- Sladojević, Petar. 1953. O imperfektu u srpskohrvatskom jeziku, *Južnoslovenski filolog*, XX, Beograd.
- Sladojević, Petar. 1955. O značenju aorista u srpskohrvatskom jeziku, *Južnoslovenski filolog*, XXI, Beograd.
- Slamnig, Ivan. 1963. Vrazovo posvajanje tradicije i manira, *Umjetnost riječi*, VII, Zagreb.
- Slobodnjak, Anton. 1952. *August Šenoa. Nagelj s pesnikovega groba*, uvod, Ljubljana.
- Smičiklas, Tadija, Franjo Marković. 1892. *Matica hrvatska od god. 1842. do god. 1892*, Spomen-knjiga, Zagreb.
- Smičiklas, Tadija. 1881. August Šenoa, nekrolog, *Vienac*, Zagreb.
- Solar, Milivoj. 1960. Hugo Friedrich. Struktura moderne lirike, *Umjetnost riječi*, IV, Zagreb.
- Spitzer, Leo. 1928. *Stilstudien*, I–II, München.
- Spitzer, Leo. 1948. *Stylistics and Literary History*, Princeton.
- Spitzer, Leo. 1954. *Critica stilistica e storia del linguaggio*, Bari.
- Spitzer, Leo. 1957. *Language of poetry*, New York.
- Spomen-knjiga Matice hrvatske*. 1892. Zagreb.
- Staiger, Emil. 1955. *Der Kunst der Interpretation*, Zürich.
- Starčević, Šime. 1812. *Nova ričoslovica ilirička*, Trst.
- Stare, Josip. 1882. Pisma iz Zagreba, *Ljubljanski zvon*, Ljubljana.
- Stevanović, Mihailo. 1949. Popridjevljivanje glagolskog priloga na *-ći*, *Južnoslovenski filolog*, XVIII, Beograd.
- Stevanović, Mihailo. 1951. Neke osobine Njegoševa jezika, *Južnoslovenski filolog*, XX, Beograd.
- Stevanović, Mihailo. 1954. *Gramatika srpskohrvatskog jezika*, drugo izdanje, Novi Sad.
- Stevanović, Mihailo. 1957. Način određivanja značenja glagolskih vremena, *Južnoslovenski filolog*, XXII, Beograd.
- Stevanović, Mihailo. 1958. Karakter odredaba samostalnih reči i razlike među njim, *Južnoslovenski filolog*, XXIII, Beograd.
- Stevanović, Mihailo. 1964. *Savremeni srpskohrvatski jezik (gramatički sistemi i književno-jezička norma)*, Beograd.
- Stevović, Igrutin. 1958. *Funkcionalna gramatika srpskohrvatskog jezika*, Sarajevo.

- Stojičević, Aleksandar. 1951. *Značenje aorista i imperfekta u srpskohrvatskom jeziku*, Ljubljana.
- Subotin, Stojan. 1958. Književno-teoretska shvatanja Manfreda Kridla, *Umjetnost riječi*, II, Zagreb.
- Subotin, Stojan. 1962. Teorija književnih ispitivanja u Poljskoj, *Umjetnost riječi*, VI, Zagreb.
- Szabo, Gjuro. 1932. K slici Augusta Šenoe, *Jutarnji list*, Zagreb, 10. I. 1932.
- Szabo, Gjuro. 1941. *Stari Zagreb*, Zagreb.
- Šamić, Midhat. 1950. Jezik i stil I. Andriće u pripovijeci „Priča o kmetu Simanu“, *Pitanja savremenog književnog jezika*, Sarajevo.
- Šamić, Midhat. 1951. Nekoliko napomena o jeziku i stilu „Zore“, *Pitanja savremenog književnog jezika*, Sarajevo.
- Šarić, Milan. 1901. Diogenes Augusta Šenoe, *Obzor*, Zagreb.
- Šegedin, Petar. 1955. Čovjek u riječi, *Rad JAZU*, 308, Zagreb.
- Šegvić, Kerubin (F. K. Š.) 1889. August Šenoa (Život i ćud – Duh – Šenoin sviet – Diogenes ili Šenoin program – Šenoini junaci – Stil i jezik Šenoinih romana – Šenoina filozofija), *Hrvatska*, Zadar, 16. XI. 1889.
- Šegvić, Kerubin. 1931–1932. Jedno rугanje A. Šenoi u Zagrebu, *Nastavni vjesnik*, br. 40, Zagreb.
- Šenoa, Milan. 1912. Pisma Andrije Palmovića Augustu Šenoi, *Nastavni vjesnik*, Zagreb.
- Šenoa, Milan. 1916. Dva pisma iz g. 1873, *Savremenik*, 1–2, Zagreb.
- Šenoa, Milan. 1930. „Primadonna“ od A. Šenoe, *Hrvatska revija*, Zagreb.
- Šenoa, Milan. 1933. *Moj otac*, Zagreb.
- Šenoa, Milan. 1936–1937. Badalićeva pisma Augustu Šenoi, *Nastavni vjesnik*, Zagreb.
- Šenoa, Milan. 1950. Iz ostavštine Augusta Šenoe, *Građa za povijest književnosti hrvatske*, knj. 19, Zagreb.
- Šicel, Miroslav. 1963. Pejzaž u funkciji kategorije vremena, *Umjetnost riječi*, VII, Zagreb.
- Šimić, Stanislav. 1952. Pomisli o prvim hrvatskim kritikama, *Krugovi*, 3, Zagreb.
- Šimić, Stanislav. 1955. *Jezik i pjesnik*, Zagreb.
- Šimundić, Mate. 1954. Osvrt na pripovijetku „Tijesni puti“, *Jezik*, III, Zagreb.
- Šišić, Ferdo. 1902. Istorijski elementi u Šenoinoj Kletvi, *Vienac*, Zagreb.
- Šišić, Ferdo. 1923. Seljačka buna od 1573, *Jugoslavenska njiva*, Zagreb.
- Škaljić, Abdulah. 1957. *Turcizmi u narodnom govoru i narodnoj književnosti Bosne i Hercegovine*, I–II, Sarajevo.
- Škreb, Zdenko. 1949. Značenje igre riječima, *Rad JAZU*, 278, Zagreb.
- Škreb, Zdenko. 1952. Tragovi njemačke poezije u Šenoinim stihovima, *Rad JAZU*, 290, Zagreb.
- Škreb, Zdenko. 1953a. Jezik u interpretaciji pjesničkog djela, *Jezik*, II, Zagreb.
- Škreb, Zdenko. 1953b. Wolfgang Kayser. Jezična umjetnina, *Pogledi*, Zagreb.

- Škreb, Zdenko. 1954. Prijelaz iz gramatike u stilistiku, *Jezik*, III, Zagreb.
- Škreb, Zdenko. 1955. Jesu li gramatika i logika dušmani poezije, *Jezik*, IV, Zagreb.
- Škreb, Zdenko. 1956. Jezik i umjetnička cjelina, *Jezik*, V, Zagreb.
- Škreb, Zdenko. 1957a. A. Šenoa. Karanfil s pjesnikova groba. Interpretacija, *Umjetnost riječi*, I, Zagreb.
- Škreb, Zdenko. 1957b. E. Staiger. „Umijeće interpretacije“, *Umjetnost riječi*, I, Zagreb.
- Škreb, Zdenko. 1957c. Pjesnički jezik i prošlost, *Jezik*, VI, Zagreb.
- Škreb, Zdenko. 1957d. Šenin Karanfil s pjesnikova groba, *Umjetnost riječi*, Zagreb.
- Škreb, Zdenko. 1957e. Vladimir Vidrić. Pejsaž, *Umjetnost riječi*, I, Zagreb.
- Škreb, Zdenko. 1957f. Wolfgang Kayser. Groteskni duh. Njegov izraz u slikarstvu i pjesništvu, *Umjetnost riječi*, I, Zagreb.
- Škreb, Zdenko. 1958. Dobriša Cesarić. Oblak, *Umjetnost riječi*, II, Zagreb.
- Škreb, Zdenko. 1961. Karakterizacija pjesničkoga stila, *Umjetnost riječi*, V, Zagreb.
- Šojat, Olga. 1960. O stilu Ignaca Kristijanovića, *Umjetnost riječi*, IV, Zagreb.
- Šoljan, Antun, Ivan Slamnig. 1953. O proznom, *Republika*, 5, Zagreb.
- Šporer, Juraj. 1933. Augustu Šenoi kao uredniku „Vienca“, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 12, Zagreb.
- Šulek, Bogoslav. 1854. O dvoglasu *ie*, *Neven*, I, Zagreb.
- Šulek, Bogoslav. 1854. Zašto izostavljamo *e* pred *r*-om u riečih *krv* itd.? *Neven*, I, Zagreb.
- Šulek, Bogoslav. 1860. *Němačko-hrvatski rěčnik*, Agram.
- Šulek, Bogoslav. 1864. Obrana ahavaca, *Književnik*, I, Zagreb.
- Šulek, Bogoslav. 1952. *Izabrani članci*, Zagreb.
- T. 1872. „Zlatarovo zlato“, *Narodne novine*, Zagreb.
- Taranovski, Kiril. 1939. Metodi i zadaci savremene nauke o stihu kao discipline na granici lingvistike i istorije književnosti, *III. međunarodni kongres slavista*, Beograd.
- Težak, Stjepko. 1961. *August Šenoa. povjestice. Methodske upute za obrađivanje domaćeg štiva*, Zagreb.
- Todorovski, Gane. 1962. August Šenoa, *Literaturen zbor*, IX, 1, Skopje.
- Tomanović, Vaso. 1955. O ekspresivnoj vrednosti likvida i nazala, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Skopju*, Skopje.
- Tomaševski, B. V. 1959. *Stilistika i stihosloženie*, Leningrad.
- Tomić, Josip Eugen. 1881. August Šenoa, nekrolog, *Vienac*, Zagreb.
- Toporišič, Jože. 1962. Razgledi po stilistiki in stilu, *Jezik in slovstvo*, VIII, 1–2, Ljubljana.
- Travinić, Rudolf. 1960. V. Nazor. Prodika na moru, *Umjetnost riječi*, IV, Zagreb.
- Tropsch, Stjepan. 1923. August Šenoa kao pripovjedač, *Nastavni vjesnik*, Zagreb.
- Ujević, Mato. 1922. *Misli i pogledi A. G. Matoša*, Zagreb.
- Ulčnik, Ivan. 1955. Bilješke iz života i rada Augusta Šenoa, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 25, Zagreb.

- Uvod u književnost*. 1961. Zagreb.
- Vašek, Otakar. 1951. August Šenoa a Nerudova družina, *Slavia*, Praha.
- Vašek, Otakar. 1955. August Šenoa a česká literatura, *Rozpravy ČSAV*, roč. 65, SV, seš. 1, Praha.
- Veber, Adolfo. 1859. *Skladnja ilirskoga jezika*, Beč.
- Veber, Adolfo. 1868. O vremenih u hrvatsko-srpskom jeziku, *Rad JAZU*, 2, Zagreb.
- Veber, Adolfo. 1869. O slogu hrvatskom, *Rad JAZU*, 8, Zagreb.
- Veber, Adolfo. 1871. *Slovnica hrvatska*, Zagreb.
- Veber, Adolfo. 1874a. O naravi hrvatske izreke, *Rad JAZU*, 28, Zagreb.
- Veber, Adolfo. 1874b. Viekopis Franje Kurelca, *Rad JAZU*, 29, Zagreb.
- Veber, Adolfo. 1887a. *Djela*, III, Zagreb.
- Veber, Adolfo. 1887b. O našem pravopisu, *Djela*, III, Zagreb.
- Veber, Adolfo. 1887c. Oblici Mirka Divkovića, *Djela*, III, Zagreb.
- Veber, Adolfo. 1887d. Obrana nekoliko tobožnjih barbarizamah, *Djela*, III, Zagreb.
- Veber, Adolfo. 1887e. Slovnica hrvatska Antuna Mažuranića, *Djela*, III, Zagreb.
- Veber, Adolfo. 1887f. Zagrebačka škola, *Djela*, III, Zagreb.
- Vidan, Ivo. 1962. Načela anglosaksonske književne kritike, *Umjetnost riječi*, VI, Zagreb.
- Vinaver, Stanislav. 1952. *Jezik naš nasušni*, Novi Sad.
- Vince, Zlatko. 1960. Rad pravopisne komisije u Zadru 1820. godine, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, Zadar.
- Vinogradov, V. V. 1959. *O jazyke hudežestvennoj literatury*, Moskva.
- Vinogradov, V. V. 1961. *Problema avtorstva i teorija stilej*, Moskva.
- Vinja, Vojmir. 1951. O jeziku i stilu Rabelaisovu i o novom prijevodu Gaganture i Pantagruela, *Republika*, 2, Zagreb.
- Vodnik (Drechsler), Branko. 1912. Pop Šime Starčević, *Veda*, II/5, Nova Gorica.
- Vončina, Josip. 1952. Neke stilske nezgrapnosti u našoj štampi, *Jezik*, III, Zagreb.
- Vratović, Vladimir. 1953. Stil i jezik „Globusa“, *Jezik*, II, Zagreb.
- Vratović, Vladimir. 1954. Neke primjedbe o stilu naših rečenica, *Jezik*, III, Zagreb.
- Vraz, Stanko. 1847. Naš pravopis i Zora dalmatinska, *Kolo*, IV, Zagreb.
- Vučetić, Šime. 1949. August Šenoa (kao kazališni kritičar), *Hrvatsko kolo*, 2–3, Zagreb.
- Vuković, Jovan. 1950. O jeziku i stilskim osobinama u delu „Svadba“ M. Lalića, *Brazda*, 9–10, Sarajevo.
- Vuković, Jovan. 1952. Značenja i upotreba glagolskih oblika u srpskohrvatskom jeziku, *Pitanja savremenog književnog jezika*, II, 2, Sarajevo.
- Vuković, Jovan. 1956. O jeziku i stilu u književnom prikazu, *Naš jezik*, n. s., VII, Beograd.
- Vuković, Jovan. 1958. O proučavanju jezika i stila naših pisaca, *Južnoslovenski filolog*, XXIII, Beograd.
- Wenzelides, Arsen. 1927. August Šenoa, *Savremenik*, Zagreb.

- Wollmann, Frank. 1924. *Srbochorvatska drama*, Bratislava.
- Zahar, Ivan. 1881. August Šenoa (Oproštajne rieči pri otvorenome grobu), *Vienac*, Zagreb.
- Zaninović, Vice. 1950. *August Šenoa. Prosjak Luka*, pogovor, Zagreb.
- Zaninović, Vice. 1959. *Čitanka s pregledom jugoslavenskih književnosti*, Zagreb.
- Zeljковиć, Branislav. 1953. O opkoračenju, *Krugovi*, 11, Zagreb.
- Zeljковиć, Branislav. 1954. O analizi pjesama, *Krugovi*, 9–10, Zagreb.
- Zeljковиć, Branislav. 1959. Izvori i oblici lažnog stila, *Literatura*, 12–15, Zagreb.
- Zima, Jaroslav. 1961. *Expresivita slova v současné češtině*, Praha.
- Zima, Luka. 1876. Primedbe na članak „O mjerilu“ u poetici koju je sastavio August Šenoa, *Javor*, Novi Sad.
- Zima, Luka. 1887. *Někoje, većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*, Zagreb.
- Zrnc, Vjekoslav. 1949. Šenoa – odraz i izraz svoga vremena, *Republika*, 1, Zagreb.
- Živanović, Đorđe. 1958a. Šenoa i Česi, *Živi jezici*, Beograd.
- Živanović, Đorđe. 1958b. Šenoa i Poljaci, *Južnoslovenski filolog*, XXIII, Beograd.
- Živković, Dragiša. 1956. Neke stilske crte proze Ive Andrića, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, Novi Sad.
- Živković, Dragiša. 1957. *Pravi put i stranputice u pisanju*, drugo izdanje, Sarajevo.
- Živković, Dragiša. 1959. Stilske crte srpskog romantizma, *Umjetnost riječi*, III, Zagreb.
- Živković, Dragiša. 1960a. Doprinos Vojislava Ilića razvitku srpskog stiha, *Umjetnost riječi*, IV, Zagreb.
- Živković, Dragiša. 1960b. Jugoslovenska nauka o književnosti od 1945. do danas, *Umjetnost riječi*, IV, Zagreb.
- Živković, Dragiša. 1961a. *Jezik književnog dela*, drugo izdanje, Beograd.
- Živković, Dragiša. 1961b. Tumačenje književnog dela, *Umjetnost riječi*, V, Zagreb.
- Živković, Dragiša. 1962a. Lirski i epski stil Iva Andrića, u: *Zbornik Ivo Andrić*, Beograd.
- Živković, Dragiša. 1962b. *Ritam i pesnički doživljaj*, Sarajevo.
- Živković, Sreten. 1952. Upotreba perfekta u vremenskim rečenicama, *Jezik*, I, Zagreb.
- Živković, Sreten. 1961. Gramatička analiza na književnim djelima, *Jezik*, IX, Zagreb.
- Žmegač, Viktor. 1958a. O lirici A. B. Šimića, *Umjetnost riječi*, II, Zagreb.
- Žmegač, Viktor. 1958b. Opažanja o strukturi suvremenoga romana, *Umjetnost riječi*, II, Zagreb.
- Žmegač, Viktor. 1960. Posljednja djela Wolfganga Kaysera, *Umjetnost riječi*, IV, Zagreb.
- Žmegač, Viktor. 1962. Manirizam ili marinizam, *Umjetnost riječi*, VI, Zagreb.

Bilješka o priređivaču

Ivan Marković (Zagreb, 1974) redoviti je profesor na Katedri za hrvatski standardni jezik Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Napisao je *Hrvatski pravopis* (¹2007, ²2008, s L. Badurina i K. Mićanovićem), *Uvod u pridjev* (2010), *Uvod u jezičnu morfologiju* (¹2012, ²2013, ³2018), *Hrvatsku morfonologiju* (¹2013, ²2018), *Hrvatski rječnik stopljenica* (2016, s I. Klindić i I. Borković), *O britkosti. Filološko paljetkovanje po 2017.* (2018), *Uvod u verbalni humor* (2019) te tridesetak znanstvenih radova u časopisima, zbornicima i knjigama.

Sabrao je i priredio knjige Lj. Jonkea *O hrvatskome jeziku* (2005), V. Anića *Naličje kalupa* (2009), J. Silića *Dihotomije* (2019), M. Samardžije *Jezik i stil pripovjedne proze Ive Kozarčanina* (2020), E. Hercigonja-Mikšik *Ogledi o jeziku ljudskome i protuljudskome* (2021), Lj. Jonkea *Suvremeni naš književni jezik* (2023) te uredio zbornike *Hrvatski jezik 1950-ih* (2021) i *Riječi o riječi i Riječi* (2022, s I. Nazalević Čučević i I. M. Gligorićem). Od 2013. do 2023. uređivao je jezikoslovnu biblioteku *Thesaurus* izdavačke kuće Disput iz Zagreba, u kojoj je uredio devet knjiga.

STILISTIKA

www.stilistika.org